

FORRAY LÁSZLÓ¹**Túlélés alapjai mérsékelt égövi viszonyok között VII.****The Fundamentals of Survival in Temperate Zones
Part VII.****Absztrakt**

A tanulmányomban a magyar és külföldi forrásanyagokból összegyűjtött ez irányú szakirodalom és a saját, 35 éves tapasztalataim felhasználásával szeretném átadni írásban mindazon ismereteket, melyeket alapvető fontosságúaknak tartok a felderítő specializáción tanulmányokat folytató honvéd tisztjelöltek, a felderítő és mélységi felderítő szakemberek és természetesen minden a téma iránt érdeklődő számára. A tanulmányt a témakörrel foglalkozók figyelmébe ajánlom, de az oktatás-képzés folyamatában is felhasználható. Az érdeklődő olvasók számára pedig hasznos forrás az ismeretbővítéshez.

Kulcsszavak: túlélés, menedék, táplálék, csapdák, tájékozódás

Abstract

The aim of this study is to provide expert knowledge derived from foreign researches and my personal experiences collected in my 35 years of duty. This knowledge is vital for the recce cadets during their education, for the active recce and long-range recce specialist, and for the interested people as well. Primarily, I recommend this essay for those involved in this issue and might be useful for the training-educations experts carrying out their duties. For the curious readers might be helpful as well to widen their knowledge.

Keywords: survival, shelter, food, traps, orientation

7. TŰZGYÚJTÁS

A cikksorozatam hetedik részében a túlélési alapismeretek kifejtését folytatom. A katona számára a túlélés szempontjából alapvető fontosságúnak tartom a tűzgyújtás témakörét.

¹ Nemzeti Közszolgálati Egyetem, Hadtudományi és Honvédtisztképző Kar, egyetemi docens - National University of Public Service, Faculty of Military Science and Officer Training, Associate Professor
E-mail: forray.laszlo@uni-nke.hu, ORCID: 0000-0003-4025-4948

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 2. szám

Az előzőekben megismertük a táplálékszerzés módszereit és eszközeit, amelyek ismeretében megszerezhetjük táplálékunkat. Ebben a részben fogalmat nyerhetünk arról, amit a tűz jelent a túlélő számára. A tűz az ember egyik legfontosabb támogatója a túlélésért folytatott harcban, de egyidejűleg könnyen az árulónk is lehet. Sokszor szükségszerű, hogy a túlélő tüzet tudjon gyújtani. Bármilyen időjárási és terepviszonyok között. Olyan tüzet, amelynek kevés a füstje, de nagy meleget bocsájt ki magából, mert különböző túlélési helyzetekben, hidegben ez nagyon fontos tényező. Tűz nélkül is lehet túlélést folytatni, de ha bármilyen kis tűzünk is van, az növelheti a túlélési esélyeinket. Mindent előnyét és hátrányát jól átgondolva miért is tartom fontosnak a tüzet a túlélő számára?

A tűz pozitív tulajdonságai közé tartozik:

- meleget ad;
- a meleg által a szervezet kevesebb energiát használ fel;
- távol tarthatók vele a vadállatok;
- könnyen megszáritja a felszerelést;
- megfő rajta az étel;
- füstjével tartósítható az étel;
- használható jelzésre éjjel és nappal;
- használható eszközök elkészítéséhez;
- pozitív hatással van a lelki állapotra és biztonságérzetet ad;
- füstjével elűzi a szúnyogokat/rovarokat;
- ihatóvá tehető a folyadék/víz.

A tűz negatív tulajdonságai közé tartozik:

- fényével, füstjével, illetve annak szagával elárulhatja a tűzrakó helyzetét;
- komolyabb égési sérüléseket okozhat, amely minden esetben folyadékvesztéssel jár;
- a sérülés elfertőződhet;
- nem megfelelő kezelése esetén felgyulladhat a környezet, avagy füstmérgezést okozhat.

A fentiek miatt nagyon fontos átgondolni az alábbi dolgokat a tűzzel kapcsolatban:

- milyen körülmények között gyújtsak tüzet; (szükségem van-e rá valójában)?
- mennyi időm van a menedékben (adott helyen);
- hol van az ellenség és milyen közel van hozzám;
- hol rakhatok tüzet;
- milyen anyagok és eszközök felhasználásával tudok tüzet rakni, és azt táplálni;
- hogyan kell a tüzet meggyújtani;
- hogyan kell a tüzet megfelelően használni;
- hogyan kell a tüzet „kordában” tartani;
- mit kell tennem a tűzzel, ha elhagyom a menedéket.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 2. szám

7.1. A TŰZRÁKÁSHOZ HASZNÁLHATÓ ANYAGOK

A tűzrakáshoz szükségünk lesz az alábbi anyagokra (menedék, ahol tüzet lehet gyújtani):

- oxigén, amely biztosítja a tüzelőanyag megbízható égését;
- tüzelőanyag, amely biztosítja a tűz folyamatos égését;
- gyújtósnak való anyag, amely a gyúlékony anyag lángjának hatására begyullad;
- gyúlékony anyag, amely begyullad a szikra/láng hatására;
- tűzgyújtó eszköz, amellyel lángra lobbantható a gyúlékony anyag.

(Előfeltétel, hogy a menedéked biztosítsa a következő követelményeket: Az ellenség várható mozgási, figyelési útvonalától távol legyen, műúttaktól, erdei, talajúttaktól legalább 300 méterre, lakott településektől pedig 800-1000 méter távolságban.)

7.1.1. Tüzelőanyag

Száraz fa és száraz, élettelen ágak, ledőlt fatörzsek és nagyobb ágak száraz belseje. Vékonyra hasogatott élő fa, száraz, gombócba gyúrt fűcsomók, széna, szalma, tőzeg, ami elég száraz ahhoz, hogy égjen. Száraz állati ürülék, állati eredetű zsír, szén, olaj, olajos agyagpala. (A nedves fadarabokat még télen, esőben is fel tudjuk használni, ha a külső vizes réteget lefejtjük, hogy a száraz belső réteget elérjük. Olyan ágot kell választani, amely nem fekszik a földön és késsel, baltával stb. le kell választani a nedves külső réteget.) A tüzeléshez összegyűjthetjük a legalkalmasabb alapanyagként gondolt fajtákat, de tudnunk kell azt is, hogy ezek nem egyforma hőt fognak magukból kiadni. Mindig annyi tüzelőnek való fát kell gyűjteni, hogy az bőven kitartson a következő fagyújtásig.

A fákat a mechanikai hatásokkal szembeni ellenállása alapján feloszthatjuk:

- kemény fák;
- puha fák.

Keményfa: Lassabban ég, parazsa tartós. Fajták: szilfa, tölgy, cser, akác, bükk, gyertyán, kőris, eperfa, körte, alma, barack, szilva, meggy, dió, mandula, juhar, platán, szelíd gesztenye.

A keményfák sokkal nehezebben gyulladnak meg, viszont tovább égnék, hőleadásuk nagyobb, nehezebben vizesednek.

Puhafa: A puhafa gyorsan ég el, lángja világos és kevés a parazsa. Fajták: nyár, fűz, hárs,

vadgesztenye, éger. A puhafa könnyen vizesedik, viszont könnyen ég és gyorsan, kisebb és rövidebb hőleadással, mint a keményfák.

Melyik fa hogyan ég?¹

- Akácfa – lassan ég, és jó meleget áraszt, de fojtó füst is fejlődik égés közben.

¹ <http://www.edenkert.hu/vilagos-zold/termeszett/hogyan-egnek-fak-futoertek/4529/> (Letöltve: 2018. 01. 12.)

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 2. szám

- Almafa – nagyszerű tűzifa. Lassan és folyamatosan, kis lánggal ég, nagy hőt áraszt, valamint az illata is kellemes.
- Babér – pompás a lángja.
- Bodzafa – égési szempontból közepszerű, gyorsan és füstölögve ég, és kevés a hője is.
- Bükkfa – égési tulajdonságaiban megközelíti a kőrisfát, tehát jó tűzifának, de nem ad akkora hőt, frissen kivágva pedig alig ég.
- *Cédrusfa – csak kiszárítva használható. Pattogva és sercegve ég, kis lánggal, de sok hőt ad, és az illata is nagyon jó.
- Cseresznyefa – lassan ég, és jó meleget áraszt, ezenkívül kellemes az égő fa illata is.
- Diófa – égés közben kellemes illatot áraszt, és jó a fűtőértéke is.
- Duglászfenyő – kis lánggal ég, és gyenge hőt ad.
- Égerfa – gyenge hő, hamar elég.
- Fenyőfa – jól ég, de pattogva. A bő gyantájú selyemfenyő pedig vidám, kék lángjaival melenget, miközben beszívhatjuk kellemes illatát is.
- Fűzfa – gyengén és kis lánggal ég, ha száraz, akkor is szétszórja a szikrákat.
- Galagonya – az egyik legjobban égő fajta. Lassan ég, jó a fűtőértéke is, és csak gyengén füstöl.
- Gyertyán – majdnem olyan jó, mint a bükk.
- Hársfa – gyengén ég, kevés hőt ad.
- Juharfa – jó tűzifa.
- Kőkény – a galagonyáéhoz hasonló égési tulajdonságokkal rendelkezik.
- Kőrisfa – a legjobban égő fajfajták egyike, úgy a láng, mint hő szempontjából. Ha szükséges frissen kivágva is használható tüzelőfaként.
- Körtefa – jó hő- és kellemes illatforrás.
- Lucfenyő – túl gyorsan ég el, és sok szikrát szór szét.
- Magyal – jól ég, ha ki van szárítva.
- Mogoró – Jó a fűtőértéke.
- Nyárfa – gyengén ég, de elfogadható meleget ad.
- Nyírfa – gyorsan elég, de elegendő hőt áraszt, és az illata is kellemes.
- Platánfa – tetszetősen ég, de ha nagyon száraz szikrázva lángol.
- Rhododendron – a vastag, öregebb ágak jól égnek.
- Szilfa – ha a szilfagomba megtámadta, nem a legjobb tűzifaként. Előfordul, hogy füstölögve ég. Ha este egy nagy hasáb szilfát rakunk, akkor még reggel is lesz parázs a kályhában.
- Szilvafa – jó hő- és illatforrás.
- Tiszafa – az egyik legjobb tüzelőanyag, lassan ég, és nagy hőt áraszt, az illata is kellemes.
- Tölgyfa – fanyar füstöt árasztva gyengén ég, de a nagyon régi, száraz tölgyfa lassan ég el, nagy hőt áraszt, és csak egy kevés hamu marad utána.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 2. szám

- Vadgesztenye – magas a fűtőértéke, de pattogva ég, miközben parázsló forgácsdarabokat szór szét.
- Vörösfenyő – sercegve ég, jó illatot és meleget áraszt.

A fák fűtőértéke 2800–3800 kcal. Ez természetesen légszáraz állapotban értendő. Mivel a fák vízfelvevő és vízleadó képessége nagy, így a vízzel telített fák fűtőértéke akár az előbbi érték 1/10-e is lehet. A nedves fában ugyanis a víz elzárja a levegő útját. A nedves fa füstől, a füst a hiányos égés eredménye, amelyet meggátolhatunk az égés felgyorsításával, ami a gyakorlatban azt jelenti, hogy a tüzet száraz, apró gallyakkal kell táplálni. A tüzet nagylombú fa alatt célszerű elhelyezni, hogy annak a levelei el tudják oszlatni a keletkező füstöt. Jobb, ha a tűzifát fáról vagy cserjéből gyűjtjük, nem pedig a földön fekvő fából. A talajból nyert fa általában nedves vagy vizes, de a talajra nem lógó fa viszonylag száraz lesz, még esős időben is.

7.1.2. Gyújtós

Gyújtósnak nevezzük azokat az aprócska anyagokat, amelyeket könnyen lánggra tudunk lobbantani, és elég hőt adnak ahhoz, hogy kisebb fadarabok is lánggra tudjanak tőle gyulladni. Gyújtósnak egy vastagabb faágból is lehet forgácsolni késsel, ha hirtelen nem található a környezetben.

Gyújtósnak használható

- gyantás, feldarabolt forgács;
- kis darabokra tördelt rőzse, ágak;
- fakéreg, faháncs, kartonpapír;
- vékonyra hasított faanyag;
- benzin, olaj, zsír, parafin (ezeket csak a legkilyátástanabb helyzetben használjuk).

7.1.3. Gyúlékony anyag

Az igen száraz, összemorzolt faforgács, vörös szilfák belső kérge, apróra széttördelt száraz fakéreg, vékony falemezecskék. Száraz fű, páfrány, moha, szalma, fűrészpor, nagyon finomra őrölt szárazfa keverék, elpusztult, örökzöld fa tűlevelei. Elpusztult fatörzsek korhadt része, madártollazat pihéi, bolyhos magok bogáncsokból, finom szárú növényi rostok. Pöfeteggomba elszáradt szivacsos belseje, szövetbolyhok zsebből és varrásokból, elszenesedett ruha.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 2. szám

102. kép: A tűz összetevői²

Viaszos papír, zsírpapír, gyapot, kötözőpólya, tapló. Papír, pamutgolyó vagy szősz, puska-por, benzin, olaj, kötöző géz, kirojtosodott textilanyag. Szétfoszlott kötél, vékony madártoll, madár vagy rágsáló fészkek. Tapló, nyír/cseresznye kéreg, tollas ág, nádvirág, nádperje virága, gyékényvirágzat, iszalag, hántolt növényekből származó zúzott rostok stb.

7.1.4. A tűzgyújtó eszközök

A túlélő legtöbbször gyufával, vagy öngyújtóval próbál tüzet gyújtani. De mi van akkor, ha pont ezekkel nem rendelkezünk? Ilyen esetben más tűzgyújtási módszert kell alkalmaznunk. A következőkben ismertetett tűzgyújtó eszközök, módszerek mind alkalmasak a tűzgyújtásra, alkalmazásukhoz azonban jóval nagyobb gyakorlat kell, mint a megszokott gyufával/öngyújtóval való tűzgyújtáshoz.

*Milyen tűzgyújtó eszközöket alkalmazhatunk?*³

a) Mesterséges eszközök:

- (vízhatlan) gyufa;
- öngyújtó;

² AF Handbook 10-644. Survival Evasion Resistance Escape (Sere) Operations. 216. o.

³ <http://wildwoodsurvival.com/survival/fire/index.html> (Letöltve: 2018. 01. 02.)

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 2. szám

- magnéziumtömb;
 - kálium-permanganát + glicerín;
 - akkumulátor vagy elem (szikra);
 - nagyító lencse, óraüveg, elemlámpa égő (belső krómozott felülete);
 - vízzel teli műanyag zacskó;
 - tűzkő, kovakő és acél;
 - lőpor, lőszer, pirotechnika, jelzőrakéta stb.
- b) Természetes eszközök:
- tűzcsiholó íj;
 - tűzcsiholó szíj;
 - tűzgyalu stb.

7.1.4.1. (Vízhatlan) gyufa

Minden katonánál kellene lennie gyufának, avagy öngyújtónak. A gyufáról tudni kell, hogy könnyen elázik, avagy nedvességet kap, és ezáltal használhatatlan lesz. Ezért a gyufát mindig vízálló csomagolásban kell tárolni. Ilyen lehet kiürült orvosságos tégely, kisebb műanyag doboz, nylon zacskó stb. Természetesen a gyufásdoboz oldalán levő dörzslapot is tenni kell a gyufaszálakhoz. Soha ne használjunk/raktározzunk el a különböző helyeken kapható, „ajándék, reklám”, papírból készült gyufát! Különböző helyeken lehet vásárolni speciális vihar vagy vízálló gyufákat. Mint a nevük is mutatja ezek vízállók, és viharban is meggyújthatók. Sajátosságuk, hogy az égési idejük 2-3-szorosa a hagyományos gyufáknak. A vihargyufákat hegymászó/túlélő szaküzletekben lehet beszerezni.

103. kép: Különböző gyufafajták⁴

⁴ <https://www.nomadsport.eu/alcsoport/fooldal/vasarloink-figyelmebe-ajanljuk-veszhelyzet-es-tulelo-felszereselek/>
[https://sites.google.com/a/mcdowell.k12.nc.us/t-young-classes/applied-science/2nd-9-weeks_\(survival_part_iii_fire.pptx\)](https://sites.google.com/a/mcdowell.k12.nc.us/t-young-classes/applied-science/2nd-9-weeks_(survival_part_iii_fire.pptx)) (Letöltve: 2017. 12. 28.)

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 2. szám

7.1.4.2. Öngyújtó

Alapvetően a gázöngyújtó a legelterjedtebb, de használható még a benzines változata is. A benzines öngyújtók közül minél megbízhatóbbat kell vásárolni. Ha kiürült az öngyújtóból a gáz, avagy a benzin, akkor semm kell e dobni, mert a benne lévő tüzkövet még tüzgyújtásra fel lehet használni. (A tüzkő szikrájával is lehet benzint, lőport stb. begyűjtve tüzet „csiholni”.)

7.1.4.3. Magnéziumtömb

Szükségünk van mindössze gyufás skatulyányi méretű magnéziumdarabra, amellyel esőben is tüzet gyújthatunk. A magnéziumtömb két hosszanti oldalát használjuk: a szikravető rudat az egyik oldalon s a vele átellenben lévő forgácsoló élt a másikon. Egy késsel lefargunk néhány forgácsnyit a magnéziumból, és ráhelyezzük a meggyújtandó anyagra, pl. tapló, papír, forgács stb. A magnéziumtömb egyik oldalán levő acél lapon a késünket végig húzva kb. 60 fokos szögben szorosán odanyomjuk a kést a fémhez, egy gyors, erőteljes mozdulattal toljuk le a pengét. Rendkívül intenzív szikrát keltünk, és az begyűjtja a magnézium forgáccsal a gyújtóanyagot. A penge, éllel lefelé álljon. Fontos, hogy kemény felületre támasszuk, nehogy nyomásra belesüllyedjen a talajba.

104. kép: Tűzgyújtás magnéziumtömbbel⁵

⁵ http://mtp.info.hu/index.php?view=article&catid=38%3Atulelesi-technikak&id=127%3Atzgyujtas-magneziumtoembbel&option=com_content&Itemid=68. (Letöltve: 2013. 12. 10.)

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 2. szám

7.1.4.4. Kálium-permanganát + glicerín

Vegyí gyújtó eszköz. A kálium-permanganátot általában víztisztításra, fertőtlenítésre alkalmazzuk. A glicerint pedig gép és harcjárműveknél, rádiókészülékeknél a gumi felületek karbantartására használjuk. Felhasználása egyszerű, a gyúlékony anyagra szórunk 4-5 g kálium-permanganátot, középre készítünk egy kis bemélyedést, és öntünk oda 1 cm³ glicerint. Heves reakció fog lejátszódni.

7.1.4.5. Akkumulátor, elem

Szükségünk van egy akkumulátorra. A tűzgyújtás azon alapul, hogy az akkumulátor/elem rövidre zárása során szikra keletkezik. (Egy -egy szigetelt vezetékkel kell az akkumulátor/elem pozitív, illetve negatív sarkaihoz csatlakoztatni.) Érintsük össze a vezetékek csúspasz végeit, és szikrázni kezdenek a keletkezett rövidzárlat miatt. Ezzel a szikrával a könnyen gyújtható anyagokat lángra lehet lobbantani. Öntsünk kb. 1 dl benzint egy üres konzervdobozba vagy rongydarabra és azt a szikrával begyűjthetjük. Ne feledjük, hogy a benzin folyékony formában nem ég, csak pára alakban gyújtható meg. (Gázolajat ilyen módon nem lehet meggyújtani, ahhoz már lángra van szükség.) Természetesen nemcsak üzemanyagot tudunk meggyújtani szikrával, hanem pl. lőport, vattát, száraz taplót is.

105. kép: Tűzgyújtás akkumulátorral és nagyítóval⁶

⁶ AF Handbook 10-644. Survival Evasion Resistance Escape (Sere) Operations. 222–223.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 2. szám

7.1.4.6. Nagyító lencse, óraüveg, elemlámpa égő (belső krómozott felülete)

A nap és nagyító lencse által történő tűzgyújtást nagyjából mindenki által ismert. A tűzgyújtási módszer lényege az, hogy a nap sugarait a leggyűlékonyabb anyagra fókuszáljuk úgy, hogy a fókusz minél kisebb pontra koncentrálódjon és ezáltal gyújtjuk meg a tüzet. A nagyító lencse/óraüveg gyújtópontjában a hőmérséklet akár az 1000 C°-ot is elérheti. Az összegyűjtött hőmennyiség függ a nap erejétől és a lencse átmérőjétől. Azonban menekülés közben, avagy harc helyzetben szinte soha nem lesz nálunk nagyító, ezért azt más hasonló lencsével kell pótolni. (Szemüvegesek ebben a kérdésben előnyt élveznek, mármint a távollátók, mivel a szemüveglencséjük domború kialakítású, rövidlátóknak a lencse ellentétes oldalára kell helyezniük a gyűlékony anyagot.) A terepen találhatunk szükségesszükszöket is, ilyen lehet valamilyen autó reflektorának üvege, avagy annak krómozott belső felülete, de lehet valamilyen optikai eszközből, pl. távcsőből, mobiltelefonból, fényképezőgépből stb. kisserelt optikával is tüzet gyújtani.

7.1.4.7. Vízzel teli műanyag zacskó, fólia⁷

- Üveg lámpa izzó fém végét levágjuk és tiszta vizet töltünk bele, majd hasonlóan használjuk, mint a nagyítót.
- Nylon (átlátszó) fóliadarabba tiszta vizet töltünk, majd hasonlóan használjuk, mint a nagyítót.
- Üres, átlátszó PET palackba tiszta vizet töltünk, majd hasonlóan használjuk, mint a nagyítót.
- Magnézium, nátrium (alkálifémek). Gyűlékony anyagra helyezünk alkáli fémdarabokat, majd rá újra gyűlékony anyagot, és öntsünk rá egy kis vizet. Pillanatokon belül nagy fény és hőhatás következik be, mivel a víz és az alkáli anyag heves reakcióba lép egymással, és a gyűlékony anyag begyullad.

106. kép: Tűzgyújtási módszerek⁸

⁷<https://www.youtube.com/watch?v=QwQJ-3pZfwc> <https://www.youtube.com/watch?v=HCyHC7InMyQ> (Letöltve: 2018. 01. 02.)

⁸http://tulelniatermeszetben.blog.hu/2012/01/11/tuzszerszamosok_15
<http://wildwoodsurvival.com/survival/fire/water/index.html> (Letöltve: 2018. 01. 02.)

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 2. szám

7.1.4.8. Tűzkő, kovakő és acél⁹

Az évezredekben át jól bevált tűzgyújtó eszköz korszerű változata. A kovakő rúdformára kialakított eszköz, ún. „fémgyufa” (egy kovadarabokkal nyomott fémszalag), amelyen acélt végig húzva szikrát kapunk. A magnéziumtömbnél kisebb hőértékű szikrák keletkeznek. Hasonló megoldás az is ha keresünk egy kovadarabot vagy más kemény követ. Azután a késünkkel szikrát tudunk belőle csiholni. A penge fokát kell használni, így nem károsítja meg a kés életét.

7.1.4.9. Lőpor, lőszer, pirotechnika, jelzőrakéta

A katona legnyilvánvalóbb szükség tügyújtó eszköze, hiszen lőszer általában mindenkinél van. Módszere: A lövedéket a lőszerből kivesszük, a hüvelyből a löport kiöntjük és a megfelelő löpormennyiséggel tüzet gyújtunk. A lövedéket fogó híján kézzel is el lehet távolítani. (A lövedéket valamilyen nyílásba befeszítjük, majd a hüvely oldal irányba történő mozgásával a lövedék kiszedhető.)

A száraz lőpor begyújtására minimális szikra is elegendő, pl. akkumulátor/elem rövidre zárásával, de akár még két kavics egymáshoz ütésével is lángra lobbantható. Azaz, ha többféle töltény lőpora áll rendelkezésre, akkor a begyújthatósági sorrend: a pisztoly, a gépkarabély, a géppuska és utoljára a tüzérségi lőporok. A különböző pirotechnikai anyagokból is fel lehet használni a bennük található löpörtöltetet. Azt a gyúlékony anyagra kell szórni, majd szikrával beindítani. Figyelem – gyorsan, szúrólánggal fog fellobbanni!

A jelzőrakéta, jelzőpisztoly töltetét is fel lehet használni tűzgyújtásra, ha azzal az előkészített gyúlékony anyagra lövünk.

7.1.4.10. Tűzcsiholó íj¹⁰

Talán a legősibb tűzgyújtási módszer, amit alkalmazni tudunk.

Anyagszükséglet:

- egy darab élő keményfa (kb. 60–80 cm hosszú és 2–2,5 cm átmérőjű, tiszafa, mogyoró, jávor, hárs, bükk, gyertyán stb.);
- egy darab keményfa bot (30 cm hosszú és 1 cm átmérőjű);
- egy 5 cm-es kemény fakocka/korong, vagy ugyanekkor kagyló, vagy kődarab;
- egy darab, 5 cm vastag száraz puhafa (fenyő, hárs stb.);
- egy darab zsinór az íjhoz.

A tűzcsiholó íj elkészítése:

1. Készítsük el az íjat egy darab keményfából, két végén készítsünk egy-egy kis bevágást, és erősítsük rá húrt. Erre a célra egy kb. 1 cm vastag bőrszj a legjobb, de erős spárga vagy pl. ejtőernyős zsinór is megfelelő.

⁹http://www.mtp.info.hu/index.php?option=com_content&view=article&id=72:kova-es-acel-&catid=39:felszereselek-tesztek&Itemid=68 (Letöltve: 2017. 12. 27.)

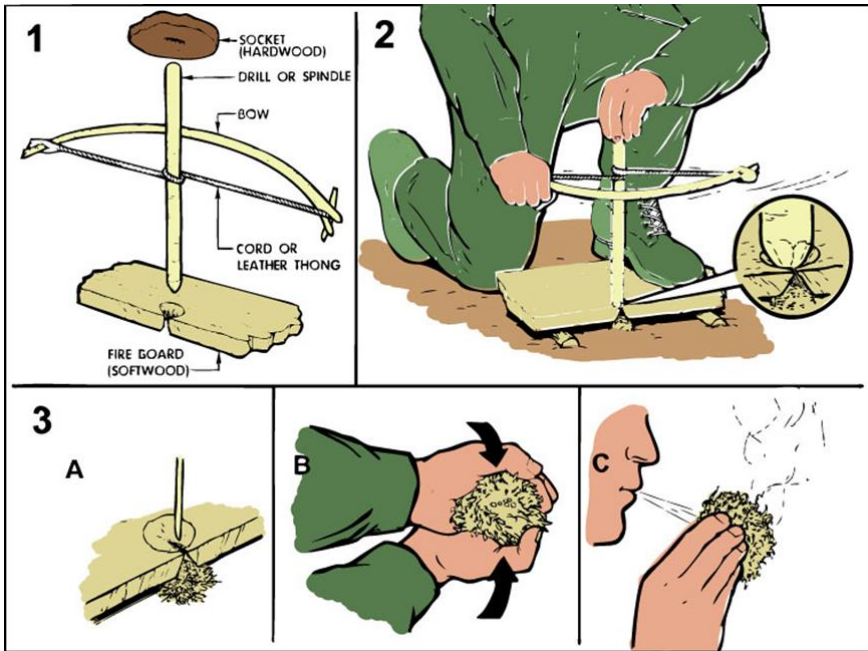
¹⁰<https://allpreppersunited.com/primitive-fire-building-techniques/> (Letöltve: 2018. 01. 02.)

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 2. szám

2. A rövidebb keményfa egyik végét kerekítsük le, a másikat vékonyítsuk el.
3. A keményfa kocka közepét véssük ki, hogy az elvékonyodott rész beleférjen, vagy keressünk egy megfelelő követ vagy kagylót.
4. Vágjuk be a puhafát, a széléhez közel és csináljunk belőle a széléig kivezető vajatot.
5. Tegyük a vágat közelébe gyúlékony anyagot. Erre a legmegfelelőbb a bükkfa tapló, nyírfa kéreg vagy a kóc.

Módszere: hurkoljuk a zsinórt a fúró köré, nyomjuk le a tetejét és toljuk előre-hátra az íjat, hogy dörzsölődjön a keményfa fúró és a puhafa alap. Tűzgyújtáskor a térdedünkkel vagy a talpunkkal szorítsuk le a falapot. Az íjjal az orsót előre-hátra kell húzogatni, a mozgás/dörzsölődés során az orsó hegyénél izzó parázs keletkezik, amely lehullik az alatta elhelyezett gyújtásra. Nem fog egyből lángra lobbanni, ezért az izzó parazsat a gyújtóssal együtt óvatosan kézbe kell venni, és fújni kell azt. Amennyiben éppen a megfelelő erősséggel fújjuk a parazsat, akkor az lángra fog lobbanni, és már csak rá kell helyezni az előre elkészített forgácsokra.

107. kép: A tűzcsiholó íj¹¹

¹¹ AF Handbook 10-644. Survival Evasion Resistance Escape (Sere) Operations. 222–223.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 2. szám

7.1.4.11. Tűzcsiholó szíj

Anyagszükséglet:

- egy legalább 50 cm-es bőr/ejtőernyős zsineg;
- egy darab száraz faág;
- egy darab kő/málhazsák.

A tűzcsiholó szíj elkészítése:

1. Csináljunk szíjat (erős anyagból készült madzagot vagy csíkot) bőrből vagy nagyon erős zsinórból.
2. Hasítsunk be egy botot és feszítsük ki a hasítékot egy ékkel.
3. Vezessük keresztül a szíjat a hasítékban.
4. Helyezzünk a hasítékba egy kis gyúlékony pálcát.
5. Szorítsuk a lábunkkal a földhöz a botot és húzogassuk előre-hátra a szíjat, hogy hőt termeljen. Végül begyullad a gyúlékony anyag.

108. kép: Tűzcsiholó szíj¹²

¹² <https://www.youtube.com/watch?v=0TwZKuQDDGU> (Letöltve: 2015. 12. 06.)
AF Handbook 10-644. Survival Evasion Resistance Escape (Sere) Operations. 227.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 2. szám

7.1.4.12. Tűzgyalu¹³

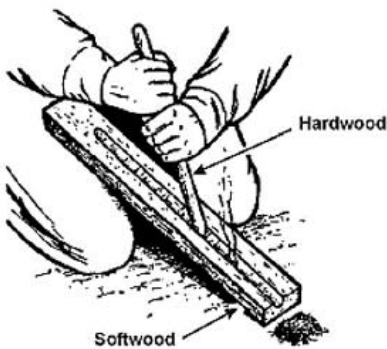
Nagyon könnyen elkészíthető tűzgyújtó eszköz.

Anyagszükséglet:

- egy keményfa bot;
- egy vastagabb puhafa bot.

A tűzgyalu elkészítése:

Készítsünk hosszú hornyot egy darab puhafába, ehhez célszerű egy vastagabb bodzaágat keresni, és kettéhasítva a puha belét kivenni. A tűzgyalu rudjának egy közel két arasz hosszú száraz keményfa botot keressünk. A horny egyik végéhez készítsünk könnyen lángra lobbanó anyagot. Majd egy keményfa bottal végezzünk gyaluló mozdulatokat a vátban. Ha kellően szárazak az alapanyagok, és elég kitartóak vagyunk, a leváló faforgácsok a súrlódási hőtől meggyulladnak. A keletkező felizzott kis faforgácsok az odakészített gyúlékony anyagot meggyújtják. A gyúlékony anyag meggyújtása az ijhoz hasonlóan történik. Ehhez a módszerhez nem csak gyakorlatra, hanem meglehetősen nagy erőre és kitarásra is szükség van.

109. kép: Tűzgyalu¹⁴

Természetesen a tűzgyújtásnak még létezik számos más módja is, de a fentiekben a legáltalánosabb és legraktikusabb tűzgyújtási módokat írtam le.

¹³<https://survival-training.wonderhowto.com/how-to/make-fire-by-rubbing-two-sticks-together-0140187/> (Letöltve: 2018. 01. 02.)

¹⁴<https://www.youtube.com/watch?v=aSpioDPX3ic> <http://wildernessarena.com/food-water-shelter/firecraft/lighting-a-fire> (Letöltve: 2018. 01. 02.)

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 2. szám

7.2. HOGYAN VÁLASSZUK KI A TŰZRAKÁSUNK HELYÉT?

Amint már írtam, legelső dolgunk az a tűzzel kapcsolatban, hogy eldöntsük, hogy a tűzrakás, vagy annak mellőzése jár számunkra nagyobb veszéllyel. Az is kérdés, hogy mihez kell a tűz? Étél készítéshez (főzés/sütés), melegedéshez vagy jelzésnek. (A tűz lehetne még őrtűz, avagy tábortűz, de ezekkel a fajtákkal, most nem foglalkozunk.)

Ha úgy döntünk, hogy tüzet rakunk, akkor az alábbi szempontokat is figyelembe kell vennünk, ahhoz, hogy jól döntsünk nem csak a tűzfajta, hanem a tűzrakás helyének helyes megválasztásakor is.

7.2.1. Szempontok a tűzrakás helyének megválasztásához

Célszerű a menedék közvetlen közelében megfelelő tűzrakóhelyet keresni, úgy, hogy:

- az mindenképpen szélvédett helyen legyen;
- a tűzünk jól álcázható legyen, éjjel, nappal kellő rejtést tudjunk biztosítani;
- az áruló füstszagot, füstfeláramlást valamilyen módon rejtteni tudjuk;
- mindig legyen elegendő tüzgyújtó és tüzelőanyagunk;
- ne legyen fokozottan tűzveszélyes hely a tűz közelében;
- alkalmazzunk tűzfogót, fényálcázó anyagokat.

7.2.2. A tűzrakóhely előkészítése

- távolítsuk el a talajról az éghető anyagokat;
- lehetőleg ássunk egy gödröt a tűznek és azt rakjuk körbe nagyobb kövekkel;
- télen a havat teljesen takarítsuk el, ha ez nem lehetséges, akkor építsünk fából, kőből szilárd alaptalajt;
- halmozzunk fel mindig, kellő mennyiségű tűzifát;
- szükségünk lesz szélvédőre/hővisszaverőre (ne égjen el túl gyorsan a fa, ne látszódjon el a tűz fénye, a hő több irányba terjedjen, ne hordja szét a szél a parazsat).

7.2.3. Tűzrakásnál általában a következőket kell még figyelembe venni

- a menedékekben a fekhelyeknél alacsonyabb helyre rakjuk a tüzet (mivel a meleg felfelé száll);
- a nagy tűznél jobb a kis tűz, nagy mennyiségű hőt ad, és könnyen tudjuk ellenőrizni;
- a tüzet mindig a szél felőli oldalán gyújtuk meg;
- a tüzet óvni kell az erős széltől, hogy a szikrák ne szálljanak szerteszét;
- a tűznek elegendő oxigénre van szüksége;
- legyen mindig elegendő tüzelőanyag készenlétben a tűz fenntartására;
- vigyázzunk arra, ha télen behavazott fa alatt rakunk tüzet, akkor egy idő után a hő hatására a fán levő hó a „fejünkre” zuhanhat;

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 2. szám

- vigyázzunk arra, hogy a tűz ne terjedhessen tovább, mint szeretnénk;
- tegyünk meg mindent annak érdekében, hogy a tűz fény- és füstálcázása minél tökéletesebb legyen;
- soha ne vágjunk ki egész fát tüzelőanyagnak, hanem inkább sok gallyat a fák aljáról;
- ne feledjük, hogy a tűlevelű fák sokkal több füsttel égnek, mint a lombhullató fák;
- menedékekben csak kellő szellőzés biztosítása mellett rakhatunk tüzet.

7.3. TŰZ FAJTÁK, TŰZHELYEK

Az élelem elkészítésének fontos eszköze a tüzelőanyag, a valamilyen tüzgyújtó szerszám és a folyamatos tűz. Ha már van tüzünk, akkor mérlegelhetjük azt, hogy milyen fajtájú, nagyságú tüzhelyet alakítsunk ki. Ezt tulajdonképpen az étel elkészítésének módja (sütés, pirítás, főzés, füstölés) és a tűz célja (melegítés, fűtés, jelzés) határozza meg. Vagyis különböző tüzfajtákat tudunk kialakítani, melyek országonként, tájaként más-más formában alakultak ki, és a mai napig megőrizték jellegzetességeiket. Ha eldöntöttük azt, hogy mégis tüzet gyújtunk, akkor előtte mindenképpen halmozzunk fel elegendő tüzelőanyagot és gyújtószert, és válasszuk ki a legjobb helyszínt és tüzfajtát is.

Tartsuk be az alábbi alapszabályokat:

- a keletkező füst eloszlításához használjunk fákat vagy kisegítő anyagokat;
- a keletkező szagok odavonzzák az állatokat, embereket;
- alkonyat előtt, hajnalban vagy nappal alkalmazzuk a tüzet;
- a szabadban gyújtott tűz csak a felénk néző felületeket melegíti fel;
- mindig csak egy tüzet rakjunk, de készítsünk hozzá hőviszaverőt. (Ha két tüzet raknánk, beülhetnénk ugyan a kettő közé, hogy mindkét oldalról melegítsen, ellenben sok tüzelőanyagra lenne szükségünk, és a széliránytól függetlenül egészen biztos, hogy mindig a füstben találnánk magunkat.)

7.3.1. Tüzfajta a tűz felhasználása szerint lehet

1. Melegítő tűz

Cél: Az emberi test felmelegítése, biztonságérzet kialakítása.

Helye: ha lehet, akkor védett helyre telepítsük (pl.:sziklafal/lőszfal), mert megvédi a szélétől és a tűz melegét is visszaveri. Ha ezek nincsenek, akkor a kifeszített sátorlap, ponyva, poncho is jó lesz (de vigyázzunk, hogy megfelelő távolságra helyezük el a tüztől, hogy hatásos legyen, illetve ne égjen el).

Fajta: reflektoros tűz vagy több pici gúla alakú tűz.

2. Sütésre alkalmas tűz

Cél: az élelmet meg tudjuk sütni rajta (a parazsán vagy a tűzén).

Ha parázson szeretnénk sütni, akkor lényeg, hogy minél nagyobb felületen legyen tüzünk, lehetőleg sok, tartós parazsat adó fából készítsük el azt (tölgy, bükk).

Fajta: gúla vagy máglya/pagoda tűz.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 2. szám

3. Főző tűz
Cél: főzésre, forralásra alkalmas tűz készítése.
Tanácsos kör alakú tüzet készíteni, hogy a meleg felfelé szálljon, és kapjon sok levegőt is.
Alakja: polinéz-, pásztortűz, csillagtűz.
4. Jelzőtűz
Cél: már messziről látszódjon, felkeltse a figyelmet. Ajánlatos, magaslatra elhelyezni (hegy/dombtető, sziklaorom stb).
A nagy füst néha sokkal szembe tűnőbb, mint maga a tűz fénye (kivéve sötétben), ezt elérhetni nedves fa-, fű-, avar-, nád felhasználásával.
Alakja: gúla vagy máglya/pagoda tűz.

7.3.2. A tűz alakjának szempontjából a következő főbb tüzeket készíthetjük el

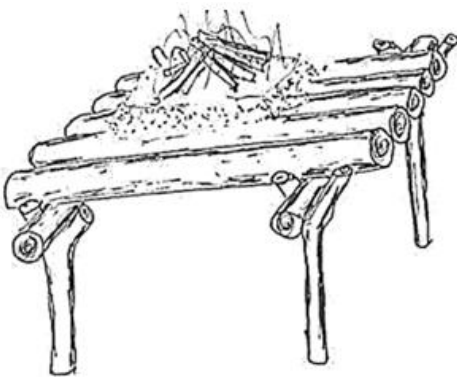
- állványos tűz;
- csillag alakú tűz;
- indián tűz;
- svéd, kanadai tűz (gyertya);
- kötegelt tűz;
- földalatti tűzhely (Dakota tűzhely);
- yukon tűzhely;
- gúla alakú tűz (Tepee);
- hobó (csavargó) tűzhely;
- hosszútűz;
- kő tűzhely;
- „T” alakú tűz (földbe ásott, süllyesztett tűzhely);
- piramis/máglya tűz;
- pagoda/hasábkunyhó tűz;
- polinéziai/gravitációs tűz;
- félnyereg tűz;
- ároktűz;
- reflektor tűz;
- szolgafás tűz;
- sárból tapasztott kemence.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 2. szám

7.3.2.1. Állványos tűz

Mocsaras, vizes területen, de hótól-víztől latyakos földön is tüzet tudunk rakni. A tűzrakás alapjául le kell verni párhuzamosan két-két Y alakú ágat a földbe nyílásával fölfelé. Az Y száraiba tegyük egy-egy nedves ágat, majd merőlegesen sűrűn keresztbe rakjuk nyers ágakkal, így nem fog egykönnyen lángra kapni. A vízszintes ágsor tetejére követ vagy földet halmozzunk fel. Ha a terület olyan, akkor sárral kenjük be vastagon a tervezett tűz helyét.

110. kép: Tűz állványon¹⁵

Erre helyezük rá a gyújtóst, ez lesz a tűz alapja, tartója. A talaj (víz) fölött kb. 1 m magasságban rakott tűz így melegítésre, főzésre is alkalmas lesz. Nem tartós tűzrakási forma, fagyott altalajba beverni a tartófaakat nem egyszerű munka.

7.3.2.2. Csillag alakú tűz

A fahasábokat úgy helyezük el, mint a küllőket egy kerékben, de a közepén hagyunk nyílást. A csillag alakban lerakott tűzifák közepén gyújtunk tüzet. A farönkök vastagabb végét toljuk a tűzbe, majd miután leégett, toljuk beljebb. Az ágakat beljebb tolva vagy kijebbe húzva szabályozni tudjuk az égés intenzitását. Előnye, hogy takarékos. Másik előnye, hogy a hosszabb ágakat nem kell feldarabolni, hanem a láng közepébe rakva megfelelőek, így, ha a közepe elég, két darab lesz belőle. Ha huzamosabb ideig kell az adott helyen tartózkodni, akkor ássunk kis parázstartó gödröt középre, így a parázs hosszabb ideig meg fogja őrizni a hőt. Ezzel a tűzrakási módszerrel vékony, kis, egyenletes lángot tudunk nyújtani a főzéshez.

¹⁵<http://oszkarsteiger.blogspot.hu/2015/01/a-tuz-taplalasa-tuz-helye.html>
<https://www.facebook.com/bushcrafttuleles/photos/pcb.782400985174137/782400728507496/?type=3&theater> (Letöltve: 2018. 01. 02.)

111. kép: Csillag alakú tűz¹⁶

7.3.2.3. Indián tűz

Ez egy klasszikus tábortűz, amely a csillag tűz módosított változata. A legjobb faanyag hozzá a keményfa. Itt 4 darab, lényegesen vastagabb és hosszabb farönkökből készítjük a tüzet. Ez a tűzfajta alkalmas melegedésre, főzésre.

7.3.2.4. Svéd, kanadai tűz (gyertya)

Egy hosszú rönköt behasogatunk, legalább kettő, de inkább négy részre. Az így keletkezett résekbe tömjünk be gyúlékony anyagot (száraz fű, levél, papír), majd gyűjtsuk meg. A svéd tűz előnye, hogy 8-10 órán keresztül egyenletes meleget sugároz, és a szakszerűen készített tűz nem igényel állandó felügyeletet sem. A felhasznált faanyag minősége és típusa határozza meg a láng égési sebességét és fényességét, valamint az égési időtartamot. A megfelelő edények és kiegészítők felhasználásával főzésre is alkalmassá tehető.

¹⁶ <https://rollingfox.com/how-to-build-a-campfire>
http://www.primitiveways.com/Camp_Fire.html (Ken Youngquist) (Letöltve: 2018. 01. 02.)

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 2. szám

112. kép: Svéd, kanadai tűz¹⁷

7.3.2.5. Kötegelt tűz

Ez egy olyan név, amely a svéd gyertya variációjához hasonló. A svéd gyertyát, hosszában több részre hasítják, balta vagy a fűrész segítségével. A kötegelt tűz, szerszám nélkül készíthető el szétdarabolt faágak felhasználásával, zsinórral, indákkal vagy drótokkal öss�szefogva. Hosszabb darabokat helyezünk kívülre, a rövidebbeket középre. Az elkészült kötegelt fa tetejére helyezünk könnyen gyulladó anyagot és gyújtuk meg. Egy inverz tűszerkezetet fogunk kapni, égésében hasonlítani fog a piramis tűzhöz. A kötegelt tűz előnye, hogy a tűz nem a talajon ég, hanem a tűzrakás tetején, és így vízben/mocsárban is használható. Az alacsony kötés lehetővé teszi a felüliről történő hosszú ideig történő égést.

113. kép: Kötegelt tűz¹⁸

¹⁷ https://members.scouts.org.uk/documents/BC_SCOUTING20_Leader_torch_.pdf
<http://szem-szajnak.reblog.hu/finn-tuzhely> (Letöltve: 2018. 01. 02.)

¹⁸ http://www.primitiveways.com/Camp_Fire.html (Ken Youngquist) Letöltve: 2018.01.19.

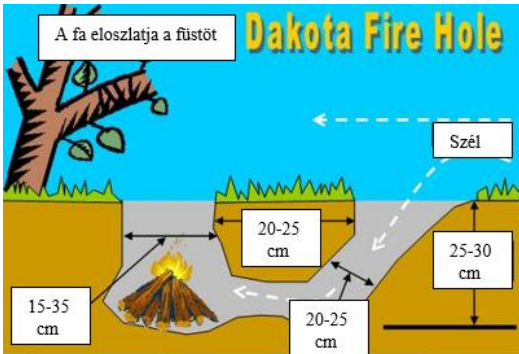
HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 2. szám

7.3.2.6. Földalatti tűzhely (Dakota tűzhely)

Ássunk egy kb. fél méter mély és 15–35 cm átmérőjű gödröt. A verem alsó részét kiszélesíthetjük, így hosszabb faágakat is fel tudunk használni. Ássunk egy másik gödröt az elsőtől max. 1 méter távolságon belül. Ezt a kettőt lukat kössük össze egy ferde földalatti csatornával. Ez a levegő körforgását hivatott biztosítani, ezért célszerű az uralkodó széliránynak megfelelően építeni. Rakjunk tüzet a mélyedés alján. Ez a tűz kevés fényt és a nagy levegőáramlásnak köszönhetően kevés füstöt bocsát ki, ezért kevésbé lesz észrevehető. Veszély esetén könnyen be tudjuk temetni. Főleg főzésre alkalmas, mivel hőt szinte csak fölfelé sugároz.

Föld alá épített menedékek, bázisok fűtésére is alkalmas. Készítsünk a menedék falába egy kb. fél méterszer fél méteres üreget a tűz számára. Építsünk ki hozzá rézsútos füstelvezetőt, amely kivezeti a füstöt a felszínre.

114. kép: Földalatti tűzhely¹⁹

7.3.2.7. Yukon kemence²⁰

A Yukon tűzhely a Dakota tűzhely változata. Hosszabb távú tartózkodás idejére célszerű elkészíteni. Nagyon könnyű elkészíteni, és minimális füstöt és fényt ad ki magából. Ásni kell egy gödröt, körülbelül 60 cm széleset (az alja) és 30 cm mélyet, alakja lehet árokszerű, avagy tál alakú, célszerű az alját lapos kövekkel, kavicsokkal kibélelni. Az alsó részt össze kell kötni egy ún. légcsonnával az egyik oldalán, amelyik biztosítja a folyamatos oxigénellátását a tűznek, ezzel lehet szabályozni a levegő beáramlását, azaz a tűz nagyságát. A következő lépésben a gödörbe kell helyezni a gyúlékony anyagot, a gyújtózt

¹⁹<http://www.goodshomedesign.com/how-to-build-a-stealth-fire-and-the-smokeless-dakota-fire-pit/>
<https://tacticalpractical.wordpress.com/2012/02/08/how-to-make-a-dakota-fire-pit/>
<https://www.survivalkit.com/blog/dakota-fire-hole-efficient-cooking-minimal-smoke-signature/> (Letöltve: 2018. 01. 16.)

²⁰https://www.youtube.com/watch?time_continue=205&v=PT2cpL4HLCs (Letöltve: 2018. 01. 16.)

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 2. szám

és rá a tűzifát. Amikor ez készen van, akkor építeni kell agyagból, kövekből (ezek megtartják a keletkezett hőt) egy fordított tölcser alakú kéményt, ami befedi a gödröt, a felső széle kifelé gömbölyödjön. (A légcsatornát szabadon kell hagyni.) A „kéményt” célszerű a gödör szélétől pár centire kezdeni, úgy hogy először egy tető nélküli indián sátor formát rakunk ki vékonyabb nyers faágakból. Ezek adják ki a kúp formáját és hozzájuk tudjuk rakosgatni a köveket és az agyagdarabokat, mintha kéményt építenénk. Az elkészült kúp tetején fog eltávozni a forró levegő és a füst. Az agyag és a kövek pedig megőrzik a meleget. Készíthetünk a tetejére fedőt, hogy meg tudjuk tartani benne a meleget, ha már alul csak parázs van. Ezzel a tűzrakási módszerrel kevés fűtőanyaggal tudunk meleget teremteni, amelyet szabályozni is tudunk a légcsatorna által. A tűzhely működik szeles és esős időben egyaránt. Ha lezárjuk a tűzhely nyílásait, akkor elalszik a tűzünk, de bármikor újra tudjuk éleszteni, csak tüzelőanyaggal kell feltölteni. Ez a tűzfajta biztonságos és nagyon hatékony lesz, kevés hamut hagyva, hosszú ideig ég.

Célszerűnek tartom ezen tűzhelyfajta a kiépítésének gyakorlását. Mekkora magasságú kúp/kémény a legjobb, milyen széles legyen, milyen kőanyagot használjunk fel stb.

115. kép: Yukon kemence²¹

7.3.2.8. Gúla alakú tűz (Tepee)

Az egyik legegyszerűbb tűztípus. Alulra rakunk gyúlékony anyagot, majd vékony száraz gallyakat. Rakjuk a gyújtóst gúla alakban egymásra, majd helyezünk köré vékony, majd egyre vastagabb ágakat. Az ágakat szellősen rakjuk, hogy a tűz elég oxigént kapjon. A szél felőli oldalon, hagyjunk nyílást a meggyújtáshoz. A tűzifa gyorsan, teljes hosszában fog égni, erős fényt ad, és a begyulladás kezdeti szakaszát leszámítva, kevés füstöt bocsájt ki magából, amely egyenesen fölfelé fog szállni. A tűz használható fényforrásként, avagy

²¹ <http://www.rogueturtle.com/articles/fire.php>
<http://101waystosurvive.com/prepping-skills/how-to-build-a-simple-but-effective-yukon-stove/> (Letöltve: 2018. 01. 19.)

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 2. szám

ideális forró víz készítéshez, pörzsöléshez, mivel a koncentrált hőpontja a gúla csúcsán helyezkedik el. Alkalmos mind melegedésre, mind főzésre. Hátránya az, hogy könnyen összeomolhat.

116. kép: Gúla alakú tűz²²

7.3.2.9. Hobó (csavargó) tűzhely

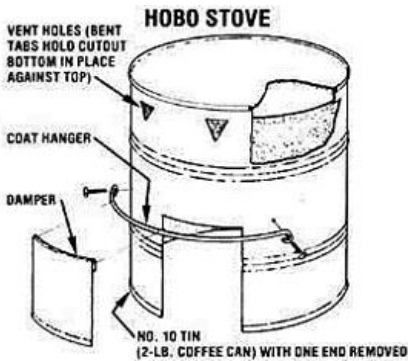
Egyszerű, régi bádóg vagy olajshordóból, konzervdobozból készült tűzhely, amelyet menekülés közben magunkkal is vihetünk. Konzervdobozból is egy késsel könnyedén kialakíthatjuk. Ürítsük ki a tartály/doboz tartalmát. Tisztítsuk meg és öblítsük ki alaposan, és távolítsuk el a papírcímkéket az oldaláról. Alakítsuk ki a tervezett kályha külalakját, vágjunk lyukakat a doboz és az oldalsó részek alján, ajtót egyik oldalán. Hagyjuk a dob tetejét zártan, de néhány lyukat vágunk a tetején, hogy a füst és hő ott is távozhasson. Állítsuk a kályhát egy kőből készült kör alakra, biztosítandó a friss levegőt, hogy táplálni tudja a tüzet. Gyújtsunk tüzet a doboz belsejében, és az ajtón keresztül tudjuk táplálni. Mindenképpen állítsuk szilárd talajra.

²²<https://rollingfox.com/how-to-build-a-campfire> (Letöltve: 2018. 02. 27.)

<http://www.practicalprimitive.com/skillsofthethmonth/firestructure.html> (Eddie Starnater and Julie Martin) (Letöltve: 2018. 01. 12.)

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

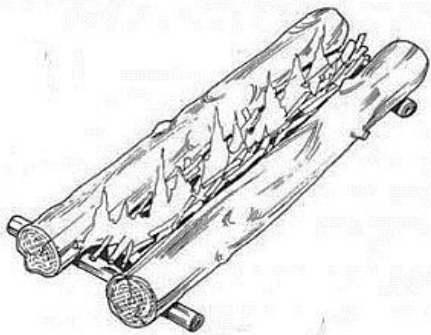
2018. XI. évfolyam 2. szám

117. kép: Hobó tűzhely²³

7.3.2.10. Hosszútűz

Két párhuzamos, nagyobb, élő/nedves rönk közé rakjuk a tüzet, így együtt tartja a paraszt. A rönköknek legalább 15 cm átmérőjűnek kell lennie, ha főzőedényt is szeretnénk rárakni. Mindkét végén, kettő vastagabb (3-5 cm) faágat helyezünk a rönkök alá, hogy a tűz minél több levegőt kapjon. Elalvás előtt célszerű ellenőrizni a tüzet, a paraszt hosszanti irányba egyengetni el, ha úgy látjuk, hogy a talaj a fekvőhelyünk felé lejt, akkor célszerű pár facöveket levérni, hogy véletlenül se guruljon meg felénk.

Földbe ásott árokba is elkészíthetjük, akkor a rakott tűz hossza a szél irányába legyen.

118. kép: Hosszútűz²⁴

²³ <http://gundata.org/blog/post/how-to-make-a-hobo-stove/> (Letöltve: 2018. 01. 12.)

<https://www.youtube.com/watch?v=B7zaxKTbLUU> (Letöltve: 2015. 12. 06.)

²⁴ Peter Darman: Podrecznik survivalu. Delta, Warszawa, 1998, 51.; <http://www.megapedia.pl/sztuka-przetrvania.html> (Letöltve: 2018. 02. 26.)

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 2. szám

7.3.2.11. Kő tűzhely

Kövekkel körberakott, avagy kőbe helyezett tűzhely, avagy két párhuzamosan egymás mellé helyezett kőre helyezzük a főzőedényünket és alá rakjuk a tüzet. Jó főzést biztosít.

119. kép: Kő tűzhely²⁵

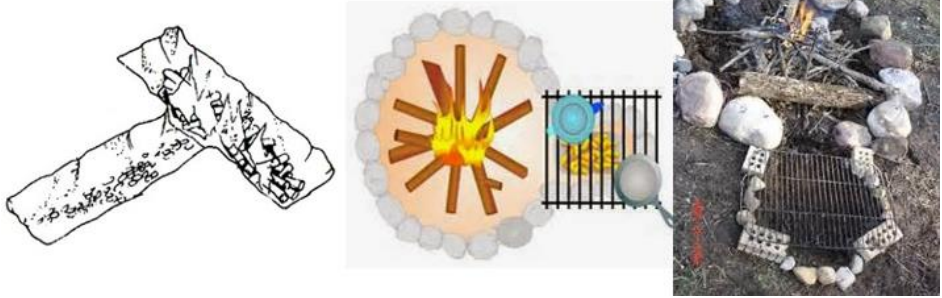
7.3.2.12. „T”, avagy kulcslyuk tűz

Amint a neve is mutatja, nevének megfelelő alakú gödröt kell készíteni, amelynek minden szára egyforma mély (kb. 60 cm). A felső/vízszintes részben folyamatosan égjen a tűz, a nagyobb hőhatás miatt itt tudunk melegedni. Innen a főzéshez szükséges parazsat a függőleges/alsó részbe tudjuk átkaparni. Ezen a részén a tűznek könnyebb a sütés, főleg húsok esetében fontos ez, mivel a belsejüket is jól át lehet sütni. A tűz előnye még, hogy egyszerre többféleképpen is tudunk vele sütni/főzni.

²⁵https://hu.123rf.com/photo_25374440_r%C3%A9gi-k%C5%91-t%C5%B1zhely-objektumot-forr%C3%B3-%C3%A9s-f%C5%91zz%C3%BCK-t%C5%B1zzel-term%C3%A9szetes.html
<https://personalliberty.com/fire-rings-can-build-survival/> (Letöltve: 2018. 01. 10.)

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 2. szám

120. kép: „T” avagy kulcslyuk tűz²⁶

7.3.2.13. Piramis/máglya tűz

Ez az egyik legjobb tűzfajta. Három, vagy négy 1 méter hosszú rönköt egymás mellé és fölé kell felhalmozni, három-négy „emeletben”. Ezt úgy kell felépíteni, mint egy kis piramist. A végső réteg tetejére helyezük az „indító tüzedet”. Amikor ez a tűz begyullad, az alsó rudakat a keletkező égő faszénnel fogja meggyújtani, és lefelé fog égni a gravitáció miatt. Égési ideje hosszan tartó. A tűz a hőt egyenletesen sugározza szét, egész éjszaka éghet.

121. kép: Piramis/máglya tűz²⁷

²⁶ Peter Darman: Podrecznik survivalu. Delta, Warszawa, 1998, 51.

<http://greatplainssurvival.blogspot.hu/2014/07/what-is-key-hole-fire-pit.html> (Letöltve: 2018. 01. 19.)

²⁷ <https://www.insidehook.com/nation/three-ways-to-build-a-perfect-campfire> (Letöltve: 2018. 01. 15.)

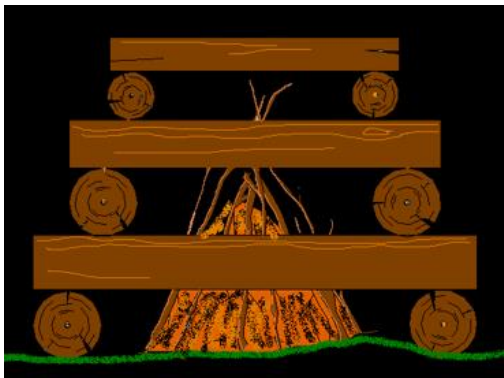
https://bushcraft.co.hu/index.php?option=com_content&view=article&id=693:modosított-piramis-tz&catid=45:videokvetites&Itemid=67 (Letöltve: 2018. 02. 11.)

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 2. szám

7.3.2.14. Pagoda/hasábkunyhó tűz

Ez a tűzfajta hasonlít a piramis tűzre, de itt a fahasábok nem helyezkednek el szorosan egymás mellett, így a levegő szabadon tud áramlani a máglya belsejében. Főzésre és jeladásra alkalmas tűz, inkább nagy fényt, mint meleget ad.

122. kép: Pagoda/hasábkunyhó tűz²⁸

7.3.2.15. Polinéziai/gravitációs tűz

Ássunk egy fél méter mély, illetve széles, vödör alakú gödröt. A gödör belését olyan hosszú fahasábokkal, rönkökkel rakjuk körbe, amelyek nem lógnak ki a gödörből. Az aljára készítünk el a tűzfészket a gödör közepére, majd gyújtjuk meg. A tűz hővesztesége igen kevés, mivel a hő felfelé árad, melegedésre, de főleg főzéshez alkalmas. Ilyen tüzet fában nem nagyon bővelkedő helyeken célszerű alkalmazni. A polinéziai tűz nagy előnye, hogy gyorsan lefedhető, ezért rejtése könnyű. A tűz leégése után félig fedjük le a gödröt (például gyepetglákkal), hogy a parázs hosszabb ideig megmaradjon, és bármikor újra tudjuk élesztetni a tüzet.

²⁸

http://www.sherpaz.nl/scouting/db/materiaallijst/default/menu/vuur/def_midden_tech_vuur_Opbouw_en_asp (Letöltve: 2018. 02. 25.), illetve saját felvétel.

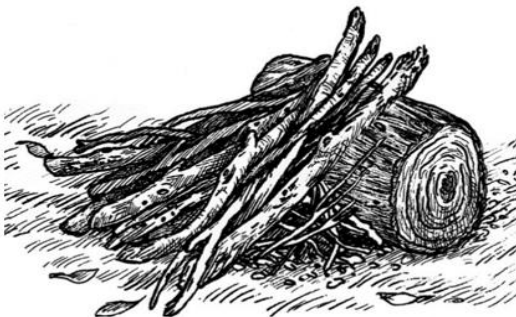
HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 2. szám

123. kép: Polinéziai/gravitációs tűz²⁹

7.3.2.16. Félnyereg tűz

Keressünk lehetőség szerint egy megfelelő méretű követ/sziklát vagy nagy darab farönköt támasztéknak. Helyezzük el a gyújtós csomagot a támaszték mellé és nagyon kicsire törölt aprófadarabokat a gyújtós fölé. Fekteszünk 3–4, fokozatosan növekvő vastagságú ágdarabokat föléjük, úgy, hogy a láng könnyen bele tudjon kapni. Legyen azért tartalékban a kezünk ügyében plusz gyújtós és apró ág mindaddig, amíg a tűzifa lángra nem kap és folyamatosan nem kezd el égni. Amennyiben sikeresen meggyullad a tűz, helyezzünk tűzifát az égő ágak mellé, hogy folyamatosan fenn tudjuk tartani a tüzet.

124. kép: Félnyereg tűz³⁰

²⁹ <https://total-supervivencia.blogspot.hu/2014/06/tipos-de-fuegos-en-naturaleza.html> (Letöltve: 2018. 02. 25.), illetve saját felvétel.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 2. szám

7.3.2.17. Ároktűz

A tüzet a földfelszín alá kell telepíteni, így védhetjük meg a szél hatásaitól. Ássunk egy 30x90 cm nagyságú árkot, amelynek mélysége az aljára rakott kőréteget leszámítva 30 cm legyen. A kövek tetején rakjunk tüzet, ezzel azt is elérjük, hogy a kőréteg még azután is forró marad, hogy a tüzet hagyjuk kialudni. Az ároktűz jó a több edényt tartalmazó ételek főzéséhez, a grillezéshez, a sütéshez és a pároláshoz. Ez a legbiztonságosabb tűzfajta akkor, amikor a szél nagyon fúj, vagy amikor a talajt száraz fű, vagy száraz levelek takarják.

125. kép: Ároktűz³¹

7.3.2.18. Reflektor tűz

A reflektor tűz egyszerű szerkezet, a hő irányítására, a tűz védelmére és a szél minimalizálására szolgál. A reflektort sziklák, hó, jég, élő fa felhasználásával alakíthatjuk ki. Alapvetően minden síkfelületen működni fog. Helyezzük a reflektorfalat a tűz mögé, a megfelelő szögben és távolságban, hogy a kívánt irányba irányíthassuk az általa felfogott meleget. A reflektor dőlésszögét általában 70⁰ vagy 80⁰-os helyzetben alakítsuk ki. (A tűzből kiáramló hősugarak a hővisszaverő felületét érintik, és ugyanabban a fényvisszaverő szögben visszahúzódnak a kívánt tér felé.)

³⁰<https://www.insidehook.com/nation/three-ways-to-build-a-perfect-campfire>
<https://www.bladeforums.com/threads/a-very-mudman-christmas-california-woods.1140085/> (Letöltve: 2018. 01. 15.)

³¹<http://www.nomoredependence.com/2010/11/fires-for-cooking/> (Letöltve: 2018. 02. 22.)

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 2. szám

126. kép: Reflektor tűz³²

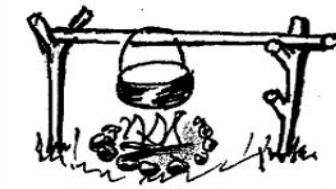
7.3.2.19. Szolgafás tűz

A szolgafákra a bográcsot akasztjuk fel. A három módszer használata attól függ, hogy mekkora bográcsot akarsz használni, milyen sokáig akarsz főzni, illetve, hogy milyen botokat találsz. A három szolgafás tűzhöz célszerű a három rudat összeerősíteni. Ehhez jó, ha van nálad egy méteres lánc két kampóval a végén.

Egy szolgafás

Két szolgafás

Három szolgafás

127. kép: Szolgafás tűz³³

³²<http://www.thriftwoodbadgeteam.co.uk/scout-survival-badge.php>
<https://www.youtube.com/watch?v=wiAeQt-GGAW> (Letöltve: 2018. 02. 27.)

³³http://portal.622gg.hu/online/docs/tuzrakas_fozes.pdf

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 2. szám

7.3.2.20. Sárból tapasztott kemence

Ha van egy nagy fém „edényünk”, avagy annak hiányában nyírfakéregből készített lábasunk, akkor készíthetünk sárból tapasztott kemencét. Helyezzük megfelelő alapra az edényt, szúrjunk le közvetlenül mellé egy vastagabb faágat. Majd halmozzunk rá sáros földet, és alakítsunk ki belőle földkupolát. Az edény mellett hagyjunk helyet a tűznek. Húzzuk ki a faágat óvatosan, mivel a helye biztosítja a keletkezett füst elvezetését. Ezzel a kemencével tudunk fűteni, ha a menedékebe építjük be, és alkalmas egyben hússütésre is.

Ne higgyük, hogy az idáig leírt bármelyik tűzrakásfajtát könnyen el tudjuk készíteni, bárhol és bármilyen időjárási viszonyok között. Ezt az ismeretet is, mint minden alaptulélési tevékenységet gyakorolni kell, azért, hogy valós helyzetben bármikor sikerüljön tüzet rakni, meleget teremteni.

7.3.3. A tűzzel kapcsolatos néhány javaslatom

- Ne használjunk benzint vagy kerozint a tűzgyújtáshoz, mert nagy valószínűséggel be fog robbanni és égési sérüléseket okozhat.
- A tűzre ne rakjunk fenyőlombot, tobozt, vizes, nedves fát, mert ezek nagy füsttel fognak égni, ami áruló lehet.
- Télen, ha közvetlenül a földre/hóra tervezzük a tüzet, akkor számolni kell azzal, hogy az olvadó hó miatt bele fog sülljedni a talajba, és a keletkező nedvesség a parázs ellensége lesz. Ezért célszerű kövekre, magasítóra rakni a tüzet.
- Télen puhafából, ha lehetséges, ne rakjunk tüzet, mivel azok laza szerkezetűek, és megszívják magukat nedvességgel. Ez a tulajdonsága nyáron a segítségünkre lesz, mivel pont a szerkezetének következtében könnyen lángra fog kapni. Ezért télen a tűzrakáshoz keményfát használjunk.
- Ne rakjunk tüzet a fa gyökereire vagy a fa körül. A tűz elpusztítja a gyökereket, ezáltal megöli a fát. A gyökerek felgyulladhatnak a föld alatt, és végül a fő törzshöz vezethetnek, néha hetekkel a terület elhagyása után is a fa lángra lobbanhat.
- Soha ne égessünk el használt motorolajat, gumiabroncsot. Büdösen ég, olajos kormot, füstöt bocsájt ki a tűz, messziről felhívja a figyelmet.
- Ne építsünk ki olyan tüzet, amely nagyobb, mint amelyre szükség van. Egyrészt több energiára, faanyagra, figyelemre lesz szükség, mivel a nagy tűz könnyen kicsúszhat az irányítás alól, főként erős szélben, így megégethetjük magunkat, esetleg felgyújthatjuk a menedékhelyet vagy a felszerelést.
- Ne felejtjük el, hogy a tűz fényét visszaverik a környező fák és sziklák. El-lenséges területen mindig figyelmet kell fordítani arra, hogy a tűz fénye ne fedje fel a helyzetünket.

<https://www.onlinecaveman.com/bushcraft/how-to-suspend-your-pot-over-a-camp-fire/> (Marc Smeehui-zen) (Letöltve: 2018. 02. 26.)

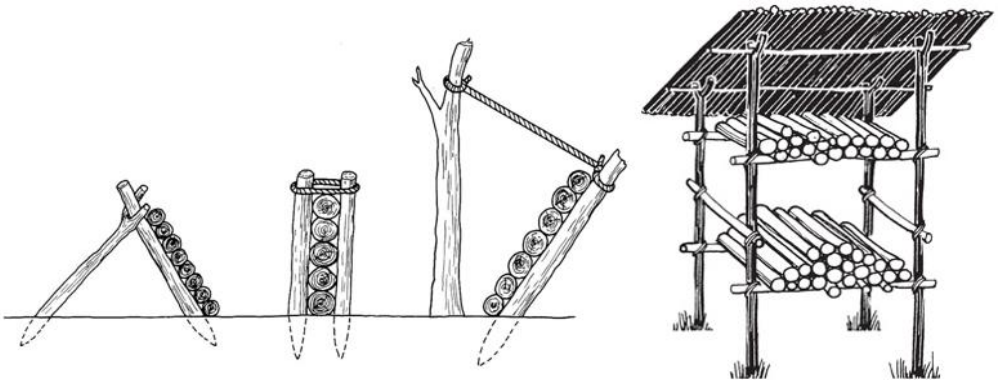
HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 2. szám

- Melegebb időben a füst a földfelszínen terjed szét, így kevésbé látható, de a szaga áruló lehet. Hideg és szélcsendes időben a füst egyenesen fölfelé száll, és ezáltal könnyen elárulja a helyzetünket, használjunk füstfogót.
- A környezet természetes elemeinek fedezetét és takarását maximálisan igyekezzünk kihasználni, alkalmazni.
- Mindig elegendő tűzifát gyűjtünk össze (nappal). Az összegyűjtött tűzifát két részre oszthatjuk, szárazra és nedvesre. A nedveset a tűz mellé felhalmozva, ki lehet szárítani.
- A száraz tűzifát le kell fedni, vagy taroló helyet építeni neki, mert esőben, havazáskor könnyen átázhat.
- A tűzgyújtás előtt a tervezett tűz helyén érdemes mélyedést ásni, ezáltal a menedék elhagyásakor csak annyi lesz a dolgunk, hogy ezt betemessük, majd a környezetbe beolvadóan álcázzuk.

7.4. TÜZVISSZAVERŐK ÉS SZÉLFOGÓK

Hidegben a tűz csak a felé eső oldalunkat fogja melegíteni, a másik oldalunk fázni fog. Ezért, hogy mindkét oldalunkat érje a meleg, a tűzzel ellentétes oldalt zárni kell. Javaslom, hogy a tűzrakó helyet úgy válasszuk ki, hogy a hátunk mögött legyen valamilyen nagyobb hővisszave-

128. kép: Farönkökből készült szélfogó/tűzviszaverő, fatartó³⁴

rő felület. Ez lehet a természetben már ott levő dolog: sziklafal, löszfal, fatörzs stb., illetve mesterséges anyagokat is alkalmazhatunk, mint például: sátorlap, poncsó, fólia, gallyakból font szélfogó stb.

Készíthetünk hővisszaverőt farönkökből, ami szélfogónak is használható, s a tüzelőnek szánt farönköket is ki tudjuk szárítani egyúttal. A hővisszaverőben lévő nedves ágakat

³⁴ <http://www.rogueturtle.com/articles/fire.php> (Letöltve: 2018. 01. 15.)

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 2. szám

egy idő után mint már kiszáradt tűzifát fel lehet használni, és helyükre újra nedvest tenni. Csak ne feledjük, hogy az így elkészített farakás erre nem a legjobban alkalmas, mert a fa a hőt nem a leghatásosabban veri vissza.

129. kép: Tűzfogók/szélfogók³⁵

7.4.1. A tűz megőrzése

- Lehet, hogy később még szükség lenne a már egyszer használt tűzre, akkor lapos kövekkel fedjük be, majd földdel temessük be. Törekedünk arra, hogy minél több parázs legyen. A kő alatt a hamuban sokáig megmarad a parázs, amelyet később könnyen újjáéleszthetünk.
- A tűzifák elégeése után parázs keletkezik, majd a hamu befedi a parazsat, így az nem alszik ki. A parázsról leszedhetjük a hamut, és újból lángra tudjuk lobbantani a tüzet.
- Ha csak később lesz szükségünk a tűzre, akkor szúrjunk a közepébe egy kb. 5–10 cm átmérőjű faágat, majd fedjük be a parazsat gyeptéglákkal (elég 20 cm vastagságban). Majd húzzuk ki a faágat, és az így keletkezett lyuk biztosítja a levegőáramlást, később eltávolítva a gyeptéglákat újjáéleszthetjük a tüzet.
- Ha el kell hagyni a menedéket, és magunkkal akarjuk vinni a tüzet, ehhez keresni kell egy korábban kiszáradt taplót. Ez ugyanis nehezen nedvesedik át. Egy ökölnyi darab egy órán keresztül biztosan tartja a parazsat, amiből tüzet lehet gyújtani később.

³⁵ Gerhard Buzek: A túlélés kézikönyve. 209., illetve saját felvétel.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 2. szám

- Vinni is tudjuk a kezünkben vagy egy botra tűzve, esetleg egy konzerv/sörösdobozban.
- Egy vastagabb, izzó fadarabot vigyünk magunkkal (konzervdobozban). Ezt folyamatosan lóbálni kell, hogy fenn tudjad tartani az égést/izzást.

7.4.2. A tűz eloltása

Gondolni kell arra, hogy egyszer vége lesz a harcnak, és a természet is élni akar. Másrészt, ha nem takarítjuk el a nyomainkat, akkor az ellenségnek is számos felhasználható adatot hagyunk hátra magunkról. (Nem szólva arról, hogy a gondatlanul eloltott tűz újra lángra lobbanhat és felgyújthatja az erdőt.).

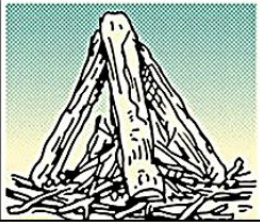

Ezért figyeljünk arra, hogy:

- a tüzet, amit raktunk minden esetben gondosan oltunk el;
- ha tudjuk, hogy nem maradunk tovább a területen, akkor már csak kis tüzet tápláljunk és azt is hagyjuk „elaludni”;
- az elhamvadt tűz maradékát kaparjuk össze, ássunk egy gödröt és szórjuk bele, amit összegyűjtöttünk, vizeljük le, ha nincs vizünk, ha van bőven, akkor abból használjunk fel annyit, amennyi szükséges, majd egy bottal kavargatjuk meg a vizes masszát, dobáljunk rá köveket és temessük be a gödröt. A tetejére helyezünk rá gyepetglákat.
- ha van patak, folyó, tó a közelben, akkor a még füstölő fadarabokat abba dobjuk bele;
- ha nincsen, akkor valamilyen víztartó edénybe mártsuk bele az égő fa minden oldalát;
- minden parázsló tárgyat tapossunk bele a földbe, majd a tűz körül öntsünk vizet a talajra, hogy az esetlegesen megmaradó, parázsló darabokról ne tudjon tovább terjedni a tűz;
- ha nincsen a közelben semmilyen víz, akkor el kell zárni az oxigén útját. Tegyük a tűz maradékára homokot, apró kavicsot, földet, havat, úgy, hogy a tűzrakóhelyet teljesen befedje.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 2. szám

7.4.3. Hogyan gyűjtsunk tüzet esőben

			
Gyűjts gyűjtőt. Vágj fakérget a fa száraz oldaláról. Gyűjts tüleveleket, melyek könnyen kiszáradnak.	Keress száraz, éghető fát, gyűjtsanak. Helye: kidőlt fa alatt, fenyőfa alsó ágai alatt, lehajló szikla alatt.	A fa mindig legyen száraz. Gyűjtsanak akkor jó, ha könnyen törik. Ágak esetében addig faragd, amíg száraz részhöz nem érsz.	Miután összegyűjtötte a tűzifát, találd a tűznek megfelelő helyet egy nagy fa alatt, vagy pedig fessz ki két fa közé sátorlapot, ponchot.
			
Készíts alapot a tűz számára, hogy elválassz a nedves talajtól. Használj fakérget, vagy ágakat (gallyakat).	Az előkészített alapra tegyél gyűjtőt és ez fölé készíts indián sátorhoz hasonló sátrat, majd arra tegyél vastagabb fahasábokat.	Ha van viharálló gyufád, akkor azzal gyűjtsd meg a gyűjtőt alulról, majd fújjad addig, amíg a gyűjtős lángra nem kap.	Állíts a tűz közelébe még nedves gyűjtőt és fahasábokat, hogy kiszáradjanak és később táplálni tudjad velük a tüzedet

130. kép: Esőben történő való tüzgyújtás³⁶

A túlélés folyamán számos táplálékot nyersen is el fogsz tudni fogyasztani, de vannak olyan élelmek, amelyeket fel kell dolgoznod a fogyaszthatóság érdekében. Illetve, ha hosszabb időt kell eltöltened a természetben, akkor a táplálékodat tartósítanod, raktároznod kell. Szóval, már van tüzed, süssél, főzzél a segítségével, illetve használd fel a megszerzett élelmed tartósításához is. A következőkben ezzel a témához kapcsolódó anyaggal fogok foglalkozni.

³⁶<https://www.survivalgrit.com/diy-survival-how-to-start-and-build-a-fire-in-the-rain/> Letöltve: 2018.02.26.

131. kép: Táplálékkészítés³⁷

7.5. A TÁPLÁLÉKOK ELKÉSZÍTÉSÉNEK MÓDJAI, LEHETŐSÉGEI

Tűzzel, melegítéssel, hevítéssel:

- áztatás;
- főzés;
- forrázás;
- sütés;
- gőzölés;
- párolás;
- pörkölés.

Tartósítással:

- sózás;
- füstölés;
- szárítás;
- hűtés.

7.5.1. A kövön való sütés

1. Nagyobb darab, lapos kövekre rakjunk tüzet, amikor a tűz leégett, és már csak a parázs és a hamu maradt, azokat nedves gallyakkal söpörjük le a forró alapról, és helyezzük a kövekre a megsütni kívánt ételmet (húst, növényi ételmet).

2. Ássunk egy gödröt (kulcslyuktűz, ároktűz stb.). Nagyobb darab, lapos kövekre rakjunk tüzet, amikor a tűz leégett, és már csak a parázs és a hamu maradt, azokat nedves gallyakkal söpörjük le a forró alapról, és helyezzük a kövekre a megsütni kívánt ételmet. Ezután ágakkal borítsuk be a gödröt, majd föld és levélrétegekkel fedjük be azt. Így lezárva

³⁷ Saját anyag. Túlélés 1999. A szerző túlélési gyakorlaton 1983 nyarán.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 2. szám

a gödörben/árokban lévő hő megreked és megsüti az ételmet, illetve egyben meg is párolja azt.

3. A húst/szárnyast/halat burkoljuk be lehetőleg agyagba, de ha az nem áll a rendelkezésre, akkor vizes földbe, majd zöld levelekbe (lapulevél). Tegyük az elkészített húst a tűzbe és kaparjuk rá parazsat. 60 perc elteltével szedjük ki a tűzből és távolítsuk el az agyagréteget.

4. Ássunk egy kisebb gödröt (kulcslyuktűz, ároktűz stb.). Nagyobb darab, lapos kövekre rakjunk tüzet, amikor a tűz leégett, és már csak a parázs és a hamu maradt, azokat nedves gallyakkal söpörjük le a forró alapról és helyezzük a kövekre a megsütni kívánt ételmet. (Előtte a húst/szárnyast/halat burkoljuk be lehetőleg agyagba, de ha az nem áll a rendelkezésre, akkor vizes földbe, majd zöld levelekbe, pl. lapulevél.) Szúrjunk le egy vastagabb faágat a gödör aljába. Ezután földréteggel fedjük be azt. Húzzuk ki a faágat és öntünk a lyukba egy kis vizet. Így lezárva a gödörben/árokban lévő hő megreked és megsüti az ételmet, illetve egyben meg is párolja azt. 60 perc elteltével szedjük ki a tűzből és távolítsuk el az agyagréteget.

132. kép: Sütés kővön, gödörben³⁸

7.5.2. Néhány ételkészítési-recept

- **Fácán/vadkacs** – A fácánt/kacsát szárazon kopasszuk meg, majd belezzük ki. Az ehető belsőségeket, májat, zúzat tegyük külön. Az egész fácánt 15–20 percig sós, fűszeres vízben, gyenge tűzön főzzük, majd a belsőségekkel együtt bő vizes zsírban pirítsuk meg.
- **Rák** – A folyó víz alatti, kimosott, bemélyedt part alatti üregében fogható. Homokkal dörzsöljük le, vagy késsel kaparjuk le. A beleitől tisztítsuk meg a rákot. Valamilyen edényben süssük meg, vagy forró vízben főzzük meg.

³⁸ <http://thedutchhermit.blogspot.hu/2013/02/5-primitive-cooking-methods.html>
<http://www.instructables.com/id/How-To-Build-A-Pit-Oven-And-Cook-A-Salmon-In-It/> (Letöltve: 2018. 01. 19.)

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 2. szám

- **Szárnyasok** tollastól, agyagban – A szárnyast belezzük ki. (Ha van sónk, borsunk, paprikánk, akkor ezek keverékkel dörzsöljük be.) Az ehető belsőségeket külön megsüthetjük, de inkább készítsünk belőlük levest. A nyakat a fejével és a lábakat dobjuk el. A tollas kacsát kb. kétujjnyi vastag agyagba göngyöljük be, majd vastag, keményfából készített parázsba tegyük. 15 perc múlva fordítsuk meg, 20–25 perc múlva kivethetjük. Az agyagot letörve róla leválík a tollazata is. Máris fogyasztható. Ha nem sült át megfelelően, kétágú nyársra húzva, parázs felett tovább lehet sütni.
- **Vadnyúl** nyárson – A megnyúzott, feldarabolt, behasogatott nyulat húzzuk nyársra. Bőséges parázs felett süssük meg.
- **Varjúleves** – A varjút tollastól együtt nyúzzuk meg, ha nincs lehetőségünk megkopasztani. Csak a hátát, mellét, combjait használjuk fel. Szép piros húsa van, mint a fácánnak. Hideg vízben kell feltenni főzni. Zöldségekkel, sóval fűszerezendő. Puhára kell főzni.
- **Csigapörkölt** – Az összegyűjtött csigákat forró vízbe kell dobni, így kibújnak a házukból. A farkukat vágjuk le és dobjuk el, a csiga maradékát daraboljuk fel, majd lassú tűzön főzzük meg. (Ha tudunk készíteni pörköltlevet, abban megfőzve még ízletesebb lesz.

133. kép: Ételkészítés³⁹

A fentiekben leírt ételeket fűszerezhetjük olyan fűszerekkel, amelyekkel rendelkezünk, hogy ízletesebbek legyenek, de azok nélkül is fogyaszthatók.

Ha mellőzni kell a kialakult körülmények miatt a tűzrakást, akkor csak a lehetségesen beszerezhető élelmiszerekre hagyatkozhatunk, amelyek sütés, főzés stb. nélkül is fogyaszthatók (tojás, méz, gyümölcsök, zöldségek stb.).

³⁹ <https://www.bladeforums.com/threads/a-very-mudman-christmas-california-woods.1140085/>
(Letöltve: 2018. 02. 26.), illetve saját kép.

7.5.3. Néhány étel elkészítésének időszükséglete

- egyéb levesek: 0,5–1 óra;
- egyéb rostonsültek: 15–20 perc;
- flekken: 16–30 perc;
- gulyás, paprikás: 2,5–3 óra;
- halászlé, sült hal: 30 perc;
- halpaprikás: 1 óra;
- lebbencsleves: 30–35 perc;
- nyársas húsok: 1–1,5 óra;
- nyárson sült szárnyas (félbevágva): 30–40 perc;
- pörköltök: 1,5–2 óra;
- sült szalonna: 20–30 perc.

7.6. A TÁPLÁLÉKOK TARTÓSÍTÁSI MÓDJAI, LEHETŐSÉGEI

Mivel a túlélés hosszabb időt is igénybe vehet, avagy a hirtelen felszaporodott élelmet valahogyan meg kell menteni a megromlástól, ezért azt tartósítani kell a későbbi felhasználásig. Télen egyszerűbb dolgunk van, mert a hideg, a hó, a jég a segítségünkre lesz, egyszerűen meg kell fagyasztani a húst. De mit tegyünk enyhébb időben, avagy nyáron a nagy melegben? Itt különböző technikák jöhetnek szóba, és a legfontosabb az, hogy ne tegyük ki az ételt a napra.

7.6.1. Füstöléssel történő tartósítás⁴⁰

Az élelem füsttel történő tartósítása a folyadékelvonás intenzív módja. Nem csak kiszárítjuk ilyenkor az ételt, hanem a füstben lévő anyagoknak köszönhetően viaszos réteggel vonjuk be a felületét, ezáltal megakadályozva a nedvesség bejutását. „A füstölés az élelmiszertermékek legrégebbi tartósítási módja, mely azon alapul, hogy a fa tökéletlen elégeése során antiszeptikus hatású illó vegyületek képződnek. A füstölt áru eltarthatóságát egyrészt a füstanyagok (gyanták, fenolok, formaldehid, krezol stb.) és az ezzel egy időben bekövetkező vízvesztesség biztosítja.

A húskészítmények füstölésére a füst készítéséhez a következő lombos fák fűrészpora szolgálhat: tölgy, bükk, platánfa, égerfa és nyírfa (kéreg nélkül). A tűlevelűek fűrészporát alkalmazni nem szabad, mert abból nagy mennyiségű gyanta keletkezik, mely a füstölthúsnak kellemetlen szagot és ízt ad.”⁴¹

⁴⁰ <http://hobbikert.hu/magazin/hazi-fustoles-ugyes-fustolok-es-modszerek.html> (Letöltve: 2018. 03. 01.)

⁴¹ http://www.solvent.hu/WEBSET_DOWNLOADS/110/fustoles1.pdf (Letöltve: 2018. 03. 01.)

7.6.1.1. Hideg füstölés

12–24 fok között megy végbe. Feltétele, hogy a füstölni való leszártott formában kerüljön a füstölőbe, valamint, hogy a füstölőanyag se legyen nedves. A hőmérséklet nem lépheti túl a 25 fokot, valamint a relatív páratartalom is 85% alatt maradjon. Előnye, hogy az így füstölt hús rendkívül tömör, nagyon keményre szárad. A szükséges füstölési idő általában több napig eltart. Az egyes füstölési szakaszok között a bent lévő termékeket mindenképpen levegőztetni kell. Hideg füstöléskor a hússzövetekben erős szerkezetváltozás nem megy végbe. A hideg füstölés hatása abban áll, hogy a húсарu kiszárad, ennek következtében megnövekszik a sótartalma és a húsban, a füstölőanyagok alkotórészei (fenolok, aldehidek stb.) felhalmozódnak. A zsír nem olvad meg. A hús füstölésekor fellépő változások főként abban állnak, hogy csökken a hús víztartalma, megváltozik a vegyhatása és a füstgázokból illóanyagok halmozódnak fel.

7.6.1.2. Meleg füstölés

30–50 fok közötti hőmérsékleten történik, ahol a füstölni valótól függően a füstölés időtartama 2–24 óra között van. Fontos, hogy a készárut 2–3 héten belül fogyasszuk el.

7.6.1.3. Forró füstölés

Igazán rövid füstölési idő elegendő. A füstölési hőmérséklet 50–90 fok között van, és maximum 2 óráig terjed a behatási idő. A füstölés megkezdése előtt a húst jól töröljük le, és folyamatos légmozgás mellett szárítsuk néhány órán keresztül. Azonnali fogyasztásra ajánlott módszer, azonban fontos megjegyezni, hogy vastag kemény húshoz nem használható, hiszen a középső rész nyers maradna. Ebben az esetben például a sonkát elő kell főzni. Kizárólag tűzbiztos füstölőszekrény alkalmazható.

7.6.1.4. Nedves füstölés

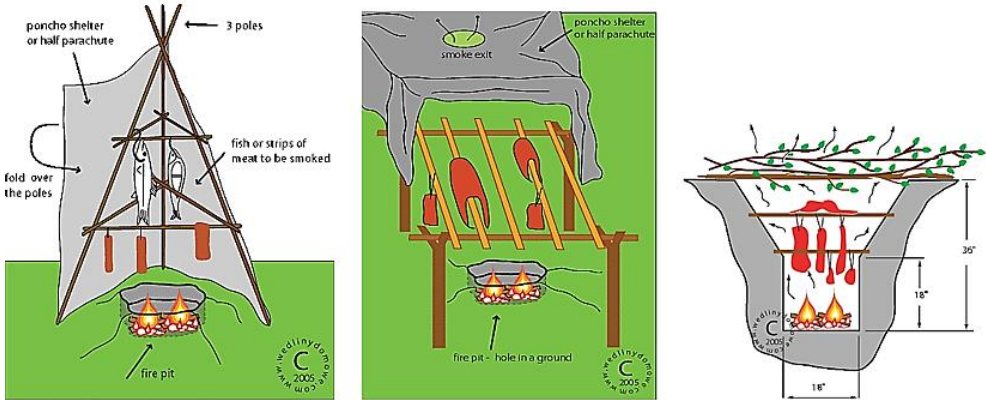
A hidegfüstpénél pár fokkal melegebb hőmérsékleti viszonyok között zajlik, 90% körüli relatív páratartalom mellett. A nedvesség fokozása egy nagy felületű, vízzel töltött tál füstölőbe való helyezésével érhető el. Előnye, hogy füstölés közben a nedvesség hatására például a kolbászok érése megvalósul szárítás nélkül is.

A füstöléshez készítsük el a füstölőt és a füstöléshez szükséges anyagokat. Az elkészítendő hús vágjuk 2–10 cm széles csíkokra, majd helyezük el a húsokat megfelelő módon az elkészített füstölőben. A hús füstöléséhez egy zárt területre van szükség – például egy indián sátor szerű építményre vagy egy gödörré. A füstölő legyen zárt, tetején egy szellőztetővel.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 2. szám

Ahhoz, hogy a húst meg tudjuk füstölni, kb. 1 méter mély és 45 cm átmérőjű lyukat kell ásni. Gyűjtsünk tüzet a gödör alján. Miután elkezdett égni, adjunk hozzá élő fahasábokat vagy kis faágakat a nyers fából, hogy füst keletkezzen. Helyezzünk egy fadarabot kb. 50 cm-el a tűz fölé, és helyezzük a húsdarabokat egy rácsra. Fedjük le a gödört gallyakkal, ágakkal, levelekkel vagy más anyaggal.

134. kép: Füstöléssel történő tartósítás⁴²

7.6.2. Aszalás és szárítás

Az aszalás és a szárítás vízelvonásos tartósítási eljárás, melynek során az eltarthatóságot a víztartalom csökkentésével biztosítjuk. A két eljárás közti különbség a megmaradó víztartalom mennyiségében van. A gyümölcsök aszalásakor a víztartalmat 20–22%-ra csökkentjük, míg a zöldségek szárításakor a megmaradó víztartalom 15% alatt van. A hőmérséklet és a nedvességtartalom változtatásával mindkét esetben megakadályozzuk a romlást okozó baktériumok, gombák szaporodását, biztosítva ezzel az eltarthatóságot. A két eljárás közti különbség oka, hogy a gyümölcsök cukortartalma magas, ami szintén gátolja a romlást, ezért a gyümölcsök magasabb víztartalom mellett is eltarthatók.⁴³

7.6.2.1. Aszalás

Szinte valamennyi gyümölcs aszalható. Elegendő egy asztal vagy állvány, néhány aszalókeret – amit saját magunk is elkészíthetünk – és a melegen sütő nap. Az aszalókeret egy egyszerű fa keret, amire apró lyukú dróthálót vagy szitaszövetet feszítünk. Erre terítjük el

⁴² <https://www.meatsandsausages.com/smokehouse-plans/smokehouse-survival> (Letöltve: 2018. 03. 01.)

⁴³ <https://kozfoglalkoztataskormany.hu/download/0/e3/e0000/%C3%89lelmszer-tart%C3%B3s%C3%ADt%C3%A1s.pdf> (Letöltve: 2018. 03. 01.)

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 2. szám

az aszalni kívánt gyümölcsöt. A lyukacsos szerkezet biztosítja, hogy a meleg levegő körbe tudja járni a gyümölcsöt, gyorsítva ezzel a párolgást.⁴⁴ Akkor jó az elkészült étel, ha az érintésre száraz és törékeny. A kiszáritott eleséget tegyük légmentesen zárható helyre. Felhasználása: fogyasztható szárított állapotában, ha nedvességgel akarjuk telíteni, akkor rakjuk néhány órára vízbe, vagy 30–60 percig forró vízbe.

7.6.2.3. Szárítás

Szárításnak nevezik azt a műveletet, amelynek során fűszereket, zöldséget és gyümölcsöt, sőt húst is (tartós termékek) természetes környezetben, levegőn, hővel, technika igénybevétele nélkül megszáritanak. Élelmiszerek tartósításának ez a legrégebb, legenergiatakarékosabb és legkíméletesebb módszere.⁴⁵ A gyümölcsöket aszaljuk, a zöldségeket szárítjuk. Szárításnál hagyjuk távozni az aszalt ételkészítményből a vizet, így megszüntetve a kórokozók számára kellemes közeget, ahol szaporodhatnak. Szárítással a hús hónapokig eltartható, felhasználható. Vágjuk vékony lapokra, csíkokra a húst, jól sózzuk meg, ha van fűszerünk, akkor fűszerezzük, majd a forró napon szárítsuk ki. A szárítást halaknál, szárnyasoknál, a zöldségfélénél és a gombáknál tudjuk jól alkalmazni.

A szárítandó ételkészítményt:

- rakjuk lapos kövekre;
- fűzzük zsinórra;
- akasszuk faállványra, faágakra.

Levegős, szellős helyen szárítsuk a húst, hogy ne lepjék el a legyek. Gyümölcsöt, zöldséget, húst ugyanígy kell szárítani.

135. kép: Szárítás, aszalás^{46, 47}

⁴⁴ <https://kozfoglalkoztataskormany.hu/download/0/e3/e0000/%C3%89lelmeszer-tart%C3%B3s%C3%ADt%C3%A1s.pdf> (Letöltve: 2018. 03. 01.)

⁴⁵ <http://ideal.hu/section/dietakalauz/113-receptek/110252-a-szaritas-es-aszalas-modszerei.html> Letöltve: 2018.03.01.

⁴⁶ <https://www.summester.com/szaritott-hal> Letöltve: 2018.02.23.

⁴⁷ <https://biborkalaposok.hu/az-aszalas-nem-mai-talalmany/> Letöltve: 2018.02.23.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 2. szám

Aszalásnál, szárításnál vigyázni kell arra is, hogy a környezetben lakó élőlények (legyek, négy lábúak, madarak, csúszómászók) ne tudjanak az élelemben kárt tenni.

Hús sózása:

A hús sózás útján való megőrzése két módon történhet: alaposan átítatjuk sós vízzel, majd félretesszük. Felhasználás előtt le kell mosni róla a sót. A másodiknál pedig, ha megfelelő mennyiségű sóval rendelkezünk, akkor alaposan bedörzsöljük sóval, és egymásra fektetjük a hússzeleteket egy tárolóedényben. Sózás: szalonnához kilogrammonként 20 dkg só, húshoz kilogrammonként 10 dkg sóval számolhatunk. Ne feledjük, hogy az így tartósított hús egy hét után levet fog ereszteni.

136. kép: Hús, hal füstöléssel történő tartósítása⁴⁸

⁴⁸ <https://www.youtube.com/watch?v=1beLnpi57jA> , <https://www.youtube.com/watch?v=zjplQBf3nAQ> , <https://www.youtube.com/watch?v=ku2lxQcJ1K8> (Letöltve: 2018. 03. 01.)

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 2. szám

Az alábbi kördiagram a tartósítási módokat szemlélteti:⁴⁹

FELHASZNÁLT IRODALOM

1. Buzek, Gerhard: A Túlélés kézikönyve. Budapest, 1994.
2. Darman, Peter: Túlélés. Hajja & Fiai. Budapest, 2000.
3. Dr. Hood, Roon: Survival basics.
4. Hamilton, Ian: Survive, Evade, Resist and Escape, Combat and Survival.
5. Headquarters, department of the Army: FM 21-76 Survival.

⁴⁹ <https://kozfoglalkoztataskormany.hu/download/0/e3/e0000/%C3%89lelismiszertart%C3%B3s%C3%ADt%C3%A1s.pdf> (Juhász-Karakas Ilona, Kuthyné Juhász Ilona, Maknics Zoltán, Tolnainé Szabó Beáta: Tartósítás. Letöltve: 2018. 03. 01.)

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 2. szám

6. Hans-Otto Meissner: Sztuka zycia is przetrwania. Varsó. Wydawnieztwo Bellona.
7. 1990.
8. Hermann Ottó: Halászélet, pásztorkodás. Gondolat Kiadó, Budapest, 1980.
9. Kárászi Zsolt: Túlélés. KLKF, Szentendre, 1996.
10. Makrai Tibor – Gyuricza László: Buschraft, túlélés, természeti életmód. Szalay könyvek, Budapest, 2015.
11. Mirko Vosatka: Természetjárók enciklopédiája. Kassa, 1978.
12. Papp András: Túlélés. Szakdolgozat. KLKF, Szentendre, 1999.
13. Toma József: Túlélés. TDK dolgozat, KLKF, Szentendre, 1987.
14. Tóth Lóránt: Katonai túlélés. ZMNE jegyzet, Budapest, 2000.
15. Vámos Sándor őrnagy: A túlélés lehetőségei harchelyzetben. I–II–III. cikksorozat, *Honvédelem*, 1987/4., 5., 7. szám.
16. Wiseman, John: The SAS Survival Handbook. Harvill, 1986.
17. Belkereskedelmi Továbbképző Intézet. Halakból és hideg vérű állatokból készíthető ételek. Budapest, 1985.
18. Raymond Mears: The Survival Handbook. The Oxford Illustrated Press.
19. Field Manual - Canada Army - Never Say Die (Survival Manual). September, 1982.
20. William Hamilton Gibson: Camp Life in the Woods and the Tricks of Trapping and Trap Making. Lyons Press; 2 edition (September 24, 2009).
21. Richard Graves: Bushcraft. The Ultimate Guide To Survival In The Wilderness. Skyhorse Publishing, 1972, 2013.
22. Krzysztof J. Kwiatkowski: Survival po polsku. F-ma Tomczak. Łódź, 1999.
23. Don Mann and Ralph Pezzullo: The U. S. Navy Seal Survival Handbook. Skyhorse Publishing, 2012.
24. Richard Graves: Australian Bushcraft. Dymocks Publishing Pty Ltd, 1984.
25. Carol Ann Rinzler: The New Complete Book of Food. Facts On File, Inc. 1999.
26. Ernest Thompson Seton: The Book of Woodcraft. The Country Life Press, Garden City, 1912.
27. Beattie Rob: Sztuka przetrwania. Publicat Wydawnictwo, 2014-02-26 Sztuka przetrwania i pierwsza pomoc. 2007, wydawnictwo: Muza S.A.
28. Horace Kephart: Campind and Woodcraft. vol. II. Woodcraft. The Macmillan Company, N.Y. 1928.
29. <http://survivaltek.com>
30. http://portal.622gg.hu/online/docs/tuzrakas_fozes.pdf
31. <https://www.facebook.com/bushcrafttuleles/photos/pcb.782400985174137/782400728507496/?type=3&theater>
32. <http://www.survivopedia.com/cooking-off-radar/>
33. <https://www.survivalkit.com/blog/dakota-fire-hole-efficient-cooking-minimal-smoke-signature/>

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 2. szám

34. <https://bushcraftusa.com/forum/forums/fire.31/>
35. <http://foodstorageandsurvival.com/fire-starting-101-lighting-fire-survival/>
36. [http://101waystosurvive.com/survival tips/five-types-of-fires-that-everyone-needs-to-know-how-to-build/](http://101waystosurvive.com/survival-tips/five-types-of-fires-that-everyone-needs-to-know-how-to-build/)

HARKA ÖDÖN¹**A gépesített hadviselés elvének gyakorlati megvalósulása a magyar haderő harci alkalmazása során az 1940–1944-es években****Practical realization of the disciplines of mechanized warfare during the combat actions of the Royal Hungarian Army between 1940–1944****Absztrakt**

A korabeli magyar katonai szakértők véleménye szerint a második világháború gépesített és páncélosegységekre támaszkodó hadjáratai bebizonyították, hogy a katonai döntés a legkorszerűbb védelemmel szemben is kivívható viszonylag rövid idő alatt, ennek feltétele a vezetési főlény és a harcoló alakulatok megfelelő harckészsége mellett a hadifelszerelés magas szintje, a szervezés és a csapatok magasszintű kiképzése. A páncélosegységekkel végrehajtott műveletek során kiemelten fontos volt a légi támogatás kérdése, ebből pedig egyenesen következett az, hogy a hatékony (önálló) páncéloshadviselés előfeltétele az adott hadműveleti térség vonatkozásában a légi uralom, illetve a légi főlény megléte. Egyes vélemények szerint a légi uralom nem volt elengedhetetlen előfeltétele a gyalogos és páncéloskötelékek együttes alkalmazásának, az együttes bevetés során a harcoló alakulatoknak meg kellett elégedniük az adott harcterületet érintő, átmeneti, időleges légi főlény kivívásával, illetve azzal, hogy a páncéloscsapatok számára a légi felderítés, illetve részlegesen a harci repülőök közreműködése biztosított legyen.

Kulcsszavak: páncélosegység, páncélszomboló-járőr, Magyar Királyi Honvédség, Koszorús Ferenc, páncéltörő ágyú, T 34 harckocsi, Nimród

Abstract

In the opinion of Hungarian military experts of that age, campaigns based on motorized and armoured troops were proven, that military aim could be achieved against the most modern defence in short time supposing the command superiority, the high level of training and organization of the combat troops, the moral sta-

¹ Nemzeti Közszolgálati Egyetem Hadtudományi Doktori Iskola. E-mail: odon.harka@eulerhermes.com ORCID: 0000-0002-4195-1262

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 2. szám

bility and the high quality equipment. During the operations with armoured troops the key issue was air force support, from which followed, that air supremacy and sovereignty above the action territory are preconditions of the effective and substantive armoured warfare. In some opinion air sovereignty was not a necessary precondition of the joint engagement of infantry and armoured units, the joint strike forces had to satisfy themselves with temporary air superiority or with ensuring of air reconnaissance and contribution of fighter flying for the armoured units.

Keywords: armoured unit, tank-destroyer patrols, Royal Hungarian Army, Ferenc Koszorús, anti-tank gun, T 34 tank, Nimród

ELŐZMÉNYEK

1939. szeptember 1-jén a német véderő seregtestei, kiegészülve a légierő és a haditengerészet egységeivel, támadást indítottak Lengyelország ellen. A konkrét katonai lépések megindítását egy váratlan külpolitikai lépés tette lehetővé, amely – mint az nem sokkal később kiderült a lengyelek számára – szövetséget hozott létre az addig kibékíthetetlennek tűnő politikai ellentétben lévő sztálini Szovjetunió és a hitleri Németország között. Vjacseszlav Molotov szovjet és Joachim von Ribbentrop német külügyminiszter ugyanis 1939. augusztus 23-án Moszkvában² megegyezett országaik kölcsönös meg nem támadásáról, a katonai semlegességről, ezenfelül – a szerződés titkos záradékában – a két nagyhatalom felosztotta maga között Közép- és Kelet-Európát. A Hitler és Sztálin közötti megegyezéshez rögzös út vezetett, a szovjet megítélés az 1930-as évek közepétől egyenlőségjelet tett a nyugati demokráciák, illetve Németország közé, a helyzet csak 1939 tavaszán változott meg a két fél közötti kapcsolatfelfvétellel. Németország a 30-as évek végén folyamatosan növelte befolyását Kelet-Európában, az 1938 szeptemberi müncheni konferencia döntése értelmében megszerezte a Szudéta-vidéket, majd 1939 márciusában a Cseh-Morva Protektorátust is bekebelezte, s kisvártatva újabb igényekkel állt elő, kockáztatva ezzel a katonai konfliktus kirobbantását első világháborús ellenfeleivel. Németország ugyanis az első világháborús vereség után elvesztette a szárazföldi összeköttetést Kelet-Poroszországgal, Hitler pedig a számára sikeres csehszlovákiai annexiót követően követelte a lengyel kormánytól, hogy biztosítson számára átjárót (korridort) a keleti porosz területekhez. A lengyel kormány nem teljesíthette a német kérést, mivel egyedül ezen a területen volt kijárata a Balti-tengerhez, így aztán Németország háborúval fenyegette meg Varsót, a konfliktusból pedig a Szovjetunió is igyekezett hasznot húzni és kiterjeszteni nyugati irányban politikai és katonai befolyását.

2

http://www.rubicon.hu/magyar/oldalak/1939_augusztus_23_a_molotov_riibbentrop_paktum_megkotese/ (Letöltve: 2017. 11. 4.)

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 2. szám

Franciaország és az Egyesült Királyság, felismerve müncheni politikájuk kudarcát, taktikát váltottak: a nyár folyamán garantálták Lengyelország területi épségét, és kijelentették, hogy készek akár fegyveresen is beavatkozni szövetségesük oldalán. A realitást figyelembe véve azonban megállapítható, hogy sem a brit, sem pedig a francia haderő nem volt birtokában azon átütő katonai kapacitásnak, amely lehetővé tette volna számukra Lengyelország területi autonómiájának tényleges biztosítását, ezért több alkalommal is megkeresték Sztálint, hogy megpróbálják bevonni egy németellenes szövetségbe. A hagyományosan oroszellenes lengyelek – emlékeztetve az 1920-ban történetekre – nem lelkesedtek az ötletért, és mivel Sztálinnak továbbra is fennálltak területi igényei Lengyelországgal szemben, a megegyezés elmaradt, így a Szovjetunió 1939 augusztusában végül Németországgal ült tárgyalóasztalhoz.

A nemzetközi történéseket magyar szemszögből vizsgálva megállapítható, hogy a magyar gazdaság és hadiipar a háború kitörését közvetlenül megelőző időszakban – az 1938. március 5-én meghirdetett győri program alapján – jelentős késedelemmel ugyan, de komoly fejlődésen ment keresztül.³ A megvalósítandó fejlesztések elérése érdekében a magyar kormány 1000 millió pengő összeget bocsátott a honvédség rendelkezésére. A fejlesztési munkák részben a megvalósítandó célok bizonytalansága (gyártani kívánt fegyvertípusok meghatározatlansága), a megfelelő gyártási engedélyek (licencek) hiánya, és az ipar alultőkésítettsége okán⁴ meglehetősen nehézkesen haladtak. A honvédség vezetésének várakozásaival szemben Németország elzárkózott harci és gépjárművek, lövegek, illetve egyéb felszerelések gyártási licencének átadásától, és nem is szállított ilyen eszközöket, illetve felszereléseket a honvédség részére arra való hivatkozással, miszerint a rendelkezésükre álló kapacitásokat a saját szükségleteik maximálisan lekötik.⁵

A magyar királyi Honvédség egységei végül csak 1941-ben kapcsolódtak be a világháborús harci cselekményekbe, miután Kassa bombázását követően Bárdossy László miniszterelnök 1941. június 26-i minisztertanácsi ülésen deklarálta a hadiállapot beálltát a Szovjetunió és a Magyar Királyság között. A magyar királyi Honvédség a Kárpát-csoport nevű seregtesttel vett részt a jelképesnek indult, ám időközben komollyá vált műveletekben. A harccsoport mintegy 90 ezer fővel, Szombathelyi Ferenc⁶ altábornagy parancsnoksága alatt alakult meg.⁷ A kötelékébe tartozott az 1. hegyi- és a 8. határvadász dandár, a Gyors-

³ Dombrády Lóránd – Germuska Pál – Kovács Géza Péter – Kovács Vilmos: A magyar hadiipar története. Budapest, 2016, 141.

⁴ Uo.

⁵ Uo. 142.

⁶ Szakály Sándor: A magyar katonai felső vezetés 1938–1945. Budapest, 2003, 331–332.; Kaló József: Szombathelyi Ferenc a Magyar Királyi Honvéd Vezérkar élén. PhD-értekezés, Debreceni Egyetem, 2010.
<https://dea.lib.unideb.hu/dea/bitstream/handle/2437/97153/ertekezes.pdf?sequence=5&isAllowed=y> (Letöltés ideje: 2018. 01. 09.); Dombrády Lóránd: Szombathelyi Ferenc vezérezredes. Budapest, 2012 (A Hadtörténelmi Intézet és Múzeum Könyvtára).

⁷ Szabó Péter – Számvéber Norbert: A keleti hadszíntér és Magyarország 1941–1943. Budapest, 2009, 12.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 2. szám

hadtest 1. és 2. gépkocsizó dandárja és 1. lovasdandárja,⁸ valamint a hadtestközvetlen 1. repülőcsoport.⁹ A seregtest egyes egységei, a Rakovszky György vezérőrnagy parancsnoksága alatt álló hegyi- és határ vadász, illetve kerékpáros zászlóaljából álló csoport már 1941. június 27. napján összeütközésbe került a szovjet erővel.¹⁰ A Kárpát-csoport egységeinek első feladata a Delatyn (Gyeljatin), Kolomea (Kolomija) és Stanislaw (Sztanyiszlav) települések által határolt galíciai terület birtokbavétele volt, annak érdekében, hogy a német 17. hadsereg mentesüljön a nyomás alól, és hogy mielőbb elérhető legyen a Dnyeszter folyó vonala.¹¹ A Kárpát-csoport zöme 1941. július 8. napján elérte a Dnyesztert, július 9-én a Kárpát-csoport szervezeti felépítése, illetve alárendeltsége megváltozott, a Gyorshadtest, mint harcoló alakulat egységei a német Dél Hadseregcsoporthoz közvetlen alárendeltségébe kerültek, az 1. hegyidandár és a 8. határ vadász dandár pedig maradt a Kárpát-csoport alárendeltségében, feladata a kisebb ellenséges csapatfőosztályok megsemmisítése, illetve a közbiztonság helyreállítása volt.¹²

Három hónap elteltével a Gyorshadtest lovasdandár részei a kivonásukat követően 1941. október 10-től megkezdték vasúti szállítással a hazatelepülésüket, a hadtest többi részének kivonása 1941. november 6-án kezdődött meg, a hazaszállítás november 24-én vette kezdetét.¹³ A seregtest műveleteinek négy hónapja alatt 2000 kilométer mélyen nyomult be a Szovjetunió déli részére, 3780 fő veszteség érte, további 830 fő állomány pedig súlyos betegen került haza. A hadtest elveszítette a teljes kisharckocsi-állományát, a könnyűharckocsiknak pedig a 80 százalékát, összesen 1200 páncélozott és egyéb jármű került a veszteséglistára.¹⁴

Az 1942-es évben került sor a magyar 2. hadsereg keleti hadszíntéren történő bevetésére. A magyar vezetés és a Keitel vezértábornagy közötti egyeztetések során meghozott, 1942. január 22-i döntés értelmében a magyar királyi Honvédség kilenc gyalogdandárral, egy páncélos hadosztállyal és repülőcsoporttal (1942. október 15-étől repülődandárral) támogatta a német háborús erőfeszítést a szovjetellenes harcok során.¹⁵ A harci cselekményeket elsőként a 2. hadsereg III. hadteste kezdte meg 1942. június 28-án a Weichseregcsoporthoz alárendeltségében, a veszteségterhes előnyomuló hadműveletek (Tyim elfoglalása, előnyomulás Don és Voronyezs körzetébe), valamint a szintúgy jelentős veszteség-

⁸ Uo. 12.

⁹ Andaházi Szeghy Viktor: A magyar királyi I. gyorshadtest 1941. évi ukrajnai hadműveletei. PhD-értekezés, Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem Kossuth Lajos Hadtudományi Kar Hadtudományi Doktori Iskola, Budapest, 2009, 67. http://archiv.uni-nke.hu/downloads/konyvtar/digitgy/phd/2010/andahazi_szeghy_viktor.pdf (Letöltve: 2018. 06. 04.)

¹⁰ Uo. 22.

¹¹ Uo.

¹² Kaló József: Szombathelyi Ferenc és a galíciai deportálás. *Magyar Napló*, XX. 2008/8. 27–32.

¹³ Szabó – Számvéber: i. m. 23.

¹⁴ Uo. 24.

¹⁵ Szabó – Számvéber: i. m. 65. A tárgyalásokra vonatkozóan részletesen lásd Kaló József: A Honvéd Vezérkar főnöke és a 2. magyar hadsereg (1942–1943). *Társadalom és Honvédelem*, 13. 2009/3. 69–99.; valamint Uő: Felszolgálati jelentés: Sorsdöntő tárgyalás a 2. magyar hadseregről. *HVG*, 2013/3. 44–45.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 2. szám

gel járó hídfőcsaták (korotojaki hídfő felszámolása, uriv-sztorozsevojei harcok) során a honvédség 1942. október 1. napjáig élőerőben mintegy 27 ezer főt veszített, elveszett az 1. tábori páncélosadosztály páncélosainak 50 százaléka is.¹⁶

A HARCKOCSIFEGYVERNEM ALKALMAZÁSÁNAK GYAKORLATI PÉLDÁI ÉS MEGÍTÉLÉSE MAGYAR RÉSZRŐL

A magyar katonai gondolkodók közül Koszorús Ferenc vezérkari alezredesnek a *Magyar Katonai Szemle* 1941. évi 5. számában jelent meg egy tanulmánya,¹⁷ amelyben a szerző az addig lezajlott német villámháborús tapasztalatokat összegezte. Koszorús alezredes szerint a német haderő a hadjárataiban bebizonyította, hogy a katonai döntés a legkorszerűbb védelemmel szemben is kivívható a lehető legrövidebb idő alatt, ennek feltétele a vezetési fölény és a harcoló alakulatok megfelelő harcckészsége mellett a hadifelszerelés, szervezés és a csapatok magasszintű kiképzése.¹⁸

A hadihelyzet gyors felmérése megkívánja a kezdeményezőkézséget és ennek képességét, azaz Koszorús alezredes véleménycikkében a támadás fontosságát hangsúlyozta, feltételezve ehhez a korszerű harc felszerelést is. A kezdeményezés és vezetési fölény fontossága mellett a szerző hangsúlyozta a hadászati mozgás (mai terminológiával: manőverezés – H. Ö.) szabadságának megszerzését, példaként említve e vonatkozásban a német véderő eredményes belgiumi erődharcait (Eben-Emael, Liege) és a gyors, mélységben végrehajtott hadműveletek fontosságát, amely akciókkal a német támadó egységek csírájukban folythattak el minden olyan törekvést, amellyel az ellenfél stabilizálni igyekezett a helyzetét.

A fentiek mellett a szerző rámutatott a páncélos egységek alkalmazásának egyik Achilles-pontjára, a légi erő és a szárazföldi egységek együttműködésének fontosságára. Koszorús alezredes álláspontja szerint elengedhetetlenül fontos a légi támogatás az ellenséges légi és szárazföldi erők ellen egyaránt, ebből pedig az is következik, hogy a hatékony páncélos hadviselés (elő)feltételezi az adott hadműveleti térség vonatkozásában a légi uralom vagy legalábbis a légi fölény meglétét.¹⁹ A páncélos- és légi csapatok hatékony együttműködése lehetővé teszi azt, hogy „a hadvezér szelleme ismét szabadon szárnyalhasson”,²⁰ azonban a megfelelő vezetői képességek (merészség és gyors cselekvőképesség) hiánya az esetleges harcászati sikert is kudarccá változtathatja hadászati szinten. (Megjegyzendő, hogy az akkori terminológiában a „hadászati szint” a mai hadműveletinek felelt meg, mivel már a hadosztály is „seregtest” volt – H. Ö.)

¹⁶ Szabó – Számvéber: i. m. 65.

¹⁷ Koszorús Ferenc vk. alezredes: A német motomechanizált seregtestek hadászati és hadműveleti alkalmazása a lengyel és francia háborúban. *Magyar Katonai Szemle*, 1941/5. 382.

¹⁸ Uo. 382.

¹⁹ Uo. 383.

²⁰ Uo. 383.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 2. szám

Végül, de nem utolsó sorban Koszorús alezredes tanulmánya rámutatott a megfelelő földrajzi ismeretek fontosságára is, hiszen az adott terep járhatósági viszonyai korlátozzák a gépesített egységek mozgásának szabadságát, aminek esetleges korlátossága döntő hatást gyakorolhat a gépesített csapatok alkalmazási helyére és annak irányára.²¹ (E vonatkozásban kiemelést érdemel az, hogy az Ardennek erdős, hegyvidéki területén 1940 májusában felvonuló német A hadseregcsoport csak igen korlátozott keretek között, hosszán elnyúló hadoszlopokban és szűk utakon haladhatott előre, így megfelelő felderítési adatok birtokában a francia–angol hadvezetés képes lehetett volna légcsapásokkal komolyabb hatást gyakorolni a német előrevonulásra – H. Ö.)

Koszorús alezredes hivatkozott tanulmánya mellett említést érdemel Chapó Gyula hadnagy írása is,²² amelyben a szerző a Gyorshadtest páncélos egységeinek 1941. júliusi és augusztusi harci tapasztalatait foglalta össze. A Gyorshadtest egységei részt vettek a német Dél Hadseregcsoport nagyszabású átkaroló hadműveleteiben, amelynek során az 1. gépkocsizó dandár fontos szerepet játszott a Bug folyó közelébe eljutott és ott bekerítésben lévő német 101. könnyű hadosztály felmentésében. A Gyorshadtest zöme 1941. július 23. után is a német 17. hadsereget támogatta, feladata a Bug kanyarulata, Bersad (Bersagy)–Gajvoron (Haivoron) között elhelyezkedő ellenséges erők megsemmisítése volt. Az előretörő csapatok a Bug kanyarulatáig előrejutva mintegy 2000 hadifogyót ejtettek, és jelentős mennyiségű hadfelszerelést zsákmányoltak. A feladataik végrehajtása során a Gyorshadtest egységei 1941. augusztus 2-án megközelítették Pervomajszkot, a város alól a szovjet 6. és 12. hadseregek csapatainak egy része még annak eleste előtt visszavonult, azonban több szovjet sereget az elkésett visszavonulási parancs okán Umanynál az átkaroló hadműveletet végrehajtó német 1. páncélos csoport gyűrűjébe került.²³ A katlanba zárt szovjet erők napokon keresztül próbálták kitörni, az egyik ilyen kísérlet elhárításában oroszánrésze volt az 1. lovasdandár honvédeknek, név szerint Merész László tartalékos zászlósnak, akinek Csaba páncélgépkocsikkal felszerelt szakasza 1941. augusztus 6-án felfedezte a szovjet 6. hadsereg részeinek kitörési kísérletét, és veszteségeket okozott a kitörést végrehajtó lovassági és gépkocsizó lövészcapatoknak.²⁴ A Gyorshadtest parancsnoksága ezen a napon reggel 7 órakor kapott jelentést a Golovanevsk településtől délre található, út és vasútkereszteződésnél felállított hadtest-távbeszélő állomástól, hogy az Umanynál bekerített orosz erők déli irányban kitörtek, és lövöldözés hallható.²⁵ Az 1. lovasdandár parancsnoksága 8 órakor szintén jelentést kapott arról, hogy Golovanevsk településtől délre az erdő és vasútvonal területén ellenség van, ennek okán a dandár parancsnoksága a lovasdandár páncéloszászlóaljának egyik páncéloszszakaszát magához

²¹ Uo. 383.

²² Chapó Gyula hadnagy: Egy harcokocsiszakasz harcaiból levont tanulságok. *Magyar Katonai Szemle*, 1942/6. 551.

²³ Szabó – Számvéber: i. m. 22.

²⁴ Uo. 22.

²⁵ vitéz Csicsery-Rónay István ny. vk. alezredes: Az umani hőstett. *Magyar Katonai Szemle*, 1942/9. 520.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 2. szám

rendelte, 8.30 órakor Merész tartalékos zászlós megkapta parancsát, amelynek értelmében 3 páncélgépkocsival és egy szakasz kerékpárossal felderítő-vállalkozást kellett végrehajtania Golovanevsk irányában, ennek során pedig az ottani erdőket kellett megtisztítania a szétszóró orosz alegységektől. Feladatának végrehajtása során Merész zászlós két páncélgépkocsival (a három kocsiból egyet Moldovka településen kellett állomásoztatnia a kerékpáros szakasz bejárása érdekében) délelőtt 10 órára szétszóró két századnyi kozák lovasságot, majd folytatva feladatának végrehajtását, délelőtt 11 órára megsemmisített 20 tehergépkocsit és a rajtuk szállított gyalogság egy részét, majd visszaszorította az ellenséges gyalogos egységeket az erdőbe.²⁶ A lovas- és gyalogosegységekkel történő harcérintkezést követően Merész zászlós felvette a harcot az erdőből kitörő két 22 tonnás közepes harckocsival is, amiket visszavonulásra kényszerített. A két Csaba páncélgépkocsi összesen 12 000 darab géppuska és 720 darab nehézpuska töltényt lőtt ki a feladatának végrehajtása során.²⁷

Chapó hadnagy ezen, fentebb említett harci cselekményekben vett részt, tanulmányának elkészítése során pedig arra törekedett, hogy egy harckocsiszakasz alkalmazási lehetőségeiből kiemelve egy-egy mozzanatot, általános jellegű következtetéseket vonjon le, mintegy kiegészítvén munkájával a Koszorús alezredes tanulmányában foglaltakat. Chapó hadnagy művében elemezte, hogy milyen gyakorlati megoldásokat eredményez, ha a harckocsiszakasz alkalmazására előosztággént, harcjárőrként, a gépkocsizó gyalogsággal együtt vagy felderítőosztággént kerül sor.

Amennyiben a harckocsiszakaszt előosztággént alkalmazzák, úgy a szerző szerint – amennyiben azt az útviszonyok lehetővé teszik – nem szükséges a szabályzat szerint előírt előnyomulási alakzat betartása, illetve saját elővéd hiányában előfordulhat az, hogy a felvonulási útvonalat más saját egység visszatérési útként használja, emiatt ajánlott a nagyfokú óvatosság, különösen éjjel.²⁸

A harckocsiszakasz harcjárőrkénti bevetése esetén célszerű a természeti környezet (gázlőhely kiválasztása) alapos felderítése és megismerése. Egy esetleges elakadás esetén a beragadt kocsi kivontatásához azonnal több harckocsit szükséges igénybe venni a probléma gyors és hatékony kezelése érdekében.²⁹

Miután a magyar egységek 1941. augusztus 5-én bevonultak Pervomajszk városába, az Umany körüli katlan bezárult. Ezen művelet végrehajtása során Chapó hadnagy harckocsiszakasza gépkocsizó gyalogsági alegységekkel működött együtt, amely együttműködésből az alábbi tanulságokat vonta le a szerző:

- a puskás-és a harckocsialegységek parancsnokai között állandó összeköttetés szükséges, ez a siker fundamentuma, gyalogsági támogató műveletek során a harckocsialegység a gyalogosegység alárendeltségében kell, hogy álljon;

²⁶ Uo. 523.

²⁷ Uo. 524.

²⁸ Chapó: i. m. 552.

²⁹ Uo. 554.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 2. szám

- jelentős nehézségekbe ütközik viszonylag kis távolságból is a saját és ellenséges egységek megkülönböztetése;
- tüzérségi tűzcsapás esetén a páncélosok kiterő mozgásai lehetőleg ne hátrafelé történjenek, mert ez könnyen pánikhoz vezet a gyalogság soraiban.³⁰

A harctéri tapasztalatok azt mutatták, hogy a könnyűharckocsi-szakasz önálló felderítőosztagként történő alkalmazása esetén a szakaszt feltétlenül szükséges páncélelhártó fegyverzetrel is ellátni, a kocsik elsődleges fegyverzetétől szolgáló nehézgéppuskák elégtelenek nehezebb célpontok leküzdésére. Chapó hadnagy kiemeli írásában, hogy felderítetlen területre nem szabad harckocsikat küldeni, mert a telepített műszaki zárok (aknamezők) miatt a járművek jelentős veszteségeket szenvedhetnek, a súlyosan sérült egyes harckocsik személyzetének pedig mindaddig szükséges kitarania, ameddig a körülmények ezt lehetővé teszik. Chapó veszélytelennek minősítette a repülőgépek harckocsik elleni géppuskával történő alacsonyítóműveit, mivel meglátása szerint a repülőgépek lövedékei nem alkalmasak a páncél áttörésére, ha pedig a harckocsit a személyzete kénytelen elhagyni, de azt az ellenoldal nem tudja érdemben birtokba venni (elvonatni), úgy szerinte nem célszerű az eszköz felrobbantása, mert kedvező körülmények esetén az visszaszerelhető. A napi menetteljesítmény kapcsán a szerző megállapította, hogy egy harckocsi-szakasz 24 óra alatt csaknem 400 kilométer menetteljesítményre képes, szemben a szabályzatokban meghatározott 120–150 kilométeres teljesítménnyel.³¹

Chapó hadnagy végül az alábbiak szerint összegezte harctéri tapasztalatait:

- a honvédségben rendszeresített könnyű harckocsik alulmaradtak a szovjet 45 mm-es páncéltörő ágyúkkal szemben, mivel azok már 1500–2000 méteres távolságból hatékonyan nyitottak tüzet, amelyet a könnyű harckocsik ilyen távolságból nem voltak képesek viszonzni, emiatt szorgalmazta páncélvadászok beosztását a könnyű harckocsik mellé;³²
- javasolta a harckocsik személyzetének géppisztolyokkal történő felszerelését a kezelők hatékonyabb védelme érdekében;
- a lövész (géppuska- és lövegkezelő) személyének szerepét hangsúlyozta, aki kiemelt fontossággal bír, hiszen ő figyeli meg az ellenséget, méri fel a távolságot és végzi az irányzást.

Chapó hadnagy egy másik cikkében³³ a gyalogság és a páncélosok együttműködésének lehetőségeit vizsgálta, elemzve a francia–német háború tapasztalatait, és arra a következtetésre jutott, hogy a gyalogság – amennyiben áttörő feladatokat lát el, mint például a mélységében kiépített, páncéltörő eszközökkel bőségesen ellátott Weygand-vonal áttörése 1940 júniusában – nem nélkülözheti a páncélosok támogatását. A támogató feladatokat azonban nem a hagyományos páncélosegységeknek kell végrehajtaniuk, hanem ún. ro-

³⁰ Uo. 556.

³¹ Chapó: i. m. 560.

³² Uo. 563.

³³ Uo. 543.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 2. szám

hamágyúkat (mai terminológiával rohamlövegeket) kell erre a célra alkalmazni.³⁴ A szerző pontosan leírta az általa rohamágyúnak nevezett eszköz felépítését és harci feladatait is. Eszerint a rohamágyú a gyalogság harcait közvetlen közéről támogató, rendkívül erős páncélzattal ellátott, alacsony profilú (torony nélküli) harckocsi, amelynek a feladata a gyalogság támogatása 300 méter távolságtól egészen a mélységi vonalak leküzdéséig.³⁵

Chapó hadnagy a tanulmánya elkészítése során ugyan az eszköz típusát nem nevezte meg, azonban feltehetően a Sturmgeschütz III A-B típusú harcjárművekre gondolt, amelyeket kis számban már az 1940-es, franciaországi hadjárat során alkalmaztak. A rohamlőveg kifejlesztésének célja a gyalogság támogatása, az ellenfél tüzérségi fegyvereinek, a nehézgéppuskával és bunkerekkel megerősített védelmi pontok kiiktatása volt. A követelményeknek megfelelően a mérnökök törekedtek rá, hogy az új típusú páncéloshoz már sorozatgyártás alatt levő harcjárművek alkatrészeit használják fel, ezért a Panzer III harckocsi alvázat választották a Sturmgeschütz (StuG) rohamlőveg alapjául. A StuG III A típusú járműbe a 75 milliméteres, StuK 37 L/24-es rövidcsövű ágyút a páncéltest középvezetékétől pár centiméterrel jobbra helyezték el. A Panzer III F harckocsi buvónyílásait eltávolították, a 30 mm-es frontpáncélt pedig 50 mm-es vastagságúra cserélték. 1940 januárja és májusa között összesen 30 StuG III A változat gurult le az Alkett cég gyártósoráról. A harcjármű fejlesztésére kiadott pályázat követelményeiben szigorúan előírták, hogy a rohamlővegnek a lehető legalacsonyabbnak kell lennie, ezért a tervezők végül a lövegtorony elhagyása mellett döntöttek. A torony helyére zárt küzdőteret szereltek, ami szerkezetileg egyszerűbbé tette a StuG III-at a kortárs harckocsikhoz képest, a felépítmény sajátosságainak köszönhetően a rohamlővegeket jóval olcsóbb és gyorsabb volt gyártani. Az első sorozatgyártású járművek a Panzer III F alvázának és alkatrészeinek felhasználásával készültek.³⁶ A rohamlőveg további előnyeként említhető, hogy a teljes hosszúsága 6,77 méter, szélessége 2,96 méter, a magassága pedig mindössze 2,15 méter volt,³⁷ így kis homlokfelülete miatt könnyen álcázható, kevésbé sebezhető harcjárműnek számított. A páncéltest kialakításából, illetve a torony elhagyásából eredően azonban felmerültek bizonyos problémák is. A löveg oldalirányzása meglehetősen korlátozott volt, ami főként akkor jelentett szinte megoldhatatlan problémát, amikor a rohamlőveg harckocsiakna, vagy kézigránátos támadás miatt mozgásképtelenné vált, és így védtelenné vált az ellenséges harckocsik oldalazó tüzével szemben.

Chapó Gyula a fent idézett tanulmányában a franciaországi hadjárat mellett az oroszországi hadieseményeket is vizsgálta, és rámutatott arra, hogy a rohamágyúk (kísérőharckocsik) a gyalogság számára nélkülözhetetlenek bizonyultak a Szovjetunióban zajló küzdelmek, különösen a megerősített védelmi vonalak (pl. Sztálin vonal) áttörésénél, illetve a szevasztopoli sikeres ostrom során. A Szevasztopol ellen vezetett támadás során a páncé-

³⁴ Uo. 545.

³⁵ Uo. 545.

³⁶ Doyle Hillary – Jentz Tom: Sturmgeschütz Assault Gun 1940–1942. Osprey Publishing, London, 1996.

³⁷ Bombay – Gyarmati – Turcsányi: i. m. 122.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 2. szám

loshadosztályok nem kerültek bevetésre, ellenben a kísérő harcokocsik a gyalogsággal együtt rohanták le és küzdötték le a szovjet megerősített pontokat, erődöket.³⁸ A szerző megemlítette, hogy az 1941. évi, Bug melletti harcok, illetve a Dnyeper folyónál végrehajtott védelmi feladatok teljesítése során a magyar harcokocsizóegységek gyakorlatilag állandó kísérő feladatokat láttak el, igen nagy szolgálatot téve ezzel a gyalogosegységeknek. A szerző szükségesnek tartotta a rohamágyút (kísérőharcokocsik) folyamatos technikai fejlesztését, az ideális rohamágyút alacsony felépítésűnek, egy ágyúval és egy-két géppuskával felszereltnek mutatta be.³⁹

Chapó – immár – főhadnagy egy későbbi, 1944-ben megjelent cikkében⁴⁰ tovább vizsgálta a kísérőharcokocsik szerepét, a vizsgálódásának középpontjába a gyalogság és a kísérőharcokocsik támadás alatti együttműködését helyezte, elemezvén a kísérőharcokocsik feladataira és alkalmazására vonatkozó, valamint a gyalogság számára megfogalmazott katonai szabályzat rendelkezéseit is. A kísérőharcokocsik feladata a szabályzat szerint a gyalogság tehermentesítése és támogatása, azaz a gyalogság szolgálata volt. A csapatpáncélos-erők (kísérőpáncélosok) azon célból is bevethetőek voltak, hogy a támadás súlyterületén hatékonyabbá tegyék a gyalogosegységek támadásának átütő erejét, feltéve, hogy a megelőzően bevetett önálló páncélosalegységek már leküzdötték az ellenséges páncéltörő fegyverek zömét, és a tüzérség lefogta a harcokocsibiztos terepszakaszokon épen maradt páncéltörő eszközöket. A szabályzat gyalogságra vonatkozó rendelkezései szerint a gyalogosegységek hálával tartoznak a melléjük beosztott páncélosalegységeknek, feladataikat pedig a járművek tulajdonságainak és teljesítőképességének figyelembevétele mellett kellett meghatározniuk.⁴¹

A magyar királyi Honvédség szabályzata alapvetően két alkalmazást írt elő a gyalogság és a harcokocsik támadás alatti együttműködése kapcsán. Az egyik esetben az önállóan bevetett páncéloserőket követte a gyalogság támadása, míg a másik esetben a gyalogosegységek vezetik a támadást a kísérőharcokocsik támogatása mellett.⁴² Amennyiben az önállóan alkalmazott páncéloserőket követi a gyalogosegységek támadása – feltételezvé ezen esetben az ellenség szervezett tűzrendszerének az első támadó hullám általi kiiktatását – a kísérőharcokocsikat két hullámban, a harcvonaltól szélességében és nem annak mélységében célszerű bevetni.⁴³ Abban az esetben pedig, amennyiben a gyalogosegységek feladata a támadás vezetése a kísérőharcokocsik támogatása mellett, a harcokocsikat a súlyterületen küzdő gyalogság támogatására szükséges bevetni.⁴⁴ Ez utóbbi esetben a védelmi rendszer gyenge pontjainak felderítése és az ezen pontokon történő súlyképzés érdekében a harcokocsiknak szorosan együtt kell működniük a gyalogsággal, tulajdonkép-

³⁸ Chapó Gyula hadnagy: Páncélos gondolatok. *Magyar Katonai Szemle*, 1942/9. 546.

³⁹ Uo. 546.

⁴⁰ Chapó: Kísérő harcokocsik. i. m. 537–545.

⁴¹ Uo. 539.

⁴² Uo. 540.

⁴³ Uo. 540–541.

⁴⁴ Uo. 542.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 2. szám

pen páncélozott nehézfegyverként kerülhettek alkalmazásra. A harckocsik bevetési pontjainak meghatározása a támogatott gyalogosegység parancsnokának volt a feladata. A szerző véleménye szerint⁴⁵ az első hullám tényeresét követően a második hullám harckocsijaira nehéz fegyvereket célszerű elhelyezni, a harmadik hullám egységeire pedig a gyalogos lövészkatonák egy része már felkapaszkodhatott, a többi gyalogos pedig a páncéltestek közelében kereshetett védelmet.

A negyedik háborús év, azaz 1942 végére a magyar honvédség már rendelkezett bizonyos gyakorlati ismeretekkel a páncélosalegységek harci körülmények között történő alkalmazását illetően. Győrbíró László főhadnagy 1942 végén megjelent írásában⁴⁶ összegezte a keleti hadszíntér tapasztalatait a páncéloskötelékek alkalmazási elveinek megismerése és a kiképzés sikeressége érdekében.

A főhadnagy általános jelleggel állapította meg a páncélos-magasabbegységek meghatározó tulajdonságaként, hogy azokat a nagy gyorsasággal párosuló hatalmas tüzerő jellemzi, és ezen sajátosságokra tekintettel az elsődleges feladatuk az ellenséges védelem áttörése, előretörés az ellenséges védvonal hátába, az átkarolás és a zsákok (katlanok) kialakítása. A páncélosegységek – mint ahogyan arra már Koszorús Ferenc alezredes is a korábbi tanulmányában rámutatott – a harcadataik hatékony végrehajtásához nem nélkülözhetik a légierő támogatását, és szoros együttműködést kell kialakítani a többi gyorscsapatnem és a páncélosegységek között.⁴⁷

A németek Szovjetunió elleni háborúja kapcsán, a szovjet csapatok – páncélosok elleni – védekezési technikáit illetően a szerző beszámolt arról, hogy a szovjet hadvezetőség erős tartalékokat képez a támadó gépesített, elsősorban páncélosegységekkel szemben, és minden eszközt megragad az előretört támadó ékek elszigetelése, valamint a harckocsik mögött felzárkózni igyekvő lövészelegységek leválasztása érdekében. A védekező orosz gyalogosok lövészgödörökben (páncélvédő lyukak) keresnek fedezéket a támadó harckocsik tűzcsapásai elől, és ily módon túlélve az első támadó hullámot, a páncélosokat követő gyalogosegységek ellen fordulnak, elérve ezzel azt, hogy a támadó harckocsik és az őket szorosan követő lövészelegységek elszakadjanak egymástól.⁴⁸

Az elmitett szovjet harcéljárásra a németek kétféle választ adtak:

- a páncélosegységeik számára közelebbi támadási célt határoztak meg, az előretörést csak a katlanba zárt ellenség teljes felszámolása után folytatták. Ezzel a német hadvezetés ugyan lecsökkentette a szovjet visszacsapások esélyét, és a gyalogosegységek veszteségeit is minimalizálni tudták, viszont lemondtak a mélységi műveletek végrehajtásában rejlő előnyök kiaknázásáról;

⁴⁵ Uo. 544.

⁴⁶ Győrbíró László főhadnagy: Háborús tapasztalatok a páncélosok alkalmazásáról. *Magyar Katonai Szemle*, 1942/12. 484-488.

⁴⁷ Uo. 485.

⁴⁸ Uo. 485.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 2. szám

- a másik megoldást a németek a páncéloserők részleges megosztásában lelték fel, ugyanis előfordult az, hogy a harcokcsiezredek részére távoli támadási célt határoztak meg, de néhány alegységet a gépesített gyalogosegységek mellé, illetve alárendeltségébe osztottak be. Ezen taktika alkalmazásával a németek megpróbálták két legyet ütni egy csapásra, mivel lehetővé vált a mélyen az ellenség hátában történő műveletek lefolytatása, mindamellett a gépesített gyalogosegységek mozgóképessége is fennmaradt a támogató harcokcsik nyújtotta segítség által. A problémát a páncélosegységek elégtelen száma és azok elaprózása jelentette a német vezetés számára.⁴⁹

Győrbíró főhadnagy cikkéből megtudható, hogy a páncéloserők a keleti hadszíntéren általában harccsoportok szintjén kerültek bevetésre, amely alkalmazás okaként a szerző a terepviszonyokat, a veszteségeket, illetve azt a körülményt jelölte meg, miszerint az egyéb szárazföldi csapatok (gépesített gyalogság) harccselekményei páncélostámogatás nélkül kudarcra voltak ítélve. Legkisebb önállóan bevetett alegységként a páncéloszászlóaljlat határozta meg, megjegyezvén azt is, hogy sok esetben elkerülhetetlen a század, sőt a szakasz szintű alkalmazás.⁵⁰ A főhadnagy különös hangsúlyt helyezett a páncélos- és gyalogosegységek együttműködésének fontosságára, a csapatok összeszokottságára, illetve a gyalogos- és páncélosalegységek parancsnokai közötti hatékony kommunikációra.

Gyakorlati szempontból szintén nagyon fontos eleme az írásnak a harcokcsik és a tüzéség (elsősorban a közepes tábori tüzéség) közötti együttműködés (korabeli terminológiával: összműködés – H. Ö.) kiemelése, különös figyelemmel a harcokcsikból történő tűzvezetésre és a ködlövések hatásaira. A ködlövésekre a szerző tapasztalatai szerint a szovjet csapatok érzékenyen reagáltak, ezek a lövések az oldaltűz kikapcsolásánál és az ellenségtől történő elszakadásnál voltak hatásosak.

A légierő szerepét Győrbíró főhadnagy főként a felderítésben lelta meg, némiképp furcsának – de érthetőnek – tűnhet azonban az a gondolata, miszerint a rádióösszeköttetés hiányosságai miatt az látszott célszerűnek, hogy a felderítést végző légiegységek a legelől harcoló csapatok részére „ledobják” a friss felderítési adataikat, illetve ezen módszer mellett a szerző kitért még a színes füstbombák alkalmazásának lehetőségére is, amelyek segítségével meghatározható az az irány, ahonnan a páncélosegységet veszély fenyegeti.⁵¹

A gyorscsapatok, mindenekelőtt a páncélosalegységek mozgásának segítőként határozta meg a szerző az utászalegységeket, akik képesek voltak utakat építeni, kijavítani, aknákat, illetve a műszaki védelmi berendezéseket semlegesíteni. Az utászalegységek hatékony alkalmazásához azonban feltétlenül szükséges volt az, hogy a harcokcsizászlóalj utászalegységei is rendelkezzenek saját harcokcsikkal.⁵²

⁴⁹ Uo. 485.

⁵⁰ Uo. 486.

⁵¹ Uo. 486.

⁵² Uo. 486.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 2. szám

Az ellenséges orosz egységek taktikáját és hadfelszerelését megvizsgálva Győrbíró főhadnagy megállapította, hogy a szovjetek továbbra is jelentős páncéloserőkkel rendelkeztek, ezeket a vezetés főként gyalogsági támogató, ritkábban önálló feladatkörben alkalmazta. A szovjet csapatok kisebb páncéloskötélékekkel ott (pl. erdőtisztások, helységek) is támadtak azonban, ahol a terep földrajzi adottságai egyébként kizárták a harckocsik bevetését.⁵³

Ennek lehetőségét a szovjet csapatok által tömegesen alkalmazott T–34 típusú harckocsi futóműve és felfüggesztése teremtette meg. A T–34-es harckocsi öt pár nagy futógörgővel rendelkezett, minden görgő felfüggesztése független volt, a tengelyek a páncéltesten belül közel függőlegesen elhelyezett tekercsrugókhoz kapcsolódtak. A lánctalpakat szélesre tervezték, amiből következően a harckocsi talajnyomása alacsony mértékű volt, jelentősen alulmúlva nyugati vetélytársainak hasonló értékeit. A T–34-es harckocsi fajlagos talajnyomása 0,7–0,75 kg/cm² volt, szemben a német, brit és amerikai közepes (és nehéz) páncélosoknál mért 0,95–1 kg/cm² értékkel. A széles lánctalpakra alig több mint 28 tonna tömeg jutott, ami azt eredményezte, hogy a jármű menetképes maradt olyan időjárási és földrajzi viszonyok (pl. sár, kissé mocsaras terep, hó) között is, amelyeknél a német páncélosok megrekedtek.⁵⁴

Győrbíró főhadnagy tanulmánya tényként kezelte azt, hogy, a szovjet csapatok számára a hadvezetésük támadási célként nem mélységben lévő pontokat határozott meg, azok előretörésük során terepszakaszról-terezszakaszra nyomultak előre, közben pedig biztosították a szárnyaikat. Meglátása szerint az orosz egységek bíztak fegyvereik fölényében, a tüzet már nagy távolságból (2000 méter) megnyitották, a különböző típusú páncélosaikat vegyesen vetették be, nehézpáncélosaik a betörés elérése után megálltak, a könnyebb egységek pedig előretörték a szárnyak mentén. Az előretörést a nehézalegységek tűzfedezzel biztosították, a páncélelhárító fegyvereket azok észlelése esetén legázolták.⁵⁵

A szovjet harckocsik – a szerző szerint – célzó- és megfigyelő-berendezéseik fejletlenebb volta miatt – kitűnő páncélzatuk és lövegeik ellenére is – hátrányban voltak a német és magyar egységekkel szemben, a szovjet harckocsitámadás elhárításának bevált módszereként pedig a különböző űrméretű tüzérségi lövegek együttes alkalmazását jelölte meg. Jellemezte a magyar seregtestek által használt haditechnikát, főként páncéltörő fegyverek hatékonysági fokát Győrbíró László azon megjegyzése, miszerint a páncéltörő lövegek elsődleges feladata – valószínűleg a kis űrméretük miatt – az ellenséges harckocsik hernyótalpának szétlövése, azaz a fő cél az ellenséges járművek mozgásképtelenné tétele lehetett.⁵⁶

⁵³ Uo. 487.

⁵⁴ Dr. Hughes Matthew – dr. Mann Chris: A T–34-es harckocsi. Hajja & Fiai Könyvkiadó Kft., Debrecen, 2000, 37–38.

⁵⁵ Győrbíró László főhadnagy: Háborús tapasztalatok a páncélosok alkalmazásáról. *Magyar Katonai Szemle*, 1942/12. 487.

⁵⁶ Uo. 487.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 2. szám

A páncélosegységek – fentebb hivatkozott – harctéren történő alkalmazási elveinek kialakítása, illetve ezek finomítása mellett az egyre nyomasztóbbá váló szovjet páncélosfőlény szükségessé tette, hogy a magyar hadvezetés mind fokozottabb figyelemmel forduljon a gyalogsági alegységek páncélelhárító képességeinek fejlesztése iránt. Szigethy Géza főhadnagy páncélozott célok elleni közelharccal foglalkozó 1943-as tanulmányának⁵⁷ alap tézise volt, hogy minden gyalogoszakasznak rendelkeznie kell egy-egy páncélromboló járőrrel, amelyet a szakasztörzs mellé kell beosztani akár csökkentett méretben, nem ragaszkodva az 1 parancsnok + 12 honvéd létszámú járőri keretszámhoz, így a szükséges minimális legénység számát a szerző 5 főben határozta meg (1 parancsnok, 2 fő ködösítő és 2 fő robbantó).⁵⁸

Szigethy főhadnagy a páncélromboló járőrök alapfeladataként az ellenséges páncélosok megfigyelése és a jelentőszolgálat ellátása mellett az első vonalhoz érkezett páncéloserők vakítását és megállítást határozta meg, majd ennek teljesítését követően a megállított harckocsik harcképtelenné tételét és a kezelőszemélyzet megsemmisítését. A honvédcsoportok ezen feladataikat ködgyertyák és ködgránátok, harckocsiaknak (rudas töltetek) és lángkézigránát (égő benzinespalackok) használatával lehettek képesek megoldani, illetve az élőerő leküzdésére voltak alkalmasak a gyalogságánál rendszeresített sorozatlövő közelharcfegyverek (géppisztoly) és lángszórók.⁵⁹ A szerző utalt a cikkében arra a nem elhanyagolható körülményre is, amely szerint az egyes járőrök elszántsága, lelki ereje döntő jelentőséggel bír az elhárító tevékenység sikeressége szempontjából.

Az egyes járőrök felszerelése és létszámának kérdése mellett a szerző kitér írásában a járőrök terepen történő elhelyezkedésének problémájára is. Szigethy főhadnagy keskeny, meredekfalú, 50–60 méter hosszú, kétlépcsős, egymástól mintegy 50–60 méter távolságban kiásott árkok kialakítását tartotta célszerűnek, amelyekben a védekező gyalogság oldalirányban is védve tud mozogni.⁶⁰ A kiképzés során kiemelt jelentőséget tulajdonított a főhadnagy annak, hogy a páncélromboló feladatokra kijelölt honvédek nagyobb kötelékbe összevonva, testközeli élményeket szerezzenek a közelharcról, ténylegesen áthajtsanak harckocsik a fedezékben lévő katonák felett, és hogy a járőrök személyzete maga is beüljön (lehetőleg zsákmányolt) harcjárművekbe, megismervén ezáltal az általuk leküzdendő harceszközt, annak holttereit és gyenge pontjait.⁶¹

Négy háborús év tapasztalatainak figyelembevételével a páncélos-hadviselés alapvető feladatait határozta meg, illetve a fegyvernem más fegyvernemekkel való együttműködésének kérdéseit vizsgálta Beleznyai István százados a *Magyar Katonai Szemle* 1943. évi 5. számában megjelent, *A páncélos és gépkocsizó seregtestek alkalmazásának feltételei*

⁵⁷ Szigethy Géza főhadnagy: Páncélos közelharc. *Magyar Katonai Szemle*, 1943/4. 50–57.

⁵⁸ Uo. 51. és 53.

⁵⁹ Uo. 51.

⁶⁰ Uo. 54.

⁶¹ Uo. 57.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 2. szám

önállóan és a gyalogseregetestekkel történő együttműködéssel kapcsolatban⁶² című írásában. A szerző a végrehajtandó feladat (hadműveleti terv) függvényében⁶³ határozta meg a páncélosseregetesetek alkalmazási módjait, és tette vizsgálatának tárgyává az önálló, illetve a gyalogosegységekkel együttes bevetést, emellett vizsgálta mindkét alkalmazási mód kapcsán azon tényezőket, amelyek az önálló és az együttes alkalmazás előfeltételeit képezik. Rámutatott arra, hogy nem önmagában a hadászati vagy harcászati helyzet határozza meg az alkalmazási módokat, hiszen előforulhat az, hogy a harcászati helyzet az önálló alkalmazást kívánná meg, azonban a hadsereg vezetése nem tudja ennek előfeltételeit biztosítani és fordítva, amikor minden szükséges feltétel adott a páncélosseregetesetek önálló bevetéséhez, azonban a hadászati körülmények teszik szükségessé az együttes alkalmazást. A szerző maga is állást foglalt⁶⁴ a páncélosegységek önálló, illetve a gépkocsizó gyalogsággal együttesen történő harci alkalmazását illetően. Véleménye szerint az együttes alkalmazás tekinthető ideálisnak, mivel a páncélosegységek által elért eredmények megtartása, valamint továbbfejlesztése szükségessé teszi a gépesített gyalogos seregetestek bevetését is. A vegyes seregetesteknek rendelkezniük kell saját tüzérséggel (könnyű és nehéz aknavető), csapatlégvédelemmel, karbantartó egységekkel, valamint műszaki és híradóegységekkel is. Az alkalmazási módok közötti választást minden esetben a végrehajtandó feladat határozza meg, amelynek eldöntését követően nyílik lehetőség a kétféle alkalmazási mód alábbiakban részletezett feltételeinek vizsgálatára.⁶⁵

A páncélosegységek önálló alkalmazásának egyik legfontosabb feltételeként a százados a meglepetésszerű bevetést⁶⁶ határozta meg. Álláspontjának alátámasztásául az 1940-es franciaországi német hadjárat első szakaszát hozta fel, amikor is a német hadvezetés von Mannstein altábornagy hadműveleti terve⁶⁷ alapján a „legvalószínűtlenebbet a legvalószínűtlenebb helyen” hajtatta végre a rendelkezésére álló erőkkel. Ismeretes, hogy von Bock tábornok erőinek Belgium és Hollandia irányában történő előnyomulása az ellenfél figyelmének elterelését szolgálta, a fő csapásmérő egységek von Rundstedt tábornok vezetése alatt az Ardennek erdősegein át vonultak fel a Meuse folyó átkelői, Sedan és Dinant irányában, majd átkelve a Meuse-ön meglepő gyorsasággal kijutottak a La Manche csatorna partjaira.⁶⁸

A továbbiakban Beleznay százados részletesen bemutatta, hogy a páncélosegységeket a német hadvezetés a luxemburgi és a belga határ közelében lévő bázisokra helyezte át,

⁶² Beleznay István százados: A páncélos és gépkocsizó seregetestek alkalmazásának feltételei önállóan és a gyalogseregetestekkel történő együttműködéssel kapcsolatban. *Magyar Katonai Szemle*, 1943/5. 246–273.

⁶³ Uo. 248.

⁶⁴ Uo. 247–248.

⁶⁵ Uo. 273.

⁶⁶ Uo. 254.

⁶⁷ Jorgensen Christer – Mann Chris: Harckocsi-hadviselés. Hajja & Fiai Könyvkiadó Kft. Debrecen, 2001, 40.

⁶⁸ Uo. 45.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 2. szám

jóval a hadjárat megkezdését megelőzően. A helyőrségekben békekiképzés zajlott⁶⁹ egészen 1940. május 10-ig, és tevszerűen történtek a szabadságolások is, amelyről a francia hadvezetés megfelelő információkkal rendelkezett, így a támadó műveletek megindulási időpontját illetően meglehetősen bizonytalanság uralkodott a francia vezérkarnál. A németek pedig vállalták annak kockázatát, hogy a szabadságról behívott katonáik csak később kapcsolódhattak be a hadműveletekbe, elkerülték a jelentős és nehezen palástolható előkészületi csapatösszevonásokat, majd lépcsőkbe szervezve, keskeny sávban indították el a magasabbegységeiket, mellőzván a hosszan tartó tűzérési és légi csapásokat is.⁷⁰ Az ellenoldal megtévesztésében, illetve a meglepetés hatásának minél további fenntartásában szerepet kapott a német média is, hiszen a híradások jelentős részében a von Bock tábornok által irányított, északon megvalósított manőverek kaptak hangsúlyt, a déli irányban megvalósult német felvonulást és támadó műveleteket éppen csak megemlítették.⁷¹ A sikereknek – a megtévesztés mellett – nélkülözhetetlen elemét adta a német légi fölény, aminek köszönhetően a brit és francia vezetés alig jutott értékelhető légi felderítési eredményekhez.

A páncélosegységek meglepetésszerű bevetése mellett alapvető jelentőséggel bírt a fegyvernem önálló alkalmazása szempontjából a kivitelezendő feladatra tekintettel meghatározott, bevethető páncéloserők összetétele, nagysága és az azok elhelyezése.⁷² Beleznay százados szerint jelentősebb hadászati célok eléréséhez szükséges hozzárendelni a megfelelő nagyságú páncéloserőket, ezért szükség esetén azokat hadtestbe, illetve hadseregbe kell szervezni, mivel a minél nagyobb teljesítendő feladat és a leküzdendő mélység miatt egyre több – a támadás lendületének fenntartásához szükséges – mellékfeladatot kellett ellátniuk a csapatoknak.

A páncélosegységek elsődleges feladata a mélységi előretörés, azonban az előzőekben említett mellékfeladatok ellátása szükségessé tette azt, hogy a páncélosegységek mellé gépesített gyalogos, műszaki és tűzeregységek is beosztást nyerjenek.⁷³ A gyorsan mozgó gyalogosegységek feladata elsősorban a páncélosok térnyerése következtében megszerzett területek biztosítása, ellenőrzése volt a lassabban mozgó gyalogos seregek felzárkózásáig, illetve emellett a nehéz eszközöket nem igénylő kiegészítő feladatok teljesítése, a szárnyak és a hát biztosítása. A (gyorsan mozgó) műszaki csapatok nélkülözhetetlenek voltak az erődvonalak, megerősített védelmi állások leküzdéséhez, átjárók megnyitásához, az aknamezők semlegesítéséhez csakúgy, mint a gépvontatású (önjáró) közepes és nehéz tűzeregységek, amelyek hatékony segítséget nyújtottak az erődvonalak elleni támadások előkészítése, valamint végrehajtása során.

⁶⁹ Beleznay: i. m. 256.

⁷⁰ Uo. 256.

⁷¹ Uo. 257.

⁷² Uo. 257.

⁷³ Uo. 258.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 2. szám

A meglepetés és a megfelelő harcrend mellett a légierő megfelelő dominanciája⁷⁴ kulcskérdése a páncéloserők önálló alkalmazásának. Az ellenféllel szemben fölányban lévő repülőerők ugyanis képesek arra, hogy a közlekedési hálózatra támaszkodó, ahhoz kötött páncéloserőket oltalmazzák az ellenséges légierőtől, valamint arra is, hogy meghiúsítsák az ellenséges felfejlődést, illetve megfelelő és pontos információkkal szolgáljanak az ellenség mozgásáról. Mivel a légierőre a páncélosok önálló alkalmazása esetén (is) döntő szerep hárul, ezen kiemelt szerepkör megkívánta azt, hogy páncéloshadtestek rendelkezésére álljanak állandó (tartós) alárendeltségben felderítőrepülő-egységek, az egyéb páncélos-magasabbegységeknek (páncéloshadserég) pedig közvetlenül rendelkezniük kell mind állandó felderítő-, mind pedig eseti harci repülőerőkkel.⁷⁵

A földrajzi és terepviszonyok, a közúthálózat sűrűsége, továbbá az időjárási viszonyok⁷⁶ – különösen nagyobb távolságban történő előrenyomulás esetén – nyilvánvaló hatással bírnak a páncéloserők alkalmazására.⁷⁷ A páncéloseszközök ugyan nehéz terepen is elboldogulnak, egy feltöltéssel képesek akár 200–250 kilométer megtételére, azonban az élelmiszer-, üzemanyag- és lőszerellátást biztosító tehergépjárművek csak megfelelően kiépített utakon tudnak közlekedni. Ezzel szemben tényként szögezhető le, hogy a háborús cselekmények során – leszámítva a belgiumi, hollandiai és az észak-franciaországi terepet – a páncélosegységek általában gyér úthálózattal és gyenge minőségű földutakkal rendelkező területeken hajtották végre a feladataikat, amelyből levonható volt az a következtetés, hogy a kedvező földrajzi adottságok ugyan fontosak a páncéloserők feladatainak végrehajtása szempontjából, azonban nem elengedhetetlenek, szemben az időjárási körülményekkel, amelyek kedvezőtlen alakulása – különösen az alacsonyabb infrastruktúrával bíró területeken – döntő jelentőséggel bír.⁷⁸

Az önállóan alkalmazott páncélosseregetestek hadműveleti hatékonyságát – figyelemmel arra is, hogy ezen önálló egységek a hadműveleti alkalmazásukból következően gyakrabban kerülhetnek elszigetelt helyzetbe – alapvetően befolyásolja az utánpótlás. Ezen gyors mozgásra képes nehéz magasabbegységeknek rendelkezniük kellett minden anyagnemből 6–7 javadalmazással⁷⁹ annak érdekében, hogy a harcckészültség és a morál az utánpótlástól függetlenül biztosított legyen. A megállapítás alapvetően igaz a tervezhető fogyasztású készletekre (élelmiszer, ivóvíz), azonban nem foghat helyet a lőszer- és főként az üzemanyagfogyasztás terén. Egy-egy nehezebben járható terepszakaszk leküzdése esetén az üzemanyag-kiszabot könnyen elfogyhat, ez pedig akár 50 százalékkal is visszavetheti az adott egység teljesítőképességét, így az üzemanyag-készletezés során 8-9 javadalmazással

⁷⁴ Uo. 259.

⁷⁵ Uo. 260.

⁷⁶ Uo. 261.

⁷⁷ Uo. 260.

⁷⁸ Uo. 261.

⁷⁹ Uo. 262.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 2. szám

zással volt célszerű számolni, amennyiben a páncélozott egységek önállóan kerülnek alkalmazásra és így az utánpótlás útvonalai jelentősen meghosszabbodnak.⁸⁰

A fentiekben részletezett körülmények mellett természetesen nagy jelentőséggel bírt mind a páncéloserők önálló alkalmazása, mind pedig a gyalogos csapatokkal együttműködésben történő bevetése szempontjából a parancsnokok személyisége. Minden döntési szinten fontos a harcászati érzék és tudás mellett a higgadt tervszerűség, a rámenősség, a személyes bátorság, önállóság és a fizikai állóképesség.⁸¹

A páncélosegységek gyalogosegységekkel történő együttes alkalmazása kapcsán Belezny százados rámutatott az összhang fenntartása érdekében az egyes seregtestek közötti kommunikáció kiemelt fontosságára,⁸² mivel a harcok állandó hullámzásában sok esetben csak igen közelről (néhány száz méterről) volt lehetséges az ellenséges, illetve baráti erők vizuális azonosítása. Az információ seregtestek közötti hatékony áramlását az akkor már létező rádiókommunikáció mellett az egyes egységekhez rendelt összekötő tisztek voltak hivatottak biztosítani. A páncélos- és gyalogoscsapatok együttműködésének további záloga volt az, hogy a közös parancsnokságnak lehetővé kellett tennie az együttműködő páncéloserők parancsnoka számára a bevetési terület minél alaposabb megismerését.⁸³

A gépkocsizó gyalogság és a páncélosok együttes alkalmazása esetén a földrajzi és terepviszonyok megfelelő volta lényegesen nagyobb jelentőséggel bírt, mint a páncéloserők önálló alkalmazása esetében.⁸⁴ Ennek oka abban keresendő, hogy a páncélozott és gyalogoserők közös vezetésének a felelőssége annak a meghatározása, hogy a páncélosegységeket alkalmazásuk szempontjából olyan terepszakaszra irányítsa, ahol azok a képességeiket megfelelő módon tudják kifejteni. Tagolt, zártabb terepen az együttműködő gyalogos- és páncélosegységeket jellemzően harccsoportként alkalmazták, amely felosztás lehetővé tette még kedvezőtlen terepviszonyok mellett is a hatékony bevetési lehetőség megtalálását.⁸⁵ Természetesen a páncélos- és gyalogosegységek együttes alkalmazása során is kiemelt jelentőséggel bírtak az időjárási körülmények az egyes hadműveletek tervezésében és főként azok végrehajtásában, csakúgy mint a napszakok változásai.⁸⁶ A változó és nem kiszámítható harctéri körülmények kényszerhelyzetbe hozhatják ugyanis a gyalogosegységekkel együttműködő páncélosokat, hiszen a gyalogos katona szinte bármilyen terep- és időjárási körülmények között képes támadni, a kritikus harci helyzetek pedig megkövetelhetik a nehéz egységek bevetését még akkor is, amikor azok alkalmazása jelentős veszteséggel jár és csak mérsékelt eredményeket hoz.

⁸⁰ Uo. 262.

⁸¹ Uo. 263.

⁸² Uo. 265.

⁸³ Uo. 268.

⁸⁴ Uo. 269.

⁸⁵ Uo. 269.

⁸⁶ Uo. 271.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 2. szám

A különböző egységek együttes alkalmazása során is nagyon fontos a támadó műveletek sikerének szempontjából az egységek meglepetésszerű bevetése, amelynek elmaradása esetén a támadó egységeket egy felkészült ellenfél páncéelhárító tűzrendszere várhatja, az esetleges siker pedig csak igen súlyos veszteségek elszenvedése árán érhető el.⁸⁷

A páncélosegységek önálló alkalmazásának esetével szemben a légi főlény megléte nem elengedhetetlen előfeltétele a gyalogos- és páncéloskötelékek együttes alkalmazásának. Ennek során a harcoló alakulatoknak meg kellett elégedniük az adott harcterületet érintő, átmeneti, időleges légi főlény kivívásával, illetve azzal, hogy a páncéloscsapatok számára a légi felderítés, illetve részlegesen a harci repülők közreműködése biztosított legyen.⁸⁸ Ami pedig a bevetett erők nagyságát és az anyagi ellátás kérdését illeti, a szerző rámutatott egyrészt arra, hogy a gyalogos- és a páncéloskötelékek együttes alkalmazása során is törekednie kell a hadvezetésnek a minél nagyobb páncéloskötelékek alkalmazására, másrészt az anyagi ellátás kérdése kapcsán hangot adott azon álláspontjának, miszerint ennek a megszervezése kevesebb problémát okoz az együttes alkalmazás során, mivel ezen esetben a csapatok elszigetelődésének kockázata jelentősen alacsonyabb.⁸⁹

A magyar harckocsizók harci tapasztalataikat – mint az eddig idézettek egy részéből is láthattuk – a Szovjetunióban lezajlott harccselekmények során szerezhették meg. Szentiday László hadnagy az 1942-es év nyarán a Don környéki hadműveletekben vett részt páncélosszakasz-parancsnokként, miután ezrede a Németországban tanultak alapján került kiképzésre.⁹⁰ Álláspontja szerint javítani szükséges a hátszági kiképzés szintjén, mivel az otthon lefolytatott gyakorlatok nem nyújtanak a páncélosok személyzetének reális képet a viszonylag rövid időtartamú bevetések szervezési és egyéb nehézségeiről. Kiemelten foglalkozott írásában a harckocsivezetők feladataival, akiknek azon sors jutott, hogy a gyülekezési körletekből elvezetik a kocsit a harc színhelyére, majd ezt követően – rendszerint sötétben – tovább vezetik a járművet a készenléti helyszínre.⁹¹ A készenléti helyre történő megérkezésig a jármű többi kezelőjének nem volt érdemleges feladata, így ők felváltva pihenhettek, ezzel szemben a páncélos vezetője a készenléti helyen sem pihenhett, mert ott el kellett végeznie a jármű műszaki ellenőrzését, majd az elkövetkező harcselekmények során teljes koncentrációval kellett vezetnie a járművet mindaddig, amíg az egység nem csatlakozott a harc végeztével a vonatához, így kiemelt fontossággal bírt a vezető személyének kiválasztása során a szellemi és fizikai alkalmasság, amely tulajdonságokat Szentiday hadnagy elsősorban a földműveléssel foglalkozó személyekben vélt felfedezni.⁹²

⁸⁷ Uo. 272.

⁸⁸ Uo. 273.

⁸⁹ Uo. 273.

⁹⁰ Szentiday László hadnagy: Páncélosok harca Oroszországban. *Magyar Katonai Szemle*, 1943/2. 252–260.

⁹¹ Uo. 258.

⁹² Uo. 258.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 2. szám

A szerző rámutatott annak a jelentőségére is, miszerint a harckocsi kezelőszemélyzetből – a vezetőn kívül – legalább további egy kezelőt (rádiós) célszerű kiképezni vezetővé, továbbá arra is, hogy a vezető részére feljavított étkezést szükséges biztosítani, és az egyéb szolgálat adása alól ki kell vonni őket. A vezető és a pótvezető feladta volt a jármű karbantartása, a levegőszűrő napi tisztítása, a rugólapok ellenőrzése, a motor zsírozása, a parancsnoknak és a lövésznek a feladata pedig a harckocsi belső berendezéseinek a karbantartása, javítása, így a rádió és a fegyverzet ellenőrzése is.⁹³

Meglátása szerint a harckocsi belső rendje kevésbé szigorú előírásokhoz kellett, hogy kötődjön, a belső rendszer kialakítása járművenként eltérő lehetett, azt az egyes kocsik személyzete bizonyos kereteken belül maga alakíthatta ki.⁹⁴ Szentiday hadnagy javasolta cikkében a rugós tetejű, beépített lőszertároló rakaszok eltérő színnel (fehérrel) történő megjelölését aszerint, hogy repesz-romboló vagy páncéltörtő lőszert tartalmaz-e, továbbá azt is, hogy lehetőség szerint a szabvány mennyiségen felül vételezzenek a járművek plusz lőszert és kannában üzemanyagot. A véleménye az volt, hogy az ellátási kérdések mellett a személyzetnek különös hangsúlyt kell fektetnie a harckocsi fegyvereinek párhuzamosítására, a rádióberendezések karbantartására. A járművön belüli és a járművek közötti kommunikáció elősegítése érdekében szükségesnek tartotta, hogy a vezető is rendelkezzen fejhallgatóval, így lehetőség nyílik arra, hogy a századparancsnoki utasításokat a vezető közvetlenül hallja.

A szerző gyakorlati tapasztalatai alapján kiemelte, hogy a harckocsitámadás során a legfontosabb a helyes támadó alakzat elsajátítása, amelynek lényege, hogy az ne nagy mélységben történjen, mert ez azt eredményezhetné, hogy az élen haladó szakaszparancsnoki jármű kapja a tüzet, ami – a helyes alakzatot feltételezve – eloszlan a szakasz járművein.⁹⁵

Szentiday László az általa tapasztaltakat összegző másik tanulmányában⁹⁶ – az előzőekben ismertetetteken túl – nagy nyomatékkal hangsúlyozta azt a német kiképzési elvet, amely szerint a legkisebb önállóan alkalmazott harckocsiegység a század és csak egészen kivételes körülmények között a szakasz, amennyiben ezt a speciális terepadottságok megkövetelik.

A háború előrehaladtával mind fontosabbá vált a technikai eszközök fejlesztése mellett az azokat kiszolgáló személyzet tudása, kiképzése is. Toldi-Szabó Géza hadnagy 1943-ban megjelent cikkében⁹⁷ elemezte és összegezte a harckocsiparancsnokok képzésének rendszerét. A harckocsiparancsnokokat parancsnoki tanfolyamokon képezték ki, aminek célja volt a megfelelő kiképzési színvonal elérése az egyes harckocsik parancsnokai vonatkozásában, akik rendelkeznek ismeretekkel a harckocsiraj, illetve harckocsiszakasz

⁹³ Uo. 258. és 260.

⁹⁴ Uo. 259.

⁹⁵ Uo. 260.

⁹⁶ Szentiday László hadnagy: Páncélos szakasz az orosz hadszíntéren. *Magyar Katonai Szemle*, 1943/10. 73.

⁹⁷ Toldi-Szabó Géza hadnagy: Harckocsi parancsnokképzés. *Magyar Katonai Szemle*, 1943/10. 74–80.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 2. szám

irányítása terén is.⁹⁸ A kiképzés eredményességének alapvető tényezője a megfelelő technikai eszközök (minimálisan egy harckocsiszakas) biztosítása mellett az alkalmas személyek kiválasztása. A tanfolyamok célja az volt, hogy a parancsnokjelöltek minél szélesebb körű elméleti, illetve gyakorlati ismereteket szerezhessenek, és így helyt tudjanak majd állni bármely kezelői feladat ellátása során.

A gyakorlati kiképzés magában foglalta a harckocsi részletes ismertetését, különös figyelemmel a küzdőtér berendezéseire, azok ösztönös, rutinos használatának elsajátítását helyezve a középpontba. A hallgatóknak el kellett sajátítaniuk a harckocsiból történő terepmegfigyelést, a kémlelőrések, prizmák megfelelő használatát, a közös és összehangolt együttműködés elemeit, a harckocsik terepen történő helyes mozgását.⁹⁹

Ezen képzéstípus során nagy hangsúlyt fektettek a kötelékben (raj, szakasz) való mozgásra, a kötelékvezetés területére csakúgy, mint a gyakorlati harctéri szolgálat elsajátítására. Ez utóbbi keretében a jelölteknek meg kellett ismerkedniük a harctéri szolgálatadás szabályaival, az álcázási lehetőségekkel és eszközökkel, a téli óvóhelyek elkészítésének módjával. Meg kellett tanulniuk a hallgatóknak az ellenséges harckocsitípusok jellemzőit, alakját, és nem utolsósorban személyes élményeket kellett szereznük a harckocsi morális hatásairól oly módon, hogy a hallgatók maguk is lövészlyukban éltek át mindazt az érzelmi, lelki hatást, amit a fejük felett ártobogó harckocsi okozhatott a gyalogosegységek katonáinak.

A kiképzés elméleti része felölelte a fegyver- és lőismeretet, az irányzást, így az irányzótávcsövek alapos ismeretét, a térképolvasást, rádióismeretet (hangolás és forgalmazási szabályok ismerete), műszaki ismereteket, amelyek elsősorban az ellenséges és a saját aknák fel-, valamint megismerésére, hatástalanítására, élesítésére, illetve hidászati, gépészeti alapismeretekre vonatkoztak, továbbá a hadseregszervezési ismereteket, a szolgálati és a harcászati szabályzat ismeretét és az egészségügyi oktatást is.¹⁰⁰

A magyar királyi Honvédség a második világháború során rendszerben tartott egy olyan fegyvert, amely típusát illetően egyedülálló volt¹⁰¹ a hadviselő felek arsenáljában. A 36/40 M. páncélos géppágyú, azaz a Nimród története nagyon hasonlít a Toldi harckocsiéhoz, ugyanúgy svéd liszenszen alapult a belföldi gyártása, mint a Toldi esetében, a MÁVAG gyár vezetése 1937-ben a svéd L-62 típusú harckocsivadász prototípusával együtt megvásárolta a jármű gyártási jogát is.¹⁰² Az L-60-as és az L-62-es járművek között a fő különbség az volt, hogy az L-62-es négy helyett öt pár görgön futott és a görgők átmérője kisebb volt. A honvédségben való rendszeresítését 40M Nimród páncélvadász és légvédelmi géppágyú elnevezéssel javasolták, az eszköz 1942-től 40 mm 36/40 M páncélos géppágyú elnevezést kapta. A magyar gyártmány kissé eltért az eredeti L-62-es típustól, az

⁹⁸ Uo. 77.

⁹⁹ Uo. 78.

¹⁰⁰ Uo. 79–80.

¹⁰¹ Bombay – Gyarmati – Turcsányi: i. m. 90.

¹⁰² Uo. 87.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 2. szám

eltérés a torony módosításából adódott.¹⁰³ A jármű magassága 2,8 méter volt, a tömege 11 tonna és hat fő (egy parancsnok, egy vezető és négy tüzér) kezelőszemélyzettel rendelkezett. Fő fegyverzete egy 40 mm űrméretű, 36M típusú gépágyú volt, amely lövedékének kezdősebessége 850 m/s. Hatásos lőtávolsága 450 méter, maximális lőtávolsága 8500 méter volt.¹⁰⁴

Vitéz Magyar Lajos hadnagy 1944-ben megjelent írásában¹⁰⁵ foglalkozott a 36/40 M páncélos gépágyúval. A Nimródot a Szovjetunióban zajló 1942/43. évi hadműveletek során alkalmazták, és sajnos – köszönhetően az 1942 tavaszán megjelenő 50 és 75 mm-es páncéltörő ágyúknak, valamint az erősen páncélozott szovjet KV–1 és T–34/76 típusú harckocsiknak – már az alkalmazásának évében korszerűtlenné vált, mint páncéltörő eszköz. A harckocsik páncélzatának és az elhárító fegyverek űrmérete növekedésének köszönhetően a Nimród fő feladatává a csapatlégvédelem vált.¹⁰⁶

A szerző szerint a páncélos gépágyú alkalmazási lehetőségei körében említést érdemeltek az 500–2000 méter távolságban lévő ellenséges légi célok. Egy, az orosz hadműveleti területen lévő páncélos gépágyúszászlóalj 1942. július és szeptember között 40 ellenséges gépet lőtt le igazoltan az első vonalból.¹⁰⁷ A gépágyú földi célok ellen hatásosabb tüzet váltott ki, mint egy 37–40 mm-es páncéltörő ágyú, hátránya azonban a jelentős profilmagasság volt. Nyílt területen csak jól álcázott, beásott tüzelőállásból tüzelhetett, mivel képes volt a sorozatlövésre, kiválóan lehetett alkalmazni, amikor az ellenség keskeny sávban nagy embertömeggel vezette a támadásait.

ÖSSZEZÉS

A korabeli magyar katonai szakértők véleménye szerint a második világháború gépesített és páncélosegységekre támaszkodó hadjáratai bebizonyították, hogy a katonai döntés a legkorszerűbb védelemmel szemben is kivívható viszonylag rövid idő alatt, ennek feltétele a vezetési főlény és a harcoló alakulatok megfelelő harckészsége mellett a hadifelszerelés magas szintje, a szervezés és a csapatok magasszintű kiképzése volt. A páncélosegységekkel végrehajtott műveletek során kiemelten szerepet kapott a légi támogatás kérdése, ebből pedig egyenesen következett az, hogy a hatékony (önálló) páncéloshadviselés előfeltétele az adott hadműveleti térség vonatkozásában a légi uralom, illetve a légi főlény megléte. Egyes vélemények szerint a légi uralom nem volt elengedhetetlen előfeltétele a gyalogos és páncéloskötelékek együttes alkalmazásának, az együttes bevetés során a harcoló alakulatoknak meg kellett elégedniük az adott harcterületet érintő, átmeneti, időle-

¹⁰³ Uo. 91.

¹⁰⁴ Uo. 91.

¹⁰⁵ vitéz Magyar Lajos hadnagy: A páncélos gépágyú alkalmazása. *Magyar Katonai Szemle*, 1944/2. 283–287.

¹⁰⁶ Uo. 284.

¹⁰⁷ Uo. 285.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 2. szám

ges légi fölény kivívásával, illetve azzal, hogy a páncélos csapatok számára a légi felderítés, illetve részlegesen a harci repülők közreműködése biztosított legyen.

A földrajzi ismeretek a harcokcsiegységek alkalmazása során kiemelt fontosságúak, hiszen az adott terep járhatósági viszonyai korlátozhatták a gépesített egységek mozgásának szabadságát, a terepviszony leküzdését, átjárhatóságának biztosítását a műszaki (utász-) egységek garantálhatták, amik képesek utakat építeni, kijavítani, aknákat, illetve a műszaki védelmi berendezéseket semlegesíteni. Mind az önállóan alkalmazott páncélos csapatok harci hatékonyságát, mind pedig az egyéb egységek bevetettségét alapvetően befolyásolta az utánpótlás mennyisége és minősége, amelynek tervezhetősége – bizonyos állandó fogyasztás elemeket (élelem, ivóvíz) leszámítva – problémás, az időjárás és a terepviszonyok változása miatt.

A magyar szakértők gyakorlati tapasztalatai rámutattak arra, hogy a harcokcsitámadás során – a meglepetés mellett – az egyik legfontosabb kérdés a helyes támadóalakzat elszállításának az ellenséges elhárító tűz összpontosíthatóságának elkerülése érdekében, illetve – összhangban a német doktrínával – az általános vélekedés szerint a legkisebb önállóan alkalmazott harcokcsiegység a század, és csak egészen kivételes körülmények között a szakasz, amennyiben ezt a speciális terepadottságok megkövetelték. A fentiekben részletezett körülmények mellett természetesen nagy jelentőséggel bírt mind a páncélos csapatok önálló alkalmazása, mind pedig a gyalog csapatokkal együttműködésben történő bevetése szempontjából a parancsnokok személyisége, személyes helyállása és példamutatása.

A keleti hadszíntéren bekövetkező, 1943-ra mind nyilvánvalóbbá váló erőeltolódás, illetve szovjet erőfölény rögtönzött megoldások megtalálására készítette a magyar hadvezetést. Az egyre nyomasztóbbá váló saját páncélosokbeli hiány, illetve szovjet páncélos fölény, valamint a feladat ellátására alkalmas páncéltörő eszközök hiánya szükségessé tette azt, hogy a magyar hadvezetés mind fokozottabb figyelemmel forduljon a gyalogsági egységek páncélelhárító képességeinek fejlesztése felé. Ennek okán született meg az az 1943-as elméleti tézis, miszerint minden gyalogoszakasznak rendelkeznie kellett egy-egy páncélromboló járőrrel, azonban megfelelő gyalogsági páncélelhárító eszközök (hatékony páncélelhárító, kézi rakéták) hiányában a szovjet erőfölény további anyagi, valamint emberáldozatokhoz vezetett.

FELHASZNÁLT IRODALOM

1. Jorgensen Christer – Mann Chris: Harckocsi-hadviselés. Hajja & Fiai Könyvkiadó Kft., Debrecen, 2001.
2. Dr. Hughes Matthew – dr. Mann Chris: A T-34-es harckocsi. Hajja & Fiai Könyvkiadó Kft., Debrecen, 2000.
3. BombayLászló – Gyarmati József – Turcsányi Károly: Harckocsik 1916-tól napjainkig. Zrínyi Kiadó, Budapest, 1990.
4. Szabó Péter – Számvéber Norbert: A keleti hadszíntér és Magyarország 1941–1943. Püldo kiadó, Budapest, 2009.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 2. szám

5. Doyle Hillary – Jentz Tom: Sturmggeschütz Assault Gun 1940–1942. Osprey Publishing, London, 1996.
6. Dombrády Lóránd: Szombathelyi Ferenc vezérezredes. Budapest, 2012 (A Hadtörténeti Intézet és Múzeum Könyvtára).
7. Dombrády Lóránd – Germuska Pál – Kovács Géza Péter – Kovács Vilmos: A magyar hadiipar története. Zrínyi kiadó, Budapest, 2016.
8. Kaló József: Szombathelyi Ferenc a Magyar Királyi Honvéd Vezérkar élén. PhD-értekezés, Debreceni Egyetem, 2010.
<https://dea.lib.unideb.hu/dea/bitstream/handle/2437/97153/ertekezes.pdf?sequence=5&isAllowed=y> (Letöltés ideje: 2018. 01. 09.)
9. Kaló József: Szombathelyi Ferenc és a galíciai deportálás. *Magyar Napló*, XX. 2008/8. 27–32.
10. Koszorús Ferenc vk. alezredes: A német motomechanizált seregtestek hadászati és hadműveleti alkalmazása a lengyel és francia háborúban. *Magyar Katonai Szemle*, 1941/5.
11. Chapó Gyula hadnagy: Egy harckocsizakasz harcaiból levont tanulságok. *Magyar Katonai Szemle*, 1942/6.
12. vitéz Csicsery-Rónay István ny. vk. alezredes: Az umani hőstett. *Magyar Katonai Szemle*, 1942/9.
13. Chapó Gyula hadnagy: Páncélos gondolatok. *Magyar Katonai Szemle*, 1942/9.
14. Chapó Gyula főhadnagy: Kísérő harckocsik. *Magyar Katonai Szemle*, 1944/3.
15. Györbíró László főhadnagy: Háborús tapasztalatok a páncélosok alkalmazásáról. *Magyar Katonai Szemle*, 1942/12.
16. Szigethy Géza főhadnagy: Páncélos közelharc. *Magyar Katonai Szemle*, 1943/4.
17. Belezsnay István százados: A páncélos és gépkocsizó seregtestek alkalmazásának feltételei önállóan és a gyalogseregtestekkel történő együttműködéssel kapcsolatban. *Magyar Katonai Szemle*, 1943/5.
18. Szentiday László hadnagy: Páncélosok harca Oroszországban. *Magyar Katonai Szemle*, 1943/2.
19. Szentiday László hadnagy: Páncélos szakasz az orosz hadszíntéren. *Magyar Katonai Szemle*, 1943/10.
20. Toldi-Szabó Géza hadnagy: Harckocsi parancsnokképzés. *Magyar Katonai Szemle*, 1943/10.
21. vitéz Magyar Lajos hadnagy: A páncélos gépágyú alkalmazása. *Magyar Katonai Szemle*, 1944/2.

KLOSKA TAMÁS¹**Gentleman acélszörnyeteggel – a brit válasz az állásháborúra****Gentleman with Heavy Armour– the British Answer for Trench Warfare****Absztrakt**

Az első világháború során kialakult lövészárók-hadviselés patthelyzetet teremtett a hadviselő felek között. 1916-ra a nyugati hadszíntéren Belgium északi részétől egészen a svájci határig húzódó összefüggő védelmi vonalak alakultak ki, amelyeknek áttörése teljesen új megoldásért kiáltott. Más elképzelése volt erre a központi hatalmaknak és más az antantnak. Míg előbbi a rohamharcászati taktika bevezetésétől remélte a kiutat, addig az utóbbi hadviselő fél erőteljesebb ipari kapacitásának és jobb ellátásának köszönhetően grandiózusabb fejlesztésekre koncentrálhatott. A harckocsik megjelenésével tulajdonképpen a lovasság „született újjá”, igaz, már teljesen másféle „hátasok” használatáról beszélhetünk, mint 1914-ben.

Kulcsszavak: első világháború, Nagy-Britannia, harckocsi, új fegyvernem, páncélos-hadviselés, páncélelhárítás

Abstract

The emergence of the trench-warfare during the First World War created a stalemate between the parties in conflict. By 1916 coherent lines of defenses evolved in the Western Front, from the Northern parts of Belgium until as far as the Swiss borders. Making a breakthrough against these defenses required a new solution. The Central Powers and the Entente had different views on how to achieve that. While the former put hope into the introduction of assault troops-tactics, the latter could concentrate on more grandiose developments due to its stronger industrial power and better supply system. With the appearance of armored vehicles, the cavalry was “reborn”, although evidently different “horses” can be mentioned than those in 1914.

Key words: The Great War, Great Britain, trench warfare, tank, anti-tank, armor

¹ Szabadtéri Néprajzi Múzeum, történész-muzeológus – Hungarian Open Air Museum, museologist-historian, E-mail: kloska.tamas@sznm.hu ORCID: 0000-0003-2821-7116
A tanulmány az OTKA K 115873 pályázat támogatásával jött létre.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 2. szám

„Ezt a háborút ilyen mechanikus játékokkal soha nem fogjuk megnyerni” – Lord Kitchener brit hadügyminiszter, 1916. február 2.²

Az első világháború során kialakult lövészárkok-hadviselés patthelyzetet teremtett a hadviselő felek között. 1916-ra a nyugati hadszíntéren Belgium északi részétől egészen a svájci határig húzódó összefüggő védelmi vonalak alakultak ki, amelyeknek áttörése teljesen új megoldásért kiáltott. Más elképzelése volt ennek elérésére a központi hatalmaknak és más az antantnak. Míg előbbi a rohamharcászati taktika bevezetésétől remélte a kiutat, addig az utóbbi hadviselő fél erőteljesebb ipari kapacitásának és jobb ellátásának köszönhetően grandiózusabb fejlesztésekre koncentrálhatott. A harckocsik megjelenésével tulajdonképpen a lovasság „született újjá”, igaz, már teljesen másféle „hátasok” használatáról beszélhetünk, mint 1914-ben. Az új fegyvernem megjelenésével párhuzamosan a páncélelhárítás is égetően fontos kérdéssé vált, amely ellen a harckocsival rendelkező félnek is lépéseket kellett tennie. Ekkor indult meg a páncélosok és az elhárító eszközök közötti versenyfutás, amely napjainkig tart. Az első világháború tapasztalatai értelemszerűen nagy hatással voltak a két háború közötti időszakra és a második világháborúra, ahol már sokkal nagyobb szerepet kaptak mind a harckocsik és az ellenük felvonultatott eszközök is.

A HARCKOCSI MEGJELENÉSE

A harckocsik első éles bevetéséig hosszú és (szó szerint) akadályokkal teli volt az út, a következőkben ezt az ösvényt tárgyaljuk kimerítőbben. Nagy-Britannia tengerentúli gyarmatai – és az Amerikai Egyesült Államoktól felvett kölcsönei – révén megtehetette, hogy nagyobb erőforrásokat igénylő fejlesztésekbe kezdjen. A harckocsik megjelenésében alapvető érdeme volt annak a Winston Churchillnek,³ akinek ösztönzésére 1915 februárjában életre hívták a brit *Landships Committee*-t,⁴ amely bizottság célja egy páncélozott harcjármű, avagy egy „szárazföldi csatahajó” megtervezése és létrehozása volt. Ugyanezen év augusztusában Liverpool kikötőjébe érkezett egy mezőgazdasági lánctalpas készlet, amelyet az egyesült államokbeli Chicagóban székelő Bullock cég gyártott le. A szerkezetet a kirakodás után az angliai Lincolnba szállították. William Triton mezőgazdasági mérnök, a lincolni William & Foster cég ügyvezető igazgatója 1915. július 22-én kapott megbízást a brit Tengernagyi Hivataltól, hogy az importált amerikai lánctalp alapjain készítse el egy szárazföldi páncélos jármű prototípusát.⁵ Triton az amerikai gyártmányú felszerelést látva aggályait fejezte ki a megvalósíthatósággal kapcsolatban, kétségeit pedig osztotta Walter Wilson őrnagy is, akit meggyőző mérnöki tapasztalatai miatt az Admirális Lincolnba írá-

² Fletcher, David: *The British Tanks 1915–19*. Crowood Press Ltd., Ramsbury, 2001, 45.

³ Churchill 1915-ben az Admirális Első Lordja volt.

⁴ Nagyjából „Szárazföldi Hajó Bizottságnak” fordítható.

⁵ Harris, J. P.: *Men, ideas and tanks. British military thought and armoured forces, 1903–1939*. Manchester University Press, Manchester–New York, 1995, 28.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 2. szám

nyitott, hogy felügyelje az ott folyó munkálatokat. Ennek a két műszaki szakembernek volt köszönhető, hogy a kezdeti nyers koncepció néhány hónapon belül életképes prototípusá finomodott.

A munkálatok 1915. augusztus 11-én kezdődtek, a meghosszabbított Bullock lánctalppal ellátott konstrukció szeptember 9-én tette meg az első métereket a Foster cég telephelyén; ez volt a *Number One Lincoln Machine* (Egyes Számú Lincoln Gépezet, avagy Lincoln Egyes). A járművet egy brit Daimler motor hajtotta, azonban az amerikai import lánctalp nem bizonyult elég erősnek ahhoz, hogy elbírja a szerkezetet, ráadásul az árkokon való átkeléskor a hernyótalpak hajlamosak voltak leesni a futógörgőkről, ezáltal a gépezet nem volt képes magát átverekedni az árok túlsó oldalára. Ennek következtében éles harc-téri körülmények közötti bevetésre nem bizonyult alkalmasnak.⁶ A brit tankok fejlesztésének kezdeti szakaszában a legfontosabb problémának a megfelelő saját, hazai gyártmányú lánctalp megalkotása mutatkozott. A szakemberek számára nyilvánvalóvá vált, hogy Nagy-Britanniában egyelőre nem áll rendelkezésre olyan hernyótalp, amely a fejleszteni kívánt páncélozott harcjárművek számára használható lenne, és az is világosan kiütközött, hogy az amerikai típusok sem váltak be. Tritton és Wilson ezért napokra bevették magukat a lincolni White Hart hotel egyik szobájába és eltökélték, hogy addig nem állnak fel a tervezőasztal mellől, amíg meg nem oldják a problémát.⁷ Miután számos ötlet vagy a szálloda kandallójában égett el, vagy a gyárban a tesztelés során, a megoldás Tritton fejéből pattant ki. 1915. szeptember 22-i táviratában így írt Sir Albert Sternnek, a *Landships Committee* titkárának:

„Tegnap reggel Balata [a legutoljára kipróbált anyag, amelyből lánctalpat igyekeztek készíteni] meghalt a tesztpadon STOP. Új [anyag] érkezett Tritton jóvoltából préselt lemezből STOP. Könnyű, de nagyon erős STOP. Minden rendben, köszönjük STOP. A BÜSZKE SZÜLŐK”⁸

Tritton arra jött rá, hogy a páncélozott monstrok meghajtása csak egy könnyű, azonban mégis masszív szerkezettel oldható meg, ezért olyan lánctalpat tervezett, amely a kortárs, kifinomult amerikai megoldásokhoz képest nyersnek és nehéznek tűnt, mégis olyan egyszerű és erőteljes volt, amilyennek lennie kellett. Egy szettet azonnal le is gyártottak a Lincoln Egyes számára, amelyet teljesen újraépítettek, a szerkezetet pedig ettől kezdve *Little Willie*-ként tartották számon.⁹ Az egyesek szerint Vilmos német trónörökös¹⁰ becsméréseére Kicsi Willie-nek elkeresztelt¹¹ harcjárművet a lincolni Burton Parkban próbálták ki. A Lincoln Egyestől eltérően erre a verzióra nem került löveg, mivel az nagyon megnövelte volna a szerkezet súlyát.

⁶ Fletcher: *The British Tanks* i. m. 41.

⁷ Uo. 42.

⁸ Uo.

⁹ Fletcher, David: *British Mark I Tank 1916*. Osprey Publishing, Oxford, 2004. 5.

¹⁰ II. Vilmos német császár elsőszülött fia, a Német Birodalom trónörököse.

¹¹ Fletcher: *British Mark I Tank* i. m. 6.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 2. szám

Tritton *Little Willie*-jével párhuzamosan Wilson is megalkotott egy modellt, amelyet először fából készítettet el ácsokkal a Foster gyárban, majd a mintapéldányt szeptember végén a londoni Wembley Parkba szállíttatta. Sir Tennyson D'Eyncourt, a *Landships Committee* elnöke 1915. szeptember 29-ére megbeszélést hívott össze, amelyre a bizottság eredeti tagjai mellett eljöttek a brit Hadüg-, valamint a Lőszerellátásért Felelős Minisztérium és a franciaországi brit főparancsnokság képviselői is. A társaság a Wembley Parkba szállított Wilson-féle, később *Centipide* (Százlábú) névre keresztelt modellt is megtekintette. A terepszemlén abban a kérdésben született megegyezés, hogy az elülső páncél vastagságát min. 10 mm-re kell megnövelni, hogy ellen tudjon állni a németek „fordított” lőszerének,¹² valamint az elérni kívánt 3,2 km/h-ás sebességet is meg kell duplázni; a kezelőszemélyzet számát pedig nyolc főben határozták meg.¹³

Egy ideig mind a Tritton-, mind a Wilson-féle prototípus fejlesztése párhuzamosan zajlott a lincolni Foster gyárban, majd 1915. december 6-án Albert Stern, D'Eyncourt és a *Landships Committee* néhány további tagja megszemlélte a fejlesztések állását, és meglepődve tapasztalták, hogy a *Centipide* csaknem teljesen kész van. A Százlábú előrehaladotabb állapota miatt a *Little Willie* fejlesztését teljesen le is állították. A *Centipide* immáron *Mother* (Anya) név alatt először 1916. január 12-én gördült ki a Foster gyár telephelyéről, majd a Burton Parkig tartó utat is megtette, ahol sikeres vállalkozást tett egy rögtönzött lövészárkok és egyéb más akadályok leküzdésére is. Az admirálisnak köszönhetően a járművet ekkor egy 6 fontos 57 mm-es löveggel szerelheték fel. Érdekesség, hogy a *Mother* egy ideig *Big Willie* néven is ismert volt; ezzel a névvel *Little Willie*, azaz Vilmos trónörökös apjára, II. Vilmos német császárra utaltak gúnyosan.¹⁴

A következő tesztelésre 1916. január 29-én került sor Lord Salisbury¹⁵ birtokán a Hatfield Parkban, aki engedélyt adott arra, hogy a privát golfpályája melletti területen különféle akadályokat létesítsenek: brit és német típusú lövészárkokat, egy gránátölcsért, valamint szögesdrótkadályokat. A harcokcsi sikerrel küzdötte le mindezeket, így február 2-án már olyan méltóságok előtt mutatkozhatott be, mint Lord Kitchener hadügyminiszter és David Lloyd George lőszerellátásért felelős miniszter (későbbi miniszterelnök). A láncfalpas ismét jó eredményeket produkált, ugyanakkor Kitchener rövid időn belül távozott a bemutatóról, mivel az volt a véleménye, hogy „ezt a háborút ilyen mechanikus játékokkal soha nem

¹² Ennél a megoldásnál a németek a magot fordítva szerelték a hüvelybe (amely nagyobb löportöltetet is kapott), így nem tört össze a páncélzaton, azonban csak kis távolságról volt hatékony. Jobb ötlet volt az acélmagvas lőszer (szintén 7,92×57 Mauser kaliberben), de ez drágának bizonyult, így általában csak a mesterlövészek kaptak belőle. Az áttörést a 18 M 13,2 mm-es páncéltörő puska hozta el, ez azonban mind a két végén veszélyes volt: a nagy hátralökés sokszor eltörte kezelője kulcsontját. A páncéltörő puskák (vagy nehézpuskák) a második világháború elejéig bizonyultak hatékonyak, utána inkább csak élőerő és kisebb fedezékek ellen alkalmazták azokat.

¹³ Fletcher: *The British Tanks* i. m. 43.

¹⁴ Smithers, A. J.: *A New Excalibur: The Development of the Tank 1909–1939*. Pen and Sword Books, London, 1986, 67.

¹⁵ James Gascoyne-Cecil, Salisbury 4. márkija.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 2. szám

fogjuk megnyerni”.¹⁶ A sikeres demonstráción felbuzdulva a bizottság február 8-án V. György brit királynak is megmutatta a harckocsit, akit lenyűgöztek a látottak. A királyi látogatás után D'Eyncourt lelkes hangvételű levelet írt Churchillnek, amelyben az új gépezetet immáron „tank” néven említette. Hogy a harckocsik pontosan kinek köszönhetik ezt az elnevezést, vita tárgya, D'Eyncourt mellett többek között Albert Stern is magának tulajdonítja az érdemet. Saját verziója szerint olyan elnevezést kerestek, amely kellőképpen leírja a gépezet aktuális kinézetével kapcsolatban, azonban mégsem sejteti az igazi használati célokat, így végül a *Water Carrier* (vízhordó) kifejezésben állapodtak meg. Ez elsősorban ésszerűnek tűnhet egy nagyméretű, szegecselt acélszerkezet esetében, azonban Sternnek agyáljai voltak, mivel tudta, hogy a katonai gyakorlat hajlamos mindennek a kezdőbetűk szerinti lerövidítésére, ezért tartott tőle, hogy idővel a „WC Bizottság titkáráként” kezdenék el saját magát emlegetni, így a rövidebb és félrevezetőbb tank (tartály) név mellett döntött.¹⁷

Mivel a brit harckocsik a következő három évben a *Mother* alapjain készültek, ezért a prototípus megérdemli a bővebb ismertetést. A 9,5 m hosszú, 2,5 m magas és 4 m széles gépezetet elől 12 mm vastag nikkellel ötvözött acéllemez, az oldalsó és hátsó részeken 8 mm-es, míg a tetőn és az alsó részeken 6 mm vastag, nagy szilárdságú acéllemez védte. A lánctalpszemek egyenként 21,5 cm hosszúak és 52 cm szélesek voltak, mindkét oldalon 90 darab volt belőlük. A monstrumot egy hathengeres, 105 lóerős, vízűtéses Daimler-Knight motor hajtotta, amely 6 km/h-s sebességet volt képes elérni.¹⁸ A lövegek a tank két oldalán kaptak helyet, amelyeket talapzatra építettek, így nagyjából 90 fokban volt lehetséges a forgatásuk, a fegyverzetet pedig ívelt páncél védte. A vastag, golyóálló páncélzatok gyártása ekkoriban még gyerekcipőben járt, mivel az acéllemezeket csak régi típusú eszközökkel tudták megmunkálni, így sokszor nem megfelelő minőségűre és törékenyre sikerültek.¹⁹ Az eredetileg felhasználni tervezett 1885-ös 57 mm-es Hotchkiss QF 6 fontos ágyút a *Mother* és a későbbi *Mark I*-es tankokban egy a Királyi Haditengerészet számára gyártott 1915-ös modellel váltották fel, amelynek lőtávolsága 6858 m volt. A másodlagos fegyverzet kérdése a *Mother* esetében még nem volt tisztázott, mivel mind egy dán gyártmányú, mind a hazai viszonyok között is gyártott Lewis és Hotchkiss géppuskák²⁰ használata is felmerült, de erről a kérdésről a fejlesztésnek ebben a fázisában még nem döntöttek. A nyolcfős kezelőszemélyzetből négy (egy tüzér és egy töltő mindkét oldalon) kizárólag az ágyúk használatáért felelt. A vezetőnek, aki a parancsnok jobbján ült, a kormánykeréken

¹⁶ Fletcher: *The British Tanks* i. m.. 45.

¹⁷ Uo.

¹⁸ Ellis, Chris – Chamberlain, Peter: *AFV Weapons Profile No. 3: British Tanks Marks I to V*. Profile Publishing Ltd., Windsor, 1969, 19.

¹⁹ Fletcher, David: *British Mark IV Tank*. Osprey Publishing, Oxford, 2007. 6.

²⁰ Manapság a brit hadtörténészek között már elfogadott tény, hogy a Mark széria hímnemű tankjaiba másodlagos, a nőneműekbe pedig fő fegyverzetként beépített Lewis könnyűgéppuska alkalmazása hibának bizonyult. A levegő-hűtéses golyószóró kitűnő gyalogsági fegyver volt, azonban a tankok zárt terében meglehetősen kellemetlen pillanatokat okozott a lövész számára, akinek minden egyes lövésnél arcába fújta a meleg levegőt. Fletcher: *British Mark IV Tank* i. m. 10.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 2. szám

kívül nem volt ráhatása a mai értelemben vett kanyarodásra. Az elsődleges váltót, a kuplungot és a fékpedált a sofőr kezelte, míg a parancsnok a kormányfékeket használta. A maradék két ember a tank hátuljában a másodlagos váltókat használta a sofőr instrukciói alapján, mivel a kuplungot a másodlagos váltókkal egyszerre kellett működésbe hozni.²¹ A bevetések alatti belső viszonyok nem voltak éppen ideálisak, mozgás közben a motor hangja miatt nagyjából semmit sem lehetett hallani, ráadásul a meleg is elviselhetetlen volt. A *Mother* és az első legyártott 250 tank esetében a benzint két darab 104 literes tartályban szállították; a tüzeset veszélye szinte folyamatosan fennállt, ugyanis akár baleset, akár egy ellenséges lövedék gyújtotta be a benzint, a nyolcfőnyi kezelő túlélési esélye igen csekély volt.²² A *Mother* tervei alapján legyártott *Mark I-es* tankokból kétféle típus létezett: volt, amelyeknek lövege és géppuskái is voltak (ez volt a „male”, azaz férfi változat), és volt olyan is, amelyekben csak géppuskák kaptak helyet (ez az „female”, azaz női variáns).²³

Mivel a fejlesztés a király tetszését is elnyerte, ezért szabaddá vált az út az új találmány gyártása előtt. 1916. február 12-én a Brit Hadsereg legfelsőbb igazgatási szerve, a Katonai Tanács leadta a rendelést az első 100 harckocsira.²⁴

AZ ELSŐ BEVETÉSEK

Az első legyártott, immáron *Mark I-es* elnevezésű tankokat 1916. szeptember 15-én vetették be először a nyugati fronton a flers–courcellette-i ütközetben, amely a somme-i csata része volt. Az eredetileg 49 harckocsival tervezett támadás során csupán 32 indult meg végül, amely közül öt a lövészárkokban és gránáttöltcsérekben akadt el, kilenc jármű lerobbant, további kilenc nem tudta tartani a tempót a támadó ékkel, így végül csak a maradék kilenc volt képes elérni a német állásokat, ahol sikerült számottevő veszteséget okozniuk az ellenségnek.²⁵ Sir Douglas Haig tábornagy, a brit erők főparancsnoka, nem mellesleg a „somme-i mészáros” gúnynevű birtokosa az akció után szinte azonnal leadta a rendelést a következő ezer darab páncélos gyártására.²⁶ A legnagyobb száriaszámban (mintegy 1200 darab) egyébként a *Mark IV* jelű tank készült, amelyet 1917 márciusától készítettek. A típus 1917-től a nyugati hadszíntér szinte összes csatájában megfordult; ez volt az első olyan harckocsi, amelyet tömegesen vetettek be egy kifejezetten tankok köré szervezett támadás során.²⁷

²¹ Fletcher: *British Mark I Tank* i. m. 15.

²² Fletcher: 2001. 46–48.

²³ Közkeletű legenda, hogy ismert egy harmadik, „hermafrodita” verzió is, amelynek egyik oldalán az oldalalkélyben két géppuska, a másik oldalán pedig egy löveg került beépítésre. Jelenlegi ismereteink szerint nincs bizonyíték arra vonatkozóan, hogy legyártottak volna akár csak egyet is ebből a verzióból. Fletcher, David: *Mark V Tank*. Osprey Publishing, Oxford, 2011, 22.

²⁴ Fletcher: *The British Tanks* i. m. 49.

²⁵ Fletcher: *British Mark I Tank* i. m. 21.

²⁶ Fletcher: *British Mark IV Tank* i. m. 4.

²⁷ Uo. 3–6.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 2. szám

A tankok első tömeges bevetésére 1917. november 20-án került sor a cambrai-i csatában. A britek több mint 1000 löveg és számos repülőgép támogatásával, tüzérségi előkészítés nélkül indították meg a támadást, amelyben 476 (ebből 378 harci cselekményre alkalmas) harckocsit küldtek a német állások ellen. Hat óra alatt 12 km szélességben és 6–8 km mélységben törték át az ellenséges védelmet; az állásháború körülményeit figyelembe véve ez jelentősebb sikernek számított. Az ütközet során az angolok 140 tankot veszítettek, nagy részüket azonban nem az ellenség iktatta ki, hanem műszaki hibák áldozataivá váltak, illetve elakadtak a terepen.²⁸

Az első bevetések egyébként sokszor kontraproduktívnak bizonyultak, megesett, hogy a brit páncélosok tévedésből saját egységeiket lötték. A 19 éves brit Bert Chaney jelzőtszít visszaemlékezése egy ilyen alkalmat szemléltet, amely a már említett flers–courceletti csatában történt 1916 szeptemberében:

„A három harckocsi, melyeket szakaszunkhoz rendeltek, ahelyett, hogy a német vonalak felé haladtak volna, megálltak és tüzet nyitottak a saját állásainkra. Ezek a zömök, szörnyűséges dolgok fölénk magasodtak, és géppuskáikkal örült módon tüzelve letarolták a lövészárkunk oldalát. Mindenki fedezékbe húzódott, kivéve az ezredest, aki felugrott a mellvédre és ordítani kezdett: – Futár! Futár! Menjen és mondja meg azoknak a harckocsiknak, hogy azonnal hagyják abba a tüzelést! Azonnal!

Addigra az ellenséges tüzérségi tűz is elérte tetőpontját, de az ezredes saját testi épségével mit sem törődve előrerohant, és botjával haragosan ráütött az egyik tank oldalára, hogy magára vonja a harckocsik figyelmét. Bár az ezredest a tankok motorjainak és a tűzharc zajától a zárt terű harckocsik senki sem hallotta, végül észrevették, hogy rossz lövészárkot támadnak és továbbnyomultak. A Jerriket [az angol katonák hívták így gúnyneven a németeket] annyira megijesztették, hogy azok eszüket veszve futottak, mint a nyulak. Az egyik tank fennakadt egy farönkben, és már soha nem érte el az ellenséges vonalakat. A második hátsó kormánykereken kapott találatot, és nem tudta többé irányban tartani magát. A legénysége jobbnak látta leállítani, mivel úgy gondolták, hogy a tank annyira kezelhetetlenné válhat, hogy talán Berlinig sem állna meg. A harmadik harckocsi áthaladt Flers-en [francia település], és útközben, amit csak lehetett letarolt. Falakat döntött le, amin a legénysége meglehetősen jól szórakozott. A fiaink szorosán a harckocsi nyomában voltak, és elfoglalták a falut – vagy legalábbis ami megmaradt belőle –, és elkezdtek fedezéket ásni a támadás előtt kijelölt nyomvonalon. Ez egyike volt azoknak a ritka alkalmaknak, amikor [a katonák] úgy keltek át az ellenséges tűzön, hogy élvezték, amit csinálnak. Több ezer német foglyot ejtettek, akiket csupán csak ásóval felszerelt utászok kísértek vissza a vonalainkig. [Ebből arra következtethetünk, hogy a németek annyira rémültek voltak, hogy nem kellett melléjük lőfegyveres őrség.] A [harmadik] harckocsiból négyfőnyi kezelő, még a csata hevében égve, hirtelen leállította a motort és kiszállt. Kinyújtóztatták végtagjaikat, majd lassan és megfontoltan körbejárták járműüket, és minden szögéből megvizsgálták,

²⁸ Szijj Jolán (főszerk.): Magyarország az első világháborúban. Lexikon A–Zs. Petit Real, Budapest, 2000, 98.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 2. szám

aztán egymás közt tanácskozásba kezdtek. Kissé elveszette az ácsorogtak néhány percet, majd kihozták a tank belsejéből egy kis tűzhelyet, és a tank oldalát fedezéknek használva teljes nyugalommal leültek és teát készítettek. [...] A csata befejeződött.”²⁹

Zárójeles megjegyzésként: a britekkel és franciákkal ellentétben a németek még nem ismerték fel a harckocsik fejlesztésének és alkalmazásának fontosságát. Sturmpanzerwagen A7V³⁰ nevű konstrukciójukból 1918 őszéig csupán 22 db készült el.³¹ A fejlesztés számos gyermekbetegséggel küszködött, ezért a németek sokszor inkább az antanttól zsákmányolt harckocsikat használták. Érdekesség azonban, hogy a német hadvezetés a páncélosok alkalmazását a rohamharcászati kiképzésen átesett gyalogsággal összehangolva kívánta megvalósítani.³² Az 5. (Rohr) rohamzászlóalj (az első német rohamalakulat) 1918 elején megkezdte a zsákmányolt antant harckocsikkal és az alacsony darabszámban gyártott saját tankokkal való összehangolt hadműveletek gyakorlását. Megalakult a „rohampáncélosjármű-osztály” (*Sturm-Panzer-Kraftwagen-Abteilung*), amelyet 1918. január 26-án tagoltak be az 5. rohamzászlóalj kötelékébe. A tankok kezelőszemélyzete rohamkiképzésben is részesült, ez azzal az előnnyel járt, hogy a harckocsi mozgásképtelenné válásakor kezelői rohamjárórként tudták tovább folytatni a küzdelmet.³³ Az összehangolt kiképzés a páncélosok és a (roham)gyalogság között tulajdonképpen már a második világháború német páncélgránátos katonájának előképét teremtette meg, amelynek feladata a német páncélosok áttöréseinek kiaknázása volt.

A HARCKOCSIK ELLENI VÉDEKEZÉS METÓDUSAI

Ahogy az előbbieken láttuk, a német hadvezetés nem tartotta fontosnak a harckocsifejlesztést, sőt, még a tömegesen alkalmazott harckocsitámadások után sem tette meg a szükséges lépéseket a páncélelhárítás tudatos alkalmazásának irányába. Az első vonalakban harcoló német gyalogság azonban kénytelen volt valamilyen választ adni a britek új fegyverére. Legkézenfekvőbb megoldásnak az mutatkozott, hogy előretolt tábori ágyúkkal állítsák meg a páncélozott monstrumokat, a rohamcsapatok és utászok pedig köteget

²⁹ Moynihan, Michael (szerk.): *People at war 1914–1918*. David & Charles, Newton Abbot, 1973. 116–117. (A szerző saját fordítása.)

³⁰ A tank neve az *Allgemeines Kriegsdepartement*, 7. Abteilung, Verkehrswesen (Hadügyminisztérium, 7. osztály, Szállítás) rövidítéséből származik.

³¹ Magyarország az első világháborúban, i. m. 22.

³² A központi hatalmak rohamcsapatairól lásd bővebben: Baczoni Tamás [et al.]: *Halálfejes katonák. Az Osztrák–Magyar Monarchia rohamcsapatái 1916–1918*. Püldo Kiadó, Budapest, 2006. és Kloska Tamás: *Rohamharcászat az első világháborúban – A központi hatalmak rohamalakulatai. Hadtudományi Szemle*, VIII. (2015/4) 46–83.

http://archiv.uni-uke.hu/downloads/kutatas/folyoiratok/hadtudomanyi_szemle/szamok/2015/2015_4/15_4_hm_kloska.pdf (2018. 01.12.)

³³ Számvéber Norbert: Az előkép: német rohamcsapatok az I. világháborúban. In: Baczoni [et al.]: i. m. 12.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 2. szám

kézigránátot hajítottak az angol tankok lánctalpai alá.³⁴ Így a viláégés második felében inkább a gyalogsági páncélelhárításra helyeződött a fő hangsúly, a tábori és gyalogsági ágyúkhöz pedig páncélgánátot rendszeresítettek. A kézfegyverek között az áttörést a Tankgewehr M1918 páncéltörő puska hozta el, amelynek 13,2 mm-es acélmagvas lövedéke (megfelelő dőlésszögben) 250 m-ről képes volt átütni akár 25 mm-es páncéltat is. Rendszeresítése lassan haladt, 1918 szeptemberében a tervezett 30 ezer darabból még csak kb. 4600 volt a német csapatoknál. A háború alatt a német páncélelhárítás fő eszköze a kétcsövű 75 mm-es könnyű aknavető maradt, továbbá a lövészárkok előtti területek elaknásítása jelentett még megoldást.³⁵

„VÉDEKEZÉS” AZ ELHÁRÍTÁS ELLEN

A megjelenő páncélelhárításra a briteknek is reagálniuk kellett, érthető, hogy igyekeztek megóvni harckocsijaikat. Éppen elég bosszantó volt számukra, hogy megannyi páncélosuk nem az ellenséges tevékenységnek köszönhetően vált harcképtelenné, hanem a gyakori meghibásodások okozták vesztüket. Eközben az angol propaganda úgy igyekezte ösztökélni a hazai termelést minél több tank gyártására, hogy plakátkampányával azt sugallta, az acélmonstrumok segítségével brit gyalogos katonák életét menthetik meg. Tény, hogy a „senki földjén” a páncélozott acéllemezek védelme alatt valóban nagyobb esély mutatkozott a túlélésre, ugyanakkor a korabeli képek tanúsága szerint a tankok kezelőszemélyzete sokszor kínhalált halt.

A brit Nemzeti Levéltár (The National Archives) anyagai között elérhető az az 1918. októberi dokumentum, amely a német páncélelhárítás elleni védekezésről értekezik. Mivel 1918 októberére a szövetségesek katonai stratégiája összehangolásának érdekében az antanthatalmak már életre hívták az Antant Legfelsőbb Haditanácsát, így a jelentés a francia tankelhárító-módszerekről is értekezik, azonban ezekre a cikk itt most nem tér ki. A szóban forgó brit intézkedés leszögezi: dacára annak, hogy mennyit foglalkoztak a harckocsik és a gyalogság támadásainak összehangolásával, illetve hogy a tankok miként vehetik ki részüket a saját vonalak védelméből, idáig kevés figyelmet fordítottak arra, hogy más fegyvernemek hogyan képesek támogatni (és megvédeni) a páncélosokat.

A dokumentum először három csoportra osztja fel a német páncélelhárítás eszközeit: lövegek és aknavetők, kézfegyverek, aknák. Az első kettő ellen az alábbi védekezési módszerek álltak rendelkezésre (ne feledjük, 1918-ban járunk):

(a) közvetlen védekezés: a harckocsitámadás során azonnal el kell pusztítani a tankoknak ártani képes ellenséges fegyvereket vagy azok kezelőszemélyzetét;

³⁴ Magyarország az első világháborúban, i. m. 535.

³⁵ Magyarország az első világháborúban, i. m. 535.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 2. szám

(b) éjjelre vagy ködös időjárási viszonyok idejére kell korlátozni a harcokcsítámadásokat, vagy füstgránátok segítségével kell az ellenséges fegyverek kezelőszemélyzetét megvakítani.³⁶

Az előbbi módszer jobb megoldást jelentett a német páncélelhárítás leküzdésére, mivel a támadás elrendeléséhez így nem kellett megvárni a sötétség beálltát. Az intézkedés azonban közvetett védekezési módszerként egyedül a füstgránátok alkalmazását javasolja, de megemlíti, hogy a közeljövőben nagyobb hangsúlyt kell fektetni az éjszakai bevetések megtervezésére és kivitelezésére is. A füstgránát vizuálisan sokat segített a tankok álcázásában, azonban az acélszörnyek hangját nyilvánvalóan nem tudta elrejteti.

A brit (és szövetséges) harckocsik közvetlen védelmét három fegyvernem tudja ellátni: a tüzérség, a légierő és a gyalogság (kézifegyverekkel).

Védekezés a tüzérség segítségével: A harcokcsítámadást optimális esetben tüzérségi zárótűz kell, hogy megelőzze, amely során füstgránátokat is ki kell lőni, hogy elegendő álcát biztosítsanak a tankoknak. Még a tüzérségi előkészítés alatt előrébb kell vonni előre kiválasztott lövegeket, amelyek fedezhetik a tankok előrenyomulását, miután a hátulsó vonalakban lévő saját tüzérség zárótüze elérte a tetőpontját.

Védekezés a légierő segítségével: A légierőnek még a támadás megindítása előtt figyelmeztetnie kell a tankokat a környéken lévő ellenséges fegyverekre, tehát feladata a páncélelhárító eszközök felderítése. A másik nagyon fontos teendője, hogy elhallgattassa az ellenséges tankelhárító fegyvereket, mielőtt azok tüzet nyithatnának a páncélosokra. Az intézkedés megjegyzi, hogy a Brit Hadsereg mindkét módszert nagy hatékonysággal használja, illetve arra is felhívja a figyelmet, hogy a földi célpontokat támadó gépeket esetleg páncéllal lehetne felszerelni.

Védekezés gyalogsági kézifegyverek segítségével: Az intézkedés szerint ezen a területen 1918 végén még nem áll rendelkezésre bevált eljárás, csupán próbálkozások vannak: Miután a saját tüzérségi zárótűz elérte maximumát, gyalogsági felderítő egységeknek és géppuskásoknak kell a korábbiakban már támadásnak indított baráti tankokat beérniük és leghagyniuk, annak érdekében, hogy az ellenséges páncélelhárítást felszámolják.³⁷ Ez a lejtősebb területeken különösen fontos volt, mivel a tankok könnyen elakadtak az egyenetlen terepen. Ezt a módszert csak precízen megtervezett és összehangolt támadással lehetett alkalmazni, ugyanis a britek már rájöttek arra, hogy a könnyű kézifegyverekkel felszerelt gyalogos katona támogatása nélkül a páncélosok könnyen martalékká válhatnak a német rohamegységek és utászok kézigránátjainak.

A dokumentum egyik további része a német páncélelhárítás várható újításait veszi górcső alá. Ebből egyértelműen kitűnik, hogy 1918 októberében még az antant se vehette biztosra a közelgő győzelmet és azt, hogy egy hónapon belül véget érnek a harcok (legalábbis a nyugati hadszíntéren). Az intézkedés szerint „megvan az eshetősége annak,

³⁶ National Archives, Kew, CAB 25 – Supreme War Council: British Secretariat: Papers and Minutes, CAB 25/11 Anti-tank measures. Annexure D to S.W.C. 338. fol. 1.

³⁷ National Archives, Kew, CAB 25, Annexure D to S.W.C. 338. fol. 1.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 2. szám

hogy a következő évben [1919!] szembekerülünk egy olyan [német] géppuskával, amely a német páncéltörő-puskák [a már említett Mauser M1918 T-Gewehr] lövedékéhez hasonló löszert fog ontani magából.”³⁸ A dokumentum lehetséges megoldásként felveti a tankok páncélatának megerősítését, ugyanakkor tisztán látja, hogy a páncél vastagságának növelése nehezen oldható meg, ezért a további védelem érdekében könnyen felhelyezhető páncéllemezeket (erre látunk példát a második világháborúban: a németek páncéllökényeket alkalmaztak harckocsijaikon) javasol. Ez azonban egyértelműen kényszermegoldás volt, hiszen gondoljunk csak bele, hogy a plusz páncéllökények hatalmas többletsúlyt jelentettek volna az egyébként is igen lassú (6 km/h végsebességű) brit tankok számára.

A harmadik páncéelhárító módszer, az elaknásítás ellen az intézkedés a tüzéség bevetését javasolja, de értelemszerűen így nem lehetett minden aknát kiiktatni. Biztosabb (ugyanakkor kockázatosabb) megoldásnak tűnt, ha a képzett utászok füstgránátok leple alatt kézzel hatástalanítják az ellenséges aknákat.³⁹ A britek 1918-as konklúziója az volt, hogy „1919 igazi ellenszere” – a költséges és időigényes feltalálás helyett – a már bevett és bevált módszerek továbbfejlesztése és a fegyvernemek minél szorosabb összehangolása lesz.

Egy érdekes adalék a dokumentumegyütteshez: a fentebb tárgyalt intézkedésekhez csatolták a brit Háborús Kabinet (1916-ban, megválasztása után hívta életre David Lloyd George brit miniszterelnök) egy 1918. augusztusi feljegyzésének kivonatát, amely V. György brit király észrevételeit tartalmazza, amelyeket a frontról hazatérve fogalmazott meg. Az angol uralkodó a világégés során egyébként 450-szer tett látogatást katonái körében, közel 300-szor járt katonai kórházakban és mintegy 58 ezer kitüntetést osztott ki saját kezűleg.⁴⁰ 1918-as augusztusi harctéri látogatása során egy német tankelhárító ágyú kellett fel figyelmét, amelyet „félelmetes fegyvernek” tartott, mivel az képes volt áthatolni a brit tankok páncélatán. Ez valószínűleg egy páncélgránáttal operáló módosított német tábori ágyú lehetett. György a német páncéelhárítás veszélyeire Lloyd George miniszterelnök figyelmét is felhívta.⁴¹ Ez az eset is azt bizonyítja, hogy a német páncéelhárítással a brit hadvezetés 1918-ban már nagyon komolyan számolt.

A tankok megjelenésével megváltozott a nyugati hadszíntér. A patthelyzetet ugyan teljes mértékben nem voltak képesek megtörni, mégis sikerrel járultak hozzá ahhoz, hogy az antant végül 1918 novemberében fegyverszünetre kényszeríthesse a védekezésre még hosszabb ideig is képes német haderőt. Bár a páncélosok megalkotásának érdeme a briteké, a történelem fintora, hogy a következő világháborúban a régi-új ellenség sokkal nagyobb sikerrel alkalmazta azokat, mint a nagy háború során. A harckocsik idővel a hadseregek átütő erejévé váltak, és a második világháború idején teljesen átfomálták a szárazföldi hadviselést.

³⁸ Uo.

³⁹ Uo. 2.

⁴⁰ Rose, Kenneth: King George V. Weidenfeld and Nicolson, London, 1983, 179.

⁴¹ National Archives, Kew, CAB 25 – Supreme War Council: British Secretariat: Papers and Minutes, CAB 25/11 Anti-tank measures. War Cabinet 460. Minute No. 7.

FELHASZNÁLT IRODALOM ÉS FORRÁSOK

1. Bacsoni Tamás [et al.]: Halálfejes katonák. Az Osztrák–Magyar Monarchia rohamcsapatai 1916–1918. Püedlo Kiadó, Budapest, 2006.
2. Ellis, Chris – Chamberlain, Peter: AFV Weapons Profile No. 3: British Tanks Marks I to V. Profile. Publishing Ltd., Windsor, 1969.
3. Fletcher, David: British Mark I Tank 1916. Osprey Publishing, Oxford, 2004.
4. Fletcher, David: British Mark IV Tank. Osprey Publishing, Oxford, 2007.
5. Fletcher, David: The British Tanks 1915–19. Crowood Press Ltd., Ramsbury, 2001.
6. Fletcher, David: Mark V Tank. Osprey Publishing, Oxford, 2011.
7. Harris, J. P.: Men, ideas and tanks. British military thought and armoured forces, 1903–1939. Manchester University Press, Manchester–New York, 1995.
8. Moynihan, Michael (szerk.): People at war 1914–1918. David & Charles, Newton Abbot, 1973.
9. National Archives, Kew, CAB 25 – Supreme War Council: British Secretariat: Papers and Minutes, CAB 25/11 Anti-tank measures. War Cabinet 460. Minute No. 7.
10. National Archives, Kew, CAB 25, Annexure D to S.W.C. 338.
11. Rose, Kenneth: King George V. Weidenfeld and Nicolson, London, 1983.
12. Smithers, A. J.: A New Excalibur: The Development of the Tank 1909–1939. Pen and Sword Books, London, 1986.
13. Szijj Jolán (főszerk.): Magyarország az első világháborúban. Lexikon A–Zs. Petit Real, Budapest, 2000.

SZABÓ CSABA¹**A vezetett elektromos fegyverek alkalmazhatóságának vizsgálata a fegyverrendészet vonatkozásában²****Investigating the Applicability of Directed Electrical Weapons in Terms of Weapons Policy****Absztrakt**

*Az elmúlt években az új típusú biztonsági kihívások és kockázatok megoldáske-
resése során kialakult politikai és jogalkotói vitában előtérbe került az egyes nem
halálos fegyverek és a vezetett elektromos fegyverek szükségességének a kér-
désköre. A probléma azonosításához és feltárásához elemezni szükséges a nem
halálos fegyverek új generációs technológiai rendszerét, az emberi testre gyako-
rolt hatásait, a szabályozáshoz szükséges jogalkotói lehetőségeket és irányvona-
lakat, a releváns nemzetközi példákat, amelyek segítségével rávilágíthatunk a
nem halálos fegyverekben rejlő (egyrészt a rendészeti szakterületnek, másrészt
a magánbiztonsági szektor feladatellátásának hatékonyságát segítő) lehetősé-
gekre és kockázatokra.*

*Kulcsszavak: vezetett elektromos fegyverek, rendőrség, magánbiztonsági szektor,
új biztonsági kihívások, fegyverrendészet*

Abstract

*In this work, the challenges and risks associated with the proliferation and use of
non-lethal weapons and directed electrical weapons are examined in the context
of the application of non-lethal weapons for certain law enforcement tasks pertai-
ning to the police and private security sectors. In the research, I would like to
highlight a circle of problems that are of decisive importance socially and from the
viewpoints of the weapons policy and the health care, based on factual data. In
recent years, the issue of the need for certain non-lethal weapons has moved to
the forefront in the political and legislative debate emerging in the search of so-
lutions for new types of security challenges and risks. To identify and explore this*

¹ Nemzeti Közszolgálati Egyetem, Rendészettudományi Kar, Magánbiztonsági és Önkormányzati Rendészeti Tanszék. E-mail: szabo.csaba@uni-nke.hu ORCID: 0000-0001-9573-2332.

² A mű a KÖFOP-2.1.2-VEKOP-15-2016-00001 azonosítószámú, „A jó kormányzást megalapozó közszolgálat-fejlesztés” elnevezésű kiemelt projekt keretében működtetett Egyed István Posztdoktori Programban, a Nemzeti Közszolgálati Egyetem felkérésére készült.

issues, we need to analyse the new generation technology system of non-lethal weapons, their effects on the human body, the legislative options and guidelines for regulation, and relevant international examples to highlight the features of non-lethal weapons (which help the efficiency of specialised law enforcement areas on the one hand, and the private security sector on the other hand).

Keywords: directed electrical weapons, police, private security sector, new security challenges, weapons policy

BEVEZETÉS

A vezetettenergia-fegyverek (*Conducted Energy Weapons/Directed electrical Weapons*) rendészeti szerveknél, katonai és taktikai egységeknél történő alkalmazásával egy olyan speciális intézkedéstaktikai képesség került kifejlesztésre és rendszerbe állításra, amely segítségével az alacsony intenzitású rendőri intézkedések biztonságos és hatékony komplex folyamata folytatható le, az emberi élet kioltása nélkül. A hatékonyságukat tekintve a technológia átmenetet képez a kényszerítő eszközök és a szolgálati lőfegyverek között.³ A vezetettenergia-fegyverek rendészeti hatékonysága megkérdőjelezhetetlen, azonban számos olyan kérdés merült fel az elmúlt időszakban használatával kapcsolatban, amely korlátozza a technológia általános elterjedését a rendészeti szervek eszközrendszerében.

Vizsgálódásaimat a vezetettenergia-fegyverek szerepkörének, technikai rendszerének, élettani hatásainak, valamint a hazai rendészeti és magánbiztonsági szektorban betöltendő szerepével kapcsolatban felmerült problémakörökre korlátoztam, figyelemmel a nemzetközi tapasztalatokból nyert adatokra.

A vizsgálataim során három kérdéskör vonatkozásában kerestem a válaszokat:

1. Hazánkat és az Európai Uniót érintő új biztonsági kihívások hatékony kezelése érdekében indokolható-e a vezetettenergia-fegyverek alkalmazása a rendészeti szerveknél, valamint a magánbiztonsági szektor egyes speciális feladatokat ellátó szakterületénél?
2. A vezetettenergia-fegyverek rendőrhatósági alkalmazása során bekövetkező negatív élettani hatások milyen mértékben befolyásolják az egészséges emberi szervezetet? Másik oldalról megközelítve a problémát: az eszköz használatából bekövetkezett halálesetek vizsgálata során kimutatható-e az elhunyt személyek vonatkozásában szervi elváltozás, avagy befolyásoló szerek hatása?
3. A vezetettenergia-fegyverek milyen mértékben járulhatnak hozzá az Európai Uniót érintő új biztonsági kihívások kezeléséhez, figyelemmel a rendészeti szakterületre, valamint a magánbiztonsági szektor feladatellátására?

³ Li J, Hamill M: Catastrophic globe disruption as a result of a Taser injury. *Journal Emergency Medicine*, 30 (2013/44), 65–67.

A kérdések megválaszolására az irodalomkutatás módszerét alkalmaztam.⁴

A VEZETETTENERGIA-FEGYVEREK ÉS TAKTIKÁK ELEMZÉSE FIGYELEMMEL AZ ÉLETTANI KOCKÁZATOKRA

A 19. század közepén az Egyesült Államokban a bostoni és a new yorki rendőrök nem halálos, ún. fából készült fegyverutánzatokkal láttak el szolgálatot. Az 1800-as évek vége felé a rendőrség megkezdte a lőfegyverek kiadását a rendőrtisztek számára, válaszul a lőfegyverekkel elkövetett bűncselekmények elterjedésére. A rendészeti szervek olyan új típusú rendészeti kihívásokkal szembesülnek napjainkban (tömeges irreguláris migráció, aszimmetrikus módszerekkel és különleges eszközökkel elkövetett terrorcselekmények a fejlett országokban, a rendészeti szervek militarizációja szükségességének kérdésköre, a magánbiztonsági szektor egyes szakterületei vonatkozásában az önvédelmi képesség erősítése, a lakosság ellátása szempontjából kiemelt infrastruktúrák védelme, szórakozóhelyek biztonságának kérdésköre), amelyek eredményes és hatékony kezelése érdekében szükséges az eddig alkalmazott rendészeti képességek és eszközök fejlesztése. A hatékonyabb védelmi képességet biztosító lőfegyverek megjelenése mellett egyre több nemzetközi rendészeti ügynökség hangsúlyozza a nem halálos rendészeti eszközök rendszerbe állításának fontosságát.⁵

A vezetettenergia-fegyverek (CEW) olyan eszközök, amelyek elektromos energiát használnak az egyénben a fájdalom kiváltására, és ennek következtében az adott személy időlegesen mozgásképtelenné válik. A rendészeti szervek és a magánbiztonsági szektor speciális tevékenységeit ellátó személyek által használt elektromos eszközök hatása a

⁴ A kutatás elsődleges eszköze a *PubMed* keresőszoftver, amely lehetővé teszi a *MedLine* publikációs adatbázis kutatását keresőkifejezések alapján. Az adatbázist 1963-ban hozták létre, 1971-ben vált online módon kereshető, majd 1997-ben telepítették rá a *PubMed* keresőszoftvert, és jelenleg több ezer folyóirat több mint húszmillió publikációját tartja nyilván. Az irodalomkutatás során a következő keresőkifejezéseket használtam: taser, police. Az absztraktok tartalma alapján a listából töröltem a nem témába vágó cikkeket. A fennmaradó tanulmányokból kiválasztottam azokat, amelyek kifejezetten az elektromos fegyverekkel és a nem halálos fegyverekkel kapcsolatos társadalomtudományi kutatásokat tartalmazták. Nem vettem számításba azokat a kutatásokat, amelyek nem a nem halálos fegyverekkel foglalkoztak. Kizártam azokat a tanulmányokat, amelyek érintik ugyan az elektromos sokkolók területét, viszont nem annak rendészeti vagy élettani és statisztikai kutatásokkal kapcsolatban teszik mindezt. A felvázolt keresési tevékenység során ötvenöt tanulmányt azonosítottam. A vizsgált jelenség értékelése során a tanulmányok teljes szöveganyagát és irodalomjegyzékét áttanulmányoztam, és részletesen vizsgáltam a bennük közölt adatokat. Az áttanulmányozott anyagok összességében alkalmasak a másodlagos elemzésre, és az elektromos sokkoló fegyverek rendészeti és polgári alkalmazhatóságának megvilágítására, a taser fegyver kockázatának és fegyverrendészetben betöltendő szerepének vizsgálatára.

A téma magyar nyelvű szakirodalmá szegényes, éppen ezért feltétlenül szükségesnek tartom az alábbi cikk megemlítését: Gáspár Mikós – Regényi Kund: A TASER mint rendészeti kényszerítő eszköz alkalmazásának egyes lehetőségei. In: Gaál Gyula – Hautzinger Zoltán: Szent Lászlótól a modern magyar rendészettudományig. Pécsi Határőr Tudományos Közlemények, vol. 19. 115–122.

⁵ John H. Laub: Police Use of Force: The Impact of Less-Lethal Weapons and Tactics. U.S. Department of Justice Office of Justice Programs National Institute of Justice, 2010, 8–10.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 2. szám

fizikai fájdalomtól az emberi élet kioltásáig terjedhet. A vezetettenergia-fegyverek (CEW) egyik típusa a taser, amelynek alkalmazásával a felvázolt hatások egyike érhető el. A rendészeti szervek elsősorban az együttműködést elutasító vagy jogsértést elkövető személyekkel szembeni kényszerintézkedés végrehajtásának megkönnyítésére használják ezeket az eszközöket, amelyek alkalmazása során az önkéntes izomszabályozás indukált elvesztésével az adott egyének elveszítik a kontrollt a testük fölött, ennek következtében a kényszerítő intézkedés végrehajthatóvá válik.

A CEW-eket elsődlegesen a rendészeti szervek használják a világ különböző államaiban. Kanadában az 1990-es évek végén fogadta el a kormányzat azt a javaslatot, amely a kanadai bűnüldözési szervezetek számára elektromos fegyverek rendszerbe állítását javasolta. Jelenleg megközelítőleg 9174 darab CEW van regisztrált használatban Kanadában, és bár ez a szám a joghatósági területek alapján változik, minden szövetségi, tartományi és területi illetékességű rendészeti szerv alkalmazza és használja szolgálatban az eszközöket.⁶

Kanadában a CEW-ek megszerzésére és tartására vonatkozó fegyverrendészeti eljárásokról a lakóhely szerinti illetékes rendészeti szervek döntenek, azonban a fegyverrendészeti szabályzók területenként eltérők. Amennyiben a rendészeti oldalát vizsgáljuk az eszköz alkalmazásának, megfigyelhető, hogy a rendőrtiszt dönt az alkalmazása, avagy elvetése mellett, vizsgálva az intézkedési protokollt, a kockázati tényezőket a becslések alapján, kiegészítve a valós időben rendelkezésre álló információkkal. A CEW-k alkalmazása a lőfegyver használatával ellentétben és az alternatív rendészeti jellegű beavatkozásokhoz képest biztonságos, és potenciálisan kárcsökkentő, de nem feltétlenül kockázatmentes. Több tudományos kutatás vitatta meg a CEW-k lehetséges kockázatát, ártalmatlanságát és megfelelőségének mechanizmusát. A médiajelentések és a dokumentált kutatások szerint Kanadában eddig legalább 33 haláleset köthető a CEW-ek rendészeti alkalmazásához, de ezek a halálesetek nem feltétlenül kizárólag ezen eszközök bevetésének következményei voltak. Nincs olyan bizonyíték, amely dokumentálja ezeknek a haláleseteknek a számát az összes többi erőszakos elhalálozással korrelációban, így nem lehet megerősíteni, hogy a CEW-ek alkalmazásával minden esetben a károsodás kockázatának van kitéve az emberi szervezet.⁷

A téma vonatkozásában elengedhetetlen a CEW-ek használatához kapcsolódó fiziológiai és egészségügyi hatások ismert tudományos kutatásokon alapuló bemutatása és elemzése, figyelemmel az eszköz használatából adódó élettani kockázatokra.⁸

⁶ Zipes, D. P.: Sudden cardiac arrest and death associated with application of shocks from a TASER electronic control device. *Circulation*, 131 (2015/20), 2417–2422.

⁷ Policing Summary of the expansion of Conducted Energy Weapon authorization in Ontario. https://www.mcscs.jus.gov.on.ca/english/police_serv/ConductedEnergyWeapons/CEW_main.html (A letöltés ideje: 2017. 11. 19.)

⁸ Stephen T. Goudge (Chair): The Health Effects of Conducted Energy Weapons. The Expert Panel on the Medical and Physiological Impacts of Conducted Energy Weapons. The Canadian Academy of Health Sciences. Ottawa, 2013, 48–52.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 2. szám

A vezetettenergia-fegyvereket (CEW) a fegyverhasználat egyik alternatív formájának tekinti a vonatkozó szakirodalom. Az eszköz rendészeti alkalmazásával összefüggésben számos kockázat került napvilágra. A CEW-ek rendészeti szakterületen történő bevezetése előtt több teszt és kutatás zajlott, ezek igazolták az eszköz szükségességét és hatékonyságát. A mindennapi rendőri feladatellátás során bizonyosságot nyert, hogy az eszköz használatával mind a rendőri intézkedés alá vont személy, mind a rendőr élete megóvható. Az eszköz valós alternatívát nyújtott a löfegyverhasználattal szemben a fegyverhasználat kockázatát magán viselő speciális intézkedéstaktikai helyzetekben.⁹ Az eszköz újrafogalmazta és egyúttal egyesítette a rendőrségi munka azon alapkoncepcióját, amely az emberi élet megóvását és a bűncselekményeket elkövető személyek bíróság elé állítását tűzte ki célul.

A vezetett elektromos fegyverek rendészeti alkalmazásának kezdeti sikerességét követően azonban, mind a sajtóban, mind az egészségügyi szervezetek körében megfogalmazódtak azok a negatív kritikák, amelyek az eszköz élettani hatásának kockázatait helyezték előtérbe.¹⁰ A megfogalmazott élettani hatások kockázatait figyelembe véve a kutatás ezen szakaszában szükséges beazonosítani azokat a rendészeti alkalmazásból eredő problémákat, amelyek a gyakorlati alkalmazás során kerültek azonosításra, figyelemmel az egyes esettanulmányok konklúzióira.¹¹

Kanada 2001-ben az első államok egyike volt ahol rendszerbe állították a rendőrségi feladatok hatékonyabb végrehajtása érdekében a vezetett elektromos fegyverek új generációját, a tasert. A jogalkotó célja a löfegyverhasználatot igénylő rendőri intézkedések hatékonyságának biztosítása volt, az emberi élet megóvása mellett.¹² A fegyvert kézi fegyverként és egyéni felszerelésként állították rendszerbe a kanadai rendőrségnél. A tasert alapvetően felfegyverzett bűnelkövető személyek agresszív fellépése ellen fejlesztették ki a 90-es években. Az eszköz kibocsájtott elektromos stimulálással megzavarja azokat a jeleket, amelyeket az agy küld a mozgatóidegeknek, így az áldozat rövid időre elveszti az irányítást a saját teste felett.

Fel kell tennünk a kérdést, hogy a CEW fegyverek képesek-e az emberi testben olyan változásokat vagy elváltozásokat okozni, amely az adott személy halálához vezethet? Ez egy nagyon vitatott kérdés.¹³ Mind a két oldal képviselői erőteljes álláspontokat fogalmaznak meg az eszköz használata mellett és ellene. A téma alapos áttekintése nem tartozik

⁹ Conducted Energy Weapons (Tasers) Canadian Mental Health Association, 2008. <https://ontario.cmha.ca/documents/conducted-energy-weapons-tasers/> (A letöltés ideje: 2017. 11. 19.)

¹⁰ Ng W, Chehade M: Taser penetrating ocular injury. *American Journal of Ophthalmology*, 95 (2005/139), 713–715.

¹¹ McDaniel W, Stratbucker R, Nerheim M.: Cardiac safety of neuromuscular incapacitating defensive devices. *Pacing and Clinical Electrophysiology*, 6 (2005/28), 284–287.

¹² Bozeman WP, Teacher E, Winslow JE: Transcardiac conducted electrical weapon (TASER) probe deployments: incidence and outcomes. *Journal Emergency Medicine*, 32 (2012/43), 970–975.

¹³ Vike GM, Bozeman WP, Chan TC.: Emergency department evaluation after conducted energy weapon use: review of the literature for the clinician. *Journal Emergency Medicine*, 31 (2011/40), 598–604.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 2. szám

jelen tanulmány keretében, azonban a teljes problématerkép megismerése, valamint a felvázolt hipotézisek bizonyítása érdekében némi figyelmet igényel a kérdéskör. Egyes csoportok azt hangoztatják, hogy a CEW fegyverek, valamint az NMI (*Neuromuscular Incapacitation*) technológia valójában kínzó eszközök, amelyek biztonsági kockázatot jelentenek az emberi élet szempontjából. Az Amerikai Civil Szabadságjogok Szövetsége (*ACLU*) 2005-ben nyilatkozatot adott ki arról, hogy 1999-ben legalább 148 ember halt meg az Egyesült Államokban és Kanadában a tasers fegyverek használata következtében. Az *Amnesty International* kijelentette, hogy 2012-ben ez a szám már elérte az 500 főt. Ezeknek az eseményeknek azonban mind az orvosi, mind a rendészeti elemzése arra mutatnak, hogy számos más tényező is hozzájárult az áldozatok halálához. A rendészeti szervek a CEW eszközöket az intézkedés során ellenállást tanúsító gyanúsított személyek fizikai ellenállásának megtörésére használják. A CEW-ek a rendészeti munka hatékonyságának alternatív eszközei, amelyek egyenértékűek olyan rendészeti eszközökkel, mint az irritáló gázok (például OC gázok), a rendőr kutya, a rendőr bot, valamint a testi kényszer.

Kanadában a CEW eszközöknek a rendészeti szektorban történő alkalmazásával a rendőrség intézkedési és bűnfelderítési hatékonysága (a vizsgált területeken) jelentős mértékben megemelkedett.¹⁴ Ám egyes egészségügyi csoportok, valamint a fogvatartottak jogait védő jogsegélyező szervezetek arra a következtetésre jutottak, hogy a vezetettenergia-fegyverek rendészeti alkalmazása során több ember hal meg, mint ahol lőfegyverek alkalmazására kerül sor. A vizsgálat kimutatta, hogy száz vezetett elektromos fegyver rendőrségi intézkedés során történő alkalmazására három olyan intézkedés jutott, amikor az intézkedés alá vont személy halála bekövetkezett. Ezzel szemben a szolgálati lőfegyverek intézkedéskor történő alkalmazása során ez a szám egy fő volt.¹⁵ Ezeknek a számoknak az alakulásához az is nagymértékben hozzájárult, hogy a rendőrök az intézkedések során a vizsgált eszközök (CWE fegyver és szolgálati lőfegyver) közül a vezetett elektromos fegyvert jóval nagyobb hatékonysággal hozták működésbe, mint a szolgálati lőfegyvert. Ebből az a következtetés vonható le, hogy a kanadai rendőrség hivatásos állománya olyan esetekben is a CWE vezetett elektromos fegyver használata mellett döntött, amikor annak használata nem lett volna indokolt, tehát más kényszerítő eszköz alkalmazásával is biztosíthatóvá vált volna az intézkedés sikeressége és az adott személy fizikai ellenállásának megtörése. A vizsgálatot végző kutatócsoport élettani hatások alapján is vizsgálta a vezetett elektromos fegyvereket. Bizonyítást nyert, hogy a vezetett elektromos fegyverek szívbetegségeket okozhatnak a mentális betegségekben, a szív- vagy tüdőbetegségekben, az anyagcsere rendellenességekben és a termoregulációs rendellenességekben szenvedők esetében, valamint a kábítószereket fogyasztó és alkohol befolyásolása alatt álló sze-

¹⁴ Gardner AR, Bozeman WP: Conducted electrical weapon (TASER) use against minors; a shocking analysis. *Pediatric Emergency Care*, 28 (2012/28), 873–877.

¹⁵ Hinchey PR, Subramaniam G: Pneumothorax as a complication after Taser activation. *Prehospital Emergency Care*, 13 (2009/13), 532–535.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 2. szám

mélyeknél.¹⁶ A CEW-nek a kanadai rendőrségnél történő alkalmazását és szükségességét vizsgáló részletes és szisztematikus felülvizsgálat nem talált arra utaló bizonyítékot, hogy veszélyes élettani rendellenességeket, fiziológiai elváltozásokat, azonnali vagy késleltetett szívritmus problémákat vagy arrhythmákat eredményezhet azoknál az intézkedés alá vont személyeknél, akikkel szemben az expozíció tizenöt másodpercig vagy annál kevesebbel ideig megy végbe. További tanulmányok és felülvizsgálatok ugyanezt a következtetést vonták le a CWE eszközök használatával kapcsolatban.

Az elvégzett kutatások és vizsgálatok eredményeit a kanadai rendőrség felhasználta és integrálta a vezetett elektromos fegyverek alkalmazásáról szóló kiképzési struktúrájába. Az átdolgozott képzési koncepció az alábbi új elemeket tartalmazta:

- A kiskorú személyek ellen a vezetett elektromos fegyverek használata tiltott, kivéve abban az esetben (parancsnoki utasításra vagy egyéni mérlegelés alapján), ha a löfegyverhasználat esetei is fennállnak.
- Automata szonda készülékeket rendszeresítettek a közterületi rendőrségi átlomány számára, amely segítségével már az intézkedés korai szakaszában azonosítani lehet, hogy az intézkedés alá vont személy alkohol vagy kábítószer hatása alatt áll-e. (Ezzel nagymértékben csökkent annak a kockázata, hogy alkohol vagy más tudatmódosító szer hatása alatt álló személyek halálát okozza a CEW fegyverek használata.)
- A Kanadai Országos Igazságügyi Intézet orvosi és bűnüldözési szakemberekből álló szakértői testülete által kiadott szakmai iránymutatás alapján a rendőrség belső utasításban korlátozta a vezetett elektromos fegyverek intézkedés során történő folyamatos működtetésének időkorlátját, amely tizenöt másodpercben került meghatározásra.¹⁷

A hirtelen fellépő emberi elhalálozás tipikusan olyan bonyolult forgatókönyvet foglal magában, amely vizsgálata során számos kockázati tényezőt kell figyelembe venni a diagnózis felállításához. A diagnózis kockázati részelemeinek meghatározásához figyelemmel kell lenni az agitációra, a fizikai kontaktus intenzitására és idejére, a dezorientációra, a stressz vagy a fáradtság szintjére, az adott területi körülményekre, valamint a kábítószer

¹⁶ Council of Canadian Academies and Canadian Academy of Health Sciences. Expert panel on the medical and physiological impacts of conducted energy weapons. Ottawa, ON, Canada: Council of Canadian Academies and the Canadian Academy of Health Sciences; 2013. A vizsgálat kiemelte, hogy a kokain, az amfetaminok vagy a fenciklidin által okozott mérgezéseket elszenvető gyanúsítottak gyakrabban érintkeznek a rendőrséggel bűncselekmények elkövetésének gyanúja miatt. Az ezeknek a szereknek a hatása alatt lévő személyek gyakran reagálnak a rendőrségi intézkedésre agresszív viselkedéssel, ezért a rendőri intézkedések jelentős százaléka végződik a CEW-nek a használatával.

¹⁷ A szakértői testület iránymutatása kitért arra, hogy arányosan emelkedik az elhalálozás kockázata, amennyiben az eszköz expozíciója (folyamatos használat esetén) meghaladja a tizenöt másodpercet, vagy ismétlődően kerül használatra. Amennyiben a felvázolt gyakorlati koncepció kerül alkalmazásra egy rendőri intézkedés során, akkor abban az esetben megnő a légúti (megváltozott interkostális és membránmozgásos), akár a metabolikus (a nagy izomcsoportok kiterjesztett összehúzódásával járó tejsavképződés) veszélye, amely nagymértékben növeli meg az elhalálozás esélyét.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 2. szám

és az alkohol használatára. Ezek a kockázati tényezők mindegyike (akár együttesen, akár külön-külön) potenciálisan hozzájárulhatnak a hirtelen bekövetkező, váratlan elhalálozáshoz. Bár a CEW vezetett elektromos fegyverek alkalmazása potenciálisan hozzájárulhatnak a hirtelen bekövetkező elhalálozáshoz, azonban a témában végzett szakmai és orvosi tanulmányok nem igazoltak egyértelműen, hogy ok-okozati összefüggés van a rendőri intézkedések során alkalmazott CEW fegyverek és a hirtelen bekövetkező elhalálozások között.

Következtetésként levonható, hogy amennyiben bizonyítottá is válna, hogy létezik ok-okozati kapcsolat, annak a valószínűsége, hogy a CEW fegyver alkalmazása lesz a hirtelen bekövetkező elhalálozás egyedüli oka, igen alacsony. Ezzel szemben bizonyított tény, hogy a rendőrségi vezetett elektromos fegyverek segítségével elfogásra került bűnelkövető személyek száma jelentősen megnőtt az eszközök rendszeresítését követően, úgy hogy a rendőri löfgyverhasználatból eredő halálozási arány két százalék alá csökkent.¹⁸

Nyilvánvaló, hogy a CEW vezetett elektromos fegyverek egyre inkább elterjedt bűnüldözési eszközként kerülnek rendszeresítésre a rendészeti szerveknél, valamint a magánbiztonsági szektor egyes speciális feladatokat ellátó szakegységeinél, hogy bűnüldözési oldalról egy összetett és kihívást jelentő probléma kezelését tegyék lehetővé. A CEW-ek által okozható súlyos egészség károsodásnak, vagy az emberi élet kioltásának a bekövetkezése rendkívül alacsony. A vezetett elektromos fegyverek rendészeti alkalmazása és a hirtelen bekövetkező halálesetek közötti kapcsolatról folytatott vita valószínűleg folytatódni fog, mivel használatuk gyakran összetett és instabil jogszabályi és jogalkalmazási helyzetekben van. Arra is figyelemmel kell lenni, hogy az eszköz használata önmagában nem képes az emberi élet kioltására, csak abban az esetben okoz közvetetten emberi halált, ha az intézkedést elszenvető személy a korábban felvázolt egészségi problémákban szenved, vagy alkohol és tudatmódosító szerek hatása alatt áll.

A következő fejezetben a vezetett elektromos fegyverek jogi és rendészeti relevanciái, valamint a magánbiztonsági szektor vonatkozásában történő hazai alkalmazásának a lehetőségei kerülnek feltárára, figyelemmel az új biztonsági kihívásokra.

A VEZETETT ELEKTROMOS FEGYVEREK ALKALMAZÁSÁNAK ETIKAI ÉS JOGI ASPEKTUSAI A RENDÉSZET ÉS A MAGÁNBIZTONSÁG OLDALÁRÓL

A vezetett elektromos fegyverekkel kapcsolatban érdemes tisztázni egy lényeges kérdést. Mivel a vezetett elektromos fegyverek a nem halálos fegyverek kategóriájába tartoznak, ezért a nem halálos kifejezés félreértésre adhat okot, és hamis képzetet sugallhat az eszköz emberi életre gyakorolt élettani hatását illetően. Az előző fejezetben bizonyításra került, hogy a vezetett elektromos fegyverek abban az esetben jelentenek az emberi szerve-

¹⁸ Pasquier M, Carron PN, Vallotton L: Electronic control device exposure: a review of morbidity and mortality. *Annals of Emergency Medicine*, 64 (2011/58), 178–188.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 2. szám

zetre veszélyt, amennyiben az adott személy egészségi problémában szenved, valamint tudatmódosító szerek vagy alkohol hatása alatt áll.

A vezetett elektromos fegyverek előnyei:

- Halál okozásának rendkívül kicsi az esélye.
- Effektív célzó az egész test.
- Az NMI technológiának köszönhetően teljes cselekvésképtelenséget okoz függetlenül testtömegtől.
- Az XDPM-mel már két lövésre van lehetőség.
- A kézi sokkolókhoz képest megnövelt hatótávolság.
- Nagyon könnyű, viselete kényelmesebb a legtöbb lőfegyverhez képest.
- Lézeres célmegjelölő a pontos célzás érdekében.
- Visszaéléstől visszatartó és bizonyító technológiák: AFID, belső memória, TASER kamera.

A vezetett elektromos fegyverek hátrányai:

- Kivételes esetben halált okozhat.
- Korlátozott hatótávolság.
- Másodlagos és harmadlagos sérülések okozásának esélye.¹⁹

A nemzetközi jogszabályi környezetben végzett gyakorlati kutatások egyértelműen rávilágítanak arra a tényre, hogy a nem halálos fegyverek jelentősen csökkentik a halálos kimenetelű sérüléseket a rendőrségi intézkedések végrehajtása során.²⁰ A nemzetközi gyakorlatok tapasztalatainak felhasználásával bizonyítást nyert, hogy a vezetett elektromos fegyver olyan rendőrségi – alternatív kényszerítő eszköz – képesség, amelynek rendészeti alkalmazása (kiemelten az intézkedés alá vont személy életének megóvása érdekében) szükséges és indokolt, és hatékonyan egésszíti ki a szolgálati lőfegyvert.

A hazai jogi környezetet megvizsgálva a vezetett elektromos fegyverek (kiemelve a rendészeti szempontokat) a védekezésre képtelen állapotot előidéző eszközök közé tartoznak.²¹ A rendőrségi törvény kimondja, hogy a rendőr a szolgálatban rendszeresített vegyi vagy elektromos sokkoló eszközt, illetőleg rendőrbotot vagy kardlapot alkalmazhat;

a) a mások vagy saját életét, testi épségét, illetőleg a vagyonbiztonságot közvetlenül veszélyeztető támadás elhárítására,

b) a jogszerű rendőri intézkedéssel szembeni ellenszegülés megtörésére.²²

¹⁹ Sipos Jenő, Apostol Attila: Alternatív (nem halálos) fegyverek. *Hadmérnök*, 4 (2009/1), 78–79.

²⁰ Garner, J. H., Schade, T., Hepburn, J. & Buchanan, J.: Measuring the continuum of force used by and against the police. *Criminal Justice Review*, 19 (1995/2), 146–168.

²¹ A védekezésre képtelen állapotot előidéző eszközök közé tartozik még az R92-es könnyfakasztó spray, valamint az MK könnyfakasztó spray.

²² A Rendőrségről szóló 1994. évi XXXIV. törvény 49.§ (1) bek. https://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=99400034.TV (A letöltés ideje: 2017. 12. 05.)

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 2. szám

Az Országgyűlési Őrségnél rendszeresíthető kényszerítő eszközök típusairól és eszközeiről szóló jogszabály értelmében a rendszeresíthető kényszerítő eszközök fajtái között megtaláljuk az elektromos sokkolókat.²³

Mind a rendőrségről, mind az Országgyűlési Őrségről szóló jogszabály biztosítja a hivatásos szerv tagjainak, hogy a szolgálat ellátása során a mások vagy saját testi épsége megóvása érdekében, illetőleg a veszélyeztető támadás elhárítása érdekében alkalmazza az elektromos sokkolót. Amennyiben figyelmesen megnézzük az ide vonatkozó joganyagot, látható, hogy a jogalkotó nem fogalmazta meg egyértelműen az elektromos sokkoló eszköz pontos megnevezését. Ezzel ellentétben a nemzetközi jogi környezet egyértelműen fogalmaz az eszközök vonatkozásában. Az angol és wales-i rendőrök a Taser X2 vezetett elektromos fegyverekkel szerelték fel 2016-ban. A minisztériumi indoklás kimondja, hogy a kormány elkötelezett abban, hogy a rendőrségnek biztosítsa azokat az eszközöket, amelyekre szükségük van ahhoz, hogy hatékonyan végezhesék munkájukat. Az indoklás továbbá kiemeli, hogy fontos taktikai lehetőség a rendőrség számára a vezetett elektromos fegyverek szolgálati alkalmazása, különösen azokban az esetlegesen bekövetkező erőszakos helyzetekben, ahol más rendészeti taktikák kudarcot vallottak.²⁴ Azonban az eszköz rendészeti alkalmazása nem minden esetben vált ki optimizmust az adott társadalom tagjaiból, valamint a jogvédő szervezetek részéről.

Nagy Britanniában a Taser X2 rendőri szolgálatban történő bevezetése óta nagy társadalmi elégedetlenség alakult ki az eszközzel szemben. Számos kockázat került megfogalmazásra az eszköz létjogosultságára és szakszerű alkalmazásra vonatkozóan. Azonban a vezetett elektromos lőfegyverek alkalmazása számos olyan lehetőséget rejt magába, ahol speciális rendészeti feladatok végrehajtásának biztonsága nagymértékben megnövelhető. Ilyen feladatok az új biztonsági kihívások és az Európai Unió egyes tagállamait érintő terrorcselekmények hatására előtérbe került a lakosság ellátása szempontjából kiemelten fontos kritikus infrastruktúrák (pl. repülőterek, vasútállomások), valamint a nagy tömegeket vonzó zenés, táncos rendezvények és a sportesemények.²⁵

További vizsgálatot szükséges végezni arra a biztonsági problémára reflektálva, amely az európai keresztény szent helyeket érinti. Az európai kontinenst érintő biztonsági kihívások átrendeződése következtében átalakult biztonsági környezetben valós cé-

²³ 33/2014. (IV. 24.) BM rendelet az Országgyűlési Őrség által alkalmazott kényszerítő eszközök rendszeresítésének szakmai követelményeiről és eljárási szabályairól, valamint az Országgyűlési Őrségnél rendszeresíthető kényszerítő eszközök típusairól, fajtáiról. 1. számú melléklet. *Magyar Köz-
löny*, 2014/58, 5627–5634.

²⁴ Ben Kentish: Police officers in England and Wales to be issued with more powerful stun guns. *Independent*, 2017. 03. 02. <http://www.independent.co.uk/news/uk/politics/police-officers-more-powerful-stun-guns-england-wales-issue-home-secretary-amber-rudd-a7607816.html> (A letöltés ideje: 2017. 12. 05.)

²⁵ Kaminski, R. & Martin, J.: Analysis of Police Office Satisfaction with Defense and Control Tactics. *Policing*, 23 (2016/2), 132–153.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 2. szám

lpontokká váltak a keresztény szent helyek.²⁶ Több támadás érte Európa-szerte, mind a katolikus, mind a zsidó szent helyeket. A motivációs tényezőket számos oldalról lehet megközelíteni és vizsgálni.²⁷

A hazai jogszabályi környezet a vezetett elektromos fegyvereket nem definiálja, mint kényszerítő eszközt. Ennél fogva nem került a jogalkotó részéről nevesítve sem a rendőrségi törvényben, sem a személy- és vagyonvédelmi törvényben, sem pedig az Országgyűlési Őrség kényszerítő közrendszerét szabályzó BM rendeletben. A jogalkotási folyamat során az elektromos sokkoló kifejezés került nevesítve a vonatkozó joganyagokban. Mindazonáltal az elektromos sokkoló, mint kifejezés, nem fed le fogalmilag a vezetett elektromos fegyverek kategóriáját. Amennyiben a vezetett elektromos fegyverek felhasználási köre kibővítésre kerül akár a rendészeti, akár a magánbiztonsági szakterület vonatkozásában, akkor tisztázni szükséges a vezetett elektromos fegyverek fogalomrendszerét, valamint a fogalomkörbe tartozó fegyvertípusokat. Ez az elhatárolás azért is válik szükségessé, mivel a vizsgált nemzetközi példák és tapasztalatok azt mutatják, hogy a vezetett elektromos fegyverek nem kellő képen ismertek a társadalom részéről.²⁸ További vizsgálatok és felmérések bizonyították, hogy a társadalomban nagyon negatív előítélet bontakozott ki az eszközöket illetően (elsősorban a rendőrségi használatuk során bekövetkezett halálesetek következtében), és rengeteg téves és valótlan információ halálos fegyverként azonosítja a vezetett elektromos fegyvereket.²⁹ A vizsgált nemzetközi rendészeti struktúrák rávilágítanak arra a fontos problémára, hogy a vezetett elektromos fegyverek Európai Unión belüli megítélése és szabályozása nem egységes a tagállamokban. Számos tagállam lehetőséget biztosított arra vonatkozóan, hogy a vezetett elektromos fegyverek (kiegészítve a klasszikus kényszerítő eszközöket, valamint a szolgálati löfegyvert) a rendőri intézkedések során az emberi élet megóvását előtérbe helyezve, realizálják a jogsértést elkövető személy elfogását és bíróság elé állítását. További vizsgálatok és kutatások szükségesek, hogy egy egységes Európai Unió joggyakorlat vagy

²⁶ Jessica Chia: Group hurls Molotov cocktails at Swedish synagogue. *Daily News*, 2017. 12. 10. <http://www.nydailynews.com/news/world/group-hurls-molotov-cocktails-swedish-synagogue-article-1.3688680> (A letöltés ideje: 2017. 12. 10.) A sajtóhír kiemeli, hogy egy göteborgi zsinagógát álarcosok támadtak meg Molotov-koktélokkal.

²⁷ A KÖFOP Vallási szélsőségek kiemelt kutatócsoport keretében a szerző az európai keresztény szent helyek fenyegetettségével és védelmével kapcsolatban végez kutatásokat, amely során a rendészeti és a magánbiztonsági szektor oldaláról vizsgálja a keresztény szent helyeket érintő új biztonsági kihívásokat és kockázatokat.

²⁸ Csehországban törvény mondja ki, hogy a taser vezetett elektromos fegyvereket egy tekintet alá kell vonni a löfegyverekkel. Ausztriában a jogalkotó lehetővé tette a rendőrség számára, hogy kábító fegyvereket használjon a rendőri intézkedések során, beleértve a Tasert is. Finnországban Tasert birtokolni és használni kizárólag a rendőrségi szervek jogosultak. A rendőrség 2005 óta használja a Tasert. Franciaországban a tasereket a francia rendőrség és a csendőrség használja. 2008 szeptemberében kormányrendelet útján állították őket a rendőrség rendelkezésére, de 2009 szeptemberében az Államtanács felülvizsgálta a döntést, miszerint a vezetett elektromos fegyverek sajátosságai miatt szigorúbb szabályozást és ellenőrzést igényelnek.

²⁹ Nowicki, E.: Oleoresin capsicum: a non-lethal force alternative. *Law Enforcement Technology*, 8 (2010/1), 24–27.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 2. szám

állásfoglalás kerüljön elfogadásra a vezetett elektromos fegyverek rendészeti, magánbiztonsági, esetleges polgári (otthonvédelmi) felhasználását illetően.

KIHÍVÁSOK ÉS KOCKÁZATOK A VEZETETT ELEKTROMOS FEGYVEREK VONATKOZÁSÁBAN

- Az intézkedő rendőrök nem minden esetben tudják felmérni (az adott intézkedés vonatkozásában) hogy a vezetett elektromos fegyvert mikor kell vagy lehet alkalmazni. A klasszikus rendőrségi kényszerítő eszközök használatára a rendőrök pontos kiképzést és oktatást kapnak, valamint a joggyakorlatban is érvényre juttatásra került a kényszerítő eszközök szabályrendszere. Ezzel ellentétben a vezetett elektromos fegyverek rendőrségi alkalmazására és használatára vonatkozóan nincs olyan jogszabály, amely elhatárolja az eszközt a kényszerítő eszközöktől, valamint a szolgálati lőfegyverektől.³⁰
- Új rendészeti kihívásként került megfogalmazásra a nemzetközi biztonsági környezet átalakulása következtében (kiemelten Nagy-Britanniában), hogy a terrorcselekmények által veszélyeztetettebb létesítmények (a lakosság ellátása, valamint az állam működése szempontjából kiemelten fontos kritikus infrastruktúrák, nagyobb tömegek által látogatott közterületek, koncerttermek, sportlétesítmények) biztonságát lőfegyverekkel felszerelt rendőrökkel és a magánbiztonsági szektor egyes szereplőivel kiegészítve szükséges biztosítani. A biztosítás hatékonyságát növeli, hogy a nagyobb tömegeket vonzó rendezvények ideje alatt a rendőrség lőfegyverrel felszerelt egységei egy meghatározott nagyobb területen helyezkednek el, ahol ellenőrző áteresztő pontokat hoznak létre. A magánbiztonsági szektor tagjai a létesítményekbe történő beléptetés rendjét biztosítják, elsősorban vezetett elektromos fegyverek biztosítása és esetleges alkalmazása mellett.
- Számos olyan intézmény vagy létesítmény (pl. kórházak, köz- és oktatási intézmények, egyetemek) tartozik a magánbiztonsági szektor védelmi és biztosítási körébe, amelyekben a lőfegyverek alkalmazása hatványozottan veszélyezteti az emberek életét, így nagymértékben csökken a lőfegyver által biztosított biztonsági környezet hatékonysága. Azokon a veszélyeztetett területeken, ahol az új biztonsági kockázatok következtében egyre nagyobb

³⁰ Extended operational Deployment of Taser for Specially Trained Units (excluding firearms incidents) 2008. december, Taser Policy and Operational Guidance – Specially Trained Units. 8–10. A rendőrségi útmutató célja, hogy tájékoztassa a rendőri állományt a vezetett elektromos fegyverek helyes használatáról, valamint, hogy támogassa a taser eszköz használatával, telepítésével, kiválasztásával és képzésével kapcsolatos döntéshozatalokat. Az útmutató azonban nem határolja el egyértelműen a taser vezetett elektromos fegyvert sem a kényszerítő eszközöktől, sem a szolgálati lőfegyverektől, és nem fogalmaz meg konkrét esettanulmányokat az eszköz helyes és szabályos használatát illetően a rendőrségi intézkedések során.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 2. szám

biztonsági kihívásokkal szembesülnek a magánbiztonsági szektor egyes szereplői, felmerül a kérdés, hogy melyek azok a védelmi vagy önvédelmi képességek, amelyek erősítésével növelhető az egyén, valamint a védett objektum biztonsága.

KÖVETKEZTETÉSEK ÉS JAVASLATOK

Nyilvánvaló, hogy a CEW vezetett elektromos fegyverek egyre elterjedtebb rendészeti és bűnmegelőzési eszközöknek számítanak. Komplex rendészeti feladatok végrehajtásában nyújtanak hathatós segítséget a rendészeti szervezeteknek. A legelőnyösebb tulajdonsága az eszközöknek, hogy az emberi élet megóvása mellett képes az intézkedés alá vont személyt a bűncselekmény tovább folytatásában meggátolni, és ezáltal a rendőr hatékonyan képes az akaratát érvényesíteni az adott személlyel szemben. Több nemzetközi kutatás bizonyította (választ adva az egyes társadalmi elégedetlenségekre), hogy a CEW-ek használata során az egészséges emberi szervezet súlyos károsodásának lehetősége rendkívül alacsony. Mindazonáltal az is bizonyítást nyert, hogy a tudatmódosító vagy gyógyszer és alkohol hatása alatt álló személyek esetében a károsodás kockázata exponenciálisan növekszik az eszköz használata során. A tanulmány (nemzetközi kutatásokra támaszkodva) bizonyította, hogy a rendőrségi szolgálati lőfegyvert és a lőfegyver használati jogot hatékonyan tudja kiegészíteni a vezetett elektromos fegyver, így a rendőrnek több választási lehetősége van az intézkedés jogszerű és szakszerű intézkedésének végrehajtásához, szem előtt tartva az emberi élet megóvását. Kihívásként kell értelmezni, hogy sem a hazai, sem az Európai Unió joggyakorlatban nem került részletes kidolgozásra a vezetett elektromos fegyverek rendészeti, magánbiztonsági és polgári felhasználására vonatkozó részletes szabályzó-rendszere. A vezetett elektromos fegyverek létjogosultsága vitathatatlan mind a rendészeti szakterületet, mind a magánbiztonsági szektort érintő új biztonsági kihívások kezelésében. Pontos hazai és nemzetközi szabályozásával a vezetett elektromos fegyverek hatékony segítséget nyújthatnak az Európai Uniót érintő azonosított új biztonsági kihívások kezelésében.

FELHASZNÁLT IRODALOM

1. 33/2014. (IV. 24.) BM rendelet az Országgyűlési Őrség által alkalmazott kényszerítő eszközök rendszeresítésének szakmai követelményeiről és eljárási szabályairól, valamint az Országgyűlési Őrségnél rendszeresíthető kényszerítő eszközök típusairól, fajtáiról. 1. számú melléklet. *Magyar Közlöny*, 2014/58. szám.
2. A Rendőrségről szóló 1994. évi XXXIV. törvény 49.§ (1) bek. https://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=99400034.TV (A letöltés ideje: 2017. 12. 05.)
3. Ben Kentish: Police officers in England and Wales to be issued with more powerful stun guns. *Independent*, 2017. 03. 02. <http://www.independent.co.uk/news/uk/politics/police-officers-more-powerful-stun->

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 2. szám

- guns-england-wales-issue-home-secretary-amber-rudd-a7607816.html (A letöltés ideje: 2017. 12. 05.)
4. Bozeman WP., Teacher E., Winslow JE.: Transcardiac conducted electrical weapon (TASER) probe deployments: incidence and outcomes. *Journal Emergency Medicine*, 32 (2012/43), 970–975.
 5. Conducted Energy Weapons (Tasers) Canadian Mental Health Association. 2008. <https://ontario.cmha.ca/documents/conducted-energy-weapons-tasers/> (A letöltés ideje: 2017. 11. 19.)
 6. Council of Canadian Academies and Canadian Academy of Health Sciences. Expert panel on the medical and physiological impacts of conducted energy weapons. Ottawa, ON, Canada: Council of Canadian Academies and the Canadian Academy of Health Sciences; 2013.
 7. Extended operational Deployment of Taser for Specially Trained Units (excluding firearms incidents) 2008. december, Taser Policy and Operational Guidance - Specially Trained Units.
 8. Garner, J. H., Schade, T., Hepburn, J. & Buchanan, J.: Measuring the continuum of force used by and against the police. *Criminal Justice Review*, 19 (1995/2), 146–168.
 9. Gardner AR., Bozeman WP.: Conducted electrical weapon (TASER) use against minors; a shocking analysis. *Pediatric Emergency Care*, 28 (2012/28), 873–877.
 10. Gáspár Mikós – Regényi Kund: A TASER mint rendészeti kényszerítő eszköz alkalmazásának egyes lehetőségei. In: Gaál Gyula – Hautzinger Zoltán: Szent Lászlótól a modern magyar rendészettudományig. Pécsi Határőr Tudományos Közlemények, vol. 19. 115–122.
 11. Hinchey PR., Subramaniam G.: Pneumothorax as a complication after Taser activation. *Prehospital Emergency Care*, 13 (2009/13), 532–535.
 12. Jessica Chia: Group hurls Molotov cocktails at Swedish synagogue. *Daily News*, 2017. 12. 10. <http://www.nydailynews.com/news/world/group-hurls-molotov-cocktails-swedish-synagogue-article-1.3688680> (A letöltés ideje: 2017. 12. 10.)
 13. John H. Laub: Police Use of Force: The Impact of Less-Lethal Weapons and Tactics. U.S. Department of Justice Office of Justice Programs National Institute of Justice, 2010, 8–10.
 14. Kaminski, R. & Martin, J.: Analysis of Police Office Satisfaction with Defense and Control Tactics. *Policing*, 23 (2016/2), 132–153.
 15. Li J, Hamill M.: Catastrophic globe disruption as a result of a Taser injury. *Journal Emergency Medicine*, 30 (2013/44), 65–67.
 16. McDaniel W., Stratbucker R., Nerheim M.: Cardiac safety of neuromuscular incapacitating defensive devices. *Pacing and Clinical Electrophysiology*, 6 (2005/28), 284–287.
 17. Ng W, Chehade M.: Taser penetrating ocular injury. *American Journal of Ophthalmology*, 95. (2005/139) 713–715.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 2. szám

18. Nowicki, E.: Oleoresin capsicum: a non-lethal force alternative. *Law Enforcement Technology*, 8. (2010/1) 24–27.
19. Pasquier M., Carron PN., Vallotton L.: Electronic control device exposure: a review of morbidity and mortality. *Annals of Emergency Medicine*, 64. (2011/58) 178–188.
20. Policing Summary of the expansion of Conducted Energy Weapon authorization in Ontario.
https://www.mcscs.jus.gov.on.ca/english/police_serv/ConductedEnergyWeapons/CEW_main.html (A letöltés ideje: 2017. 11. 19.)
21. Sipos Jenő, Apostol Attila: Alternatív (nem halálos) fegyverek. *Hadmérnök*, 4. (2009/1) 78–79.
22. Stephen T. Goudge (Chair): The Health Effects of Conducted Energy Weapons. The Expert Panel on the Medical and Physiological Impacts of Conducted Energy Weapons. The Canadian Academy of Health Sciences. Ottawa, 2013, 48–52.
23. Vike GM., Bozeman WP., Chan TC.: Emergency department evaluation after conducted energy weapon use: review of the literature for the clinician. *Journal Emergency Medicine*, 31. (2011/40) 598–604.
24. Zipes, D. P.: Sudden cardiac arrest and death associated with application of shocks from a TASER electronic control device. *Circulation*, 131. (2015/20) 2417–2421.

SZILÁGYI GÁBOR¹

The European Union Battlegroups Concept in the Framework of Crisis Management and Military Rapid Reaction Capabilities Theories

Az Európai Unió Harccsoportjai a válságmenedzsment és a katonai gyorsreagálású képességek elméleti rendszerében

Absztrakt

Az európai uniós Harccsoportok koncepció létrehozása és bevezetése az Európai Unió (EU) válaszában tekinthető a megváltozott biztonsági környezetre, és a 21. század elején megjelenő krízisekre. Az előkészítési és tervezési fázisban már nyilvánvaló volt, hogy az új, nemzetközi erőnek gyorsreagálásúnak kell lennie, amely rövid időn belül bevethető válsághelyzetekben. Ezen kitételek megvalósulásához a Harccsoport koncepciónak illeszkednie kell a válságmenedzsment és a gyorsreagálású képességek elméleteinek rendszerébe.

Kulcsszavak: EU Harccsoportok, válságmenedzsment, gyorsreagálás, EU közös kül- és biztonságpolitika, EU közös biztonság- és védelempolitika,

Abstract

The creation and implementation of the European Union (EU) Battlegroups Concept can be considered as an answer of the European Union to the changing security environment and to the newly emerging crises at the beginning of the 21th century. During the project development it was clear, that the new multinational force must be a rapid reaction force with the ability to response crises in a short time frame. To fulfill these requirements the Battlegroups Concept should fit to the crisis management and rapid response theories framework.

Keywords: EU Battlegroups, crisis management, rapid response, Common Security and Defence Policy, Common Foreign and Security Policy

¹ Nemzeti Közszolgálati Egyetem – National University of Public Service
E-mail: szilagyi.gabor@uni-nke.hu ORCID: 1483-1828

INTRODUCTION

The rapidly changing security and political environment in the late 1980s and the early 1990s created new challenges for the EU. Together with the newly emerging crises, this led to the need for the creation of new rapid reaction capabilities. The EU Battlegroups Concept was not only a rapid reaction capability building project, but also an initiation of the EU's deeper defense cooperation with fair burden sharing, and an instrument to express the Union's global actorness and responsibility.

The EU Battlegroups became fully operational eleven years ago in 2007, giving the EU a rapid reaction tool to deal with crises. Even though during these eleven years, many serious crises emerged, the Battlegroups have never been deployed. Hence the concept could not prove its ability on the field. During the history of the Battlegroups, several critics emerged on the usability of the Battlegroups, while some of them foresaw the failure of the project without revision. Although the fundamental principles and the general structure of the concept followed the requirements and characteristics of the rapid reaction forces theory, the most significant issues were and are still visible on political and financial levels.

THE EU BATTLEGROUPS

The EU Battlegroups present the eagerness and ability of the Member States on closer defense cooperation.² Moreover, "they represent a pro-foundly European project and demonstrate how to successfully establish standing military formations".³ Although these Battlegroups have never been used in real operations, theoretically, the structure gives the EU a significant capability to conduct crisis management operations and to pursue the EU's interests in its Common Foreign and Security Policy (CFSP) and the Common Security and Defence Policy (CSDP), as defined by the Union's Global Strategy⁴. These forces can also be considered as a tool to fulfill the EU's ambitions as a global actor and reinforce the global reputation of the Union. Although the positive aspects of the initiative are plenty, there are also significant shortfalls in the fields of collective willingness, capabilities, and finance that are blocking the deployment of the Battlegroups.⁵

After the great transformations, political and ideological changes during the last two decades of the 20th century, the European countries were under pressure to convert their armed forces. In the new security environment, the significance of the traditional territorial

² Claudia Major – Christian Mölling, EU Battlegroups: What Contribution to European Defence? Progress and Prospects Of European Rapid Response Forces, German Institute for International and Security Affairs, RP8, Berlin, 2011, 6. Available at: https://www.swp-berlin.org/fileadmin/contents/products/research_papers/2011_RP08_mjr_mlg_ks.pdf (consulted on 03.01.2018)

³ Claudia Major – Christian Mölling, 6.

⁴ European Union, A Global Strategy for the European Union's Foreign and Security Policy: "Shared Vision, Common Action: A Stronger Europe", EU HRFSP, Brussels, 2016, 19-20. Available at: http://eeas.europa.eu/archives/docs/top_stories/pdf/eugs_review_web.pdf (consulted on 02.16.2018)

⁵ Claudia Major – Christian Mölling, 22-23.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 2. szám

defence objectives decreased, while the new crisis management and peacekeeping missions became new priorities.⁶ The development of the military forces that can react to emerging crises in a short activation period came into prominence not just in the EU, but also in NATO and the UN. During the implementation process of the Battlegroups Concept there are three main aspects that fundamentally characterize the planned system: the rapid reaction capability to make the forces available to intervene in the first stage of crisis management operations; availability for individual operations, but also for UN requests; and finally, compatibility with NATO forces without duplications. It can be stated, that if these requirements are satisfied, the Battlegroup system may become a success not just in political terms, but also in operational ones. Other critical aspects are the multinationality and the interoperability of the project in the context of structure, compatibility, and cooperation. The ability to cooperate on the ground is crucial for the Member States because this is a significant indicator of national contributions regarding manpower and assets. Nevertheless, the size of national forces, capabilities, and budgets widely differ among the Member States, and this may generate tensions.

The Battlegroups have never been activated until today. Thus, there are no measures on their successfulness, but their success is assumed based on training experiences. Since the initiation of the EU Battlegroups Concept, many lessons have been learned even before the full capability was reached in 2007, and then efforts and numerous proposals for further development were made.

CRISIS, CRISIS PREVENTION, AND CRISIS MANAGEMENT

For the correct definition of the Battlegroups, it is very important to clarify the terms of crisis, crisis prevention and crisis management⁷. The term 'crisis', has been defined by many scholars, and most of them have expressed some disturbance in the way of normalcy, as Arjen Boin stated: "in academic discourse, a crisis marks a phase of disorder in the seemingly normal development of a system"⁸. Another definition of crisis refers to the context of security, conceptualized by Steven Blockmans and Ramses A. Wessel as "the word 'crisis' is widely understood as an acute situation in which armed force is (likely to be) used."⁹ Crisis prevention and crisis management are among the most important targets for the EU from the beginning. Crisis prevention itself covers the development and the adopti-

⁶ Jolyon Howorth, *Security and Defence Policy in The European Union* (2nd edition), Palgrave Macmillan, Houndmills, 2014, 73.

⁷ The terminology 'crisis response' refers to 'crisis management'.

⁸ Arjen Boin – Paul't Hart – Eric Stern – Bengt Sundelius: *The Politics of Crisis Management. Public Leadership Under Pressure* (1st edition), Cambridge University Press, Cambridge, 2005, 2.

⁹ Steven Blockmans – Ramses A. Wessel: *The European Union and Crisis Management: Will the Lisbon Treaty Make the EU More Effective?* Cleer Working Papers 2009/1, T.M.C. Asser Institute, The Hague, 2009, 10. Available at: <http://doc.utwente.nl/77157/1/Blockmans09eu.pdf> (consulted on 03. 01. 2018)

on of actions and efforts (in general a soft power toolbox) to prevent the crisis, whereas once the breakout occurred, crisis management is the response that is given. Crisis management “refers to the organization, regulation, procedural frameworks and arrangements to contain a crisis and shape its future course while resolution is sought.”¹⁰ Crisis management can be considerable as immediate/short, medium, or long-term activity, while according to the nature of the act, the levels can be distinguishable as political, strategic, and operational. In the EU, the political level refers to the policy and decision-making by the Council of the EU or the European Council, the strategic level deals with the planning of civilian or military responses and operations, and finally, the operational one covers the on-field activities and executions.¹¹ Regarding the implementation of the Treaty of Lisbon, General Patrick de Rousiers, Chairman of the EU Military Committee (former) stated on the method of crisis response, that “[...] crisis response especially requires a timely, visible and coordinated action, bringing together of representatives of the EEAS¹², the Council, the Commission, civil and military experts and the representatives of the EU in the various international bodies [...]”¹³. The Battlegroups’ role in the crisis management cycle refers to the on-field activities and executions, and with the 5-10 days deployment ability, the Battlegroups can act in a fast way if it is necessary. The rapid intervention of the forces can have a key importance in protecting human lives and preventing economic losses.

RAPID REACTION, MILITARY RAPID REACTION, AND THE EU BATTLEGROUPS

To define the rapid reaction forces, it is necessary to understand their position in a complex, modern military structure, and for this, the most suitable option is the implementation of these forces by NATO. After the end of the Cold War, NATO was under pressure for reforms. One of these reforms was rethinking of the military structure of the organization to provide better responses for the new security environment and challenges. The new flexible structure was based on three main sections: reaction forces, main forces, and augmentation forces.¹⁴ The essential differences between these forces are the purpose of the operation, the reaction timeframe, and the size. The reaction forces were designed to act quickly in crisis situations, the main forces in early military operations and crisis mana-

¹⁰ Steven Blockmans – Ramses A. Wessel: *The European Union and Crisis Management. Will the Lisbon Treaty Make the EU More Effective?*, 10.

¹¹ Nicole Koenig: *EU Security Policy and Crisis Management. A Quest for Coherence*, Routledge, Abingdon, 2016, 13–14.

¹² European External Action Service.

¹³ Patrick de Rousiers: *The EU Security and Defence Policy. The State of Play*, *Impetus*, vol. 10., no. 20., 2015, 4.

¹⁴ North Atlantic Treaty Organization, *The Alliance’s New Strategic Concept*, NATO, Rome, 07-08 November 1991, Art. 47. Available at: https://www.nato.int/cps/ua/natohq/official_texts_23847.htm (consulted on 03. 05. 2018)

gement, while the augmentation forces are available for full spectrum war operations.¹⁵ The reaction forces are further divided into two groups: immediate and rapid reaction forces. Immediate reaction forces can respond in a very short time, while their capabilities are limited to short period operations. The rapid reaction forces contain more joint elements than the immediate ones. Hence their capabilities are higher and represent more armed power, but their activation period is longer.¹⁶

The EU Military Committee defined 'rapid response' in a report on EU Military Rapid Response Concept published in 2015 as "a process that delivers the required effects, in a particular crisis, quicker than a standard response (within 30 days or whichever timelines set by the political authorities, depending on the EU level of ambition)"¹⁷. It also defined the term 'military rapid response': "the acceleration of the overall military approach which encompasses all interrelated measures and actions in the field of Intelligence collection, decision-making, planning, force generation and deployment, together with the availability of assets and capabilities, and potential Command and Control (C2) options, in order to enable a decisive military response to a crisis within 30 days, as a part of the EU multidimensional response"¹⁸. Bowyer defined the rapid reaction force in 1999 as the following: "combined-arms force which is ready to deploy to an area of operations in a very short notice."¹⁹ His definition contains the two most important elements including combined-arms (two or more arms working together, such as land force, air force and navy) and a short activation period.

On the other hand, NATO explains its Response Forces (NRF) as the following: "The NATO Response Force (NRF) is a highly ready and technologically advanced, multinational force made up of land, air, maritime and Special Operations Forces (SOF) components that the Alliance can deploy quickly, wherever needed"²⁰. This explanation mirrors the above mentioned general definition and indicates the participating arms, supplemented with special capabilities and the fast deploying capability. The term of technologically advanced represents the highlighted role of the force. Naming the force 'multinational' comes from the organization's international nature.

¹⁵ Martin A. Smith: NATO in the First Decade after the Cold War. Kluwer Academic Publishers, Dordrecht, 2000, 74.

¹⁶ US General Accounting Office: National Security and Internal Affairs Division, Force Structure: Basis for Future Army Forces in Europe. US GAO, Washington, 1994, 23–24.

¹⁷ EEAS European Union Military Committee: European Union Military Rapid Response Concept (02168/4/14 REV 4.). EEAS EUMC, Brussels, 2015, 12.

¹⁸ EEAS European Union Military Committee: European Union Military Rapid Response Concept, 12.

¹⁹ Richard Bowyer: Dictionary of Military Terms. Fitzroy Dearborn Publishers, Chicago, 1999, 158.

²⁰ North Atlantic Treaty Organization: NATO Response Force. Available at: http://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_49755.htm (consulted on 06. 02. 2018)

CONCLUSION

The features of the EU Battlegroups Concept, explained by the EU Council Secretariat in 2006, describe the following key elements: rapidly deployable, coherent force package, which is capable for stand-alone operations or for the initial phase of larger operations; composed of combined arms; and based on the principle of multinationality.²¹ This description completely satisfies the definition of Bowyer as it contains the combined-arms and the high readiness criteria, and at the same time, it is very similar to the NATO's on its own Response Force. As a conclusion, it can be stated, that the EU Battlegroups system follows the general principles of the rapid reaction forces and fulfills the theoretical and structural requirements, and with these features it fits to the immediate/short term stages of crisis management operations.

BIBLIOGRAPHY

1. Claudia Major – Christian Mölling: EU Battlegroups: What Contribution to European Defence? Progress and Prospects Of European Rapid Response Forces. German Institute for International and Security Affairs, Berlin, 2011. Available at: https://www.swp-berlin.org/fileadmin/contents/products/research_papers/2011_RP08_mjr_mlg_ks.pdf (consulted on 02. 16. 2018)
2. European Union: A Global Strategy for the European Union's Foreign and Security Policy: "Shared Vision, Common Action: A Stronger Europe". EU HRFSP, Brussels, 2016. Available at: http://eeas.europa.eu/archives/docs/top_stories/pdf/eugs_review_web.pdf (consulted on 03. 15. 2018)
3. Jolyon Howorth: Security and Defence Policy in The European Union. 2nd edition, Palgrave Macmillan, Houndmills, 2014.
4. Arjen Boin – Paul't Hart – Eric Stern – Bengt Sundelius: The Politics of Crisis Management. Public Leadership Under Pressure (1st edition), Cambridge University Press, Cambridge, 2005.
5. Steven Blockmans – Ramses A. Wessel: The European Union and Crisis Management. Will the Lisbon Treaty Make the EU More Effective? Cleer Working Papers 2009/1, T.M.C. Asser Institute, The Hague, 2009. Available at: <http://doc.utwente.nl/77157/1/Blockmans09eu.pdf> (consulted on 03. 01. 2018)
6. Nicole Koenig: EU Security Policy and Crisis Management. A Quest for Coherence, Routledge, Abingdon, 2016.
7. Patrick de Rousiers: The EU Security and Defence Policy. The State of Play., *Impetus*, vol. 10., no. 20., 2015.

²¹ European Union Council Secretariat: Factsheet on EU Battlegroups. Brussels, 2006. Available at: http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/misc/91611.pdf (consulted on 22. 02. 2018)

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 2. szám

8. North Atlantic Treaty Organization: *The Alliance's New Strategic Concept*, NATO. Rome, 07-08 November 1991. Available at:
https://www.nato.int/cps/ua/natohq/official_texts_23847.htm (consulted on 03. 05. 2018)
9. North Atlantic Treaty Organization: NATO Response Force. Available at:
http://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_49755.htm (consulted on 06. 02. 2018)
10. Martin A. Smith: *NATO in the First Decade after the Cold War*. Kluwer Academic Publishers, Dordrecht, 2000.
11. US General Accounting Office: National Security and Internal Affairs Division, Force Structure: Basis for Future Army Forces in Europe. US GAO, Washington, 1994.
12. European External Action Service - European Union Military Committee: *European Union Military Rapid Response Concept*. EEAS EUMC, Brussels, 2015.
13. Richard Bowyer: *Dictionary of Military Terms*. Fitzroy Dearborn Publishers, Chicago, 1999.
14. European Union Council Secretariat: *Factsheet on EU Battlegroups*. Brussels, 2006. Available at: http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/misc/91611.pdf (consulted on 22. 02. 2018)

BIHARI RITA¹**Bosznia-Hercegovina: belső kihívások és EU-csatlakozás****Bosnia and Herzegovina: Internal Challenges and EU Accession****Absztrakt**

2018 az esély éve lehet a Nyugat-Balkán számára. Az Európai Unió 2018. február 6-án bejelentette új stratégiáját, amely Szerbia, Montenegró, Macedónia, Albánia, Bosznia-Hercegovina és Koszovó számára is hiteles bővítési perspektívát kínál. A hatok közül az egyik legbonyolultabb integrációs út elé Bosznia-Hercegovina néz. Az ország 1995 óta küzd a belső biztonsági kihívásokkal, az EU pedig reformokat követel. Bosznia számára a Daytoni Békeszerződés szűk mozgásteret biztosít, amelynek következtében az állami belső integráció sem tudott kialakulni. Az elemzés Bosznia-Hercegovina európai integrációs törekvéseire és az állam belső biztonsági kihívásaira tér ki, valamint esetleges következtetéseket fogalmaz meg a kettős föderatív rendszerben működő államalakulat számára.

Kulcsszavak: Bosznia-Hercegovina, integráció, Európai Unió, belső kihívások, Dayton

Abstract

2018 can be the year of chance for the Western Balkans. On 6th February 2018, the European Union announced its new strategy, which offers credible enlargement perspectives for Serbia, Montenegro, Macedonia, Albania, Bosnia and Herzegovina and Kosovo. Bosnia has one of the most complicated integration paths among them. The country has been struggling with internal security challenges since 1995, and the EU demands reforms. For Bosnia, the Dayton Peace Agreement provides tight space for maneuver, so the internal integration of the state could not have been established. The analysis focuses on Bosnia and Herzegovina's European integration aspirations and the internal security challenges of the state, furthermore compose possible conclusions for the dual federation state-run system.

¹ MH EK, Magyar Honvédség Egészségügyi Központ – HDF MC, Hungarian Defence Forces Medical Centre. E-mail: bihari.rita@hm.gov.hu ORCID: 0000-0003-1012-1941

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 2. szám

Keywords: Bosnia and Herzegovina, integration, European Union, internal challenges, Dayton

BEVEZETÉS

2017-ben Jean Claude Juncker kijelentette, hogy a Nyugat-Balkán számára hitelt érdemlő bővítési perspektívára van szükség. Idén, 2018. február 6-án megtörtént a Bővítési Stratégia bejelentése. A Stratégia abban hozott újat, hogy a nagy esélyesek, mint Szerbia és Montenegró mellett az integrációban érintett mind a hat nyugat-balkáni államot említi. Ezáltal lehetőséget biztosítva Albániának, Macedóniának, Bosznia-Hercegovinának és Koszovónak is. A tervezet alapján az első csatlakozás 2025-re várható, továbbiakban is szem előtt tartva a jogállamiság, az alapvető jogok, a korrupció és a szervezett bűnözés elleni harcot, valamint az átfogó stabilitás biztosítását a régióban. A Stratégia kitér továbbá a Belgrád–Priština közötti megállapodás 2019-re előirányzott lezárására.² A Stratégia úgy fogalmaz, hogy a Nyugat-Balkán Európa olyan része, amely Uniós tagállamokkal van körbevéve, így nem utolsósorban ezért is, de az EU érdekelt mind politikailag, mind gazdasági szempontból a Nyugat-Balkán számára az EU tagság elérésében. AZ EU hitelt érdemlő bővítési stratégiát kíván nyújtani a Balkán számára, cserébe viszont elvárja a hiteles erőfeszítéseket a reformok előmozdítása terén. A Stratégia hangsúlyozza, hogy az Európai Unióhoz csatlakozás egy választás. Ehhez politikai és társadalmi konszenzusra van szükség.³

A Nyugat-Balkán már ma is részesül az EU jelentős támogatásából, a stabilizációtól az EU belső piacához való széles körű hozzáférést biztosító társulási megállapodáson át a részletes szakpolitikai tanácsadásig. Az új stratégia, amely a Nyugat-Balkánra vonatkozik, a Bizottság által 2018. február 6-án elfogadott előirányzat, azonban jelentősen növeli az EU részéről érkező támogatást.⁴

Az érintett országok közül Koszovó mellett Bosznia-Hercegovina az, amelynek az integráció felé vezető útja fokozottan nehezebb a többi, a Stratégiában megjelölt állam csatlakozási folyamatánál. Bosznia-Hercegovina integrációs esélyeit belső biztonsági kihívások teljes vertikuma veti vissza, amelyek kialakulásában részben az 1995-ben aláírt Daytoni Békeszerződés az egyik alapvető tényező.

² EWB: The year of chance for the Balkans: The 5 key events of 2018. European Western Balkans, Center for Contemporary Politics, Belgrade, 2018.

³ European Commission: Communication from the Commission of the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee of the Region. A credible enlargement perspective for and enhanced EU engagement with the Western Balkans, COM (2018) 65 final, Strasbourg, 2018.

⁴ European Commission: A credible enlargement perspective for and enhanced EU engagement with the Western Balkans. The enlargement process, COM, Strasbourg, 2018.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 2. szám

BOSZNIA-HERCEGOVINA INTEGRÁCIÓS KRONOLÓGIÁJA

Bosznia-Hercegovina 2003 óta potenciális tagjelölt, majd 2008. június 16-án írta alá a Stabilizációs és Társulási Megállapodást. Ennek megkötését az Unió részéről feltételekhez kötötték, amihez a politikai vezetőtől írásban rögzített kötelezettségvállalást vártak el, hogy a továbbiak során is a reformok és az Unió felé haladás lesz a prioritás. 2015. január 29-én történt meg a kötelezettségvállalás, amelyet február 23-án a boszniai parlament is jóváhagyott. Az Európai Unió Tanácsa 2015. április 21-én elfogadott határozata szerint döntöttek Bosznia-Hercegovinát illetően a Stabilizációs és Társulási Megállapodás megkötéséről. A Megállapodás 2015. június 1-jével lépett hatályba.⁵ 2016. február 15-én Dragan Čović a Bosznia-Hercegovinai államelnökség elnöke benyújtotta a tagsági kérelmet, és ezt követően 2016. szeptember 20-án a Tanács következtetéseket fogadott el a csatlakozási kérelemről.⁶ Bosznia még ebben az évben megkapta az Európai Bizottságtól az uniós csatlakozással kapcsolatos több mint 3200 tételt tartalmazó kérdőívet, amelyet 14 hónapos várakozás után 2018. február 28-án sikerült megválaszolva átadni a Bizottságnak.⁷

BOSZNIA BIZTONSÁGI KÖRNYEZETE

Bosznia esetében a gyenge államiség számtalan probléma forrása. Az alkotmányos hatalommegosztás, amit a Daytoni Békeszerződés tartalmaz, nem teremtett működőképes egységet, nincs meg a stabil politikai konszenzus az állam irányítása mögött. Ez rányomja a bélyegét a biztonság- és védelempolitikai helyzetre is. Azonban a védelmi szektorban hatalmas sikernek tekinthető, hogy ma már az egykor két külön életet élő haderő helyett egy közös hadserege van az országnak, amely világos hierarchia alapján működik, egy állami szintű Védelmi Minisztérium irányítása alatt. Habár Boszniában már nincsenek fegyveres konfliktusok, a biztonsági környezet is megváltozott a délszláv háború lezárása óta, és a felszínen stabilitást és biztonságot fedezhetünk fel, mélyebb rétegeiben azonban ugyanúgy megvannak az etnikai feszültségek,⁸ a politikai élet összetett és a konszenzusra való hajlam tulajdonképpen elenyésző. A háború fegyveres vonulatát lezárta a Daytoni Békeszerződés, azonban az ellenségeskedés tovább gyűrűzött a politika színterére. Ez a strukturális bizonytalanság pedig számos biztonsági problémát képtelen kezelni. Az országban uralkodó biztonsági kérdések mind visszavezethetők az elavult Alkotmányra, az egyensúlytalan intézményi működésre, Dayton hiányos végrehajtására, és megmutatják,

⁵ Bosznia-Hercegovina: Stabilizációs és Társulási Megállapodás megkötése. Európai Tanács, Brüsszel, 2015.

⁶ Európai Tanács: Az Európai Unió Tanácsa: A Tanács következtetései Bosznia-Hercegovina Európai Unióhoz való csatlakozása iránti kérelméről. Európai Tanács, Brüsszel, 2016.

⁷ Bosznia-Hercegovina is tett egy lépést az EU-tagság felé. Kitekintő, Budapest, 2018. <http://kitekinto.hu/2018/02/28/europai-ugyek/bosznia-hercegovina-is-tett-egy-lepest-az-eu-tagsag-fele/> (Letöltés: 2018. 03. 01.)

⁸ Domanits András: Bosznia már nem hadszíntér. OrientPress, Budapest, 2016. <http://orientpress.hu/cikk/-bosznia-mar-nem-hadszinter> (Letöltés: 2017. 04. 15.)

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 2. szám

hogy valójában mennyire sürgető a 1995-ben elfogadott Egyezmény reformja, amely alapja lehet az integrációnak.

A reformokat tekintve, gazdasági, jogállamiságot és jó kormányzatot megcélzó törekvéseket irányzott elő az Unió Bosznia számára, és a további lépések a csatlakozás felé csak és kizárólag ezen reformok terén elért érdemi változás esetén lehetségesek. Bosznia-Hercegovina az integráció elmélyítése érdekében természetesen fokozatosan előrelép, azonban az Európai Unió állásfoglalása szerint⁹ több olyan terület is van, ami további ki-munkálást igényel. A gazdaság rehabilitációja, az igazságszolgáltatás stabilizálása, új munkahelyek teremtése, csak néhány azok közül a kihívások közül, amelyek az 1995 óta tartó megbékélési folyamatra kedvezőtlenül hatnak, ugyanis az emberi jogok kérdésében, a korrupció felszámolásában, valamint a belső menekültek ügyében is elmaradásokat mutat Bosznia.

BOSZNIA-HERCEGOVINA BELSŐ BIZTONSÁGI HELYZETE

GAZDASÁGI BIZTONSÁG

Az alapvetően nehéz társadalmi-gazdasági helyzetet tovább fokozza a lakosság egyre növekvő elégedetlensége, amely 2014 óta újra előtérbe került, és bár ez 2016-ra javulást mutatott, a reformokat a cselekvési tervvel összhangban minél hamarabb végre kell hajtani. A gazdaságpolitikai koordinációt azonban ellehetetleníti, hogy az entitásoknak egymástól teljesen eltérő gazdasági elképzeléseik vannak. Az etnikai, politikai ellentétek lassítják a reformokat, akadályozzák a befektetéseket, ezzel munkanélküliséget és szegénységet kényszerítve az országra. A munkanélküliségi ráta 2017 decemberében elérte a 38,68%-ot.¹⁰ A magas munkanélküliségi ráta mellett, domináns az országban a szerződés nélkül dolgoztatottak aránya, amely 25 és 45% között mozog.¹¹ Ezekén túlmenően a fekete és szürkegazdaság sajátos viszonya teszi még árnyaltabbá az amúgy is kedvezőtlen képet. A közbeszerzések körüli korrupciónak köszönhetően Bosznia euró milliőkat veszít, miközben a közkiadások és az adósság mértéke rekordmagasságokban van. Bosznia geostratégiai elhelyezkedése is maga után von számos gazdasági kihívást, ugyanis az Európa és Ázsia közötti kereskedelmi útvonalon fekszik, emiatt nagyszerű lehetőséget nyújt az illegális

⁹ Az Európai Parlament állásfoglalására irányuló indítvány a Bizottság Bosznia-Hercegovináról szóló 2016. évi jelentéséről. Külügyi Bizottság, Európai Parlament, Brüsszel, 2017. <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+REPORT+A8-2017-0026+0+DOC+XML+V0//HU#> (Letöltés: 2017. 04. 17.)

¹⁰ Bosznia-Hercegovina munkanélküliségi ráta, Trading Economics, 2018. <http://hu.tradingeconomics.com/bosnia-and-herzegovina/unemployment-rate> (Letöltés: 2018. 02. 26.)

¹¹ Bosznia-Hercegovina foglalkoztatottak száma, Trading Economics, 2017. <http://hu.tradingeconomics.com/bosnia-and-herzegovina/employed-persons> (Letöltés: 2017. 04. 15.)

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 2. szám

fegyver- és kábítószerkereskedelemnek, valamint az embercsempészetnek.¹² Európai viszonylatban Bosznia azon országok közé tartozik, ahol az 1 főre jutó GDP¹³ a legalacsonyabb. Az állami költségvetés a bonyolult alkotmányos struktúra által létrejött apparátus fenntartását is megcsinálja, az ország bevételének ugyanis 64%-át felemészti ennek az államapparátusnak a finanszírozása. Több helyről kell emiatt forrásokat elvonni, így az infrastruktúra fejlesztésére nem jut elegendő összeg, és az egészségügyi intézmények is elégtelen állapotban vannak. A 2014-ben kialakult tömeges tüntetést is a gazdasági állapot által generált életkörülmények indukálták és nem az etnikai megfontolás.¹⁴ Az elvándorlás egyik fő felelőse is a gazdasági helyzet. Az Európai Unió szemszögéből vizsgálva, már nem is feltétlenül az etnikai ellentétek tompítása, hanem a gazdasági felzárkóztatás lett a prioritás.

POLITIKAI BIZTONSÁG

Az állam bonyolult szerkezete, nagy létszámú államigazgatást eredményezett, amely alapja a politikai instabilitásnak. A Daytoni Békeszerződés az etnikai paritást figyelembe véve a nacionalizmus visszaszorításában játszott nagy szerepet, azonban az Egyezmény elemeinek nem teljes mértékben történő végrehajtása is egy politikai fekete lyukat teremtett az országban. A politikai átmenet még mindig nem zárult le. Bosznia egy belső problémákkal terhelt ország, párhuzamosság, megosztottság, dezintegráltság és a konszenzus teljes hiánya jellemzi. Az Alkotmányt érintő reform az egyik legsürgetőbbé váló reform, ami nélkül pedig Bosznia-Hercegovinának nincs esélye az európai integráció elmélyítésére. A méreteiben is túlzásnak számító emberi jogi keretek között az intézményrendszer megtorpan, ami a lakosság egyre romló életkörülményeit eredményezi. Ilyen politikai túlterheltség mellett is, vagy éppen ezért, fontos az OHR¹⁵ protektori intézménye, és bár évről évre előirányzott a Főképviselet tiszttség megszüntetése, azonban a kényszer által megalkotott állami keretek között nem csak katonailag, de politikailag is szükséges a nemzetközi jelenlét.¹⁶ Az állam és az entitások közigazgatási viszonyában megfigyelhető, hogy kantonálisan vagy akár települési szinten is inkább a közösségi politikai elit legitimációja és az általuk generált biztonságpolitikai befolyás a mértékadó, és nem a szövetségi szint mutatja meg az irányt az ország egységének. A pártokra jellemző nacionalista viták miatt minden fejlődést támogató folyamat húzódik, amire jó példa a 2010. évi választásokat követő több mint egy év, amikor az új kormány kialakításáról folyt az alkudozás, így a 2011-ben érdemi intézkedés a

¹² Dautović, Kenan: Security Policies in the Western Balkans: Bosnia and Herzegovina. In: Miroslav Hadžić, Milorad Timotić and Predrag Petrović (eds.): Security Policies in the Western Balkans. Belgrade Centre for Security Policy, Belgrade, 2010, 35–59.

¹³ Bosznia-Hercegovina 1 főre jutó GDP, Trading Economics, 2017.

<http://hu.tradingeconomics.com/bosnia-and-herzegovina/gdp-per-capita> (Letöltés: 2017. 04. 15.)

¹⁴ Draveczky-Ury Ádám: A szegénység és az előrelépés hiánya áll a boszniai elégedetlenség hátterében. 02/13. 2014. <http://www.honvedelem.hu/nyomtat/42403> (Letöltés: 2017. 04. 15.)

¹⁵ Office of the High Representative, ENSZ Főképviselet, jelenleg Valentin Inzko tölti be a tiszttséget.

¹⁶ Rehn, Olli: Issues: Bosnia and the EU, European Stability Initiative. Esiweb, 2008. http://www.esiweb.org/index.php?lang=am&id=311&film_ID=5&slide_ID=33 (Letöltés: 2017. 04. 15.)

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 2. szám

reformok útján nem történt. A politikai vezetők között tapasztalható állandó nézeteltérések miatt helyenként csorbul a demokratikus joggyakorlás. Mostarban 2010 óta még mindig fennálló probléma a helyi képviselők megválasztásának folyamata. Stolacban pedig a 2016-os helyhatósági választások alkalmával a választási tisztviselők ellen követtek el erőszakot. Ahhoz viszont, hogy a prosperitás útján haladjon Bosznia, az Alkotmány reformjára, annak elavultsága miatt elengedhetetlenül szükség van. Az integráció pedig megköveteli a szubszidiaritás elvének megvalósulását, miszerint a problémák kezelését az adott helyen kell megoldani, amihez a felülről érkező beavatkozást a minimumra kell leszorítani.

A közigazgatás szintén széttöredezett és átpolitizált, nehezen tölti be funkcióját, az állami bevételek nagy része a fenntartásokra megy el, alapvető szolgáltatások rendelkezésre bocsátása is akadályokba ütközik, ezzel hátráltatva a reformokat a strukturális és jogalkotási területen. Az igazságszolgáltatás hiányos, a bírói hatékonyságot a politika befolyása gyengíti, az Alkotmánybíróság határozatai pedig több alkalommal is válaszlépés nélkül maradtak. Az igazságszolgáltatás elszámoltathatóságának és átláthatóságának mechanizmusai mindenképp további erősítést igényelnek.

A korrupció felszámolása terén, habár a szándék megvan, az eredmények mégsem igazolják a politikai akaratot.¹⁷ (Valószínűsíthető, hogy ez az akarat inkább csak a nemzetközi közösség felé referálás, üres mögöttes tartalommal.) A korrupció magasabb szintjei elleni küzdelemben hátrány a gyenge és nem megfelelő jogi és intézményi keret. A megosztott, feldarabolt intézményi struktúra akadályozza az együttműködést, az igazságszolgáltatás terén, beleértve a rendőrséget is, ahol szakosodásra lenne szükség, valamint a politikai pártok költségvetéséről, a közbeszerzési eljárásokról egy átfogó nyilvántartásra, ami az állami szektor átláthatóságát biztosíthatná.

A Republika Srpska 2016. szeptember 25-én népszavazásra bocsátotta a Szerb Köztársaság napjáról történő megemlékezést, amely a Daytoni Békeszerződés megsértésének minősült.¹⁸ A nacionalista politikai hanghordozás azonban nem csak a boszniai szerb oldalon bevált gyakorlat, hanem az államot alkotó mindkét entitás, valamint mindhárom etnikum sajátossága is. A Republika Srpska a közrendről szóló törvényével is több alapvető demokratikus jogot sért, amely kiterjed a gyülekezés, az egyesülés és a média szabadságra is, illetve a halálbüntetéséről szóló rendelkezése miatt az Unió többször kifejezte aggodalmát.

Az Európai Unió KKBP¹⁹ területén Bosznia javított a megfelelési arányain, ami elérte a 77%-ot,²⁰ azonban az Unió felhívta a figyelmet arra, hogy külpolitikai terén az egységre kell törekednie a továbbiakban az országnak.

¹⁷ Transparency International Bosna i Hercegovina: Monitoring provodenja antikorupcionih reformi u Bosni i Hercegovini. Sažetak, Sarajevo, 12/2016, 23.

¹⁸ A Republika Srpska január 9-ét nevezte meg a Köztársaság napjának, amely az elszakadási törekvések dátuma is volt 1992-ben, és ezzel a háború egyik kiváltó oka is.

¹⁹ KKBP: Közös kül- és biztonságpolitika.

²⁰ Az Európai Parlament állásfoglalására irányuló indítvány a Bizottság Bosznia-Hercegovináról szóló 2016. évi jelentéséről. Külügyi Bizottság, Európai Parlament, Brüsszel, 2017.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 2. szám

TÁRSADALMI BIZTONSÁG

A civil társadalom súlyosan tagolt, ami miatt nem alakult ki erős financiai és egyéb intézményi háttér. Ez időben korlátozóttá teszi azok létezését, és politikai vagy gazdasági értelemben függőségi helyzetbe kerülhetnek, mindezt egy olyan környezetben, ahol nem ritka a civil vagy emberjogi szervezetek ellen elkövetett erőszakos tevékenység. A megkülönböztetés a foglalkoztatás, az oktatás és egészségügy területén egyaránt megtalálható. Az újraelosztási rendszerben pedig a szociális segélyek gyakran nem jutnak el az igazán rászorulóig. A szövetségi szint és az entitások közötti kommunikációs problémák az együttműködés elmaradását vonják maguk után. A nemzeti kisebbségek emiatt nem megfelelően vannak képviselve, a rájuk vonatkozó törvények végrehajtása is a legtöbb esetben elakad. A délszláv háború által felerősödtek a nacionalista érzelmek, és a Daytoni Rendezés óta sem alakult ki egységes nemzetudat. A bosnyákok, horvátok, szerbek mellett még további 17 hivatalosan is elismert kisebbség él Bosznia-Hercegovina területén, az őket védő törvény a nemzeti kisebbségi jogokat illetően 2003-ban lépett életbe.²¹ A közhatalom gyakorlásában az etnikai alapú diszkrimináció szinte természetesnek számító jelenség, amit tovább fokoz a pártok nacionalista politikai retorikája. Habár a Békeszerződés 16 emberi jogi szerződés téziseit ratifikálta, a gyakorlati megvalósulás mindezekből nagyon csekély. A Dayton által életre hívott szerkezet nem biztosít lehetőséget arra a kisebbségeknek, hogy a politikai életben aktívan megjelenjenek. A választásokra vonatkozó jogszabályok, amelyek szintén a Daytoni Békeszerződés által rögzített alkotmányos alapok, sértik az 1950-ben elfogadott Római Egyezmény 14. cikkelyét, amely a megkülönböztetés tilalmára vonatkozik. Ez azonban maga után vonta további 2 cikkely érvényességének a kérdését is, a választásokhoz való jogról és a megkülönböztetés általános tilalmáról. A választásokra vonatkozó jogszabályok reformja tehát az Alkotmány reformjához hasonlóan sürgető, mert a Békeszerződésben rögzített formája nemzetközi egyezményeket sért és diszkriminatív.²²

Az előrelépéshez fontos az alkotmányos reform és az etno-nacionalizmus felszámolása. Az etnikai különbség azonban nem csak a társadalom politikai joggyakorlásában okoz nehézségeket, hanem eltérő vallási gyökereket is jelent Bosznia esetében. Az esetek nagy számában a vallási közösségek is felelőssé tehetőek a kialakult állapotokért. A vallásgyakorlás Boszniában erősen átpolitizált, és mindhárom államalkotó nemzet esetében összefügg a nacionalista beállítottsággal, ami a társadalomformáló erő is. A társadalom szempontjából meghatározó a nagyarányú muszlim lakosság, lélekszámuk ma megközelítőleg másfél

<http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+REPORT+A8-2017-0026+0+DOC+XML+V0//HU#> (Letöltés: 2017. 04. 17.)

²¹ Szalay Szabolcs: *Vészesen fogyó kisebbségek Bosznia-Hercegovinában*. Kitekintő, Budapest, 2012. http://kitekinto.hu/europa/2012/04/07/veszesen_fogyo_kisebbssegek_bosznia-hercegovinaban (Letöltés: 2017. 04. 15.)

²² Polgári Eszter: Sejdić és Finci Bosznia-Hercegovina elleni ügye. Az Emberi Jogok Európai Bíróságának legutóbbi döntéséből. *Fundamentum*, 2010/1, 82–83.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 2. szám

millió. Közöttük a vahabiták száma kb. tízezerre tehető, de a toborzás a köreikbe folyamatos. Terrorista tevékenység is köthető a boszniai vahabita közösségekhez, ennek ellenére a muzulmán lakosság 12%-ának támogatását élvezik.²³ Ez a támogatás többek között betudható a társadalmi rétegek között egyre szélesedő gazdasági szakadéknak is, és megjelent Boszniában a megélhetési iszlám is, ami az iszlám hitre áttérés esetében anyagi ellentételezéssel jár. A pénzügyi gondok azonban nem csak a Boszniában jelenleg is élő lakosságot érintik, hanem a menekültek visszatérését is az erős forráshiány akadályozza. Dayton rendelkezett a menekültek visszatérésének helyzetéről, a 7. Mellékletre vonatkozó végrehajtási stratégiát már felülvizsgálták, azonban továbbra is nagy a belső menekültek száma.

A korrupció miatt az egészségügy szintén problémáktól terhes, ezen túl még diszkriminatív is, nem egyforma az ellátáshoz a hozzájutás lehetősége az állampolgárok között. A szervezett bűnözés kezeléséhez hiányzik a tudatos hozzáállás. A vonatkozó szervek ugyanis több különböző szinten rendelkeznek cselekvési tervvel, amely nem teremt alapot az egységes álláspontra, ezzel alapjaiban rengeti meg az együttműködés lehetőségét a hatékony fellépés területén. Az oktatásban változatlanul a megosztottság az uralkodó rendező elv. Emiatt nem csak bonyolult, de nem is hatékony. A szegregáció és megkülönböztetés, két iskola egy tető elv alatt érvényesülése a gyakorlat.²⁴

RADIKALIZMUS JELENLÉTE, A HADERŐ ELŐTT ÁLLÓ FELADATOK

A terrorizmus aktív jelenléte, annak finanszírozása, a pénzmosás és az embercsempészet, szintén megkövetelné a kooperációt nemzeti szinten is, azonban az Európai Unió további együttműködést várna el az EuroPol²⁵-al és az Eurojust²⁶-tal is. Boszniában a menekültügy és menedékjog szabályozására tett kísérlet is aktuális lenne, ugyanis a migrációs kockázat a Nyugat-Balkáni térségben magasnak mondható. A fiatalok körében a munkanélküliségi arány kimagasló, amely magában hordozza a radikalizálódás lehetőségét. Boszniában bizonyítottan léteznek radikalizálódott közösségek, és a média is partner a szélsőséges ideológiák terjesztésében. A média szabadságát beárnyékolja a politikai nyomásgyakorlás, a tulajdonosi kör átláthatósága itt sem valósul meg.

A fegyveres erők fölötti civil kontroll kiépítése megkezdődött, azonban a háborúból fennmaradó katonai örökség mai napig stabilan tartja magát Bosznia-Hercegovinában. Magas arányban vannak fegyverek és lőszerkeletlenül magánkézben, és hasonlóan jelentős készlet halmozódott fel nem megfelelő tárolási körülmények között. Ezeknek a

²³ Szentesi Zöldi László – Pósa Károly: *Burkás lányok, minaretek*. Demokrata, Budapest, 2016. <http://www.demokrata.hu/cikk/burkas-lanyok-minaretek> (Letöltés: 2017. 04. 15.)

²⁴ Császár Zsuzsa: *Kisebbség – Oktatás – Politika a Balkánon*. Egyesület Közép-Európa Kutatására, Szeged, 2011, 51.

²⁵ EuroPol: Az Európai Unió bűnüldöző hatósága, a súlyos nemzetközi bűnözés, valamint a terrorizmus elleni küzdelemben segíti a tagállamokat.

²⁶ Eurojust: Az Európai Unió ügynöksége, amely felel a bűnügyekben történő nemzetközi igazságszolgáltatás koordinációjáért.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 2. szám

fegyvereknek a megsemmisítése még mindig folyamatban van. 2019-ig Boszniának az aknamentesítés területén is átfogó megközelítést kell felmutatnia.²⁷ Bosznia bár megteszi a kellő erőfeszítéseket, azonban a védelmi célú ingatlanok állami bejegyzése terén mutatott hiányosság, a fegyveres és titkosszolgálatok hatékonyságának fejlesztése, a védelmi tervezési rendszer és a vezetési irányítási rendszer NATO kompatibilitásá tétele, a védelmi költségvetés átláthatósága még nehéz feladatok elé állítja az országot.

KÖRNYEZETI BIZTONSÁG

A környezeti politika előmozdításában történt lépések ellenére az országhatáron áterjedő környezetszennyezés kérdése máig megoldatlan. Bosznia-Hercegovina szerte kimagasló a vízellátás és vízgazdálkodás problémája, valamint az árvízvédelem hiányosságai. A környezeti károk megelőzésére a források nem állnak rendelkezésre, valamint a természeti vagy technológiai katasztrófa esetében a reagálási és stabilizálási hajlandóság is meglehetősen elégtelen mutatókat produkál. Bosznia-Hercegovinában a környezetvédelmi konvenciók és normák lassú fejlődése és alkalmazása számos kihívást eredményezhet, amelyek szorosan összekapcsolódnak a további biztonsági szektorokkal. Az energiastratégiát tekintve sincs politikai konszenzus Boszniában, és az infrastruktúra is jelentős hiányosságokkal küzd. A kétoldalú és regionális kapcsolataiban törekszik az együttműködésre, viszont Szerbiával és Horvátországgal még így is határkijelölési-gondokba ütközik.

DAYTON SZEREPE A KIALAKULT HELYZETBEN

Bosznia-Hercegovina aktuális állapota szerint a Nyugat-Balkán egyik politikailag, társadalmilag és gazdaságilag is sereghajtó állama. Az a szint, ahol jelenleg az ország tart, sokak véleménye alapján annak köszönhető,²⁸ hogy Dayton olyan keretek közé szorítja az országot, ami gátat szab a fejlődésnek. A kialakult államszerkezet, a két entitásnak a Republika Srpska-nak és a Bosznia-Hercegovinai Föderációnak szélesebb felelősségi hatásköröket juttatott, amíg az állami szintnek ennél jóval szűkebbet. Ez a szerkezet az, ami az alapot adta, amelyből építkezhetett mind az átmeneti időszak, mind pedig az integrációs törekvés és a globalizációs folyamat. A gyenge állam és az erős entítások pedig megeremtettkék az ország nemzeti és nemzetközi politikájának is hátrányos helyzetét. Az állami szintű döntést az entítások gyakran sajátosan értelmezik, és nem hajtják végre. Az elmúlt 22 év alatt ez számos alkalommal előfordult, és mindezt így, nagyon nehéz szankcionálni. A Dayton által vázolt struktúra miatt túl sokszereplős lett a politikai, gazdasági és nemzetközi tárgyalásokban érintettek köre, és ezek a szereplők nem hajlandók az egymással történő együtt-

²⁷ Mine Action Strategy (2009–2019) – Bosnia and Herzegovina, Council of Ministers Bosnia and Herzegovina. Sarajevo, 2008/4, 9–11.

²⁸ Larkin, Edwin W.: Has the Dayton Peace Agreement stopped progress in Bosnia and Herzegovina?, United States Army National Guard, United States Army War College, Pennsylvania, 2013.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 2. szám

működésre. Az ország működése összetett, ellentmondásokkal terhes, kevés a beruházás, alig van új vállalkozás, és az európai, euroatlanti integráció is vontatott.

A Daytoni Békeszerződés a nemzetközi közösségek utolsó terve volt, hogy megoldást találjanak a Balkánon dúló válságra. Számos javaslat előzte meg, amelyekben közös volt, hogy politikai megoldást kerestek. Bosznia-Hercegovina etnikai alapon történő felosztása végül Daytonban valósult meg. Az érintett felek által elfogadott legkisebb kompromisszumok kerültek a szerződés tartalmi elemei közé. Az idő próbáját is egyre kevésbé állja ki. Az állami modell, ahogyan azt már láhattuk, egy decentralizált szerkezetet mutat, ez a szerkezet alapvetően hátráltatja a konszenzus lehetőségét. Ahogy a probléma, úgy a megoldás is a Daytoni Megállapodásban gyökerezik. Az elmúlt két évtizedben volt néhány apró módosítás az Alkotmányt illetően is, amikor az entitások Alkotmányát összhangba kellett hozni a Dayton IV. Mellékleteként megtalálható Alkotmánnyal.²⁹ Bosznia-Hercegovina Alkotmányának módosítása azonban a Daytoni Békeszerződés módosítását is jelentené. Természetesen mindkét entitás önkormányzata, valamint a három etnikum képviselői saját érdekeiket követik, és saját álláspontjuk alapján lobbiznak a Megállapodás javításáért. Mindezt úgy, hogy a saját etnikai csoportjuk számára a lehető legjobb javaslatot érik el, miközben azzal korlátozzák vagy akár véget is vetnek a többi etnikai csoport befolyásának. A közös, jól kialakított viszony, mint valami egészen idegen definíció létezik csak a boszniai köztudatban. Ez az ellentét a nemzetközi porondon is megjelenik, és a három etnikum ellenségeskedése blokkolhatja a fontosabb nemzetközi tárgyalásokat is. A lakosság pedig két évtizede nézi ezt tehetetlenül. A 2014-es tiltakozás is viszonylag gyorsan elmúlt, és hatástalan maradt. Ehhez hozzájárul természetesen az a keserű tapasztalattal tarkított meggyőződés is, amit generációkon keresztül hordoz magában Bosznia lakossága, miszerint az etnikai pártokhoz kötődő hűséget, a nepotizmust jutalmazza a politikai vezetés a teljesítmény helyett.³⁰ Ez a politika eredményezte a tömeges munkanélküliséget. Az elégedetlenség hangja pedig nem lett elég erős ahhoz az elmúlt két évtizedben, hogy egy alulról szerveződő mozgalom által szervezzék újjá a politikai viszonyokat Boszniában.

A Daytoni Békeszerződés polgárháborús körülmények között jött létre a szétesett Jugoszláviában. A Keretmegállapodásról pedig az országban nagyon eltérő vélemények alakultak ki. Bosznia-Hercegovinában a „Daytoni” jelzőt a legtöbben pejoratív kicsengésűnek vélik,³¹ csak a Republika Srpska politikai vezetése hivatkozik rendszeresen a Megállapodásra, mert az garantálja az entitás létezését. Arra használják a Daytoni Békeszerző-

²⁹ Constitutional reform in Bosnia and Herzegovina. Monitoring Committee, Parliamentary Assembly, Strasbourg, Doc.10982, 2006.

<https://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/X2H-Xref-ViewHTML.asp?FileID=11406&lang=en> (Letöltés: 2017. 04. 17.)

³⁰ Pasić, L.: 20 years after Dayton: where is Bosnia and Herzegovina Today?, Balkananalysis.com Special Publication, 29. 02. 2016.

³¹ Borger, J.: Bosnia's bitter, flawed peace deal, 20 years on. *The Guardian* (London), 2015. <https://www.theguardian.com/global/2015/nov/10/bosnia-bitter-flawed-peace-deal-dayton-agreement-20-years-on> (Letöltés: 2017. 04. 17.)

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 2. szám

dést, hogy autonómiájukat erősítsék a Föderációval szemben. A horvátok ezzel szemben neheztelve tapasztalták, hogy Dayton nem biztosította számukra a saját entitást Bosznia-Hercegovinán belül. Úgy érezték, hogy ezzel hátrányosan megkülönböztették őket a szerbek és a bosnyákok mögött.

Akadnak persze támogatói is a Daytoni Békeszerződésnek, miszerint pozitívan értékelhető, hogy a Megállapodás elérte a célját, a háborúnak véget vetett, és fenntartja Bosznia-Hercegovinát, mint egységes államot. Hangsúlyozzák, hogy a Megállapodásnak vannak bizonyos hiányosságai,³² amelyek akadályozzák az ország fejlődését. Ezért felelőssé leginkább a nemzetközi közösség egyoldalú megközelítését lehet tenni, illetve az entitások etnikai alapú létezését. A hangsúly is inkább az etnikai önrendelkezésen, van és ezt a jogot helyezik prioritásba, a boszniai állampolgárok emberi jogai fölé. A legtöbb nézőpont az államot a masszívan túlméretezett kormánnyal és közigazgatási apparátussal jellemzi, amely ösztönzi a korrupciót és a nepotizmust, ahelyett, hogy megfékezne azt. Úgy vélik, az állam nem hatékony és nem gazdaságos, a GDP több mint felét az adminisztrációra költik, ami azt igazolja, hogy Dayton „nem sikerült”. Akad azonban egy álláspont, amely minden oldalon tetten érhető, miszerint Bosznia-Hercegovina nem rendelkezik teljes szuverenitással, hanem Dayton kényszerítette ebbe a sémába.³³ Erre a Főmegbízott Intézményének (OHR)³⁴ létezése a magyarázat és az a tény, hogy számos nemzetközi szervezet, valamint az Egyesült Államok és más nyugati országok nagykövetségei is hatással vannak a boszniai politikai intézményekre és szereplőkre. Van viszont olyan réteg Boszniában, akik azt akarják elérni, hogy a Főmegbízott nagyobb mértékben éljen a bonni felhatalmazással, ezzel felülkerekedve és elhárítva az ország parlamentjeiben regnáló kormányzó pártok akadályozó manővereit. Ez azonban a szuverenitás elvesztését jelentené, és egyben önkéntes lemondást néhány döntési jogkörrel.

A gyakorlatban, parlamenti szinten széleskörű konszenzus kellene az Alkotmánymódosításhoz, amely jelenleg még nincs kilátásban. Ehelyett erőfeszítéseket tesznek, hogy teljes mértékben kihasználják a rendelkezésre álló lehetőségeket, amelyek Dayton hatásköre alatt elérhetők. Huszonkét év telt el a Megállapodás aláírása óta, Bosznia-Hercegovina mégsem kapott elég erőt állami szinten az entitásokkal szemben, hogy elvégezze feladatát, és fejlődéshez vezesse az országot.

³² A Megállapodásnak számos pontja van, amelyek reformra, felülvizsgálatra érettek. A legfontosabbak ezek közül, a 2–4., -10. mellékletek, ezek rendelkeznek a belső közigazgatási határok etnikai alapú meghúzásáról, az Alkotmányról és az alkotmányos struktúráról, továbbá az ENSZ Főképviseleti tiszt-ségről, amely a polgári végrehajtás érdekében jött létre, azonban ezzel párhuzamosan az ország politikai vezetésében nem fejlődött ki a felelősségteljes politizálás.

³³ Mal, Polona – Rus, Tina – Voh Boštic, Anže: Post-Conflict Reconstruction of Bosnia, Security in South Eastern Europe. International Institute for Middle East and Balkan Studies, Faculty of Social Sciences University of Ljubljana, Ljubljana, 2007.

³⁴ OHR (Bosnia and Herzegovina): Office of the High Representative, ENSZ Főképviselet, aki a Daytoni Békeszerződés polgári végrehajtásáért felel.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 2. szám

KÖVETKEZTETÉSEK

A változásra szükség van Bosznia-Hercegovinában. A nemzetközi közösség reformokat vár. A Dayton által kialakított, nem integratív belső keretek között, az elmúlt két évtized tapasztalata is mutatja, hogy a helyzet önmagában nem javul. Több sürgős reform is az ENSZ Főképviseleje által jött létre, viszont pont ez a hivatali tisztség, amely az ország szuverén voltát is megkérdőjelezi, és gátja volt eddig is a demokratikus intézményi fejlődésnek. A nemzetközi közösség hozzáállását leginkább az tükrözi, hogy ha nem is tökéletesen, de ha valamennyire működik, akkor nem avatkoznak közbe.³⁵ Kérdéses, hogy ez pusztán érdektelenség vagy a beavatkozást követő esetleges kudarcra való félelem, vagy forráshiány. Az éremnek két oldala van. Így nem csak a nemzetközi közösség felelőssége egyedül a kialakult állapot. A három etnikai csoport sem mutat hatékonyságot a politikai döntéshozatalban. Erről a pontról Boszniát, ahol jelenleg tart, egy erős gazdasági fejlődés tudná kibillenteni. Ez ugyanis kulcsfontosságú. A három etnikum eltérő fejlődése mikro és makro szinten is aszimmetrikus fejlődést produkál. Az egyik entitás haladna, amíg a másik épp lassítja ugyanazt a folyamatot. Ez az integrációs folyamatokban is megfigyelhető. Az EU elérése pedig a legerősebb integrációs tényező lehet. A helyzet összetett, de nem reménytelen.

Dayton több ponton is elavult, túlhaladta az idő. Szembetűnő probléma, hogy a két entitás úgy éli egy országon belül az önálló politikai életét, hogy nincs köztük függőségi kapcsolat. A Republika Srpska és a szarajevói vezetés között kialakult nexus zérónak mondható. Szarajevó és Milorad Dodik politikája is erősödik, miközben Bosznia-Hercegovina állami szinten gyengül. Ez az alapvető dinamika határozza meg Boszniát, és tehet arról, hogy a reformok nem a megfelelő ütemben zajlanak. Az ország nem funkcionál, inkább csak vegetál, még akkor is, ha tisztában vagyunk azzal, hogy egy közel négyéves háborús helyzet után az újjáépítési folyamat akár generációkon keresztül is eltarthat. Így azonban az európai, euroatlanti integrációhoz kevés, amit nyújtani tudnak.

A Daytoni Egyezménynek eredményei mellett hosszú távon a hiányosságai is megmutatkoztak. Bizton állíthatjuk, hogy a kiigazítás jövőbementató, haladást segítő intézkedés lehet az állami szint és a két entitás között fennálló kapcsolat rendszerében. Minden más, jelentsen ez akár új személyeket vagy újabb generációt, aki felváltja, illetve leváltja az aktuálisan regnáló politikai elitet, vagy újabb kereskedelmi kapcsolatokat, nem lesznek hatásosak, a bizonytalanság tehát marad. Mindamelllett a központi kormány és az entítások közötti hatalmi viszony kezelése nem lehetetlen. 2006-ban az áprilisi csomag néven ismert alkotmányos reform majdnem elfogadásra került, ott nem az örökös renitens szerbeken csúszott el az előrelépés. Nyilvánvalóan, adott körülmények között lettek volna csak hajlandók erre, viszont a megfelelő ösztönzők hatására, helyrehozható a Dayton által okozott „hiba”. Ezáltal az ország is kitorhetne a működésképtelen létből. Ehhez azonban szükség

³⁵ Mal – Rus – Boštic: i. m.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 2. szám

van arra, hogy politikai nyomást gyakoroljanak az entitásokra, akár nemzetközi szinten is. A nemzetközi közösség szerepe viszont továbbra is kérdéses.

A változás alapját az etnikai megosztottságtól fokozatos eltávolodás és az egyedi jogok előtérbe kerülése kell, hogy jelentse a kollektív jogok helyett. Az állami berendezkedést és a közigazgatást le kell egyszerűsíteni, és az intézményrendszer is átalakításra szorul. Bosznia esetében a legfontosabbak:

- a kollektív (többtagú) állami szervezet helyett, amely együtt gyakorolja az államfői jogokat, egy közvetlenül választott államfői tisztség kialakítása;
- a parlament átalakításában az etnikai megosztottságtól terhes politikai berendezkedés megújítása;
- a három hatalmi ág és a költségvetési jogkörök közötti összhang megteremtése, amely kompetens az Európai Unióval, és a működő piacgazdaság kiépülését is segíti, ezáltal a belső kohéziót erősíti;
- a hatáskörök elosztása érdekében is indokolt a közigazgatás és a hozzá rendelhető források közötti egyensúly kialakítása;
- a vétójogok korlátozása, ne az etnikai csatározás eszköze legyen, hanem kizárólag a közös felelősségi körbe tartozó döntések esetén élhessenek ezzel a joggal;
- a kisebbségi jogok, beleértve a hivatalosan elismert 17 nációt és a szerb, bosnyák, horvát etnikum adott területen kisebbségként felmerülő jogainak jelentősebb védelme és a két etnikum, a Republika Srpska és Bosznia-Hercegovinai Föderáció entitásnak és ez utóbbin belül a kantonok jogköreinek csökkentése;
- a választójogot ne az etnikai hovatartozása határozza meg;
- a nacionalista retorikát meg kell fékezni;
- a menekültek számára pedig javítani kell a visszatérők reintegrációs esélyeit.³⁶

Az igazgatási struktúra átalakítása, a két entitás politikai függősége mellett, ki kell alakítani a gazdasági egymásrataltságot is. Fokozni kell az exportot, gazdasági stratégiai kapcsolatokat kell Boszniának kialakítania, és nemzetközi megállapodásokon keresztül is támogatni kell az ország gazdasági teljesítményének javítását. Ennek egyenes következménye lehet az országba áramló több befektetés, amely új foglalkoztatási lehetőségeket teremt, és esélyt az életszínvonal növekedésére.

Az állandó és olykor kiélezett területi problémák, mint a szerbek elszakadási törekvései vagy a horvátok harmadik entitás kérdése sem feltétlenül jelentenek akadályt. Aleksandar Vučić ugyanis nem ápol kiegyensúlyozott politikai kapcsolatot Milorad Dodikkal. Igaz, a NATO csatlakozás kérdésében azonos az álláspontjuk. Továbbá a Szerbiához csatlakozás

³⁶ Az Európai Parlament állásfoglalása a Daytoni Békemegállapodás 20. évfordulójáról, Állásfoglalásra irányuló indítvány, Európai Parlament, Brüsszel, 2015. <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+MOTION+B8-2015-1397+0+DOC+XML+V0//HU> (Letöltés: 2017. 04. 17.)

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 2. szám

esélye a Republika Srpska esetében kicsi, mivel Szerbia elsődleges külpolitikai célja az EU tagság, és ha Aleksandar Vučić nem támogatja Bosznia-Hercegovina szuverenitását és területi integritását, akkor Belgrád esélyei az integráció sikeres lezárására minimálisan csökkennek. A horvátok esetében pedig megfigyelhető egy olyan tendencia, hogy mindig a bosnyákok és szerbek által diktált iramot követték. Így ez a kapcsolat, ami a bosnyákok és a szerbek közötti lendület meghatározója, ez, ami a lényeges pont. Már csak azért is, mert Boszniában a szerbek körül keletkezik a legtöbb probléma. A Republika Srpska és Szarajevó között egy esetlegesen kialakuló kooperatív viszony azonban segítséget jelenthet, ami a horvátok együttműködésére is pozitívan hatna.

Egy multietnikus környezetben, ahol korábban az etnikai konfliktus eszköze lett a célzott erőszak alkalmazása, nem szabad alkotmányos garanciákat adni a további nacionalista politika gyakorlására. Dayton viszont ehhez kiváló alapot teremtett. A változáshoz Boszniának újra segítségre van szüksége. Ebben a segítségben a helyi erőknél és a nemzetközi közösségeknek is szerepet kell vállalniuk. A szövetségi szint tekintélyének növekedése és a két entitás közötti függőségi viszony kialakítása és annak megtartása a legfontosabb feladat, amely a jövőben Bosznia-Hercegovinát az önálló működés útjára terelheti és felszámolhatja a belső biztonsági kihívásokat is.

FELHASZNÁLT IRODALOM

1. Az Európai Parlament állásfoglalása a Daytoni Békemegállapodás 20. évfordulójáról, Állásfoglalásra irányuló indítvány. Európai Parlament, Brüsszel, 2015. <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+MOTION+B8-2015-1397+0+DOC+XML+V0//HU> (Letöltés: 2017. 04. 17.)
2. Az Európai Parlament állásfoglalására irányuló indítvány a Bizottság Bosznia-Hercegovináról szóló 2016. évi jelentéséről. Külügyi Bizottság, Európai Parlament, Brüsszel, 2017. <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+REPORT+A8-2017-0026+0+DOC+XML+V0//HU#> (Letöltés: 2017. 04. 17.)
3. Borger, J.: Bosnia's bitter, flawed peace deal, 20 years on. *The Guardian* (London), 2015. <https://www.theguardian.com/global/2015/nov/10/bosnia-bitter-flawed-peace-deal-dayton-agreement-20-years-on> (Letöltés: 2017. 04. 17.)
4. Bosznia-Hercegovina: Stabilizációs és Társulási Megállapodás megkötése. Európai Tanács, Brüsszel, 2015.
5. Bosznia-Hercegovina 1 főre jutó GDP. Trading Economics, 2017. <http://hu.tradingeconomics.com/bosnia-and-herzegovina/gdp-per-capita> (Letöltés: 2017. 04. 15.)
6. Bosznia-Hercegovina foglalkoztatottak száma. Trading Economics, 2017. <http://hu.tradingeconomics.com/bosnia-and-herzegovina/employed-persons> (Letöltés: 2017. 04. 15.)

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 2. szám

7. Bosznia-Hercegovina is tett egy lépést az EU-tagság felé. Kitekintő, Budapest, 2018. <http://kitekinto.hu/2018/02/28/europai-ugyek/bosznia-hercegovina-is-tett-egy-lepest-az-eu-tagsag-fele/> (Letöltés: 2018. 03. 01.)
8. Bosznia-Hercegovina munkanélküliségi ráta. Trading Economics, 2018. <http://hu.tradingeconomics.com/bosnia-and-hercegovina/unemployment-rate> (Letöltés: 2018. 02. 26.)
9. Constitutional reform in Bosnia and Herzegovina. Monitoring Committee, Parliamentary Assembly, Strasbourg, Doc.10982, 2006. <https://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/X2H-Xref-ViewHTML.asp?FileID=11406&lang=en> (Letöltés: 2017. 04. 17.)
10. Császár Zsuzsa: Kisebbség – Oktatás – Politika a Balkánon. Egyesület Közép-Európa Kutatására, Szeged, 2011.
11. Dautović, Kenan: Security Policies in the Western Balkans: Bosnia and Herzegovina. In: Miroslav Hadzic, Milorad Timotic and Predrag Petrovic (eds.): Security Policies in the Western Balkans. Belgrade Centre for Security Policy, Belgrade, 2010.
12. Domanits András: Bosznia már nem hadszíntér. OrientPress, Budapest, 2016. <http://orientpress.hu/cikk/-bosznia-mar-nem-hadszinter> (Letöltés: 2017. 04. 15.)
13. Draveczy-Ury Ádám: A szegénység és az előrelépés hiánya áll a boszniai elégedetlenség hátterében. 02/13. 2014. <http://www.honvedelem.hu/nyomtat/42403> (Letöltés: 2017. 04. 15.)
14. Európai Tanács, Az Európai Unió Tanácsa: A Tanács következtetései Bosznia-Hercegovina Európai Unióhoz való csatlakozása iránti kérelméről. Európai Tanács, Brüsszel, 2016.
15. European Commission: A credible enlargement perspective for and enhanced EU engagement with the Western Balkans. The enlargement process, COM, Strasbourg, 2018.
16. European Commission: Communication from the Commission of the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee of the Region. A credible enlargement perspective for and enhanced EU engagement with the Western Balkans, COM (2018) 65 final, Strasbourg, 2018.
17. EWB: The year of chance for the Balkans: The 5 key events of 2018, European Western Balkans. Center for Contemporary Politics, Belgrade, 2018.
18. Larkin, Edwin W.: Has the Dayton Peace Agreement stopped progress in Bosnia and Herzegovina? United States Army National Guard, United States Army War College, Pennsylvania, 2013.
19. Mal, Polona – Rus, Tina – Voh Boštic: Anže, Post-Conflict Reconstruction of Bosnia, International Institute for Middle East and Balkan Studies, Security in South Eastern Europe, Faculty of Social Sciences University of Ljubljana, Ljubljana, 2007.
20. Mine Action Strategy (2009–2019) – Bosnia and Herzegovina, Council of Ministers Bosnia and Herzegovina, Sarajevo, 2008/4.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 2. szám

21. Pasić, L.: 20 years after Dayton: where is Bosnia and Herzegovina Today?, *Balkananalysis.com Special Publication*, 29.02.2016.
22. Polgári Eszter: Sejdić és Finci Bosznia-Hercegovina elleni ügye, Az Emberi Jogok Európai Bíróságának legutóbbi döntéséből. *Fundamentum* (Budapest), 2010/1.
23. Rehn, Olli: Issues: Bosnia and the EU, European Stability Initiative. Esiweb, 2008. http://www.esiweb.org/index.php?lang=am&id=311&film_ID=5&slide_ID=33 (Letöltés: 2017. 04. 15.)
24. Szalay Szabolcs, Vészesen fogyó kisebbségek Bosznia-Hercegovinában, *Kitekintő*, Budapest, 2012. http://kitekinto.hu/europa/2012/04/07/veszesen_fogyo_kisebbssegek_bosznia-hercegovinaban (2017.04.15.)
25. Szentesi Zöldi László – Pósa Károly: Burkás lányok, minaretek. *Demokrata*, Budapest, 2016. <http://www.demokrata.hu/cikk/burkas-lanyok-minaretek> (Letöltés: 2017. 04. 15.)
26. Transparency International Bosna i Hercegovina: Monitoring provodenja antikorupcionih reformi u Bosni i Hercegovini. Sažetak, Sarajevo, 12/2016.

HETTYEY ANDRÁS¹

**Új perspektívák a külpolitika elemzésben:
a szerepelmélet és gyakorlati alkalmazása Németország
példáján²**

**New Perspectives in Foreign Policy Analysis:
Germany and the Application of Role Theory**

Absztrakt

A külpolitika elemzés (FPA – Foreign Policy Analysis) egyik gyümölcsöző ága a szociológia és pszichológia meglátásaira alapozott szerepelmélet-iskola. A szerepelmélet abból indul ki, hogy az államok jól meghatározható és stabil szerepeket játszanak a nemzetközi rendszerben, amelyeknek a forrása belső és külső elvárások. Tanulmányunkban a szerepelmélet történetét és alapfogalmait ismergetjük, majd Németország példáján gyakorlati alkalmazását is bemutatjuk. A német példa azért különösen alkalmas erre, mert az ország rendelkezik egy stabil és elfogadott szereppel, a civil hatalmisággal. A tanulmány célja, hogy a magyar tudományos közönség is megismerkedjen a szerepelmélettel és módszertanával, hogy a magyar külpolitikára is alkalmazni lehessen a meglátásait.

Kulcsszavak: Németország, külpolitika, szerepelmélet, külpolitika elemzés, FPA

Abstract

Role theory has been one of the most fruitful subfields of Foreign Policy Analysis in the last decades. Based on the theoretical and practical underpinnings of sociology and psychology, role theory is founded on the notion that states play well-defined and relatively stable roles in the international system, the origins of which are ego and alter expectations. Our paper reviews the history and the basic concepts of role theory, and then goes on to apply the model to Germany, which has a well-known and accepted role in being a civilian power. The goal of our paper is to present the role theory approach to the Hungarian scholarly community in order to start to apply its methods to the Hungarian foreign policy as well.

¹ Nemzeti Közszolgálati Egyetem – National University of Public Service. E-mail: hettyey.andras@uni-nke.hu ORCID: 0000-0002-9512-2195.

² A mű a KÖFOP-2.1.2-VEKOP-15-2016-00001 azonosítószámú, „A jó kormányzást megalapozó közszolgálat-fejlesztés” elnevezésű kiemelt projekt keretében működtetett Zrínyi Miklós Habilitációs Program keretében, a Nemzeti Közszolgálati Egyetem felkérésére készült.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 2. szám

Keywords: Germany, foreign policy, role theory, foreign policy analysis

„Semleges”, „nagyhatalom”, „regionális hatalom”, „kisállam”, „áldozat”, „független”, „agreszor”, „közvetítő”: a nemzetközi politika nyelvezetéhez időtlen idők óta hozzá tartoznak ezek a kifejezések, amelyek szerepeket, szerepfelfogásokat takarnak. Nem véletlenül: az államok ugyanis a nemzetközi rendszerben egy színházhoz hasonlóan jól beazonosítható szerepeket játszanak, tartva magukat a forgatókönyvhez, amelyet részben ők maguk, részben a többi állam elvárása alkotott meg. A szereplők általában a betanult szöveget mondják fel, de bizonyos tényezők együttállása esetén radikálisan új szerepeket vesznek fel. A színpadon ugyan a nagyhatalmak játsszák a fő szerepeket, de mellékszereplőként, statisztaként olykor a kisebb államok is a reflektorfénybe kerülhetnek, még ha csak rövid ideig is. Úgy gondoljuk, hogy a szerepelméletet (*role theory*), mint a külpolitika elemzés (*FPA – Foreign Policy Analysis*) egyik aliskoláját ez a színház-metafa jellemzi a legjobban.

A szerepelmélet abból indul ki, hogy a nemzetközi rendszer legtöbb állama rendelkezik egy elképzeléssel arról, hogy az adott országnak milyen szerepet kellene játszania a nemzetközi szintéren. Ezt az elképzelést nevezzük szerepfelfogásnak (vagy szerepkoncepciónak). Így vannak államok, amelyek „semlegesként” tekintenek magukra, és külpolitikai döntéseiket ez a felfogás határozza meg. Vannak államok, amelyek szerepkoncepciója a „nagyhatalom”, az ezzel járó határozott és aktív külpolitikával. A skála másik végén vannak „kisállamok”, amelyek korlátozott erőforrásaik miatt nem vállalnak nagy szerepet a nemzetközi rendszer alakításából. A szerepfelfogások általában stabilak, ami hasznossá teszi tanulmányozásukat a külpolitika gyakorlói számára is, hiszen jól előre jelezhetik egy-egy ország várható külpolitikai viselkedését. Ugyanakkor a szerepfelfogás nem mindig tükröződik a szerep végrehajtásában, vagyis a konkrét külpolitikai lépésekben. A szerepelmélet egyik kihívása a retorika és a valóság közötti különbségek felmutatása is.

Írásunk nem titkolt célja a magyar tudományos közösség figyelmének a felhívása a szerepelmélet előnyeire és az ebből fakadó lehetőségekre. Hogyan lehet az, hogy a hasonló erőforrásokkal és képességekkel rendelkező Franciaország és Németország annyira különböző biztonságpolitikát követ? A válasz a szerepelmélet szerint a radikálisan különböző francia és német szerepfelfogásban rejlik. Miért nem közeledett az 1990-es évek Oroszországa a Nyugathoz? A szerepfelfogás szakirodalmá szerint azért, mert olyan szerepkoncepciókat követett, amelyek nehezen voltak összeegyeztethetőek a Nyugattal való együttműködéssel. Mivel magyarázhatjuk a 2010 utáni, a korábbinál határozottabb magyar külpolitikai érdekérvényesítést? Noha ezzel még nem foglalkozott a szerepelmélet, de talán azzal, hogy a második és harmadik Orbán-kormány radikálisan más szerepfelfogást követ, mint elődei. Összességében tehát a szerepelmélet képes olyan változásokat is megmagyarázni, amelyeket a nemzetközi kapcsolatok hagyományos elméletei (realizmus, liberaliz-

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 2. szám

mus) nem. Éppen ezért lenne gyümölcsöző, ha Magyarországon is meghonosodna a szerepelméleti keretekben történő gondolkozás.³

Jelen tanulmány e rövid bevezető után a szerepelmélet szakirodalmát tekinti át az 1970-es évektől napjainkig. Ennek a keretében ismertetjük és hivatkozunk a legismertebb szerzők műveire, mind az amerikai, mind az európai iskolából. A harmadik fejezetben a legfontosabb fogalmakat definiáljuk, úgymint „szerep”, „szerepfelfogás”, „szereperformansz” és „identitás.” A fogalmi áttekintés során Holsti és Breuning modelljeit segítségül véve leírjuk, hogy mik azok a külső és belső tényezők, amelyek a szerepfelfogást meghatározzák. A fejezet végén arra is rámutatunk, hogy hogyan lehet a szerepelmélet segítségével az országok szerepfelfogásban bekövetkező változásokat leírni. A negyedik fejezetben Németország példáján keresztül mutatjuk be a szerepelmélet meglátásainak alkalmazását. A német külpolitika azért különösen alkalmas erre, mert egy jól meghatározott szereppel, a civil hatalommal szokta azonosítani a szakirodalom. A záró fejezetben felvázoljuk a szerepelmélet alkalmazhatóságát a magyar külpolitikára, és felvetünk olyan kérdéseket, amelyek jobb megértéséhez a szerepelmélet hozzá tud járulni.

SZAKIRODALMI ÁTTEKINTÉS

A szerepelméleti kutatások kezdete az 1970-es évekre tehető, amikor az első jelentősebb szerepelméleti megközelítésű tanulmányok megjelentek – többek között – Kalevi Holsti,⁴ Stephen G. Walker,⁵ Naomi B. Wish⁶ és Maurice A. East tollából.⁷ A korai, elsősorban amerikai szerzők strukturalista nézőpontból vizsgálták a szerepelméletet, vagyis arra fókuszáltak, hogy a nemzetközi rendszer struktúrája hogyan kényszeríti a döntéshozókat bizonyos szerepkoncepciók felvállalására. Más szóval, az agency-structure vitában a korai írások elsősorban az utóbbira fókuszáltak, az egyéni és csoportos aktorok rováására.⁸ A structure-agency vita lényege, hogy a társadalomtudományokban, esetünkben a nemzetközi kapcsolatokban, a makrostruktúrák (*structure*), vagy az egyéni, esetleg csoportos szereplők-e (*agency*) a meghatározóak. Vajon egy ország külpolitikáját az olyan nehezen megváltoztatható struktúrák, mint a földrajzi méret és elhelyezkedés, a nyersanyagokkal

³ A szerepelmélettel magyar nyelven tudtommal csak Marton Péter foglalkozott behatóbban: Marton Péter: A külpolitika elemzése. Budapest, Antal József Tudásközpont, 2013, 19–25.

⁴ Kalevi Holsti: National Role Conceptions in the Study of Foreign Policy. *International Studies Quarterly*, 1970/14, 233–309.; Kalevi Holsti: National Role Conceptions in the Study of Foreign Policy. In: S. G. Walker (Ed.): *Role Theory and Foreign Policy Analysis*. Durham, Duke University Press, 1987.

⁵ S. G. Walker: National Role Conceptions and Systematic Outcomes. In: L. Falkowski (Ed.): *Psychological Models in International Politics*. Boulder, Westview Press, 1979.

⁶ N. B. Wish: Foreign Policy Makers and National Role Conceptions. *International Studies Quarterly*, 1980/24, 532–554.

⁷ M. A. East: Size and Foreign Policy Behavior: A Test of Two Models. *World Politics*, 1973/25, 556–576.

⁸ Walter Carlsnaes: The Agency-Structure Problem in Foreign Policy Analysis. *International Studies Quarterly*, 1992/36/3, 245–270.; Walter Carlsnaes: On Analysing the Dynamics of Foreign Policy Change: A Critique and Reconceptualization. *Cooperation and Conflict*, 1993/28/1, 5–30.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 2. szám

való ellátottság, vagy a nemzetgazdaság mérete határozza meg? Vagy ellenkezőleg: az aktorok (kormányok, egyes politikusok) határoznak a külpolitika milyenségéről? A konstruktivista iskola, amelyhez a szerepelmélet is közel áll, Anthony Giddens strukturálódási elméletére támaszkodva azt hangsúlyozza, hogy struktúra és aktor kölcsönösen meghatározza egymást. Eszerint a külpolitikai cselekvés csak úgy magyarázható, hogy a struktúra teszi lehetővé a szereplők cselekvését, ám a szereplők a struktúrát aktívan alakíthatják is. Ez annyit jelent, hogy egyfelől a struktúrák alkotják és formálják a szereplőket és azok érdekeit, másfelől azonban az aktorok cselekvéseiken keresztül újratermelik, vagy éppen megváltoztathatják a struktúrát. A két tényező tehát kölcsönhatásban van egymással: még a legtartósabbnak tűnő struktúra sem örök és megváltoztathatatlan, és a legaktívabb és legrátermettebb politikus külpolitikáját sem lesz sikeres, ha nincs tekintettel a strukturális tényezőkre.⁹

A struktúrákra való túlzott fókuszálás akkor jelentkezett problémaként, amikor a kis államok külpolitikáját vizsgálták a kutatók. East¹⁰ és Laura Neack¹¹ például egyaránt az állam mérete és külpolitikája közötti kapcsolatot elemezte, és arra jutottak, hogy az ország mérete megelőlegezi a nemzetközi rendszerben betöltött szerepét. Ahogy azonban arra Breuning rámutatott, a túlzottan strukturalista kis állam megközelítés több okból is problematikus, hiszen egyrészt nehéz operacionalizálni a „kicsiséget”: pontosan melyik katonai, politikai, gazdasági vagy földrajzi mutatót kell választani, és hogyan kell súlyozni őket?¹² Másrészt egy globális értelemben kicsi állam regionálisan fontos szerepet játszhat – elég csak Katarra vagy Szingapúrra gondolnunk. Egy szó, mint száz: egy állam mérete vagy földrajzi elhelyezkedése kétségtelenül része a szerepfelfogásának, de nem határozza meg kizárólagos jelleggel.

A struktúrákra való túlzott koncentráció éppen a szerepelméleti megközelítés legfőbb előnyét, vagyis annak a képességét szorította háttérbe, hogy megmutassa, az aktorok hogyan képesek megváltoztatni, átalakítani a struktúrákat.¹³ Éppen ezért a szerepelmélet kutatói (különösen az európaiak) a 80-as évektől kezdve elkezdtek az aktorokat a közép-pontba helyezni, pontosabban Giddens alapján a struktúrák és aktorok kölcsönhatását. Hanns W. Maull,¹⁴ Walter Carlsnaes már idézett tanulmányai és Marijke Breuning¹⁵ egy-

⁹ Anthony Giddens: *The constitution of society*. Berkeley, University of California Press, 1984.; Kiss J. László: *Változó utak a külpolitika elméletében és elemzésében*. Budapest, Osiris, 2009, 84.

¹⁰ M. A. East: *National Attributes and Foreign Policy*. In: M. A. East, S. A. Salmore and C. F. Hermann (Eds.): *Why Nations Act*. Beverly Hills, Sage, 1978.

¹¹ L. Neack: *Linking State Type with Foreign Policy Behavior*. In: L. Neack, J.A.K. Hey and P. J. Haney (Eds.): *Foreign Policy Analysis: Continuity and Change in Its Second Generation*. Englewood Cliffs, Prentice Hall, 1995.

¹² Marijke Breuning: *Role theory research in international relations*. In: Sebastian Harnisch – Cornelia Frank – Hanns W. Maull (Eds.): *Role Theory in International Relations. Contemporary Approaches and Analyses*. New York, Routledge, 2011, 18.

¹³ Uo.

¹⁴ Hanns W. Maull: *Germany and Japan: The New Civilian Powers*. *Foreign Affairs*, 1990/9, 91–106.; Hanns W. Maull: *Deutschland als Zivilmacht*. In: Siegmund Schmidt – Gunther Hellmann – Reinhard Wolf (Hrsg.): *Handbuch zur deutschen Aussenpolitik*. Wiesbaden, VS, 2007, 62–73.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 2. szám

aránt a nemzeti döntéshozókat helyezték középpontba, ami azzal az előnnyel járt, hogy a szerepelméleti megközelítés hirtelen dinamikussá vált: arra is képes lett, hogy az egyes államok külpolitikájában bekövetkező változásokat megmagyarázza.¹⁶

Az elmúlt 15–20 évben a szerepelmélet művelői elsősorban a konstruktivisták köréből kerültek ki, ami nem meglepő, hiszen a szerepelmélet szorosan kötődik olyan koncepciókhoz, mint identitás és önkép, amelyek előkelő helyet foglalnak el a konstruktivisták kutatási napirendjén.¹⁷ Mind a konstruktivisták, mind a szerepelméletet alkalmazók igyekeznek túllépni az államok anyagi jellemzőin, hogy megértsék a döntéshozók perspektíváit. A döntéshozók perspektívájának az alapja ugyanakkor egy interpretáció arról, hogy az adott ország állampolgárainak mi a kollektív önértelmezése, az önidentitása, milyen értékekben hisznek, és milyen normákat tartanak fontosnak, és ezekből fakadóan milyen szerepfelfogás betöltését várják politikusaitól. Mint látható, az elmúlt ötven évben teljes kört futott be a szerepelmélet alkalmazásának a története, hiszen a kezdeti, struktúra-középpontú felfogástól lassan, de biztosan az aktorok kerültek az előtérbe.

ALAPVETŐ FOGALMAK

A szerepelmélet által alkalmazott koncepciók („szerep”, „identitás”, „norma”, „önértelmezés”) természetesen nehezen definiálhatók és operacionalizálhatók. A szakirodalom alapján most mégis kísérletet teszünk a legfontosabb fogalmak tisztázására. A szociológia és a pszichológia kimerítően foglalkozott a **szerep** meghatározásával. A szerep nem más, mint egy olyan szociális pozíció, amely a saját (ego) és mások (alter) elvárásaira támaszkodva kijelöli egy személy célját, funkcióját a csoportban, társadalomban.¹⁸ A „tanár”, „pap”, „orvos”, „vendég”, „járókelő”, „kistestvér” vagy „kérelmező” mind egy ilyen szerep, amelyben a saját és mások elvárásai jelölik ki és korlátozzák a viselkedésünk kereteit.

A központi fogalom, a szerepfelfogás két részből áll: Harnisch rövid definíciója szerint: „role conceptions refer to an actor’s perception of his or her position vis-à-vis others (the ego part of a role) and the perception of the role expectations of others (the alter part of a

¹⁵ Marijke Breuning: Culture, History, Role: Belgian and Dutch Axioms and Foreign Assistance Policy. In V. Hudson (Ed.): Culture and Foreign Policy. Boulder, Lynne Rienner, 1997.

¹⁶ Például: J. Gustavsson: How Should We Study Foreign Policy Change? *Cooperation and Conflict*, 1999/34, 73–95.

¹⁷ Alexander Wendt nyomán az 1990-es években kialakuló konstruktivista iskola szerint a nemzetközi rendszer egy „társadalmilag megkonstruált” realitás, „vagyis a nemzetközi kapcsolatokat elsődlegesen nem önmagukban a (materiális) struktúrák befolyásolják, hanem sokkal inkább a politika világával kapcsolatos értékeink és feltevéseink. Wendt hibásnak tartja azt a megközelítést, amely szerint a politikai szereplők preferenciáit és igényeit kizárólag a rendszer struktúrájából lehet levezetni, s amely ebből fakadóan figyelmen kívül hagyja az olyan „belső” tényezőket, mint a kultúra és az eszmék szerepe. A rendszert végül is a szereplők alakítják, az ő felfogásuknak, világképüknek tehát „konstitutív” szerepe van. Így válik kulcsjelentőségűvé a konstruktivizmusban az identitás, vagyis az, hogy egy politikai aktor miként határozza meg önmagát.” Egedy Gergely: Bevezetés a nemzetközi kapcsolatok elméletébe. Budapest, HVG-ORAC, 9–10.

¹⁸ Sebastian Harnisch: Role theory. In: Harnisch – Frank – Maull: i. m. 8.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 2. szám

role) as signaled through language and action.”¹⁹ Harnisch egyszerűsített definíciójából kiemeljük annak a fontosságát, hogy az alter-elvárások a nyelven, mint médiumon keresztül artikulálódnak. A nyelvnek ugyanis központi szerepe van a szerepelméletben: a külpolitikai szerepről szóló kinyilatkoztatások, öndefiníciók, diskurzusok és viták a nyelven keresztül jelennek meg. Elsősorban a politikusi beszédek azok, amelyekből a szakirodalom le tudja vezetni azt, hogy az adott állam éppen mely szerepfelfogás(oka)t tart magára nézve irányadónak. A külpolitika materiális, anyagi alapjai (GDP, haderő, lakosság stb.) természetesen nem elhanyagolhatóak, de a szerepfelfogás semmiképpen sem pusztán a kapacitások szolgálai leképezése: szerény erőforrásokkal rendelkező államnak is lehet aktív és ambíciózus szerepfelfogása, ha az ország vezetői ezt így akarják, és ezt kommunikálják.

A szerepfelfogás bővebb definícióját Holsti adja klasszikus tanulmányában. Eszerint a szerepfelfogás „the policymakers’ own definitions of the general kind of decisions, commitments, rules and actions suitable to their state, and of the functions, if any, their state should perform on a continuing basis in the international system or in subordinate regional systems. It is their “image” of the appropriate orientations or functions of their state toward, or in, the external environment.”²⁰ A definíció alapján érdemes kiemelni, hogy Holsti a döntéshozókat jelöli meg, mint akik az adott ország szerepfelfogást kialakítják és meghatározzák, hogy milyen típusú döntések, szabályok és akciók alkalmasak, testhezállók egy ország számára, valamint hogy ezekből fakadóan milyen funkciót kell az adott államnak betöltenie a nemzetközi vagy regionális rendszerben.

Holsti szerint a szerepfelfogás ego-része a következő tényezőkből eredeztethető: földrajzi elhelyezkedés, erőforrásokkal való ellátottság, társadalmi-gazdasági szükségletek, nemzeti értékek, ideológia, hagyományos szerepek, közvélemény, politikai személyiségek és az ő szükségleteik.²¹ Az alter-elvárások a következőkből fakadnak: a nemzetközi rendszer struktúrája, a rendszer értékei, általános nemzetközi jogi alapelvek, szerződéses kötelezettségek, informális egyetértések és a „világ közvéleménye”. Ezek összessége adja tehát a szerepfelfogást, ami azonban nem feltétlenül egyezik azzal, ahogy az adott állam valóban fellép a nemzetközi rendszerben. Felfogás és végrehajtás között lehetnek különbségek, eltérések. Ahogy arra Breuning felhívja a figyelmet, Holsti definíciója azért hasznos, mert elhatárolja a szerepfelfogást a szerep-performansztól, vagyis a valóságos külpolitikai viselkedéstől. A szerepfelfogás tehát azt jelöli ki, hogy milyen eszmék mentén folytatja egy állam a külpolitikáját (preskriptív), míg a szerep-performansz fogalma pusztán leíró.²² Ideális esetben a kettő összhangban van, de sokszor előfordul, hogy nem ez a helyzet.

Módszertanilag Holsti összesen 972 nyilvános külpolitikai beszédet vizsgált meg, amelyeket 1965–1967 között mondtak magas rangú politikusok (elnökök, miniszterelnökök,

¹⁹ Uo.

²⁰ Holsti: National Role Conceptions i. m. 245–246.

²¹ Uo.

²² Breuning: Role theory research in international relations. i. m. 23.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 2. szám

külgyminiszterek).²³ A beszédek tartalmát kódolva Holsti 17 különböző szerepfelfogást azonosított a megnyilatkozások alapján, mint például „a forradalom bátyja”, „független”, „a hit védelmezője”, „közvetítő”, „híd” vagy „megbízható szövetséges.” Holsti szerint szakítani kell azzal a hagyományos felfogással, hogy egy államnak egy szerepe van. Az Egyesült Államokhoz nyolc, a Szovjetunióhoz hét, Magyarországhoz hat különböző szerepet lehetett hozzárendelni, és ez korrelált azzal, hogy mennyire volt aktív a nemzetközi rendszerben az adott ország: minél több különböző szerepet vállalt magára, annál aktívabbak voltak a valóságban is.²⁴ Voltak kifejezetten népszerű szerepek: a „független” szerepet például 54 különböző ország vindikálta magának, a „közvetítőt” huszonkettő.²⁵

Holsti szerint a szerepelmélet legfontosabb hozadéka, hogy a szerepfelfogások, mivel nehezen változtathatók, jó előrejelzői lehetnek az adott ország külpolitikai akcióinak. Holsti meglátása, hogy éppen ezért a külpolitika-elemzésnek nem annyira az egyes döntéseket kellene elemeznie, hanem a szerepek változását: „The notion of national role conception may help here. Because it suggests orientations, continuing commitments, actions, and functions, it has a level of generality covering many decisions. If we assume that most decisions will be reasonably consistent with role conceptions, then the task of foreign policy analysis should be to explain the origins, presence, and sources of change of national role conceptions rather than single decisions.”²⁶

1970-es cikkében Holsti nem foglalkozik az identitással, de az azóta eltelt évtizedekben a kutatás újabb és újabb rétegét hozta a felszínre ennek a nehezen körbeírható koncepciónak, ami kulcsfontosságú a szerepelméletben. A szerepelmélettel foglalkozó szakirodalom Hudson és Hopf nyomán olyan szociál-kognitív struktúrának írja le az identitást, amelynek minden döntéshozó ugyanúgy a része, mint bármely más „átlagos” állampolgár.²⁷ A vezetők tehát az őket kitermelő társadalmakból gyökereznek, és vezetői rátermetőségük nem csak az adott társadalom kultúrájának és identitásának a megértésén múlik, hanem azon is, hogy ezeket milyen mértékben tudják szerepkonceptióvá „lefordítani”, és még inkább, hogy ez a fordítás mennyire lesz sikeres és elismert az adott társadalomban. A sikeres vezető részben éppen azért lesz sikeres, mert egy olyan külpolitikai szerepfelfogást tud felrajzolni, amely összhangban áll a nemzet kultúra-felfogásával.²⁸ Az a politikus, aki tehát „érti” nemzete identitását, meggyőző szerepfelfogást is fog majd tudni felrajzolni. A szerepfelfogásnak ugyanakkor nemcsak „befelé”, vagyis otthon, kell hitelesnek lennie, hanem kifelé, más országokkal szemben is.

²³ Holsti: National Role Conceptions i. m. 256–260.

²⁴ Uo. 288.

²⁵ Uo. 290.

²⁶ Uo. 306.

²⁷ Ted Hopf: Social Construction of International Politics: Identities and Foreign Policies, Moscow, 1955 and 1999. Ithaca, Cornell University Press, 2002. 1.

²⁸ V. Hudson: Cultural Expectations of One's Own and Other Nations' Foreign Policy Action Templates. *Political Psychology*, 1999/20, 769.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 2. szám

Az identitást, mint fontos változót is beemelve a kutatásba, miből épül fel az újabb szakirodalom szerint egy ország külpolitikai szerepfelfogása? Breuning összegzése szerint mind struktúra- („anyagi sík”), mind aktor- (eszmei”) tényezőkből. Eszmei téren a döntéshozók percepciója a döntő arról, hogy miből áll az adott állam identitása, kulturális öröksége, és hogy ennek alapján mit vár el a hazai célközönség. Anyagi téren a döntéshozók percepciója a döntő arról, hogy milyenek az adott állam képességei, és milyenek éppen a lehetőségek a nemzetközi rendszerben a politikai cselekvésre. Ezekből a tényezőkből épül fel egy állam szerepfelfogása, amelyből azonban egyszerre több is lehet. Egyes földrajzi térségekkel szemben ugyanis lehet Magyarországnak egy bizonyos szerepfelfogása, amely más régiókkal szemben már nem áll fent. Ugyanígy: bizonyos szakpolitikai területeken lehet egy országnak egy fajta szerepfelfogása, míg más területeken teljesen másfajta. A szerepfelfogásból pedig a külpolitikai akciók, vagyis a már említett szerep-performansz következik.

Az 1990-es években a külpolitika-kutatásban előtérbe került a nemzetközi politika dinamikus aspektusainak a vizsgálata. Az 1989–1991-es fundamentális változások ugyanis arra ébresztették rá a kutatókat, hogy a nemzetközi rendszer változékonyabb, dinamikusabb, mint az oly sokáig statikus jegyeket magán viselő hidegháború éveiben volt.²⁹ Grossman arra mutat rá az 1991 utáni orosz szerepfelfogásokat ismertető cikkében, hogy a szerepelmélet alkalmas lehet annak az előrejelzésére, hogy változni fog egy ország külpolitikája: orosz politikusok beszédét elemezve valóban arra jutott, hogy a nyugattal egyre konfrontatívabb orosz szerepfelfogással párhuzamosan nőtt az Oroszország–Egyesült

²⁹ Gustavsson: i. m. 73.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 2. szám

Államok viszonylatban a vitás kérdések száma.³⁰ Gustavsson a svéd semlegesség változását elemző, sok tanulságot eredményező tanulmányában arra mutat rá, hogy államok akkor szoktak jelentős mértékben változtatni külpolitikájukon, ha három tényező együttállása figyelhető meg: (1) ha alapvető változások vannak a nemzetközi rendszer mélystruktúrájában; (2) ha stratégiai képességekkel rendelkező politikai vezetés van hatalmon; és (3) ha mélyreható válság üti fel a fejét.³¹ A második tényező ezek közül újra csak abba az irányba mutat, hogy a döntéshozóknak nagy lehetősége van a szerepfelfogás újradefiniálására – természetesen csak akkor, ha az illeszkedik a hazai értékekhez és identitáshoz.³²

Az uralkodó szerepfelfogás kiválasztásának a folyamatáról három elképzelés létezik Breuning szerint. Az egyik szerint a döntéshozók szocializálódnak egyik vagy másik szerepfelfogásba: elfogadják a rájuk hagyományozott felfogást, és nincsen helye az újrainterpretációnak. A második eshetőség, hogy a döntéshozók bizonyos érdekcsoportok reprezentánsai, és egy egységes és történelmi szerepfelfogás helyett az adott ország külpolitikáját annak az érdekcsoportnak (pl. pártnak vagy társadalmi osztálynak) a felfogása határozza meg, amelyik éppen hatalmon van. A szerepfelfogás tehát dinamikusan változhat, amint mások kerülnek hatalomra. A harmadik lehetőség, hogy maguk a döntéshozók alakítják ki országuk külpolitikai szerepfelfogását. Ebben az esetben a szerepfelfogások szintén változnak, ahogy a miniszterelnökök cserélődnek.³³

Breuning arra is felfigyelt, hogy további eshetőségek vannak egy szerepfelfogás kialakulására. Kis államok például olykor tudatosan törekednek arra, hogy specializált szerepet játszanak, mint a skandináv államok, amelyek „normavállalkozókként” egy-egy területen (fejlesztéspolitika, konfliktus-közvetítés, emberi jogok) éllovas szerepet töltenek, kis méretük ellenére. Ez a szerepfelfogás azért is lehet sikeres és konstans Norvégia vagy Svédország esetében, mert természetesen találkozik az ottani társadalmak alapvető és stabil elvárásával.³⁴ Egy másik eshetőség az 1945 utáni Japán és Németország szerepfelfogásának példája: ezeket külső szereplők, a szövetségesek írták elő Tokió és Bonn számára, de a két politikai elit és a két társadalom hamar átvette és magáévá tette. Tanulmányunk következő részében éppen ezt, az 1945 utáni német szerepfelfogást ismertetjük.

NÉMETORSZÁG, A CIVIL HATALOM

Hanns W. Maull az 1990-es évek elején vetette fel, hogy Németország szerepfelfogása a civilhatalmiság.³⁵ A civil hatalom-felfogás röviden összefoglalva olyan sajátosságokat egyesít magában, mint a „nemzetközi célok érdekében a másokkal való együttműködés szükségességének elfogadása, a nem katonai, elsődlegesen gazdasági, 'soft' hatalomra

³⁰ M. Grossman: Role Theory and Foreign Policy Change. *International Politics*, 2005/42, 348.

³¹ Gustavsson: i. m. 73.

³² Breuning: Role theory research in international relations. i. m. 30.

³³ Uo. 24–25.

³⁴ Uo. 33.

³⁵ Maull: Germany and Japan: i. m. 91–106.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 2. szám

való koncentráció a nemzeti célok elérése érdekében, a katonai erőnek csupán reziduális erőként történő felhasználása” és a szupranacionális struktúrák fejlesztésére való készség.³⁶ Kelet-Közép-Európa viszonylatában a civil hatalom szerepfelfogás legfontosabb hozadéka Kiss J. László szerint az, hogy míg más nagyhatalmak valamennyi opciót az „asztalon tartva”, készek a nyomásgyakorlásnak meggyőző hitelességet kölcsönözni, addig Németország erre még nem készült fel. Ez a német magatartás azt jelenti, hogy Berlin olykor „megnagyobbodott Svájként”, a „kicsik” képviselőjeként lép fel, nem pedig nagyhatalomként.³⁷

A civil hatalom, mint gondolat, a neves szociológus, Norbert Elias munkásságára megy vissza, aki arra hívta fel a figyelmet, hogy a középkortól kezdve egy lassú folyamat keretében a konfliktusok erőszakos megoldását visszaszorította az állami erőszak monopóliumának a kialakulása, az erőszak tiltásának egyre elfogadottabb normája és a konfliktusok alternatív, békés megoldásainak a megjelenése és intézményesülése. A kiszámíthatóság és erőszakmentesség lehetővé tette a munkamegosztást és az ezzel járó gazdasági fejlődést.³⁸ Elias gondolatait az államon belüli rendszerről ki lehet terjeszteni a nemzetközi politikára is, hiszen államok között is tanúi lehetünk egy egyre békésebb, „civilizáltabb” interakciónak.³⁹ Dieter Senghaas normatív megközelítésű modellje nagyban épít Elias munkásságára. Senghaas szerint a nemzetközi rendszerben akkor várható tartós, pozitív béke, ha végbemegy egy civilizatórikus folyamat, amelynek során az alábbi hat feltételnek kell teljesülnie:

- az erőszak alkalmazása nem lehet magán kezekben;
- állami erőszak-monopólium és jogállamiság kialakulása;
- interdependencia kialakulása, igények késleltetésének a képessége;
- demokratikus részvétel formáinak a kialakulása;
- szociális igazságosság;
- konstruktív politikai vitakultúra.⁴⁰

A civil hatalom-szerepfelfogás tehát egy olyan külpolitikai orientációt jelöl Maull szerint, amely a nemzetközi politika civilizálására irányul, annak érdekében, hogy a Senghaas-i tartós béke bekövetkezzen. (Ezzel egy gyakori félreértést is el lehet oszlatni: a „civil” kivitelezése itt semmiképpen sem azt jelenti, hogy „nem-katonai”: mint látni fogjuk, Németország civil hatalomként is teljes mértékben kész fegyveres erőt alkalmazni. A „civil” jelző azt az igényt jelöli, hogy Németország igyekszik „jobbá”, kiszámíthatóbbá tenni a nemzetközi rendszert.)

³⁶ Kiss J. László: Folytonosság a változásban – külpolitikai stratégia és nemzeti identitás a német fejlődésben. In: Kiss J. László (Szerk.): Nemzeti identitás és külpolitika az euroatlanti térségben. Budapest, Teleki László Alapítvány, 2005, 138–139.

³⁷ Kiss J. László: A „tartózkodás kultúrája” és a szíriai válság során tanúsított német magatartás. *MKI Tanulmányok*, 2013/29, 3–4.

³⁸ Norbert Elias: *Über den Prozess der Zivilisation*. Frankfurt a. M., Suhrkamp, 1976.

³⁹ Maull: *Deutschland als Zivilmacht*. i. m. 62–63.

⁴⁰ Dieter Senghaas (Hrsg.): *Frieden machen*. Frankfurt a. M., Suhrkamp, 1997, 20.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 2. szám

A CIVIL HATALOM NÉMET SZEREPFELFOGÁSÁNAK TÖRTÉNETE 1990 ELŐTT ÉS UTÁN

1945 után (Nyugat-)Németországban nem organikus módon fejlődött ki a civil hatalom-szerepfelfogás, hanem egy radikális fordulat után. A kelet-nyugat szembenállás és Németország megosztottsága ugyanúgy hozzájárult ehhez, mint a nyugati megszállók elvárásai és a háború utáni német politikai elit elkötelezettsége, hogy szakít a náci múlttal, és új utakon fog járni.⁴¹ Az 1949-ben létrejött Nyugat-Németország első célja az volt, megszűnjön a megszállás és az ország visszanyerje nemzetközi szuverenitását. Ehhez arra volt szükség, hogy az ország vezetése elnyerje a nyugatiak, elsősorban az Amerikai Egyesült Államok, bizalmát. Ennek zálogát pedig Konrad Adenauer kancellár (1949–1963) abban látta, ha Németország gyorsan és egyértelműen elkötelezi magát a Nyugat mellett. Ennek értelmében Bonn alapító tagja volt az ESZAK-nak (1951), az Európai Uniónak (1957) és hamar csatlakozott a NATO-hoz is (1955). Németország emellett lemondott az atomfegyverekről is (1955/1969). A 70-es évekre a civil hatalom-felfogás elemei már kialakultak és megkérdőjelezhetetlenek voltak – még ha a szakirodalom akkor még nem ismerte ezt a kifejezést.

Mauil szerint 1989 előtt a szerepfelfogás legfontosabb elemei a következők voltak:

- a náciizmus minden formájának következetes elutasítása és a múlttal való őszinte szembenézés;
- az NSZK megkérdőjelezhetetlen nyugati kötődése;
- a nacionalizmus meghaladása integráción és a szuverenitásról való lemondáson keresztül;
- a német külpolitikának megbízhatóság és kiszámíthatóság mutatójára kell törekednie;
- szkeptikus hozzáállás a politikai katonai eszközeihez és az erőszak alkalmazásához;
- gazdasági jólétre és társadalmi igazságosságra való törekvés a bel- és külpolitikában egyaránt, expanzió és nagyhatalmi ábrándok helyett;
- a német kérdés nyitva tartása az újraegyesülésig.

Mindezek az elemek Nyugat-Németország formális politikai struktúrájában is tükröződtek, így például az alkotmányban, amely tiltotta a támadó háborút, lehetővé, sőt, kívánatosá tette az euroatlanti integrációt és a nemzetközi jog primátusának elismerését. Az informális német politikai normák, mint a konszenzusra törekvés, a multilaterális megoldások keresése és a „tartózkodás kultúrája” szintén megkönnyítették a szerepfelfogáshoz igazodó szerep-performansz következetes végrehajtását.

Németország az egyesülés után nagy vonalakban hű maradt a civil hatalom-szerepfelfogásához. „Az egyesülés után Helmut Kohl kancellár nem győzte hangsúlyozni,

⁴¹ Mauil: Deutschland als Zivilmacht. i. m. 75.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 2. szám

hogy az új Németország külpolitikáját továbbra is 'az állandóság és a kiszámíthatóság' fogja jellemezni. A kontinuitás hangsúlyozásával a német vezetés azokat az aggodalmakat igyekezett eloszlatni, amelyek egy új, agresszív, nacionalista és az érdekeit határozottan érvényesítő Németországot vizionáltak.⁴² A megnövekedett és megerősödött Németországnak ugyanakkor alkalmazkodnia kellett azokhoz a belső és külső elvárásokhoz, amelyek nagyobb szerepvállalást vártak az újraegyesített országtól. Ennek a jegyében Németország fegyveres erővel is komoly szerepet vállalt Bosznia-Hercegovinában, Koszovóban és Afganisztánban, ami korábban elképzelhetetlen lett volna, hiszen 1990-ig még ENSZ-műveletekben sem vett részt német katona. Mégis: az újraegyesülés után is megmaradt az a széleskörű konszenzus, hogy Németország civil hatalom maradt az 1990 utáni változások ellenére. Ezen az sem változtatott, hogy Németország 1999-ben ENSZ BT-felhatalmazás nélkül vett részt Szerbia bombázásában, és hogy 2001 után Németország harcolt Afganisztánban a tálibok elleni műveletekben – állapították meg egy tanulmánykötetben a német külpolitika avatott szakértői a 2000-es évek közepén.⁴³

Mi magyarázza a német szerepfelfogásnak ezt a figyelemreméltó kontinuitását? Az egyik tényező minden bizonnyal az idő, vagyis az, hogy ennek a szerepfelfogásnak az újraegyesülés idejében 40, ma 70 évre visszamenő történelmi hagyománya van. Feltételezhető, bár a szakirodalomban még nem igazolt, hogy minél régibb egy szerepfelfogás, annál tartósabb lesz, és annál nehezebb lesz rajta aktoroknak változtatni. Az a tény is fontos szerepet játszhatott, hogy a gazdaságilag-kereskedelmileg páratlanul integrált és interdependens Németország anyagi érdekeinek is megfelelt ez a fajta szerepfelfogás. A német alkotmány normatív elvárásai is lényegesek, hiszen belőlük jórészt levezethetőek azok az elvárások, amelyeknek a civil hatalom-felfogás kitűnően megfelel.⁴⁴ Mi most mégis egy másik szempontot tartunk kiemelésre érdemesnek, ez pedig a társadalom elvárása a döntéshozói felé.

A kérdéssel foglalkozó számos felmérés közül mi csupán néhányat szeretnénk idézni: a Körber Alapítvány 2014-es felmérése szerint a megkérdezettek 60 százaléka továbbra is azt szeretné, ha Németország a külpolitikájában visszafogná magát és csupán 37 százalék várt nagyobb nemzetközi szerepvállalást országától. Egy évvel korábban, 2013-ban a megkérdezettek 54 százaléka szívesen látott volna egy ENSZ-es katonai műveletet Szíriában, de 62 százalékuk ellenezte, hogy ebben német katonák is részt vegyenek.⁴⁵ Ugyan 2017-re már a megkérdezettek 43 százaléka támogató volt egy nagyobb német külpolitikai aktivitást, de a többség (52 százalék) továbbra is a tartózkodást részesítette előny-

⁴² Hettyey András: A vonakodó szövetséges? Németország külföldi katonai bevetései a viták és a számok tükrében, *Külügyi Szemle*, 2014/1, 71.

⁴³ Hanns W. Maull: Conclusions: Uncertain Power: German Foreign Policy into the Twenty-First Century. In: Hanns W. Maull (Ed.): Germany's uncertain power: foreign policy of the Berlin republic. Basingstoke, Palgrave, 2006, 273.

⁴⁴ Maull: Deutschland als Zivilmacht. i. m. 81.

⁴⁵ *Deutschlandtrend*, Syrien-Einsatz ja, aber ohne Deutschland, 2013. augusztus 29.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 2. szám

ben.⁴⁶ Azt is érdemes megvizsgálni, hogy a megkérdezettek szerint mely témákban kellene Németországnak nagyobb aktivitást mutatnia: a legtöbb támogatást, 71 százalékkal egy kontraindikátor, a globális terrorizmus elleni hazai és nemzetközi harc kapta – kontraindikátor annyiban, hogy ez nem igazán vezethető le a civil hatalom-szerepfelfogásból. A második helyen, 67 százalékkal már egy „tipikus német külpolitikai téma”, a környezetvédelem és klímaváltozás elleni harc jelenik meg, harmadik helyen pedig egy hasonlóan civil hatalmi kérdés, az emberi jogok védelme áll.⁴⁷

Ami a katonai kiadások kérdést illeti, azoknak a növelését a mostani kedvező költségvetési környezetben is csupán a megkérdezettek 32 százaléka támogatta. 51 százalék meg volt elégedve a mostani, meglehetősen alacsony ráfordítással, 11 százalék még ezen is csökkentett volna. Az Európa-politika terén a németek mindössze 31 százaléka érzi úgy, hogy kormányának dominánsabban és határozottabb érdekérvényesítéssel kellene fellépnie. 51 százalék meg volt elégedve a jelenlegi német külpolitikával, 15 százalék szerint pedig még a mostani német fellépés is túl határozott. Ezekből a kiragadott felmérésekből is látszik, hogy – mint Timothy Garton Ash fogalmazott – „there has been no historical caesura since 3 October 1990 large enough to justify talking about a ‘new’ Germany”.⁴⁸

ÖSSZEGZÉS ÉS KITEKINTÉS

A szerepelmélet egy praktikus, közérthető megközelítés a külpolitika elemzéséhez. Haszna elsősorban abban mutatkozik meg, hogy a napi események és rutin-döntések szintjéről felemelkedve a külpolitika hosszú távú paramétereit tudja leírni. „Mérőszalagnak” is jól alkalmazható, hiszen a szerepfelfogás egyszerre normatív és deskriptív: Németország civil hatalom akar lenni, így a konkrét szerep-performanszot össze lehet hasonlítani a civil hatalom ideáltípusával és fel lehet mutatni a retorika és a valóság közötti eltéréseket. A módszertanon természetesen mindig javítani lehet: mint láttuk, számos tényező befolyásolja egy szerepfelfogás kialakulását. Ezeknek a mérése és súlyozása komoly kihívás. A legtöbb szerepelmélettel foglalkozó tanulmány elsődleges forrásbázisa a döntéshozók beszédeinek a vizsgálata, ami könnyen elérhető, de a valóságnak csak egy szeletét bontja ki. A kutatás további feladata tehát a módszertan további finomítása.

Ha Németországra sokan és eredményesen alkalmazták a szerepelméletet, ugyanez egyáltalán nem mondható el a magyar külpolitikáról. Pedig nagyon is lenne létjogosultsága az 1990 utáni magyar kormányokat egyenként megvizsgálni, hogy milyen szerepfelfogásokat alakítottak ki és ezek mennyire voltak stabilak. „Nyugatos?” „Szabálykövető?” „Mintaország?” „Megbízható szövetséges?” És 2010 után: „Éllovas?” „A hit védelmezője?” Magyarázhatja-e a 2010 utáni határozottabb magyar külpolitikát az, hogy a második és harmadik

⁴⁶ *Zeit*, Mehr Verantwortung für die Welt? Nix da!, 2017. december 5.

⁴⁷ Körber Stiftung: The Berlin Pulse 2017: The German Foreign Policy in Perspective, https://www.koerber-stiftung.de/fileadmin/user_upload/koerber-stiftung/redaktion/berliner-forum-aussenpolitik/pdf/2017/The-Berlin-Pulse.pdf

⁴⁸ Uo.

Orbán-kormány egyszerűen radikálisan más szerepfelfogást követ, mint elődei? Módszer-tanilag a magyar esetben is a miniszterelnökök, külügyminiszterek beszédeinek az elem-zése lenne az elsődleges fontosságú, de a lakossági felmérések is fontos inputot jelenthet-nek, akárcsak a külföld elvárása. Vajon a kutatás végére kirajzolódik-e egy (vagy több) konstans szerepfelfogás? A megválaszolandó kérdések száma igen nagy, ezért a szerep-elméleti kutatásoknak kétségtelenül komoly perspektíva nyílik.

FELHASZNÁLT IRODALOM

1. Breuning, Marijke: Culture, History, Role: Belgian and Dutch Axioms and Foreign Assistance Policy. In: Hudson, V. (Ed.): Culture and Foreign Policy. Boulder, Lynne Rienner, 1997.
2. Breuning, Marijke: Role theory research in international relations. In: Harnisch, Sebastian – Frank, Cornelia – Maull, Hanns W. (Eds.): Role Theory in International Relations. Contemporary Approaches and Analyses. New York, Routledge, 2011.
3. Carlsnaes, Walter: On Analysing the Dynamics of Foreign Policy Change: A Critique and Reconceptualization. *Cooperation and Conflict*, 1993/28/, 5–30.
4. Carlsnaes, Walter: The Agency-Structure Problem in Foreign Policy Analysis. *International Studies Quarterly*, 1992/36/3, 245–270.
5. East, M. A.: National Attributes and Foreign Policy. In: East, M. A., Salmore, S. A. and Hermann, C. F. (Eds.): Why Nations Act. Beverly Hills, Sage, 1978.
6. East, M. A.: Size and Foreign Policy Behavior: A Test of Two Models. *World Politics*, 1973/25, 556–576.
7. Egedy Gergely: Bevezetés a nemzetközi kapcsolatok elméletébe. Budapest, HVG-ORAC, é. n.
8. Elias, Norbert: Über den Prozess der Zivilisation. Frankfurt a. M., Suhrkamp, 1976.
9. Giddens, Anthony: The constitution of society. Berkeley, University of California Press, 1984.
10. Grossman, M.: Role Theory and Foreign Policy Change. *International Politics*, 2005/42.
11. Gustavsson, J.: How Should We Study Foreign Policy Change? *Cooperation and Conflict*, 1999/34, 73–95.
12. Harnisch, Sebastian: Role theory. In: Harnisch, Sebastian – Frank, Cornelia – Maull, Hanns W. (Eds.): Role Theory in International Relations. Contemporary Approaches and Analyses. New York, Routledge, 2011.
13. Hettyey András: A vonakodó szövetséges? Németország külföldi katonai bevetései a viták és a számok tükrében, *Külügyi Szemle*, 2014/1.
14. Holsti, Kalevi: National Role Conceptions in the Study of Foreign Policy. *International Studies Quarterly*, 1970/14, 233–309.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 2. szám

15. Holsti, Kalevi: National Role Conceptions in the Study of Foreign Policy. In: Walker, S. G. (Ed.): *Role Theory and Foreign Policy Analysis*. Durham, Duke University Press, 1987.
16. Hopf, Ted: *Social Construction of International Politics: Identities and Foreign Policies, Moscow, 1955 and 1999*. Ithaca, Cornell University Press, 2002.
17. Hudson, V.: Cultural Expectations of One's Own and Other Nations' Foreign Policy Action Templates. *Political Psychology*, 1999/20.
18. Kiss J. László: A „tartózkodás kultúrája” és a szíriai válság során tanúsított német magatartás. *MKI Tanulmányok*, 2013/29,
19. Kiss J. László: Folytonosság a változásban – külpolitikai stratégia és nemzeti identitás a német fejlődésben. In: Kiss J. László (szerk.): *Nemzeti identitás és külpolitika az euroatlanti térségben*. Budapest, Teleki László Alapítvány, 2005.
20. Kiss J. László: *Változó utak a külpolitika elméletében és elemzésében*. Budapest, Osiris, 2009.
21. Körber Stiftung: *The Berlin Pulse 2017: The German Foreign Policy in Perspective*, https://www.koerber-stiftung.de/fileadmin/user_upload/koerber-stiftung/redaktion/berliner-forum-aussenpolitik/pdf/2017/The-Berlin-Pulse.pdf
22. Marton Péter: *A külpolitika elemzése*. Budapest, Antall József Tudásközpont, 2013,
23. Maull, Hanns W.: *Conclusions: Uncertain Power: German Foreign Policy into the Twenty-First Century*. In: Uő (Ed.): *Germany's uncertain power: foreign policy of the Berlin republic*. Basingstoke, Palgrave, 2006,
24. Maull, Hanns W.: *Deutschland als Zivilmacht*. In: Schmidt, Siegmund – Hellmann, Gunther – Wolf, Reinhard (Hrsg.): *Handbuch zur deutschen Aussenpolitik*. Wiesbaden, VS, 2007, 62–73.
25. Maull, Hanns W.: *Germany and Japan: The New Civilian Powers*. *Foreign Affairs*, 1990/9, 91–106.
26. Mehr Verantwortung für die Welt? Nix da! *Zeit*, 2017. december 5.
27. Neack, L.: Linking State Type with Foreign Policy Behavior. In: Neack, L., Hey, J. A. K. and Haney, P. J. (Eds.): *Foreign Policy Analysis: Continuity and Change in Its Second Generation*. Englewood Cliffs, Prentice Hall, 1995.
28. Senghaas, Dieter (Hrsg.): *Frieden machen*. Frankfurt a. M., Suhrkamp, 1997.
29. *Syrien-Einsatz ja, aber ohne Deutschland*. *Deutschlandtrend*, 2013. augusztus 29.
30. Walker, S. G.: National Role Conceptions and Systematic Outcomes. In: Falkowski, L. (Ed.): *Psychological Models in International Politics*. Boulder, Westview Press, 1979.
31. Wish, N. B.: Foreign Policy Makers and National Role Conceptions. *International Studies Quarterly*, 1980/24, 532–554.

ATTILA KASZNÁR¹**New Tendencies in the Terrorist Attacks Against Europe****Új tendenciák az Európával szembeni terrortámadásokban****Absztrakt**

2015-től kezdődően az európai biztonság kérdésköre jelentősen átalakult. A 2015. november 13-án bekövetkezett párizsi terrortámadások a biztonsági dimenzió átalakulásának olyan fókuszja volt, amely gyökeres változásokat eredményezett a kontinens életében. A terrorizmus olyan új tendenciákkal tért vissza a kontinensre, amelyekre az európai társadalmak nem, vagy csak minimálisan voltak felkészülve. A terrorkihívás új arca természetesen számos új kérdést is felvet a megelőzés, a védekezés és az elhárítás szemszögéből is. A folyamatosan növekvő terrorkockázat számos, rendkívül összetett tényezőtől eredeztethető, amelyek kombinációja eredményezi a szokatlan és rendkívül bizonytalan állapotot. A terrorizmus aktív jelenléte által eredményezett folyamatosan változó biztonsági kihívásokra az európai biztonsági intézményrendszer nem, vagy csak nehezen és akkor is mindössze részben képes hathatós válaszokat generálni.

Kulcsszavak: post-modern terror, security awareness, ramming, UAV, CBRN

Abstract

Since 2015 the range of problems of the European security has significantly changed. The terrorist attacks that happened in Paris on 13th November, 2015 meant the turning point of the fundamental changes in the Europe's security dimensions. The terrorism returned to the continent with such new tendencies for what the European societies were not prepared at all or at least, only minimally. The new face of the terrorist challenge raises new questions about prevention, protection and the counter-actions. The growing risk of terror has multiple and very complicated origins which combination results an unusual and extremely uncertain status. The European institutions is not in the position to give efficient answers or it can give only partial response to the permanently changing security challenges provoked by the active presence of terrorism.

¹ Nemzeti Közszerológálati Egyetem, Nemzetbiztonsági Intézet, egyetemi adjunktus, National University of Public Service, Institute of National Security, associate professor, E-mail: kasznar.attila@uni-nke.hu. ORCID: 0000-0002-5498-0855

Keywords: post-modern terror, security awareness, ramming, UAV, CBRN

INTRODUCTION

11th September, 2011 is a date that most deeply shocked the Western civilization. The date of the largest terrorist attack against the United States initiated from American soil. All the people having an appropriately developed mind that time remember the events of the date independently where they lived in Brazil, France, the US or in Central Europe. The shocking effect of the attack is still vivid. The events of 11th September have had so deep impact in the cultural and social fields of the Western societies that changed the quality of life, the frames and the notion of the safety and security and created the image of the “new enemy.” This new enemy – the terrorism – as a generalized target is in the focus of the armed conflicts of the Western culture.

THE BACKGROUND OF CONTEMPORARY STATUS QUO OF TERRORISM IN EUROPE

Some events of the counter-terrorism war has reached Europe recently starting the chain of events that became determinant in the actual situation of security in Europe. It was widely spread that “Since transnational asymmetric terrorism occurs only intermittently, many people think it is possible to defend against it completely or even relatively completely.”² Nevertheless, the terrorist attacks against Europe contradict to this theory.

Which are the new tendencies? How is the European security ambience where the people of the continent live? The first event, the starting point was the series of attacks in Paris on 13th November, 2015. That day the terrorist perpetrated attacks on six places and the tactics applied by the terrorist to split the counter-terrorist forces is worth to be analyzed. The main attacks were carried out in the city center relatively close to each other. Beside of these places there was another one in the outskirts of the city. That was Stade de France stadium the venue of the football match between France and Germany. This was the attack which divided the law-enforcement forces. This was one of the reasons why the field commander of the police forces reported to the superiors the elimination of the terrorist only at 00:58, while the first explosion happened at 21:16. During almost four hours the terrorist kept threatened and terrorized the inhabitants and tourists in the heart of the French capital, one of the most important centers of the European culture with firearms and explosives. The results of the chain of events are 137 victims and 352 wounded people. Analyzing the method of perpetration we see a combined one. There were attacks perpetrated using explosives by suicide bombers and firearms by shooters. This is the practical beginning of the current European terrorist status quo which served as a base for the new

² Perl, Raphael F.: *Asymmetric Warfare: A Doctrine to Fit the Times*. In: Kiss Álmós Péter (szerk.): *Asymmetric warfare conflict of the past, the resent, and the future*. Dialog Campus Kiadó, Budapest, 2017, 45.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 2. szám

mentality in the security policy and for the change of methods in the struggle against terrorism determining the activities of the counter-terrorism forces.

The next event happened on 22nd March, 2016 in Brussels in two places: at one of the subway stations and at the Zaventem airport. In both places the terrorists perpetrated attacks using explosives. At the airport the terrorists used new tactics, new terrorist principles. According to this the blasts were carried out in several phases. Three bombs were deposited at the airport in a way that the running crowd after the first blast had to pass near the second and the third devices so that blasts timed with a certain interval one after the other should have caused the maximum of victims. Due to a technical failure only two bombs exploded. The attack in the subway was a "classic" attack, using an explosive device in a backpack. A similar attack was perpetrated earlier in London in 2005. The Brussels-attacks' balance was 35 victims and 320 people wounded.

The next event was the terrorist attack in Nice on 14th July, 2016 on the National Day of France. The attack was a classic "ramming" on the most overcrowded promenade of the city where a huge number of people walked along the seaside. The truck went through the walkway causing 86 dead casualties and 302 wounded people.

Unfortunately the chain of events did not terminate there. It continued log:

- A truck attacked the people in Berlin on the Eve of the Christmas festivities causing 12 dead casualties and 49 wounded people.
- A suicide bomber tried to enter a concert hall in Manchester on 22nd May, 2017 and when he could not enter the concert he exploded the device on his body in front of the building. The explosion took 22 lives and left 120 people wounded.
- The next attack took place in London, on 3rd June, 2017, based on using a vehicle and combined with other methods. When the ramming was impeded the perpetrators left the vehicle and continued the attack stabbing the people around. Eleven people died in the attack including the three terrorists and 48 people received wounds. Similar attacks took place in the British capital on 22nd March and 25th August too.
- On 14th July, 2017, in Barcelona a group of perpetrators rammed into the people walking on the Rambla, the most famous walkway in the city. They killed 15 people and wounded several hundreds.
- The terrorist attacks mentioned above determine the actual landscape of terrorism in Europe. There were also other minor attacks as well but the enumerated acts were somehow special due to its method of implementation and cruelty. The European states were surprised and shocked by this form of terrorism but the investigations of the events of the previous decades brought up many other cases in the World which already had the risk of a comprehensive wave of terrorist attacks in Europe.

ANTECEDENTS OF THE CURRENT EUROPEAN TERRORIST STATUS QUO

No doubt, there is a significant number of events, acts, political, economic and social processes could be enumerated which one way or another had certain links to the terrorist attacks of the past period in Europe. The main reasons are the following:

1. problems of the migrants of the second generation;
2. problems of the foreign/returning fighters;
3. the wave of the illegal immigration;
4. the international counter-terrorism struggle;
5. spreading democracy vs. the authoritarian leaders;
6. the Islamic State.

After this short enumeration it worth to investigate the content of all these points.

1. Problems of the migrants of the second generation

Previous researches prove the most of the perpetrators are from the group of the migrants of second generation. Those who radicalize and become potential perpetrators are also from this group. The essence of the problem is that the masses of migrants were not taught to integrate into the European cultural community. It is NOT assimilation but the incorporation into the European cultural community when preserving the individual values which requires long decades. "The frustrated situation of the first generation is inherited by the further generations in the much of cases. The second generation which does not have any direct impression or experience about the conditions of the place of origin, about the quality of life there, about the individual and social perspectives, has an illusory and idealistic imagination about that unknown world."³

The masses of the classic first generation migrants arrived mostly to Western Europe in the 60-ies and 70-ies due to the demand there of cheap labor force. They settled down and carried out works what German or French citizens would not do at all. If any economic crisis happens these persons are fired first being hardly educated and trained, so their children faced an unfavorable situation when neither their parents nor themselves found their place in the society. Another group is consisted of the migrants who live in good conditions, having well remunerated jobs, they or their parents are successful but despite of this they are rootless and feel themselves out of the society. The Western political system has an ambivalent attitude regarding this problem. "The problem is that political correctness has long paralyzed meaningful discourse. Both in America and in Europe there is an elite consensus that immigration, multiculturalism, and the existence of an ever-growing Muslim diaspora within the Western world are to be treated as a fixed given, and must not be treated as problematic."⁴

³ Bács Zoltán György: A radikalizáció és a terrorizmus kapcsolata, egyes formái, gondolatok a megelőzés lehetséges perspektíváiról. *Nemzetbiztonsági Szemle*, 5 (2017/1), 7.

⁴ Trifkovic, Srdja: Demographic Jihad as a Weapon of Asymmetric Warfare. In: Kiss Álmos Péter (szerk.): *Asymmetric warfare conflict* i. m. 284.

2. The problems of the foreign/returning fighters

The foreign/returning fighters are those already radicalized persons mostly of the second generation who went to the conflicts' zone where they participated in the local conflicts as fighters and returned home later. This is a huge problem because many radicalized persons return to the continent having direct combat experience. Recognizing this problem the France suggested a modification of the Constitution: those French citizens who participated in activities of terrorist organizations and in combats can be deprived of their citizenship. According to the International Law no one can be deprived of his or her citizenship this way so the countries of origin have to receive back these persons.

3. The wave of illegal migration

The wave of illegal migration reached its peak in 2015. It came out later that a big number of terrorists arrived to Europe using the malfunctions of control due to the unexpected mass of migrants. By all forecasts this tendency will continue. The number of countries of origin of the migrants is growing parallel to the growth of the factors generating migration. From these factors it is worth to mention the struggle for water. The shrinkage of the drinking water resources is a global problem going parallel to the global warming-up. For today it became indisputable that "in many places in the World conflicts will happen for the drinking water and a growing number of persons will violently die struggling for the water sources."⁵ The answers to be given to this problem are limited. Quite often the competent international organizations have no reaction while the number of those who leave their country in hope of a better life or just hoping to survive is growing.

4. The international struggle against terrorism

The international war against terrorism announced after 11th September, 2001 by the US-president George W. Bush – beside of its positive results made the population of the Western countries a target. The war is usually an armed struggle where the opposing forces try to eliminate each other using different weapons. The terrorist attacks hit Europe can be considered that the enemy kicked back. The problem is to draw a line between different acts of war without which the legal consideration of the separated acts can be false. Therefore it is important to have in mind that "the nature of terrorism is complex. A range of acts might fall within the ambit of a 'terrorist act', depending on how that term is defined and perhaps even upon the entity using the term. Terrorism will almost invariably involve criminal acts."⁶

⁵ Padányi József: Vízkonfliktusok. *Hadtudomány*, 25 (2015), 283.

⁶ Conte, Alex: The Nature and Definition of Terrorism. In: Conte, Alex (szerk.): *Human Rights in the Prevention and Punishment of Terrorism*. Springer-Verlag, Berlin Heidelberg, 2010, 35.

5. The spread of democracy vs. the authoritarian leaders

This topic is a delicate one in Europe and in the Western culture. The problem exists and Iraq and Libya are the best example that a political model invented for the Western cultural space hardly can have chances to work in a basically different culture. The transplantation of the Anglo-Saxon type of democracy to the political realm of Eastern cultures is more than difficult. On one hand because the general view of Western democracy was tailored for the Anglo-Saxon culture, and the farther we penetrate the East the more difficult will be to naturalize without changes. With other words: any kind of democracy can put its roots in Eastern cultures only if tailored to the local conditions.

6. The Islamic State

The most of the terrorist acts enumerated above – directly or indirectly – can be linked organically to the Islamic State. This terrorist group has basically transformed the global map of terrorism spreading the terrorist threat onto Europe at the same time.

CHANGES IN THE TERRORIST ACTS

We can state that the neither the goals nor the targets of the terrorism changed. We can witness some changes only in the tools and methods. The classic terrorist communities during their activities applied traditional methods imposing self-limitation while the terrorist acts had mostly warning character. In that period the will of killing human targets was limited. Despite of this the actual post-modern terrorist activities are indisputably aimed to maximize the destruction and the number of dead victims.

The tools of the classic terrorism were mostly the firearms and the bombs. In many cases the traditional tools appear in the post-modern terrorism in new forms. For example, in the case of the attack in Nice the primary tool was a vehicle but the perpetrator also used firearm. The different explosive devices are still in use but the development of the technology is imminent.

In the practice of the post-modern terrorism some new tools appear:

1. The CBRN-devices: the use of chemical, biological, radiological and nuclear devices and materials can be one of the major challenges in countering terrorism. The warming-up of the Earth opens new perspectives for the terrorists. This phenomenon created the chance for the use of biological agents with expectations they never had before to implement new types of attacks with a much higher number of victims. This threat is imminent and still grows so the World must prepare for that.

2. The cyber-terror proved the cyberspace offers new opportunities for the terrorism. The internet has given a much wider space for radicalization than ever before. "In the internet of everything, ideas take a gigantic leap every day and disruption (both good and bad) is the norm. One such disruption which has revolutionized the way information is

exchanged in real time has been the advent of social media.”⁷ It is worth to mention the cyberspace plays an important role in financing the terrorism as well.

3. The use of drones is a new challenge. Beside the unlimited spread of these devices the situation is even worse due to the lack of juridical regulation of these flying devices.

Along with the tools mentioned above it is necessary to refer to the ramming when the terrorists use a common vehicle as lethal weapon. Ramming has traditions in warfare for thousands of years. The ancient Greeks used floating objects during battles on the seas and the so called “kamikaze” attacks are of the same group.

Seemingly, on one hand the tools of the post-modern terrorism partially are the same as they were in the period of classic terrorism but on the other hand new tools appeared in the hands of the terrorists raising the risk of terror.

THE CONSEQUENCES OF THE TERRORIST ATTACKS IN EUROPE

The following conclusions can be withdrawn from the background analysis of the terrorist attacks in Europe:

1. Significant relations have been proved between migration and terror that seriously impacts the European security ambience. It worth to mention just for example that the three perpetrators of the attacks in Paris on the 13th November, 2015 arrived to Europe with Syrian and Moroccan passports. This was a direct import of terror which made possible for the terrorist communities to send trained and prepared terrorists to Europe. As the result of this process the terrorists and the local radicals can carry out joint operations with very high level of destruction.

2. The internal radicalism and the infiltration of extremists using this internal radicalism. The events of the past periods in Europe also proved the fact that the radicalism existing in the communities of migrants of the continent can go spreading further helped by persons with extremist views arriving to the continent with the migrant masses. This idea is confirmed by earlier researches in Hungary that “proved the radicalization as a direct national security risk in the form of transmission of the experiences and observations of the returning warriors and their logistic supporters potentially hidden among the people coming from the conflict zones to the young Islamists exposed to radicalization with migrant background.”⁸

3. The tensions in the society grow parallel to the growth of inclination to radicalization of the migrant communities. The process of migration is not finished when the temporary of definite residence permit or other immigration permits are issued. It is either

⁷ Pandalai, Shruti: Strategic Communication in the Age of ‘Instant Warfare’: The Social Media Challenge to India’s National Security. In: Kiss Álmos Péter (szerk.): Asymmetric warfare conflict i. m. 169.

⁸ Laufer Balázs: Migrációs státuszkezelmezők esetében felmerülő lehetséges nemzetbiztonsági és terror kockázatok. *Terror & Elhárítás*, 6 (2017/3), 82.

finished once the job opportunities are created because integration programs should be set up based upon continental-wide coordination in order to foster the not only the integration of the migrants but their acceptance by the societies as well. Unfortunately these integrating processes were missing during the past decades thus the current situation of migration burdened with conflicts in Europe is the result of the missed processes.

4. Once the programs mentioned above are still missing the unrest in the society it can end up at the strengthening of the radicalistic ideologies as it was seen in the results of the recent elections in Germany when the counter-immigration parties strengthened their positions. That is to say, the lack of integration programs can provoke social tensions having a significant national security risk, the “European-rooted” radicals can appear and their groups can take some actions against the migrants. Nevertheless, their activities can be aimed against the current political system as well. For time being this level of activity is not proper to the extreme-right-wing communities. The reason is that “the level of dissatisfaction with the actual state power did not reach yet a level at which the groups proclaiming ideas opposing to the political elite in power did not receive popular support.”⁹

WHAT THE FUTURE CAN BRING US?

This question follows logically from all what was set out earlier. What the future can bring up in a so deeply changed security ambience, in the period of the post-modern terrorism? In which direction and how the terrorism will develop in the forthcoming years or decades is a hard question to be answered by every researcher. Answering even to the simplest question we must take into consideration different factors of uncertainty. Due to that the terrorism is mostly a political phenomenon among the factors of uncertainty the most important is the human factor¹⁰ therefore it is as incalculable as the human behavior is. Nevertheless, it does not mean that to increase the security we should refuse the chance to forecast the expected tendencies and to take the necessary measures.

It is true “the terrorism has become one of the biggest global security challenges of our days without borders what the national states cannot deal with alone and efficiently for longer time. The solution of this problem requires a complex approach supported by the cooperation the interaction of international organizations and alliances.”¹¹ Just the coordinated efforts and actions can create the possibility to give appropriate and efficient answers to the security challenges.

⁹ Farkas Sándor: ISIL – A legsikeresebb terrorista szervezet? *Hadtudományi Szemle*, 10 (2017/4), 27.

¹⁰ Gál István László: Some Thoughts about Terrorism and Human Rights in Hungary: the Ahmed H. Case. *Terror&Elhárítás*, 6 (2017/3), special issue, 32.

¹¹ Németh József: „Mérföldkövek” a terrorizmus elleni tevékenységben. In: Hautzinger Zoltán – Verhóczy János (szerk.): Sodorvonalon: Tanulmányok Virányi Gergely 60. születésnapja tiszteletére. Magyar Rendészettudományi Társaság, Budapest, 2012, 207.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 2. szám

Which can be the main features influencing the new European security structure from the point of view of terrorism? It is highly probable that the following segments must be considered:

1. Significant changes in the world map of terrorism. The evolution of the terrorism is in a very intensive phase when the old frames undergo significant modifications. In the focus of the changes is the requirement that the terrorist groups should be maximally capable to meet of the expectation “to implement dangerous hits incalculably, unexpectedly, rapidly with a high level of mobility.”¹² Therefore the structure of the terrorist organizations will undergo a basic change as their operational methods as well. One of the important moments of these changes is the use of the ramming attacks in Europe perpetrated by single terrorists. As a consequence of the changes not only the terrorist acts carried out in Europe acquire new features but the global terrorism also undergoes radical changes.

2. The growth of the terrorist acts in Europe within the frame of the global terrorist expansion.

The processes referred above bring the significant growth of terrorist attacks. Probably, the growth of frequency of the attacks will not be concentrated upon a well-determinable geographic area but we have to count on the growth of the terror risk within the global escalation process. This escalation will cross the state borders and will cause inter-cultural clashes. One of the favorite places of this process is Europe where the inter-cultural clashes can receive a special dimension i.e. the growing number of attacks is an imminent threat.

3. The creation of new organizations and the growing activity of the old ones. Along the actual processes going on in the security process the creation of new terrorist organizations and the activation or re-activation of previously inactive organization has high probability. In general terms, “although the struggle against terrorism has already reached successes, the terrorist networks still have important resources.”¹³ The best example is the Islamic State which still represents a global security risk despite of the elimination of their last strongholds in Iraq and Syria. It must be clear: the victory over the Islamic State does not mean the IS will stop existing. The terrorists will continue searching for new places where they can appear and act as it was seen in the case of the al-Quaeda which has still existing subsidiary organizations in Africa, Syria and Iraq. Seemingly, there is a certain balance among the complementary organizations once one of the groups weakens another will strengthen. This process creates certain competition where a terrorist organization can

¹² Gál István László: A terrorizmus finanszírozásának fogalma és technikái a XXI. században. *Szakmai Szemle*, 14 (2016/1), 83.

¹³ Resperger István: A nemzetbiztonsági szolgálatok tevékenysége – biztonsági kihívások, kockázatok és fenyegetések. In: Resperger István (szerk.): A nemzetbiztonság elmélete a közszolgálatban. Dialog Campus Kiadó, Budapest, 2018, 76.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 2. szám

confirm its stability, potential and strength by perpetrating the higher number of the more devastating attacks.

The renovating security ambience requires renovating answers. One of its possible ways is the following:

- Handling the problems of the migrants' communities of the second and third generations.
- The implementation of the social integration, the abolition of the parallel societies because these represent a threat for the existence of the state itself.
- The implementation of more efficient measures on behalf of the law-enforcement organizations.
- The increasing of the speed and efficiency of the inter-agency exchange of information. Although the inter-agency exchange of information is one of the most important points in the counter-terrorism since 11th September, 2001, another even more efficient way has to be found, elaborated and implemented in order to increase the efficiency of counter-measures against terrorists.
- The implementation of the necessary changes in the legal regulations. That kind of changes are needed in the legal regulation which prefer the protection of the human rights and of the democratic values but at the same time can assure the efficiency of counter-measures against terrorism on behalf of the law-enforcement services. There is a logic question, whether the security or the freedom is stronger? From which point the will of security threatens the freedom? It is important to notice that "the fields and priorities important from the point of creating security can be set in order according to the subjective opinion of the leaders of the community and of the country; the fields and priorities are ranked upon their importance and they determine accumulated the content of the different fields of security according to the position of the given country and community."¹⁴
- The European experience obtained in the counter-terrorism context has already proved that "during the training of the law-enforcement agents the security awareness has special importance."¹⁵ For today it has become clear that the all-society spread of living with security awareness is a must to reduce the security risks related to terrorism.

CONCLUSION

No doubt, "the terrorism intentionally bothers the people. This is its purpose therefore it appeared once again in the focus of our attention."¹⁶ As the consequence of the events

¹⁴ Dávid Ferenc: Nemzeti biztonság és nemzetbiztonság a stratégiaalkotásban. *Nemzetbiztonsági Szemle*, 5 (2017/3), 7.

¹⁵ Veress Gábor – Bács Zoltán György: Az észak-írországi terrorizmus. *Terror & Elhárítás*, 6 (2017/3), 164.

¹⁶ Townshend, Charles: A terrorizmus. Magyar Világ Kiadó, Budapest, 2003, 7–8.

happened in the post-modern security ambience the terrorism will acquire new forms of appearance. Once these new forms of perpetration spread the level of threat increases parallel and the European societies, the political life and the law-enforcement organizations must be prepared to face this new situation. During the preparation special attention must be paid to the fact that the “Terrorism is dangerous because it does not directly target the opposing government or forces, but instead has the potential to create a disequilibrium in the society and through intimidation and fear is able to provoke the government to react in an ineffective way.”¹⁷

The growing risk of terror has multiple and very complicated origins which combination results an unusual and extremely uncertain status. The European institutions is not in the position to give efficient answers or it can give only partial response to the permanently changing security challenges provoked by the active presence of terrorism. The result can be that the European Union can significantly delay answering to the rapidly changing multi-parametric security challenges. Any delay in this important field can cause not only huge material and ideological losses but can take many human lives.

The success depends on the shortest elaboration of responses. It should not be the time as one of the most important factor even in the security policy. Therefore, if the feeling of safety of the European masses cannot be restored soon brutal activities of radicalistic communities more dangerous than the para-terrorist groups can be expected. “From ancient times there has always been death. If the people do not have faith, the state cannot stand.”¹⁸

BIBLIOGRAHY

1. Bács Zoltán György: A radikalizáció és a terrorizmus kapcsolata, egyes formái, gondolatok a megelőzés lehetséges perspektíváiról. *Nemzetbiztonsági Szemle*, 5 (2017/1), 5–26.
2. Confucius, Lunyu XII.7. <http://www.confucius.org/lunyu/ed1207.htm>. (Accessed on 12 Jan 2018.)
3. Conte, Alex: The Nature and Definition of Terrorism. In: Conte, Alex (szerk.): Human Rights in the Prevention and Punishment of Terrorism. Springer-Verlag, Berlin Heidelberg, 2010, 9–37.
4. Dávid Ferenc: Nemzeti biztonság és nemzetbiztonság a stratégiaalkotásban. *Nemzetbiztonsági Szemle*, 5 (2017/3), 5–21.
5. Farkas Sándor: ISIL – A legsikeresebb terrorista szervezet? *Hadtudományi Szemle*, 10 (2017/4), 21–36.
6. Gál István László: A terrorizmus finanszírozásának fogalma és technikái a XXI. században. *Szakmai Szemle*, 14 (2016/1), 81–98.

¹⁷ Porkoláb Imre: The Context of Asymmetry: An Integrated Strategy for Shaping the Future and Leading on the Edge of Chaos. In: Kiss Álmos Péter (szerk.): Asymmetric warfare conflict i. m. 26.

¹⁸ Confucius, Lunyu XII. 7. <http://www.confucius.org/lunyu/ed1207.htm>. (Accessed on 12 Jan 2018.)

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 2. szám

7. Gál István László: Some Thoughts about Terrorism and Human Rights in Hungary: the Ahmed H. Case. *Terror&Elhárítás*, 6 (2017 special issue), 31–41.
8. Laufer Balázs: Migrációs státuszkérelmezők esetében felmerülő lehetséges nemzetbiztonsági és terror kockázatok. *Terror & Elhárítás*, 6 (2017/3), 67–107.
9. Németh József: „Mérőldkövek” a terrorizmus elleni tevékenységben. In: Hautzinger Zoltán – Verhóczki János (szerk.): Sodorvonalon: Tanulmányok Virányi Gergely 60. születésnapja tiszteletére. Magyar Rendészettudományi Társaság, Budapest, 2012, 207–214.
10. Padányi József: Vízkonfliktusok. *Hadtudomány*, 25 (2015), 272–284.
11. Pandalai, Shruti: Strategic Communication in the Age of ‘Instant Warfare’: The Social Media Challenge to India’s National Security. In: Kiss Álmos Péter (szerk.): Asymmetric warfare conflict of the past, the resent, and the future. Dialog Campus Kiadó, Budapest, 2017, 169–200.
12. Perl, Raphael F.: Asymmetric Warfare: A Doctrine to Fit the Times. In: Kiss Álmos Péter (szerk.): Asymmetric warfare conflict of the past, the resent, and the future. Dialog Campus Kiadó, Budapest, 2017, 43–48.
13. Porkoláb Imre: The Context of Asymmetry: An Integrated Strategy for Shaping the Future and Leading on the Edge of Chaos. In: Kiss Álmos Péter (szerk.): Asymmetric warfare conflict of the past, the resent, and the future. Dialog Campus Kiadó, Budapest, 2017, 23–42.
14. Resperger István: A nemzetbiztonsági szolgálatok tevékenysége – biztonsági kihívások, kockázatok és fenyegetések. In: Resperger István (szerk.): A nemzetbiztonság elmélete a közszolgálatban. Dialog Campus Kiadó, Budapest, 2018, 33–98.
15. Townshend, Charles: A terrorizmus. Magyar Világ Kiadó, Budapest, 2003.
16. Trifkovic, Srdja: Demographic Jihad as a Weapon of Asymmetric Warfare. In: Kiss Álmos Péter (szerk.): Asymmetric warfare conflict of the past, the resent, and the future. Dialog Campus Kiadó, Budapest, 2017, 283–298.
17. Veress Gábor – Bács Zoltán György: Az észak-írországi terrorizmus. *Terror & Elhárítás*, 6 (2017/3), 113–167.

KISS PETRA¹**Dejavu – Enemy Images in NATO-Russian Relations²****Dejavu – Ellenségképek a NATO-orosz kapcsolatokban****Absztrakt**

A hétköznapiakban is gyakran beszélünk ellenségekről, illetve ellenségképekről, de ez többnyire nem megy tovább azoknál a karikatúráknál vagy politikai vezetők fényképeinél, melyek minden, elnyomó és antidemokratikus rendszerekhez, diktátorokhoz vagy terroristákhoz kötődő negatív tulajdonságot megtestesítenek. Az ellenségkép azonban nem csak a rossz megítélésű személyek vizuális megjelenítéseit jelenti, hanem sokkal nagyobb mértékben a közvélemény megítélése, egy nemzet történelme vagy hatalomban lévő szereplők befolyása útján alakul ki. Ezek a képek befolyásolhatják egyének, de akár országok viselkedését is. Ezt követhetjük nyomon a NATO és Oroszország kapcsolatainak fejlődésében is. Egyes NATO tagállamok esetében az orosz megszállás vagy az orosz agressziótól való félelem nem tud feledésbe merülni. Az Ukrajnában lezajlott események csak tovább fokozzák ezeknek az országoknak a fenyegetettség érzetét. Az Oroszország jelentette ellenségkép erősebb, mint valaha.

Kulcsszavak: ellenségkép, NATO, Oroszország

Abstract

We very often talk about enemies and enemy images but in many cases it does not exceed caricatures or photos of political leaders which embody all imaginable negative characteristics related to repressive or antidemocratic systems, tyrants, or even terrorists. Enemy images however are not simply visualizations of negatively judged people, they are determined by the thoughts of the public, the history of a nation or by the influence of powerful actors. These images can influence behavior of individuals or whole countries as well. This is what we can observe in the development of NATO-Russian relations. Some NATO countries cannot forget the years of Russian occupation or the fear from a Russian aggression. The Ukrainian events did only multiply the perceived threat of these countries'. The

¹ Nemzeti Közszolgálati Egyetem – National University of Public Service, E-mail: petra-kiss.mb@gmail.com, ORCID: 0000-0003-2031-3015

² The work was created in commission of the National University of Public Service under the priority project KÖFOP-2.1.2-VEKOP-15-2016-00001 titled „Public Service Development Establishing Good Governance” in Győző Concha Doctoral Program.

enemy image of the Russian Federation has not been demolished but it is stronger than ever.

Key words: enemy images, NATO, Russia

ENEMY IMAGES BEYOND THE CARICATURES

Louis Oppenheimer describes enemy images as a “*specific form of a negative stereotype*”.³ Although the author is going to examine the effect of such images on the level of nations or alliances, it is important to articulate that those images are born on the level of individuals. There are various elements which strongly influence the individuals’ perception such as family, education and society. Individuals and groups usually identify themselves with differentiating “us” from “them”. The basis of the identification is the contrast to other groups, *what they are and what they are not*.⁴ This way individuals and groups tend to generalize the characteristics of some members of other groups and they establish an image, a *stereotype* which is used for all members of those groups.⁵ This image does not have to be negative but if it is, the “others” become “opponents” or “enemies”. The members of the own group will be perceived as positive actors, and the “others” will be viewed as unfriendly, hostile or even aggressive. Everything will be seen through this binary system. Such *stereotypes are very often self-fulfilling and self-reinforcing*. The “opponents” which are thought to be aggressive will establish a very similar picture from the first group and tend to act or respond more aggressively and while doing that they will confirm the initial negative image was correct. The image about “us” is a tool to defend the members of our group because all problems come as the result of hostility of the “others”.⁶ These stereotypes are often based on historical events, experiences coming from the past or they serve the interests of groups and/or elites. It is easier to maintain those negative images if people (members of the group) have only limited access to information and political matters are not openly discussed. Nonetheless, there are certain dynamics we can observe which can be influenced by internal as well as external factors. Theirs power, effects or intensity can never be foreseen because – as it was mentioned before – they are based on subjective experiences. Enemy images become problematic when there is a threat to the identity

³ Louis Oppenheimer: “The Development of Enemy Images: A Theoretical Contribution.” *Peace and Conflict. Journal of Peace Psychology*, 12 (2006/3), 269–292.

<https://www.researchgate.net/publication/247503946> *The Development of Enemy Images A Theoretical Contribution* (14. January 2018.)

⁴ Janet Gross Stein cited by Louis Oppenheimer: *Ibid.*

⁵ Heidi Burgess: “Stereotypes, Characterization Frames” 2003.

<https://www.beyondintractability.org/essay/stereotypes> (14. January 2018.)

⁶ Louis Oppenheimer: *Ibid.*

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 2. szám

and/or to the existence of the group and tensions increase.⁷ This can lead to conflicts or even to war where according to Oppenheimer the role and the importance of these negative images are often underestimated.

According to Janet Gross Stein the less emotions there are behind enemy images, the easier it is to change them. She mentions internal conditions which can stimulate the learning process such as structural changes, changing political coalitions or new generations of leadership. Talking about intentionally changing enemy images Stein suggests two strategies in which only one participating party initiating changes is needed.

In the first situation one party has to make an irrevocable commitment. Stein brings the unprecedented move of Anwar el-Sadat, Egypt's president in 1977 when visiting Jerusalem as a typical example for such a step. In this case the Egyptian president's main intention was to stop the prolonged conflict between the two countries but it was also beneficial for Israel. Both leaders were interested in this peace settlement and signed the Egypt-Israeli Peace Treaty which stopped the war after 30 years. Sadat and Menachem Begin, president of Israel were awarded with a Nobel Peace Prize in 1978. The fact that these leaders could be awarded with such a unique prize shows us that ruining enemy images through fruitful negotiations is rather an exceptional process. Although Egypt benefited in many aspects of this peace treaty: finishing the war not only saved lives but brought billions of foreign aid, increased the country's exports and the reduced defence spending allowed to concentrate on economic development.⁸ Similar advantages could be foreseen by ending many "hot" or even "cold" conflicts nowadays, nevertheless it is not the aim of the actors.

The second strategy Stein mentions refers to Charles E. Osgood's⁹ Gradual Reciprocation in Tension Reduction (GRIT).¹⁰ The GRIT technique is based on a unilateral announcement of one party in order to reduce mistrust and decrease the possibility of escalation. If the other party reacts similarly further steps can be taken. There is a certain risk to initiate another concession for the first party hoping that it will be reciprocated but this can also lead to significant improvements. With such a conciliatory approach the high level of tensions can be reduced and the enemy images about the opponents become moderate.¹¹

⁷ Dylan Baun: From Social Tension to Protracted Civil Conflict Using fsQCA to Analyze Conflict in Lebanon. Compass Working Paper 2011-66. 2011. <http://www.compass.org/wpseries/Baun2011.pdf> (14. January 2018.)

⁸ David Makovsky: Reviewing Egypt's Gains from Its Peace Treaty with Israel. *The Washington Institute*, 7 March 2011 <http://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/view/reviewing-egypts-gains-from-its-peace-treaty-with-israel> (27. January 2018.)

⁹ Charles E. Osgood (1916–1991) was an American psychologist, a professor of the University of Illinois at Urbana-Champaign.

¹⁰ Although Osgood created GRIT for international relations, the overwhelming majority of subsequent research on GRIT focuses on reducing interpersonal tensions.

¹¹ Craig D Parks: Graduated Reciprocation in Tension Reduction (GRIT) In: John M. Levine – Michael A. Hogg (ed.): *Encyclopedia of Group Processes and Intergroup Relations*. SAGE Publications, Thousand Oaks, California, USA, 2010, 309–311.

When Osgood proposed GRIT in 1959, the relations between the USA and the Soviet Union were extremely tense and since both superpowers possessed enough nuclear weapons to launch a devastating strike this idea seemed to be a slow but beneficial way to move forward. Nonetheless Osgood admitted, as well, that this technique can be able to facilitate to prepare the atmosphere for negotiations.¹²

ENEMY IMAGES IN A NEW FORM – NATO AND RUSSIA

The NATO-Russian relations have had a long history. The tense period of the Cold War has already mentioned above and the author does not intend to analyze the relations between the two superpowers. More interesting are, however, the relations after the collapse of the Soviet Union and the end of the Cold War. The historic events created a very new environment in Europe where new rules had to be created, old-new actors claimed their role in international fora.

The relation between NATO and Russia has not been smooth – not even in the „good old days”. In the middle of the political changes of the 1990s the newly formed Russian State tried to get up from the ruins of the Soviet Union and would have expected the „old” institutions of the previous era to come to an end as well. A new structure, a new initiative was supposed to get the main role in the Euro-Atlantic area: according to the Russian point of view the OSCE¹³ was able to fill this role, which covers the Northern part of the globe from Vancouver to Vladivostok and in which both countries, both Cold War superpowers, the USA and Russia are equal participants. Furthermore, as a cooperative security organization, the OSCE has a looser structure. This kind of Russian attitude has been determining these relations even nowadays.¹⁴

On the contrary, NATO did not collapse but transformed itself, it was ready to react on the changes of the international security environment and the Alliance took over new tasks. However Russia did not consider the existence of a Cold War alliance as justified or legitimate in the post-Cold War era. According to Moscow NATO supposed to be disbanded – just like the Warsaw Pact.¹⁵ Nonetheless it did not happen, moreover NATO started to build partnerships not only with the Eastern European countries but also with states in the Mediterranean area and Russia saw it as an expansive efforts of the USA-dominated military alliance.¹⁶ In the eyes of Eastern European countries which were led by the Soviet

¹² Deborah Welch Larson: „Anatomy of Mistrust: US-Soviet Relations during the Cold War. Cornell University Press, Ithaca and London, 1997, 26–30.

¹³ Organization for Security and Cooperation in Europe.

¹⁴ Lionel Ponsard: „Russia, NATO and Cooperative Security. Bridging the Gap.” Routledge, New York, 2007, 64–66.

¹⁵ Hannes Adomeit: Inside or outside? Russia’s policies towards NATO. Stiftung Wissenschaft und Politik. 2007 http://www.swp-berlin.org/fileadmin/contents/products/arbeitspapiere/NATO_Oslo_ks.pdf (August 1. 2016.)

¹⁶ Ponsard: Ibid. 17–18.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 2. szám

Union for decades, NATO became more and more sympathetic. None was surprised when these nations started to declare their intentions to join the „West”. But the former eastern superpower being in an instable and uncertain position and did not want to simply accept these political processes.¹⁷

In spite of all these factors, following the principle of „who falls behind is left behind”, Russia wanted to be part of the platforms where the decisions of the „Western World” are made. This is why it joined the Partnership for Peace program (PfP) in 1994 and the G8¹⁸ in 1997. Through these fora Russia expected to have the right and be able to influence NATO’s decisions, affect the „West” understanding and operation. This was the way Russia handled and managed the relations.¹⁹

Russia and NATO were not enemies anymore but still kept some elements of their former adverse characteristics in the other party’s eyes and these contributed to a bizarre mixture of the old hostile image and some positive components of the recent year’s new beginning. In the mid-1990s the parties started to institutionalize their developing relations. In 1997 the NATO-Russian Founding Act was signed, which is an overarching political document introducing a framework for their cooperation. This cooperation exceeded the simple political principles and included common exercises as well. After that the Permanent Joint Council (PJC) was formed which became the primary forum of the dialogue besides the PfP program. The parties, however, stated that the dialogue between them will not affect NATO’s and its member states’ or Russia’s internal affairs. Furthermore, the Act does not entitle the parties to exercise veto over the activities of the other, and it will not restrict the parties’ decision making mechanisms. They reiterated that the Alliance has no intention, no plan and no reason to deploy nuclear weapons on the territory of new members – not at the time of signature or in the foreseeable future.²⁰ Regarding the deployment of conventional forces NATO confirmed that in accordance with the CFE Treaty (Conventional Armed Forces in Europe – 1990) it will carry out its tasks (collective defence and other missions) transparently by reinforcing its forces in the current structure rather than permanently stationing further troops. The reinforcement – if necessary – will happen in

¹⁷ Russia created a particular „Monroe-doctrine”. In the countries, which Russia considers as “near-abroad”, there were 25 Million people with Russian origin. This fact provided the basis to keep these states really “near”.

¹⁸ The G7 (United Kingdom, USA, France, Italy, Canada, Japan, Germany) was an economic forum of 7 countries. Russia was invited to join in June 1997 and thus it became G8. See more: Denver Summit of the Eight <http://www.library.utoronto.ca/g7/summit/1997denver/g8final.htm> (August 5. 2016.)

¹⁹ Martin A Smith: Russia and NATO since 1991. From Cold War through cold peace to partnership? Routledge, New York, 2006, 57–67.

²⁰ It is often cited regarding NATO’s forward presence in the Eastern flank and building up NATO’s ballistic missile defence system.

harmony with the UN Charter and CFE Treaty. Russia agreed with this principle and stated that it will exercise similar restraints.²¹

Besides the cooperative political declarations, Russia presumed adversary intentions behind NATO's operations in the 1990s, as well, because this was the only way these out-of-area operations of a collective defense organization could be considered.²² During the operations in the Balkans the diplomatic relations broke off for a few months between Russia and NATO, but it was only a little political battle over the silent practical cooperation. Russia took part in the crisis management operations in the Balkans, but in the meantime Russia – demonstrating its power and showing off its status and importance – definitely surprised the international community by occupying the Slatina Airbase (Kosovo) before the NATO forces (KFOR) arrived.²³ Similarly to the “entrée” in Kosovo, later on Russia did surprise NATO very often with its decisions, steps, and measures.

WHEN THE DICE TURNS

When we talk about enemy images related to NATO-Russian relationship there was always a clear line between “us” and “them”. However, when there is a third party which threatens both with hostile behavior the situation can change and the former clear differentiation can become blurry. A common enemy, has been bringing the parties closer. In 2001, after the terrorist attacks in the USA, NATO and Russia took actions together against terrorism. The common threats built bridges between them, so at that time both parties agreed to deepen their relations.²⁴ We should not forget that for the West this meant the acceptance of the Chechnyan Wars as anti-terrorist operations.²⁵ The result of this course was the re-thinking of NATO-Russian relations which was followed by a declaration at the Rome Summit in 2002 bringing a new quality into the relations between NATO and Russia.²⁶ The focused

²¹ The realization of this part has become very much questionable nowadays. NATO-Russia Founding Act May 27. 1997. Paris http://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_25468.htm (August 5. 2016.)

²² Ponsard: Ibid. 66–72.

²³ On the 15th June 1999. Russian forces (originally deployed to SFOR) occupied the Slatina Airbase as a pre-emptive action. Even though it was only a symbolic step considering the number of troops involved (200), but this made the Alliance think about the relations with Russia and how to react on these events because the parties were about to start a close cooperation in KFOR. See more: Smith: Ibid. 80–88 and John Norris: Collision Course. NATO, Russia, and Kosovo. Praeger Westport, 2005, 237–267.

²⁴ The war on terrorism and the policy of president Bush brought NATO and Russia closer and at the same time it caused a lot of stress within the Alliance. According to a statement attributed to Condoleezza Rice, American national security advisor, the Europe-policy of the USA was led by the aim of “punishing France, ignoring Germany and forgiving Russia”. See more: Michael R. Gordon – Eric Schmitt: Russia's Military Drills Near NATO Border Raise Fears of Aggression. *The New York Times*, July 31. 2017. <https://www.nytimes.com/2017/07/31/world/europe/russia-military-exercise-zapad-west.html> (28. January 28, 2018.)

²⁵ See more: Ponsard: Ibid. 77–86.

²⁶ The Founding Act of 1997 remained still valid.

cooperation areas were reflecting the new security environment and a new institution was formed, the NATO-Russia Council (NRC).²⁷ As a result, – as Lord Robertson, former NATO Secretary General put it – NATO and Russia learned how to be capable of disagreeing without falling out and of having different opinions without walking out of the room. Although this positive development was not a long lasting one.

BACK TO THE OLD IMAGES?

During the last two and a half decades there were several areas where NATO and Russia cooperated in practice very well but we saw many disagreements and trouble between the parties as well, which brought the cooperation down: the Alliance's intervention in the Balkans, the Georgian war in 2008, deployment of NATO's ballistic missile defence system, NATO enlargements, the out-of-area operations just to mention some examples. After all these events we arrived in 2014 when Russia annexed Crimea and with the support of Russian forces there has been ongoing fighting in Eastern Ukraine. NATO's official response to the Russian aggression was clear and straightforward: The Alliance does not recognize the annexation of Crimea which violated the international law and calls for peaceful solutions. NATO suspended all practical civilian and military cooperation with Russia but it is still open for political dialogue if it leads to a solution or any positive development in the current situation. NATO reiterated that without significant changes of Russian behavior it will not go back to the "business as usual".²⁸

The events in Ukraine, however, bring us far beyond the change in NATO-Russian bilateral relations. The Alliance had to review not only its approach to Russia, but also its own situation after the "strategic surprise" in 2014. Although the three core tasks (collective defence, crisis management, cooperative security) which were defined in 2010 haven't been changed,²⁹ NATO's member states undoubtedly turned back to the Alliance's very fundamental function, and once again prepare for collective defence. These events have woken up and activated the Cold War enemy images in many countries – not because the situation would be exactly the same as many decades ago but because of the mentioned subjective elements, the memories of individuals, families and social groups. Considering that people today who lived under Soviet pressure are still alive and the population still

²⁷ In the NRC Russia was not only an additional actor besides the NATO members as the Permanent Joint Council was designed by the Founding Act in 1997 but it was an equal member of this forum with the 19 NATO members at that time. (Szatmári 2008) Thus, during the sessions of the NRC not the previously agreed (as Lord Robertson, former NATO Secretary General put it, the pre-cooked) NATO position met the Russian point of view, but there were possibilities for real discussions and substantial cooperation among the NRC members.

²⁸ Statement by NATO Foreign Ministers - April 1. 2014

http://www.nato.int/cps/en/natolive/news_108501.htm?mode=pressrelease (August 5. 2016.)

²⁹ See more: Strategic Concept For the Defence and Security of The Members of the North Atlantic Treaty Organisation – Active engagement, modern defence" <http://www.nato.int/lisbon2010/strategic-concept-2010-eng.pdf> (August 1. 2016.)

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 2. szám

remember the threats posed by the Soviet military, therefore some countries still feel the need to prepare for conventional attacks from the East. On the other side, Russia sees the NATO as institution highly dominated by the USA. For them this means a crucial threat in their closest neighborhood. (See Figure 1)

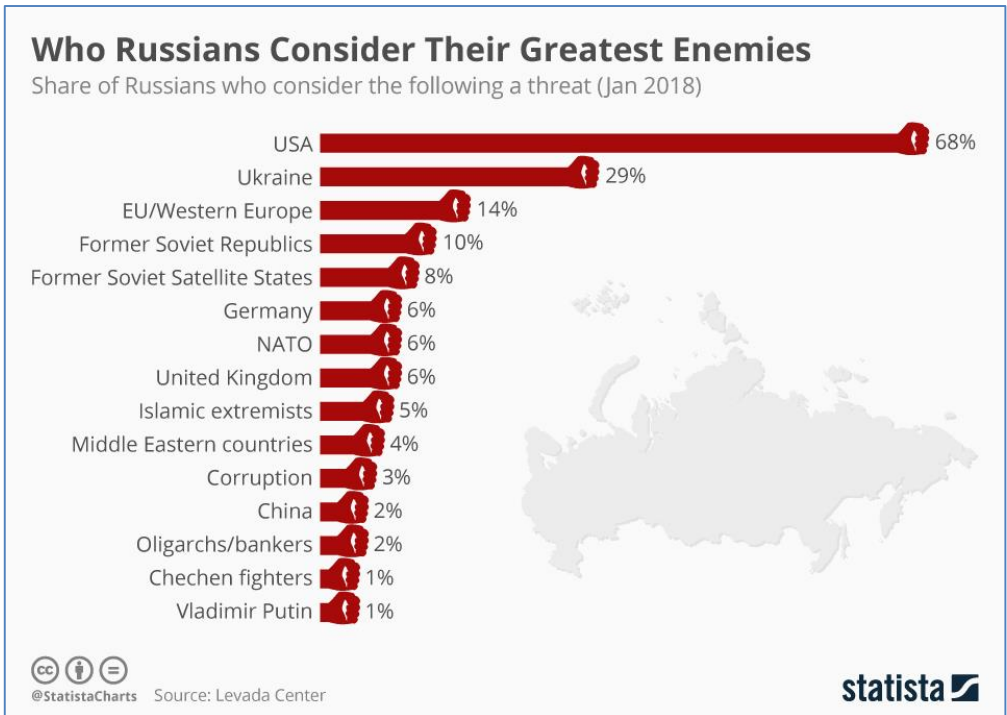

Figure 1: Who Russians consider their greatest enemies (January 2018) Source: Statista 2018³⁰

The threat perception of the „Eastern flank”, especially of Poland and the Baltic states, is driving NATO towards strengthening its deterrence and defence capabilities and emphasizing its credibility. Important topics like political and legal consequences of territorial defence, necessary military (and non-military) capabilities, the old-new operational planning and resilience came up and highlighted NATO’s very serious problems on these fields. NATO at its summit in Wales tried to find the way to solve these issues. The Heads of

³⁰ Statista 2018. Who the Russians consider their greatest enemies

<https://www.statista.com/chart/12492/who-russians-consider-their-greatest-enemies/> (January 28, 2018.)

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 2. szám

State and Government adopted several short term and long term measures. In the short run NATO's reassurance measures (including the Readiness Action Plan – RAP, enhanced NATO Response Forces – eNRF), enhanced air policing and naval presence, common exercises have to be realized. In the long run the adaptation to the emerging threats and changed security environment and at the end the transformation of the Alliance is the main goal.^{31 32} We cannot forget however, that even if the Eastern threats were only the catalyzer in the decision making, NATO is going to use the same tools against the threats emanating from the South.³³ To sum up, the year 2014 and the Wales Summit were a turning point in the Alliance's history, even if it made it harder than ever to achieve a consensus among the Allies.

The threat perception of the "Eastern Flank" (especially Poland and the Baltic states) tried to lead the Alliance in the direction to strengthen its defence, deterrence capability and to emphasize its credibility. In the last two years these issues remained in the focus of the Alliance. The most important question was how these efforts could be accomplished. There were more and bigger exercises than ever since the Cold War years. Although the numbers of exercises are not objective factors to describe the armed forces' readiness or capabilities, still they show the Allies' intentions and the so called "exercise-gap" which can be seen between NATO and Russia since 2014.³⁴ At NATO's (and multinational) exercises transparency is highly important (the announcement of the exercises, invitation of international – including Russian - observers etc according to the Vienna Document of OSCE) for NATO. The Allies wanted to avoid any kind of tension and escalation because of misunderstandings or miscommunication. This is the main reason why the Allies (especially the United States) see only the rotational presence as a possible solution on the territory of the eastern member states – in order to prevent the provocation of Russia.³⁵ This way the strategic communication of NATO has nowadays probably a bigger role than during the Cold War.

³¹ Wales Summit Declaration. September 5. 2014

http://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_112964.htm (August 1. 2016.)

³² For further details and analysis of the Wales Summit See Zoltán Szenes: Előre a múltba? A NATO Wales után. („Back to the Future? NATO after Wales”) *Külügyi Szemle*, 2014, Autumn 3–25 and Ian Davis – Nigel Chamberlain: An evaluation of the Wales Summit: NATO builds coalitions for conflict on multiple fronts. NATO Watch. Briefing Paper No. 54., 10. September 2014. http://natowatch.org/sites/default/files/briefing_paper_no.54_-_the_wales_summit_final.pdf (30. September 2016.)

³³ See more: Wales Summit Declaration. September 5. 2014

http://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_112964.htm (August 1. 2016.)

³⁴ Ian Brzezinski – Nicholas Varangis: The NATO-Russia Exercise Gap. Atlantic Council 2015 <http://www.atlanticcouncil.org/blogs/natosource/the-nato-russia-exercise-gap> (August 2. 2016.)

³⁵ It is worth to compare with related paragraphs about deployment of conventional forces in the NATO-Russia Founding Act 1997.

SELF-FULFILLING ENEMY IMAGES (?)

Increasing the defence budgets of NATO countries could be the basis to realize the decisions made in Wales, which was also agreed by the Defence Ministers in September 2014.³⁶ After the global financial crisis in 2008 the defence expenditure of NATO countries – contrary to the Russian military budget – faced drastic cuts, including wealthy countries as well, which should be stopped by all means. Regarding the defence budgets, not only the quantity is important, but much more how the money will be spent. The most member countries could not rise above maintaining their armed forces, they couldn't spend any money on developments. The defence investments a few years ago targeted mostly deployable and sustainable capabilities necessary for expeditionary operations (counterterrorism, peacebuilding, humanitarian intervention), (more heavy) capabilities for territorial defence had not such an important role.³⁷ Decreasing the manpower of the armed forces is not contributing to the developments either.³⁸

Both sides are doing almost the same, the difference is the size, structure and success of their efforts. It is not surprising that NATO's main capability development goals after Wales are almost the same as the Russian capability priorities. The biggest difference, however, is that the conventional Russian offensive capabilities did not go through such cuts and decreases as the European armed forces did. Moreover, the development of Russia's armed forces has been continued even after the global financial crisis in 2008. After 2014 three new army divisions has been established at the western borders (at the eastern borders of NATO). These units (together with the air and space capabilities) are fully manned and fully equipped. Certain combat support capabilities (like combat engineering, bridge construction units) disappeared during the 1990s, but they are needed again, just like urban warfare units. Some other capabilities are very important priorities for Russia: CBRN³⁹ defence, spetsnaz (special operations) capabilities, electronic warfare, heavy

³⁶ NATO countries expressed their intention with the "Defence Investment Pledge" to increase (or at least not decrease) their defence budgets in the coming years and thus to move towards the guideline of 2% of GDP within a decade. Furthermore they will make efforts to use 20% of defence budget for major equipment, research and development. At the very beginning many countries introduced certain measures in order to achieve this aim, however, it is doubtful how much of these will be realized in 10 years.

³⁷ Igor Sutyagin: Russia confronts NATO. Confidence Destruction Measures. *RUSI Briefing paper*, July 6, 2016. <https://rusi.org/publication/briefing-papers/russia-confronts-nato-confidence-destruction-measures> (August 1. 2016.)

³⁸ In order to turn back this process some nations, like Germany made a decision to increase their armed forces. Furthermore, Germany considers the possibility to recruit not German citizens into the Bundeswehr. See more: Verstärkung für die Truppen <https://www.tagesschau.de/inland/bundeswehr-349.html> (30 July 2016) and German White Book from 2016.

³⁹ Chemical Biological Radiological and Nuclear.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 2. szám

equipments and especially the JISR⁴⁰ capabilities. Even if the Russian defence budget and the proportion of capability development is - in comparison to the sum of NATO countries - very small, the integrated development concepts, coordinated decisions and the possibilities of national defence industry bring Russia in a very advantageous position compared to the fragmented European efforts.⁴¹

NATO's priority is - besides the capability development – to increase the readiness and responsiveness of forces, especially because the decision making process of 29 countries and the decision about using/deploying armed forces cannot be as quick as in case of a single country. To realize responsiveness, the Alliance enhanced and renewed the NATO Response Forces (NRF). The enhanced NRF (eNRF) with its ca. 40.000 troops has the following elements: a spearhead force – the Very High Readiness Joint Task Force (VJTF) with 2-7 days “notice to move” (NTM), the Initial Follow-on Forces Group (IFFG) with a bit lower readiness and finally the Follow-on Forces Group with an NTM between 1-2 months.

The NRF concept is not a new initiative, there were similar examples in NATO's history. The NRF concept was born in the early 2000s concentrating on out-of-area operations. This way it was the eNRF's predecessor only by name. For a similar content we need to go back to the Cold War years.⁴² The multinational, quickly deployable Allied Mobile Forces (AMF) was supposed to defend NATO's flanks from 1960.⁴³

The leaders of NATO countries made the decision in 2016 at the Warsaw Summit to enhance the Alliance's forward presence (eFP) on the Eastern Flank. Allied nations deployed four multinational battlegroups under NATO command in Estonia, Latvia, Lithuania and Poland on a rotational basis in order to demonstrate the unity of the Alliance and the enduring relevance and importance of the Article 5 of the Washington Treaty. This presence, however, does not exceed any of the respective international commitments. As for the south-eastern borders of NATO Allies decided to pay bigger attention to those territories, as well. The so called tailored forward presence (tFP) means exercises, training and a more robust presence in the Black Sea Region (Romania).⁴⁴

⁴⁰ Joint Intelligence, Surveillance and Reconnaissance.

⁴¹ Sutyagin: *Ibid.*

⁴² Bieri, Fiskvik et al: Die NATO und Russland: Verteidigungsplanung 2014-2016. CSS Studie. 2016. June. Zürich <http://www.css.ethz.ch/en/services/digital-library/publications/publication.html/9b3ec631-1927-4b1e-98e2-be5b176a5b44> (August 1. 2016.)

⁴³ The AMF consisted of enhanced infantry battalions whose task was to defend primarily to defend Norway and Turkey in case of border violations and smaller conflicts in the border areas. See more: Diego Ruiz Palmer: Az AMF-től az NRF-ig In: „A 60 éves NATO.” NATO Tükör 2009 <http://www.nato.int/docu/review/2009/0902/090204/HU/index.htm> (September 28. 2016.)

⁴⁴ NATO: Boosting NATO's presence in the east and southeast. https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_136388.htm (January 28. 2018)

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 2. szám

As the AMF, the eNRF, eFP or tFP are rather political and symbolic tools than means of credible deterrence.⁴⁵ If Russia were intended to, it could occupy the three Baltic states in 36-60 hours – and NATO would be forced to overlook helplessly the Russian movements. This time frame is far from enough for the Alliance to get the political authorization and continue with the actual military movements, redeployment of forces and equipment. The previous statement, which is not surprising at all, comes from Lt. Gen. Ben Hodges, the Commander of United States Army in Europe.⁴⁶ The only surprising factor is that in 2008 Alexander Motyl, a historian and political scientist at the Rutgers University, was writing about the occupation of Narva, a little (“negligible”) town at the Estonian-Russian border, by Russia in a (unexpectedly) negative way, whereas nowadays the occupation of the three Baltic states are visualized similarly in case of a Russian aggression.⁴⁷

These thoughts lead us to a much more serious question, which has been raised by more and more experts: Is there a possibility that tactical nuclear weapons could be used in a conflict violating a NATO member’s territory? Fortunately, since the end of the Cold War nuclear issues have not been in focus unless it was about disarmament or reduction. Although, the topic has been raised more and more often related to Russian war gaming. The annual military exercise, “Zapad” (West), always includes a nuclear scenario, but in a real situation the question of using sub-strategic nuclear weapons was never a crucial issue, not even in a political context. In 2013, the Zapad exercise⁴⁸ – most probably because of the sensitiveness of the current situation – did not consist of any nuclear scenario.⁴⁹ Russia wanted to avoid bringing a nuclear scenario into the exercise in order to avoid misunder-

⁴⁵ The multinational forces embodied a strong link and close cooperation among NATO members, but exactly this multinationality carried with it such political difficulties and technical issues, which the former NRF concept did not show. Crossing the borders of NATO countries, movement and rapid deployment of forces and equipment are only a few of the questions which are mostly of a legal nature but strong political support is needed to solve them. The AMF from the 1960s had the same problems as the eNRF has nowadays. Although the standardization has reached a higher level in the last decades which make an effective cooperation among states easier, but the command and control (national vs. SACEUR’s responsibility), interoperability, cooperation of forces, rapid deployment and national caveats are still problematic. Not to mention all the other issues like enhanced exercise activity, operations, national obligations (in case of Hungary it is contribution to border control and migration) for instance which mean big burdens for the European armed forces and make it very hard to fill the long term rotation plan for eNRF. See more: Bieri, Fiskvik et al: Ibid.

⁴⁶ Zeit Online: Baltikum ist laut US-Befehlshaber kaum zu verteidigen.

<http://www.zeit.de/politik/ausland/2016-06/anakonda-nato-russland-militaer> (August 1. 2016.)

⁴⁷ See more: Alexander Motyl: Would NATO defend Narva? Atlantic Council. 2008 <http://www.atlanticcouncil.org/blogs/new-atlanticist/would-nato-defend-narva> [August 1. 2016.]

⁴⁸ Most probably the Zapad 13 was the last exercise containing such a nuclear scenario. In Russian and English language media there are references of an exercise in 2015, however, considering the international political and security situation it was apparently not executed.

⁴⁹ See more: Liudas Zdanavičius – Matthew Czekaj: Russia’s Zapad 2013 Military Exercise. Lessons for Baltic Regional Security. The Jamestown Foundation, Washington, 2015 http://www.jamestown.org/uploads/media/Zapad_2013_-_Full_online_final.pdf (August 1. 2016.)

standings and possible escalation, as well. Although, it didn't diminish the significance of the exercise, whose "addressees" were primarily Poland and the Baltic states.⁵⁰

THE POWER OF WORDS AND NUMBERS

In 2017 the enemy images have been doing their job again. The robust developments of both parties and the enhanced exercise activities sent the "right" messages. The exercise gap between NATO and Russia still exists (see Figure 1) but strategic communication and the media has their own part as well.

NATO puts a special emphasis on transparency regarding military exercises, which is a key not to escalate tensions and required also by OSCE according to the Vienna Document⁵¹ adopted in 2011 (which is binding Russia, as OSCE member as well). The Vienna Document obligates the member states to notify each other (42 days in advance) about exercises involving more than 9.000 troops. However, Russia did communicate its exercises with 40-50 000 troops (with combat support and combat service support forces altogether ca. 90 000 troops) to the international community as they would not have exceeded the limits described in the international agreement.⁵² Nevertheless, there is no question that NATO's exercise activities are not comparable with the volume of Russian military exercises.

In case of the Zapad 2017 exercise we cannot be sure about the number of troops involved – the Western-European actors (including NATO) estimated it around 100 000 and Russia stated there were only around 13 000 troops mobilized.^{53 54} The Zapad 2017 focused on command and control capabilities and integration of forces. Since the West indi-

⁵⁰ Bieri, Fiskvik et al: Ibid.

⁵¹ The Document obligates the OSCE member states to exchange information annually on their military forces, concerning organization, manpower, major weapon and equipment systems, defence planning, procurements, defence budget and certain military events if they involve at least 9000 troops including support troops. See more: Vienna Document 2011, para 40.1.1.

⁵² According to Russia, they were not obligated to inform the OSCE countries. The rationale behind this was that the forces involved were organized in smaller units, battalion groups whose structure was flexible and of an ad hoc nature. In one particular military district the exercise involved less than 9000 troops except one occasion when Russia avoided the applicability of the Document with the reasoning that the voluntary military forces did not leave the barracks at all, so officially they were not part of the exercise. The related forces were not subordinated to a central commander, so this condition did not activated the Document either – according to the Russian explanations. For more details see Sutyagin: Ibid.

⁵³ Gordon – Schmitt: Ibid.

⁵⁴ Mathieu Boulégué: Five Things to Know About the Zapad-2017 Military Exercise. Chatham House, September 25. 2017. <https://www.chathamhouse.org/expert/comment/five-things-know-about-zapad-2017-military-exercise> (January 28. 2018.)

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 2. szám

cated this exercise to be much bigger and much more aggressive, they overreacted and Russia had the opportunity to appear as a victim in this situation.⁵⁵

The heads of state and government of NATO countries many times reiterated that NATO does not seek confrontation and poses no threat to any country, including Russia, but they are ready to “deter and defend against potential adversaries and the full spectrum of threats that could confront the Alliance from any direction.”⁵⁶

The adopted summit communiqué in Warsaw is (considering the high level of the summit) unusually long and detailed – 139 paragraphs. In 23 out of 139 is Russia explicitly mentioned besides the parts where collective defence, NATO’s resilience and the decisions made in Wales are elaborated and which are doubtlessly responding to the threats posed by Russia.⁵⁷

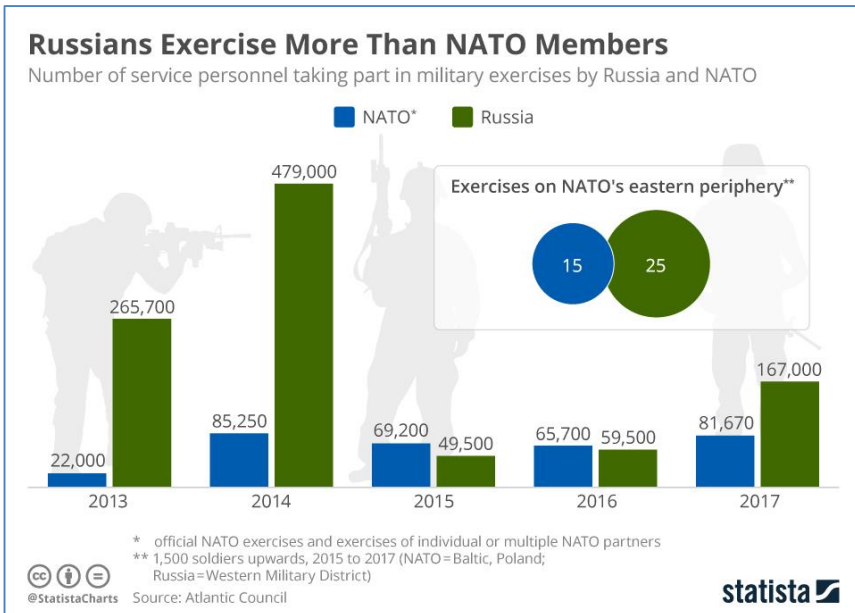

Figure 2: Russians exercise more than NATO members. Source: Statista 2017⁵⁸

⁵⁵ Bouléque: Ibid.

⁵⁶ Warsaw Summit Communiqué. July 9. 2016.

http://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_133169.htm [August 1. 2016.]

⁵⁷ For further detailed analysis of the Warsaw Summit see Zoltán Szenes: Meglepetések nélkül: A varsói NATO csúcs értékelése. („Without surprise: Evaluating NATO’s Warsaw Summit”) 2016 <http://biztonsagpolitika.hu/kiemelt/meglepetesek-nelkul-a-varsoi-nato-csucs-ertekelese> [August 7. 2016.] and James Stavridis: The NATO Summit’s winners and losers. Foreign Policy, 11 July 2016. <http://foreignpolicy.com/2016/07/11/the-nato-summits-winners-and-losers/> [September 30. 2016.]

⁵⁸ Statista: Russians exercise more than NATO members 2017

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 2. szám

We can see interesting changes in the wording of these documents. The communiqué uses the expression „potential adversary” many times. The 2010 Strategic Concept however uses the word „adversary” only one time, in the paragraph which says „The alliance does not consider any country to be its adversary.” The Wales Summit Declaration in 2014 mentions Russia in 19 paragraphs, but doesn’t use the word „adversary” at all. In these 19 paragraphs related to Russia international law, condemnation of the events in Ukraine, NATO’s concerns and avoidance of confrontation are in the focus.

Poland, the Baltic States, Romania and Bulgaria try to make the Alliance give priority to the eastern flank when deciding about NATO’s future steps. However, NATO insists on its 360 degree approach. Regarding Russia, NATO’s main tools are transparency, predictability and foremost, avoiding misunderstanding and escalation. The Alliance after the Warsaw Summit continues its path started in Wales. The first core task, defence and deterrence, has grown in importance. The unity of the Allies on that is crucial, although, it is more difficult to achieve than ever. Europe is facing many security challenges (terrorism, migration etc) nowadays, which are affecting the member states in different ways and to varying extent and which might not be answered by NATO. Accordingly, NATO members have different priorities. NATO continuously maintains its “dual-track” approach which means they will not get back to the former “business as usual” unless there will be significant change in the Russian behavior regarding the situation in Crimea in order to solve the problems peacefully and in accordance with the international law. NATO is still open for political dialogue, since this is the only way to find a solution together and make the situation better.⁵⁹

The NATO-Russia Council (NRC) – after two years break - had few meetings in the recent years. Nonetheless the very fact that the parties sat down to talk again can be seen as a step forward, but besides the maintenance of the dialogue there has been no significant results. The parties’ main topic of the NRC meeting was Ukraine and the implementation of the Minsk Agreement, and they also concentrated on NATO’s forward presence and talked about how to avoid the “incidents” in the border regions. Another important issue for the NRC is the situation in Syria or Afghanistan, both of them could be the basis of future prac-

<https://www.statista.com/chart/11088/number-of-soldiers-taking-part-in-military-exercises-by-russia-and-nato/> (January 28. 2018.)

⁵⁹ Warsaw Summit Communiqué. July 9. 2016.

http://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_133169.htm (August 1. 2016.)

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 2. szám

tical cooperation.⁶⁰ Not only the Alliance but Russia took the initiative, as well. The Russian Deputy Minister of Defence raised the issue during a meeting of foreign military attaches and offered a possibility for consultation to the Ministries of Defence of Estonia, Latvia, Lithuania, Poland, Sweden and Finland. He suggested managing together mutual concerns caused by military activities in near-border areas and preventing air and sea “incidents”.⁶¹ Was it initiated to lead to a real cooperation or was it only a well communicated political maneuver of Moscow?

WHAT'S NEXT?

According to the researchers of the SWP⁶² institute in Berlin, the time of the NATO-Russian “strategic partnership” is over, it failed, and the future path for development of these relations is very narrow. The experts described three possible scenarios for the near future.⁶³ In the first scenario the two parties will confront each other as a result of misunderstanding, lack of trust or escalation of miscommunication. The second possibility foresees ad hoc (practical) cooperation in some cases between NATO and Russia but they will not be able to solve the main issues. According to the third scenario they will be able to get over their differences, they will cooperate but at the same time it means they would de facto recognize and/or approve all the events and actions taken in the past.

In the author’s view (knowing the past of these relations) we cannot expect a long term confrontation, it would deliver too serious consequences for both parties. Furthermore, we shouldn’t forget that NATO members have different views regarding Russia. This was reflected among others in the speech of the French president, Francois Hollande in Warsaw: “NATO has no role at all to be saying what Europe’s relations with Russia should be. For France, Russia is not an adversary, not a threat. [...] Russia is a partner”⁶⁴(quoted by Peterson 2016) The second and third scenario could be both realized. However, if we take the Alliance’s “no business as usual” approach seriously (and NATO will go with it), we can

⁶⁰ Dan Alexe: After Warsaw: second NATO – Russia Council in two years. 2016

<https://www.neweurope.eu/article/warsaw-second-nato-russia-council-two-years/> (August 4. 2016.)

⁶¹ Anatolij Antonov, the Deputy of the Russian Minister of Defence came up with the idea of rethinking the Cooperative Airspace Initiative (CAI), cooperation against ISIL/DAESH and offered the opportunity to the military attachés of NATO countries to attend Russian military exercise events including the Kavkaz 2016 exercise in September 2016. See more: TASS. Russian News Agency: Russian military ready for consultations with Baltic states on near-border activities. August 1. 2016. <http://tass.ru/en/defense/891876> (August 12. 2016.)

⁶² Stiftung Wissenschaft und Politik.

⁶³ Margarete Klein – Claudia Major: Perspektiven der NATO-Russland-Beziehungen. Stiftung Wissenschaft und Politik. Szeptember 2015.

https://www.swp-berlin.org/fileadmin/contents/products/aktuell/2015A81_kle_mjr.pdf (August 2. 2016.)

⁶⁴ Quoted by Nolan Peterson: Russia Threat Takes Center Stage at NATO’s Warsaw Summit. *The Daily Signal*, July 10. 2016. <http://dailysignal.com/2016/07/10/russian-threat-takes-center-stage-at-natos-warsaw-summit/> (August 12. 2016.)

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 2. szám

count only on the second scenario to come true. Later the international security situation can change and the cooperation between NATO and Russia can be needed and desirable again. This way the Alliance will justify implicitly and de facto recognize what happened in Ukraine, just like did it one and a half decades ago with the Chechen Wars.

Nonetheless these future options do not influence the enemy image about Russia in the Eastern Flank. They do not see changes in the aggressive Russian intensions and try to make as much as they can to defend these countries' territory and independence.

SUMMARY

After all we can only conclude that any prediction for the future would be irresponsible. The ongoing processes which we can observe nowadays are unprecedented in the post-cold war era, extraordinary and were not foreseeable. Russia's role and behavior in international relations hasn't changed in the last decade, but the usual way how Moscow used to push its interest based on "soft power" (see the Russian-Ukrainian gas disputes) were altered surprisingly by engaging the country in military actions not only in Ukraine but in Syria as well. NATO has always been concerned about the Russian way of conflict management in Eastern Europe but the events in the last three years radically changed the tone. NATO was forced into a new situation, the Alliance's policy needed to be re-oriented, re-defined. If NATO will insist on its collective defence approach and will not activate the cooperation with Russia and not diminish the Ukrainian situation for another issue (which could be seen as more important at the moment – may it be for fight against terrorism, for Syria or the Middle East), then the currently frozen relations between them cannot be expected to change in the near future. From the Russian side there will be no new course of action because it would mean the loss of its prestige and position against the "West", unless the Russian internal affairs do make it necessary. Whether we define NATO and Russia as real enemies or only the heirs of a Cold War burden and the related old enemy images, we can see that such negative stereotypes have a big role preventing them from moving forward. We cannot expect in the short term any unilateral step from either side. It is not only about politics and the elites, the population is willing to take part in these efforts, as well. Nonetheless, the author believes, we cannot exclude the chance to see an attempt for cooperation when a common enemy will emerge again.

BIBLIOGRAPHY

1. Adomeit, Hannes: Inside or outside? Russia's policies towards NATO. Stiftung Wissenschaft und Politik. 2007
http://www.swp-berlin.org/fileadmin/contents/products/arbeitspapiere/NATO_Oslo_ks.pdf (August 1. 2016.)

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 2. szám

2. Alexe, Dan: After Warsaw: second NATO – Russia Council in two years. 2016 <https://www.neweurope.eu/article/warsaw-second-nato-russia-council-two-years/> (August 4. 2016.)
3. Baun, Dylan: From Social Tension to Protracted Civil Conflict Using fsQCA to Analyze Conflict in Lebanon. Compasss Working Paper 2011. Nr 66. <http://www.compasss.org/wpseries/Baun2011.pdf> (14. January 2018.)
4. Bieri, Fiskvik et al: Die NATO und Russland: Verteidigungsplanung 2014–2016. CSS Studie. 2016. June. Zürich <http://www.css.ethz.ch/en/services/digital-library/publications/publication.html/9b3ec631-1927-4b1e-98e2-be5b176a5b44> (August 1. 2016.)
5. Bouléque, Mathieu: Five Things to Know About the Zapad-2017 Military Exercise. Chatham House September 25. 2017. <https://www.chathamhouse.org/expert/comment/five-things-know-about-zapad-2017-military-exercise> (January 28. 2018.)
6. Brzezinski, Ian – Varangis, Nicholas: The NATO-Russia Exercise Gap. Atlantic Council 2015. <http://www.atlanticcouncil.org/blogs/natosource/the-nato-russia-exercise-gap> (August 2. 2016.)
7. Burgess, Heidi: Stereotypes, Characterization Frames. 2003. <https://www.beyondintractability.org/essay/stereotypes> (14. January 2018.)
8. Davis, Ian – Chamberlain, Nigel: An evaluation of the Wales Summit: NATO builds coalitions for conflict on multiple fronts. NATO Watch. Briefing Paper No. 54., 10. September 2014. http://natowatch.org/sites/default/files/briefing_paper_no.54_-_the_wales_summit_final.pdf (30. September 2016.)
9. Gordon, Michael R. –Schmitt, Eric: Russia's Military Drills Near NATO Border Raise Fears of Aggression. *The New York Times*, July 31. 2017. <https://www.nytimes.com/2017/07/31/world/europe/russia-military-exercise-zapad-west.html> (28. January 28. 2018.)
10. Klein, Margarete – Major, Claudia: Perspektiven der NATO-Russland-Beziehungen. Stiftung Wissenschaft und Politik. Szeptember 2015. https://www.swp-berlin.org/fileadmin/contents/products/aktuell/2015A81_kle_mjr.pdf (August 2. 2016.)
11. Lisbon Strategic Concept 2010. "Strategic Concept For the Defence and Security of The Members of the North Atlantic Treaty Organisation – Active engagement, modern defence" <http://www.nato.int/lisbon2010/strategic-concept-2010-eng.pdf> (August 1. 2016.)
12. Makovsky, David: Reviewing Egypt's Gains from Its Peace Treaty with Israel. The Washington Institute. 7 March 2011 <http://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/view/reviewing-egypts-gains-from-its-peace-treaty-with-israel> (27. January 2018.)
13. Motyl, Alexander: Would NATO defend Narva? Atlantic Council, 2008 <http://www.atlanticcouncil.org/blogs/new-atlanticist/would-nato-defend-narva> (August 1. 2016.)
14. NATO Media Backgrounder– NATO-Russia practical cooperation

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 2. szám

- http://www.nato.int/nato_static/assets/pdf/pdf_2013_04/20130422_130422-nrc-backgrounder.pdf (August 12. 2016.)
15. NATO Media Backgrounder– NATO-Russia relations. The Background. http://www.nato.int/nato_static_files2014/assets/pdf/pdf_2015_12/1512-backgrounder_nato-russia_en.pdf (August 12. 2016.)
 16. NATO statement: Statement by NATO Foreign Ministers. April 1. 2014. http://www.nato.int/cps/en/natolive/news_108501.htm?mode=pressrelease (August 5. 2016.)
 17. NATO: Boosting NATO's presence in the east and southeast https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_136388.htm (January 28. 2018.)
 18. NATO-Russia Founding Act – May 27. 1997. Paris http://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_25468.htm (August 5. 2016.)
 19. NATO-Russia Relations: A new quality. May 28. 2002. http://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_19572.htm (August 1. 2016.)
 20. Nolan Peterson: Russia Threat Takes Center Stage at NATO's Warsaw Summit. The Daily Signal, July 10. 2016. <http://dailysignal.com/2016/07/10/russian-threat-takes-center-stage-at-natos-warsaw-summit/> (August 12. 2016.)
 21. Norris, John: Collision Course. NATO, Russia, and Kosovo. Praeger Westport, 2005.
 22. Oppenheimer, Louis: The Development of Enemy Images: A Theoretical Contribution. Peace and Conflict: *Journal of Peace Psychology*, 12 (2006/3), 269–292. (downloaded from https://www.researchgate.net/publication/247503946_The_Development_of_Enemy_Images_A_Theoretical_Contribution) (14. January 2018.)
 23. Palmer, Diego Ruiz: Az AMF-től az NRF-ig. In: „A 60 éves NATO.” NATO Tükör 2009. <http://www.nato.int/docu/review/2009/0902/090204/HU/index.htm> (September 28. 2016.)
 24. Parks, Craig D.: Graduated Reciprocation in Tension Reduction (GRIT) In: John M. Levine – Michael A. Hogg (ed.): *Encyclopedia of Group Processes and Intergroup Relations*. SAGE Publications, Thousand Oaks, California, USA, 2010, 309–311.
 25. Ponsard, Lionel: *Russia, NATO and Cooperative Security. Bridging the Gap*. Routledge, New York, 2007.
 26. SHAPE: The ACE Mobile Force, 1960-2002. 3340/SH-SPS-HIS/2012-08 (Gregory Pedlow)
 27. Smith, Martin A.: *Russia and NATO since 1991. From Cold War through cold peace to partnership?* Routledge, New York, 2006.
 28. Statista 2017. Russians exercise more than NATO members <https://www.statista.com/chart/11088/number-of-soldiers-taking-part-in-military-exercises-by-russia-and-nato/> (January 28. 2018.)
 29. Statista 2018. Who the Russians consider their greatest enemies <https://www.statista.com/chart/12492/who-russians-consider-their-greatest-enemies/> (January 28. 2018.)
 30. Stavridis, James: The NATO Summit's winners and losers. *Foreign Policy*, 11 July 2016. <http://foreignpolicy.com/2016/07/11/the-nato-summits-winners-and-losers/> (September 30. 2016.)

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 2. szám

31. Sutyagin, Igor: Russia confronts NATO. Confidence Destruction Measures. *RUSI Briefing paper*, July 6. 2016. <https://rusi.org/publication/briefing-papers/russia-confronts-nato-confidence-destruction-measures> (August 1. 2016.)
32. Szatmári László: A NATO-Oroszország Tanács. *Hadtudomány*, 2008. Online edition http://mhht.eu/hadtudomany/2008/2008_elektronikus/2008_e_11.pdf (September 27. 2016.)
33. Szenes Zoltán: Előre a múltba? A NATO Wales után. („*Back to the Future? NATO after Wales*”) *Külügyi Szemle*, 2014, Autumn 3–25. <http://kki.gov.hu/download/9/1a/c0000/Szenes.pdf> (August 5. 2016.)
34. Szenes Zoltán: Meglepetések nélkül: A varsói NATO csúcs értékelése. („*Without surprise: Evaluating NATO's Warsaw Summit*”) 2016 <http://biztonsagpolitika.hu/kiemelt/meglepetesek-nelkul-a-varsoi-nato-csucs-ertekelese> (August 7. 2016.)
35. TASS. Russian News Agency: Russian military ready for consultations with Baltic states on near-border activities. August 1. 2016. <http://tass.ru/en/defense/891876> (August 12. 2016.)
36. Vienna Document 2011 on Confidence- and Security-Building Measures. OSCE. <http://www.osce.org/fsc/86597?download=true> (September 30. 2016.)
37. Wales Summit Declaration. September 5. 2014 http://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_112964.htm (August 1. 2016.)
38. Warsaw Summit Communiqué. July 9. 2016. http://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_133169.htm (August 1. 2016.)
39. Welch Larson, Deborah: Anatomy of Mistrust: US-Soviet Relations during the Cold War. Cornell University Press, Ithaca and London, 1997, 26–30.
40. Zdanavičius, Liudas – Czekaj, Matthew: Russia's Zapad 2013 Military Exercise. Lessons for Baltic Regional Security. The Jamestown Foundation, Washington, 2015. http://www.jamestown.org/uploads/media/Zapad_2013_-_Full_online_final.pdf (August 1. 2016.)
41. *Zeit* Online: Baltikum ist laut US-Befehlshaber kaum zu verteidigen. 2016 <http://www.zeit.de/politik/ausland/2016-06/anakonda-nato-russland-militaer> (August 1. 2016.)

HAJNAL PIROSKA¹**Információ, tudás és megtévesztés az ószövetségi gondolkodásban és a bibliai hadviselésben****Information, Knowledge, Wisdom, Intelligence and Misleading in Old Testament Thinking and Biblical Warfare****Absztrakt**

A modern kori hadviselés legjellemzőbb formája az információs hadviselés. A modern elmélet egyes elemei a bibliai kor háborúiban, hadvezetési stratégiáiban is fellelhetők. Az ószövetségi tanítás központi jelentőséget tulajdonít a tudásnak az élet minden területén, így a jó hadvezér is előrelátó, megfontolt. A tudás fontossága már a teremtés-történetekben is előtűnik. A bibliai bölcsességirodalom a tudás isteni eredetét hangsúlyozza. A teljesség igénye nélkül vizsgált háborúkban: a Mózes és Józsué vezetésével végrehajtott honfoglaló hadjáratokban és a Róma-ellenes, függetlenségi háborúban döntő szerepet játszott a hírszerzés, a megtévesztés és az ellenség pszichológiai nyomás alatt tartása.

Kulcsszavak: információ, tudás, hírszerzés, megtévesztés, Ószövetség

Abstract

Information warfare is considered the most characteristic form of modern military strategy. Certain elements of the doctrine are present in biblical military strategy. Old Testament literature attributes central role to wisdom and knowledge and creates a whole genre: „wisdom literature”. Great military leaders are described as cautious, with a foresight. Intelligence and psychological operations – not using the modern terminology, of course – are depicted as important elements of biblical battles. Wisdom and knowledge seem to be the key motives in the battles analyzed here, e. g. the battles of Joshua preceding the settlement of Canaan and the military efforts of Josephus Flavius in the Jewish War.

¹ Nemzeti Közszolgálati Egyetem, Hadtudományi Doktori Iskola, doktoranduszhallgató/National University of Public Service, Doctoral School of Military Sciences, PhD student, E-mail: hajnal.piroska@t-online.hu ORCID: [0000-0003-2736-312X](https://orcid.org/0000-0003-2736-312X)

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 2. szám

Key words: information, knowledge, intelligence, Old Testament

BEVEZETÉS

Az információ az ember életének valamennyi momentumában jelen van: az emberi kapcsolatok az információk megszerzésén, tárolásán, feldolgozásán és értelmezésén alapulnak. Életünk során folyamatos információs tevékenységet végzünk. Az információs társadalomban az információs tevékenység az emberi agy működése során, az ember-ember közötti kommunikációban, illetve az infokommunikációs eszközök segítségével zajlik.² Az információ a polgári élet (politika, gazdaság, kultúra) és a modern hadviselés döntő jelentőségű eleme. A modern hadviselés, az ún. információs hadviselés, mint katonai szakkifejezés a 20. század utolsó éveiben jelent meg és vált elfogadott szakkifejezéssé a katonai szakirodalomban.³ Az információ megszerzése, a döntési folyamatban való hatékony felhasználása a korszerű katonai hadműveletekben rendkívüli és meghatározó jelentőséggel bír.⁴

A dolgozat célja annak bemutatása, hogy az információnak a hadviselésben elfoglalt központi helye és annak felismerése nemcsak a modern kor jellegzetessége. Az alábbiakban azt kívánom érzékeltetni néhány önkényesen kiragadott példa segítségével, hogy az információ/a tudás jelentőségét a bibliai hadviselésben is értékelték és alkalmazták. A hadviselés alapvető princípiuma az információ jelentősége, és ez az információ megszerzésén, feldolgozásán és elterjesztésén/megosztásán alapul. Ezek az „alapszabályok” változatlanok maradtak az évszázadok során, ami azonban gyökeresen megváltozott, az az információ megszerzésének, feldolgozásának és elterjesztésének módszerei és eszközei.⁵ Az „információs háború” fogalmát Thomas P. Rona⁶ használta először 1976-ban. Az információs hadviselésnek ezt a kezdeti megfogalmazását értelmezte tovább a Martin C. Libicki⁷ nevéhez köthető, polgárinak tekinthető megközelítés. A bibliai háborúk vonatkozásában az információs hadviselés Libicki által meghatározott tevékenységi területei (vezetési hadviselés, hírszerzés alapú hadviselés, elektronikai hadviselés, pszichológiai hadviselés, hackerhadviselés, gazdasági információs hadviselés és kiberhadviselés)⁸ közül mindössze három terület, a vezetési hadviselés, a hírszerzés alapú hadviselés és a pszichológiai hadviselés értelmezhető és elemezhető. Az információs hadviselés alapja az információ, az információ pedig elválaszthatatlan a tudástól.

² Haig, Zsolt: Információ, társadalom, biztonság. NKE, Budapest, 2015, 103–106.

³ Szabó, András: Az információs hadviselés és a hadtudomány. <http://www.zmne.hu/kulso/mhht/hadtudomany/1998/ht-1998-4-5.html>. (Letöltve: 2016. 11. 29.)

⁴ Haig, Zsolt – Várhegyi, István: Hadviselés az információs hadszíntéren. Zrínyi Kiadó, Budapest, 2005, 140.

⁵ Waltz, Edward: Information Warfare. Principles and Operations. Artech House, Boston–London, 1998, 1–3.

⁶ Rona, T. P.: Weapon Systems and Information Warfare. Boeing Aerospace Co. Seattle, WA, 1976.

⁷ Libicki, M. C.: What is Information Warfare? National Defense University, 1995.

⁸ A felsorolás helye Haig: i. m. 105.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 2. szám

A TUDÁS AZ ÓSZÖVETSÉGBEN

A tudás és információ stratégiai szerepe már az emberiség teremtésekor nyilvánvalóvá válik. Isten első „korlátozó” parancsa, melyet az Éden-kert teremtése után nyilatkoztat ki az első emberpárnak, a tudással kapcsolatos: „A kert minden fájáról szabadon ehetsz, de a jó és a rossz tudásának⁹ fájáról nem ehetsz, mert ha eszel róla, meg kell halnod.”¹⁰

A héber *yádá* jelentése tud, megismer, felismer, elismer, felismeri Istent. A tudást a tiltás a halállal kapcsolja össze.

A Bűnbeesés-történetben a következő információt kapjuk: „A kígyó pedig ravaszabb volt minden mezei állatnál, amelyet az Úristen alkotott. Ezt kérdezte az asszonytól: »Csakugyan mondta Isten, hogy a kert egyetlen fájáról sem ehettek?« Az asszony így felelt a kígyónak: »A kert fáinak gyümölcséből ehetünk, csak annak a fának a gyümölcséről, amely a kert közepén van, mondta Isten: Nem ehettek abból, ne is érintsetek, mert meghaltok.« De a kígyó ezt mondta az asszonnak: »Dehogyan haltok meg! Hanem jól tudja Isten, hogyha esztek belőle, megnyílik a szemetek, és olyanok lesztek, mint az Isten: tudni fogjátok, mi a jó és a mi a rossz.«¹¹

A tudás lényege tehát éppen a jó és a rossz megkülönböztetésének a képessége, a szabad akarat ajándéka (és felelőssége). Fontos megjegyeznünk, hogy a tudás és az információ értékének egyik meghatározó eleme a közvetlenség. Az információ értéke akkor közelíthet a maximumhoz, ha „első kézből” származik. Mint az ószövetségi példa is jól illusztrálja, a másodkézből kapott információ (Isten tiltó kijelentését csak a férfi hallotta, az asszony teremtése csak később következik)¹² már interpretáció, a szembenálló fél manipulálására, megtévesztésére kiválóan alkalmas.

A tudás Istenhez kapcsolódik. „Az Úrnak félelme az ismeret kezdete...”¹³

A tudás isteni attribútum. A tudás az élet. „Élet fája ez azoknak, akik megragadják...”¹⁴

Az Ószövetségben több könyvet is a bölcsességi irodalom műfajához sorolhatunk: Jób, Példabeszédek és Prédikátor, valamint Bölcsesség és Jézus Sirák fia könyve.¹⁵ A bibliai bölcsességi irodalom legfőbb jellegzetessége, hogy figyelmének középpontjába az egyén

⁹ Brown, Francis et. al.: The New Hebrew and English Lexicon. Hendrickson Publishers, Peabody, MA, 1979, 393–395.

¹⁰ Biblia. Magyar Bibliatanács/Református Zsinati Iroda Sajtóosztálya, Budapest, 1990. Teremtés 2,16.

¹¹ Teremtés 3,1–5.

¹² Teremtés 2,21–25.

¹³ Példabeszédek 1,7.

¹⁴ Példabeszédek 3,18.

¹⁵ Az itt említett két ószövetségi könyv a zsidó diaszpórában, a görög nyelven beszélő hellénista zsidóság körében létrejött „alexandriai kánon” (Kr. e. III. sz.–Kr. u. I. sz.) részei. A Római Katolikus Egyház az alexandriai kánonban felsorolt könyveket tekinti sugalmazottnak (Trienti Zsinat, IV. sessio: 1546. április 8), így a Bölcsesség könyvét és Jézus Sirák fia könyvét is. A katolikus terminológiában ezek deuterokanonikus (második kánoni) könyvek, a protokanonikus könyvek a héber nyelvű Bibliában (az ún. „palesztinai kánonban”) található ószövetségi könyvek. A protestáns egyházi közösségek csak a héber Biblia könyveit fogadják el kánonikusnak. Bővebben lásd Rózsa Huba: Bevezetés az Ószövetség könyveibe. Szent István Társulat, Budapest, 2016, 27–36.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 2. szám

sorsát helyezi. A könyvek szerzői egyfajta praktikus életbölcsséget fogalmaznak meg – a mai szóhasználatban életvezetési tanácsoknak is nevezhetnénk kijelentéseiket. A tapasztalati tudás, az életbölcsség célja pedig a cselekvés helyes normáinak felismerése és felismertetése, a helyes magatartás és életvitel kialakítása.¹⁶ A gyakorlati bölcsség héber megfelelője a *chokma'*, a *chakam* igéből képzett névszó.¹⁷ Az ige jelentése *tud, ismer, megítél, rátermett, bölcs*. Az ige jelentéstartománya is jól mutatja a héber bölcsség gyakorlati jellegét. Az információelmélet szerint az analizált és értelmezett/értékelt információ a tudás. Az információ megértése révén felfogjuk az információ jelentését és értékét.¹⁸

A Példabeszédek könyvének szerzője (a felirat szerint Salamon király) az uralkodókat arra inti, hogy tekintélyüket a bölcsségre alapozzák. A könyvben szereplő bölcsségi mondások összegyűjtése és rendszerezése a Kr. u. IV–II. századra tehető. A megszemélyesített Bölcsség így beszél: „Általam uralkodnak a királyok, és rendelkeznek igazságosan a fejedelmek. Általam vezetnek a vezére, és ítélik igazságosan az előjárók.”¹⁹

A tudás megszerzése és megtartása a boldog élet előfeltétele: „Boldog az az ember, aki megtalálta a bölcsséget, és az az ember, aki értelmet kap.”²⁰

A tudás és a megfontolás a hadvezetés alappillérei: „A bölcs férfi erős, és a tudós ember nagy erejű. Irányítás kell a hadviseléshez, és segítséget jelent a sok tanácsadó.”²¹

Az emberi sors értékén és értéktelenségén elmélkedő Prédikátor könyvének²² szerzője is hangsúlyozza a tudás jelentőségét, melyet egy város megmenekülésével szemléltet: „Volt egy kis város, de kevés lakóval. Megtámadta azt egy nagy király, körülvette, és ostromműveket épített vele szemben. De akadt benne egy szegény bölcs, aki bölcsségével megmentette a várost... Akkor ezt mondtam: Többet ér a bölcsség a hatalomnál... A bölcsek nyugodt szavaira kell inkább hallgatni, mint az ostobák közt uralkodónak a kiabálására.”²³

Az információs hadviselés elméletének megfogalmazása előtt több mint egy évezreddel fogalmazta meg a Prédikátor könyvének szerzője az információs fölény megszerzésének, megtartásának és megvédésének lényegét: „Többet ér a bölcsség a harci eszközöknél; egyetlen vétkes sok jót pusztíthat el.”²⁴

¹⁶ Rózsa: i. m. 666–673.

¹⁷ Brown et al.: i. m. 314–315.

¹⁸ Waltz: i. m. 2.

¹⁹ Példabeszédek 8,15–16.

²⁰ Példabeszédek 3,13.

²¹ Példabeszédek 24,5–6.

²² A hagyomány ezt a gyűjteményt is Dávid fiának, Jeruzsálem királyának, azaz Salamonnak tulajdonítja. A mű a Kr. e. III. században keletkezett.

²³ Prédikátor 9,14–17.

²⁴ Prédikátor 9,18.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 2. szám

TUDÁS, INFORMÁCIÓ ÉS MEGTÉVESZTÉS EGYES HARC TEVÉKENYSÉGEKBEN

PÁTRIÁRCHÁK KORA (KR. E. II. ÉVEZRED ELSŐ FELE)

Már az ősatyákról szóló történetekben is szerepel a megtévesztés, a rászedés, mint az elenség kijátszásának eszköze. A Dina meggyalázásáért bosszút álló fivérei, Simeon és Lévi megtévesztik (az információ egy részének elhallgatásával) Szichem lakóit: békés szándékot színlelnek, a férfi lakosságot rábeszélik a körülmetélkedésre (szövetségkötés ígéréssel), majd három nap elteltével, amikor a város védtelen – a férfiak ugyanis seblázban fekszenek – Simeon és Lévi rátámadnak a városra, a férfiakat megölik, és gazdag zsákmánnyal (valamint Szichem asszonyaival) távoznak (Teremtés 34). Így állnak bosszút azért, mert Szichem uralkodójának fia elcsábította húgukat, Dinát. Az izraeli törzsek sikerét – az információs társadalom kialakulása előtt jó néhány évszázaddal – a másik féllel szemben kialakított információs fölény biztosította: valódi szándékukat elfedő, hamis adatokkal tévesztik meg ellenfeleiket – elsősorban azzal, hogy a megtámadott fél nem is sejti, hogy harci cselekmény küszöbéhez érkeztek. Az információ 3 jellemzője: a relevanciája, az időbelisége és a pontossága. Információs fölény kialakításakor az az optimális, ha ez a 3 jellemző a 100%-ot közelíti meg.²⁵ A fent ismertetett esetben az információs fölény a szembenálló felek információs képességei közötti különbségként jelenik meg: Simeon és Lévi elhallgatott bizonyos adatokat, ez a másik fél számára lecsökkentette az információ pontosságát és a következmények súlyosságát. Az információs fölény ebben az esetben az izraeliek számára katonai (és gazdasági) eredményekben realizálódott.

AZ IZRÁELI TÖRZSEK HONFOGLALÁSA (KR. E. XIII. SZ.)

Kánaán meghódításának menetét nem ismerjük pontosan, az események krónikásai nem voltak haditudósítók.²⁶ A beszámolókból mégis kitűnik, hogy Mózes szem előtt tartotta azt a tanácsot, melyet jó néhány évszázaddal később fogalmaz majd meg a bölcsességirodalomhoz tartozó Példabeszédek könyve: „Tanácsadás erősíti meg a terveket, és irányítás kell a hadviseléshez!”²⁷

A Kánaán meghódítására készülő Mózes és Áron és az általuk vezetett izraeli törzsek Kádes-Barnea oázisában táboroztak (tulajdonképpen Kánaán déli határa közelében). Az előttük fekvő terület és lakossága is teljesen ismeretlen volt számukra. A további lépések megtervezéséhez Mózesnek információra volt szüksége. Az itt következő bibliai beszámoló a modern kori katonai hírszerzés előfutárának tekinthető. Mózes (a hadvezér) jól tudja,²⁸ hogy az információ megszerzése, a döntési folyamatban való felhasználása meghatározza

²⁵ Haig: i. m. 108–109.

²⁶ A bibliai hadjáratok elemzéséhez Herzog, Chaim – Gihon, Mordechai: Bibliai csaták. (Ford. Békési József.) Gold Book Kiadó, Pécs, é. n.

²⁷ Példabeszédek 20,18.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 2. szám

a katonai művelet (jelen esetben Kánaán elfoglalása) sikerét.²⁹ „Az Úr így beszélt Mózeshez: Küldj férfiakat, hogy kémleljék ki Kánaán földjét, amelyet Izrael fiainak akarok adni. Mind-egyik ősi törzsből egy férfit küldjete, csupa tekintélyes embert.”³⁰

Évszázadokkal az információs társadalom kialakulása előtt és az infokommunikációs eszközök teljes hiányában Mózes kétféleképpen igyekszik csökkenteni a mások becsléseire és megfigyelésére alapozott információ/hírszerzés buktatóit. Az első lépés a hírszerzők kiválasztása: minden törzsből egy ember, aki a törzs vezetői közül való (tehát megbízható): a hódításban részt vevő valamennyi (12) törzs képviseltette magát a hírszerzésben, ami egyben a döntés objektívitasát is garantálta. Másodsor, a hírszerzőket Mózes pontos utasításokkal látta el a megszerzendő információval kapcsolatban: „Menjete el itt a Délvidéken át, föl a hegyekbe. Nézzete meg, hogy milyen az a föld és a rajta lakó nép, erős-e vagy gyenge, kevés-e vagy sok? Milyen az a föld, amelyen lakik, jó-e vagy rossz? Milyenek a városok, amelyekben lakik: táborfélék vagy megerősített helyek?”³¹

A tények viszonylag pontos értékeléséhez a hadvezérnek valamiféle képi információra vagy az információt alátámasztó kézzelfogható bizonyítékra is szüksége volt a megfelelő döntéshozatalhoz, ezért Mózes a következő utasítással zárta az eligazítást: „Legyeteek bátrak és hozzatek a föld gyümölcséből!”³²

A hírszerzők negyven nap elteltével térte vissza a táborba, szóbeli beszámolójuk tárgyi bizonyítékkal egészült ki: szőlőfürtöket, gránátalmát és fügét hozzatek a meghódítandó terület termékenységét bizonyítva. Az ország erejének becslésében megoszlott a kémek véleménye: tízen óvatosságra inteteek, leírták az új területen élő népek testi erejét, és hangsúlyozzatek, hogy a városok nagyok és jól meg vannak erősítve. Ketten, Káleb és Józsué az azonnali indulásra buzdítottak, ám optimista véleményük kisebbségben maradt. Az információ relevanciája, időbelisége és pontossága, melyeknek a 100% felé kell közelítene az információs fölény megszerzése érdekében, ebben az esetben messze alatta maradt a kívánt értéknek. Az információ (amely az adatok szubjektív bemutatásán alapult) ebben az esetben nem vezetett gyors döntéshez, nem segítete ugyanis elő a hadvezetés egységes álláspontjának kialakulását, és az izraeliták fellázadnak Mózes (és Isten parancsa) ellen.³³ Mózes a közvetlen megközelítés tervét közvetett megközelítésre változtatja.³⁴

Az izraeli törzsek honfoglalásáról szóló beszámolókat elsősorban Józsué könyvében olvashatjuk. Kánaán elfoglalása nem elsősorban történelmi vagy hadtörténeti esemény, hanem teológiai momentum. Ezért az emberi tényező, jelen esetben Józsué hadvezéri kvalitása háttérbe szorul, Izrael Istene a valódi hős, a kiválasztott népnek nyújtott isteni segítség kap elsődleges hangsúlyt. Józsué hadvezéri rátermettsége a teológiai jelleg elsődlegessége

²⁹ Az információ szerepe a döntési folyamatban: Haig: i. m. 7.

³⁰ Számok könyve 13,1–2.

³¹ Számok könyve 13,17–20.

³² Számok könyve 13,21.

³³ Isten büntetéssel sújtja a Mózes ellen lázadó népet (negyven évig kell vezekelniük). A 12 kéből ketten, a pozitív híreket hozó Káleb és Józsué maradnak életben.

³⁴ Herzog – Gichon: i. m. 40–45.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 2. szám

mellett is kitérnek a beszámolóból. A modern terminológiát itt is felhasználva megállapíthatjuk, hogy az izraeli törzsek vezére az információs fölény elérésére törekedett. Taktikája kialakításának első lépéseként a meghódítani kívánt területről információt gyűjt: „... titkon két hírszerzőt küldött Sittimből, és ezt mondta nekik: »Menjete, vegyétek szemügyre azt a földet és Jerikót.«”³⁵

Az elbeszélő bepillantást enged az ellenség „kémelhárítási rendszerének” működésébe is: „*Jerikó királyának nyomban jelentették: »Izrael fiai közül emberek érkeztek éjszakára, az országot kikémlelni.«*”³⁶

A hírszerzők, a városfal mellett álló fogadó tulajdonosnőjének segítségével megmenekülnek üldözőiktől, és visszatérhetnek az izraeliek táborába.³⁷ Józsué, hírszerzőinek jóvoltából többlet információhoz jut (pontos és valós idejű információhoz), az ellenség döntéshozóit az izraeliekhez átpártolt fogadósnő befolyásolni tudta azzal, hogy elbújtatta az izraelita kémekeket, segítette szökésüket, és mivel üldözőik nem bukkantak nyomukra, kételkedni kezdtek benne, hogy valóban jártak kéme Jerikóban.

A Jerikó elestéről szóló beszámolót a pszichológiai hadművelet ókori példájának tekintetjük. A hírszerzőknek olyan információ is birtokukba jutott, amelynek helyes értelmezésével a vezetési fölény megszerzéséhez vezető tudástöbblet, információs fölény³⁸ került Józsué birtokába, ami hozzásegítette a vezetési fölény kialakításához: „Tudom, hogy az Úr nektek fogja adni ezt a földet, hiszen rettegés fogott el bennünket, és remeg tőletek mindenki, aki ezen a földön lakik.”³⁹

Józsué tehát zseniálisan használta fel a számára kedvező információs helyzetet, megtalálta a legjobb cselekvései modellt: a városvédőkkel szemben tulajdonképpen lélektani hadviselést alkalmazott. Az izraelita ostromlók sorozatos erődemónstrációjába belefáradt és belefásult városlakók ébersége lankadni kezdett, harci képességük csökkent, elszántságuk végül megtört, „a város falai leomlottak” és az izraeliták elfoglalták Jerikót. (Jerikó pusztulásával kapcsolatban több elmélet is létezik. A régészet a mai napig nem tudta kielégítően bizonyítani egyik elmélet helyességét sem.)⁴⁰

„Másnap korán reggel fölkel Józsué, a papok pedig fölveték az Úr ládáját. A hét pap, aki a hét kosszarvból készült kürtöt vitte, az Úr ládája előtt ment, és folyton fújta a kürtöket. A fegyverek előttük haladtak, az utóvéd pedig követte az Úr ládáját. Folyton fújták a kürtöket... Így cselekedtek hat napon át... Amikor hetedszer fújták meg a papok a kürtöket, ezt mondta Józsué a népnek: Kiáltozzatok, mert nektek adja az Úr a várost! ... Ekkor kiáltozni kezdett a nép és megfújták a kürtöket. És amikor meghallotta a nép a kürt szavát, hatalmas harci kiáltásban tört ki, és a kőfal leomlott.”⁴¹

³⁵ Józsué 2,1.

³⁶ Józsué 2,2.

³⁷ Józsué 2,2–24.

³⁸ Haig: i. m. 108–110.

³⁹ Józsué 2,9.

⁴⁰ Magnusson, Magnus: Ásóval a Biblia nyomában. Gondolat, Budapest, 1985, 86–104.

⁴¹ Józsué 6,14–16.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 2. szám

A stratégia leírását Sextus Julius Frontinus hadművészeti gyűjteménye (Kr. u. I. század) is megőrökíti: „Amikor Gnaeus Pompeius egy alkalommal nem tudott átkelni egy folyón, mert az ellenség a túlparton táborozott, elkezdte folyamatosan ki- és bevonultatni katonáit a táborából. Amikor az utat figyelő ellenség figyelme végre lankadni kezdett, váratlanul támadásba lendült és sikeresen átkelt.”⁴²

A manőverek folytonos ismételtetésének stratégiáját a modern kor háborúiban is sikerrel alkalmazták az ellenség megtévesztése céljából. 1916-ban a britek a török és német haderő ellen a Sínai-félszigeten vetették be ezt a módszert. 1973-ban a szírek és az egyiptomiak többször is felvonultatták és gyakorlatoztatták támadó erőiket Izrael határain.⁴³

Több évszázaddal később, Kr. u. 67-ben, teljesen eltérő politikai helyzetben, a Róma ellen vívott zsidó háború kitörésekor a történetíró Josephus Flavius kerül Galilea élére, mint katonai kormányzó. A terület stratégiai szempontból igen fontos volt mindkét harcoló fél számára: a felkelők ide várták az első római támadást. Josephus rendkívüli erőfeszítéseket tett a városok megerősítésére, valamint a fegyverforgatásban teljesen járatlan galileai férfi lakosság katonai felkészítésére. Josephusnak elszánt és veszélyes ellenfele támadt a tekintélyes galileai földbirtokos, Johanan ben Lévi (Gischalai – héber Gush Halab – János) személyében, aki helyi kapcsolatait és vagyonát felhasználva, mindenképpen el akarta távolítani Galileából Josephust. Josephusnak a lehető legkisebb embervesztéssel és a lehető legrövidebb idő alatt kellett konszolidálnia a helyzetet. A János ellen lázadó férfiak harci kedvét lehűtötte, „mert ellenségeit ésszel akarta legyőzni, nem pedig meggyilkolni.” A megfélemlítés eszközeit alkalmazva (kihirdette, hogy a lázadókat teljes vagyonekobzással sújtja), sikerült mintegy 3000 embert harc és emberáldozatok nélkül maga mellé állítania, majd a baráti kapcsolatainak köszönhető információs csatornákat ügyesen és kiváló időzítéssel felhasználva tulajdonképpen információs fölényre tett szert, melyet kihasználva János hatalomátvitelre tett kísérletét megghiúsította, és az őt támogató négy, korábban ellenséges várost egyetlen kardcsapás nélkül a saját oldalára állította. Kommunikációs stratégiája olyannyira sikeres volt, hogy a Gischalai Jánost támogató városok lakossága teljesen János ellen fordult, és elfogadta Josephus katonai vezető pozícióját.⁴⁴

KÖVETKEZTETÉS

A bibliai (ószövetségi) és a Második Templom korában zajló háborúk döntési mechanizmusában is fontos szerepet játszott az ellenségről megszerezhető adatok és információ összegzése és elemzése.

A modern korban megfogalmazott elméletek visszavetítése/alkalmazása egy olyan kor háborúinak elemzése során, amely semmilyen módon nem írható le az információs társada-

⁴² Strategemata I. IV. 8 Idézi Herzog – Gihon: i. m. 49. o.

⁴³ Uo.

⁴⁴ Flavius, Josephus: A zsidó háború. (Ford. Révay József.) Bibliaiskolák Közössége, Budapest, 1990, II/21, 211–219.

lom ismérveivel, nem célravezető. Az általam vizsgált időszak hadjárataiban, magától értetődő módon nem feltételezhetjük az információs hadviselés megjelenését – a bibliai korszak vonatkozásában nyilvánvalóan nem beszélhetünk fejlett információs környezetről.

A bibliai hadművészet és a bibliai hadviselés kutatásában ugyanakkor hasznos lehet az információs társadalom korszakában megalkotott stratégia, az információs hadviselés egyes elemeinek – a megtévesztés, a felderítés (kémkedés), a félrevezetés – tanulmányozása. Hasonlóképpen, a pszichológiai hadviselés, amely szintén információs tevékenységnek számít, döntő jelentőséggel bírt egyes ókori hadjáratokban, ostromoknál, csatákban. A teljesség igénye nélkül kiragadott példák közül az is nyilvánvalóvá válik, hogy az információ megszerzése vagy/és annak elhallgatása a civil szféra történéseit is döntő módon befolyásolhatta.

FELHASZNÁLT IRODALOM

1. Biblia. Magyar Bibliatanács/Református Zsinati Iroda Sajtóosztálya, Budapest, 1990.
2. Brown, Francis et al.: *The New Hebrew and English Lexicon*. Hendrickson Publishers, Peabody, MA, 1979.
3. Flavius, Josephus: *A zsidó háború*. (Ford. Révay József.) Bibliaiskolák Közössége, Budapest, 1990.
4. Haig Zsolt – Várhegyi István: *Hadviselés az információs hadszíntéren*. Zrínyi Kiadó, Budapest, 2005.
5. Haig Zsolt: *Információ, társadalom, biztonság*. NKE, Budapest, 2015.
6. Herzog, Chaim – Gihon, Mordechai: *Bibliai csaták*. (Ford. Békési József.) Gold Book Kiadó, Pécs, é. n.
7. Magnusson, Magnus: *Ásóval a Biblia nyomában*. (Ford. Makkay János.) Gondolat, Budapest, 1985.
8. Ó- és Újszövetségi Szentírás. Szent Jeromos Katolikus Bibliatársulat, Budapest, 2000.
9. Rózsa Huba: *Bevezetés az Ószövetség könyveibe*, Szent István Társulat, Budapest, 2016.
10. Szabó András: *Az információs hadviselés és a hadtudomány*.
<http://www.zmne.hu/kulso/mhht/hadtudomany/1998/ht-1998-4-5.html>. (Letöltve 2016. 11. 29.)
11. Waltz, Edward: *Information Warfare. Principles and Operations*. Artech House, Boston–London, 1998.

ÍRÓ SÁNDOR¹

A rendőrség és a Katolikus Egyház szervezeti struktúrájának összehasonlítása a hatékony együttműködés kialakítása érdekében

The comparison of the Organizational Structures of the Police and the Catholic Church in Order to Establish an Effective Cooperation

Absztrakt

Mind az államban, mind az egyházakban működő szervezeteknek működési kerete van. Ezt a működési keretet a jogszabályok biztosítják. Jelen tanulmányban a rendőrség szervezeti struktúráját hasonlítom össze a Katolikus Egyház szervezeti struktúrájával, amely összehasonlítás alapját – fő szabályként – a rendőrség oldaláról a rendőrségi törvény,² a katolikus egyház oldaláról pedig az 1983-as Egyházi Törvénykönyv alapjai képezik.³ A két speciális szervezet szervezeti struktúrájának a bemutatása azokat a megállapításokat azonosítja és bizonyítja, amely a két szervezet együttműködésének fontosságára és szükségességére mutat rá. A tanulmány rávilágít azokra a kapcsolódási pontokra a két szervezet között, ahol kölcsönösen előnyös szakmai együttműködést lehet kialakítani, valamint azokra a releváns új biztonsági kihívásokra, amelyek a katolikus egyházat érintik az Európai Unióban.

Kulcsszavak: rendőrség, katolikus egyház, új kihívások, biztonságpolitikai irányvonalak, szervezeti struktúra

Abstract

Organizations both in the state and in the Church have a functional frame. This functional frame is ensured by laws. In this study I am comparing the systemic

¹ Nemzeti Közszolgálati Egyetem, Hadtudományi Doktori Iskola, doktorandusz hallgató – National University of Public Service, Doctoral School of Military Sciences, PhD student, E-mail: irosandor@gmail.com, ORCID: 0000-0002-9574-4293

² 1994. évi XXXIV. törvény a Rendőrségről. (https://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=99400034.TV (A letöltés ideje: 2017. 12. 20.))

³ Erdő Péter (ford.): Az Egyházi Törvénykönyv, Codex Iuris Canonici. Libreria Editrice Vaticana, 1983.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 2. szám

structures of the police and of the Catholic Church. The law of the police forms the base of the comparison from the side of the police. The Church statute-book, which was written in 1983, forms the base of the comparison from the side of the Church. The description of the two special organizations' systematic structures proves and identifies those statements, which show the importance and the necessity of the cooperation between the two organizations. The study points out the joints between the two organisations, where it is possible to form a professional collaboration with mutual benefits and shows those relevant new security challenges that concern the Catholic Church in the European Union.

Key words: police, Catholic Church, new challenges, policies of safety and security politics, systemic structure

A RENDÉSZET ALAPJAINAK RÖVID BEMUTATÁSA

Jól érzékelhető, hogy a legnagyobb különbség a két szervezet között az, hogy a Magyar Rendőrséget magyar jogszabályok szabályozzák, még a Magyar Katolikus Egyházat és annak felépítését nemzetközi, kánonjogilag egyetemes jogszabályok, mivel a Katolikus Egyház egyetemes. Fontos megjegyeznünk, hogy a Katolikus Egyházban sokkal szorosabb a viszony, így a hierarchia is a részegyház (ahogy majd látni fogjuk például az egyházmegyék) és az egyetemes egyház (amelynek székhelye Rómában, a Vatikánban van, és az egyház feje a pápa) között, mint a magyar rendőrségnek a nemzetközi rendőrségi szervezettel vagy inkább szervezetekkel való kapcsolata. Ugyanis az Interpol, azaz a Bűnügyi Rendőrség Nemzetközi Szervezete és az Europol, az Európai Rendőrségi Hivatal csak iránymutatásokat adhat, hogy a nemzeti rendőrségek munkáját segítse az országokon, illetve az Európai Unión belül átívelő bűnözés visszaszorítása érdekében. Például az Interpolnak sincs saját nyomozati köre, a tagállamok rendőrségi munkáját segíti adatszolgáltatással és nyilvántartással. De a Szentszéknek igenis van irányítási joga, és törvényeket is adhat ki, amelyek meghatározzák a Magyar Katolikus Egyház struktúráját és működési rendszerét.⁴

A rendészet tág fogalom, tulajdonképpen a veszélyelhárítást jelenti, és a veszélyhelyzet kezelésében az első számú felelősök a rendőrség szervei (a katonaság mellett). Egyébként a rendészetnek más szervei is vannak, amelyek közreműködnek ebben, például a közterület-felügyelet, polgári nemzetbiztonsági szolgálatok, katasztrófavédelem.⁵ A legújabb hazai kutatások által meghatározott megközelítésben a rendészet tudomány a rendészetre vonatkozó, kritikailag igazolt, tudományos módszerekkel megszerzett és a rendészet tudomány által kialakított fogalmakkal leírt ismeretek rendszerezett összessége, amelyek lehetővé teszik a kutatási tárgy törvényszerűségeinek megismerését és a rendészet más társadalmi

⁴ Szabó Csaba: A katolikus lelképásztori szolgálat rendészeti aspektusának kutatása I–II. *Hadtudományi Szemle*, 2014/7, 121–125.

⁵ Balla Zoltán: *A rendészet*. Rejtjel Kiadó, Budapest, 2015, 46–52.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 2. szám

komplexumokkal való kapcsolatainak tanulmányozását.⁶ Formai meghatározása alapján a rendészettudomány tárgya a rendészeti igazgatás, mint a közigazgatás egyik, viszonylagos önállósággal rendelkező ágazata. Ehhez kapcsolódik a más társadalomtudományok által kifejlesztett metodikákra épülő, de a kutatási tárgy sajátosságaihoz illeszkedő önálló módszertan, amely a rendészeti igazgatás legáltalánosabb törvényszerűségeinek az összefoglalására törekszik, figyelemmel a rendészet tudomány és szakterületét érintő kihívásokra.

A RENDŐRSÉG SZERVEZETI STRUKTÚRÁJA

A rendőrség strukturális felépítésének kialakítását nagymértékben meghatározta a társadalmi elvárás, amely a gyors és hatékony rendészeti feladatellátás végrehajtásának igényében mutatkozott meg. A rendőrség hierarchikus felépítésében elsődleges szempont volt az ország teljes területi lefedettségének a kialakítása. A rendészeti feladatellátás és szolgáltatás kialakításánál mind az állam, mind a jogalkotó a hatékonyságot, valamint az átfedések megszüntetését tartotta szem előtt. Ennek értelmében a rendészeti feladatellátás legszélesebb spektruma a helyi rendészeti szerveknél, a rendőrkapitányságoknál, valamint a határrendészeti kirendeltségeknél valósul meg. Ugyanez a feladatellátás és szervezeti struktúra figyelhető meg a katolikus egyház szervezeti rendszerében is.

Az 1994. évi XXXIV. törvény a Rendőrségről kimondja: „4/A. § (1) Az általános rendőrségi feladatok ellátására létrehozott szerv központi szervre (a továbbiakban: központi szerv), megyei (fővárosi) rendőr-főkapitányságokra, rendőrkapitányságokra és határrendészeti kirendeltségekre tagozódik. Egyes feladatok ellátására törvény vagy kormányrendelet más rendőri szervet is létrehozhat.”

Ez alapján a Magyar Rendőrség hierarchikus felépítése a következő:

1. Országos Rendőr-főkapitányság,
2. budapesti és 19 megyei rendőr-főkapitányság,
3. 154 rendőr-főkapitányság és 21 határrendészeti kirendeltség,
4. más szervek (külön – nem a hierarchikus rendszerben): Készenléti Rendőrség, Repülőtéri Rendőr Igazgatóság, Bűnügyi Szakértői és Kutatóintézet, Központi Gazdasági Ellátó Igazgatóság stb., de ezek is alá vannak rendelve az Országos Rendőr-főkapitányságnak.⁷

A KATOLIKUS EGYHÁZ HIERARCHIKUS FELÉPÍTÉSE

A Katolikus Egyház felépítésében társadalmi és látható szervezet is, ezért neki szüksége van szabályokra, hogy láthatóvá váljék a hierarchikus és szerves struktúrája. A Katolikus

⁶ Boda József, Finszter Géza, Imre Miklós, Kerezsi Klára, Kovács Gábor, Sallai János: A rendészettudományi kutatások elméleti megalapozása és főbb irányai. *Államtudományi Műhelytanulmányok*, 2016/17, 3.

⁷ A rendőrség szervezete. (<http://www.police.hu/hu/a-rendorsegrol/testulet/altalanosan/a-rendorseg-szervezete>) (A letöltés ideje: 2017. 12. 20.)

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 2. szám

Egyház hierarchikus felépítése a következő az 1983-as CIC szerint:⁸ Római pápa (331. kánon) – „a püspökök testületének feje a római egyház püspöke, Krisztus helytartója, az egész egyház pásztora”. Püspökök testülete (336. kánon) – feje a római pápa, tagjai a püspökök és a Bíborosok (349. kánon) – ők gondoskodnak a római pápa megválasztásáról. 350. kán. -- 1. §. „A bíborosok testülete három rendre oszlik: a püspökre, melyhez azok a bíborosok tartoznak, akiknek a pápa a Róma környéki egyházakat jelöli ki címül, valamint a keleti pátriárkák, akik a bíborosi testületbe fölvételt nyertek; továbbá a presbiteri és a diakónusi rendre.”

A részegyházak (368. kánon – amelyekből az egyetemes egyház áll) hierarchikus felépítése a következő: püspökök (375. kánon) – apostolok utódjai, pásztorok, a pápa szabadon nevezi ki őket megyéspüspökök (384. kánon) – valamely egyházmegye gondozása van rájuk bízva, koadjutorok és segédpüspökök (403. kánon), egyházmegyei kormányzó (423. kánon) – a püspöki szék megüresedésekor ő irányítja az egyházmegyét.

A részegyházak csoportjai:

- egyháztartományok és egyházi régiók (431. kánon) hierarchikus felépítése:
- metropolita, azaz érsek (435. kánon)
- általános helynökök, püspöki helynökök (475. kánon)
- plébánia (515. kánon) hierarchikus felépítése:
- plébános (519. kánon) – „A rábizott plébánia saját lelkipásztora.”
- káplán (545. kánon) – a plébános munkatársa, segítője
- esperesi kerület élén az esperes áll (553. kánon)

A fentebb felsorolt 1983-as Egyházi Kódex (CIC) kánonjai, azaz előírásai alapján elmondhatjuk, hogy a Katolikus Egyház hierarchikus felépítése a következő a személyek tekintetében:

- pápa
- bíborosok
- püspökök – megyéspüspökök
- esperesek
- plébánosok
- káplánok.⁹

KÖZÖS PONTOK A RENDŐRSÉG ÉS A KATOLIKUS EGYHÁZ STRUKTURÁLIS FELÉPÍTÉSE KÖZÖTT

Ahogy láthattuk a Katolikus Egyház hierarchikusan felépített szervezet. A Katolikus Egyház saját jogalkotása határozza meg annak szervezeti és strukturális felépítését. A Magyar

⁸ CODEX Iuris Canonici: Kánonjogi Kódex, CIC: 1. a római katolikus egyház törvénykönyve. 1918. V. 19-1983. XI. 27-ig. Szt X. Pius 1904. III. 19.

⁹ Erdő P.: i. m.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 2. szám

Rendőrség szintén hierarchikusan, területi elven felépülő szervezet.¹⁰ Ha párhuzamot szeretnénk vonni a Magyar Katolikus Egyház és a Magyar Rendőrség felépítése között, akkor a következő analógia lenne:

<i>Szervezetek</i>	<i>Magyar Katolikus Egyház¹¹</i>	<i>Magyar Rendőrség¹²</i>
Központi szerv	Magyar Katolikus Püspöki Konferencia	Országos Rendőr-főkapitányság
„Megyei” szervek	egyházmegyék, amelyek területileg érsekségekhez vannak beosztva (17)	Megyei és fővárosi rendőr-főkapitányságok (19)
	Tábori Lelkésztség – ami kánonjogilag egyházmegyének minősül	
„Települési-helyi” szervek	plébániák (több ezer)	rendőrkapitányságok (154)
		határrendészeti kirendeltségek (21)
Más szervek		Készenléti Rendőrség, Repülőtéri Rendőr Igazgatóság, Bűnügyi Szakértői és Kutatóintézet, Központi Gazdasági Ellátó Igazgatóság.
Nemzetközi szervezet, amelyhez tartozik	Szentszék – Vatikán	Interpol – Bűnügyi Rendőrség Nemzetközi Szervezete, Europol – Európai Rendőrségi Hivatal (European Police Office)

Ahogy a táblázatban is láthatjuk, a Magyar Katolikus Egyház és a Magyar Rendőrség szervezeteit struktúrája között jelentős párhuzamot találunk. Ez a párhuzamosság nem csak a szervezeti felépítésben, hanem a feladatellátás vonatkozásában is átfedéseket mutat. Az

¹⁰ Szabó Csaba: Az Európai Unió és Magyarország biztonsági stratégiájának vizsgálata a szélsőséges vallási csoportok vonatkozásában. *Szakmai Szemle: A Katonai Nemzetbiztonsági Szolgálat Tudományos-Szakmai Folyóirata*, 2012/2, 80–81.

¹¹ Magyar Katolikus Püspöki Konferencia. <http://uj.katolikus.hu/> l(A etöltés ideje: 2017. 12. 29.)

¹² 20/2015. (IX. 10.) ORFK utasítás az Országos Rendőr-főkapitányság Szervezeti és Működési Szabályzatáról. *ORFK Tájékoztató*, 2015/18.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 2. szám

állampolgárok a mindennapi életüket érintő problémák kezelése érdekében, valamint a problémák feltárása és feldolgozása érdekében veszik igénybe az állam, valamint a katolikus egyház által biztosított és működtetett szervezeti rendszereket. Mind a rendőrségnek, mind a katolikus egyháznak kiemelt feladatellátásai közé tartozik, hogy a bajba jutott embereknek segítséget, megoldási lehetőségeket és vigaszt nyújtsanak. A rendőrség ezt a bűnmegelőzésben, a közrend és a közbiztonság fenntartásában, a közterületi jelenlétben, valamint a bűncselekmények felderítésében biztosítja a társadalom tagjai számára. Fontos, hogy mind a katolikus egyház, mind az állam nyitott legyen a minél szorosabb kapcsolat kialakítására. Többek között olyan kihívások megoldása vonatkozásában érdemes együttműködésről beszélni a két szervezet között, mind a rendőrségi lelkipásztori ellátás kialakítása, a hatósági lelkesítő szolgálat kiterjesztése, a rendőrségi fogdában lévő személyek lelkipásztori ellátásának biztosítása, a vallási szélsőséges személyek és szervezetek azonosításának biztosítása, közös oktatási és kutatási együttműködések kialakítása az Európai Uniót és a Katolikus Egyházat érintő új biztonsági kihívások kezelése érdekében.¹³ A szervezeti struktúra alapjai, mind a katolikus egyház, mind a rendőrség vonatkozásában (akár a központi, a területi vagy a helyi szinteket vesszük figyelembe) rendelkezésre állnak, ezért az együttműködés lehetősége és kiterjesztése mind az állam, mind a katolikus egyház részéről nem kíván jelentős többletforrások bevonását. Mindazonáltal a közös kapcsolódási pontok azonosításához és a közös együttműködés kialakításához elengedhetetlen egy előzetes hatásvizsgálat elvégzése, valamint tárgyalások útján a közös célok felvázolása és kiértékelése, hogy mind a két fél megtalálja a számára végrehajtandó feladatokat.

ÖSSZEFOGLALÁS

A tanulmányban bemutattam a Magyar Rendőrség és a Magyar Katolikus Egyház szervezeti felépítését és ezek kapcsolódási pontjait. Általános következtetésként megállapítható, hogy mindkét szervezet speciális szervezeti struktúrával rendelkezik, amely hierarchikusan épül fel. A katolikus egyház és a rendőrség felépítése is piramis szerkezetű, amelynek alapját a plébániák, illetve a rendőrkapitányságok és a határrendészeti kirendeltségek adják.

Felváztam, hogy a katolikus egyház és a rendőrség közötti együttműködésnek számos olyan szakterület vonatkozásában van létjogosultsága, amelyre korábban nem volt példa. A folyamatosan változó biztonsági környezet nem csak Magyarországon, hanem az Európai Unióban is az eddig alkalmazott együttműködési stratégiák felülvizsgálatát igénylik. Olyan speciális szervezeti rendszerrel, szervezeti struktúrával, valamint társadalmilag hasznos és fontos feladatellátással rendelkező szervezeteknek (*mint a rendőri szervek és a katolikus*

¹³ Szabó Csaba: Examination About the Law Enforcement Strategies which are Influence the Criminal Behaviour. *Academic and Applied Research In Military And Public Management Science*, 2016/3, 267–269.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 2. szám

egyház) kell együttműködést kezdeményezni, amelyek napi kapcsolatban vannak a társadalom tagjainak jelentős részével.¹⁴ Lényeges szempont, hogy mind a két szervezet oldaláról azonosításra kerüljenek a szervezetet érintő lényeges biztonsági és társadalmi problémák, valamint kihívások és kockázatok. A szakmai konszenzus kialakítása már több Európai Unió tagállam vonatkozásában megtörtént. A katolikus egyház is számos olyan, eddig nem tapasztalt új biztonsági kihívásokkal szembesül, mint az irregulációs migráció kérdésköre, a keresztény szent helyek és egyházi személyek támadhatósága és veszélyeztetettsége, valamint a keresztény emberek terrorfenyegetettsége. Ezeknek az új biztonsági kihívásokat a kockázatát (elsősorban) a rendészeti szervek hathatós és hatékony feladatellátásával lehet csökkenteni.

Lényeges szempont, hogy a katolikus egyház is segítse a rendőrség munkáját, ezt pedig a legjobban úgy tudja megtenni, hogy támogassa a rendőröket a rendőri munkából eredő krízishelyzetek kezelésében. Tudományos kutatások bizonyították, hogy a rendőrök szükségét érzik, hogy a vallási életüket meg tudják élni a rendőri szolgálat során.¹⁵ Ezért fontos, hogy a katolikus egyház biztosítsa a rendőrök lelkipásztori ellátását. Mivel a rendőrök sajátos körülmények között élnek és sajátos feladatokat látnak el, ennek következtében a lelkipásztori ellátásuknak is sajátosnak kell lenni.¹⁶ Összefoglalóan elmondhatjuk, hogy a vallás jelenléte a társadalomban, jelen esetünkben a fegyveres testületeknél, azaz a rendőrségnél egyértelműen pozitív hatást vált ki. Ennek következtében a katolikus egyháznak minél nagyobb szerepet kell betölteni a rendőrség szakmai életében, mert mindenkinek, így az államnak is az a célja, hogy lelkileg erős rendőrök szolgálják a közrend és a közbiztonság védelmét, és ezt a szervezetszerű vallásgyakorlás nélkül nem lehet elérni. Elengedhetetlen tehát a rendőrök lelki gondozása.

FELHASZNÁLT IRODALOM

1. A rendőrség szervezete. (<http://www.police.hu/hu/a-rendorsegrol/testulet/altalanosan/a-rendorseg-szervezete>) (A letöltés ideje: 2017. 12. 20.)
2. Balla Zoltán: A rendészet. Rejtjel Kiadó, Budapest, 2015.
3. Boda József, Finszter Géza, Imre Miklós, Kerecsi Klára, Kovács Gábor, Sallai János: A rendészettudományi kutatások elméleti megalapozása és főbb irányai. *Államtudományi Műhelytanulmányok*, 2016/17.
4. City of Shreveport Police: Police Chaplains and Pastors – Rendőrségi lelkipásztorok és lelkészek. (<http://www.shreveportla.gov/index.aspx?NID=458>) letöltés ideje: 2018. január 5.)

¹⁴ City of Shreveport Police: Police Chaplains and Pastors – Rendőrségi lelkipásztorok és lelkészek. (<http://www.shreveportla.gov/index.aspx?NID=458>) (A letöltés ideje: 2018. 01. 05.)

¹⁵ Szabó Csaba: A katolikus rendőrségi lelkipásztori modell válaszai a rendőrök erkölcsi és pszichikai problémáira. In: Szabó Csaba (szerk.): *Studia Doctorandorum Alumnae: Válogatás a DOSz Alumni Osztály tagjainak doktori munkáiból*. Budapest: Doktoranduszok Országos Szövetsége, 2016. 335–478.

¹⁶ POLICE Suspects Not Left Out Of Church's Pastoral Care – A rendőrök lelkipásztori szolgálata. (http://www.ucanews.com/story-archive/?post_name=/2005/10/05/police-suspects-not-left-out-of-churchs-pastoral-care&post_id=26361) (A letöltés ideje: 2018. 01. 15.)

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 2. szám

5. CODEX Iuris Canonici: Kánonjogi Kódex, CIC: 1. a római katolikus egyház törvénykönyve, 1918. V. 19-1983. XI. 27-ig. Szt X. Pius 1904. III. 19.
6. Erdő Péter (ford.): Az Egyházi Törvénykönyv, Codex Iuris Canonici. Libreria Editrice Vaticana, 1983.
7. Magyar Katolikus Püspöki Konferencia. <http://uj.katolikus.hu/> (A letöltés ideje: 2017. 12. 29.)
8. POLICE Suspects Not Left Out Of Church's Pastoral Care – A rendőrök lelkipásztori szolgálata. (http://www.ucanews.com/story-archive/?post_name=/2005/10/05/police-suspects-not-left-out-of-churchs-pastoral-care&post_id=26361) (A letöltés ideje: 2018. 01. 15.)
9. Szabó Csaba: A katolikus lelkipásztori szolgálat rendészeti aspektusának kutatása I–II. *Hadtudományi Szemle*, 2014/7.
10. Szabó Csaba: A katolikus rendőrségi lelkipásztori modell válaszai a rendőrök erkölcsi és pszichikai problémáira. In: Szabó Csaba (szerk.): *Studia Doctorandorum Alumnae: Válogatás a DOSz Alumni Osztály tagjainak doktori munkáiból.* Budapest, Doktoranduszok Országos Szövetsége, 2016.
11. Szabó Csaba: Az Európai Unió és Magyarország biztonsági stratégiájának vizsgálata a szélsőséges vallási csoportok vonatkozásában. *Szakmai Szemle: A Katonai Nemzetbiztonsági Szolgálat Tudományos-Szakmai Folyóirata*, 2012/2.
12. Szabó Csaba: Examination About the Law Enforcement Strategies which are Influence the Criminal Behavior. *Academic and Applied Research In Military And Public Management Science*, 2016/3.
13. 1994. évi XXXIV. törvény a Rendőrségről. [https://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=99400034.TV\(A](https://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=99400034.TV(A)) letöltés ideje 2017. 12. 20.)
14. 20/2015. (IX. 10.) ORFK utasítás az Országos Rendőr-főkapitányság Szervezeti és Működési Szabályzatáról. *ORFK Tájékoztató*, 2015/18.

MARKOVICS MILÁN MÓR¹**Egyházi személyek meghatározó és kiaknázatlan jelenléte a hadseregekben, különös tekintettel az iszlám hitű tábori imámokra****The Decisive and Untapped Presence of Ecclesiastic Personnel in the Military, Specifically Imams****Absztrakt**

A tárgyalt témában sorra veszem a keresztény, a zsidó és az iszlám katonák lelki gondozásáért felelős egyházi személyek szolgálatának bemutatását abból a szempontból, ami túlmutat általános kötelességeiken, vagyis a vallás szabad gyakorlásának biztosításán. Példákon keresztül igyekszem igazolni, hogy a hadseregben jelenlévő egyházi személyek hatással vannak a katonákra, a hadsereg életére és arra a környezetre is, amelyben a hadsereg tevékenykedik. Ezeknek a hatásoknak még politikai, közéleti, kulturális vonzata is lehet, mely felvetheti egy alaposabb biztonsági és szisztematikus vizsgálat igényét. Ezek azonban várhatóan nem csak veszélyt, hanem számos eddig fel nem tárt lehetőséget is feltárhatnak.

Kulcsszavak: tábori lelkész, tábori imám, tábori imám, vallásgyakorlás

Abstract

In the topic discussed I am presenting the ecclesiastic personnel in the armies responsible for the spiritual care of Christian, Jewish and Islamic soldiers beyond the perspective of their general duty -ensuring the free practice of religion. Through examples I try to prove that the presence of church members in the army has an impact on soldiers, on the army's life itself and on the environment in which the military organization is active. These effects could lead to political, public, cultural implications, which could make their more thorough and systematic security investigation necessary. This could not only mean danger, but also a number of possibilities so far undetected.

Keywords: military chaplain, military imam, military rabbi, practice of religion

¹ Katonai Ordinariátus (tábori lelkész) – Military Ordinariate (military chaplain), E-mail: milan-mor@gmail.com; ORCID: 0000-0002-6577-8513.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 2. szám

BEVEZETÉS

Az egyházi, illetve vallást képviselő személyek jelenléte a hadseregekben bizonyíthatóan az ókorig visszavezethető, igaz intézményes formában csak az állandó hadseregek kialakulásával találkozhatunk velük. Általában az adott területen uralkodó vallás képviselői szolgáltak vallási funkciókkal a hadseregben.² Jelenlétüket koronként meghatározható okok magyarázzák, de van közös pont is bennük. A hangsúlyos hasonlóság a katonák lelki ellátása, vallásuk gyakorlásának biztosítása, a másik, pusztán jelenlétük, mely által a hadseregben egy speciális képzettségű – és ami még fontosabb –, adott valláshoz (egyházhoz) hivatalosan tartozó tag tartózkodik. Ahogy egy hadsereg nemzeti hovatartozása meghatározza jelenlétének formáját (egyenruha, technika, nyelv) úgy tagjainak többségi vallási hovatartozása sajátos kulturális-spirituális háttérrel ad neki. Katonai, biztonsági szempontból biztonsági kockázattal is járhat a valláskülönbség megnyilvánulása a katonák és a műveleti területen élő emberek között, ahogy az egyházi személy jelenléte és sajátos helyzete is.³ Ez a kockázat azonban nem feltétlenül válik biztonságot veszélyeztetővé, hanem válhat eszközzé is a biztonság megszilárdításában. Afganisztáni és iraki műveleti területről származó szóbeli beszámolókból visszatérő fordulat, hogy az iszlám hitű helyiek értékebbnek tartották, ha valaki kereszténynek vallotta magát, mintha ateistának, vallástalannak. A vallási szempontból vett biztonsági tényezők feltárása tehát összetett feladat. Ennek az összetett feladatnak egy szempontját vizsgálva válik érthetővé, hogy az egyházi személy jelenléte nem pusztán egy funkció (a vallás gyakorlásának biztosítója), hanem több szálon működő, sokoldalúan felhasználható és rendszerszemléletben vizsgálható, sok ma még kiaknázatlan lehetőséggel.

A Magyar Honvédség számos műveleti területen teljesít szolgálatot, ahol a vallás érdeklődésének előterébe kerül, elsősorban műveleti és biztonsági okokból. Ennek jelenleg a Magyar Honvédség képességeiben a Magyar Honvédség Civil-katonai Együttműködési és Lélektani Műveleti Központ (CIMIC) a felelős hadrendi elem.⁴ A CIMIC és a Honvédelmi Minisztérium Tábori Lelkészi Szolgálat (TLSZ) tematikus metszéspontja a vallási kérdések, ugyanakkor, míg előbbi a műveleti feladatok támogatását, azokban való eredményes részvételét célozza meg, addig utóbbi nem műveleti feladatot lát el, hanem a katonák vallási és lelkiismereti szabadságának biztosításában vesz részt. A gyakorlat azonban ennél árnyaltabb. Azon egyházi személyek, akik a hadsereg tagjaiként látják el feladatukat, szervesen részei lesznek azon eseményeknek, melyekkel a hadsereg találkozik. Manapság hazánkban a TLSZ keretei között szolgálatot teljesítő katonalelkészek egyenruhás, minimum tiszti rendfokozattal rendelkező egyházi személyek. Az egyházi személyek jelenlétének sajátos-

² Erről bővebben: Borovi József: A magyar táborigényes lelkészet története. Zrínyi Kiadó, Budapest, 1992., forrás: <http://www.ktp.hu/document/borovi-jozsef-magyar-tabori-lelkeszeti-tortenete-1-resz> (letöltve: 2018. 02. 28.)

³ Erről részletesen írt: dr. Ujházi Lóránd: A katolikus katonai ordinariátus struktúrája és szabályozása. Szent István Társulat, Budapest, 2014.

⁴ CIMIC https://honvedelem.hu/szervezet/mh_ckelmk (Letöltve: 2018. 02. 25.)

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 2. szám

ságait példákön keresztül szeretném megvilágítani, ezekben azonban mind láthatóvá igyekszem tenni az általam fontosnak vélt tartalmát. A ritkán tárgyalt sokoldalú lehetőséget az egyházi személyek hadseregen belüli jelenléte és szolgálata teszi elérhetővé. Hazánkban valamennyire ismertek a lehetőségek a keresztény és zsidó vallású egyházi személyek kapcsán a hadseregben, de szeretnék rávilágítani az iszlám vallás hasonló vonásaira is.

TÁBORI LELKÉSZEK

A keresztény tábori lelkészek sajátos helyzete abban érhető tetten, hogy egyszerre katonák, vagyis egy adott hadsereg (általában egyenruhás, rendfokozatot viselő) tagjai, másrészt egy vallásnak, vagyis egy valamilyen törvényes módon elismert egyháznak a hivatalos képviselői is. Bosznia-Hercegovinában az EUFOR keretében szolgálók között rendszerint jelen van egy tábori lelkész is. Ennek keretében valósult meg például a bosznia-hercegovinai haderő római katolikus tábori püspökénél, Tomo Vukšićnál történt látogatás, melyben a kontingens katolikus tábori lelkésze és az EUFOR törzsfőnökének katonai asszisztense vett részt.⁵ Igaz, a látogatás bemutatkozó jellegű volt, a püspök elmondta, hogy sokat számít egy ilyen kapcsolatfelvétel esetében, hogy az őt meglátogató delegáció tagjai között egy felszentelt pap is jelen van. Irakban a Magyar Honvédség Iraki Kiképzés-Biztosító Kontingens tábori lelkésze a szír ortodox metropolitával, Nicodemus Daoud Matti Sharaffal találkozott, és a katolikus egyház különböző intézményein keresztül része volt az ottani egyházi kötődésű feladatokban.⁶ A Magyar Honvédségben nincs a TLSZ tagjai számára külön meghatározott feladat, mellyel őket a műveletben a vallás gyakorlásának biztosításán túl felhasználni szándékozná. Több írás bizonyítja azonban, hogy a tábori lelkészek a civil közösség és a hadsereg között jelentős közvetítő szerepet töltek be, sokszor nem is ezzel a céllal, hanem csak szolgálatuk végzése által, annak következményeként. Dr. Nádasi Alfonz O.S.B. *Hadinapló* című könyvében számos példa van erre, például a 1944. július 22-i bejegyzésében, melyben a német, lengyel, magyar katonák és a partizánok kapcsán is feladata lett, és egyfajta szellemi híd lett közöttük.⁷ Napjainkban az orosz hadseregbe egyre inkább integrálódó ortodox papok politikai jelentősége, ezért jelenlétük és szavuk súlya jelentős mértékben megnőtt.⁸ Az ukrán 2014-es forradalomban, majd részben a Krim-i válságban és a Kelet-ukrajnai háborúban is jelen voltak, vannak ortodox papok, és az egyház, melyet képviselnek.⁹ Ebben nem jelentenek kivételt a hadseregben szolgáló

⁵ https://honvedelem.hu/cikk/40905_udvariassagi_latogatas_tomo_vuksic_tabori_puspoknel (letöltve: 2018. 02. 25.)

⁶ <https://www.szekesfehervar.hu/uldozott-keresztenyek-a-kozel-keleten-interju> (Letöltve: 2018. 02. 25.)

⁷ Dr. Nádasi Alfonz OSB: *Hadinapló*. Győri Egyházmegyei Levéltár, 2009. forrás: <http://web.axelero.hu/opciokft/hadinaplo.htm>

⁸ Lásd ehhez: <http://www.asianews.it/news-en/Soldier-priests-the-100th-anniversary-of-the-Red-Army-43201.html> (Letöltve: 2018. 02. 28.)

⁹ Ujházi Lóránd: Vallási feszültségek és biztonsági kérdések Ukrajnában. *Seregszemle*, XIII (2015/2–3), 121–135. Ezen kívül lásd: <https://www.nbcnews.com/storyline/ukraine-crisis/shadow-death-priests>

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 2. szám

lelkészek sem.¹⁰ Tevékenységükkel kulturális, politikai és biztonsági következmények jártak. Tábori lelkészeknek köszönhetően művelési területen történt már árvaház felújítása, vagy Kelet-Timorban egy vallási zavargás kapcsán az Egyesült Államok egyik hadihajóján szolgáló tábori lelkész közvetítésével tudtak tárgyalást kezdeményezni.¹¹ A Moszul külvárosában lévő asszír kolostort korábban az amerikai katonák szállták meg. Már ekkor, 2003-ban egy T-72-es (amit az amerikaiak lőttek ki) lerobbanó ágyúja megsértette a falakat. Korábban is történt tragédia a falak között: muszlim hitű támadók 1743-ban 150 szerzetest végeztek ki, mivel azok nem akartak áttérni. Bár a falakat is megrongálták, a kolostor összességében ép maradt. 1400 év kellett ahhoz, hogy napjainkban az Iszlám Állam végleg lerombolja. 2010-ben lehetett utoljára szentmisét bemutatni a kolostor oltárán, amelyet történetesen Jeffrey Whorton őrnagy római katolikus tábori lelkész celebrált. Az ő közbenjárásának volt köszönhető, hogy az amerikai katonák által csak romos épületnek titulált, és ezért sok helyen méltatlanul kipingált hely és helyzet megváltozzon, és egyfajta katonai turista látványossággá emeljük.¹² Werner Freistetter osztrák tábori püspök így fogalmaz: „Az egész világra kiterjedő szervezet részeként a katolikus lelkészség már a fegyveres erőkből való léténél fogva is globális perspektívát jelent, és ezáltal hozzá tud járulni az állam és a társadalom nacionalista vagy totalitárius tendenciák felé fordulásának megakadályozásához.”¹³

TÁBORI RABBIK

Történelmi szempontból fontos állomás a Kossuth Lajos nevéhez köthető 1848:XX tc., amely szerint a törvényesen bevett vallásfelekezetek tökéletes egyenlősége és viszonyossága alapvető. 1840-ben csak az alsóház szavazta meg a zsidók egyenjogúságát, így az 1848-as tc. nem vonatkozott rájuk, de végül – főleg Löw Lipót tevékenysége okán – tábori rabbik is elkezdtek szolgálni a hadseregben.¹⁴ Löw Lipót tevékenysége nagyban hozzájárult a zsidó emancipációhoz és az 1848-as célok eléréséhez.¹⁵ A tábori rabbikról az Egyesült Magyarországi Izraelita Hitközség honlapjának egy cikke így ír: „A rabbikat elsősor-

[front-line-battle-ukraine-n34461](https://www.washingtonpost.com/news/worldviews/wp/2014/02/20/dramatic-photos-ukraines-priests-take-an-active-role-in-protests/?utm_term=.78e69deb0582) (Letöltve: 2018. 02. 28.), illetve https://www.washingtonpost.com/news/worldviews/wp/2014/02/20/dramatic-photos-ukraines-priests-take-an-active-role-in-protests/?utm_term=.78e69deb0582 (Letöltve: 2018. 02. 28.)

¹⁰ Kirill moszkvai pátriárka megvádolt egy katonalelkészt: <https://www.magyarurir.hu/hirek/ukran-valsag-feszultsegek-az-ortodox-egyhazban> (Letöltve: 2018. 02. 28.)

¹¹ A hadihajón egy katolikus tábori lelkész vette fel a kapcsolatot egy Kelet-Timorban szolgáló bíborossal., Forrás: Kim Philip Hansen: *Military Chaplains and Religious Diversity*. Springer, 2012, 28.

¹² Forrás: <https://www.smithsonianmag.com/history/in-iraq-a-monastery-rediscovered-12457610/?no-ist> és

<http://www.nytimes.com/2009/12/19/world/middleeast/19monastery.html> (Letöltve: 2018. 03. 01.)

¹³ Werner Freistetter: A tábori lelkészek a béke evangéliumának szolgálatában. In: *Közös küldetésben, katona és lelkész az ember és a nemzet szolgálatában*. Zrínyi Kiadó, Budapest, 2017, 214.

¹⁴ Lásd ehhez: Dr. Varga A. József: *Katonák-lelkészek. Tábori lelkészek*. Zrínyi Kiadó, Budapest, 2010, 46–47, 59.

¹⁵ Vö. Zakar Péter: Tábori rabbik 1848–49-ben. *Múlt és Jövő*, 1998/1, 88–102.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 2. szám

ban [az ellenség tekintetében] az orosz, majd 1916-tól a román hadsereg állományába tartozó zsidó hadifoglyok hitélete érintette. Az orosz hadseregben több mint félmillió zsidó katona harcolt, akik közül tömegek estek a központi hatalmak haderőinek fogságába. Az egyik legnagyobb orosz hadifoglyótábor Esztergom-Kenyérmezőnél volt, igen nagyszámú zsidó fogollyal. A fogság éve alatt saját hitközségeket szerveztek, a teljes szervezettel, Chevra Kádísával, és maguk közül választott rabbikkal együtt. Volt a tábori rabbi jelenlétének még egy érdekes haszna is. A megszállt, volt orosz területek ukrán és orosz lakossága alapvetően ellenségesen viszonyult az osztrák–magyar katonasághoz, ezzel szemben a nagyszámú zsidó lakosság felszabadítóként fogadta a Monarchia katonáit. A zsidó tiszteknek és a tábori rabbiknak nagy szerepe volt abban, hogy a kölcsönös jóindulat és bizalom kialakulhatott.¹⁶ Manapság a tábori rabbi jelenléte nem az első világháborút idéző nagyszámú zsidó vallású katona miatt jelentős. A Magyar Honvédség két jelenlegi tábori rabbijának írásában olvashatjuk, hogy „vannak katonák, akik hozzájuk fordulnak tanácsért, például az egyik Afganisztánban szolgáló honvéd is kért imakönyvet a tábori rabbinátustól”.¹⁷ A két tábori rabbi jelenleg nem vesz részt külszolgálatokon, nem egyenruhás tagjai a Magyar Honvédségnek, ezért műveleti területen nem jelennek meg, ugyanakkor így is súlya lehet szolgálatuknak, amikor olyan kapcsolatot szeretne erősíteni a hadsereg, amelyben a zsidó vallás, illetve kultúra hangsúlyos. Ilyenre példa az izraeli tábori rabbi látogatása a tatai dandárnál.¹⁸

TÁBORI IMÁMOK

Magyarországot jól ismert kutatók híre teszi nagyobbá, mint Vámbéry Ármin, Germanus Gyula vagy katonák, mint Bem József, Guyon Richárd, Kmetty György. A felsoroltakban a közös, hogy mind áttértek az iszlám hitre.¹⁹ Bosznia-Hercegovina okkupációja (1878), majd annektálása (1908) az Osztrák-Magyar Monarchia területének első nagyobb számú muszlim lakosságát eredményezte.²⁰ A többségében hanafita vallásjogi iskolát követő bosnyák muszlimok viszonylag liberálisnak tekinthetők, hiszen tanításuk szerint az önálló véleménynek helye és értéke van, akkor is, ha a szunnából vagy a hadíszokból az nem vezethető le.²¹ Ennek jelentősége, hogy ez az gondolkodási alap, illetve Kállay Béni boszniai kormányzó a muszlimokkal kapcsolatos békülékeny tevékenysége által könnyebben integrálhatók voltak az Osztrák-Magyar Monarchiába a helyi lakosok. Ez demográfiai átrende-

¹⁶ <http://zsido.com/rabbik-monarchia-hadseregeben/> (Letöltve: 2018. 02. 26.)

¹⁷ Totha Péter Joel – Köves Slomó: Tóra és hadviselés. Zsidók és hadviselés bibliai időkben és napjainkban. In: Közös küldetésben, katona és lelkész az ember és a nemzet szolgálatában. Zrínyi Kiadó, Budapest, 2017. 358.

¹⁸ https://honvedelem.hu/cikk/izraeli_rabbi_a_tatai_dandarnal (Letöltve: 2018. 02. 26.)

¹⁹ Pivárcsi István: Magyar hadvezérek kalandjai. Fapadoskonyv Kft., Budapest, 2015, 35. rész.

²⁰ Tarján M. Tamás: Bosznia-Hercegovina okkupálása. *Rubikon*, http://www.rubicon.hu/magyar/oldalak/1878_julius_29_bosznia_hercegovina_okkupacioja/ (Letöltve: 2018. 02. 26.)

²¹ The Study of Shi'i Islam: History, Theology and Law, I. B.Tauris, 2014, 335.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 2. szám

ződést is eredményezett.²² A népvándorlás során jutott el Magyarország területére a török Abdul-Latif hodzsa és a bosnyák származású Durics Hilmi Huszein (Durics H). Utóbbi önéletrajza szerint 1887. november 11-én született Bosna Krupa városában, Kairóban és Konstantinápolyban szerezte meg felsőfokú muszlim teológiai képzését. 1914-ben hívták be mint táborigazgatót, hogy a bosnyák ezrednél szolgáljon, amely kötelékben többségében muszlim katonák harcoltak. Egy tüdő és lábsérülést követő gyógyulás után 1915-ben a Monarchia Hadügyminisztériumától Ferenc József uralkodó által megerősített „mohamedán táborigazgató” beosztást kapott. Az akkor századosként, majd őrnagyként szolgáló főigazgató muszlim vallástant is tanított a Bécsi Kadetiskolán. A nem egységes megítélésű „Rongyos Gárda” tagjai magyarok és bosnyákok voltak. A vegyes, de nagy arányban muszlimok által alkotott alakulat egyik vezetője volt Durics H. A Boszniából Magyarországra Kecskemétre, majd Budapestre vándorolt muszlim hitű vezető az állampolgárság elnyerése foglalkoztatta: „Boszniában 1040 hold földem és házam van, de halálbüntetés várna, ha visszamennék. Ezért óhajtok magyar állampolgár lenni.”²³ Germanus Gyula, aki már maga is muszlim lett, ezekről az időkről így ír *„Allah Akbar”* című könyvében: „Indiai tartózkodásom alatt Budapesten megalakult egy magyar mohamedán imagyülekezet. Tagjai többnyire bosnyákok voltak, akik felvették a magyar állampolgárságot. Szervezkedésük után Budán egyikük elnevezte az imára hívó szót (edhán), és ez a hír bejárta a mohamedán világ sajtóját, és örömmel töltötte el a muszlim szíveket.”²⁴ Az imagyülekezet a Gül Babáról elnevezett Budai Független Magyar Autonóm Iszlám Vallásközösség nevet kapta, és megszavazták Durics H-t budai vezetői lelkésszé, főmuftivá. Az általa vezetett magyar (sok esetben volt bosnyák) muszlimok és az Abdul-Latif körül lévő török muszlimok között számos ellentét alakult ki. Nehezítette a helyzetet, hogy külföldről sem érkezett segítség, csak számos ígélet.²⁵ Durics H tevékenységét az iszlám kapcsán fejtette ki. Akkor is a hit és vallás motivációja látszik, amikor Magyarországot küzdött és vállalt, illetve fogadott el a hadseregnél beosztást.²⁶ Szolgálatának következményei és körülményei jól mutatják azonban, hogy szerepe a hadseregben és a közéletben hiánypótló volt, amelynek hatása a magyar történelem alakulásában is feltűnik.

TÁBORI IMÁMOK NAPJAINKBAN

2015-ben kiemelkedő hír volt, hogy Ausztriában hatályba lépett az „iszlám törvény”²⁷. Ennek lényege, hogy az iszlám vallásúak szabadon és biztosítottan gyakorolhassák vallásukat. Része, hogy ezt különböző intézményekben is megtehessek (iskolák, kórházak, had-

²² A témához lásd: Kállay Béni: A szerbek története 1780–1815: 1. kötet, A Magyar tudományos akadémia könyvkiadó-hivatala, 1877.

²³ http://magyariszlam.hu/mikmagyar/print.php?type=A&item_id=16 (Letöltve: 2018. 02. 26.)

²⁴ Germanus Gyula: Allah akbar! Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1976, 96.

²⁵ i. m.

²⁶ Ferenci D. Ebubekir: Magyarok és iszlám. demirPPress, Isztambul, 2010, 135–138.o.

²⁷ <http://religion.orf.at/stories/2696523/> (Letöltve: 2018. 02. 26.)

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 2. szám

sereg stb.). Egyrészt úgy tűnik tehát, hogy az iszlamizálódó Európa (ez esetben Ausztria²⁸) engedménye ez, másfelől azonban látszik, hogy a törvény nem csak jogokat, hanem kötelezettségeket is megfogalmaz. Ilyen például, hogy külföldről nem támogathatnak anyagilag iszlám közösségeket.²⁹ Ez a radikális iszlám csoportok elfojtását célozta meg. A másik lényeges szempont, hogy „hazaibbra” formálják az iszlámot, ne idegen elem legyen az országban. Abdulmedžid Sijamhodžić muszlim etika tanár Ausztriában. Származása szerint bosnyák, a háború elől menekülve került Ausztriába, Bécsbe. Abba a városba, ahol a muszlimok száma 14% körül mozog már.³⁰ A bécsi iskolákban már iszlám hittanra járnak a legtöbben.³¹ Ezek fényében várható volt a lépés, hogy a muszlim katonák lelkipozícióját meg fogják oldani. Abdulmedžid lett az első tábori imám az 1912-es „iszlám törvény” 2015-es megújítása után. A muszlimok vallásgyakorlása szabadságának biztosítása a kereszténytől eltérhet. „Vallási referensnek” nevezhető személyek szolgálnak a török hadseregben (kifejezetten imámok viszont nincsenek),³² de az iszlám saját struktúrája és vallásgyakorlata nem szükségképpen igényli imámok jelenlétét. Egy muszlim hívő számára tehát inkább szükséges a vallásgyakorlatok végzése, semmint egy lelkipásztorhoz mérhető személy, aki segíti ebben. Az osztrák hírek többnyire arról szólnak, hogy igazán nincs mitől félni, hiszen a tábori imám is megerősítheti, hogy az iszlám hitű osztrák katonák (szám szerint 800-ról tudnak) nem jelentenek veszélyt. Október 26-án (hasonlóan jelentős ünnep, mint nálunk augusztus 20.) először beszélt nyilvánosan a kinevezett tábori imám.³³ Ahogy korábban láttuk az egyházi személyek beszédeik által nagy közönséget érnek el, szavaik az alkalom jellege és a nyilvánosság miatt nagy súllyal bírnak, akár politikai vonzattal. Ausztria Európában úttörő módon áll a témához, és megpróbál kijárni egy számára valóban égető ügyet: a növekedő iszlám hívő lakosság kezelését. Tábori imámok és muszlim katonák tekintetében azonban nem az elsők. Az USA is büszkélkedhet ezzel, de Angliában is van. (A brit hadseregben 650 körüli muszlim katona szolgál.) Spanyolországban például külön laktanyába osztják be a muszlim hitűeket, hogy eljuthassanak a mecsetbe, illetve hogy könnyen elláthatók legyenek saját (halal) étkezésük által, és lehetne folytatni a példákat. Valójában elég nehézkes megszervezni az életüket, különösen, ha valóban mindent akkurátusan betartó muszlimokkal van dolgunk. A tábori imámok azonban mind hűek ah-

²⁸ Másfél évtized alatt megduplázódott az Ausztriában élő muszlimok száma, jelenleg 700 ezer fő.

Forrás: <https://diepresse.com/home/panorama/religion/5263601/Zahl-der-Muslime-in-Oesterreich-seit-2001-verdoppelt> (Letöltve: 2018. 02. 26.)

²⁹ Ez feszültséget is keltett, hiszen többnyire nem terrorista csoportokat támogatnak külföldi pénzekből, hanem például sok imám és közösség törökországi iszlám szervezetektől kapott anyagi juttatást.

³⁰ Forrás: <http://www.krone.at/581659> (Letöltve: 2018. 02. 26.)

³¹ Forrás: <https://kurier.at/politik/inland/mehr-muslime-als-katholiken-in-den-wiener-pflichtschulen/285.859.910> (Letöltve: 2018. 02. 26.)

³² Ezt saját magam is láttam és tapasztaltam, de a nemzetközi irodalom is foglalkozik ezzel, amikor a szekularizált Törökországot elemzik. Ahmet T. Kuru: *Secularism and State Policies Toward Religion: The United States, France, and Turkey*. Cambridge University Press, 2009, 110.

³³ Forrás: <http://religion.orf.at/stories/2737534/> (Letöltve: 2018. 02. 26.)

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 2. szám

vallási vezetőkkel a parancsnok iránymutatása szerint, kulturális szervezeti különbségek tanulmányozása műveleti területen. Külön bekezdés foglalkozik azzal, hogy a tervezés és végrehajtás szakaszában vallási ügyekben a vallási támogatók (tábori lelkészek, rabbik, imámok stb.) tanácsadói képességét figyelembe kell venni.⁴⁰ Felsorolásban kiemeli – előző részletezéseként – a polgári biztonságban (főleg a kulturális és vallási helyek kapcsán), polgári irányításban (főleg a helyi lakosok biztonságát illetően), alapvető szolgáltatások visszaállításában (a kiszolgáltatott népesség megsegítését segítő intézkedések) nyújtható segítségét a parancsnok számára.⁴¹ Az internet és a közösségi média az Arab Tavasz és az Iszlám Állam kapcsán kikerülhetetlen biztonsági tényezővé nőtte ki magát. A nemzetbiztonságot érintő írárok is felvetik, hogy ezen a csatornán is fontos az egyházi személyek, vezetők megfelelő kommunikációja.⁴²

ÖSSZEGRZÉS

„A katonai lelkestség kormányzati szempontból már alapvető küldetésének teljesítésével is hozzájárul a békére irányuló törekvésekhez, hiszen erősíti a katonák vallási identitását, és elősegíti kötődésüket vallási közösségükhöz, ezáltal pedig segít megakadályozni szélsőséges tendenciák kialakulását. A tábori lelkészek a vallási gyakorlatok révén vagy a vallás szélsőséges csoportok általi, politikai célú felhasználását érintő kérdésekről folytatott személyes beszélgetések segítségével is preventív tevékenységet fejthetnek ki.”⁴³ Amint látuk, az egyházi személyek hadseregben szolgáló tagjai számos esetben kulturális, politikai, diplomáciai feladatot teljesítettek, vagy nem tettek ilyet, de tevékenységüknek ilyen hatása volt. Minden katonai kötelék parancsnoka, aki mellett tábori lelkész szolgál, tudatában kell legyen ezeknek a hatásoknak, az ezekből adódó veszélyeknek is, de sokkal inkább annak, hogyan használhatja ezeket az adott tervezés vagy végrehajtás eredményessége érdekében. A sokszínű lelkeszi szolgálatok, melyek többféle vallás képviselőit gyűjtik magukba, számos lehetőséget nyújthatnak különböző műveleti és hazai területen egyaránt. Az Európát érő iszlám hatással kapcsolatban pedig egy sajátos eszköz lehet a biztonság szavatolásában és egyes iszlám területen végrehajtott műveletekben a tábori imám jelenléte, tevékenysége, de akár szakképzettsége, tapasztalata is.

⁴⁰ A kézikönyv 4-35. pontja.

⁴¹ FM 1-05 Religious Support, 2012 October, HQ, Department of the Army, forrás: https://www.globalsecurity.org/jhtml/jframe.html#https://www.globalsecurity.org/military/library/policy/army/fm/1-05/fm1-05_2012.pdf||Religious Support (Letöltve: 2018. 03. 01.)

⁴² 2nd Lt. Anna Juliano: Discussing Jihad, Innovative counterterrorism messaging devised by U.S. Army cadets could help change the minds of would-be extremists. In: per Concordiam, Volume 7, Issue 4, George C. Marshall Center, 2016, 41.

⁴³ Freistetter: i. m. 214.

FELHASZNÁLT IRODALOM

1. Borovi József: A magyar tábori lelkészet története. Zrínyi Kiadó, Budapest, 1992, forrás: <http://www.ktp.hu/document/borovi-jozsef-magyar-tabori-lelkeszet-tortenete-1-resz>
2. Ferenci D. Ebubekir: Magyarok és iszlám. demirPPress, Isztambul, 2010, 135–138.o.
3. Freistetter, Werner: A tábori lelkészek a béke evangéliumának szolgálatában. In: Közös küldetésben, katona és lelkész az ember és a nemzet szolgálatában. Zrínyi Kiadó, Budapest, 2017.
4. Germanus Gyula: Allah akbar! Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1976.
5. Hansen, Kim Philip: Military Chaplains and Religious Diversity. Springer, 2012.
6. 2nd Lt. Juliano, Anna: Discussing Jihad, Innovative counterterrorism messaging devised by U.S. Army cadets could help change the minds of would-be extremists. In: per Concordiam, Volume 7, Issue 4, George C. Marshall Center, 2016. Totha Péter Joel – Köves Slomó: Tóra és hadviselés. Zsidók és hadviselés bibliai időkben és napjainkban. In: Közös küldetésben, katona és lelkész az ember és a nemzet szolgálatában. Zrínyi Kiadó, Budapest, 2017.
7. Kállay Béni: A szerbek története 1780–1815. 1. kötet, A Magyar tudományos akadémia könyvkiadó-hivatala, 1877.
8. Dr. Nádasi Alfonz OSB: Hadinapló. Győri Egyházmegyei Levéltár, 2009.
9. Pivárcsi István: Magyar hadvezérek kalandjai. Fapadoskonyv Kft., Budapest, 2015.
10. The Study of Shi'i Islam: History, Theology and Law. I. B.Tauris, 2014.
11. T. Kuru, Ahmet: Secularism and State Policies Toward Religion: The United States, France, and Turkey. Cambridge University Press, 2009.
12. Dr. Ujházi Lóránd: A katolikus katonai ordinariátus struktúrája és szabályozása. Szent István Társulat, Budapest, 2014.
13. Ujházi Lóránd: Vallási feszültségek és biztonsági kérdések Ukrajnában. *Seregszemle*, XIII 2-3).
14. Dr. Varga A. József: Katonák-lelkészek Tábori lelkészek. Zrínyi Kiadó, Budapest, 2010.
15. Zakar Péter: Tábori rabbik 1848–49-ben. *Múlt és Jövő*, 1998/1.
16. https://honvedelem.hu/szervezet/mh_ckelmk
17. https://honvedelem.hu/cikk/40905_udvariassagi_latogatas_tomo_vuksic_tabori_puspoknel
18. <https://www.szekesfehervar.hu/uldozott-keresztenyek-a-kozel-keleten-interju>
19. <https://www.nbcnews.com/storyline/ukraine-crisis/shadow-death-priests-front-line-battle-ukraine-n34461>
20. https://www.washingtonpost.com/news/worldviews/wp/2014/02/20/dramatic-photos-ukraines-priests-take-an-active-role-in-protests/?utm_term=.78e69deb0582
21. <https://www.magyarKurir.hu/hirek/ukran-valsag-feszultsegek-az-ortodox-egyhazban>

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 2. szám

22. <https://www.smithsonianmag.com/history/in-iraq-a-monastery-rediscovered-12457610/?no-ist>
23. <http://www.nytimes.com/2009/12/19/world/middleeast/19monastery.html>
24. <http://zsido.com/rabbik-monarchia-hadseregeben>
25. https://honvedelem.hu/cikk/izraeli_rabbi_a_tatai_dandarnal
26. Tarján M. Tamás: Bosznia-Hercegovina okkupálása, in: Rubikon, http://www.rubicon.hu/magyar/oldalak/1878_julius_29_bosznia_hercegovina_okkupacioja
27. http://magyariszlam.hu/mikmagyar/print.php?type=A&item_id=16
28. <http://religion.orf.at/stories/2696523/>
29. <https://diepresse.com/home/panorama/religion/5263601/Zahl-der-Muslime-in-Oesterreich-seit-2001-verdoppelt>
30. <http://www.krone.at/581659>
31. <https://kurier.at/politik/inland/mehr-muslime-als-katholiken-in-den-wiener-pflichtschulen/285.859.910>
32. <http://religion.orf.at/stories/2737534/>
33. [http://www.bbc.com/news/uk-25680656,](http://www.bbc.com/news/uk-25680656)
34. <https://www.domradio.de/themen/soldaten-und-kirche/2018-02-22/bischof-overbecker-traditionserlass-ausruestung-und-muslime>
35. <https://kurier.at/chronik/wien/abwehramt-kein-platz-fuer-islamisten-im-bundesheer/143.239.096>
36. <https://www.chathamhouse.org/london-conference/speakers/asim-hafiz>
37. http://www.huffingtonpost.co.uk/2014/11/04/asim-hafiz-british-military-imam_n_6100720.html
38. http://www.huffingtonpost.co.uk/2014/11/06/poppy-hijab-asim-hafiz_n_6115432.html
39. https://www.globalsecurity.org/jhtml/jframe.html#https://www.globalsecurity.org/military/library/policy/army/fm/1-05/fm1-05_2012.pdf

SÁRI SZABOLCS¹**Válságreagáló műveletek, társadalomtudomány, vezetői kompetenciák****Crisis Response Operations, Social Science and Junior Leader Competencies****Absztrakt**

Válságreagáló műveleteket társadalomtudományi aspektusból vizsgálva felszínre kerülhetnek azok a vezetői kompetenciák, amelyek fontosak lehetnek, segítségül szolgálhatnak majd a fiatal pályakezdő tisztek számára, habár szükségszerű megjegyezni, azok birtoklása, nem egyenlő a gyakorlati felkészültséggel, a tapasztalatok megszerzésével.

Kulcsszavak: válságreagáló műveletek, társadalomtudományok, kompetenciák

Abstract

Looking at the sociological aspects of crisis response operations leadership competencies may surface, which may be important and could provide assistance to junior officers, although it is necessary to note possession, is not equal to the practical preparedness and experience.

Key words: Crisis response operations, social science, competencies

Felteszem magamnak a kérdést miért fontos megvizsgálni a pályakezdő tisztek kompetenciaterképét a társadalomtudományokból kiindulva? Ha egyszerűen kellene válaszolni, a kompetenciahálózat sok kis szeletből áll össze. Tehát hasonlóan, mint például az interkulturális nevelés tapasztalatai, egy kirakójáték-darab hozzájárulhat a képességek meghatározásához, tovább fejleszti vagy pontosítja a már létező törvényi kereteket.

Tovább menve, keresem azokat a szakterületeket, amelyek alapját vagy részét képezhetik a pályakezdő, fiatal vezetők képességei meghatározásának. Tudatában vagyok annak, hogy nem mindig csak a saját tapasztalatok, azok, amik meghatározhatják a jövő vezetőinek a tulajdonságait, személyes attitűdjét, ezért figyelmem kiterjed az olyan jellegű tanulmányokra, amelyek mérhető, alátámasztható eredmények, felmérések alapján készültek.

¹ Nemzeti Közszerológati Egyetem, Hadtudományi Doktori Iskola, doktorandusz hallgató – National University of Public Service, Doctoral School of Military Sciences, PhD Student, E-mail: sari.szabolcs@uni-nke.hu, ORCID: 0000-0002-7865-4894

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 2. szám

Az utóbbi években végbement változások, illetve a megváltozott környezet ismét a felszínre hozták azt a dilemmát, hogy ki a jó vezető, és milyen kompetenciákkal kell rendelkeznie, hogy megfeleljen a 21. század kihívásainak, érvényesülni tudjon mind a nemzetközi, mind a hazai környezetben. Ennek meghatározását követően ehhez kell megteremteni a feltételeket a kiképzés területén.²

Miért bír jelentőséggel megvizsgálni a társadalomtudományok alkalmazásával, segítségével a leendő vezetők kompetenciahálóját? Azért, mert nagy valószínűséggel válságreakgáló műveletekben fognak részt venni. Lehet azonban külön kezelni a válságreakgáló és a konvencionális műveleteket, különösen, amikor hibrid hadviselésről beszélünk?

A tanulmányban először elméleti oldalról közelítem meg a kérdést, majd a második feleében, elsősorban a saját tapasztalataimra hivatkozva osztom meg a véleményemet az olvasóval.

MILYEN LESZ A JÖVŐ KÖRNYEZETE?

Milyen is az a környezet, amiben dolgozni fogunk? Meg tudjuk határozni? Milyen típusú műveleteket fogunk végrehajtani? Sokszor úgy érzem, mindenről szeretünk általánosan beszélni, ha pedig próbálunk valóságot leírni, akkor mások kételkednek benne, vagy nem tudjuk meghatározni a hogyan kérdést, a gyakorlatban hogyan érem el, mit kell tennünk hozzá.

A harcászati szinten, ahol a fiatal vezetők kezdik a pályafutásukat, elengedhetetlen a konkrétumok meghatározása, emellett azonban rendelkezni kell egy olyan képességgel, amely megengedi a nyitott gondolkodást. Ebben segít a társadalomtudományok széleskörű ismerete, alkalmazása, az információk megszűrése, felhasználása.

„Mert úgy szokott történni, hogy az olyan embernek, aki mindenkire jó akar lenni, gonoszok okozzák a vesztét. Ezért szükséges, hogy a fejedelem hatalmának megóvása érdekében megtanuljon rossznak lenni, és ezt a szükségnek megfelelően gyakorolja” – írta Niccoló Machiavelli.³

A fenti idézettel George Friedman könyvének bevezetőjében találkoztam. Elgondolkodtató, azt hiszem a jövő vezetője sűrűn fog ezzel találkozni, vagy feltenni ezt a kérdést magának, de hát én jó vagyok, és még sem azt kapom vissza, amit adok.

A világ nagyon gyorsan változik, nehéz megjósolni milyen lesz a leendő hadműveleti környezet, habár ízelítőt kaptunk belőle az elmúlt időszakban, zöld emberek, cyber térben folytatott tevékenységek. Abban sem lehetünk biztosak, hogy nálunk ez nem fog olyan gyorsan bekövetkezni, és mindig van idő reagálni. Nagyon jó példa rá a saját küldetésem, amit a védelmi tervezési rendszer segített megértetni, avagy ellenkezőleg, felnyitni a szemem, miért nem sikerült időben megteremteni a feltételeket a kiküldetéshez szükséges ambíciószint eléréséhez.

² Sári Szabolcs: Fiatal vezetőkkel, pályakezdő tisztekkel szemben támasztott követelményeket befolyásoló tényezők. *Hadtudományi Szemle*, X (2017/3), 602–612.

³ George Friedman: A következő évtized. New Wave Media Kft., Budapest, 2015.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 2. szám

Kanyarodjunk csak vissza, hogyan fog kinézni a világ az elkövetkezendő évtizedben, Friedman víziója szerint: „Azt tudom, hogy az Egyesült Államok jelentős hatalom lesz a következő évtizedben – és ebben az évszázadban –, ám azt nem tudnám megmondani, hogy mi lesz az államformája.”⁴ Továbbá, az „Európai Unió, mint intézmény egyéni érdekekre alapozva, kulturális problémák miatt nem tartható fenn.”⁵

Európában csökkenni fog a gazdaság olyan irányú fejlődése, amely kényelmessé tette a gazdagabb országokat, megjelenhet az európai nacionalizmus.⁶ A következő száz év tendenciájához tartozhat a kultúrháborúk keretében a családok szerepe, a családon belüli szerepek folyamatos átalakulása, a nézetkülönbségek vezethetnek radikális csoportok kialakításához, valamint népességszökkenéshez, amely nem támogatja Európa szerepének fennmaradását. Csökkenő népesség arányosan egyenlő lesz a hatalom gyengülésével. Nem véletlen, hogy a hagyományörző vallások az eredeti családalapítás tradícióit helyezik előtérbe. A számítógépek elterjedése nem fogja segíteni a gondolkodó ember szerepét sem, csak az objektív adatoknak, információhalmazoknak lesz jelentősége, és egyszerűen működő, könnyen befolyásolható társadalmakkal fogunk találkozni.⁷

A VÁLSÁGREAGÁLÓ MŰVELETEK ÉS A TÁRSADALOMTUDOMÁNYOK KAPCSOLATA

Miért van jelentősége a tudományos megközelítésnek? A válasz: „tudományosan megalapozott képet képesek nyújtani a politikai és katonai és katonai döntés-előkészítőknek és döntéshozóknak.”⁸

Az évtizedek során felhalmozott tudás, tapasztalatok felhasználása elengedhetetlen a vezető számára, sokszor felnyitja a szemét, háttéranyagot biztosít, felhívja a figyelmet egy korábban elkövetett hibára. A fiatal vezetők már korán szembe kerülhetnek olyan feladatokkal, amelyeknél elengedhetetlen lehet az adott térség történelmi, szociológiai ismeretei.

A társadalomtudományok körébe soroljuk:

- a szociológiai tudományokat;
- a politikatudományokat;
- az állam- és jogtudományokat;
- a közgazdaságtudományokat;
- a közigazgatás-, gazdálkodás- és szervezéstudományokat;
- a média- és kommunikációs tudományokat;
- a hadtudományokat;
- a rendésztudományokat.⁹

⁴ Friedman: i. m. 15.

⁵ Friedman: i. m. 10.

⁶ Zbigniew Brzezinski: A nagy sakktabla. Antall József Tudásközpont, Budapest, 2017, 269–296.

⁷ Friedman: i. m. 70–84.

⁸ Kiss Zoltán László: Válságreagáló műveletek alkalmazott társadalomtudományi aspektusai. Zrínyi Kiadó, Budapest, 2015, 14.

⁹ Uo.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 2. szám

A társadalomtudományok közül kiemelném, a katonai szociológiát, mivel annak jelentősége abban rejlik, hogy „alkalmazott társadalomtudományként folyamatosan a tudományos megismerés kritériumai szerint a valósággal való összevetés útján végzi kutatásait.”¹⁰

Válságreagáló műveletek vizsgálatánál az alábbi szakszociológiák bírnak jelentőséggel:

- politikai szociológia;
- szervezet-, katonai-, gazdaság-, jog-, kultúra-, vallás-, oktatás- és nevelésszociológia, demográfia;
- társadalmi kapcsolatihálózat-elemzés;
- közvélemény, a nyilvánosság, és a tömegkommunikáció (illetve a nyomtatott és elektronikus média) szociológiája.¹¹

VÁLSÁGREAGÁLÓ MŰVELETEK ÁLTALÁNOSAN

Az eredményes válságreagáláshoz Warren Christofer szerint legalább négy alapvető dologra van szükség:

- világos célok egyértelmű megfogalmazására,
- az elemzések, értékelések alapján a siker nagy valószínűségére,
- az állampolgárok egyértelmű támogatására,
- gyors katonai bevetések után gyors béketeremtés.¹²

A válságreagáló műveletek sajátosságai:

- egységes parancsnokság;
- pártatlanság;
- hitelesség;
- erők alkalmazásának korlátozottsága;
- kölcsönös tisztelet;
- a műveletek átláthatósága;
- polgári-katonai együttműködés;
- mozgási szabadság;
- rugalmasság.¹³

VÁLSÁGREAGÁLÓ MŰVELETEK MÁS SZEMMEL

A válságreagáló műveletek során bizonyos eltérések figyelhetők meg a katonai erő alkalmazása iránti hajlandóságban az egyes nemzetek, illetve regionális szerveződések között, ami egyebek között az alábbi különbségekre vezethető vissza:¹⁴

¹⁰ Uo.

¹¹ Kiss: i. m. 18.

¹² Kiss: i. m. 80.

¹³ Uo.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 2. szám

- a nemzeti stratégiák (hadi)kultúrák közötti eltérések;
- az egyes nemzeti kontingensek szervezeti kultúráinak eltérése;
- a konfliktus-, illetve válságmenedzsment nemzeti alapelveiben, technikáiban, illetve módszertanában fellelhető esetleges eltérések;
- a ROE egységes értelmezésének nehézségei; különbségek az „ingerküszöb”-ben, illetve kihívások értelmezésében.¹⁵

Nagyon fontos kérdés, ha csak a nemzeti megkötésekkel nézzük, már nehezíti a feladat végrehajtását. Például saját tapasztalat, előfordult olyan eset, amikor a hazai szabályzók nem engedték a részvételt a drogellenes műveletekben, de a közösen vezetett csapat nemzetközi részének engedélyezve volt ugyanez. Harcászati szinten nem mindig értik az egyszerű katonák a különbségeket, nem látják tisztán a célokat, ami belső konfliktushoz vezethet, vagy akár egy kritikus esetben a balul sikerült feladatvégrehajtásért is ezt okolják.

KOMPETENCIÁK (A MAGYAR HONVÉDSÉG TAPASZTALATAI)

A szociológiai felmérések az alábbi kulcskompetenciákat mutatták ki, amelyet mindenképpen hasznosnak tartok figyelembe venni a misszióba történő jelentkezők kiválasztásánál:¹⁶

- rendhez, fegyelemhez való viszony;
- alkalmazkodóképesség, rugalmasság;
- lelki teherbíró képesség, terhelhetőség;
- határozottság, döntési képesség;
- kapcsolat-teremtési képesség;
- gyakorlatiasság;
- szorgalom, a munka mennyisége;
- problémamegoldó képesség;
- határidők betartása, megbízhatóság;
- felelősségvállalás, kötelességtudat;
- csapatmunka, együttműködés képessége, illetve készsége.

DÖNTÉSHOZATAL

A döntéshozatal fejlődési területeit vizsgálva láthatjuk, ahogy a művelettipusok súlypontja változott, más dimenziók is fontosabb szerepet kaptak a döntéselőkészítések során. Ide sorolhatjuk a politikai befolyásoltságot, ásványi lelőhelyek jelentőségét, az etnikai megoszlást a lakosság körében. Meg kell jegyezni, hogy ezek eddig is fontos szerepet játszottak, de inkább magasabb szintű, például a stratégiai tervezés területén. Most egy egyszerű

¹⁴ Kiss Zoltán László: Magyarok a békefenntartásban. Zrínyi Kiadó, Budapest, 2011, 33.

¹⁵ Uo.

¹⁶ Uo. 168–170.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 2. szám

példával szeretném bizonyítani, hogy már alacsonyabb szinten is részévé váltak a tervezésnek.

Véleményem szerint a döntéshozatal egyik legfontosabb, ha nem a legfontosabb eleme a feladat elemzése vagy küldetés elemzése, de találkozhatunk a feladatíztázás elnevezéssel is. Bárhogy is nevezzük, egy logikus sorrendben felépített rendszer második lépése ez a feladatvétel után. Ennek során elemezzük, megértjük a feladatot. A harcászati szintű döntéshozatal (Military Decision Making Process, MDMP) alapműve volt az FM 101-5 (1997-es kiadás), amely nem tartalmazta a kezdeti kommunikációs közlemények és üzenetek megfogalmazása című pontot. Ellenben a későbbi FM 5-0 jelzésű kiadásában (The Operations Process B-11, 26-March 2010) ez már szerepel.

A Magyar Honvédség Törzsszolgálati Szabályzata az alábbiakat tartalmazza, a küldetés elemzése cím alatt:¹⁷

1. Előjáró parancsának elemzése;
2. Harcmező Felderítő Értékelés kezdeti feladatai;
3. Meghatározott, kikövetkeztetett és alapvető feladatok meghatározása;
4. Rendelkezésre álló erőforrások és képességhiányok meghatározása;
5. Korlátozások (tiltó/elrendelő) áttekintése;
6. Kritikus tények azonosítása, feltételezések kidolgozása;
7. Kockázatelemzés és kezelés;
8. Kezdeti Parancsnok Kritikus Információigényei (CCIR) és az ellenség elől rejtendő információk (EEFI) meghatározása;
9. Felderítési feladatok kezdeti összehangolása;
10. Kezdeti felderítési és figyelési terv összeállítása;
11. A rendelkezésre álló idő ismételt számvetése;
12. Kezdeti kommunikációs közlemények és üzenetek megfogalmazása;
13. A probléma megfogalmazása;
14. Javasolt küldetés megfogalmazása;
15. Küldetéslevezető törzsértekezlet levezetése és a küldetés jóváhagyása;
16. Előzetes parancsnoki szándék (Commander's Intent) kidolgozása és kiadása;
17. Előzetes tervezési útmutató (Planning Guidance) kiadása;
18. A cselekvési változatok értékelési mutatóinak meghatározása;
19. 2. számú Előzetes Harcintézkedés kiadása;
20. Tények és feltételezések újbóli áttekintése.

Kiemelném most a 12. pontot (Kezdeti kommunikációs közlemények és üzenetek megfogalmazása), amely a következőket tartalmazza.¹⁸ A műveleti területen számtalan „szereplő” (a közösség, különböző befolyással rendelkező egyének, szervezetek) tevékenykedik, akik a saját erőik tevékenységét jelentősen megkönnyíthetik vagy megnehezíthetik.

¹⁷ Magyar Honvédség Törzsszolgálati Szabályzata II. rész. 2015.

¹⁸ Magyar Honvédség Törzsszolgálati Szabályzata II. rész. 2015.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 2. szám

Ezen szereplők támogatásának elnyerése kulcsfontossággal bírhat. A közlemények szemléltetik a művelet szükségességét, felvázolva az elérni kívánt véghelyzetet és annak pozitív hatásait a környezetre és a közösségre. Az üzenetek pozitív töltettel kell, hogy elősegítsék a közösség és a kulcsszereplők attitűdjének számunkra kedvező irányba történő formálását.

Véleményem szerint ez a rész a bizonyíték arra, hogy már harcászati szinten, a tervezés során is különös fontossággal bír a társadalomtudományok szerepe, alkalmazása.

KELETI VAGY NYUGATI VEZETŐ¹⁹

Ez örök dilemma számomra, amikor vizsgáljuk a különböző vezetési stílusokat, akkor kezdem el megérteni a jelentőségét, amikor a gyakorlatban először szembesültem a problémával. Melyik a jó irány? Természetesen mindenki a földrajzi hovatarozásának megfelelően helyesel. Lehet mindkettőnek az alkalmazása, amely igazodik a végrehajtó állomány gondolkodásmódjához.

A hivatkozásban található cikkben többek között az alábbi ellentétpárokat találtam:

- gyakorlati – elméleti;
- kritikus – szigorú szabályok szerint;
- decentralizált – központosított;
- felhatalmazás döntések meghozatalához – csak végrehajtó a parancsnok;
- eredményorientált – folyamatorientált;
- jövő – múlt;
- alacsony szociális érzékenység – magas szociális érzékenység;
- fontos a katona – nem fontos;
- a bukás része a tanulás folyamatának – a bukás szégyen.

MŰVELETEK A VALÓSÁGBAN

A saját tapasztalatom hadműveleti területen két részre osztható, amely időben és térben elkülönült. Megismerhettem Afganisztán két arcát, a mosolygós vendégszerető és a mosoly álarca mögött meghúzódó kegyetlenséget, amelyet valószínűleg a nem egyszerű történelmük okozott. Első alkalommal Kunduzban (2004) teljesítettem szolgálatot, tervezet-ten hadműveleti tisztként, de később ténylegesen a felderítő részlegben. Feladatom a választások előkészítése volt. (Ebben az időszakban a német PRT volt a felelős az Északi régióért, egy viszonylag békés környezetben volt szerencsém bejárni a területet, megismerni az embereket. Később nagy hasznát vettem az akkori tapasztalatoknak.) Második alkalommal egy magyar–amerikai Műveleti Tanácsadó és Összekötő Csoport²⁰ 2. váltásá-

¹⁹ Thomas-Durell Young: Legacy Concepts, A Sociology of Command in Central and Eastern Europe, 2017.

<https://warontherocks.com/2017/08/the-chain-of-command-problem-in-central-and-eastern-europe/>
(Letöltés: 2018. 03. 22.)

²⁰ Operational Mentoring and Liaison Team – OMLT.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 2. szám

nak a parancsnoka voltam. Az elsődleges feladat egy afgán lövészszázlójai mentorálása és immár a választások megvédése, sikeres lebonyolításának segítése volt.

A nemzetközi hadszíntéren végrehajtott műveletek összetettek, a szintek összekeverednek, azokat különböző nemzetek hajtják végre. A feladat sem kristálytisza és világos, rugalmasságot követel meg a vezetőktől. Már a felkészülés során jelentkeznek akadályok, amelyeket ha nem oldunk, meg súlyos árat fizethetünk a feladat valós végrehajtása során. A különböző nemzetek közös feladata alapos felkészítést igényel, hiszen különböző kultúrából, környezetből, társadalomból érkezünk. Tévedünk, ha abban az álomban ringatjuk magunkat, hogy közös nyelv a szakma, és minden magától értendő lesz. Más haderőknek más a szolgálati kultúrája.

Idegen országok közös felkészülése, feladatvégrehajtása harmadik országban kitűnő példája a multikultúraizmusnak. Nem ismerjük egymás kultúráját, szokásait. Lehet vitatkozni azon, kinek a feladata, hogy tiszteletbe tartsa a másik szokásait, évszázados hagyományait. Nézetem szerint, célszerű az érkező félnek megtennie ezt. Legjobb megoldás, ha közösen megismerkedünk egymással, ez történhet akár közös kulturális programok szervezésével.

A hadművelleti területen végrehajtott műveletek a keresésre, kutatásra²¹ épültek, ami alapvetően nem volt konvencionális művelet, de ahogyan végrehajtásra került, az tartalmazott minden harcászati tevékenységet, mind védelmi és támadó feladatok vonatkozásában.²²

A keresés, kutatás szinte megfelelt egy támadó tevékenységnek, hiszen tűzérési tüzet alkalmaztak az előrevonás végrehajtása során, elsősorban elrettentés céljából. A helyi hadikultúrában nagy szerepe van az erőfölény megmutatásának, nevezhetjük erődemonstrációnak. Klasszikus példa volt korábról, amikor két ellenséges törzs között a párbaj először a rendelkezésre álló harckocsik mennyiségének mutogatásával kezdődött. Az persze senkit sem érdekelt, hogy milyen állapotban voltak, emlékszem, valamelyikben még irányzóvácső sem volt, persze ez csak a mi szemünkben okozhatott volna gondot, mivel a mi kultúránk szabályai előírják a hadrafoghatóságot, a pontosságot, tervezhetőséget.

Tehát mindjárt egy jó példa, hogy miért van jelentősége az alapos elemzésnek, különös tekintettel a hagyományokra. Sokszor volt olyan érzésem a műveletek végrehajtása során, hogy egy színházi előadáson vagyok. Minden előre meg van tervezve, a szerepek kiosztva, és a történet szépen fejeződik be. Valóban hasonlított rá. Fő feladatunk a katonák kiképzése volt, valamint támogatása a valós feladatok során, különös tekintettel a tűztámogatásra, tartalmazva mind szárazföldi, mind légitámogatást, egészségügyi ellátást, logisztikai biztosítást.

Visszatérve a helyi hadikultúrára, jellemző volt az egymásnak való üzengetés, ki az erősebb, ha nem én, nekem van több fegyverem, de én vagyok a bátrabb. Persze ezek a

²¹ Cordon and search.

²² A Magyar Honvédség, Szárazföldi Haderőnemének Harcshabályzata II. rész. Zászlóalj. Magyar Honvédség kiadványa, 2014.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 2. szám

beszélgetések a legnagyobb titokban, betartva az összes biztonsági rendszabályt, mobiltelefonon zajlódtak. Amíg nem ismerte ki az ember a taktikájukat, nehezen viselte el, ez mind tapasztalat volt, amelyet lassan szedett fel az ember, nagy türelemre volt szükség, de a mi kötelességünk volt az igazodás, affiliáció a helyi szolgálati kultúrához. A tolmácsok nem sokat segítettek, nem fordítottak le mindent, szintén a kultúrájukból fakadóan, amely meghatározta a személyes attitűdjüket – nem fordították le például a problémákat, különösen, amelyek a helyi vezetőkre vonatkoztak –, hiába voltak megfizetve. Helyi alkalmazottak voltak, hozzájárulva a terület munkanélküliek számának csökkentéséhez.

Saját tapasztalat, hogy egy szépirodalmi mű elolvasása mélyebb betekintést enged a gondolkodásukba. Nem egy harci cselekmény felnagyított könyv formájában megjelent változatról beszélek, habár, aki szakember az tanulhat belőle, hanem a helyi írótlól származó művekre, melyek révén beleláthatunk az egyénbe, családba, milyen fájdalmat cipelnek nemzedékről nemzedékre, hogy nehezedik a belülről jövő fájdalom képe az arcukon.²³

Nem volt egyszerű egy ilyen multikulturális környezetben megfelelni, ahol találkozott egy ízig vérig nyugati kultúra, felhatalmazva a gazdasági, fegyveres fölényével egy teljesen kiszolgáltatott, a nyugati kultúrát részben átvevő szolgálati kultúrával rendelkező országgal, miközben megpróbált mentorálni egy harmadik felet. A harmadik fél pedig csak most kezdte megízlelni a demokratizmus alapjait, a maga módján. Feltettem a kérdést magamban, lehet ezt parancsra megtanulni? Valljuk meg őszintén, nem lehet. Hosszú idő, vannak dolgok, amelyek a génekben vannak kódolva, és háborúval, erőszak alkalmazásával nem biztos, hogy meg lehet változtatni egy rendszert.²⁴

Mint már említettem, szükséges felvértezni magunkat a kultúra ismeretével, de nem árt, ha az ember tapasztalattal is rendelkezik korábbi tanulmányiból vagy hadműveleti tapasztalatokkal, helyszíni ismeretekkel. Szerencsésnek mondhatom magam mivel tanulhattam az Egyesült Államokban, rendelkeztem megfelelő ismeretekkel a nyugati vezetési stílusról, módszerekről, harcászati eljárásokról. Nagy problémát okozott azoknak az embereknek az integrálása, akik nem beszéltek a nyelvet, de még nagyobb problémát, akik nem is akarták elfogadni a másik viselkedését. Továbbá szerencsés voltam, mert olyan alakulatnál nevelkedtem pályakezdő tisztként, ahol már korán megismerkedtünk a nemzetközi környezetben végrehajtott feladatok sajátosságaival. A türelem kulcsszó volt a történetben. Az együttműködés nagy jelentőséggel bírt, nemcsak a harc megszervezése során, meghatározta a mindennapokat.

A kulturális hagyományok között kell keresni a probléma gyökerét. Abban a rendszerben, ahol ők élnek évszázados hagyománya van a bosszúnak például, fiúról apára szállnak a családokat ért fájdalmak. Ebben az országban fájdalomban nem volt hiány. A család, azon belül a férfi szerepe nagyon fontos ebben a társadalomban, mi már abban szocializálódtunk, hogy egyenjogúság van, megváltoztak a szerepek a családokon belül, de ez nem így volt a hadműveleti környezetben. Ott, ha a feleségre akár ránéz valaki, vagy illet-

²³ Khaled Hosseini: Papírsárkányok. Tericum Kiadó Kft., Budapest, 2005.

²⁴ Michael Walzer: Just and unjust wars. A member of Perseus Books Group, 2006.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 2. szám

len megjegyzést tesz, a férfinak kötelessége megtorolni, ellenkező esetben nem tartják erősnek, elveszíti a tekintélyét.

Az egyik tolmácsom hasonló okokból haragudott meg a másakra, és jelentette, hogy neki kötelessége cselekedni, ha nem, akkor a felesége nem fogja férfinak tekinteni többé. A családon belüli összetartás nagyon fontos, ahol akár egy fizetésből élnek többen, és még mindig beadják a közös kasszába a keresetet, rábízva az elosztást a családfőre. Az ilyen közösségekben nem értik a vesztegetést, az összeférhetetlenséget. Miért fontosak ezek az ismeretek? Visszaköszönnek a katonák megismerésében, kiemelten kell kezelni ezen információkat és tudni kell alkalmazni is. Hozzájárulhat a misszió sikerességéhez, megismerni a másikat, nyitottnak lenni, alkalmazkodni. Így már jobban megértjük miért nő meg a szökések száma az aratások idején, habár törvényekben szabályozták a katonák elengedését, különösen azon családok számára, ahol egyetlen férfitagjuk éppen katonai szolgálatot vállalt, persze figyelmen kívül hagyva a folyó műveletek intenzitását.

Az egyik műveletünk végrehajtása során például igénybe vettünk – természetesen közbeszerzési eljárások lefolytatásának, szabályainak teljes betartásával – egy rendőrőrsöt. A Zászlóaljparancsnok egyszerűen rámutatott, az lesz a vezetési pontunk. A rendőrök beleegyeztek, sőt, a következő héten egyáltalán nem láttuk őket, a fegyvert kaszára cserélték es megkezdték a mezőgazdasági betakarításokat. A rizs lételeme volt a családoknak, a terméshozama befolyással volt az egész évre. A művelet másodlagos célja megváltozott, a biztonságos környezet megteremtése a közeledő választások érdekében a lakosság betakarítási munkálatainak biztosítása volt.

KÖVETKEZTETÉSEK

Milyen környezetben fognak működni a jövő vezetői? Most már kezdek rájönni, miért nem lehetett ezt világosan, fekete-fehéren leírni, a képességeket meghatározni, a megfelelő személyeket kiválasztani, majd felkészíteni. Biztos vagyok benne, hogy a kiválasztásnak lesz majd nagyobb szerepe, illetve nagyobb hangsúlyt kell majd rá fektetni. Abban már nem vagyok biztos, hogy középiskolából hozott pontok és egy motivációs beszélgetés elegendő lesz.

Emlékszem, a katonai kollégiumba történő felvételi is kétnapos volt, ahol, a gyerekekről, aki még soha nem hagyta el az otthonát, sőt, soha nem volt katonai környezetben előtte, hamar kiderült egyáltalán képes-e közösségben élni, ráadásul egy szigorúan szabályozott környezetben. Most azt látom, a majdnem huszonevesek még ennyit sem töltöttek közösségekben. Persze mondhatjuk, hogy ez generációs probléma, de a való világ még nem hálózatalapon működik.

Biztos vagyok abban, hogy a nemzetközi irány a robottechnika elterjedése, a vezetési rendszerek korszerűsítése. Ha csak az ukrán helyzetet nézzük, egész területeket lehetetlenítettek el az energiaforrásokat biztosító egységek ellen indított cyber támadásokkal, ezzel a lakosság elégedetlenkedését okozva.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 2. szám

De vajon hol lesznek a válságreagáló műveletek lehetséges helyszínei? Nem biztos, hogy gazdagok lakta területeken, ahol könnyebben érvényesülhetnek a játékszabályok. Saját példából kiindulva, nem mindenhol érvényesült a technikai fölény. Volt olyan része a műveleti területnek, ahol nem működtek a híradóeszközök, vagy a páncélozott eszközök előnye hirtelen hátrány lett.

Véleményem szerint, nemcsak a válságreagáló műveletekre kell felkészülni, valahol mindegyik tudásra szükség van. A klasszikus válságreagáló műveletekben szerzett tapasztalat nem biztos, hogy előny egy konvencionális vagy hibrid hadművelet során. Lehet, ahogy a feladat kívánja, annak megfelelően kell a személyeket kiválasztani, megismerve a leendő környezetet, az ott tartózkodó kulcsfontosságú személyek személyes attitűdjét. Semmi értelme olyan embert kiküldeni, aki még hazai környezetben sem képes együttműködni, nemhogy nyomás alatt, távol az otthon nyugalmától, műveleti területen. Az együttműködésnek, a kapcsolatépítő képességnek, megértésnek, elfogadó képességnek, és természetesen a már sokszor említett türelemnek óriási szerepe lesz az elkövetkezendő időszakban is bármilyen irányt vegyen a fejlődés.

FELHASZNÁLT IRODALOM

1. AJP-3.4 (Allied Joint Doctrine for Non-Article 5 Crisis Response Operations).
2. The Battle Staff, Smart book, 1999.
3. Brzezinski, Zbigniew: A nagy sakktabla. Antall József Tudásközpont, Budapest, 2017.
4. FM 101-5 Staff Organization and Operations, 31 May 1997.
5. FM 5-0, The operations process B-11, 2010.
6. Friedman, George: A következő évtized. New Wave Media Kft., Budapest, 2015.
7. Friedman, George: A következő 100 év. New Wave Media Kft., Budapest, 2015.
8. Hosseini, Khaled: Papírsárkányok. Tericum Kiadó Kft., Budapest, 2005.
9. Kiss Zoltán László: Magyarok a békefenntartásban. Zrínyi Kiadó, Budapest, 2011.
10. Kiss Zoltán László: Válságreagáló műveletek alkalmazott társadalomtudományi aspektusai. Zrínyi Kiadó, Budapest, 2015.
11. Magyar Honvédség Szárazföldi Haderőnemének Harcászabályzata II. rész. . Zászlóalj. Magyar Honvédség kiadványa, 2014.
12. Magyar Honvédség Törzsszolgálati Szabályzata II. rész. 2015.
13. Sári Szabolcs: Fiatal vezetőkkel, pályakezdő tisztekkel szemben támasztott követelményeket befolyásoló tényezők. *Hadtudományi Szemle*, X. évfolyam 3. szám, (2017./3), 602–612.
14. Young, Thomas-Durell: Legacy Concepts. A Sociology of Command in Central and Eastern Europe, 2017, <https://warontherocks.com/2017/08/the-chain-of-command-problem-in-central-and-eastern-europe/> (Letöltés ideje: 2018. 03. 22.)
15. Walzer, Michael: Just and unjust wars. A member of Perseus Books Group, 2006.

LÓRÁND UJHÁZI¹**The Hungarian Catholic Church in the Current Migration Crisis²****A magyar katolikus egyház szerepvállalása a migrációs válság kezelésében****Abstract**

Due to the Balkan route and the geographical position of Hungary, the country became one of the most important stops of the current European migration crisis. Those asylum seekers who entered the EU in Greece continued their way via Macedonia, Serbia and Hungary towards Western Europe. The Hungarian Parliament amended certain penal and constitutional acts and the government completed the construction of a border fence in September 2015. These measures were highly criticized by some European politicians. Sometimes, even the Hungarian Catholic Church and its leaders were chastised for not doing enough for the migrants.

In this paper I briefly present the policies of the Hungarian Catholic Church towards the migrants past and present. I will show the constraints which the church had to take into consideration and finally I will refute claims that the Hungarian Catholic Church did not do enough to help the migrants by examples of humanitarian assistance provided by the church and other ecclesiastical organizations.

Keywords: Migration, Catholic Church, State-Church relation, charity organizations, refugees

Absztrakt

A migránsok által igénybe vett nyugat-balkáni útvonal és Magyarország földrajzi elhelyezkedése miatt az ország fontos állomása lett a Nyugat-Európába tartó migránsoknak.

¹ Nemzeti Közszolgálati Egyetem, Hadtudományi és Honvédtisztképző Kar – National University of Public Service, Faculty of Military Science and Officer Training, E-mail: ujhazi.lorand@uni-nke.hu, ORCID: 0000-0002-1630-8208.

² The work was created with the support of the Zrínyi Miklós habilitation excellence programme operated by the National University of Public Service in the PACSDOP-2.1.2-CCHOP-15-2016-00001 “Public Service Development Establishing Good Governance” project.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 2. szám

A magyar kormányzat megelőző intézkedéseit köztudottan számos nyugati politikai erő kritizálta. Kevésbé ismert tény, hogy a Magyar Katolikus Egyházat is elmarasztalták. Ahhoz, hogy jobban megértsük a katolikus egyház álláspontját, érdemes azokat a huszadik századi, magyarországi menekültválságokat is megvizsgálni, amelyek kezelésében a katolikus egyház részt vett. A jelenlegi válságnál pedig nem lehet figyelmen kívül hagyni azokat a korlátozó tényezőket és biztonsági kockázatot jelentő szempontokat, amelyek a katolikus segítség-szervezetek tevékenysége kapcsán is jelentkezhetnek. A tanulmány ezeket a szempontokat vizsgálja.

Kulcsszavak: migráció, Katolikus Egyház, állam-egyház kapcsolat, segítség-szervezetek, menekültek

Due to the Balkan route and the geographical position of Hungary, the country became one of the most important stops of the current European migration crisis. Those asylum seekers who entered the EU in Greece continued their way via Macedonia, Serbia and Hungary towards Western Europe, especially Germany. The Hungarian Parliament amended certain penal and constitutional acts and the government completed the construction of a border fence in September 2015.³ These measures were highly criticized by some European politicians. Sometimes, even the Hungarian Catholic Church and its leaders were chastised for not doing enough for the migrants.⁴

In this paper I briefly present the policies of the Hungarian Catholic Church towards the migrants past and present. I will show the constraints which the church had to take into consideration and finally I will refute claims that the Hungarian Catholic Church did not do enough to help the migrants by examples of humanitarian assistance provided by the church and other ecclesiastical organizations.

I. HUNGARIAN CATHOLIC CHURCH AND MIGRANTS – A HISTORICAL OVERVIEW

The Current migration crisis is not the first one in Hungary's history. After the First World War, Armenian Christians fled to the country from Romania⁵ and Turkey. Between 1867 and 1918 the foreign policy of Austria-Hungary was directed from Vienna. Thus, Hungary could not officially react to the Armenian Genocide during the First World War. When after the war Hungary became fully independent, she actively helped the Armenian refugees who reached Hungary.⁶ Although the Armenian Catholic Church has been present in Hungary since 1690,

³József, Padányi: Műszaki zár a határon. *Műszaki Katonai Közlöny*, 2015/3, 21–34.

⁴Hans Schelkshorn: Zur Ideologie der Neuen Rechten in Ungarn. <http://www.zeitgemaess-glauben.at/cms/auslese/266-zur-ideologie-der-neuen-rechten-in-ungarn>. (Downloaded: 16 Mar 2016.)

⁵Miklós, Gazdovits: Az erdélyi örmények története. Kriterion, Kolozsvár, 2006.

⁶Péter Pál, Kránitz: Az örmény népirtás menekültjei Magyarországon. In: Újkor.hu <http://ujkor.hu/content/az-ormeny-nepirtas-menekultjei-magyarorszagon>. (Downloaded: 16 Mar 2016.)

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 2. szám

the modification of the borders of Hungary meant that most of the Armenian Catholic parishes became part of Romania. Because of the influx of large numbers of Armenian Catholics to Budapest, the Catholic Church had to set up new institutions for their spiritual needs. In 1922 a chaplaincy was founded and in 1924 the construction of the Armenian Chapel of Budapest was also completed. This holy place has served the needs of Armenian Catholics of Budapest ever since.

After the German and Soviet occupation of Poland, more than thousands of Polish refugees found protection in Hungary.⁷ The Hungarian Catholic Church took an active part in providing spiritual and humanitarian assistance to the refugees.⁸ In the October of 1939 Karol Radonski, diocesan bishop of wloclaweki, arrived to Hungary to organize the pastoral activity of Polish priests in Hungary. The bishop was able to work freely and with the permission of the Cardinal-Primate Jusztinán Serédi. Cardinal Serédi also subsidized the operations of the Polish Chaplains' Office from 1940, and the publishing of Polish religious books and church newspapers. All Hungarian diocesan bishops gave jurisdiction to Polish priests to work in their territory and provide spiritual assistance to the migrants. Priests working in the Polish military refugee camps were subordinated to the Hungarian Military Chaplaincy. Therefore these chaplains, from the financial aspect at least, had enjoyed the same rights as the Hungarian military chaplains.⁹

In 1940 the dioceses set up the committees for the Polish priests' relief organisations for the Polish priests, which raised funds for food, clothes, praying books and fuel among the chaplains.¹⁰ Furthermore, the single dioceses and bishops supported the Polish priests with a certain amount of money too. But the Conference of Bishops had to warn these committees to consider that Hungary was a German alley therefore they should act as unobtrusively as possible. After the German occupation of Hungary, Cardinal Serédi attested Hungarian church offices to some Polish priests to protect them from arrest and deportation.¹¹

This historical example also helps us to understand that the possible activities of the church and its institutions have always been limited by civilian, political and security circumstances outside the church's control. Not only the hierarchy of the Church, but the faithful of parishes helped the Polish refugees. The Hungarian state was unprepared to deal with the

⁷ The certain number of the Polish refugees is debated. Gyula Juhász: Diplomácia iratok Magyarország külpolitikájához 1936–1945. (DIMK) IV. kötet; Magyarország külpolitikája a II. világháború kitörésének időszakában. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1962; Gyula Juhász: Magyarország lengyel politikája a második világháború alatt. In: Antal László (ed.): Barátok a bajban. Lengyel menekültek Magyarországon, 1939–1945. Európa Könyvkiadó, Budapest, 1985, 7–32.

⁸ Imre, Molnár: A magyar katolikus egyház és a lengyel menekültek. *Magyar Szemle*, 2007/7, 103–119.; *Magyar Egyháztörténeti vázlatok*, 2009/1–4, 247.

⁹ Pál, Halmágy: Lengyel katonák Magyarországon 1939-ben. In: Pál, Halmágy (ed.): Lengyel katonai menekülttábor Magyarországon. Makó, 2003.

¹⁰ Gábor, Adriányi: Lengyel menekültek és a magyar katolikus egyház 1939–1945. *Magyar egyháztörténeti vázlatok*, 1999/3–4.

¹¹ Erzsébet, Csombor: A lengyel lelkészi hivatal működése Magyarországon a második világháború idején. In: István, Bárdos – Margit Beke (eds.): Egyházak a változó világban. Tatabánya, 1992.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 2. szám

migration crisis, thus the Red Cross, the Catholic Church and its parishes and organizations were mobilized to ensure the reception and the sustenance of the refugees.¹²

In the above mentioned crisis, the hierarchy of the Church mainly focused on pastoral assistance and other aspects were not as important. During the last years of communist rule and immediately after the collapse of the regime, the Hungarian Catholic Church faced another migration challenge. This crisis was different, because the humanitarian aspects became the central element of the assistance provided by the church. In the second half of the 1980s numerous, mostly ethnic Hungarian refugees arrived from Romania into the country.¹³ This was the first occasion after the Second World War when the Catholic Church played a role to ease the problem. The state apparatus again was not prepared to deal with the migration crisis; moreover there were some political difficulties because the refugees were fleeing another communist country. The churches were the only non-state actors which were capable of helping the asylum seekers, they had international contacts and they were the only semi-independent organizations with the necessary expertise in Hungary.¹⁴ In 1988 the new Archbishop of Esztergom, László Paskai, supported this approach, and also wrote a letter to the president of the European Parliament about the Catholic Church's activities providing assistance to approximately five thousand people. Because of its vicinity to the Romanian boarder, the Saint Anne Parish in Debrecen became a centre of this effort. Despite the church being under overt and covered state control the results were impressive and the church earned a lot of prestige in the country and abroad. However, the support for the church's actions was not universal because the issue of Transylvania was controversial in Hungary.¹⁵

The other mass migration event started during the summer of 1989 due to events in the German Democratic Republic. This crisis was as tricky politically as the Transylvanian one because the country of origin of these migrants was also a socialist country. The Holy Family Parish in Budapest, which has close links to the Hungarian Charity Service of the Order of Malta, reacted quickly and provided shelter to thousands of East German refugees. The parish priest, Father Imre Kozma, helped to set up camps for more than forty thousand people. The cooperation with the Hungarian Charity Service of the Order of Malta was important,

¹² Imre, Molnár: A magyar katolikus egyház és a lengyel menekültek. *Magyar Szemle*, 2007/7, 103–119.

¹³ Endre, Sik: Erdélyi menekültek Magyarországon. In Rudolf, Andorka – Tamás, Kolosi – György, Vukovich (eds.): Társadalmi Riport. TÁRKI, Budapest, 1990, 516–533; György, Csepeli – Endre, Sik – József, Tarjányi – Tibor, Závecz: Jelentés az erdélyi menekültekről. Gyorsjelentések. TÁRKI, Budapest, 1989.

¹⁴ Veronika, Kaszás: Magyarországi egyházak az erdélyi menekültekért 1987 és 1989 között. *Egyház-történeti Szemle*, 2012/4, 70–89.

¹⁵ Endre, Sik: A menekültekkel kapcsolatos előítéletesség növekedésének elkerülhetetlensége a mai Magyarországon. In: Endre, Sik: (ed.): Menekülők, vándorlók szerencsét próbálók. Nemzetközi Migráció Kutatócsoport Évkönyve, MTA Politikai Tudományok Intézete, Budapest, 1992, 59–64.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 2. szám

because this was the only large charity organization free from direct state interference in those days.¹⁶

This charity organization provided a lot of assistance during the wars in the former Yugoslavia because in that period tens of thousands of refugees entered the country from the region. One way the volunteers of the Catholic organizations helped, was by assisting the admittance of ill and wounded people to Hungarian hospitals in the 1990's. In 1992 more than sixteen thousand new refugees arrived, forty-eight percent of them Bosnian Muslims. The influx of refugees continued in the following years so in 1994 the Hungarian Catholic Church and other Catholic NGOs increased their charity operations by creating soup-kitchens and distributing clothes in the large cities of Southern Hungary where most of the refugees lived.

These historical events share some similarities. First, the state alone was unable to handle the mass refugee situations because of political complexities and structural shortfalls. Second, the Catholic Church and the faithful have always actively helped the refugees in need. However, the freedom of the church to act was constrained by internal and external political circumstances.

II. HUNGARIAN CATHOLIC CHURCH AND THE CURRENT MIGRATION CRISIS

In this crisis Hungary is just a transit country for the vast majority of migrants,¹⁷ who would like to find asylum in Western Europe.¹⁸ Therefore the main responsibility of catholic charity organizations is limited to providing humanitarian care such as food, shelter and medical assistance.¹⁹ Thus there is no need to set up programs which offer long term support and integration programs for these migrants.

The Hungarian Catholic Caritas, which was re-established in 1991 as the formal charity organization of the Hungarian Conference of Bishops, played a very important role in this effort.²⁰ It was assisted by the volunteers of the Hungarian Charity Service of the Order of Malta, the Sant'Egidio community and other private associations of faithful and the members of religious orders.

Two years before the main crisis in Hungary, in 2013 the Catholic Caritas signed a cooperation agreement with the Hungarian Office of Immigration and Nationality, which included distributing clothes, beddings and toiletries to the refugee centres in Bicske, Balassagyarmat

¹⁶ Rendszerváltók – Kozma atya. <http://kozmaimre.hu/archivum/category/ujsgacikkek> (Downloaded: 22 Mar 2016.)

¹⁷ Europe's refugee summit: Do not send me your huddled masses. <http://www.economist.com/news/europe/21649712-emergency-meeting-brussels-produces-inadequate-plan-save-migrants-do-not-send-me-your>. (Downloaded: 22 Mar 2016.)

¹⁸ <http://www.economist.com/news/europe/21662597-asylum-seekers-economic-migrants-and-residents-all-stripes-fret-over-their-place-looking>. (Downloaded: 22 Mar 2016.)

¹⁹ Ungarn: Kirchen in Asylhilfe aktiv, jedoch keine Quartiergeber. <http://kath.net/news/51919> (Downloaded: 30 Mar 2016.)

²⁰ Homepage of the Hungarian Catholic Caritas <http://www.karitaszkozpont.hu/> (Downloaded: 30 Mar 2016.)

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 2. szám

and Debrecen.²¹ The humanitarian assistance provided by the Hungarian Catholic Church was not focused just on those people who reached Hungary because the Conference of Bishops has already transferred quick financial aid to the Caritas of Iraq to ease the crisis caused by the growth of the Islamic State.²²

In 2015 the scope of the 2013 agreement with the Office of Immigration and Nationality was expanded to include the refugee centres in Nagyfa and Kiskunhalas too. At other locations the Catholic Caritas distributed food, baby formula, toiletries and thousands of bottles of mineral water to the refugees.²³ Furthermore the Catholic Caritas also signed a cooperation-agreement with the Istvan Károlyi Children's Home in Fót. This institution is responsible for looking after refugee children who arrive without parents into Hungary. Here, Caritas volunteers provide psychosocial and free time activities to children.²⁴

During the summer of 2015 the Catholic Caritas and the Order of Malta participated in easing the conditions of the migrants who were stuck in Budapest. The Order of Malta moved one of its ambulances to the Keleti Railway Station which had become a hub for the migrants.²⁵ Members of the Sant'Egidio Community played a useful role during the crisis because their interpreters speaking Eastern languages made communication with the migrants more efficient.²⁶ The doctors belonging to the Order of Malta and other volunteers gave medical help in Budapest, Szeged, Győr and later Röszke. Volunteers distributed toys and other donations for children as well. However helping these people was not easy because lots of refugees were distrustful of Christian relief organizations. Therefore, these institutions decided to operate undercover, without wearing the symbols of their organizations. Röszke was also the focus for refugees coming to Europe. Many refugees were sleeping outdoors. So the volunteers of the Catholic Caritas distributed blankets, sleeping bags and baby formula. Over a week church organisations provided medical care for more than 1000 refugees and they distributed 7000 packs of medicine.

When the government decided to provide transportation to the Austrian-Hungarian border for the refugees same local chapters of the Caritas started their own programs in

²¹ Enikő, Nagy: Menekültügy: összefognak a karitatív szervezetek.

<http://ujember.hu/a-katolikus-karitasz-a-menekultekert/> (Downloaded: 30 Mar 2016.)

²² Gyorssegélyt küld Irakba és imnapot hirdet a Magyar Katolikus Püspöki Konferencia.

<http://www.magyarKurir.hu/hirek/gyorssegelyt-kuld-irakba-magyar-katolikus-puspoki-konferencia> (Downloaded: 30 Mar 2016.)

²³ <http://www.karitasz.hu/aktualis/adomanyok-a-menekultlaboroknak> (Downloaded: Mar 2016.)

²⁴ Adományok a fóti Gyermekotthonnak. <http://karitasz.hu/korabbi-hirek/adomanyok-a-foti-gyermekotthonnak> (Downloaded: 30 Mar 2016.)

²⁵ Így segíti a menekülteket a Magyar Máltai Szeretetszolgálat. <http://www.maltai.hu/?action=new&newid=1731> (Downloaded: 13 Mar 2016.)

For the psychological point of view Farkas Johanna: A migráció pszichológiai irányai. In: Farkas Johanna, Kováts Daniella, Sipos Szandra, Fogarasi Mihály, Valcsicsák Imre Hegedűs Judit (eds.): A migráció pszichológiája: egyetemi jegyzet. Nemzeti Közszolgálati Egyetem, Budapest, 2014, 9-27.

²⁶ Zsuzsanna, Thullner: A Szent Egyed közösség is segíti a menekülteket. <http://www.magyarKurir.hu/hazai/a-szent-egyed-kozosseg-is-segiti-a-menekulteket-2015> (Downloaded: 13 Mar 2016.)

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 2. szám

Nagykanizsa, Körmend and Szentgotthárd. For example the Caritas of Szentgotthárd raised more than 16 000 Euros for food, blankets, water and medicine.²⁷

Besides the official charity organizations same catholic parishes expressed their willingness to help in this effort by providing food and accommodation. For example the parish of Röske offered a shelter and collected food for the migrants. The Abbey of Pannonhalma opened its doors to a few families travelling west to Austria.²⁸ However, only a few migrants accepted these offers because the goal for most of them was to cross Hungary as quickly as possible.

After the construction of the border fence on the Hungarian-Serbian and the Hungarian-Croatian border, the number of refugees entering Hungary become almost zero. The Hungarian Caritas supported the work of the Slovenian and the Croatian Caritas. For example a medical team of Caritas Hungary assisted Caritas Slovenia's relief effort in Dobova.²⁹

In January 2016 the Conference of Bishops ordered a Sunday collection to be held in every Hungarian Catholic Church for the benefit of the Christians in the Middle-East.³⁰ Besides the nationwide fundraising, the diocese of Szeged-Csanád organized a donation campaign to help Syrian Christians.³¹ The Caritas also set up a charity phone number and dialling this number donated 1.5 Euros per call for the refugees.

Besides organizing these actions, the Hungarian Catholic Bishops also expressed the importance of the humanitarian aspects of the migration crisis at multiple national and international forums. For example, on 20 August 2015, Cardinal Erdő's Saint Stephens day's homily was dedicated to the migration crisis. He analysed its causes and expressed the importance of finding just and fair solutions to this challenge. He also thanked the various catholic institutions for their participation in this process. Other Hungarian bishops and the Conference of Bishops itself also expressed similar thoughts about the problem.³²

Finally, to understand the underlying issues of migration, an international conference was organized with the support of Cardinal Erdő and the National University of Public Service.

²⁷ Karitás a határokon. <http://karitasz.hu/aktualis-hirek/karitasz-a-hatarokon> (Downloaded: 13 Mar 2016.)

²⁸ A pannonhalmi apátságban is menekültek vannak. http://keresztény.mandiner.hu/cikk/20150906_a_annonhalmi_apatsagban_is_menekultek_vannak. (Downloaded: 30 Mar 2016.)

²⁹ Caritas Hungary medical team supports Caritas Slovenia's relief effort with refugees. <http://www.caritas.eu/news/caritas-hungary-medical-team-supports-caritas-slovenias-relief-effort-with-refugees>. (Downloaded: 30 Mar 2016.)

³⁰ Gyűjtést hirdet az MKPK a közel-keleti keresztények megsegítésére. <http://www.magyarKurir.hu/hazai/az-uldozott-kozel-keleti-keresztenyek-megsegitesere-magyar-katolikus-puspoki-konferencia> (Downloaded: 30 Mar 2016.)

³¹ Pasztorális levél a Szeged-Csanádi Egyházmegye minden közösségének és tagjának. <http://www.magyarKurir.hu/nezopont/pasztoralis-level-szeged-csanadi-egyhazmegye-minden-kozossegenek-es-tagjanak>. (Downloaded: 30 Mar 2016.)

³² György, Farkas: A magyar püspök Ferenc pápa mellé állt Orbánnal szemben. <http://24.hu/belfold/2015/12/18/a-magyar-puspok-ferenc-papa-melle-allt-orbannal-szemben/>. (Downloaded: 30 Mar 2016.)

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 2. szám

The keynote speaker at the conference was Cardinal-Prefect Filoni, the head of the Congregation for the Evangelisation of Peoples.³³ When the most serious period of the crisis was over, the Catholic charity organizations held a round table about their roles and responsibilities in similar events.³⁴

Another consequence of the crisis was that the well-known Jesuit Refugee Service set up a Hungarian branch. This organization has lots of international experience about how to integrate and educate asylum seekers.³⁵ The services they provide include training sessions and raising funds for refugee centres. Their refugee policy supports setting up transit corridors, the closer cooperation with churches and civil rights organizations. They urge the governments and main political forces within the EU to find such a solution to the migration crisis that is in accordance with human rights and European values.³⁶

SUMMARY

Hungary faced multiple migration crises in the twentieth century mainly due to her geographical position. The Hungarian Catholic Church has always taken an active role during these times. Its actions included providing many types of spiritual and humanitarian support. The current attitude towards the Hungarian Conference of Bishops is in harmony with the social teaching of the Church and the official policy of the Vatican

Hungarian Catholic Organizations actively helped the refugees but there were some constraints that they could not ignore. First, the level of popular support for helping the refugees was significantly lower than in the past.³⁷ Second, neither the state nor the ecclesiastical authorities were ready to quickly assist so many migrants. Third, the actions of the church institutions were also hindered by financial limitations and lack of expertise in some areas. Fourth, charity organizations have to be aware of national security aspects of mass migration and the operation of state authorities in this field. Finally, they must respect the relevant laws and regulations.

BIBLIOGRAPHY

³³ <http://www.magyarKurir.hu/esemenyek/a-bevadorlas-vallasi-es-etnikai-hatasai-az-europai-tarsadal-makra--nemzetkozi-tudomanys-konferencia-es-hallgatoi-forum>. (Downloaded: 30 Mar 2016.)

³⁴ Milyen választ adhatnak a szeretetszolgálatok a menekültkérdésre? <http://bpfialok.maltai.hu/milyen-valaszt-adhatnak-a-szeretetszolgalatok-a-menekultkerdesre/#more-1221>. (Downloaded: 30 Mar 2016.)

³⁵ Jezsuita Menekültszolgálat. <http://www.jezsuita.hu/cikk/hospes-jezsuita-menekultprogam-indul>. (Downloaded: 30 Mar 2016.)

³⁶ Jezsuita Menekültszolgálat – evangéliumi érték a vendégszeretet. <http://www.magyarKurir.hu/hirek/jezsuita-menekultszolgalat-evangeliumi-ertek-a-vendegszeretet> (Downloaded: 30 Mar 2016.)

³⁷ Béla, Katona – László, Gyömbér: A nemzetbiztonsági hivatal feladatai a migráció biztonsági kockázatainak felderítésében és elhárításában; együttműködési kérdések az uniós integráció tükrében. *Pécsi Határőr Szemle*, 2004, 117–120; József, Gubicza – Balázs, Laufer: Az illegális migráció aktuális trendjei nemzetbiztonsági szemszögből. *Pécsi Határőr Tudományos Közlemények*, XV (2014), 287–295.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 2. szám

1. XVI. Benedek: Üzenet a vándorlók és menekültek 99. világnapjára. Migráció: a hit és remény zárandókútja. 2013. január 20. <http://uj.katolikus.hu/konyvtar.php?h=396>
2. Adriányi Gábor: Lengyel menekültek és a magyar katolikus egyház 1939–1945. *Magyar Egyháztörténeti Vázlatok*, 1999/3–4.
3. Csepeli György – Sik Endre – Tarjányi József – Závecz Tibor: Jelentés az erdélyi menekültekről. Gyorsjelentések. TÁRKI, Budapest, 1989.
4. Csombor Erzsébet: A lengyel lelkészi hivatal működése Magyarországon a második világháború idején. Egyházak a változó világban. Esztergom, 1991.
5. Dometeit, Gudrun – Reitz, Ulrich: „Wir verteidigen Europas Werte.” *Focus*, 2015/43.
6. Gazdovits Miklós: Az erdélyi örmények története. Kriterion, Kolozsvár, 2006.
7. Halmágyi Pál: Lengyel katonák Magyarcsanádon 1939-ben. Lengyel katonai menekülttábor Magyarcsanádon. Makó, 2003.
8. Harai Dénes: Migráció és védelem. <http://hhk.uni-nke.hu/hirek/2016/06/06/harai-denes-migracio-oesvedelem>
9. Juhász Gyula: Diplomáciai iratok Magyarország külpolitikájához 1936–1945. (DIMK) IV. kötet: Magyarország külpolitikája a II. világháború kitörésének időszakában. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1962.
10. Juhász Gyula: Magyarország lengyel politikája a második világháború alatt. In: Antal László (szerk.).
11. Barátok a bajban. Lengyel menekültek Magyarországon, 1939–1945. Európa Könyvkiadó, Budapest, 1985.
12. Kaszás Veronika: Magyarországi egyházak az erdélyi menekültekért 1987 és 1989 között. *Egyháztörténeti Szemle*, 2012/4.
13. Komoróczy Géza: A zsidók története Magyarországon II. 1849-től napjainkig. Kalligram, Pozsony, 2012.
14. Kránitz Péter Pál: Az örmény népirtás menekültjei Magyarországon. Újkor. <http://ujkor.hu/content/az-ormeny-nepirtas-menekultjei-magyarorszagon>
15. Molnár Imre: A magyar katolikus egyház és a lengyel menekültek. *Magyar Szemle*, 2007, 16/7.; *Magyar Egyháztörténeti Vázlatok*, 2009/1–4.
16. Nagy Enikő: Menekültügy: összefognak a karitatív szervezetek. <http://ujember.hu/a-katolikus-karitasza-menekultekert/>
17. Padányi József: Műszaki zár a határon. *Műszaki Katonai Közlöny*, 2015/3.
18. Schelkshorn, Hans: Zur ideologie der neuen Rechten in Ungarn. <http://www.zeitgemaess-glauben.at/cms/auslese/266-zur-ideologie-der-neuen-rechten-in-ungarn>
19. Sik Endre: Erdélyi menekültek Magyarországon. Andorka Rudolf – Kolosi Tamás – Vukovich György (szerk.): Társadalmi Riport. TÁRKI, Budapest, 1990.
20. Sik Endre: A menekültekkel kapcsolatos előítéletesség növekedésének elkerülhetetlensége a mai Magyarországon. Sik Endre (szerk.): Menekülők, vándorlók szerencsét próbálók. MTA Politikai Tudományok Intézete, Budapest, 1992.
21. Thullner Zsuzsanna: A Szent Egyed közösség is segíti a menekülteket. <http://www.magyarurir.hu/hazai/a-szent-egyed-kozosseg-is-segiti-a-menekulteket-2015>

INTERNETES FORRÁSOK, CIKKEK

1. A pannonthalmi apátságban is menekültek vannak.
http://kereszteny.mandiner.hu/cikk/20150906_a_pannonhalmi_apatsagban_is_menekultek_vannak
2. Adományok a fóti Gyermekotthonnak <http://karitasz.hu/korabbi-hirek/adomanyok-a-fotigyermekotthonnak> (Letöltés: 2016. március 13.).
3. Europe's refugee summit. <http://www.economist.com/news/europe/21649712-emergency-meeting-brussels-produces-inadequate-plan-save-migrants-do-not-send-me-your>
4. Gyorssegelyt küld Irakba és imnapöt hirdet a Magyar Katolikus Püspöki Konferencia.
<http://www.magyarKurir.hu/hirek/gyorssegelyt-kuld-irakba-magyar-katolikus-puspoki-konferencia>
5. Így segíti a menekülteket a Magyar Máltai Szeretetszolgálat. <http://www.maltai.hu/?action=new&newid=1731>
6. newid=1731
7. Jezsuita Menekültszolgálat. <http://www.jezsuita.hu/cikk/hospes-jezsuita-menekultprogram-indul>
8. Karitás az határokon. <http://karitasz.hu/aktualis-hirek/karitasz-a-hatarokon>
9. Milyen választ adhatnak a szeretetszolgálatok a menekültkérdésre? <http://bpfialatok.maltai.hu/milyenvalaszt-adhatnak-a-szeretetszolgálatok-a-menekultkerdesre/#more-1221>
10. Pasztorális levél a Szeged-Csanádi Egyházmegye minden közösségének és tagjának.
<http://www.magyarKurir.hu/nezopont/pasztoralis-level-szeged-csanadi-egyhamegye-mindenkozossegenekes-tagjanak>
11. Rendszerváltók – Kozma atya. <http://kozmaimre.hu/archivum/category/ujsgacikkek>
12. Ungarn: Kirchen in Asylhilfe aktiv, jedoch keine Quartiergeber.
<http://kath.net/news/51919><http://www.economist.com/news/europe/21662597-asylum-seekers-economic-migrants-and-residents-all-stripes-fret-over-their-place-looking>
13. <http://www.karitasz.hu/aktualis/adomanyok-a-menekultlaboroknak>
14. <http://www.karitaszkozpont.hu/>
15. <http://www.magyarKurir.hu/esemenyek/a-bevadorlas-vallasi-es-etnikai-hatasai-az-europaitarsadalmakra--nemzetkozi-tudomanyos-konferencia-es-hallgatoi-forum>
16. <http://www.police.hu/hirek-es-informaciok/hatarinfo/elfogott-migransok-szama-lekerdezeshonap%5Bvalue%5D%5Byear%5D=2015&honap%5Bvalue%5D%5Bmonth%5D=9>

CSUKAI MAGDOLNA¹**Élet a rácsok mögött, rácsok nélkül – Halden börtön****Life behind Bars, without Bars – Halden Prison****Absztrakt**

Az alábbi cikkemben a világ egyik legkülönlegesebb büntetés-végrehajtási intézetét, a Halden Börtönt mutatom be. Különleges, mert mind kinézetében, mind pedig szellemiségében nagyban eltér a megszokott intézetektől.

Először ismertetem az intézet rövid történetét, kialakítását, objektumait és alapvető jellemzőit. Ezután a fogvatartottak életkörülményeibe és mindennapjaiba igyekszem betekintést nyújtani. Ehhez bemutatom a fogvatartottak rendelkezésére álló munkalehetőségeket, szakképzési és oktatási programokat, illetve szabadidős tevékenységeket.

Kulcsszavak: büntetés-végrehajtás, norvég, Halden, börtönoktatás

Abstract

In the forthcoming study I would like to showcase one of the world's most special correctional facilities, Halden Prison. It is very special regarding both its appearance and the attitude towards the process of rehabilitation, thus highly differs from the majority of these institutions and their traditional views on incarceration.

In the first section I will showcase Halden's brief history, its founding, the facility itself and its basic characteristics, followed by a section about the convicts everyday lives and the milieu they are living in. In order to do so I will present the job opportunities given to the convicts along with the educational and vocal training options and the ways they are able to spend their free time.

Key words: prison and jail, norway, Halden, prisoneducation

¹ Nemzeti Közszerzői Egyetem, Hadtudományi Doktori Iskola, doktorandusz hallgató – National University of Public Service, Doctoral School of Military Sciences, PhD student, E-mail: csu-kaim@gmail.com, ORCID: 0000-0001-8682-3144.

BEVEZETÉS

Erasmus+ szakmai gyakorlati ösztöndíj keretében lehetőségem nyílt börtönlátogatást tenni a világ „leghumánusabb” börtönének tartott norvég Halden Börtönben.² Egyrészt általánosságban érdekelt, hogy vajon mit rejt ez a megtisztelő cím, másrészt a szakmai kíváncsiságom főként az intézetben működő oktatási, szakképzési tevékenységekre terjedt ki. A parancsnok, Are Høidal készségesen állt a rendelkezésemre: mindenhol körbevezetett, és nagyon alapos tájékoztatást adott a börtön mindennapjairól. Segítségével az intézet tanári karának egy részével is megismerkedhettem és beszélhettem; illetve az oktatásszervező koordinátoruktól is fontos információkat kaptam.

A BÖRTÖN JELLEMZŐI

A magas biztonsági fokozatú, zárt Halden Börtön az Østfold megyei Halden várostól 10 km-re, egy fenyőerdővel körülvett, csaknem 30 hektáros területen helyezkedik el. A modern, új építésű intézetet mindössze hét évvel ezelőtt, 2010. április 8-án nyitotta meg V. Harald király, és a kezdetek óta Are Høidal parancsnok irányítása alatt áll.³

A Halden Börtön Norvégia második legnagyobb büntetés-végrehajtási intézete, melynél csak az Olsó Börtön nagyobb.⁴ Éppen folynak az előkészületek az intézet új, körülbelül 50 fős objektummal való bővítését illetően, de a börtön jelenlegi fogvatartotti kapacitása maximum 258 fő. Ez megegyezik a zárkák számával, mivel az emberséges bánásmód jegyében az egy zárka-egy ember elvet vallják az egész országban.⁵ Az intézetben az őrköt, az adminisztratív személyzetet, a pedagógusokat és az egészségügyi dolgozókat is beleszámítva összesen 340 fős személyzet tevékenykedik, akiknek 40%-a női alkalmazott.

Az intézetet 6 méter magas és 1,4 kilométer hosszú beton fal veszi körül, de a hazánkban megszokott NATO-drót és őrtornyok hiányoznak. Továbbá sem ajtóknál, sem ablakoknál nem használnak rácsokat; helyette biztonsági üveg, biztonsági ajtó és kamera-rendszer van mindenhol. A beton falon belül helyezkedik el maga a börtön, a beton falon kívül pedig a hozzá tartozó félutas ház található. Az alábbi képen (1. kép) látható az épületkomplexum részletes felépítése, az objektumok elhelyezkedése. A beton falon kívül bal oldalt a kép előterében látható a félutas ház, mellette a személyzeti parkolóval. A beton falon belül az út mentén középen/elöl az adminisztrációs épületek, a látogatói helyiségek és egy egészségügyi részleg; tőle balra az „A” objektum; középen/hátul a különböző munkavégzéshez, szakmai képzésekhez szükséges épületek és fedett plusz szabadtéri sportlétesítmények; jobb oldalon pedig a „B” és „C” objektum helyezkednek el.

² Adams, W. L.: Norway Builds the World's Most Humane Prison. *Time Magazine*, 2010. Elérhető: <http://content.time.com/time/magazine/article/0,9171,1986002,00.html> (Letöltve: 2017. 03. 22.)

³ Ugelvik, T. – Dullum, J. (szerk.): *Penal exceptionalism?: Nordic Prison Policy and Practice*. Routledge, London, 2012.

⁴ Egy norvég börtön átlag befogadó képessége mindössze 70 férőhely. Norvégiában jelenleg 15 olyan intézet van használatban, ami kevesebb, mint 30 férőhellyel rendelkezik csak. Ugelvik – Dullum: i. m.

⁵ Kriminalomsorgen, 2017. Elérhető: www.kriminalomsorgen.no.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 2. szám

1. sz. fénykép: A Halden Börtön panoráma felvétele, melyet a parancsnok bocsátott rendelkezésemre

A büntetés-végrehajtási intézeteknél szokásos beléptetési procedúrától eltekintve, az épületek között sétálva teljesen olyan érzésem volt, mintha csak egy egyetemen vezetnének körbe. A parancsnoktól megtudhattam, hogy pontosan ez volt az egyik céljuk a kialakításkor, hogy ne a klasszikus börtönkinézettel rendelkezzen az intézet, hanem a kinti életkörülményeket idézze. A normalitás az egyik legfontosabb elvük, így igyekeznek a kinti világhoz leginkább hasonlító közeget teremteni a fogvatartottak számára. Épp ezért nincsenek rácsok az épületben, ezért díszíti rengeteg festmény az intézet falait és folyosóit, illetve ezért viselhetik a fogvatartottak a saját civil ruhájukat rabruha helyett. Az intézet működési stratégiája szerint a lényeg nem a bűncselekmények megbosszulása, hanem a „kompetencianövelés, foglalkoztatás és rehabilitáció a szabadságvesztés időtartama alatt” mondta Are Høidal, hiszen az itt lévők mind vissza fognak térni a társadalomba, és erre fel kell őket készíteni. Norvégiában ugyanis nem alkalmaznak tényleges életfogytiglani szabadságvesztés büntetést. A fogvatartottak átlagos bebörtönzési időtartama 8 hónap, és a fogvatartottak 90%-a

egy éven belül szabadulhat.⁶ A leghosszabb büntetési tétel 21 év, bár az új büntető törvénykönyv már tartalmaz egy 30 éves maximumot a népirtás, emberiség elleni vagy más háborús bűnök elkövetőinek.⁷

A Halden Börtönben szabadságvesztés büntetésüket töltő férfi fogvatartottak elsősorban súlyosabb bűncselekmények miatt kerültek be: gyilkosság, nemi erőszak, pedofília, molesztálás, drogkereskedés. Jelenleg összesen 259 fogvatartott tölti büntetését a Halden intézetben, melyek közül 235 fő a börtönben, 24 fő pedig a félutas házban van elhelyezve. Az itteni fogvatartottak átlagos büntetési ideje 4 év, tehát az országos átlagnak a többszöröse.

ÉLETKÖRÜLMÉNYEK, MINDENNAPOK A BÖRTÖNEN

A három objektumból, ahol a fogvatartottak zárkái találhatóak, a „B” és a „C” felépítése teljes mértékben megegyezik, 86 fő befogadására alkalmasak; az „A” némivel kisebb méretű, 63 férőhelyes. Minden zárka kialakítása azonos. Az alapterülete 10 m², melyhez tartozik egy körülbelül 2 m²-es ajtóval elzárható, privát zuhanyzó és mosdóhelyiség. A helyiség felszereltsége egy szimpla ágy, egy íróasztal székkal, egy gardrób szekrény, egy könyvespolc, egy mini hűtő és egy síkképernyős televízió. Ezekon kívül egy nagyobb méretű, rácsok nélküli ablaka van még a zárkának, mely többnyire udvarra vagy fenyőerdőre néz. Are Høidal elmondta, hogy ezt a kialakítást egyáltalán nem tartja luxusnak, csak a normális körülmények biztosításának.

A fogvatartottak 10-12 zárkánként rendelkeznek közös konyhahelyiséggel, ami minden szükséges eszközzel fel van szerelve ahhoz, hogy főzni tudjanak maguknak. Ehhez tartozik egy étkezős nappali, ahol reggelente együtt reggelizhetnek meg a fogvatartottak. A főzéshez szükséges alapanyagokat az intézet fogvatartottak számára kialakított boltjában – magyar szlengben „spejz” – vásárolhatják meg, ahol az alkoholon kívül minden megtalálható. Itt a fogvatartottak hetente egy alkalommal 1200 koronát⁸ költhetnek el, ami teljesen reális, figyelembe véve, hogy háromszori étkezést az intézet fixen biztosít számukra.

A zárkákat minden nap 7:30-kor nyitják ki az örök. A fogvatartottak a reggeli ébresztő és készülődés után a napjukat 15:00-ig munkavégzéssel vagy alsó-, középső-, felsőfokú, illetve változatos szakképzéseken való részvétellel töltik.⁹ A fogvatartottak közel fele-fele arányban vesznek részt munkáltatáson vagy valamilyen képzésen, sőt néhányan kombinálják a két tevékenységet.

A munka vagy képzési idő leteltével a fogvatartottaknak lehetőségük van több, hetente fix számban engedélyezett fizikai aktivitást és kulturális tevékenységet biztosító szabadidős

⁶ Kriminalomsorgen, 2017. Elérhető: www.kriminalomsorgen.no

⁷ Jacobsen, J. – Sandvic, V. H.: An Outline of the New Norwegian Criminal Code. *Bergen Journal of Criminal Law and Criminal Justice*, Vol. 3, 2015 Issue 2, 162–183.

⁸ Ez körülbelül 40-41 000 forintnak megfelelő összeg.

⁹ The Execution of Sentences Act. 3. fejezet 18. § Elérhető: <http://www.kriminalomsorgen.no/the-execution-of-sentences-act-in-six-languages.250423.no.html>

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 2. szám

program közül választani.¹⁰ Ide tartozik a modern gépekkel berendezett konditerem, a falmászó fallal rendelkező tornaterem vagy a szabadtéri sportpálya használata, amiben 2 főállású edző segíti a fogvatartottakat. Sportok terén preferálják a csapatjátékokat, melyekbe alkalmanként a fegyőrök is beszállnak. Az említett sportolási lehetőségeket hetente háromszor vehetik igénybe. Aki inkább művelődne, az a naprakész művekkel teli könyvtárban töltheti el a délutánt, melyet akár minden nap, korlátlanul használhatnak. A könyvtárostól megtudhatom, hogy az egyik legnépszerűbb tevékenység a könyvtárban a sakkozás, amivel órákat képesek eltölteni a fogvatartottak egymásnak szurkolva. Ezen kívül gyakran kölcsönöznek DVD-eket, mivel sokan rendelkeznek a zárkájukban saját lejátszóval és szívesen néznek filmeket. További lehetőségük a fogvatartottaknak a 10-12 zárkánként kialakított közös nappaliban eltölteni a délutánt, ahol televíziózhatnak, videojátékozhatnak, társasjátékozhatnak és beszélgethetnek egymással. Illetve természetesen a saját zárkájukban is lehetnek – olvashatnak, tanulhatnak, filmezhetnek, pihenhetnek. A zárkák napközben nyitva vannak, átjárhatnak egymáshoz a fogvatartottak, csak este 20:30-tól kerülnek elkülönítve bezárára.

A felsorolt programokon, tevékenységeken kívül jelentős szerepe van az intézet minden napjaiban a hozzátartozókkal való kapcsolattartásnak. Ennek három módja megengedett a fogvatartottak számára, ami hazánkban is hasonlóképp működik. Egyrészt korlátlan levelezési lehetőségük van, másrészt heti egyszer 20 perces telefonbeszélgetést folytathatnak a fogvatartottak, mely időtartam a gyermekkel rendelkező fogvatartottak számára 40 percre növekszik. A közvetlen személyes kapcsolattartás megvalósítására pedig a börtön 14 látogatói helyisége áll rendelkezésre. Ezek lényegében kisebb-nagyobb gyermekbarát szobák, ahol a fogvatartott hetente egyszer fogadhatja a családtagjait 2 órás időtartamra. A falakat színes festmények díszítik, kanapéval, szőnyeggel és számos játékkal van felszerelve, hogy otthonosabb legyen. A látogatási idő hétfőtől-péntekig 15:30-17:00 és 18:00-19:30-ig, szombat-vasárnap pedig 11:45-12:45 és 15:00-16:30-ig tart. Plusz van egy látogatói lakás is a börtön területén, ahol a fogvatartottaknak lehetősége van a családjával tölteni az éjszakát. A látogatók beléptetése az intézet területére a hazánkban is ismert módon zajlik: személyazonosítás, fémdetektor és szűrőpróba szerűen droggereső kutyá.

BÖRTÖNMŰHELYEK: MUNKAHELY ÉS SZAKKÉPZÉS

A Halden Börtön számos munkalehetőséget kínál a fogvatartottaknak, melyeket 4 munkacsoportra lehet bontani: termelés, karbantartás és szervizelés, kultúra és szolgáltatás, konyha. A csoportokba tartozó munkahelyeket, munkákat és az alkalmazott fogvatartottak számát az alábbi táblázat (1. táblázat) tartalmazza.

¹⁰ Uo. 3. fejezet 21.§.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 2. szám

MUNKACSOPORT	MUNKAHELY	ALKALMAZOTTAK SZÁMA (fő)
termelés	faipari üzem	8-12
	összeszerelő műhely	12
	műszaki ipari üzem	6
	gépjármű szerelő műhely	2-4
	építőipari műhely	6
karbantartás és szervizelés	karbantartás	3-4
	külső munkacsoport	2-3
	mosoda	2
	takarító személyzet	6
kultúra és szolgáltatás	grafikus, nyomdai üzem	8
	fogvatartottak boltja	5
	vizuális- és iparművészet	15
	„A” obj., vizuális- és iparművészet	10
konyha	„A” obj., összeszerelő műhely	20
	konyha	6

1. táblázat: A Halden Börtönben levő munkalehetőségek áttekintése

A munkáltatás egy részének megvalósítása változatos típusú, úgynevezett börtönműhelyekben történik, melyek szoros kapcsolatban vannak a szakképzési programokkal, tanfolyamokkal. Norvégiában nagy hangsúlyt fektetnek rá, hogy az iskolai képzések és a börtönműhelyek között jól funkcionáló és szoros együttműködést alakítsanak ki. A megkérdezett iskolák szerint a börtönök 84%-ban ez sikeresen megtörténik. Ennek köszönhetően az elméleti képzés mellett vagy után a fogvatartottaknak lehetősége nyílik ezekben a műhelyekben gyakorlati tapasztalatokat is szerezni. A szakmai tapasztalat pedig szabadulás után jobb esélyeket jelent a munkahelykeresésben.¹¹ A Halden Börtönben több börtönműhely áll a fogvatartottak rendelkezésére, melyek munkahelyként és szakképzési, oktatási helyszíneként egyaránt funkcionálnak. A műhelyek a legmodernebb eszközökkel vannak felszerelve a színvonalas munkavégzéshez, illetve mindegyikben elhelyeztek projektort és kivetítő vásznat az oktatás színvonalának növelése érdekében.

¹¹ Langelid, T. – Mäki, M. – Raundrup, K. – Svensson, S.: Nordic Prison Education – A lifelong learning perspective. TemaNord, 536, Kopenhága, 2009.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 2. szám

A termelés munkacsoporthoz tartozik a gépjárműszerelő műhely, ahol elsősorban a börtön személyzet gépjárműinek javítását végzik a fogvatartottak, illetve szakemberek segítik őket a gépjárműszerelés elsajátításában. A műhely egyszerre 3-4 autó befogadására alkalmas és 2-4 fogvatartottat foglalkoztatnak. Közvetlenül mellette található a faipari üzem meglehetősen nagyméretű épülete, amely ránézésre talán a legnagyobb műhely az intézetben. Itt 8-12 fogvatartott tevékenykedik nap, mint nap. Főként kerti bútorokat – asztal, szék, kerti kisház – gyártanak, de akadnak kisebb dísz és használati tárgyak is a kínálatukban. Ugyanabban a csarnokban kapott helyet az építőipari műhely, ahol általában 6 fogvatartott végzi és tanulja az olyan építkezéskor szükséges alapismereteket, mint például a falazás. Emellett található még a börtönben egy nagyobb összeszerelő üzem és egy kisebb műszaki ipari üzemműhely is. Az előbbi 12, az utóbbi 6 főt foglalkoztat.

A Halden Börtönben kifejezetten fontosnak tartják a művészeti képzéseket, így nem meglepő, hogy több ehhez kapcsolódó műhellyel is rendelkeznek, melyek a kultúra és szolgáltatás munkacsoporthoz tartoznak. Egyik ilyen a keramikus műhely, mely az eddigiekhez képest lényegesen kisebb terem, 2-3 fogvatartott tud kényelmesen dolgozni benne. Megtudhattam, hogy itt nem sablonok alapján folyik a munka, hanem a fogvatartottak az oktatóval együtt, a tervezési fázistól kezdődően a kivitelezésig együtt készítik el a különböző alkotásaikat. Ottlétemkor nagyrészt a saját tervezésű húsvéti dísz tárgyak készültek. Rendelkeznek még két hasonló elrendezésű, egyéb vizuális- és iparművészeti foglalkozásokhoz kialakított teremmel is, melyben különféle művészeti képzések zajlanak és számtalan kisebb dísz tárgyat állítanak elő: grafikai munkák, festmények, karkötők, párnák, plüssök kerülnek ki innen a fogvatartottak kezei közül. Továbbá ebbe a munkacsoportba sorolható a grafikus, nyomdai üzem kifejezetten drága és modern felszereléssel ellátott műhelye, ahol például a fegyőrök oktatásához szükséges tankönyveket, naptárakat, posztereket készíti az itt tevékenykedő 8 fogvatartott. Végezetül, bár nem tartozik szorosan a munkacsoporthoz, de a művészeti vonal miatt itt említeném meg a profi felszereléssel ellátott Criminal Records hangstúdiót, ahol zenetanár segítségével fejlődhetnek a zenére fogékony fogvatartottak. Minden szükséges hangszer megtalálható a stúdióban, mely egy színvonalas zenei produkció elkészítéséhez kellhet: basszus- és akusztikus gitárok, teljes dobfelszerelés, szintetizátor, csörgők. A hangszereket a fogvatartottak a zárkájukba is elvihetik gyakorlás céljából. A stúdió jó minőségű lemezfelvételre tökéletesen alkalmas, illetve gyakran készítenek zenés videókat, amik akár Youtube-on is megtekinthetőek.

A bemutatott műhelyekben készített termékeket egyedülálló módon az intézet honlapján keresztül elérhető webshopban árúsítják,¹² de a kisebbeket személyesen is meg lehet vásárolni a Halden városában található börtöntermékeket forgalmazó boltban; a nagyobbakat pedig megrendelni. A boltban önkéntesek dolgoznak eladóként, így a megvásárolt termékek árából befolyt teljes összeget a börtönbeli munka további fejlesztésére tudják fordítani.

¹² Elérhető: www.haldenfengselprodukter.no

Az eddig felsoroltakon kívül jelentős szerepe van még a külön munkacsoportot képező konyhának vagy főző műhelynek, ami elsődlegesen a szakács és felszolgáló oktatások helyszínéül szolgál. Összesen 6 fogvatartottat foglalkoztatnak rendszeresen a konyhán. Kapcsolódik hozzá egy étteremnek berendezett rész, ahol a börtönbe érkező vendégek étkezhetnek, így a fogvatartottak gyakorolhatják rajtuk élesben a felszolgálást, munkarutint szereshetnek. A parancsnok véleménye szerint ez népszerű program, szívesen étkeznek itt a börtönbe érkező vendégek a sima kázinó helyett.

ALAP-, KÖZÉP-, ÉS FELSŐFOKÚ OKTATÁS

Az intézetben a felsorolt műhelyekben folyó szakképzéseken kívül alap-, közép- és felsőfokú oktatásban részesülnek a fogvatartottak. A norvég Education Act és a nemzetközi egyezmények alapján a fogvatartottak az oktatás terén teljesen azonos jogokkal rendelkeznek, mint civil társaik.¹³ Ez a jog részletes bontásban nézve magában foglalja a 7 éves kötelező alapskolát, a 3 éves kötelező alsó középiskolát, a 3 éves nem kötelező felső középiskolát és a nem kötelező felsőfokú képzéseket.¹⁴

A Halden Börtönben, az egyébként egész Norvégiában preferált, úgynevezett import modell alapján kerülnek alkalmazásra a pedagógusok. Ez azt jelenti, hogy az oktatást helyi és önkormányzati szolgáltatók látják el. Tehát a tanárok nem tagjai a börtön személyzetnek, sőt gyakori, hogy párhuzamosan e mellett kinti – „normál” – iskolában szintén dolgoznak, így folyamatosan fennmarad a kapcsolatuk az általános szakmával, és kevésbé valószínű, hogy túlzottan alkalmazkodnak a büntetés-végrehajtás által megkövetelt biztonsági intézkedésekhez.¹⁵ Továbbá az import modell előnye, hogy segít a kinti társadalomhoz hasonló körülményeket teremteni a börtönben a civilek bevonásával, akik így részt tudnak venni a fogvatartottak reintegrációjának folyamatában.¹⁶

Jelenleg 25 pedagógus látja el az oktatási feladatokat a Halden Börtönben, akik az összes közismereti tárgy tanítását lefedik. Körülbelül 100 fogvatartottal foglalkoznak az alap szinttől a felsőfokú szintig. Bár a tanárok alap- és középfokú oktatáshoz szükséges végzettséggel rendelkeznek, a felsőfokú tanulmányokat folytató fogvatartottakat is igyekeznek támogatni: segítik a szükséges tankönyvek beszerzését, kiegészítő oktatást tartanak számukra. A fogvatartottak felsőfokú képzésének biztosítása távoktatás útján történik, így akár Norvégián kívüli intézetben is folytathatnak tanulmányokat.¹⁷

¹³ Eikelnad, O.-J. – Manger, T. – Asbjørnsen, A.: Education in Nordic Prison – Prisoners' education backgrounds, preferences and motivation. TemaNord, 508, Koppenhága, 2009.

¹⁴ Eikelnad, O.-J. – Manger, T. – Asbjørnsen, A.: Effects of Educational Motives on Prisoners' Participation in Education and Educational Desires. *European Journal on Criminal Policy and Research*, No. 19 (2013), 245–257.

¹⁵ Langelid-Mäki-Raundrup-Svensson: i. m.

¹⁶ Christie, N.: Modeller for fengselsorganisasjonen. I stedet for fengsel [Models for the prison organisation. Replacement of prisons]. Pax, Oslo, 1970.

¹⁷ Langelid-Mäki-Raundrup-Svensson: i. m.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 2. szám

Az alap- és középfokú oktatás megvalósítása a magyar rendszertől teljes mértékben eltér, ugyanis a Halden Börtönben nem alkalmaznak osztályokba sorolást, osztályonkénti oktatást – tudtam meg az oktatást szervező koordinátorral folytatott beszélgetésből. Amikor a fogvatartott jelentkezik, hogy meg szeretné kezdeni vagy folytatni szeretné félbemaradt tanulmányait, akkor szintfelmérőt irattnak vele. Ennek eredménye alapján pedig egyéni tanmenetet állítanak számára össze, ami szerint egyénileg folytathatja tanulmányait a pedagógusok segítségével. Ennek nagy előnye a hazai gyakorlattal szemben, hogy nem kötelező a már – akár évtizedekkel – korábban megszerzett bizonyítvány alapján beiskolázni a fogvatartottat, hanem minden esetben a szintfelmérő, tehát az aktuális tudásszint a mérvadó. Továbbá véleményem szerint az egyéni tanmenetek alapján történő személyre szabott oktatás, bár jelentősen költségesebb és időigényesebb módszer, hatékonyabb a hazánkban megszokott 15-25 fős osztályokban történő munkánál. Az egyéni foglalkozás lehetőséget ad rá, hogy a pedagógus jobban figyelembe tudja venni egy-egy fogvatartott tanulási motivációját, mely elengedhetetlen a hatékony munkához. A tanulási motiváció nagyon összetett folyamat, így számos dologgal számolnia kell a pedagógusnak, hiszen hatással vannak rá specifikus egyéni – tanulási nehézségek, bizonyos tantárgyi elmaradások, tanulási ütem – és környezeti – szabadságvesztés aspektusai: korábbi bebörtönzés, büntetés időtartam – tényezők is.¹⁸

A börtönoktatásban elvárt tananyag természetesen megegyezik a kinti iskolákban meghatározott követelményekkel, ezzel segítve, hogy szabaduláskor a tanuló akár kint is folytathassa folyamatban levő tanulmányait. Az elsajátított ismeretekről rendszeresen vizsgát kell tenni, ez alapján állítják ki a végzettséget igazoló bizonyítványokat. Szintén az egyéni oktatás előnye, hogy a fogvatartott külön vizsgálhatja a tantárgyakból, így a rövid szabadságvesztés büntetés időtartam alatt elvégezhet részegységeket a tanévből. Ez kifejezetten fontos tényező Norvégiában, hiszen a norvég fogvatartottaknak mindössze 10%-a kap egy évnél hosszabb időtartamú szabadságvesztés büntetést. Ebből kifolyólag csak nagyon nehézkesen megvalósítható a kinti mintára, tanévrendszerben történő oktatás a börtön falain belül.

ÖSSZEGRZÉS

Norvégiában a világon egyedülállóan alacsony a visszaesési mutató. Az elmúlt években mindössze 20% körül mozgott, ami arra utal, hogy az általuk kialakított rehabilitációs, reintegrációs programok magas hatékonysággal működnek. A széles körű szakképzési programok és oktatási rendszer nagyban hozzájárul, hogy a szabaduló fogvatartott új életet tudjon kezdeni, vissza tudjon illeszkedni a társadalomba. Ezen kívül kiemelném a norvég börtönszemélyzet fogvatartottakhoz való hozzáállását, mely példaértékűen humánus. Ennek és

¹⁸ Roth, B. B. – Manger, T.: The relationship between prisoners' educational motives and previous incarceration, sentence length, and sentence served. The relationship between prisoners' educational motives and previous incarceration, sentence length, and sentence served. *London Review of Education*, Vol.12 (2014 No. 2), 209–220.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 2. szám

a börtön kinti életkörülményeket idéző kialakításának hála pedig lényegesen csökkenthetők a börtönártalmak.

KÉPMELLÉKLET¹⁹

Látogatói helyiség

Zárka és felszereltsége

Criminal Records hangstúdió

Tornacsarnok falmászófallal

¹⁹ A képek forrása: Bond, J.: Researching Correctional Health Care – Better Health for a Brighter Future. GEO Group, Ausztrália, 2014.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 2. szám

Keramikus műhely

Faipari üzem

FELHASZNÁLT IRODALOM

1. Adams, W. L.: Norway Builds the World's Most Humane Prison. *Time Magazine*, 2010. Elérhető: <http://content.time.com/time/magazine/article/0,9171,1986002,00.html> (Letöltve: 2017. 03. 22.)
2. Bond, J.: Researching Correctional Health Care – Better Health for a Brighter Future. GEO Group, Ausztrália, 2014.
3. Christie, N.: Modeller for fengselsorganisasjonen. I stedet for fengsel [Models for the prison organisation. Replacement of prisons]. Pax, Oslo, 1970.
4. Eikelnad, O.-J. – Manger, T. – Asbjørnsen, A.: Effects of Educational Motives on Prisoners' Participation in Education and Educational Desires. *European Journal on Criminal Policy and Research*, No. 19 (2013), 245–257.
5. Eikelnad, O.-J. – Manger, T. – Asbjørnsen, A.: Education in Nordic Prison – Prisoners' education backgrounds, preferences and motivation. *TemaNord* 2009:508, Kopenhága, 2009.
6. Jacobsen, J. – Sandvic, V. H.: An Outline of the New Norwegian Criminal Code. *Bergen Journal of Criminal Law and Criminal Justice*, Vol. 3 (2015 Issue 2), 162–183.
7. Langelid, T. – Mäki, M. – Raundrup, K. – Svensson, S.: Nordic Prison Education – A lifelong learning perspective. *TemaNord* 2009:536, Kopenhága, 2009.
8. Roth, B.B.– Manger, T. (2014). The relationship between prisoners' educational motives and previous incarceration, sentence length, and sentence served The relationship between prisoners' educational motives and previous incarceration, sentence length, and sentence served. *London Review of Education*, Vol.12 (2014 No. 2), 209–220.

9. Ugelvik, T.: Imprisoned on the border: subjects and objects of the state in two Norwegian prisons. In: Barbara Hudson, B. – Ugelvik, S. (szerk.): Justice and Security in the 21st century: Risks, Rights and the Rule of Law. Routledge, Abingdon, 2012.
10. Ugelvik, T. – Dullum, J. (szerk.): Penal exceptionalism? Nordic Prison Policy and Practice. Routledge, London, 2012.
11. The Execution of Sentences Act. Elérhető: <http://www.kriminalomsorgen.no/the-execution-of-sentences-act-in-six-languages.250423.no.html>
12. Kriminalomsorgen. Elérhető: www.kriminalomsorgen.no

GERGELY GÖNCZI¹**Some Environmental Aspects and Considerations of Military Activities²****A haderők tevékenységeihez köthető néhány környezetvédelmi vonatkozás és szempont****Abstract**

In the military the concept of environmental awareness is becoming more and more important. It manifests itself in the environment aware thinking of the leadership, in the environment conscious education of the staff and generally in all activities pertaining to the armed forces.

The present article wants to demonstrate that how the environment awareness and protection is realized within a developed military force, what tasks must be fulfilled at different levels of leadership and how it integrates into the education of the personnel. Further it would introduce settlements that are necessary to perform at certain stages of operations.

Keywords: armed forces, environment state, impact examination, preparation, environment protection

Absztrakt

A haderőkben a környezettudatosság, mint fogalom egyre nagyobb jelentőséggel bír. Ez megnyilvánul a vezetés környezettudatos gondolkodásában, az állomány környezettudatosságra való nevelésében, a műveletek életciklusának alakulásában, a műveletek tervezésében és összességében szinte minden, a haderőkhöz köthető tevékenységben.

Jelen cikk azt szeretné bemutatni első körben, hogy a környezettudatosságra és környezetvédelemre való nevelés hogyan is valósul meg egy fejlett haderőben, a vezetés különböző szintjén milyen feladatokat kell ellátni ennek érvényesítésére, illetve az állomány képzésében ez hogyan is integrálódik. Továbbá olyan

¹ Nemzeti Közszolgálati Egyetem, Hadtudományi és Honvédtisztképző Kar, Tanszéki mérnök – National University of Public Service, Faculty of Military Science and Officer Training, Department Engineer, E-mail: gonczi.gergely@uni-nke.hu, ORCID: 0000-0003-2026-9237

² The work was created in commission of the National University of Public Service under the priority project KÖFOP-2.1.2-VEKOP-15-2016-00001 titled „Public Service Development Establishing Good Governance” in the Győző Concha Doctoral Program.

megoldásokat ismerteti, melyeket környezetvédelmi szempontból mindenképp el kell végezni a műveletek adott szakaszaiban.

Kulcsszavak: haderő, környezetállapot, hatásvizsgálat, felkészítés, környezetvédelem

INTRODUCTION OF THE TOPIC

Environmental thinking is present in several areas of our lives, so it is not surprising that it plays a pivotal role on the operation of the armed forces as well. The reason for this is that in the developed militaries the staff gets acquainted with the protection of the environment, ecology and environmental thinking already during their basic and advanced trainings, officer education which stays with them till the end of their carriers. On top of that their everyday work they have to manage the fulfillment of their tasks that they contain sustainability and the green thinking.

It is enough to mention the process of operation planning since here, in different phases, starting with the establishment of the base to its everyday maintenance, to the missions and exercises, this thinking is present everywhere.

Consequently, in the first part, this kind of training system will be introduced illustrating how is possible to benefit from this knowledge at different levels of commanding. In the second part we will show the methods of how to measure the state of some important environments which are applied at the armed forces.

THE EDUCATION FOR ENVIRONMENT AWARENESS IN THE ARMED FORCES

Efforts taken to protect the environment, its sustainability and environmental awareness is a compulsory issue in today's developed military force. To support this existing educational program needs to include modules and subjects that are firmly connected to the above-mentioned issues. Another possibility is to comprise the curriculum in a way that it would already contain these environmental modules so the program can remain as it is. It is important to keep in mind that environmental requirements may differ in different countries so curricula must be coordinated accordingly or to motivate the given country that in case of NATO to support a certain type of educational program.³

The education concerning environment protection has to include the following aims:

- it needs to provide proper educational basis for the staff,
- even in the pre-deployment stage it is necessary to provide the proper level of education to deepen the environment awareness⁴,

³ NATO STANDARD AJEPP-4: Joint NATO Doctrine For Environmental Protection During Nato-Led Military Activities. Edition A Version 1, Published by NATO Standardization Agency (NSA), 2014, 21, 23–25. <http://nso.nato.int/nso/nsdd/CommonList.html>

⁴ Environmental Guidebook For Military operations. Printed in USA, 2008, 10–11, 19, 21–22, 23–24. https://www.defmin.fi/files/1256/Guidebook_final_printing_version.pdf

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 2. szám

- it is necessary to examine who serves at what level and area and to plan the education accordingly,
- for the personnel serving in special areas it is necessary to provide material according to their field of work or specialization,
- it is important that during the entire time of training environment protection is present since it can provide a kind of routine with the personnel⁵,
- during the building of the life carrier model the integration of environment awareness and responsibility should appear as soon as possible⁶,
- during the process of teaching the personnel should be familiarized with concepts like the responsibility of the individual, proper military practice and global responsibility⁷,
- to educate higher level commanders and leaders to for environmental awareness since it has a positive impact on areas of their responsibility on the other hand, they show an example to their subordinates,
- it is necessary to integrate environmental awareness and thinking into the everyday routine of the personnel⁸ where the above-mentioned exemplary behavior of commanders plays an important part,
- the possibility for continuous studies and education as well as further education needs to be established,
- to emphasize environment protection asboth personal and professional responsibility⁹.
- In general we can distinguish among the following educational forms:¹⁰
- Individual: for example commanders or personnel serving at special areas that need to acquire additional skills.
- Group or collective: acquisition of more general skills pertaining to a certain area.
- Continuous: an above-mentioned education period and depending on appointment the education is continuous.¹¹

Looking at the above listing it is worth mentioning that for the members of the personnel not depending on their appointment and the level of command is important to get acquainted with their personal tasks and responsibility the sustainability from environmental point of view thus they can become ecological thinkers.¹² To accept this way of thinking it is crucial to get acquainted with the criteria of the environmental management pertaining to

⁵ NATO STANDARD AJEPP-4 i. m. 21, 23–25. <http://nso.nato.int/nso/nsdd/CommonList.html>

⁶ Uo.

⁷ Environmental Guidebook For Military operations i. m. 10–11, 19, 21–22, 23–24.

⁸ NATO STANDARD AJEPP-4 i. m. 21, 23–25.

⁹ Environmental Guidebook For Military operations i. m. 10–11, 19, 21–22, 23–24.

¹⁰ Uo.

¹¹ Uo.

¹² Environmental Considerations atp3-34-5. Headquarters, Department Of The Army, Washington DC, 2015, 63–72, 114. <https://fas.org/irp/doddir/army/atp3-34-5.pdf>

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 2. szám

the given area, to realise how can environmental issues can be included in the planning of the operations.¹³

After the familiarization with the aims of the training and education it is necessary to discuss some topics that need to be in the curriculum. These are the following: environment protection, nature protection, resource saving international and domestic environment protection guidelines and regulations.¹⁴ In the first chart the main topics of the above-mentioned subjects will be introduced.

<i>Topic</i>	<i>Description</i>
Soil protection	soil massing, erosion, deflation, dryness, sources of soil pollution, pollution defence, soil degradation processes etc.
Protection of ground and underground water	protection of potable water sources, sustainable water management, protection of the quality of the water management of water supply, etc.
Protection of air cleanness	air pollutants, their sources, regulation of emission, odour materials, etc.
Protection against noise	sources of noise, noise dangers, methods for lessening of noise oscillation etc.
Protection of plants and animals	protected and highly protected entities, natural habitats
Protection and guard of power sources	protection of non-renewable sources, use of renewable sources etc. hasznosítása etc.
Landscape protection	preservation of the landscape, landscape diversion, landscape ecology etc.
Heritage protection	natural and man-made, historically important etc.
Pollution prevention	altogether all procedures mentioned in the points above
Waste management	management of waste, waste elimination, collection, storage, final placement, types of waste etc.

¹³ Uo.

¹⁴ NATO STANDARD AJEPP-4 i. m. 21, 23–25.

<i>Topic</i>	<i>Description</i>
Indemnification and remediation	exposition of the polluted area and the amount of pollution, assessment of damage, physical and chemical methods
Environmental regulation	domestic and international guidelines, regulations of the host nation, regulations of the contributing nation, NATO environmental politics. ¹⁵

Chart 1: Topics included in the curriculum. [own editing]

ENVIRONMENTAL RESPONSIBILITY WITHIN THE FORCES

After we got an idea why it is important to integrate the question of environment protection into education of the military forces we can turn to areas and tasks of environmental responsibility for certain ranks of the personnel. It was mentioned earlier that the environmental responsibility of the personnel can change depending on appointment, position and rank. Altogether it can be said that each member of the personnel has some kind of environmental responsibility.¹⁶

Environment protection programs of brigade and battalion level provided that the environmental regulations are kept in the everyday operation of camps and during exercises. Further they give guidance for the commanders and their subordinates as well as for the entire personnel.¹⁷ In the following listing we introduce the responsibilities belonging to different ranks, which are entirely connected to environment protection.

Commander:

- responsible for the integration of environmental issues into operations,¹⁸
- protects the environment as much as possible taking into consideration the requirements of operations,¹⁹
- ensures training preparing for environmental awareness²⁰ and shows example for the personnel,
- identifies areas of responsibility necessary to reach the aims of environment protection,²¹
- guarantees the careful usage of natural resources and energy sources²²

¹⁵ NATO STANDARD AJEPP-4: i. m. 21, 23–25.

¹⁶ Environmental Considerations fm3-34-5. Headquarters, Department Of The Army, Washington DC, 2010, 65.

<https://www.globalsecurity.org/military/library/policy/army/fm/3-34-5/fm3-34-5.pdf>

¹⁷ Environmental Considerations atp3-34-5, i. m. 63–72, 114.

¹⁸ Environmental Guidebook For Military operations. Printed in USA, 2008, 10–11, 19, 21–22, 23–24.

https://www.defmin.fi/files/1256/Guidebook_final_printing_version.pdf

¹⁹ David E. Mosher et. al.: Green Warriors, Army Environmental considerations for contingency operations from planning through post-conflict. Arroyo Center, Rand Corporation, 2008, 36.

²⁰ Uo.

²¹ NATO STANDARD AJEPP-4: i. m. 21, 23–25.

²² Uo.

- Keeps the relations with the civilian communities in connection with the environment protection,²³
- Integrates the notion of pollution prevention,
- takes care to do environmental measurements during operation planning,²⁴
- integrates questions of environment protection in the decision making processes²⁵,
- ensures that the Environmental Baseline Survey (EBS) is performed before the establishment of the camp,²⁶
- follows the environment protection guidelines either domestic or international,
- supports sustainability,²⁷
- nominate the proper persons for the given position,
- ensures the evaluation of results,²⁸
- all in all, he ensures all personal and material conditions that are required by the environment protection and the sustainability.

Environmental officer

The main task of the environmental officer is to support the decisions of commanders in environment protection and sustainability, in all phases of the operations. He needs to know about relevant environmental protection regulations whether they are international or domestic and he must follow them.²⁹ He needs to handle and archive all documents connected with environment protection³⁰ such as the Environment Management Plan, the Environmental Baseline Survey or the Environmental Impact Assessment. He needs to check tasks of fire protection and waste management as well.³¹ This way he needs to be in connection with the personnel and he needs to be available in connection with environmental issues.

Executive officer

He has to coordinate the tasks of the personnel and provide quick and effective work. He has to assure that the personnel continuously keeps track the impacts of operations on the environment taking into consideration the state of the environment.³² Furthermore, he is responsible for the integration of the risk assessment into the process of operation planning.³³

²³ Uo.

²⁴ Environmental Considerations atp3-34-5. i. m. 63–72, 114.

²⁵ Uo.

²⁶ Uo.

²⁷ Uo.

²⁸ Uo.

²⁹ Krátai Róbert: Mindenre kiterjed a figyelmük. <https://honvedelem.hu/nyomtat/21404>

³⁰ Environmental Guidebook For Military operations. i. m. 10–11, 19, 21–22, 23–24.

³¹ Krátai: i. m.

³² Environmental Considerations atp3-34-5. i. m. 63–72, 114.

³³ Uo.

Command Sergeant Major

He enforces the environmental guidelines and norms and secures their following. He also ensures for the new members of the personnel to acquaint them the commanding guidelines and regulations.³⁴ He gives advice and recommendations for the personnel in connection with sustainability.³⁵ He supervises the process of education and records the shortcomings.³⁶

Personnel Staff Officer

He is responsible for all the tasks in connection with the personnel. He ensures that in the commandment the environmental thinking is continuously present. He supervises both the civilian and the military personnel.³⁷

Intelligence Staff Officer

He is responsible for the elements that are connected to the environment protection. These are the following: key traffic junctions, industrial areas, military equipment storages, agricultural areas, hospitals, places of cultural heritage³⁸ and altogether, areas of critical infrastructure.

Operation Staff Officer

During operational planning he sheds light upon possible environmental vulnerability and the impacts of the environmental damage, thus supporting decision making. He takes part in the preparation and supervision of the (environmental) curriculum. With others he coordinates the elaboration of the Environmental Baseline Survey and the Environmental Closure Report. He can appoint special missions to defend some sensitive areas or critical infrastructure.³⁹

Logistics Staff Officer

Among others he is tasked with the transport, storage, limitation of its quantity and supervision of waste, including dangerous waste. He also deals with the question of sewage.⁴⁰

Civil Affairs Staff Officer

He envisions the relationship of the civil population and their surroundings. He informs the commander about the short time and longtime impact of a given operation on the civilians (economic, environmental and medical).⁴¹

³⁴ Uo.

³⁵ Uo.

³⁶ Uo.

³⁷ Uo.

³⁸ Uo.

³⁹ Uo.

⁴⁰ Environmental Considerations atp3-34-5. i. m. :63–72, 114.

⁴¹ Uo.

Medical Officer

He observes health dangers arising from the place of work, food, potable water. He informs about health threats, he takes care of documenting of medical waste.⁴²

Chemical, Biological, Radiological and Nuclear Officer

He can be found at all levels of commandment. He integrates the methods of chemical recce to help perform measurements of the area. He is also responsible for the protection of these devices.⁴³

Engineer Staff Officer

He cooperates with other officers thus it is easier to establish the impact of operations on the environment, population, resources. They also help the commanders in the integration of environmental issues. He makes technical appreciation where he includes environmental aspects. He also examines the environmental issues of transport of dangerous waste.⁴⁴

Transportation Officer

Art the transportation of the dangerous waste he prepares the personnel at proper level as well as supervises whether all regulations are kept. He secures the equipment and he documents the cargo.⁴⁵

Maintenance Officer

He ensures that the dangerous materials appearing during the process og maintenance are identified, separated to proper levels, their storage, their inactivation.⁴⁶

Weather Officer

Meteorological information is indispensable elements in the process of the strategic planning and analysis.⁴⁷

Staff Judge Advocate

He gives advice to the commander in connection with the compliance to the laws of environmental protection, regulations and guidelines. He gives legal advice in health issues, in environmental issues, and in compensation issues. He helps other officers to understand legal questions pertaining to their territories.⁴⁸

Public Affairs Officer

He informs the commander about the methods of information dissemination and how to handle information distribution for the public.⁴⁹

⁴² Uo.

⁴³ Uo.

⁴⁴ Uo.

⁴⁵ Uo.

⁴⁶ Uo.

⁴⁷ Uo.

⁴⁸ Uo.

⁴⁹ Uo.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 2. szám

ENVIRONMENTAL MEASURES DURING THE OPERATIONS OF THE MILITARY FORCES

During the process of the planning of the operations it has already been mentioned before that the protection of the environment plays an important role. In the following we are going to examine several procedures that applied by the military forces (both internationally and domestically), but at the same time they have connection to the civilian life as well. Chart 2 shows them.

<i>International</i>	<i>Domestic</i>
Environmental Baseline Survey (EBS)	Environmental Survey
Environmental Baseline Study	Environmental Assessment
Environmental Impact Assessment (EIA)	Environmental Impact Assessment

Chart 2: Procedures in environment protection [own editing]

ENVIRONMENTAL BASELINE SURVEY (EBS)

It is abbreviated as EBS is a method of measurement and assessment with its application we can identify the existing dangers,⁵⁰ we can shed light upon changes in the environment during operations,⁵¹ and it is a basis for the beginning of any activity, whether it is of military or civilian origin.

In another formulation the EBS is the so-called technical assessment of many other environmental performance programs combined with the assessment of the soil, the ground and underground water, which includes, among others, examination of records in connection with the topic, personal interviews, photographed documentation, lab examinations performed at more serious cases, the assessment of the samples and other examinations.⁵²

Its aims are the following:⁵³

- It identifies, characterizes and records the presence or the possible presence of some dangerous material, which influenced the given area during the previous usage of the territory or originates from the neighbouring areas,
- provides basis for the takeover or rent of the given territory,
- from trade point of view provides territorial information that helps to trade with the given area.

⁵⁰ Environmental Guidebook For Military operations. i. m. 10–11, 19, 21–22, 23–24.

⁵¹ Uo.

⁵² David M. Wilkins: Conducting an Environmental Baseline Survey in Contingency Operations, EBS3 2004, 1–3. <http://www.wood.army.mil/engrmag/PDFs%20for%20Oct-Dec%2004/Wilkins.pdf>

⁵³ Environmental Baseline Surveys, Negotiating the EBS Process. http://proceedings.ndia.org/jsem2007/3806_Fox.pdf

The main tasks are the following:⁵⁴

- area inspection (the given state needs to be assessed, people present or working on the territory need to be interviewed or it is necessary to evaluate the neighbouring territories)
- searching for records, protocols, their examination (previous studies air photographs, real possession records, technical drawings, maps from the area of the water areas and from geological point of view, data of the public utilities, the examination of the national and state environment protection database, search for documents),
- the examination of the environmental data: climate, geology, endangered species, cultural sources
- examination of the potential pollutants
- tracking
- preparation of the briefing.

The following four steps illustrate the execution of the EBS:⁵⁵

1. Examinations at the site must be performed:
2. Personal interviews with people who work there.
3. Examination of the documentation and legal regulations pertaining to the area.
4. Documentation of the examinations.

Altogether it needs to contain the following:⁵⁶

- the description of the facility and the general operational conditions,
- use of the neighbouring territory, including potential physical involvement,
- suggested missions/functions,
- topographical, hydrological, geological characteristics,
- type of terrain, terrain coverage,
- climatic and pertaining seasonal views,
- previous usage of the territory and of the direct neighbouring areas (environment recce),
- the source of the water supply and its state,
- electricity supply,
- medical waste management and its endangerment,
- waste endangerment,
- existing ground and underground containers,
- visible signs of a potential environment pollution,
- quality of the air,
- natural resources,

⁵⁴ Uo.

⁵⁵ Wilkins: i. m. 1–3.

⁵⁶ Environmental Guidebook For Military operations. i. m. 10–11, 19, 21–22, 23–24.

- historic and cultural resources,
- known illnesses and vectors,
- presence of UXOs,
- legal matters, including regulatory interventions,
- comprehensive general sustainability evaluation,
- records of samples and their analysis,
- specific area directions.

ENVIRONMENTAL BASELINE STUDY

Describes the following elements:

- the report being prepared concentrates on what, why it is necessary to prepare the report,⁵⁷
- in the totality of the area where the examination is conducted as a subject of the examination,
- the environmental state of the area(its previous and present use)
- remediation possibilities if the area is polluted (independently from the fact that it happened in the past or in the present).

It is built up from the following elements:

1. Introductory phase:⁵⁸
 - the detection of the aims of the examination,
 - the method of the examination of the area.⁵⁹
2. Marking of the examined territory, indication of its geographical position.⁶⁰
3. Picture of the site (personal viewing as with the Environmental Baseline Survey):
 - what the area was used for in the past,
 - in the present what the area will be used for,
 - measurement of the neighbouring territories,
 - hydrological, geological, topographic measurements,
 - the measure of the utility services in the area and their state.
3. Expedient environment protection examinations:⁶¹
 - examination of dangerous materials (if there are any on the examined area),
 - dangerous waste, other waste from illegal placement,
 - examination of possible storage containers,
 - examination of all cases indicating pollution.
5. Taking environment samples.⁶²

⁵⁷ Environmental Baseline Study Anywhere.

https://postconflict.unep.ch/publications/UNEP_2011-08_EBSreport_Template_withInstructions.pdf

⁵⁸ Uo.

⁵⁹ Uo.

⁶⁰ Uo.

⁶¹ Uo.

6. Determinations and conclusions.⁶³

7. Classification.⁶⁴

We could see from the above-mentioned that the Environmental Baseline Survey and the Environmental Baseline Study show several similarities. In their build and their methods of procedures there are smaller differences and complements but altogether both methods are based on the same principle and their aims are the same, too.

BASIC REQUIREMENTS FOR THE ESTABLISHMENT OF A CAMP/BASE (EXAMPLE)

This part is taken out as an example because EBS can be best illustrated from the point of view of the military forces. When a new facility is established such as a military base the EBS must be performed. When a civilian or a military facility is established the foundations connected with environment protection may be the same, only the previous one need to be supplemented with extra criteria pertaining to its character.

Some of the following elements were taken from the planning of a military-related dangerous waste storage unit. This shows that what other criteria need to be taken into consideration beyond the ones mentioned in the EBS.

The more important elements of the planning phase:

- geological information serves the purpose of the identification of the breakage points in the vicinity of the facility being built,⁶⁵
- we can make assumptions from the character of the ground if there is a likely pollution,
- how the ground can keep the pollution in,⁶⁶
- by monitoring of the underground water we can establish the direction of the water movement, so in case of a possible leakage we can assess which water supplies are likely to be polluted⁶⁷,
- monitoring of the ground waters(the measure of how possible floods may endanger the given facility,⁶⁸
- meteorological data can help to choose structural and mechanical criteria,⁶⁹
- the place and accessibility of the facility
- evaluation of the neighbouring territories if they are populated areas, industrial parks, etc.
- utilities supply and proper ensurement of the infrastructure,

⁶² Uo.

⁶³ Uo.

⁶⁴ Uo.

⁶⁵ Unified Facilities Criteria (UFC), Design, Hazardous Waste Storage, 17–24.

https://www.wbdg.org/ccb/DOD/UFC/ufc_4_451_10n.pdf

⁶⁶ Uo.

⁶⁷ Uo.

⁶⁸ Uo.

⁶⁹ Uo.

- establishment of the communication system (telephones, inner communication net, alarm system),
- establishment of the proper level of security (security systems, manned security, mechanical security, application of technical devices),
- during the planning of fire defence when there is waste that reacts with water so gas or hard type of extinguishing needs to be used there. In other area it is allowed to use water-based extinguishing,⁷⁰
- within methods used against explosions there are devices such as light structured walls, light structured roofs, windows, roof windows,⁷¹
- protection of our natural and cultural values,
- planning should be in accordance with sustainability.

ENVIRONMENTAL SURVEY

In broader sense the measurement of the state of the environment deals with the complex system of our environment, on the other hand, in a narrower sense it concentrates on the condition of the environment, on the influencing factors and impacts.⁷²

According to another formulation “the task of the measurement of the state of environment (previous measurement) is in connection of the economic assessment of a given workshop, establishment or settlement the definition of the environmental burden (environmental factors), in other words the identification of activities and their price that is necessary to satisfy the environmental or nature protection legal laws or authority regulations”.⁷³

During the measurement of the state of the environment it is necessary to examine the elements found in Chart 3:

State of the soil	soil massing, erosion, deflation, dryness, soil pollution sources, defence against pollution, soil degradation processes
Quality of the water	systematic examination, assessment, qualification
Quality of the air	air pollutants, their sources, emission regulation, odour materials, etc.
Protection of the nature	protection of the natural habitats, protection of the plants and animals and endangered species

⁷⁰ Uo.

⁷¹ Uo.

⁷² Bánhidi Olivér, Hutkainé Göndör Zsuzsa: A környezetállapot-értékelés szerepe, jelentősége a környezetpolitikában. Miskolci Egyetem, Kémiai Intézet, 5–8.

<http://midra.uni-miskolc.hu/document/12564/4639.pdf>

⁷³ Dr. Bulla Miklós et. al.: Környezetállapot-értékelés, Magyarország környezeti állapota, monitorozás. 2008, 111, 113, 123–124.

<http://www.sze.hu/~radicsa/HALLGATOK/17-KAE-080101.pdf>

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 2. szám

Environment security	natural or man-made accidents that endanger our environment, pollution, natural disasters
Waste management	examination of how waste is collected, managed, stored, inactivation, its final placement or its polluting effects
Noise protection	sources of noise, noise effects, methods of noise and oscillation, etc.

Chart 3. The most important state indicators examined during environment state measurement [own editing]

We can perform the assessment with the help of this data for the environment state measurement the following 3 methods are the most frequent:

- Stochastic method: repetitive measurement is emphasized, on its basis the change can be introduced by the differences in measurements.⁷⁴
- Method of determination: it is a complex method of examination that checks a given ongoing process.⁷⁵
- Holistic method: "the system supports the preparation of prognosis known in the consequences of the alternatives and in the regulation and development intervention for their elaboration".⁷⁶

The measurement of the environment state is composed of the following phases:⁷⁷

1. The introduction of the area needed to be examined.
2. Preparation work.
3. Carrying out exploration operations.
4. Laboratory testing methods used.
5. Analysis of soil samples.
6. Analysis of ground water.
7. Final operations.

ENVIRONMENTAL ASSESSMENT

By using the data and measurements gained from an earlier conducted environmental survey, the environmental assessment can describe, evaluate and classify a given situation.⁷⁸

⁷⁴ Bánhidi, Hutkainé Göndör: i. m. 5–8.

⁷⁵ Uo.

⁷⁶ Uo.

⁷⁷ Talajvédelem-talajremediáció, Agrár-környezetvédelmi Modul. Debreceni Egyetem, Pannon Egyetem. www.tankonyvtar.hu/en/tartalom/tamop425/0032.../048_talaj.ppt

⁷⁸ Bánhidi, Hutkainé Göndör: i. m. 5–8.

Therefore the survey and the assessment together provide the parameters used to describe the environment as a whole or some of its individual elements (soil, water, air, wild-life, land).⁷⁹

It is advisable to use SWOT analysis during the environmental assessment, as the evaluated data can be grouped according to their favourable and unfavourable properties. Using the analysis, we can identify what the strengths and weaknesses are, and the presented risks and their solutions.⁸⁰

ENVIRONMENTAL IMPACT ASSESSMENT

The common understanding of impact assessment is the process of evaluating the connection between events, processes and occurrences.⁸¹

According to a more accurate definition “Environmental Impact Assessments are regulated procedures with a role of identifying, assessing and presenting the environmental changes caused or potentially caused by human activities, constructions or products, in order to ensure that the environmental requirements are taken into consideration during the development consent procedure.”⁸² The assessment includes the information gathered during the impact assessment process, the description of the assessment subject and the emerging impacts.⁸³

The environmental impact study, which is completed during the assessment and eases the decision-making process, is also part of the assessment.⁸⁴ [14] The study has to include background information, the technical aspects of the activity, individual impact factors, impact area, assessment of the environmental status, estimation and evaluation of the expected environmental impacts and transboundary environmental impacts.⁸⁵

SUMMARY

In the first section we found out the role of the integration of environmental awareness in the training materials of the armed forces. It also appeared, that there are materials connected to special work areas, beyond the basic training (collective) of the rank and file, that are only relevant to the person/persons (individual) working in a particular area. Some of these have been presented through examples taken from different levels of the rank and file and the management. Overall, it can be said that this is a good exercise, the use of which gives a positive image of the armed forces to civil society.

⁷⁹ Uo.

⁸⁰ Uo.

⁸¹ Dr. Bulla et. al.: i. m. 111, 113, 123–124.

⁸² Uo.

⁸³ Katonáné Gombás Katalin: Birtokrendezési és tervezési ismeretek 15., Környezeti hatástanulmány mint a birtokrendezés része. Nyugat-Magyarországi Egyetem, 2010, 15.2, 15.8, 15.9.

http://www.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tamop425/0027_BTRI15/ch01.html

⁸⁴ Uo.

⁸⁵ Uo.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 2. szám

In the second section, environmental protection related methods were demonstrated which are also used in the armed forces. The primary objective of the demonstration of these methods was to find out what similarities there are between some of the methods used in Hungary, such as Environmental Survey, Environmental Assessment and Environmental Impact Assessment, and the internationally used Environmental Baseline Survey (EBS), Environmental Baseline Study and Environmental Impact Assessment. We have seen, that the principle and the elements of the Environmental Impact Assessment are almost identical. The same can also be said about the Environmental Baseline Survey and Environmental Baseline Study methods. The Environmental Assessment and Environmental Baseline Survey used in Hungary are also identical in terms of their principle and elements. The small differences and deviations (in the methods used) resulted from country specific environmental regulations. The overall conclusion is, that there are not any significant differences in the context of their use in terms of their focus being on environmental protection and sustainability.

BIBLIOGRAPHY

1. Bánhidi Olivér, Hutkainé Göndör Zsuzsa: A környezetállapot-értékelés szerepe, jelentősége a környezetpolitikában. Miskolci Egyetem, Kémiai Intézet. <http://midra.uni-miskolc.hu/document/12564/4639.pdf>
2. Dr. Bulla Miklós et. al.: Környezetállapot-értékelés, Magyarország környezeti állapota, monitorozás.
3. 2008. <http://www.sze.hu/~radicsa/HALLGATOK/17-KAE-080101.pdf>
4. Environmental Baseline Surveys, Negotiating the EBS Process., http://proceedings.ndia.org/jsem2007/3806_Fox.pdf
5. Environmental Baseline Study Anywhere. https://postconflict.unep.ch/publications/UNEP_201108_EBSreport_Template_wit_hInstructions.pdf
6. Unified Facilities Criteria (UFC), Design, Hazardous Waste Storage. https://www.wbdg.org/ccb/DOD/UFC/ufc_4_451_10n.pdf
7. Environmental Considerations fm3-34-5. Headquarters, Department Of The Army, Washington DC, 2010. <https://www.globalsecurity.org/military/library/policy/army/fm/3-34-5/fm3-34-5.pdf>
8. Environmental Considerations atp3-34-5. Headquarters, Department Of The Army, Washington DC, 2015. <https://fas.org/irp/doddir/army/atp3-34-5.pdf>
9. Environmental Guidebook For Military operations. Printed in USA, 2008. https://www.defmin.fi/files/1256/Guidebook_final_printing_version.pdf
10. Katonáné Gombás Katalin: Birtokrendezési és tervezési ismeretek 15. Környezeti hatástanulmány mint a birtokrendezés része. Nyugat-Magyarországi Egyetem, 2010. http://www.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tamop425/0027_BTRI15/ch01.html

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 2. szám

11. Krátai Róbert: Mindenre kiterjed a figyelmük.
<https://honvedelem.hu/nyomtat/21404>
12. Wilkins, David M.: Conducting an Environmental Baseline Survey in Contingency Operations, EBS3 2004, 1–3.
<http://www.wood.army.mil/engrmag/PDFs%20for%20Oct-Dec%2004/Wilkins.pdf>
13. Mosher, David E. et. al.: Green Warriors, Army Environmental considerations for contingency operations from planning through post-conflict. Arroyo Center, Rand Corporation, 2008.
https://books.google.hu/books?id=d_7eSd0o9XEC&pg=PA35&lpg=PA35&dq=commander%27s+responsibilities+environmental&source=bl&ots=IM24M9S6Yh&sig=sft5-agXTzS61vAt39jI-CAq0n0&hl=hu&sa=X&ved=0ahUKewi_rMaai57aAhXFBiwKHcmhBBwQ6AEIXTAH#v=onepage&q=commander's%20responsibilities%20environmental&f=false
14. NATO STANDARD AJEPP-4: Joint NATO Doctrine For Environmental Protection During Nato-Led Military Activities. Edition A Version 1, Published by NATO Standardization Agency (NSA), 2014.
<http://nso.nato.int/nso/nsdd/CommonList.html>
15. Talajvédelem-talajremediáció, Agrár-környezetvédelmi Modul. Debreceni Egyetem, Pannon Egyetem.
www.tankonyvtar.hu/en/tartalom/tamop425/0032.../048_talaj.ppt
http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:kWZWZ3n8CJQJ:www.tankonyvtar.hu/en/tartalom/tamop425/0032_agrarkornyeztvedelem/046_talaj.ppt+&cd=1&hl=hu&ct=clnk&gl=hu

KIROVNÉ RÁCZ RÉKA¹

Magyarország hidrológiai eredetű katasztrófa-veszélyeztetettsége 2017. szeptembertől 2018. januárig az extrém mennyiségű és intenzitású csapadékhullás tükrében

Hungary's Vulnerability to Hydrological Disaster from September 2017 to January 2018 in the Light of Extreme Amount and Intensity of Rainfall

Absztrakt

Cikkemben Magyarország – és néhány szélsőséges időjárási esemény bemutatásán keresztül más országok – hidrológiai eredetű katasztrófa-veszélyeztetettségét mutatom be a 2017 szeptemberétől 2018 januárjáig tartó időszakban hulló extrém mennyiségű és intenzitású csapadékhullás tükrében.

Célom rávilágítani arra, hogy a csapadékjellemzők megváltozása és a hidrológiai eredetű katasztrófák bekövetkezési kockázatának növekedése közötti összefüggések, hosszú távú empirikus kutatás, illetve adat- és káresemény rögzítés segítségével támaszthatók alá objektíven.

Kulcsszavak: hidrológiai eredetű katasztrófák, extrém csapadékhullás

Abstract

In my article, I am presenting the threat of hydrological disaster in Hungary and - through the presentation of some extreme weather events - in other countries in the light of an extreme amount and intensity of rainfall from September 2017 until January 2018.

¹ Nemzeti Közszolgálati Egyetem, Katasztrófavédelmi Intézet, tanársegéd – National University of Public Service, Institute of Disaster Management, E-mail: kirovne.racz.reka@uni-nke.hu ORCID: 0000-0001-8818-2539. A tanulmány az Emberi Erőforrások Minisztériuma UNKP-17-4-I-NKE-30 kódszámú Új Nemzeti Kiválóság Programjának támogatásával készült.

My aim is to show that the relationship between alteration of rainfall characteristics and the increase in the risk of hydrological disasters can be objectively supported by long-term empirical research and by recording of data and cases of damages.

Keywords: hydrological disasters, extreme rainfall

AZ EXTRÉM CSAPADÉKHULLÁS, A HAZAI ÉGHAJLATVÁLTOZÁS ÉS A HIDROLÓGIAI EREDETŰ KATASZTRÓFÁK KIALAKULÁSA KÖZÖTTI ÖSSZEFÜGGÉSEK

„A kedvezőtlen meteorológiai és környezeti események pénzben is kifejezhető káros hatásai számottevőek. Az évi ingadozások jelentősek. Több év átlagában a károk és a szükséges védekezés éves összege eléri a 150–180 milliárd forintot, ami megközelíti a GDP 1%-át. A globális klímaváltozás azzal járhat, hogy bizonyos szélsőséges jelenségek gyakoribbá és intenzívebbé válhatnak, valamint a károk mértéke jelentősen megemelkedhet.

Ezen kívül vannak még pénzben nehezen kifejezhető káros hatások is, elsősorban a humánegészségügyben, valamint a természeti környezetben.”²

Az elmúlt évek tapasztalatai alapján elmondható, hogy egyre gyakoribbak, intenzívebbek és egyre meglepőbb vonásokkal bírnak – az éghajlatváltozással összefüggésbe hozható – szélsőséges/extrém időjárási események, mint például a hirtelen lezúduló, nagy mennyiségű csapadék hullása vagy az évszakra egyáltalán nem jellemző csapadék megjelenése (például 2017. áprilisi havazás vagy 2017. májusi özvínyszerű esőzés Budapestben).

„Extrém időjárási vagy éghajlati eseménynek nevezzük valamely időjárási/éghajlati változó olyan értékének előfordulását, amely a változó megfigyelt értékeinek valószínűségi eloszlása alapján meghatározott küszöbértékek alatt vagy felett található, azaz ezek az értékek az éghajlati adatsor alapján ritkán, kis valószínűséggel következnek be.”³

Az elmúlt évek/évtizedek tapasztalatai azt mutatják, hogy ezen csapadékjellemzők megváltozása és a hidrológiai eredetű katasztrófák bekövetkezése kockázatának növekedése között szoros összefüggés tárható fel.

² Láng István, Csete László, Jolánkai Márton: VAHAVA Jelentés, 2005. http://net-rix.mta.nsd.sztaki.hu/mta_hirei/vahava-jelentes-14281/

³ Molnár Ágnes – Gácsér Vera: Szélsőséges éghajlat – szeszélyes időjárás. <http://docplayer.hu/40583518-Tanulmany-szemle-kritika-gelencser-andras-eloszo-3.html> (A letöltés ideje: 2018. 01. 20.)

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 2. szám

Hidrológiai katasztrófák alatt az árvizet, belvizet, villámárvizet, az aszályt, valamint azokat a rendkívüli eseményeket értem, melyek a hirtelen, nagy mennyiségben lezúduló csapadék következményeként alakulnak ki (pl. közlekedési káosz, vízelvezetés problémáiból adódó káresemények).

Úgy gondolom, hogy az aszály, mint a hosszan tartó csapadékhány okozta katasztrófa ugyanúgy hidrológiai eredetű, mint a hirtelen, nagy mennyiségben lezúduló csapadék okozta katasztrófa. Ezt korábban más – a témakört kutató - szerző is felvetette már.⁴

Hipotézisem, hogy annak ellenére, hogy az éghajlatváltozással kapcsolatos állásfoglalások arra hívják fel a figyelmet, hogy az általános felmelegedés hatására a csapadékmennyiség csökkenni fog, a hirtelen lezúduló, nagy mennyiségű csapadék előfordulása évszakoktól függetlenül növeli a hidrológiai eredetű katasztrófák kockázatának kialakulását. Véleményem szerint tudomásul kell vennünk, hogy az időjárás szélsőséges vonásai egyre inkább függetlenítik magukat az évszakoktól, így a felkészülés a hidrológiai eredetű katasztrófákra folyamatos kell, hogy legyen.

Magyarországon a hidrológiai eredetű katasztrófák elsődleges veszélyeztető hatásait a többletvizekből származó károsodások jelentik.⁵ Kutatásom a katasztrófavédelmi komplex veszélyhelyzeti prognózis készítéséhez kapcsolódik, illetve eredményeim hozzájárulhatnak egy hosszú távú prognózis elkészítéséhez a hidrológiai eredetű katasztrófák tekintetében, annál is inkább, mert úgy vélem, hogy több tízéves távlatban is lehet folytatni az azonos paraméterek megfigyelését és rögzítését. 5-10-20 éves ciklusonként pedig egy átfogóbb következtetést lehet levonni az adatokból.

Ennek aktualitását az adja, hogy az éghajlatváltozással kapcsolatos első szakmai állásfoglalások – melyeket már magyarországi hatásokat vizsgálva is több mint tíz éve publikáltak – hosszú távú szcenáriókat vázoltak fel.

Ezeknek az előrejelzéseknek egyfajta „beválás vizsgálata” napjainkban már elvégezhető. (Például a VAHAVA Projekt Összefoglaló jelentése 2005-ben került nyilvánosságra, melyben az éghajlatváltozás katasztrófavédelmi vonatkozásai kapcsán azt fogalmazták meg a következő évtizedekre, hogy országunkban 2-3 évenként kis vagy közepes, 5-6 évenként jelentős, 10-12 évenként pedig rendkívüli árvizek kialakulásával kell számolni.)

⁴ Lásd Prof. Dr. Padányi József – Dr. Halász László: A klímaváltozás hatásai című tanulmány, NKE, 2012. https://www.uni-nke.hu/document/uni-nke-hu/padanyi_klimavaltoz_tanulm.pdf (A letöltés ideje: 2018. 01. 08.)

⁵ Ambrusz József: A természeti csapásokat követő helyreállítás rendészeti aspektusai. In: Gaál Gyula, Hautzinger Zoltán (szerk.): Modernkori veszélyek rendészeti aspektusai. Magyar Hadtudományi Társaság Határőr Szakosztály Pécsi Szakcsoport, Pécs, 2015, (Pécsi Határőr Tudományos Közlemények;16) 97–103.

Tulajdonképpen most, 13 év távlatából már következtetéseket lehet levonni, az akkor előrevetített és az azóta valóban bekövetkezett események vonatkozásában.

„Magyarországon az elmúlt 20 évben 21 folyó mentén dőlt meg a legnagyobb árvízszint, a Dunán 3 alkalommal, a Tiszán 5 alkalommal, de rekord vízszintek alakultak ki a Sajón, a Hernádon, a Murán és több kisebb vízfolyáson is.”⁶

A HAZÁNKRA JELLEMZŐ ÁLTALÁNOS CSAPADÉKVISZONYOK AZ ŐSZI ÉS TÉLI HÓNAPOKBAN AZ ÉGHAJLATVÁLTOZÁS TÜKRÉBEN

Az országos éves csapadékmennyiség 1961–1990-es átlaga 612 mm. A csapadék csökkenése az 1901–2004-es időszak alatt elérte a 11%-ot.⁷ Tekintettel arra, hogy a csapadék nagyon változó jellemzőkkel bír térben és időben, ezért a tízéves átlagokra inkább az ingadozások jellemzőek, mint a trend jelleg. Hazánkban napjainkra a nagy éves csapadékú területek (legalább 700 mm/év) csökkentek, az alacsony csapadékú területek (500 mm/év alatt) növekedtek a sokéves átlagban.

Évi csapadékunk átlagosan 120–160 napon hull le, megközelítőleg tehát az év minden harmadik napján számíthatunk csapadékra.⁸ Ősz végére és tél elejére jellemző a legtöbb csapadékos nap, melyek több, kisebb intenzitású esőből származnak. A csapadék egy része hó alakjában hullik le. Alacsonyabb fekvésű területeinken évente átlagosan 20-30 napon havazik, magasabb hegyeinkben azonban 50-60 havazásos napra is számíthatunk. Az őszi és téli csapadékcsökkenés 12-14%-os,⁹ amiről elmondható, hogy nem bír komoly hatással az éves csapadékösszegekre. Főként a téli hónapok csapadékcsökkenésére igaz ez, hiszen, ennek az évszaknak a csapadékmennyisége a legkisebb a többi évszakhoz viszonyítva.

Tekintettel arra, hogy a csapadék alapvetően sokkal változékonyabb éghajlati paraméter mint a hőmérséklet, nehéz regionálisan általános következtetést levonni az éghajlatváltozás és a csapadék mennyiségi és minőségi jellemzőinek változása kapcsán. Magyarországon különösen nehéz az objektív következtetések levonása, hiszen az ellenkező előjelű éghajlati zónák határán található: míg a mérsékelt szélességeken a csapadékmennyiség növekszik, a szubtrópusokon – Európában a mediterrán térségekben – csökken.¹⁰

⁶ <http://www3.vizugy.hu/hu/th-arvizvedelem-1> (A letöltés ideje: 2018. 01. 23.)

⁷ Padányi – Halász: i. m.

⁸ ugyan ott

⁹ Uo.

¹⁰ Uo.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 2. szám

Általánosságban azért elmondható, hogy hazánkban az éves csapadékmennyiség csökkenése figyelhető meg, viszont a magasabb hőmérséklet miatt a hidrológiai ciklus intenzívebbé vált, aminek az a jele, hogy a csapadék egyre nagyobb része hullik le intenzív esőzések formájában.

A CSAPADÉKHULLÁS ÉS A HIDROLÓGIAI EREDETŰ KATASZTRÓFÁK
KIALAKULÁSÁNAK ALAPVETŐ ÖSSZEFÜGGÉSEI

Csapadék és jellemzői	Jellemző évszak	Előre-jelezhetőség	Kiterjedés	Kísérőjelenség	Hidrológiai eredetű katasztrófa	Egyéb katasztrófavédelmi vonatkozás	Okozott károk	Példa az elmúlt 5 évből
hirtelen lezúduló nagy mennyiségű eső	nyár, ősz, tavasz,	pontos helye, a csapadék mennyisége és intenzitása nem jelezhető előre	általában helyi kiterjedésű	heves zivatar, nagyméretű (min. 2 cm átmérőjű) jég, Erős vihar (90 km/h fölötti szélökés) Orkán erejű szélroham (119 km/h fölötti)	villámárvíz kis vízhozamú patakokban, belvív, árvíz	hegyvidékeken földcsuszamlás veszélye, sárlavinák veszélye, tömegrendezvényeken tömegpánik – sérültek/halottak, közúti közlekedési balesetek bekövetkezésevalószínűségének megnövedése, lakóházak falai felázhatnak – gyorsabb amortizáció – lakhatatlanná válás	természetes környezetben és az épített környezetben egyaránt	2017. május 23. Budapest (1 óra alatt kb. 44 mm csapadék hullott Budapest belvárosában, ami a május havi csapadék összeg közel háromnegyede ¹)
extrém havazás	tél (tavasz)	pontos helye, mennyisége és intenzitása nem jelezhető előre	általában helyi vagy regionális kiterjedésű	Erős vihar (90 km/h fölötti szélökés) Orkán erejű szélroham (119 km/h fölötti)	hóolvadás következményként belvív, árvíz	hóátfúvások miatt utak válnak járhatatlanná, (extrém esetben autók rekedhetnek a hó fogságában), települések válhatnak megközelíthetlenné, közúti (vasúti) közlekedési balesetek bekövetkezése valószínűségének megnövedése,	természetes környezetben és az épített környezetben egyaránt	2013. március 15-i hosszúhétvégén történő havazás: március 15-én havazás és viharos szél, mely a 165 km/órás sebességet is elérték magasan fekvő területeken.
extrém jégeső	tél, tavasz, (nyár)	pontos helye, mennyisége és intenzitása	általában helyi vagy regionális kiterjedésű	extrém zivatarok, szélviharok,	heves esőzéssel kísérve villámárvíz	közúti közlekedési balesetek bekövetke-	természetes környezetben és az épített környezetben	2017. június 21. Megyaszó (B-A-Z. megye) jég-

¹ http://met.hu/ismeret-tar/erdekesegek_tanulmanyok/index.php?id=1885 (A letöltés ideje: 2018. 01. 12.)

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 2. szám

		nem jelezhető előre			kis vízhozamú partokban, belvíz, árvíz	zésevaló-színűségének megnövedése, lakóházak tetőszerkezete rongálódhat – lakhatatlanná válhatnak.	egyaránt (mezőgazdasági károk jelentősek, épületek tetőszerkezetében, stb. bekövetkező károk jelentősek)	verés következett be, dió nagyságú jégdarabok, melyek megromlottak mindent a településen
hosszú távú csapadék hiány	nyár	előrejelezhető a hőmérséklet és a várható csapadék alapján	általában országos kiterjedésű (hatású), de vannak fokozottan érintett régiók (pl. Alföld)	extrém meleg hőmérséklet	aszály	csökkenhet a tavak, folyók vízfelülete, romlik a vízminőség	természetes környezetben, mely megviseli az állat- és növényvilágot egyaránt	folyamatosan megjelenik kisebb-nagyobb mértékben

1. táblázat: A csapadékhullás és a hidrológiai eredetű katasztrófák kialakulásának alapvető összefüggései (Készítette: a Szerző)

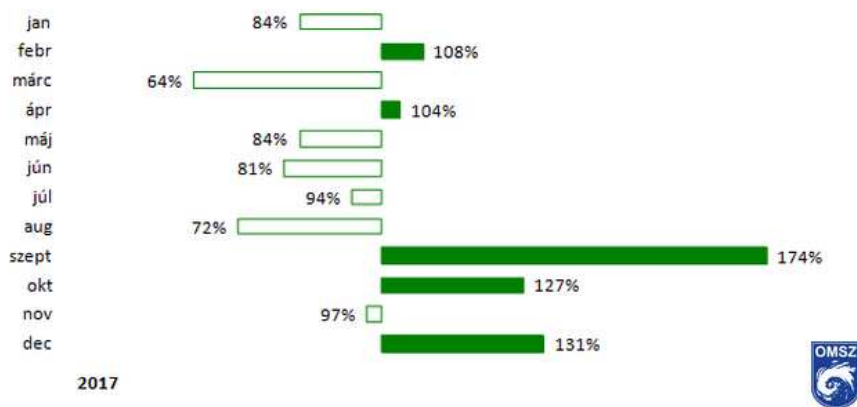
HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 2. szám

A 2017. ŐSZI ÉS TÉLI HÓNAPOK CSAPADÉK JELLEMZŐI

Magyarországon 2017 ősze csapadékosabb volt, mint a sokéves átlag. Az összcsapadék országos átlagban 190 mm körüli volt. Az 1981–2010-es őszi átlagához képest ez kb. 30%-kal volt több.

Az egyes őszi hónapok azonban jelentős eltéréseket mutattak a csapadékjellemzők tekintetében.

1. ábra: Havi csapadékösszegek 2017-ben az 1981–2010-es időszak normál százalékában

Forrás: https://www.met.hu/omsz/OMSZ_hirek/index.php?id=2079&hir=A_2017-es_ev_globalisan_a_2.._a_hazai_rangsorban_a_13._legmelegebb (2018. 01. 23.)

A szeptember nagyon csapadékos volt. Az 1981–2010 szeptemberi normálérték 174%-a hullott le.¹

Az október havi összcsapadék 27%-kal volt több a szokásosnál, viszont pár nap alatt hullott le. A legtöbb október 22-én és október 23-án.²

Novemberben viszont kevesebb csapadék hullott az ebben hónapban megszokotthoz képest.

¹ Országos Meteorológiai Szolgálat adatai alapján <http://www.origo.hu/itthon/20171202-meteorologiai-szolgalat-csapadekos-volt-az-idei-osz.html> (A letöltés ideje: 2018. 01. 20.)

² Országos Meteorológiai Szolgálat adatai alapján <http://www.origo.hu/itthon/20171202-meteorologiai-szolgalat-csapadekos-volt-az-idei-osz.html> (A letöltés ideje: 2018. 01. 20.)

2. ábra: Magyarország 24 órás csapadékösszeg 2017. október 23-án

Forrás: www.met.hu/idojaras/aktualis_idojaras/megfigyeles/csapadek (2017. 10. 23.)

Annak ellenére, hogy kutatásom a magyarországi csapadékviszonyokra, illetve a Magyarországon bekövetkező hidrológiai eredetű katasztrófák körülményeire fókuszál, jelen cikkben – tekintettel a világban bekövetkezett szélsőséges időjárási eseményekre – nemzetközi jellemzőket is bemutatok nagy vonalakban a vizsgált időszakban.

Dél- Amerika (legfőképp Argentína), Nyugat-Kína és Délkelet-Ázsia egyes részei a vizsgált időszakban az átlagosnál csapadékosabbak voltak. Az Amerikai Egyesült Államokban rekord csapadékot hozott az időszak, azaz a 2017. január – 2017. október közötti időszak. Átlag közeli csapadék hullott Brazíliában, míg valamivel átlag feletti Délnyugat-Amerikában és Közép-Amerikában.

Indiában a monszon szezonban 5%-kal kevesebb csapadék hullott az átlagosnál. Európában, Olaszországban 2017-ben volt a legszárazabb január–szeptemberi időszak.³

³ http://www.met.hu/omsz/omsz_hirek/index.php?id=2050&hir=A_Meteorologiai_Vilagszervezet_elozetes_ertekelese_a_2017-es_ev_eghajlatarol (A letöltés ideje: 2018. 01. 22.)

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 2. szám

A 2017. ŐSZI ÉS TÉLI HÓNAPOKBAN BEKÖVETKEZŐ HIDROLÓGIAI EREDETŰ KATASZTRÓFÁK, KÁRESEMÉNYEK MAGYARORSZÁGON

2017. szeptember 16-án, Barcsnál egy szupercella lépett be az országba, így Pécsre egy dél felől érkező vihar csapott le, éppen a pécsi karnevál időpontjában. A vihar hirtelen érkezett, és kísérője volt a jégeső is a hirtelen lezúduló nagy mennyiségű csapadék mellett. Több ezer embernek kellett az ítéletidő elől elmenekülni. Az esőelvezető csatornák nem tudták elvezetni a nagy mennyiségű csapadékot, így az utcán hömpölygött a víz.

3. ábra: Pécs belvárosában hömpölygő csapadékvíz

Forrás:

https://www.google.hu/search?q=p%C3%A9cs+%C3%B6z%C3%B6nv%C3%ADz&dcr=0&source=Inms&tbm=isch&sa=X&ved=0ahUKEwjf6qbG_u3YAhWEhiwKHxKqCuMQ_AUICigB&biw=1366&bih=656#imgrc=L49TBmeyOgEgOM: (2018. 01. 20.)

2017. október 29-én Nárcisz, az intenzív ciklon söpört végig Magyarországon. Az ország nagy részén több mint 100 km/órás szelet mértek, a Balatonnál 130 km/órás, Budapesten 125 km/órás szelet regisztráltak. A leginkább érintett területek közé Pest megye, Győr–Moson–Sopron megye, Bács–Kiskun megye és Fejér megye tartozott.

A legjellemzőbb károk a következők voltak: megbontott tetők, kidőlt kerítések, kidőlt fák, vagyontárgyak rongálódásai, beázás. A fák sok esetben lakóépületekre, villany- és távközlési vezetésekre dőltek. Sok helyen áramkimaradást is okozott a vihar.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 2. szám

Országos szinten jellemző volt, hogy a vihart követő napokban a katasztrófavédelem igen nagy számban (kb. 3700 bejelentés érkezett) hajtott végre viharkár-felszámolási tevékenységet (kidőlt fák, oszlopok, által okozott károk felszámolása, esővíz szivattyúzás lakóépületekből stb.)⁴

4. ábra: Fakidőlés okozta károk felszámolása Baranya megyében

Forrás: Baranya Megyei Katasztrófavédelmi Igazgatóság, a képet készítette: Dr. Kasza Anett

2017. december 17-én 2 vízügyi igazgatóság területén 230 km hosszú szakaszon I. fokú árvízvédelmi készültség volt érvényben.⁵ December 18-án a belvízzel elöntött területek nagysága 14 930 ha volt. Az igazgatóságok 6,4 millió m³ belvizet emeltek át.⁶

2017. december 19-én 4 vízügyi igazgatóság területén 566 km hosszon volt árvízvédelmi készültség elrendelve. 68 km hosszú szakaszon II. fokú és 498 km hosszon I. fokú.⁷ Belvízvédelmi készültség 8 vízügyi igazgatóság területén 42 szakaszon volt elrendelve.

2017. december 20-án 4 vízügyi igazgatóság területén, 654 km hosszon volt árvízvédelmi készültség elrendelve. Ebből 68 km hosszon II. fokú, 577 km hosszon I. fokú készültség volt. Az érintett vízfolyás a Bodrog, Csincse patak, Eger patak, Keleti-főcsatorna,

⁴ http://www.katasztrofavedelem.hu/index2.php?pageid=lakossag_esemeny_arhivum

⁵ <https://www.vizugy.hu/index.php?module=content&programelemid=1&id=1443> (A letöltés ideje: 2017. 12. 22.)

⁶ <https://www.vizugy.hu/index.php?module=content&programelemid=1&id=1446> (A letöltés ideje: 2017. 12. 22.)

⁷ Uo.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 2. szám

Laskó patak, Lónyay főcsatorna, Ronyva patak, a Sajó és a Tisza volt. Az alábbi vízfolyások jellemzői a következők voltak:⁸

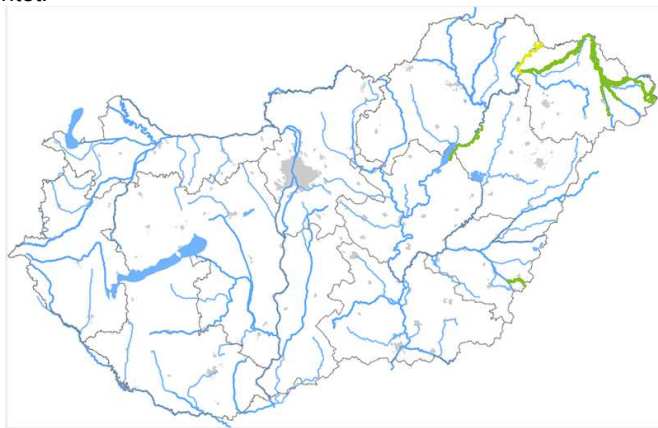
Túr: a levonuló árhullám Garbolcnál tetőzött 2017. december 17-én, 425 cm-es vízállással, amit lassú apadás követett.

Szamos: csak kisebb vízszintemelkedések jelentkeztek. A legmagasabb vízállás Csengernél volt, 2017. december 17-én, de nem érte el a készültségi szintet.

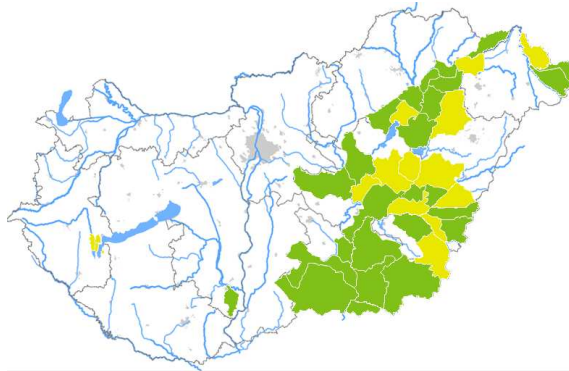
Kraszna: Árhulláma 2017. december 18-án, Ágerdömajornál tetőzött 422 cm-es vízállással, ami így nem érte el az I. fokú készültségi szintet.

Bodrog: 2017. december 20-án 698 cm-es vízszinttel tetőzött Felsőbereckinél, ami majdnem elérte a III. fokú készültségi szintet.

Tisza: Záhonynál 552 cm-rel tetőzött 2017. december 19-én, ami nem érte el a II. fokú készültségi szintet.

⁸ <https://www.vizugy.hu/index.php?module=content&programelemid=1&id=1447> (A letöltés ideje: 2017. 12. 22.)

5. ábra: árvízvédelmi (fent) és belvízvédelmi (lent) készültségi fokozatok 2017. december 19-én
 Forrás: <https://www.vizugy.hu/index.php?module=content&programelemid=1&id=1446> (2017. 01. 22.)

ÖSSZEFÜGGÉSEK A CSAPADÉKJELLEMZŐK ÉS A BEKÖVETKEZETT ÁRVÍZI HELYZETEK KÖZÖTT

2017. december közepén a Felső-Tisza vízgyűjtő Kárpátaljai területén erős csapadéktevékenység alakult ki. Átlagosan 50 mm eső hullott, de helyenként extrém mennyiségű csapadékok is jelentkeztek.

A lefolyó víz mennyiségét növelte a hegyekben jelenlévő hó olvadása és lefolyása. A lehullott csapadékmennyiség kb. 2/3-a hullott eső, kb. 1/3-a pedig hó formájában. Területi átlagban a Sajó vízgyűjtőjén 2,3 mm (max. 6,1 mm), a Hernádon 1,6 mm (max. 9,6 mm), a Bódván 0,8 mm (max. 2,2 mm) csapadékot mértek.⁹

Belvízi helyzet tekintetében kiemelendő, hogy a beregi belvízrendszerben 2017. december 12-től több napon keresztül 50 mm-t meghaladó csapadék hullott, ezért emelkedtek meg jelentősen a vízszintek a belvízelvezető csatornáknban.

A 2017. ŐSZI ÉS TÉLI HÓNAPOKBAN BEKÖVETKEZŐ HIDROLÓGIAI EREDETŰ KATASZTRÓFÁK, KÁRESEMÉNYEK A VILÁGBAN

2017 szeptemberében számos országban pusztított itéletidő. 2017 szeptemberében az Amerikai Egyesült Államok délkeleti részén, illetve a Karib-térség egyes szigetcsoportjain

⁹ <https://www.vizugy.hu/index.php?module=content&programelemid=1&id=1446> (A letöltés ideje: 2017. 12. 22.)

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 2. szám

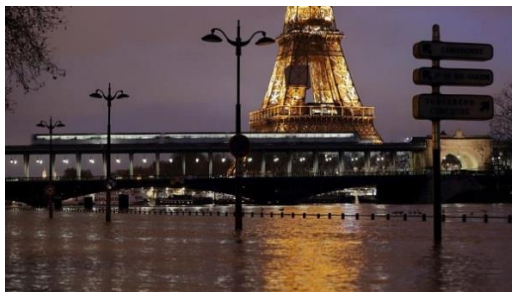
söpört végig az Irma hurrikán, közel 300 km/órás szélsőséggel. Ezzel a második legintenzívebb atlanti-óceáni hurrikán volt. A viharos szél által felkorbácsolt tenger elöntötte a partvidéket. Helyenként még a parttól több száz méterre is víz alá kerültek utcák. Jelentős károk keletkeztek az épített környezetben, a természetes környezetben, a mezőgazdaságban. A távközlési- és az áramszolgáltatás napokig szünetelt – Floridában csaknem a lakosság fele maradt áram nélkül –, és nem utolsósorban halálos áldozatokat is követelt a vihar. A Karib-térséget ezután még a Maria hurrikán is sújtotta, mely hasonló pusztítást végzett.

2017. szeptember 10-én heves esőzés következtében Livornóban (Olaszországban) víz és sártenger árasztotta el az utcákat. 2 óra alatt 250 mm csapadék esett. Halálos áldozatokat is követelt a vihar, és a város jelentős részén megszűnt a víz- és áramellátás. Livornón kívül több várost is elért a vihar pusztítása, például Pisát és Rómát is.

2017. szeptember 11-én heves esőzések miatt több horvát várost is elöntött a víz. Zadarban két óra alatt 190 mm-nyi eső esett, mely több mint kétszerese a szeptember havi átlagos teljes csapadékmennyiségnek. Házakat, pincéket, garázsokat, bevásárlóközpontokat, temetőket és a városi kórházat is elárasztotta a víz. Nem volt áramellátás több kerületben.

2017. szeptember 17-én Románia nyugati részét sújtotta zivatarhullám és 100 km/órás szélviharok, mely halálos áldozatokat is követelt. A letört faágak, kidőlt fák autókat, ingatlanokat rongáltak meg, illetve villanyvezetékeket szakítottak le. Temesvár áram- és vízszolgáltatás nélkül maradt.

A 2017/2018-as télen, január elején Spanyolországban, Andalúziában intenzív havazás bénította meg a közlekedést. Németországban Kölnben megemelkedett a Rajna vízszintje a csapadékos időjárás következtében. Franciaországban is több folyó kilépett a medréből, köztük a Rajna is. Párizsban pedig a Szajna áradt január második felében.

6. ábra: A Szajna áradása Párizsban

Forrás: <http://hu.euronews.com/2018/01/24/elonhethi-parizst-az-arviz-letoltés-ideje>: (2018. 01. 24.)

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 2. szám

ÖSSZEFOGLALÁS

Cikkemben Magyarország – és néhány szélsőséges időjárás esemény bemutatásán keresztül más országok – hidrológiai eredetű katasztrófaveszélyeztetettségét mutattam be a 2017 szeptemberétől 2018 januárjáig tartó időszakban hulló extrém mennyiségű és intenzitású csapadékhullás tükrében.

Összességében elmondható, hogy a vizsgált időszakban hazánkban kevés és kis mértékű hidrológiai eredetű káresemény (árvíz, belvíz, villámárvíz, aszály) történt. A hirtelen lezúduló nagy mennyiségű csapadékkal járó viharok szeptember és október hónapokban nagy pusztítással jártak.

A folyóink vízgyűjtőterületén hulló nagy mennyiségű csapadék december második felében számos folyónkon vízszintemelkedést, áradást okozott, de nagy árvíz egyiken sem sújtotta az országot.

Katasztrófavédelmi szempontból kiemelendő hogy, – mind a hazánkban, mind pedig külföldön – bekövetkező időjárás szélsőségek, extrém csapadékmennyiség hullásának hatására az esetek döntő többségében ugyanazok a jellemző károk keletkeztek: a vízelvezető csatornák telítettsége miatt utcákon hömpölygő víz, fakidőlések, felsővezeték-szakadások, a közlekedésben bekövetkező fennakadások, az áramszolgáltatás szünetelése. Tehát ezek azok a károk, melyek a hirtelen lezúduló nagy mennyiségű csapadék hatására azonnal, lokálisan következnek be, szemben a – hagyományos értelemben vett – hidrológiai eredetű katasztrófákkal, melyek nem minden esetben alakulnak ki azonnal (kivéve villámárvíz). és nem is feltétlenül a csapadékhullás helyén, lokálisan okoznak problémát.

Úgy gondolom, hogy a hirtelen lezúduló nagy mennyiségű csapadék és a hidrológiai eredetű katasztrófák kialakulása és jellemzői közötti összefüggések – a hazai éghajlatváltozás tükrében – hosszú távon vizsgálva tudnak objektív módon kirajzolódni. A hosszú távú elemzések után lehet majd a 10-20 évvel ezelőtti hazai éghajlatváltozással kapcsolatos scenáriók „beválás vizsgálatának” tekinteni kutatásomat, ami a hazánkban lehulló csapadékmennyiséget és a bekövetkező hidrológiai eseményeket rögzíti.

FELHASZNÁLT IRODALOM

1. Láng István, Csete László, Jolánkai Márton: VAHAVA Jelentés, 2005. http://net-rix.mta.nsd.sztaki.hu/mta_hirei/vahava-jelentes-14281/
2. Molnár Ágnes – Gácsér Vera: Szélsőséges éghajlat – szeszélyes időjárás. <http://docplayer.hu/40583518-Tanulmany-szemle-kritika-gelencser-andras-eloszo-3.html>
3. Prof. Dr. Padányi József – Dr. Halász László: A klímaváltozás hatásai. NKE, 2012. https://www.uni-nke.hu/document/uni-nke-hu/padanyi_klimavaltoz_tanulm.pdf

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 2. szám

4. Ambrusz József: A természeti csapásokat követő helyreállítás rendészeti aspektusai. In: Gaál Gyula, Hautzinger Zoltán (szerk.): Modernkori veszélyek rendészeti aspektusai. Magyar Hadtudományi Társaság Határőr Szakosztály Pécsi Szakcsoport, Pécs, 2015, (Pécsi Határőr Tudományos Közlemények;16) 97–103.
5. <http://www3.vizugy.hu/hu/th-arvizvedelem-1>
6. http://met.hu/ismeret-tar/erdekesssegek_tanulmanyok/index.php?id=1885
7. https://www.met.hu/omsz/OMSZ_hirek/index.php?id=2079&hir=A_2017-es_ev_globalisan_a_2.,_a_hazai_rangsorban_a_13._legmelegebb
8. www.met.hu/idojaras/aktualis_idojaras/megfigyeles/csapadek
9. Országos Meteorológiai Szolgálat adatai <http://www.origo.hu/itthon/20171202-meteorologiai-szolgalat-csapadekos-volt-az-idei-osz.html>
10. http://www.met.hu/omsz/OMSZ_hirek/index.php?id=2050&hir=A_Meteorologiai_Vilagszervezet_elozetes_ertekelese_a_2017-es_ev_eqhajlatarol
11. https://www.google.hu/search?q=p%C3%A9cs+%C3%B6z%C3%B6nv%C3%ADz&dcr=0&source=lnms&tbn=isch&sa=X&ved=0ahUKEwif6qbG_u3YAhWEhi-wKHXXqCuMQ_AUICigB&biw=1366&bih=656#imgrc=L49TBmeyOgEqOM
12. http://www.katasztrofavedelem.hu/index2.php?pageid=lakossag_esemeny_arhivum
13. <https://www.vizugy.hu/index.php?module=content&programelemid=1&id=1443>
14. <https://www.vizugy.hu/index.php?module=content&programelemid=1&id=1446>
15. <http://hu.euronews.com/2018/01/24/elonhtheti-parizst-az-arviz>

KUI LÁSZLÓ¹**A határellenőrzés elveinek és követelményeinek érvényesülési lehetőségei Magyarországon****Applying Border Control Principles and Requirements in Hungary****Absztrakt**

A tömeges méretű irreguláris migrációs folyamatok kapcsán Európa-szerte felértékelődött a rendészeti tevékenységen belül a határellenőrzési tevékenység szerepe. A külső határokon végzett ellenőrzések az Európai Unió biztonságának egyik legfőbb garanciáját jelentik. A határellenőrzéssel szemben támasztott követelményrendszer vizsgálatával átfogóan megismerhető a határellenőrzés célja, valamint a végrehajtását megalapozó elvek rendszere. A magyar határellenőrzésben, határrendészetben működő elvek és a határellenőrzéssel, határrendészettel szemben támasztott követelmények nem új keletűek, kidolgozásuk már évtizedekkel ezelőtt megtörtént, azonban megállapítható, hogy a kor követelményeinek megfelelő változásokkal vagy akár változatlan formában továbbra is jelen vannak napjaink határrendészetében is.

Kulcsszavak: határrendészet, határellenőrzési elvek, határrendészettel szemben támasztott követelmények, határőrizeti célú ideiglenes biztonsági határzár

Abstract

The importance of border control activities within the policing activity has increased across Europe due to the irregular mass migration flows. Controls performed at the external borders constitute a main guarantee of safety and security in the European Union. The objective of border controls and the set of principles underpinning its

¹ Nemzeti Közszolgálati Egyetem Rendészettudományi Kar Határrendészeti Tanszék – National University of Public Service Faculty of Law Enforcement Border Police Department E-mail: kui.laszlo@uni-nke.hu, ORCID: 0000-0001-6411-4179

A mű a KÖFOP-2.1.2-VEKOP-15-2016-00001 azonosító számú, "A jó kormányzást megalapozó közszolgálat-fejlesztés" című kiemelt projekt keretében működtetett Ludovika Kutatócsoport „Magyarország schengeni belső határain a határellenőrzés ideiglenes visszaállításának feltételrendszere” kere-tében, a Nemzeti Közszolgálati Egyetem felkérésére készült.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 2. szám

execution can comprehensively be known through examining the system of requirements set out for border controls. Principles and requirements set out for the Hungarian border control and border police practice are not new, they were elaborated decades ago. It shall be noted, however, that they are still present in today's border policing practice either with modifications in compliance with the age requirements or remaining unchanged.

Key words: border police, border control principles, border police requirements, temporary technical barrier

BEVEZETÉS

A 2015-ben bekövetkezett irreguláris migrációs válság Európa-szerte ráirányította a figyelmet a határellenőrzés kérdéseire, az Európai Unió és tagállamai határellenőrzési rendszerének működésére, határellenőrzési eljárásaira.² A szabadságon, a biztonságon és a jog érvényesülésén alapuló schengeni térség létrehozásának alapeszméje, a térségen belül élők szabad mozgásának, munkavállalásának, az oktatási intézmények szabad megválasztásának lehetősége a belső határokon történő határellenőrzés megszüntetésével megvalósult, azonban a belső határok ellenőrzésének megszűnése révén olyan biztonsági deficit keletkezett, amely többek között a külső határok szigorúbb és egységes szintű ellenőrzését követelte meg.³ A mára már hatályon kívül helyezett, 562/2006 EK rendelet preambulumban már 2006-ban megfogalmazódott, hogy a külső határok mentén végzett határellenőrzési tevékenység közösségi érdek, illetve a határellenőrzésnek elő kell segítenie az illegális bevándorlás és az emberkereskedelem elleni küzdelmet, valamint a tagállamok belső biztonságát, közrendjét, közegészségügyét és nemzetközi kapcsolatait fenyegető veszélyek elhárítását az alapvető jogok tiszteletben tartása mellett.⁴ Tagállamokról és ennek alapján közösségről lévén szó, a szolidaritás elve alapján a határellenőrzésnek nemcsak egy-egy állam saját biztonságát kell garantálnia, hanem az összes többi tagállamét is, ahová a külső határok átlépését követően bárki szabadon beutazhat.⁵

² Ritecz György – Sallai János: A migráció trendjei, okai és kezelésének lehetőségei 2.0 Hanns Seidel Alapítvány, Budaörs, 2016.

³ Kovács Gábor: A határrendészetben ható törvényszerűségek és elvek érvényesülése az illegális migráció elleni küzdelemben. In: Gaál Gyula, Hautzinger Zoltán (szerk.): Modernkori veszélyek rendészeti aspektusai. Pécs, 2015 (Pécsi Határőr Tudományos közlemények 16), 221–231.

⁴ Az Európai Parlament és a Tanács 562/2006/EK rendelete (2006. március 15.) a személyek határátlépésére irányadó szabályok közösségi kódexének (Schengeni határ-ellenőrzési kódex) létrehozásáról.

⁵ Balla József: Magyarország schengeni belső határain a határellenőrzés ideiglenes visszaállítási feltételeinek kutatása. In: Gaál Gyula, Hautzinger Zoltán (szerk.): Szent Lászlótól a modernkori magyar rendészettudományig. Pécs, 2017 (Pécsi Határőr Tudományos Közlemények, 19), 320.

Az irreguláris migrációhoz jellemzően számos, biztonsági kockázatot jelentő egyéb jogellenes cselekmény is társul, illetve a személyek folyamatos áramlása országok, régiók között önmagában is konfliktusokat generál.⁶ A 2015-ös, majd az azt követő migrációs folyamatok, illetve a terrorfenyegetettség kézzelfogható növekedése kapcsán rá kellett ébredni arra a tényre, hogy az addig alkalmazott határellenőrzési rendszerben változtatásokra – akár szigorításokra is – szükség van annak érdekében, hogy megvalósulhassanak a határellenőrzéssel szemben támasztott, fentebb ismertetett követelmények, amelyek közül napjainkban a biztonság áll az első helyen. Ennek a változási folyamatnak csak az egyik kézzelfogható állomása az EU 2017/458. számú rendeletében megfogalmazott ún. „szisztematikus határforgalom-ellenőrzés” bevezetése, amely a gyakorlatban a szabad mozgás uniós jogával rendelkező személyek esetében határellenőrzési nyilvántartásokban való ellenőrzést vezetett be a külső határokon történő be- és kiutazáskor.⁷

Mivel a külső határokon végzett ellenőrzés továbbra is az Európai Unió és 500 millió polgára hosszú távú biztonsága szavatolásának biztosítékát jelenti, indokoltnak tűnik a határellenőrzés elv- és követelményrendszerének részletesebb vizsgálata és bemutatása.

1. A TÉMÁHOZ KAPCSOLÓDÓ ALAPFOGALMAK

A Rendészettudományi Szószedet egyik általános vonatkozású megközelítése szerint az elv egy adott rendszerben alapul szolgáló objektív, egyetemes, tartósan ható, tendencia jelleggel érvényesülő alapvetést jelent.⁸ A szószedet nem határozza meg a határellenőrzési elv fogalmát, azonban ha a fent szereplő elv definíciót a határellenőrzési tevékenységre levetítjük, a határellenőrzési elvet, mint fogalmat a határellenőrzés alapjául szolgáló és abban tartósan ható, a határellenőrzés természetéből fakadó egyetemes alapvetésként határozhatjuk meg.

A határellenőrzéssel szemben támasztott követelmények⁹ viszont – közösségi, állami, társadalmi – igényeket, jogos elvárásokat jelentenek, amelyek megalapozottan elvárhatóak a határellenőrzéstől, mint tevékenységtől. Mindezek alapján a határellenőrzés elvei a tevékenység alapjául szolgálnak, alapvetően meghatározzák annak jellegét, a stratégiát, a végrehajtandó eljárásokat és a végrehajtáshoz alkalmazott eszközrendszert, míg a követelmények azt mutatják meg, hogy a tevékenység milyen célt szolgál, milyen elvárásoknak kell,

⁶ Hautzinger Zoltán: Személyek a migráció szabályozásáról. AndAnn Kft., Budapest, 2016, 9.

⁷ Az Európai Parlament És A Tanács (EU) 2017/458 Rendelete (2017. március 15.) az (EU) 2016/399 rendeletnek a külső határokon a releváns adatbázisok lekérdezésével végzett ellenőrzések megerősítése tekintetében történő módosításáról, 1. cikk.

⁸ Rendészettudományi szószedet, a magyar rendészeti szervek által gyakrabban alkalmazott szakmai szócikkek gyűjteménye. Készült az IRM Oktatási Főigazgatóság, valamint a Magyar Rendészettudományi Társaság, megbízásából, Budapest, 2008.

⁹ Fórizs Sándor a Rendészet, határrendészet című publikációjában elemzi a lehetséges követelmények társadalmi és gazdasági háttérét. Fórizs Sándor: Rendészet, határrendészet, *Belügyi Szemle*, 63 (2015/12), 106-116.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 2. szám

hogy megfeleljen. „Minden rendészeti (határrendészeti) tevékenység alapja a törvények betartása és betarttatása” ez a határrendészetben alapelv.¹⁰

A határellenőrzés fogalmát egzaktan definiálja az Európai Parlament és a Tanács EU 2016/399 rendelete a személyek határátlépésére irányadó szabályok uniós kódexéről (a továbbiakban: Schengen-kódex). A Schengen-kódex alapján a határellenőrzés a határon végzett, a határforgalom-ellenőrzésből és határőrizetből álló tevékenység, kizárólag a határ átlépésére irányuló szándék vagy az átlépés esetén, minden más októl függetlenül.¹¹ A fogalom meghatározás alapján látható, hogy a határellenőrzés a határforgalom-ellenőrzési és a határőrizeti elemeket együttesen foglalja magába, és nemcsak kizárólag az egyik, vagy másik elemet takarja, illetve a határellenőrzésen belül e két elem egymáshoz képest mellérendelt viszonyban áll. A fogalomban szereplő „határ” megnevezés alatt értelemszerűen a tagállamok külső határai értendők. Mindezekből következően a határforgalom-ellenőrzés és a határőrizet azonos súlyt képvisel a schengeni térség biztonságának fenntartása és az azt fenyegető veszélyek elhárításának szempontjából. Figyelemre méltó ugyanakkor, hogy ha részletesebben megvizsgáljuk az európai integrált határigazgatással összefüggő legalapvetőbb dokumentumok (schengeni katalógus, Schengen-kódex, határőrök gyakorlati kézikönyve) ajánlásait, illetve az azokban meghatározott kötelezettségeket, azt tapasztalhatjuk, hogy mindezek döntő többsége a határforgalom-ellenőrzési tevékenységre irányul, amely mellett aránytalanul kisebb mértékben esik szó a határőrizetről.

A határellenőrzés fogalmi elemei közül a határforgalom-ellenőrzés a Schengen-kódex szerint olyan, a határátkelőhelyeken végzett ellenőrzés, amely annak megállapítására irányul, hogy a személyek, beleértve a birtokukban lévő közlekedési eszközöket és tárgyakat, beléptethetőek-e a tagállamok területére, illetve elhagyhatják-e azt. Ezzel szemben a határőrizet a határátkelőhelyek közötti határszakaszok őrizetét jelenti, valamint a határátkelőhelyek hivatalos nyitvatartási időn túli őrizetét, amelynek célja a határforgalom-ellenőrzés megkerülésének megakadályozása. Mindezek alapján a határellenőrzésen belül két fő, jól megkülönböztethető tevékenységrendszer különíthető el, amelyek egyébként azonos célra – az államhatár jogellenes átlépésének megakadályozására – irányulnak, ugyanakkor ez különböző „helyszíneken” történik, ebből kifolyólag eltérő jellegű tevékenységet és eszközrendszert feltételeznek. Különbség érzékelhető még a határforgalom-ellenőrzés és a határőrizet gyakorlati végrehajtásában abban a tekintetben is, hogy amíg a határforgalom-ellenőrzés végrehajtása a legapróbb részletekig szabályozott, addig a határőrizet végrehajtása során a

¹⁰ Kovács Gábor: A határrendészetben ható törvényszerűségek és elvek érvényesülése az illegális migráció elleni küzdelemben. In: Gaál Gyula, Hautzinger Zoltán (szerk.). Modernkori veszélyek rendészeti aspektusai. 380 p. Pécs: Pécsi Határőr Tudományos közlemények 16., 2015. p. 226.

¹¹ AZ Európai Parlament és a Tanács (EU) 2016/399 rendelete (2016. március 9.) a személyek határátlépésére irányadó szabályok uniós kódexéről (Schengeni határ-ellenőrzési kódex), 2. cikk, Fogalom-meghatározások.

tagállamok javarészt saját elhatározásuk alapján járulnak hozzá a schengeni térség belső biztonságához.¹²

Az alapfogalmak tisztázása és elemzése alapján összegzésként megállapítható, hogy a határellenőrzés elvei annak működését meghatározó olyan alapvető törvényszerűségek, amelyek érvényesülése biztosítja a határellenőrzéssel szemben támasztott követelményeknek való megfelelést. A határellenőrzés tartalmi elemei (határforgalom-ellenőrzés, határőrizet) jellegükből adódóan esetenként eltérő elvek megvalósulását feltételezik, azonban a határellenőrzésnek homogén egészet képezve kell megfelelnie a vele szemben támasztott követelményeknek.

2. A HATÁRELLENŐRZÉSSEL SZEMBEN TÁMASZTOTT KÖVETELMÉNYEK ÉS ÉRVÉNYESÜLÉSÜK

A továbbiakban a tanulmány címében az elvek és követelmények tekintetében felállított logikai sorrendet szándékosan megfordítva tekintsük át először a határellenőrzéssel szemben támasztott követelményrendszert, mivel ennek megismerése révén juthatunk el az elvek mögött húzódó jelentések és az elvek tartalmának pontosabb megértéséhez. Kovács Gábor tanulmányaiban részletesen foglalkozik ezekkel a kérdésekkel.¹³

A bevezető részben elhangzottak alapján azt mondhatjuk, hogy a határellenőrzéssel szemben támasztott követelmények röviden és egyszerűen megfogalmazhatók, nevezetesen a határellenőrzésnek hatékonyan kell fellépnie az illegális bevándorlással szemben, és garantálnia kell a tagállamok belső biztonságát.¹⁴ Azonban mivel a határellenőrzés az európai integrált határigazgatás (IBM) egyik dimenzióján belül megjelenő ún. négylépcsős belépés-ellenőrzési modell¹⁵ harmadik lépcsőjében helyezkedik el, és szerves kapcsolatban áll az IBM egyéb dimenzióival és a négylépcsős-belépés ellenőrzési modell többi lépcsőjével, szükségesnek tartom a követelményrendszer IBM-szemléletű megközelítését. Ezen kívül a határellenőrzés feladat- és eszközzrendszerének összetettsége is indokoltá teszi a követelmények részletesebb vizsgálatát és kifejtését.

A schengen-katalógus – amely ajánlásokat és legjobb bevált gyakorlatokat fogalmaz meg a határigazgatással kapcsolatban – a külső határellenőrzésre vonatkozó első részben

¹² Balla József– Kui László: A határőrizeti célú ideiglenes biztonsági határzár és határőrizetre gyakorolt hatásai. *Hadtudományi Szemle*, X (2017/1), 233.

¹³ Kovács: i. m. 221–231.; Kovács Gábor: A határrendészetben ható néhány általános elv fejlődése és változása „Schengen” után. *Magyar Rendészet*, 8 (2008/1-2), 131–144.

¹⁴ A kérdés vizsgálatának bonyolultságát taglalja többek között Ritecz György: Az irreguláris migráció kezelés fejlődése, fejlődés-e? In: Gaál Gyula – Hautzinger Zoltán (szerk.): Pécsi Határőr Tudományos Közlemények XIX., Pécs, 2017, 287–292.

¹⁵ Kui László: A tömeges méretű illegális migráció rendészeti kezelésének helyzete Magyarországon. *Magyar Rendészet*, 16 (2017), 46.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 2. szám

részletesen kifejti azokat a követelményeket, amelyek az IBM keretein belül történő megvalósítása európai uniós szinten és tagállami szinten egyaránt indokolt. Ezen követelmények közül az alábbiakat tartom a legfontosabbaknak:¹⁶

- A professzionalizmus követelménye. Mivel a határigazgatás nagyfokú professzionalizmust igénylő feladat, minden tagállamban egyetlen – nem katonai – hatóságnak kell hatáskörrel rendelkeznie az integrált határigazgatási koncepció végrehajtására. A határellenőrzés terén külön centralizált parancsnoklásra, ellenőrzésre, felügyeletre és utasításokra van szükség.
- A határellenőrzési hatáskörrel rendelkező hatóságnak – amely jellemzően a határőrség vagy a határrendészet – centralizált és átlátható felépítésű szervezetnek kell lennie. A hatáskörrel rendelkező hatóság központi, regionális és helyi szintű egységei között közvetlen parancsnoki láncnak kell lennie, biztosítva ezzel a határellenőrzés egységes megközelítését, a tervezési és képzési rendszer egységességét, valamint a kiterjedt és gyors adatáramlást valamennyi szervezeti szinten. Az integrált határigazgatási koncepció¹⁷ egy hatóság által történő végrehajtása Magyarország tekintetében megvalósul, mivel egy hatóság (a rendőrség) hatáskörébe vannak delegálva a határrendészeti feladatok. Ugyanakkor nemzeti specialitás, hogy a menekültügyi válsághelyzettel összefüggésben a Magyar Honvédség is szerepet kapott a határrendészeti feladatok terén a honvédelemről és a Magyar Honvédségről, valamint a különleges jogrendben bevezethető intézkedésekről szóló törvény alapján.¹⁸ A magyar példa nem egyedülálló jelenség Európában,¹⁹ például Franciaországban és Belgiumban a terrorfenyegetettség miatt katonai erők hajtanak végre járőrözési feladatokat a közterületeken. Mindezek alapján megállapítható, hogy egyes európai államok rendészeti jellegű problémákat (tömeges méretű irreguláris migráció, közterületek rendjének védelme) katonai jellegű eszközökkel kívánják orvosolni. A határrendészeti hatóság hármastagozódású felépítése szintén érvényesül Magyarországon, mivel a rendőrség tagozódási rendszerének megfelelően a határrendészeti szolgálati ág is helyi, területi és központi szintű szervekre tagozódik, illetve egységes a tervezési és képzési rendszer is.

¹⁶ A külső határellenőrzésre, kiutasításra és visszafogadásra vonatkozó európai uniós schengeni katalógus. Első rész: Külső határellenőrzés.

¹⁷ Ritecz György: IBM vagy nem IBM? Avagy gondolatok egy prédikátor nyomán. *Magyar Rendészet*, 2014/3, 55–75.

¹⁸ A honvédelemről és a Magyar Honvédségről, valamint a különleges jogrendben bevezethető intézkedésekről szóló 2011. évi CXIII. törvény 36. § 1. bekezdés h) pontja alapján a menedékgjogról szóló törvény szerinti tömeges bevándorlás okozta válsághelyzet idején a Magyar Honvédség fegyverhasználati joggal közreműködik az államhatár őrzésében, az államhatár rendjét közvetlenül veszélyeztető konfliktushelyzet és a tömeges méretű migráció kezeléséhez szükséges intézkedések végrehajtásában, valamint az államhatár rendje ellen irányuló erőszakos cselekmények elhárításában.

¹⁹ Kovács Gábor: A rendvédelmi szervek szervezete és vezetési rendszere. In: Schweickhardt Gotthilf (szerk.): A katasztrófavédelem vezetési módszertani kézikönyve. Nemzeti Közsolgálati Egyetem, Budapest, 2014, 17–56.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 2. szám

- A határigazgatás legfontosabb jogalapjait a közösségi jogi aktusok kell, hogy jelentsék, nemzeti szinten azonban szükség van kiegészítő jogszabályokra – többek között a határőrségre, az idegenrendészetre és a bevándorlásra, valamint az adatvédelemre vonatkozóan – az integrált határigazgatási koncepció teljes körű végrehajtásához. A szomszédos harmadik országokkal és a származási országokkal megállapodásokat – határmegállapodásokat, kishatárforgalmi megállapodásokat és visszafogadási megállapodásokat – kell kötni. Ezen kívül az illegális határátlépést törvény által büntetendővé kell nyilvánítani. Mindezek a követelmények magyar tekintetben teljes egészében érvényesülnek, a közösségi jogszabályok és ajánlások alapján a jogharmonizáció követelményének figyelembe vétele jól nyomon követhető a rendőrségi tevékenységgel és az azon belül is a határrendészettel, idegenrendészettel összefüggő nemzeti jogszabályok, rendőrségi belső normák tekintetében, illetve valamennyi határviszonylatban rendelkezünk kétoldalú megállapodással a határrendi, határforgalom-ellenőrzési és visszafogadási feladatokkal összefüggésben. Az illegális határátlépésekkel összefüggő szankciórendszer kétirányú, mivel jogszabály szerint alapvetően kétfajta elkövetési magatartás létezik, amelyek közül az egyik szabálysértésnek, a másik pedig bűncselekménynek minősül. A szabálysértésekről, a szabálysértési eljárásról és a szabálysértési nyilvántartási rendszerről szóló 2012. évi II. törvény 204. §-a alapján az államhatár engedély nélküli vagy meg nem engedett módon történő átlépése, vagy annak kísérlete szabálysértésnek minősül.²⁰ A bűncselekményi alakzat kifejezetten a határőrizeti célú ideiglenes határzárhoz kapcsolódik, mivel a Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvény 352/A. §-a alapján, aki Magyarországnak az államhatár rendje védelmét biztosító létesítmény által védett területére a létesítményen keresztül jogosulatlanul belép, büntett miatt alapesetben három évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.²¹
- A határrendészeti feladatokat egyértelműen kijelölő nemzeti határigazgatási stratégiát kell kidolgozni, iránymutatásul a nemzeti, regionális és helyi szintű érintett egységeken belüli fejlesztéshez és tervezéshez. A stratégiának a munkakörnyezet, a kockázatok és a fenyegetések értékelését, a szükséges erőforrások elemzését, valamint cselekvési és fejlesztési terveket kell magában foglalnia. E követelmény érvényesülése 2017-el bezárólag valósul meg, mivel a rendőrség határrendészeti szolgálati ága a 2012–2017 közötti időszakra vonatkozóan rendelkezik határrendészeti szakmai stratégiával,²² a következő időszakra vonatkozó stratégia felállítása fontos feladatként jelentkezik a jövőre nézve.

²⁰ A szabálysértésekről, a szabálysértési eljárásról és a szabálysértési nyilvántartási rendszerről szóló 2012. évi II. törvény, 204. §.

²¹ A Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvény, 352/A. §.

²² Az általános rendőrségi feladatok ellátására létrehozott szerv határrendészeti szakmai stratégiája (2012–2017), az országos rendőrfőkapitány által 29000/28714-9/2011. Ált. számon 2011. október 27-én jóváhagyva.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 2. szám

- A határrendészeti feladatokat ellátó személyeknek alapvetően kifejezetten erre kiképzett személyeknek kell lenniük. Magyarországon érvényesülő követelmény, a határrendészeti szakképzés megvalósul a középfokú határrendészeti képzésben és a felsőfokú bachelor és master szintű határrendészeti képzésben egyaránt, ugyanakkor főleg a végrehajtó állománynak a Rendőrségi Törvényből adódó általános rendőrségi feladatok ellátása kapcsán pl. a közlekedésrendészeti, szabálysértési, közigazgatási hatósági tevékenységgel összefüggő ismeretekkel és képzettséggel is kell rendelkeznie. Mindemellett a határrendészeti végrehajtó állomány különböző alap- és szinten tartó képzések keretében felkészítésre kerül kutyavezetői, okmányvizsgálói, gépjárművizsgálói, idegenrendészeti ügyintézői feladatok ellátására, valamint idegen nyelvi és módszertani képzések is végrehajtásra kerülnek.
- A határon átnyúló bűncselekmények felderítése érdekében különösen nagy figyelmet kell fordítani a gyanús személyek vagy tárgyak ellenőrzési eljárására. A személyi állománynak meg kell ismernie a határon átnyúló bűnözés kockázati mutatóit, kockázati profiljait és tipikus működési módját. A személyi állomány tagjainak ismerniük kell továbbá a megfigyelés és ellenőrzés tárgyát képező konkrét célpontokat is. Szintén érvényesülő követelmény, a kockázatelemzési tevékenységet központi és területi, kifejezetten ebből a célból létrehozott szervezeti elemek végzik, helyi szinten pedig valamennyi határrendészeti kirendeltség állományában ki lett jelölve olyan személy, aki alapfeladatainak ellátása mellett végzi a kockázatelemzést a határforgalom-ellenőrzési és határőrizeti tevékenységgel összefüggésben. A kockázatelemzési tevékenység „végtermékeként” elkészülő helyzetképeket havi rendszerességgel, a konkrét ügyekhez, új elkövetési módszerekhez kapcsolódó elemzéseket pedig soron kívül is eljuttatják a végrehajtó állomány számára elektronikus formában, illetve a szolgálati eligazítások alkalmával személyre szabottan, szóban is. A konkrét bűnügyekhez kapcsolódó célpontok azonosítása és a realizálás érdekében az információk végrehajtókhoz történő lejtuttatása a bűnügyi szervek (Készenléti Rendőrség Nemzetközi Bűnözés Elleni Főosztály Kiemelt Migrációs Ügyek Osztálya, megyei migrációs ügyek osztályai) feladatkörébe tartozik, a bűnüldözési érdekek figyelembe vétele mellett.
- A kockázatelemzési tevékenységgel összefüggésben mindenképpen hangsúlyozandó a kockázatelemzésen alapuló profilalkotás fontossága, mivel a határrendészeti végrehajtó állománynak az általános helyzetudatosság kérdéskörében tisztában kell lennie az egyes jogellenes cselekmény kategóriákhoz kötődő, kockázatot jelentő személyi körrel és a jellemző elkövetési módszerekkel. Mindezek érdekében a határrendészeti szolgálati ágon belül központi, területi és helyi szinten is kidolgozásra kerültek a különböző jogellenes – elsősorban irreguláris migrációhoz kötődő – cselekmények elkövetői profiljai. Az elkövetői profiljellemezők (pl. állampolgársági kategóriák, nem, életkor, jogellenes cselekmények elkövetése során alkalmazott gépjármű-kategóriák, okmánykategóriák) egyben gyanúokként értelmezhetőek a határrendészeti állomány által, amelyek alapján célzottabb ellenőrzéseket képesek végrehajtani, akár a határforgalom-ellenőrzési, akár a határőrizeti tevékenység során.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 2. szám

- A határigazgatásnak olyan reagálási képességgel kell rendelkeznie, hogy adott esetben az erőforrások elosztását megfelelően ki tudják igazítani, és rendelkezésre álljanak a megfelelő tartalékok, személyzet és felszerelés a határ mentén vagy a határokon történt változásokra való reagáláshoz. 2004-ben, még a volt Határőrség működésének időszakában összevonásra kerültek a határőrizeti és határforgalmi kirendeltségek egy szervezet-típusba, határrendészeti kirendeltség megnevezéssel.²³ A szervezetkorszerűsítés egyik indoka a szervezeti elkülönülés megszüntetése mellett pontosan az volt, hogy a korábbi járőr és útlevelkezelői szolgálati formákat ellátó állomány egy szervezetben, határrendésztként lássa el a határőrizeti és határforgalom-ellenőrzési feladatokat. Mindez a gyakorlatban azt eredményezte, hogy a határrendészek alkalmassá váltak mindkét feladatrendszer ellátására, megteremtve ezzel az átjárhatóságot a szolgálati formák között, ezért lehetővé vált a kirendeltségen belüli erőkkal történő manőverezés. Meg kell említeni azonban, hogy az ilyen módon kialakított és működtetett szolgálati rendszer a végrehajtó állomány fizikai és pszichikai terhelését is megnöveli. Ez alatt azt értem, hogy akár egy adott szolgálaton belül is előfordulhat, hogy a határrendész útlevelkezelőként kezdi a szolgálatát, majd ha pl. az éjszakai időszakban lecsökken a határátkelőhely forgalma, átcsoportosítják járőr vagy hőkamera kezelői feladatra, majd a szolgálat befejező részében újra útlevelkezelői szolgálatot lát el, ha a hajnali óráktól újra megnövekszik a határforgalom mértéke. A leterheltség növekedése mellett véleményem szerint a szakmaiság is csorbát szenvedhet, mivel különösen a határforgalom-ellenőrzési tevékenység összetettsége és az azt befolyásoló folyamatos változások azt követelnék meg, hogy a határforgalom-ellenőrzést végzők megszakítások nélkül, folyamatosan „benne legyenek” e tevékenységben.
- A reagáló képességet negatívan befolyásolja még egyebek mellett a magyar–román határviszonylat létszámihiánya, mivel Románia várható schengeni csatlakozása miatt e viszonylatban nem történtek létszámfejlesztések, illetve szintén a várható román schengeni csatlakozás miatt az itteni beosztások nem vonzóak a határrendész állomány számára, ezért minimális azoknak a hivatásosoknak a száma, akik ide jelentkeznének áthelyezésre. Az is megállapítható általánosságban a magyar–ukrán és a magyar–szerb határviszonylatokra vonatkozóan, hogy az itt működő határrendészeti kirendeltségek állományának létszáma bár elegendő az alapfeladatok ellátásához, azonban a rendszerben itt sincs komolyabb lehetőség tartalékok képzésére.
- A 2015-ben bekövetkezett tömeges méretű migrációs folyamatok további hiányosságokra mutattak rá, mivel a helyzet kezeléséhez szükséges létszámot az érintett megyei rendőr-főkapitányságok saját állománya nem tudta kiállítani, ezért szükségessé vált más megyei rendőr-főkapitányságok csapatszolgálati századainak, a Készenléti Rendőrség erőinek, sőt a Magyar Honvédség állományának alkalmazása. A migráció

²³ Ritecz György: Határőrizet a rendszerváltástól napjainkig. In: Pósan László, Veszprémy László, Boda József, Isaszegi János (szerk.): Őrzők, vigyázatok a határra! Határvédelem, határőrizet, határvadászok a középkortól napjainkig. Zrínyi Kiadó, Budapest, 2017, 642–673.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 2. szám

kezelésében és a veszélyeztetettség szintekhez igazodó humán erőforrás biztosításában jelentkező problémákat a határőrizeti célú ideiglenes biztonsági határzár (a továbbiakban: IBH) kiépítése sem oldotta meg teljes körűen. A Balla Józseffel közösen szerzett, a határőrizeti célú ideiglenes biztonsági határzár határőrizetre gyakorolt hatásait vizsgáló tanulmányunkban²⁴ részletesen elemeztük e kérdést, amelynek alapján arra a következtetésre jutottunk, hogy önmagában az IBH rendszerbe állításával sem lehet maradéktalanul megvalósítani a folyamatos határőризetet, az IBH-hoz kapcsolódó élőerő igény továbbra is jelentős marad. Balla József a Magyar Honvédség határőrizeti rendszerben elfoglalt helyét elemző másik tanulmányában²⁵ szintén részletesen kifejtette az IBH és az irreguláris migrációval összefüggő jogellenes cselekmények összefüggéseit a statisztikai adatok alapján. A vizsgált adatokból egyértelműen kitűnt, hogy tömeges méretű irreguláris migrációs folyamatok bekövetkezése esetén az adott határszakasz őrizetért felelős szervezeti elem önállóan nem lehet képes az ilyen helyzetek kezelésére, illetve a valószínű mozgási irányok folyamatos átrendeződése miatt az állandó (állománytáblásított) létszám biztosítása sem jelent végleges megoldást.

- A határellenőризést a Schengen-kódexszel összhangban kell végezni. Feladataik ellátása során a határőröknek a Bizottság által kidolgozott „Határőrök gyakorlati kézikönyvében” (Schengeni kézikönyv) foglalt ajánlások és utasítások alapján kell eljárniuk.
- A határforgalom-ellenőризés taktikai szintjét tekintve a Határforgalom-ellenőризési Szabályzatról szóló 24/2015. (X. 15.) ORFK utasításban a különböző ellenőризési technológiákat meghatározó részekben egyértelműen szerepel, hogy a szabad mozgás uniós jogával rendelkező és a harmadik országbeli állampolgárok ellenőризését a Schengen-kódex és a Schengeni kézikönyv alapján kell végrehajtani.²⁶ A határőrizeti tevékenység tartalmi elemei szintén megfelelnek a fentebbi európai uniós ajánlásoknak és utasításoknak, illetve a schengeni katalógus által felsorolt legjobb bevált gyakorlatoknak. A határellenőризési tevékenység európai uniós elvárásoknak történő megfelelıőségét az a körülmény is alátámasztja, hogy 2006-tól kezdődően Magyarországon a schengeni értékelési mechanizmus keretén belül elvégzett ellenőризések nem tártak fel súlyos hiányosságot a magyar határellenőризési rendszer működésével kapcsolatban.
- A határőrizetet műszaki és elektronikus berendezésekkel támogatott álló vagy mozgó egységeknek kell végrehajtaniuk, amelyek a veszélyeztetettként számon tartott helyeket megfigyelik, illetve ott járőriznek. A felszerelésnek és az eszközöknek meg kell felelniük a határhelyzetnek.
- A határőrizet technikai támogatása a határellenőризési tevékenységben mindig kiemelt szerepet töltött be. A határellenőризés valamennyi szegmensére jellemző, hogy az azokban végzett tevékenységek markáns technikai-informatikai háttérrel követelnek meg.

²⁴ Balla – Kui: i. m. 230–236.

²⁵ Balla József: A Magyar Honvédség helye és szerepe a határőrizeti rendszerben. *Hadtudományi Szemle*, X (2017/1), 360.

²⁶ 24/2015. (X. 15.) ORFK utasítás a Határforgalom-ellenőризési Szabályzatról, 64., 69., 77. pontok.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 2. szám

A magyar határőrizet technikai támogatását vizsgáló tanulmányomban²⁷ külön foglalkoztam e kérdéssel, amelynek során megállapítottam, hogy a határőrizet technikai támogatottságának helyzete megfelel a kor technológiai színvonalának és az európai uniós elvárásoknak. Ugyanakkor folyamatosan szükséges az egyre újabb megoldások és fejlesztési lehetőségek keresése, valamint ehhez kapcsolódóan – mivel a technológia alkalmazása önmagában nem képes megfelelni a határőrizet kihívásainak – nagy hangsúlyt kell fektetni a különböző eszközök alkalmazásával összefüggő alap- és szinten tartó képzésekre. A határrendészeti szolgálati ág szempontjából fontos tényező a technikai támogatások terén a különböző európai uniós pályázatok forrásainak felhasználhatósága, amelynek révén a határország, majd az integrációt követően a rendőrség jelentős technikai fejlesztések megvalósítására volt képes. Az unós csatlakozásra történő felkészülési folyamat keretén belül nyitlak meg a PHARE és COP programok forrásai, amelyek terhére a 2000-es évek elején lehetővé vált stabil és mobil hőképfelderítő rendszerek, járművek, informatikai eszközök beszerzése.²⁸ Ezt követően a 2007-2013-as programozási időszakra megnyitlak az Európai Unió Külső Határok Alapjának forrásai, amelynek keretén belül a Rendőrség összesen 13,4 milliárd forint értékben kötött le forrásokat. A pályázatok során a teljesség igénye nélkül megvalósult 21 db digitális rendszerű stabil hőképfelderítő torony telepítése az ukrán és a szerb határviszonylatban, a mohácsi folyami határőrizeti rendszer és a Bácska Helikopterbázis létesítése, 12 db mobil hőképfelderítő jármű beszerzése, két pályázatban összesen 281 db járőr, terepjáró és csapatszállító gépjármű beszerzése, schengen buszok beszerzése, módszertani és szakértői képzések végrehajtása, de a határforgalom-ellenőrzéshez kapcsolódóan is jelentős műszaki és informatikai fejlesztésekre került sor.

- A következő, 2014-től indult és jelenleg is folyamatban lévő programozási időszak a Belső Biztonsági Alap pályázatait foglalja magában 2020. évi zárással, amelynek keretében a határigazgatási forrásigény 35,69 milliárd forintos összegként jelenik meg, amely szintén garanciát jelent a további jelentős fejlesztésekre és képzések végrehajtására.
- Meg kell említeni azonban, hogy az európai uniós pályázatok szabályrendszere hátrányt is jelentett, illetve jelenleg is hátrányt jelent a magyar – román határviszonylatban. Az Európai Unió pályázati szempontból „ideiglenes” schengeni külső határszakaszként kezeli a viszonylatot, ezért itt a pályázatok terhére csak kisebb és könnyen mobilizálható, átcsoportosítható fejlesztésekre kerülhetett sor, amelyek Románia schengeni csatlakozása esetén azonnal átcsoportosíthatóak más határszakaszokra. Ez a körülmény okozta azt, hogy e viszonylatban nincs lehetőség uniós pályázati forrásból pl. objektumok létesítésére, felújítására, modern stabil hőképfelderítő rendszerek telepítésére, vagy nagyobb számú, jelentősebb forrást igénylő eszközök beszerzésére.

²⁷ Kui László: A magyar határőrizet technikai támogatásának aktuális helyzete. *Határrendészeti Tanulmányok*, Magyar Rendészettudományi Társaság Határrendészeti Tagozat, 2016/1, 118–129.

²⁸ Lásd: Ritecz György: Áttekintés a Határőrség projektjeivel, illetve a Schengen Alappal kapcsolatos feladatok végrehajtásáról. *Határrendészeti Tanulmányok*, 2005/1.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 2. szám

- A hatóságok közötti együttműködés valamennyi – nemzeti, regionális és helyi – szinten szükséges, és minden olyan hatóságnak részt kell benne vennie, amely az illegális bevándorlás és a határon átnyúló bűncselekmények elleni küzdelemben illetékes. Egyértelműnek kell lennie, hogy egy adott helyzetben melyik hatóság a felelős.
- A határellenőrzés során végzett – nemzeti és nemzetközi szintű – együttműködési tevékenység már hazánk európai uniós csatlakozását megelőzően is fontos szerepet töltött be a különböző határrendészeti tevékenységek végrehajtásában. A nemzeti együttműködésen belül a határátkelőhelyeken végzett közös tevékenység okán kiemelten fontos szerep jut a Nemzeti Adó- és Vámhivatallal folytatott együttműködésnek, de további fontos partnerek a Bevándorlás és Menekültügyi Hivatal, a munkaügyi felügyeleti szervek, a Terrorelhárítási Központ, a titkosszolgálatok, a Magyar Honvédség és a Nemzeti Közlekedési Hatóság.
- A fentiekén kívül a rendőrség az irreguláris migráció elleni fellépés keretében egy komplex, az országot teljes mélységében átfogó szűrő-ellenőrző rendszert alakított ki, amivel megalapozta a rendészeti, közlekedési és munkaügyi hatóságok egymáshoz kapcsolódó feladatainak összehangolását. A tevékenység koordinációjára a rendőrség vezetésével az ún. Integrált Vezetési Központ került létrehozásra.

Bízom benne, hogy a fejezetben ismertetett, határellenőrzéssel szemben támasztott követelmények és az azok érvényesülésével kapcsolatban leírtak részletesen rávilágítanak a követelményrendszer összetettségére. Ezek alapján megállapítható, hogy a fejezet első részében megfogalmazott alapvető célok (illegális bevándorlással szembeni fellépés és a biztonság garantálása) ezeken keresztül megfelelően garantálhatóak. Zárszóként talán még három fontos követelmény fogalmazható meg a határellenőrzéssel kapcsolatban, ezek pedig a törvényesség, biztonságosság és kulturáltság követelményei, amelyek át kell, hogy hassák a határellenőrzési tevékenység egészét.

4. A HATÁRELLENŐRZÉSBEN HATÓ ELVEK ÉS ÉRVÉNYESÜLÉSÜK

A hatvanas évek végén jelentős mértékben megnövekedett idegenforgalom eredményeként egyre több külföldi látogatta meg hazánkat, illetve mind több magyar állampolgár utazott külföldre. A Magyar Népköztársaság az ötvenes évektől jelentős szerepet játszott a szocialista táboron belül a nemzetközi vasúti, közúti és hajózási forgalom ellenőrzésének meggyorsításában és az ellenőrzés egyszerűsítésére tett intézkedések rendszerének kialakításában, továbbá a kérdések nemzetközi jogi síkon való rendezésében és különféle módjainak kidolgozásában. Ennek következtében meglehetősen sok gyakorlati tapasztalat állt a forgalom-ellenőrző magyar szervek rendelkezésére.²⁹

²⁹ Deák József: Külföldi határőrizeti anyagok megjelenése a Belügyi Szemle Tájékoztatójában (1964–1972). *Magyar Rendészet*, 2016/1, 26.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 2. szám

A határellenőrzésben, határrendészetben ható elvek érvényesülése és az ezen elvek alapján működtetett határellenőrzési rendszer biztosítja a határellenőrzéssel szemben támasztott, az előző fejezetben ismertetett legfontosabb követelményeknek történő megfelelést. A határrendészeti elvek nem új keletűek³⁰ és nem az európai uniós vagy schengeni tagsággal állnak összefüggésben, hanem valójában már hosszú évtizedek óta léteznek és képezik a határrendészeti tevékenység alapjait.³¹

Az 1967-ben kiadott, HT-2 számú határőrizeti szabályzatban (a továbbiakban: szabályzat), amely a határőrizet általános elveivel és a határőr alegységek tevékenységével foglalkozik, már világosan megjelennek az alapvető határrendészeti elvek.³² A szabályzat – az akkori terminológiát alkalmazva – meghatározza többek között, hogy a határőrizetnek térben és időben folyamatosnak kell lennie, amely az erők és eszközök meghatározott irányokban történő összpontosításával, a járőrszolgálat helyes megszervezésével, az együttműködők bevonásával a működési terület egészére alkalmazva érhető el. A mélységi határőrizet elvének érvényesítése érdekében követelményként szerepel a rendelkezésre álló erők és eszközök többvonalas alkalmazása, a technikai eszközök lépcsőzetes elhelyezése, valamint az alegységek között összehangolt együttműködés. A határőrizet aktivitása a szabályzat szerint az erőkkel, eszközökkel való manőverezéssel, a folyamatos és megbízható összeköttetéssel, a helyzeti adatok helyes értékelésével és felhasználásával, valamint a határsértők módszereinek ismeretével érhető el. A szabályzat elvként fogalmazza meg a határőrizet meglepetésszerűségének elvét is, amelynek érvényesülése az intézkedések álcázásával, rejtésével, a technikai lehetőségek széleskörű kihasználásával, „megtévesztő intézkedések” alkalmazásával, a szolgálati helyek gyakori változtatásával és a megfelelő terepismerettel biztosítható.

Balla József „Határőrizeti intézkedések a migrációs válság kezelésére és megszüntetésére” című tanulmányában feldolgozta a szabályzatban megfogalmazott határőrizeti elveket és azok tartalmát, amelynek alapján arra a következtetésre jutott, hogy ezek az elvek – függetlenül a fennálló geopolitikai, geostratégiai viszonyoktól – a rendszerváltás utáni korszak határőrizetében, illetve napjainkban is hatnak, és továbbra is meghatározó elemei a határőrizeti intézkedéseknek.³³

Visszaulásképpen az előző fejezetre, a HT-2 szabályzatban megjelennek a határőrizettel szemben támasztott követelmények érvényesülési lehetőségei is, amelyekkel összefüggésben szintén helytállónak tűnik Balla József határőrizeti elvekkel kapcsolatos megállá-

³⁰ A határőrség 1945-ös megalakításakor érvényesült elvárásokat, elveket mutatja be Fórizs Sándor publikációjában. Fórizs Sándor: A határőrség megalakulása, valamint tevékenysége az első években (1945–1950). *Magyar Rendészet*, XV (2015/6), 89–102.

³¹ Zsigovits László: A rendésztudomány stációi. <http://www.pecshor.hu/periodika/XVII/zsigovits.pdf> (Letöltve: 2018. 01. 23.)

³² ÁBTL-4.2-10-21/25/1967/100 számon kiadott HT-2 számú határőrizeti szabályzat, Belügyminisztérium Határőrség Országos Parancsnoksága, Budapest, 1967. 69. pont.

³³ Balla József: Határőrizeti intézkedések a migrációs válság kezelésére, In: Tálás Péter (szerk.): Magyarország és a 2015-ös európai migrációs válság. Dialóg Campus Kiadó, Budapest, 2017, 87.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 2. szám

pítása, amely szerint azok napjainkban is hatnak. A szabályzatban a határ megbízható őrítetének feltételeiként szereplő követelmények³⁴ közül csak azokat emelem ki, amelyek szinte teljes egészében megfeleltethetők jelen tanulmány 3. fejezetében szereplő követelmények egy részének. Ilyen követelmény például a szabályzat 70. pontjában szereplő, folyamatosan gyűjtött és értékelt felderítési és figyelési adatok alapján a határsértők valószínű mozgási irányának és idejének helyes megválasztása, illetve az erők és eszközök összpontosítása ezekre a területekre. Mindez megfelel a tanulmány 3. fejezetében ismertetett kockázatelemzés, helyzetudatosság, reagáló képesség követelményeinek. További követelmény a szabályzatban a helyzeti adatokra épülő, átgondolt, és a jelzőtechnikával összehangolt szolgáltatás-szervezés, amely követelmények szintén megfelelnek a 3. fejezetben a technikai eszközök határhelyzetnek megfelelő alkalmazásával összefüggő követelménynek. A szabályzatban a kor terminológiájában íródott követelmény az egységek és alegységek magasfokú harc készsége, a járőrök éber és hozzáértő szolgálatellátása, amely teljes egészében ekvivalens a 3. fejezetben szereplő professzionizmus követelményével.

A határrendészetben ható alapelveket és az azok tartalmát Kovács Gábor az irreguláris migrációval összefüggésben részletesen kifejtette,³⁵ amelyek közül az általam legfontosabbnak tartottakat mintegy „vezérfonalként” alapul véve további vizsgálatra alkalmasnak tartok, mivel véleményem szerint azok érvényesülése nemcsak az irreguláris migrációval kapcsolatban követelmény.

- A mindenkori határhelyzet és az erő eszköz alkalmazás összhangjának elve. A rendelkezésre álló információk alapján mérlegelni kell a biztonságot fenyegető veszélyeket, majd annak megfelelően szükséges meghatározni a határrendészeti létszámot és tevékenységrendszert. A migránsok számának növekedése magával vonja a határrendészek létszámának és eszközállományának növekedését is. Az erő-eszköz alkalmazásának összhangban kell lennie a fenyegető veszélyek nagyságrendjével. Az elv érvényesülése a határrendészeti kirendeltségek tekintetében megvalósul, a folyamatos elemző-értékelő tevékenység során levont következtetések alapján pontosan a határrendészeti beosztások létrehozásának célja teszi lehetővé, hogy a kockázatok, fenyegetések észlelése esetén akár a határőrizetben, akár a határforgalom-ellenőrzésben növelésre kerülhessen az alkalmazott létszám vagy eszközállomány. E tekintetben meg kell jegyezni, hogy egy fenyegetés észlelése a határőrizetben nem feltétlenül kell, hogy nagymértékű létszámnövelést vonjon maga után, mivel pl. a nagy teljesítményű hőképfelderítő rendszerek vagy területvédelmi rendszerek adott határszakaszon való alkalmazása is megoldást jelenthet. Ebben az esetben szintén jelentkezik ugyan az élőerő igénye, de mindenképpen kisebb mértékben, mintha csak tisztán élőerős őrzést kívánnánk megvalósítani. A másik lényeges körülmény a fenyegetések nagyságrendje és

³⁴ ÁBTL-4.2-10-21/25/1967/100 számon kiadott HT-2 számú határőrizeti szabályzat, Belügyminisztérium Határőrség Országos Parancsnoksága, Budapest, 1967, 70. pont.

³⁵ Kovács Gábor: A határrendészetben ható törvényszerűségek és elvek érvényesülése az illegális migráció elleni küzdelemben, In: Gaál Gyula, Hautzinger Zoltán (szerk.): Modernkori veszélyek rendészeti aspektusai. Pécs, 2015 (Pécsi Határőr Tudományos Közlemények, 16), 227–230.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 2. szám

az alkalmazott erők-eszközök létszáma közötti összhanggal összefüggésben a visszatartó hatás kérdése. Ez alatt azt értem, hogy ha az erő-eszköz átcsoportosítás hatására egy adott határszakaszon visszaesik a jogellenes cselekmények száma, abban az esetben az alkalmazott erő-eszköz szám már nem lesz összhangban a fenyegetések nagyságával, de a visszatartó hatás fenntartásához továbbra is szükséges lehet az adott határszakaszon bevezetett intézkedések fenntartása.

- Az erő (eszköz) összpontosítás elve. A kívánt eredmény biztosítása érdekében a szükséges erő és eszköz megfelelő időben, helyen történő koncentrációja. Tartalmát tekintve hasonló az előbbi elvhez, megvalósításakor lényeges annak eldöntése, hogy egy adott irányban pusztán létszám vagy eszközdarabszám növelése indokolt, vagy pedig – főleg a határátkelőhelyek esetében – egy adott irányban nem létszám növelésével, hanem a rendelkezésre álló legképzettebb, legtapasztaltabb állomány vezénylésével történik meg a fenyegetésre való reagálás. Ebben az esetben nem erőösszpontosításról, hanem az erőkifejtés összpontosításáról beszélhetünk.
- A határellenőrzés időbeni és térbeni folyamatosságának elve. Szintén az előző két elv megvalósulásával áll összefüggésben, tartalom szerint azt jelenti, hogy a határellenőrzési tevékenységnek a nap 24 órájában folyamatosnak kell lennie, illetve az ellenőrzés során akkor sem lehetnek „kieső” területek, ha ott az aktuális kockázatelemzés szerint nem vagy csak elenyésző számban fordulnak elő jogellenes cselekmények. Legszemléletesebb megvalósulási formája jelenleg az IBH alkalmazásában testesül meg, hiszen az IBH a magyar–szerb határviszonylatban teljes egészében, a magyar–horvát határviszonylatban pedig részben határőrizeti célból alkalmazott, 24 órában folyamatosan jelen lévő határőrizeti technikai eszközt jelent. Az IBH a szerb viszonylatban elektronikai és optoelektronikai rendszerekkel is ki lett egészítve, amely rendszerek jelzéseinek felügyelete és kezelése, a jelzésekre történő reagálás szintén a nap 24 órájában megvalósul. Az IBH-val nem védett határviszonylatokban a határőrizeti időbeni és térbeli folyamatosságának elve némiképp árnyaltabb képet mutat, amelynek oka főleg a korábbiakban ismertetett létszámproblémákban keresendő, viszont az elv megvalósítására való törekvés ezeken a határszakaszokon is folyamatosan jelen van.
- A szervezet és tevékenység mély felépítésének elve. Az elv (amely a korábbi szakterminológiában a „mélységiség” elveként került definiálásra) a határrendészeti erők és eszközök több vonalban és több lépcsőben való alkalmazását takarja, amelynek során helyi szintet tekintve a határrendészeti szervek a határellenőrzés végrehajtása során több vonalat, területi szintet tekintve pedig több lépcsőt alkalmaznak egymás mögött. A többvonalas, többlépcsős határrendészeti rendszerben a határellenőrzés első vonalában kerül alkalmazásra a rendelkezésre álló erők és eszközök zöme, annak érdekében, hogy az államhatár közvetlen közelében történjen meg a legnagyobb mértékű erőösszpontosítás. Különösen fontos elvnek tartom, amelynek érvényesítése azért is indokolt, mivel a legnagyobb létszám és a legkorszerűbb technikai eszközök alkalmazása mellett is fen-

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 2. szám

náll annak a lehetősége, hogy a jogellenes cselekményeket elkövetők átjuttanak a határelőirőzsi rendszer első vonalán, akikkel szembeni intézkedés lehetőségét a többi vonalban végrehajtott ellenőrzések teremtik meg.

- **Aktivitás elve.** Az aktivitás elvének megvalósulása esetén a határrendészeti szervek folyamatosan megismerik és vizsgálják az államhatárral összefüggő jogellenes cselekmények elkövetési módszereit, amelynek alapján úgy fejtik ki határelőirőzsi tevékenységüket, hogy lehetőleg megelőzzék a jogellenes cselekmények bekövetkezését. A határelőirőzsi rendszerben teljes egészében érvényesülő elv, amely összefüggésben áll a 3. fejezetben ismertetett kockázatelemzéssel és az annak alapján kialakított megfelelő szintű helyzeti tudatossággal. A kockázatelemzés során levont helyes következtetések és a megfelelő szintű helyzeti tudatosság révén a határrendészeti szervek és az egyes végrehajtó szolgálatot ellátó határrendészek az alkalmazott eljárások és technikai eszközök révén hatékonyan képesek fellépni a jogellenes cselekményekkel szemben, érvényesítve ezzel az aktivitás elvét.
- **A meglepés elve.** Az elvet meglepetésszerűség vagy váratlanság elveként is definiálnám. Szintén nem új keletű elv, mivel a határrendészetben évtizedek óta fennáll az a követelmény, hogy törekedni kell a szolgálatszervezés során a sablonosság elkerülésére, folyamatosan változtatni kell a szolgálati helyeket, a ki- és bevonulási útvonalakat, a szolgálatok közötti váltási időket, illetve széleskörűen kell alkalmazni a különböző taktikai elemek variálását annak érdekében, hogy a szolgálati rendszer minél kiismerhetetlenebb legyen pl. a tiltott határátlépést elkövetők vagy az embercsempész szervezetek tagjainak számára. A gyakorlati megvalósítás sikeressége nagyban függ az alkalmazható állomány létszámától, a rendelkezésre álló technikai eszközök számától és technikai paramétereitől. A magyar–szerb határviszonylatban az elv csak részben érvényesíthető, mivel nehéz a meglepetésszerűség megvalósulásáról beszélni akkor, amikor mindenki számára ismert tény, hogy a teljes határszakaszon statikus elemként állandóan jelen van az IBH. Ismert tény az is, hogy az IBH jellegéből és a tiltott határátlépést elkövetni szándékozók tevékenységére gyakorolt hatásából adódóan az IBH mentén szinte lehetetlen a valószínű mozgási idők és irányok megállapítása, ezért ebben az esetben a sikeres tevékenység kulcsa a lehető legszélesebb körű, folyamatos technikai felügyeletben és az ehhez kapcsolt, megfelelő reagáló képességű élőerő jelenlétben rejlik.
- **Az együttműködés elve.** A határrendészetben hosszú idő óta hagyományosan érvényesülő elv, amelynek megvalósításával és az együttműködők határrendészeti tevékenységbe történő széleskörű bevonásával nemcsak mennyiségi, hanem minőségi többlet érhető el a határelőirőzsi rendszerben. Az együttműködés, mint tevékenység alapelveit jól határozta meg a jelenleg már hatályon kívül helyezett, a rendőrség Határrendészeti Szabályzatáról szóló 8/2008. számú ORFK utasítás, amely az alábbi együttműködési elveket fektette le:
 - az együttműködés megszervezése felülről-lefelé történik;
 - az együttműködés a vezetői elgondolásra épül;
 - azonos szintű személyek és szervek között kell kialakítani;

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 2. szám

- az együttműködés megszakadása esetén intézkedni kell annak helyreállítására;
- elvszerűség és korrektség jellemzi;
- összhangban van a hatásköri és illetékességi szabályokkal.³⁶

Az együttműködési alapelveket nem kívánom részletesebben kibontani, de azokat tanulmányozva látható, hogy az alapelveknek megfelelően megszervezett és fenntartott együttműködési rendszer nagymértékben hozzájárul az eredményes határellenőrzési tevékenységhez.

- Az állomány magas szintű felkészítésének elve. A 3. fejezetben ismertetett professzionizmus követelményével összhangban lévő elv, amelynek érvényesítése független a mindenkor határrendészeti-operatív helyzettől vagy az aktuális migrációs folyamatoktól. Az elv megfelelő érvényesítésének lehetősége kétirányú, egyrészt akár a középfokú, akár a felsőfokú határrendészeti alapképzésben fontos követelmény a képzésben részt vevő állomány magas szintű felkészítése, másrészt az egyes szolgálati helyeken is törekedni kell a helyi, területi és központi szinten szervezett továbbképzések magas színvonalon történő végrehajtására és arra, hogy a képzések valós problémákra, célzottan kerüljenek levezetésre. Meg kell jegyezni, hogy az alapképzést követő továbbképzések terén fontos szerepet játszik a vezetői előrelátás és a vezetői felelősségvállalás kérdésköre. Különösen igaz ez azoknál a határrendészeti szerveknél, amelyek adott esetben létszámproblémákkal küzdenek, mivel a vezetőnek ekkor is törekednie kell a rendelkezésre álló továbbképzési lehetőségek kihasználására, és az állomány tagjainak beiskolázására, amely rövid vagy középtávon ugyan további létszám gondot generál, de „befektetésként” értelmezve mindenképpen megtérülhet, mivel a továbbképzés, vagy speciális feladatra kiképzett határrendészek hozzájárulnak a szervezet hatékonyságának növeléséhez.

ÖSSZEFOGLALÁS

A 2015-ben bekövetkezett irreguláris migrációs folyamatok előtérbe hozták a határrendészet tevékenységét és feladatrendszerét. A témában végzett tudományos kutatások főleg a migráció természetét, szabályozási lehetőségeit, a határrendészeti szervek tevékenységrendszerét és eszközszerét célozták meg, és kevesebb szó esett a határrendészettel szemben támasztott követelményrendszerrel, a határrendészeti elvekről és érvényesülési lehetőségeikről. A tanulmány megírásával céltom a határrendészeti elvek és követelmények alapos vizsgálata volt, amelynek alapján megállapítható, hogy egyrészt azok a rendészeti (határrendészeti) tevékenység jellegéből fakadnak, abszolút nem újonnan megalkotott elvek és követelmények, illetve folyamatosan jelen vannak a határrendészeti tevékenységben, függetlenül az aktuális határrendészeti operatív helyzettől. A magyar határrendészeti

³⁶ 8/2008. (OT 6.) ORFK utasítás a Rendőrség Határrendészeti Szabályzatáról, 26. pont.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 2. szám

igazgatás az európai integrált határigazgatás szerves részét képezi, ezért alapfeladata nemcsak hazánk, hanem az Európai Unió biztonságát fenyegető, államhatáron áthatoló veszélyek elhárítása. Ebből az aspektusból is kiemelkedően fontos a határrendészeti elvek és a követelményrendszer érvényesítése, amelynek révén megvalósulhat a komplex határ-biztonsági rendszer megfelelő hatékonyságú működése.

FELHASZNÁLT IRODALOM

1. Balla József: Magyarország schengeni belső határain a határellenőrzés ideiglenes visszaállítási feltételeinek kutatása, In: Gaál Gyula, Hautzinger Zoltán (szerk.): Szent Lászlótól a modernkori magyar rendészettudományig, Pécs, 2017. (Pécsi Határőr Tudományos Közlemények, 19.)
2. Balla József: A Magyar Honvédség helye és szerepe a határőrizeti rendszerben. *Hadtudományi Szemle*, X (2017/1), 354–364.
3. Balla József: Határőrizeti intézkedések a migrációs válság kezelésére, In: Tálás Péter (szerk.): Magyarország és a 2015-ös európai migrációs válság, Dialóg Campus Kiadó, Budapest, 2017.
4. Balla József – Kui László: A határőrizeti célú ideiglenes biztonsági határzár és határőrizetre gyakorolt hatásai. *Hadtudományi Szemle* X (2017/1), 222–238.
5. Deák József: Külföldi határőrizeti anyagok megjelenése a Belügyi Szemle Tájékoztatójában (1964–1972). *Magyar Rendészet*, 14 (2016/1).
6. Fórizs Sándor: Rendészet, határrendészet. *Belügyi Szemle*, 63 (2015/12).
7. Fórizs Sándor: A határőrség megalakulása, valamint tevékenysége az első években (1945–1950). *Magyar Rendészet*, 15 (2015/6).
8. Hautzinger Zoltán: Szemelvények a migráció szabályozásáról. AndAnn Kft., Budapest, 2016.
9. Kovács Gábor: A határrendészetben ható törvényszerűségek és elvek érvényesülése az illegális migráció elleni küzdelemben. In: Gaál Gyula, Hautzinger Zoltán (szerk.): Modernkori veszélyek rendészeti aspektusai. Pécs, 2015 (Pécsi Határőr Tudományos közlemények 16).
10. Kovács Gábor: A határrendészetben ható néhány általános elv fejlődése és változása „Schengen” után. *Magyar Rendészet*, 8 (2008/1–2).
11. Kovács Gábor: A rendvédelmi szervek szervezete és vezetési rendszere. In: Schweickhardt Gotthilf (szerk.): A katasztrófavédelem vezetési módszertani kézikönyve. Nemzeti Közszoigálati Egyetem, Budapest, 2014.
12. Kui László: A tömeges méretű illegális migráció rendészeti kezelésének helyzete Magyarországon. *Magyar Rendészet*, 16 (2017/6).
13. Kui László: A magyar határőrizet technikai támogatásának aktuális helyzete. *Határrendészeti Tanulmányok*, 2016/1.
14. Ritecz György: Az irreguláris migráció kezelés fejlődése, fejlődés-e? In: Gaál Gyula – Hautzinger Zoltán (szerk.): Pécsi Határőr Tudományos Közlemények 14. Pécs, 2017.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 2. szám

15. Ritecz György: IBM vagy nem IBM? Avagy gondolatok egy prédikátor nyomán. *Magyar Rendészet*, 2014/3.
16. Ritecz György: Áttekintés a Határőrség projektjeivel, illetve a Schengen Alappal kapcsolatos feladatok végrehajtásáról. *Határrendészeti Tanulmányok*, 2005/1.
17. Ritecz György: Határőrizet a rendszerváltástól napjainkig. In Szerk: Pósán László, Veszprémy László, Boda József, Isaszegi János: *Őrzők, vigyázzatok a határra! Határvédelem, határőrizet, határvadászok a középkortól napjainkig*, Zrínyi Kiadó, Budapest, 2017.
18. Ritecz György – Sallai János: *A migráció trendjei, okai és kezelésének lehetőségei 2.0 – Hanns Seidel Alapítvány*, Budaörs, 2016.
19. Zsigovits László: A rendészettudomány stációi, <http://www.pecshor.hu/periodika/XVII/zsigovits.pdf> (Letöltve 2018. 01. 23.)
20. Rendészettudományi szöszedet, a magyar rendészeti szervek által gyakrabban alkalmazott szakmai szócikkek gyűjteménye
21. Az Európai Parlament és a Tanács 562/2006/EK rendelete (2006. március 15.) a személyek határátlépésére irányadó szabályok közösségi kódexének (Schengeni határ-ellenőrzési kódex) létrehozásáról.
22. Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2017/458 rendelete (2017. március 15.) az (EU) 2016/399 rendeletnek a külső határokon a releváns adatbázisok lekérdezésével végzett ellenőrzések megerősítése tekintetében történő módosításáról.
23. Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2016/399 rendelete (2016. március 9.) a személyek határátlépésére irányadó szabályok uniós kódexéről (Schengeni határ-ellenőrzési kódex).
24. A külső határellenőrzésre, kiutasításra és visszafogadásra vonatkozó európai uniós schengeni katalógus.
25. A Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvény.
26. A szabálysértésekről, a szabálysértési eljárásról és a szabálysértési nyilvántartási rendszerről szóló 2012. évi II. törvény.
27. A honvédelemről és a Magyar Honvédségről, valamint a különleges jogrendben bevezethető intézkedésekről szóló törvény 2011. évi CXIII. törvény.
28. 24/2015. (X. 15.) ORFK utasítás a Határforgalom-ellenőrzési Szabályzatról
29. 8/2008. (OT 6.) ORFK utasítás a Rendőrség Határrendészeti Szabályzatáról.
30. Az általános rendőrségi feladatok ellátására létrehozott szerv határrendészeti szakmai stratégiája (2012–2017).
31. ÁBTL-4.2-10-21/25/1967/100 számon kiadott HT-2 számú határőrizeti szabályzat. Belügyminisztérium Határőrség Országos Parancsnoksága, Budapest, 1967.

MÉSZÁROS GÁBOR¹**A sebességellenőrzés szerepe a baleset-megelőzésben****The Role of Speed Control in Accident Prevention****Absztrakt**

A tanulmány a Magyarországon bekövetkezett halálos közúti balesetek számának alakulását vizsgálja a rendőrség sebességellenőrzési gyakorlatának, eszközállományának változásának, továbbá a sebességhatárok jogszabály által történt emelésének, illetve csökkenésének függvényében. A sebességellenőrzések számának változása és a halálos balesetek számának alakulása között összefüggés mutatható ki. A sebességellenőrzések számának csökkenését követően nőtt a közlekedési balesetben elhunytak száma, míg a sebességellenőrzések számának növekedését a halálesetek számának csökkenése követte.

Kulcsszavak: közlekedési baleset, sebességellenőrzés, abszolút sebességtűlés, szabályszegés

Abstract

The Author examined the conformation of the number of the lethal road traffic accidents in correlation with the development of police speed control practise and stock of device. He also examined the effects of the law controlled decrease and increase of speed limits. He stated that there is a correlation between the number of speed control and the lethal accidents' set of numbers. With the decreased number of the speed control there was a rise in the number of death cases in road accidents, while the increase in the number of speed contro was followed by the decrease of the number of death cases in road traffic accidents.

Key words: road traffic accident, speed control, absolute overspeed, violaton of traffic rules

¹ Nemzeti Közszolgálati Egyetem- National University of Public Service, E-mail: meszaros.gabor@unike.hu ORCID: 0000-0001-9862-5276.

A mű a KÖFOP-2.1.2-VEKOP-15-2016-00001 azonosítószámú, „A jó kormányzást megalapozó közszolgálat-fejlesztés” elnevezésű kiemelt projekt keretében működtetett Concha Győző Doktori Program keretében, a Nemzeti Közszolgálati Egyetem felkérésére készült.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 2. szám

A közúti közlekedés olyan létszükséglet, amely nélkül a jelenlegi társadalmak nem működnének. Az emberek már kisgyermek koruk óta közlekednek, iskolába járnak, dolgoznak. Az árukat pedig a nyersanyagtermeléstől fogva a végső felhasználási helyig folyamatosan mozgatni kell, amelynek a legutolsó fázisa, a felhasználóhoz történő eljuttatása főként közúton történik. A legfontosabb mozzanat, hogy a közlekedési folyamat eredménye bekövetkezik, azaz az ember, valamint az áru biztonságban megérkezik oda, ahova tervezték. Ebben segítenek a közlekedés biztonságát érintő kutatások, valamint az ezt követő, a közlekedés biztonságát javító intézkedések. Ezek azonban csak akkor hatékonyak, ha a közlekedők arra és úgy használják a technikai eszközöket, ahogy azt a szakemberek kitalálták, például szabályosan becsatolva használják a biztonsági övet, vagy a megtervezett és kialakított forgalmi rend alapján, a közlekedési szabályokat betartva közlekednek. A kialakult közlekedési kultúra határozza meg, hogy a közlekedők milyen szinten, milyen mértékben tartják be a szabályokat, tekintik közösségi értéknek a partnerséget, a biztonságos közlekedést, vagy akár segítik mások biztonságos közlekedését.

AZ ÁLLAM SZEREPE, JOGALKOTÁS, JOGALKALMAZÁS

A közlekedés biztonságának legfőbb mutatói közé tartozik a közlekedési balesetek száma, ezen belül is a halálos közúti közlekedési balesetek, valamint az ezekben a balesetekben elhunytak száma. Az abszolút mutatószámok tekintetében a helyes következtetések levonásához egyfelől elemezni kell az elmúlt időszak változásait, másfelől olyan mutatószámokat kell felállítani, melyekkel az adott területre vonatkozó adatok más – esetleg lényegesen eltérő úthálózattal, járműállománnyal, lakossággal rendelkező – területek adataival összehasonlíthatók legyenek.² A szakemberek, kutatók feladata, hogy megkeressék a balesetet kiváltó főbb okokat, és ezek elhárítására megoldásokat találjanak. Az egyik megoldás az, hogy a hatóságok a megállapított baleseti okokra kiterjedő célirányos ellenőrzéseket hajtanak végre. Ennek hatékonyságára mérőszámot dolgoztak ki, hogy egy baleseti okra (pl. ittas vezetés) hány forgalomellenőrzés során felderített szabályszegés esik.

A rendőri tevékenység annál eredményesebb, minél nagyobb a:

szabálysértésért felelősségre vontak
azonos szabályszegésre visszavezethető balesetek

hányadosból képzett szám értéke. Ha a két szám hányadosa az 5-öt nem éri el: az intézkedési aktivitás az adott normasértés vonatkozásában nem kielégítő. A kívánatos arány: 10:1, optimális: 25:1 lenne.³ Ahhoz, hogy az optimális értéket elérjük, a jogszabályalkotóknak be-

² Major Róbert: A közúti közlekedési balesetek megelőzése, különös tekintettel a rendőrség lehetőségeire és korlátaira. PhD értekezés, Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar Doktori Iskola, Pécs, 2009, 45.

³ Irk Ferenc: Közlekedésbiztonság és bűnözéskezelés. KJK Kiadó, Budapest, 2003, 146.

tartható és betartatható szabályokat kell alkotniuk, az ellenőrzést végrehajtóknak pedig célirányosan és hatékonyan kell dolgozniuk. Nem szabad azonban elfelejteni, a cél a közlekedés biztonságának növelése, az ellenőrzés, ittasságellenőrzés, sebességellenőrzés csak eszköz.

A közlekedési szabályok közül a járművezetők a sebességhatárookra vonatkozó szabályokat tartják a legkevésbé elfogadhatónak, betartandónak. Az adott járműre, az adott útra meghatározott sebességeket jogszabály rögzíti, melyeket a jogalkotó azért határoz meg, hogy a közlekedés magas biztonsági fokon működjön. Az ettől eltérő, de jogszabály által lehetséges sebességkorlátozásokat az adott útvonalra a forgalomszervezés során szakemberek állapítják meg, melynek főbb szervezési elvei a közlekedők biztonsága, a gyors és zavartalan közlekedés, szigorúan a biztonságot helyezve az első helyre. Ennek ellenére a járművezetők maguk döntenek el – jobban bízva saját képességükben, járművükben –, hogy mi a számukra megfelelő sebesség, természetesen az eredetileg meghatározott felett, ezáltal a gyors közlekedést önkényesen a biztonságos közlekedés elé helyezik.

Azonban, ha ez a sajátos értelmezés tömegessé válik, az azzal jár együtt, hogy – ha jogszabályilag nem is, de a gyakorlatban – növekszik a közutakon a járművek átlagsebessége. Az átlagsebesség növelése (vagy éppen csökkentése) azonban kimutatható változást eredményez, főként a halálos közúti balesetek számának alakulásában. A nemzetközileg is elismert Nilsson-féle Power-modell szerint a baleseti halottak száma az átlagsebesség változásának negyedik hatványa szerint módosul (a halálos balesetek változtatás utáni száma = a halálos balesetek változtatás előtti számának és az átlagsebesség-változás negyedik hatványának szorzata).⁴

$$Y_1 = \left(\frac{v_1}{v_0}\right)^4 Y_0$$

1. ábra Nilsson-féle összefüggés

Mivel a jogalkotók és a jogalkalmazók szerepe és felelőssége a közlekedés biztonságának alakításában alapvető fontosságú,⁵ a jogalkotó ezért a sebességre vonatkozó tudományos összefüggést a jogalkotásban is hangsúlyosabbá kívánta tenni az új Btk. (2012. évi C. törvény a Büntető Törvénykönyvről) kodifikációja során, az alábbi megállapítások alapján: „A közlekedők 38,6%-a a sebesség hibás megválasztása miatt veszti életét... A hibás sebességmegválasztás miatt bekövetkező sérülések az átlagosnál súlyosabbak.” A javaslat szerint: „Tekintettel arra, hogy a sebesség helyes megválasztása a közlekedésbiztos magatartás alfája és omegája, elsősorban ezt az üzenetet kellene a jogalkotónak hangsúlyozottan küldenie a társadalomnak. Tehát: súlyosabban minősítendő annak tette (pl. könnyű sérülés okozása is büntetőjogilag üldözendő), aki túllépte a számszerűen rögzített sebességhatárt,

⁴ Nilsson, Göran: Traffic Safety Dimensions and the Power Model to Describe the Effect of Speed on Safety. Doctoral thesis, Bulletin 221. Lund Institute of Technology, Department of Technology and Society, Traffic Engineering, Lund, 2004.

⁵ Irk Ferenc: (No) speed Limit. *Rendészeti Szemle*, 2007/2. 110–122.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 2. szám

sőt – esetleg – annak is, aki a megengedett sebességhatáron belül az elsőbbségi szabályok megsértésével társulva okozott balesetet.”⁶ Sajnálatos módon ezek a törekvések az új törvény szövegében nem jelentek meg, továbbra is a bíróságok értékítéletére marad, mennyire veszi figyelembe az ítéletben a sebességtúllépést, annak következményét.

A sebességtúllépés szerepével természetesen a bírók is tisztában vannak, ami jól tükröződik a közlekedési ügyekkel foglalkozó bírák által írt tanulmányban is: „A nem megfelelően megválasztott sebesség növeli a baleset bekövetkezésének lehetőségét, valamint jelentősen növeli a már bekövetkezett balesetek kimeneteli kockázatát... közúton a konkrét értékben meghatározott sebességhatárok túllépése az emberi életre legveszélyesebb szabályszegés.”⁷ Sajnos úgy tűnik, erre a szemléletre szükség is van, mert például a lakott területen belüli halálos balesetekben sokszor megdöbbentő sebességtúllépéssel találkoznak a rendőrök, igazságügyi műszaki gépjárműszakértők és az adatok nyilvánosságra hozásával a közvélemény is.

JOGSZABÁLYVÁLTOZÁSOK SORÁN MEGVÁLTOZTATOTT SEBESSÉGHATÁROK KÖVETKEZMÉNYE A HALÁLOS KÖZLEKEDÉSI BALESETEK ESETÉBEN

A sebességhatárookra vonatkozó jogszabályalkotás nem mindig következetes a közlekedéssel foglalkozó kutatók, szakemberek véleménye szerint, legalábbis ami a sebességhatárok módosítását érinti.

A Magyarországon a közelmúltban végrehajtott jogszabályi módosítók hatásait Holló Péter vizsgálta. Az egyik példa a sebességhatár-csökkentésre vonatkozott, amikor a lakott területen belüli sebességhatárt 1993-ban a gépjárművek esetében 60 km/h-ról 50 km/h-ra mérsékelték. Ezt a mozzanatot Irk Ferenc és Mózes Sándor így értékelte: „1993. március 1-jén a hazai közlekedésbiztonságban új időszámítás kezdődött... Becslések szerint, ha a rendelkezést sikerül végrehajtani, évente mintegy 150–300 emberélet menthető meg.”⁸ A változás azonban még ennél is nagyobb volt. *(Lásd az 1. táblázatot!)*

Évszám	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997
Elhunytak száma	2432	2120	2101	1678	1562	1589	1370	1391

1. táblázat: Közlekedési balesetben elhunytak száma 1990–1997⁹

⁶ Dr. Fülöp Ágnes – Dr. Irk Ferenc – Dr. Major Róbert: Kodifikációs javaslatok a Btk. XIII. fejezetéhez, I. rész. http://ujbtk.hu/wp-content/uploads/PDF_EPUB/bjk_2004-2.pdf (Letöltve: 2017. 09. 23.)

⁷ Fülöp Ágnes – Fülöp Natasa: Sebesség és veszélyeztetés a közutakon. *Rendészeti Szemle*, 2008/2. 23–35.

⁸ Irk Ferenc – Mózes Sándor: Sebességek és balesetek. *Rendészeti Szemle*, 1993/8. 60–65.

⁹ A Központi Statisztikai Hivatal (KSH) adatai alapján.

https://www.ksh.hu/docs/hun/xstadat/xstadat_eves/i_ods001.html (Letöltve: 2017. 11. 13.)

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 2. szám

Természetesen sok tényező hat (hatott) a közlekedés biztonságára, de tény, hogy a lakott területen belüli sebességhatár csökkentését követően már az első, nem teljes évben, 1993-ban 423 fővel kevesebben haltak meg Magyarország közútjain, és az első teljes évben, 1994-ben 539 fő volt a csökkenés 1992-höz képest. Ez a csökkenés kisebb ingadozásokkal egészen 2000-ig tartott, amikor már csak 1200 ember halt meg közúti balesetben.¹⁰

Sajnos volt ellenpélda is, amikor 2001-ben a közlekedési szakemberek határozott álláspontja ellenére, lakott területen kívül a személygépkocsiknak valamennyi kategóriájú úton 10 km/h-val emelkedett a megengedett legnagyobb sebesség értéke. Ez azt jelentette, hogy a lakott területen kívüli általános sebességhatár 80 km/h-ról 90 km/h-ra; az autóutakon érvényes sebességhatár 100 km/h-ról 110 km/h-ra; az autópályákon előírt sebességhatár pedig 120 km/h-ról 130 km/h-ra emelkedett. A hatás eléggé nyilvánvaló lett: „a halálos kimenetelű közúti balesetek, a baleseti halottak, valamint a súlyossági mutató várható és tényleges havi számának tendenciája 2001 májusától válik el egymástól lakott területen kívül, azaz ekkortól (a sebességhatárok emelését követően) fordult növekedőre a tapasztalati értékek addig csökkenő tendenciája. Az eredmények egyértelműen igazolják a lakott területen kívüli sebességhatárok emelésének negatív közlekedésbiztonsági hatását.”¹¹

Évszám	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005
Elhunytak száma	1371	1306	1200	1239	1429	1326	1296	1278

2. táblázat: Közlekedési balesetben elhunytak száma 1998–2005¹²

A statisztikai adatok szerint 2001-ben az addig javuló tendencia megtört, 2002-ben 229 fővel több halt meg, míg 2000-ben, és egészen 2008-ig nem sikerült a 2000. évi érték alá menni. (Lásd a 2. táblázatot!)

A következő nagyobb csökkenéskor, 2008-ban azonban nem a sebességhatárok változtak, hanem az ellenőrzés területén történt változás.

VÁLTOZÁS A FORGALOMELLENŐRZÉSSEN

A szabálykövetés lehet önkéntes, de ha ez nem működik, akkor az állam ezeket „erőszakkal” kikényszerítheti, azaz ellenőrzi a közlekedésben részt vevőket, és ha azok nem tartják be a szabályokat, a magatartásukat szankcionálhatja, büntetheti. A magyar közlekedési kultúrára jellemző alacsony normakövetés miatt erre sajnos szükség is van. A forgalomfelügyelet ezen

¹⁰ Dr. Holló Péter: Közlekedés a XXI. században. *Magyar Tudomány*, 2008/02, 175. <http://epa.oszk.hu/00600/00691/00050/06.html> (Letöltve: 2017. 09. 09.)

¹¹ Dr. Holló Péter – Zsigmond Olivér: Emelt közúti sebességhatárok közlekedésbiztonsági hatásvizsgálata idősorok elemzésével. http://real-j.mtak.hu/10766/3/Kozlekedestudomanyi_2005_03.pdf (Letöltve: 2017. 09. 09.)]

¹² A Központi Statisztikai Hivatal (KSH) adatai alapján. https://www.ksh.hu/docs/hun/xstadat/xstadat_eves/i_ods001.html (Letöltve: 2017. 11.13.)

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 2. szám

részét, a forgalomellenőrzést alapvetően a rendőrség végzi, ami nem is túl elfogadott része a közúti közlekedésnek: a közúti forgalomellenőrzés a rendőrség egyik legnépszerűtlenebb tevékenysége. Ennek ellenére a szabálytalankodók kiszűrése az egyik leghatékonyabb eszköz a közlekedésbiztonság javítására, melynek eredményessége a „lebukás” kockázatának fokozásával növelhető. Megfordítva: mekkora az esély a tettenérésre.

A rendőrség a közlekedés biztonságának növelésében kiemelt fontosságúnak tartja a sebességellenőrzést, amit több irányból is kritizálnak. Egyik ok a kritikákra az ellenőrzés taktikája, azaz nyílt vagy rejtett ellenőrzés során mérjék a járművek sebességét. „A rendőri jelenlét, így a nyílt ellenőrzés egyértelműen visszatartó hatású, ám a rejtett ellenőrzés során lehet felelősségre vonni azokat, akiknél a nyílt ellenőrzés nem érte le a kívánt nevelő hatást, hanem hosszútávon szabályszegő magatartást tanúsítanak, és ezzel veszélyeztetik a közlekedés biztonságát.”¹³

A nyílt ellenőrzés hatásait vizsgálva több nemzetközi tanulmány is megállapította, hogy a sebességellenőrzés pozitív hatással van a közlekedésbiztonságra, kimutathatóan csökkent a balesetek száma, és kevesebb ember halt meg a közutakon. Hollandiában elsősorban a lakott területen kívüli utakra (nem autópályákra) koncentráltak. Ötéves periódust vizsgálva megállapították, hogy a rendszeres sebességellenőrzések hatására 21%-kal csökkent a balesetek és a halálesetek száma. A csökkenés különösen az első évben volt jelentős.¹⁴

A sebességellenőrző kamerák pusztá jelenléte megváltoztatta a közlekedők közlekedési szokásait, jelentősen csökkent a gyorsajtók aránya. A témát érintő kutatás irodalma azt igazolja, hogy a megengedettnél nagyobb utazási sebesség megnöveli a balesetek bekövetkezésének kockázatát, illetve a bekövetkezett balesetek esetén az ütközések súlyosságát. Egyértelmű bizonyítékot szolgáltatott azzal kapcsolatban is, hogy a sebességmérő kamerák használata csökkenti a balesetek számát és a bekövetkező balesetek súlyosságát is. Végző konzekvenciaként a kutatók leszögezik, hogy a sebességmérő kamerák csökkentik mind a baleseti számot, mind a balesetek súlyosságát.¹⁵

Hiába azonban a sebességmérés, ha a szabályszegőt egy jogi „kiskapu” miatt nem lehet felelősségre vonni. Az objektív felelősség elvének 2008-as bevezetése előtt szabálysértési eljárás keretében vonták felelősségre a gyorsajtókat. Ez azonban főként csak a megállítási ellenőrzések során volt hatékony, mivel ekkor meg lehetett állapítani az elkövető személyét. A sebességellenőrzés esetében azonban a megállítási módszerrel jóval kevesebb szabályszegővel szemben lehetett eljárni, hiszen fizikailag képtelenség volt minden szabály-

¹³ Major Róbert – Mészáros Gábor: *Forgalom-ellenőrzés*. NKE Szolgáltató Kft., Budapest, 2015, 145.

¹⁴ Charles Goldenberg – Ingrid van Schagen: The effects of speed enforcement with mobile radar on speed and accidents: An evaluation study on rural roads in the Dutch province Friesland.

<http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0001457505001089?via%3Dihub>

(Letöltve: 2017. 10. 18.)

¹⁵ David K. Willis: *Speed Cameras: An Effectiveness and a Policy Review*. <https://sta-tti.tamu.edu/tti.tamu.edu/documents/TTI-2006-4.pdf> (Letöltve: 2017. 11. 15.)

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 2. szám

szegővel szemben intézkedni, míg ha nem állították meg a járműveket, csak kamerával rögzítették a szabályszegést, az összes szabályszegővel szemben megindulhatott az eljárás. Ennek hatékonyságát viszont nagyban csökkentette az, hogy ebben az esetben a szabályszegő járművezető kiléte nem lett megállapítva a helyszínen, erről később az üzembehelytartónak kellett volna nyilatkoznia. Mivel szabályértési eljárás keretében az üzembehelytartó a hozzátartozójára nem volt köteles terhelő adatot szolgáltatni, arra hivatkozva, hogy a járművet nem az ő vezette, de nem köteles arról adatot szolgáltatni (a fenti okokra hivatkozva), hogy ki vezette a szabályszegés időpontjában a járművet, az eljárások jó része felelősségre vonható személy hiányában megszüntetésre került. A jogszabályalkotó ezért 2008-ban lehetővé tette, hogy felelősségre vonható személy hiányában a veszélyes üzemet (közúti járművet) üzemben tartót közigazgatási bírsággal sújtsák.

A döntés hatása a baleseti statisztikákra drasztikus volt. Természetesen nem lehet figyelmen kívül hagyni a közlekedésbiztonságot befolyásoló egyéb tényezőket, például az utakat, a járművek korszerűsödését (amelyek folyamatosan jelen vannak), a gazdasági válságot stb., a változás akkor is nyilvánvaló volt. (Lásd a 3. táblázatot!)

Évszám	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Elhunytak száma	1303	1232	996	822	740	638	605

3. táblázat: Közlekedési balesetben elhunytak száma 2006–2012¹⁶

Az 1996. óta 1300 körül ingadozó közlekedési balesetben elhunytak száma ezúttal a forgalomellenőrzés változásával kapcsolatban mutatott markáns eltérést; egy év alatt 236, a következő évben pedig 410 fővel kevesebben haltak meg, mint 2007-ben. Ezzel megvalósult az a cél, hogy a sebességtűllepőkkel szemben a megállítást nélküli ellenőrzéssel is hatékonyabban lehessen fellépni. Felmerült azonban egy érdekes probléma, melyet a közigazgatási bírsághoz kapcsolódó sebességhatárok okoztak. A 410/2007. (XII. 29.) Korm. rendelet (a közigazgatási bírsággal sújtandó közlekedési szabályszegések köréről, az e tevékenységekre vonatkozó rendelkezések megsértése esetén kiszabható bírságok összegéről, felhasználásának rendjéről és az ellenőrzésben történő közreműködés feltételeiről) alapján kiszabható bírság a megengedett legnagyobb sebességre vonatkozó rendelkezések alapján jelenleg a 100 km/h sebesség alatt a járműre az adott útszakaszra megengedett legnagyobb sebességnél 15 km/h nagyobb sebességnél kezdődik. Ehhez hozzáadódik a műszerek tűréshatára, ami azt jelenti, hogy lakott területen belül például a nem megállítási ellenőrzéskor a rendőri ellenőrzés a 67–68 km/h sebességnél gyorsabban haladókra terjed ki. Az információ a médiában nyilvános, főként az interneten osztották meg az információkat, saját tapasztalatokat a közlekedők. Sokszor azonban elfelejtik, hogy ez a sebességhatár nem igaz a megállítási ellenőrzésre,

¹⁶ Központi Statisztikai Hivatal (KSH) adatai alapján.

https://www.ksh.hu/docs/hun/xstadat/xstadat_eves/i_ods001.html (Letöltve: 2017. 11. 13.)

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 2. szám

így fordulhatott elő, hogy a sebességtúllépés miatt megállított jármű vezetője csodálkozott azon, hogy 50 helyett 62–63 km/h sebességgel ment, és megbüntették.

Az összesített adatok alapján sebességtúllépés miatt az objektív felelősség bevezetését követő első öt évében, 2008. május 2. és 2012. december 31. között 1 697 289 ügyet regisztráltak az objektív felelősség jegyében.¹⁷

A fejlesztések nem álltak le, a rendőrség eltökélt a közlekedés biztonságának javításában. Az Országos Rendőrfőkapitány, Papp Károly rendőr altábornagy 2016-ban megerősítette: „A közlekedésrendészeti intézkedések elsődleges célja a személyi sérüléssel, kiemelten a halálos kimenetelű közúti közlekedési balesetek megelőzése.”¹⁸ Óberling József rendőr ezredes, az ORFK Közlekedésrendészeti Főosztály vezetője szerint pedig a közlekedéspolitikai célkitűzések a gyorsajtások visszaszorítása nélkül nem lehetségesek, és ebben a VÉDA rendszer kiemelt szerepet játszik.¹⁹

A Magyar Rendőrség a „Célzottan közlekedésbiztonságot javító fejlesztések – A közlekedésbiztonság növelése terén kifejtett rendőrségi tevékenység komplex fejlesztése” című, VÉDA Közúti Intelligens Kamerahálózat elnevezésű projekt²⁰ keretében 160 db Komplex Közlekedési Ellenőrzési Pont (továbbiakban: KKEP) változtatható helyű sebességmérésre is alkalmas eszközt, valamint 365 forgalmi sávot figyelő fix telepítésű KKEP eszközt szerzett be. Az új változtatható helyű eszközök 2015. március 26. óta már joghatással járóan működnek, az új fix eszközök hosszas tesztüzemet követően 2016. április 5-én kezdték meg üzemszerű működésüket. A 365 fix eszközt 132 helyszínre telepítették, azokat közúti jelzőtáblák jelzik előre, az eszközök elhelyezkedésének listája a Rendőrség honlapján mindenki számára elérhető. Érdekes tény, hogy fix telepítésű eszközöket a legkevesebb helyen (összesen négy helyen) Pest megyében telepítették, annak ellenére, hogy Pest megye rendelkezik a leghosszabb és az egyik legforgalmasabb úthálózattal.²¹ Magyarország a nemzetközi sebességellenőrzési akciókban is részt vesz, mint például a TISPOL (European Traffic Police Network) Speedmarathon akcióiban, melyekben 2016. óta már a VÉDA eszközöket is bevetik.

A közlekedés biztonságát javító fejlesztések (utak, járművek, rendőrségi eszközök stb.), valamint az ellenőrzések hatására 2013-ban a közlekedési balesetben elhunytak száma újabb fontos határt tört át, kevesebb, mint 600 ember halt meg. Az ezt követő két évben viszont megtorpant a csökkenés, s a trend megfordulni látszott. (Lásd az. 5. táblázatot!)

¹⁷ Gégény István: Öt éves az objektív felelősség, 2013. <http://www.baleset-megelozes.eu/cikk.php?id=681> (Letöltés: 2017. 10. 26.)

¹⁸ Ötvös Nándor: A rendőrség hazai pályán. Beszélgetés Papp Károly rendőr altábornaggyal. *Közlekedésbiztonsági Szemle*, 2016/2.

¹⁹ Gégény István: A kedvező változások hátterében a VÉDA rendszer áll. *Közlekedésbiztonsági Szemle*, 2016/2.

²⁰ <http://www.police.hu/hu/a-rendorsegrol/europai-tamogatasok/operativ-programok/veda-kozuti-intelligens-kamerahalozat> (Letöltve: 2017. 12. 05.)

²¹ <http://www.police.hu/sites/default/files/lista1.pdf> (Letöltve: 2017. 12. 05.)

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 2. szám

Évszám	2013	2014	2015	2016
Elhunytak száma	591	626	644	607

4. táblázat: Közlekedési balesetben elhunytak száma 2013–2016²²

A megtorpanás oka, az ingadozás mértéke rengeteg tényező összessége lehet. Hasonló ingadozás volt már korábban is 2003 és 2007 között. Ráadásul 2016-ban ismét csökkenés volt kimutatható, ami a rendőrség szerint többek között már a VÉDA rendszernek volt köszönhető.

Az ingadozás okát kutatva megvizsgáltam a rendőrség sebességellenőrzésre vonatkozó adatait. Ideális lett volna a 2007 és 2016 közötti, az objektív felelősség bevezetése előtti időszakról a VÉDA üzembe helyezésig tartó időszakot vizsgálni, de az Országos Rendőr-főkapitányság Közlekedésrendészeti Főosztálya csak a 2010–2016-os időszakra vonatkozó adatokat tette kutathatóvá, és kizárólag az „objektív felelősség” körébe tartozóan dokumentált sebességtúllépések adatait, a szabálysértésekre vonatkozó adatokat nem biztosította. A kapott adatokat hasonlítottam össze a baleseti adatsorokkal, és vizsgáltam, található-e összefüggés a sebességellenőrzések számának változása és a közúti balesetben meghaltak száma között.

	Jelzőtábla	Korlátozott övezet	Nincs	Összesen
2016	146 768	197	346 631	493 596
2015	52 983	359	476 509	529 851
2014	60 106	194	206 929	267 229
2013	95 707	865	259 197	355 769
2012	176 839	928	359 296	537 063
2011	142 554	1 059	392 150	535 763
2010	180 977	1 203	449 526	631 706

5. táblázat A gépjármű üzemeltetőjének „objektív felelőssége” körébe tartozóan dokumentált sebességtúllépések adatai, a megengedett legnagyobb sebesség meghatározásának módja szerint²³

A vizsgált időszak viszonylag rövid, de a kapott eredmények érdekesek. A 6. számú táblázat adataiból jól látszik: 2013-ban és 2014-ben, amikor a rendőrség megkezdte a régi sebességmérő eszközök kivonását, de a VÉDA eszközei még nem álltak rendszerbe, a bírsággal járó mérések száma jelentősen visszaesett, 2010-es évhez képest 2014-re 58%-kal csök-

²² A Központi Statisztikai Hivatal (KSH) adatai alapján.

https://www.ksh.hu/docs/hun/xstadat/xstadat_eves/i_ods001.html (Letöltve: 2017. 11. 13.)

²³ Országos Rendőr-főkapitányság Közlekedésrendészeti Főosztály adatai alapján, az adatok a megszüntetett eseteket is tartalmazzák

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 2. szám

kent a bírságok száma. A szám visszaesésnek egyik magyarázata lehetett volna a járművezetők szabálykövetésének javulása is, de az új eszközök rendszerbe állítását követő számok ennek ellentmondanak, a csökkenés mögött inkább az ellenőrzések gyakoriságának csökkenése állhatott.

Ki kell emelni, hogy az adatok szerint a bírsággal sújtott sebességtűlépések közel 30%-a olyan helyen történt, ahol a sebességet jelzőtáblával korlátozták. Mindez annak ellenére, hogy a rendőrség a polgárbarát szemlélet jegyében (elsősorban a méréseket kritizáló panaszok, médiafelhajtás hatására) a sebességkorlátozó jelzőtáblák közvetlen közelében nem végez méréseket, lakott területen belül korlátozó tábla esetében pedig szinte egyáltalán nem. Az elmúlt évben megvizsgáltam a 2014-ben és 2015-ben Magyar-országon bekövetkezet halálos közúti balesete aktáit, és azokban az esetekben, amelyekben a KRESZ 14.§ (1) bekezdés d) pontjában szereplő „Sebességkorlátozás” jelzőtábla által korlátozott útszakaszon következett be a halálos eredményű baleset, szinte egyik esetben sem mérsékeltek a sebességet a korábban megengedett értékről a táblával korlátozott sebességre. Elterjedt az a hibás gyakorlat is, hogy a járművezetők a jármű sebességét legkorábban a jelzőtábla vonalától kezdik csökkenteni, annak ellenére, hogy a sebességkorlátozás a szabály szerint a táblánál kezdődik, azaz a sebességkorlátozásra okot adó feltétel a táblától már fennáll.²⁴

	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
<i>Elhunytak száma</i>	740	638	605	591	626	644	607
<i>Közigazgatási bírságok száma</i>	631 706	535 763	537 063	355 769	267 229	529 851	493 596

6. táblázat: Összesített táblázat²⁵

Az összesített táblázatból megállapítható, hogy a szankcióval járó sebességellenőrzések számának jelentős csökkenését (2013: egy év alatt -34%) követő évben a közlekedési halálesetek száma nőtt (2014: +6%), a mérések számának további jelentős csökkenése (2104: további -25%) a következő évben a halálesetek számának további növekedést eredményezte (2015: +3%), míg a mérések számának jelentős növekedését (2105: +98%) követő évben a halálesetek száma csökkent (2016: -6%). Azaz a jelentős mértékű bírsággal járó mérés szám változást a halálesetek számának változása egy év késéssel ellenkező irányú változással követte le (7., 8. táblázat). A sebességellenőrzés időbeni és területi hatásait is elemző tanulmányban az időbeni hatás esetében kimutatták, hogy a rendőrségi aktivitást követő 1 órától akár 8 hétig is terjedhet az az időszak, amíg a sebességellenőrzés kihat a járművezető viselkedésére. A sebességellenőrzések megszűntével tehát a járművezetők egy idő elteltével újból magasabb sebességgel közlekednek.²⁶

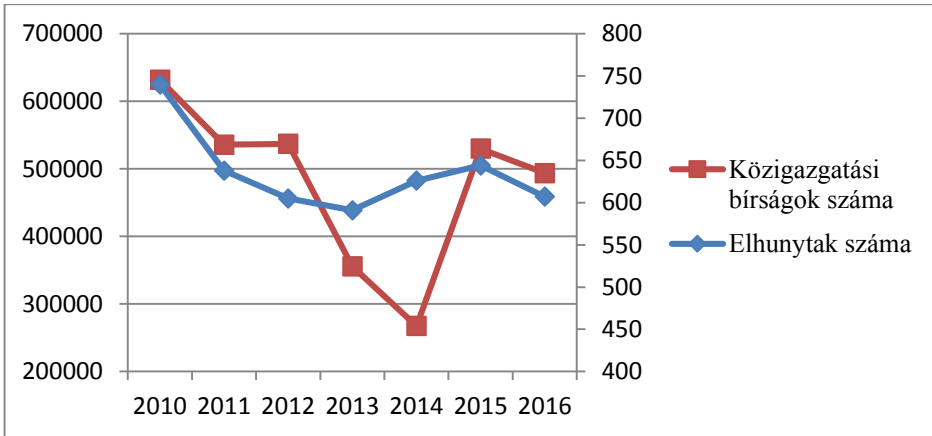
²⁴ 1/1975. (II. 5.) KPM–BM együttes rendelet a közúti közlekedés szabályairól: 14. § (6) Az (1) bekezdés c)–g) pontjában említett jelzőtábla hatálya a táblánál kezdődik.

²⁵ A KSH és az ORFK adatai alapján készítette a szerző.

²⁶ European Commission: Speed Enforcement.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 2. szám

7. táblázat: Összesített táblázat grafikonja

A változtatható helyű eszközöket a rendőrség jelenleg kizárólag nyílt ellenőrzés keretében használja, ezáltal „polgárbarátiabbá” téve a sebességellenőrzést. Ez azt jelent, hogy a hideg időjárás (0 Celsius fok alatt) kivételével a rendőrnek az eszköznél kell tartózkodnia jólláthatósági átvetőben, az eszközt pedig nem rejtheti el a közeledő járművek elől, nem álcázhatja.

A nyílt és a rejtett sebességmérő eszközök hatékonyságát Új-Zélandon is vizsgálták, és azokban az esetekben, amikor a látható sebességmérő kamerák lokalizált hatékonyságát összehasonlították a rejtett kamerák hatékonyságával annak a mutatóknak a tekintetében, hogy a sebességek milyen kapcsolatban vannak a balesetekkel, arra a megállapításra jutottak, hogy, a rejtett kamerák jelenléte jelentősebb hatást gyakorol az utak szabályszerű használatára, a bekövetkezett közúti balesetek számára, kimenetelének súlyosságára.²⁷ Az Európai Bizottság sebességellenőrzéssel kapcsolatban közzétett tanulmánya szerint is a mérések hatékonyságát a következők szerint lehet emelni: látható és rejtett közlekedésbiztonsági eszközök együttes alkalmazásával. A legjobb becslés szerint a fix eszközökkel végzett sebességellenőrzés 15 és 20%-os mértékben csökkentheti a balesetek számát, a kutatások azonban jelentősen eltérő eredményeket mutatnak a témában. Például a rögzített sebességmérő kamerák esetén a hatékonyság mértéke 5–69% között mozgott a balesetek számának csökkentésében. A sérülések száma 12 és 65% között csökkent, míg a halálozások száma 17 és 71% között. Ezeket a különbségeket minden bizonnyal befolyásolják a hatóság tevékenységei típusai, lokációi, csakúgy, mint a hatósági tevékenységet megelőző helyzet. A rejtett és mobil sebességmérő kamerák kimutatott hatékonysága 15 és 35% százalék között

https://ec.europa.eu/transport/road_safety/sites/roadsafety/files/specialist/knowledge/pdf/speed_enforcement.pdf (Letöltve: 2017. 11. 28.)

²⁷ Keall MD, Povey LJ, Frith WJ.: The relative effectiveness of a hidden versus a visible speed camera programme. <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/11204899> (Letöltve: 2017. 12. 17.)

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 2. szám

mozog. A mobil sebességmérő kamerák előnye, hogy a vezetők nem tudják, hogy hol vannak elhelyezve. A mobil sebességmérő kamerák hátránya az, hogy több emberi erőforrást igényelnek.²⁸ Meg kell jegyezni, hogy a nyílt és a rejtett ellenőrzés egyidejű alkalmazása sem kizárt, sőt kifejezetten javasolt a „figyelmeztetés, majd büntetés” taktika alkalmazása. „E taktika lényege, hogy a sebesség-ellenőrzésről kellő időben, általában táblával tájékoztatják a járművezetőket, sőt, hogy ténylegesen fel tudják mérni magatartásukat, egy sebességkijelző eszközzel meg is mutatják nekik pillanatnyi haladási sebességüket. E helyszín után néhány kilométerre viszont a rejtett ellenőrzés következik, szigorú szankciókkal azon járművezetőkkel szemben, akik a figyelmeztetés ellenére nem tartják be a sebességhatárokat.”²⁹

Az eredményes sebességellenőrzés feltételei:

- olyan út, vagy útszakasz kiválasztása, ahol sebességgel kapcsolatos biztonsági probléma áll fenn,
- jó szervezettség,
- a sebességmérés függ a sebességhatárok mértékétől,
- látható és rejtett, rögzített és mobil sebességmérő eszközök alkalmazása,
- és végül, de nem utolsó sorban a sebességellenőrzési projektnek nagy publicitást kell biztosítani.³⁰

Ezeknek a feltételeknek a magyar rendőrség a sebességellenőrzések esetében a rejtett sebességellenőrzés kivételével megfelel, és ki kell emelni a VÉDA rendszer bevezetését megelőző intenzív rendőrségi médiakampányt, amely a nagy publicitás feltételének jól érzékelhetően eleget tett. Az új rendszer egyik erőssége (9. táblázat), hogy a sokat kifogásolt tehergépkocsikra vonatkozó sebességtúllépések ellenőrzése hatékonyabbá vált, 2016-ban a tehergépkocsikra kiszabott közigazgatási bírságok száma az előző évhez képest közel hétésszeresére emelkedett.

A rendőrség jelenleg a sebességellenőrzések során nem csak a sebességkorlátozó jelzőtáblák és a rejtett ellenőrzés esetében tart önmérsékletet. Először a három, vagy annál többjegyű mellékutakon, majd az autópályák, autótutak esetében is korlátozta a mobil sebességellenőrző készülékek használatát, kockázatelemzések eredmények alapján.

	<i>Mkp.</i>	<i>Szkg.</i>	<i>Tgk.</i>	<i>Egyéb gépjármű</i>	<i>Összesen</i>
<i>2016</i>	2 424	375 810	26 666	88 696	493 596
<i>2015</i>	2 293	444 779	3 971	78 808	529 851

²⁸ European Comission: Speed Enforcement.

https://ec.europa.eu/transport/road_safety/sites/roadsafety/files/specialist/knowledge/pdf/speed_enforcement.pdf (Letöltve: 2017. 11. 28.)

²⁹ Major – Mészáros: i. m. 145.

³⁰ European Comission: Speed Enforcement.

https://ec.europa.eu/transport/road_safety/sites/roadsafety/files/specialist/knowledge/pdf/speed_enforcement.pdf (Letöltve: 2017. 11. 28.)

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 2. szám

	<i>Mkp.</i>	<i>Szkg.</i>	<i>Tgk.</i>	<i>Egyéb gépjármű</i>	<i>Összesen</i>
2014	1 105	229 413	2 126	34 585	267 229
2013	2 106	304 857	5 727	43 079	355 769
2012	2 584	437 575	3 632	93 272	537 063
2011	2 053	412 428	3 790	117 492	535 763
2010	2 419	549 564	4 772	74 951	631 706

8. táblázat: A gépjármű üzemeltartójának „objektív felelőssége” körébe tartozóan dokumentált sebességtűlépések adatai, a sebességtűlépéssel érintett jármű kategóriája szerint³¹

A 10. táblázatban látható adatok szerint a halálos balesetek közel fele ezeken az utakon történik, viszont az is igaz, hogy mivel az állami tulajdonú utak mintegy 20 %-át kitevő főúton történik a halálos balesetek fele, ezért érdemes lehet az erőket ide koncentrálni.

<i>Lakott területen kívül</i>	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Autópályák	65	43	33	38	28	23	27	25	31
Autóutak	5	5	13	13	6	12	7	7	11
Főút	328	252	239	203	180	167	176	185	185
Egyéb útvonalak	247	198	175	135	123	137	104	127	111
Összesen	626	498	460	389	338	339	314	344	338
<i>Lakott területen belül</i>									
Autópályák	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Autóutak	0	0	0	2	1	0	0	0	0
Főút	92	64	49	38	60	66	91	90	91
Egyéb útvonalak	388	328	243	220	164	136	135	139	156
Összesen	480	392	292	260	225	202	226	229	247
Összes halálos baleset	1106	890	752	649	563	541	540	573	585
Balesetben meghaltak száma	1232	996	822	740	638	605	591	626	644

9. táblázat: A halálos balesetek száma az útvonalak típusa szerint³²

ÖSSZEGZÉS

³¹ Az Országos Rendőr-főkapitányság Közlekedésrendészeti Főosztály adatai alapján.

³² A KSH adatai alapján készítette a szerző.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 2. szám

A közúti közlekedés biztonsága alapvetően függ a járművek sebességétől, mind a balesetek bekövetkezésének, mind a bekövetkezett balesetek súlyosságának tekintetében. A biztonságos közlekedésre való nevelés, az úthálózat fejlesztése, a járművek biztonságosabbá tétele mellett a megengedett legnagyobb sebesség jogszabályi korlátozása és a sebességhatárok betartásának ellenőrzése kiemelt fontosságú a kívánt közlekedéspolitikai, közlekedésbiztonsági célok elérésében. Az objektív felelősség elvének 2008-as bevezetése a rendőrségi ellenőrzéseket hatékonyabbá tette. A felelősségre vonás alóli kibúvás lehetőségének jogszabályi megszüntetése nem csak a rendőrség sebességellenőrzési munkáját tette hatékonyabbá, hanem ezzel együtt a közlekedési balesetben elhunytak száma öt év alatt a felére csökkent. A sebességellenőrzések számának 2013–2014-es csökkenése azonban kedvezőtlenül hatott a halálos közlekedési baleseti mutatókra, míg a VÉDA rendszer üzembe állítását követően, az ellenőrzések (és a tettenérések) számának növekedésével 2016-ban a halálos balesetek mutatója ismét javult. A rendőrség igyekszik megfelelni az állampolgárok elvárásainak és a közlekedéspolitikai elvárásoknak is, bár ezek a sebességellenőrzés tekintetében időnként egymásnak ellentmondóak. A közlekedés biztonság további javulása érdekében a sebességellenőrzések hatásait vizsgálva kell a jövőbeni sebességellenőrzési kultúrát, gyakorlatot kialakítani, hogy ez által is hatékonyabbá tegyék a sebességellenőrzéseket, és hozzá tudjanak járulni a kívánt közlekedés-biztonsági célok eléréséhez. Nem hagyhatjuk figyelmen kívül azt sem, hogy „ha a megengedett sebességhatárok betartása kikényszeríthetővé válik, a relatív sebességtűlépések is visszaszorulnak”,³³ mely következtében a balesetek számában is csökkenést várhatunk.

IRODALOMJEGYZÉK

- 1/1975. (II. 5.) KPM–BM együttes rendelet a közúti közlekedés szabályairól
- European Commission: Speed Enforcement.
- https://ec.europa.eu/transport/road_safety/sites/roadsafety/files/specia-list/knowledge/pdf/speed_enforcement.pdf
- Fülöp Ágnes – Fülöp Natasa: Sebesség és veszélyeztetés a közutakon. *Rendészeti Szemle*, 2008/2, 23–35.
- Dr. Fülöp Ágnes – Dr. Irk Ferenc – Dr. Major Róbert: Kodifikációs javaslatok a Btk. XIII. fejezetéhez, I. rész. http://ujbtk.hu/wp-content/uploads/PDF_EPUB/bjk_2004-2.pdf
- Gégény István: A kedvező változások hátterében a VÉDA rendszer áll. *Közlekedésbiztonsági Szemle*, 2016/2.
- Gégény István: Öt éves az objektív felelősség, 2013. <http://www.baleset-megelozes.eu/cikk.php?id=681>
- Charles Goldenberg – Ingrid van Schagen: The effects of speed enforcement with mobile radar on speed and accidents: An evaluation study on rural roads in the Dutch province Friesland.

³³ Major: A közúti közlekedési balesetek megelőzése i. m. 251.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 2. szám

9. Dr. Holló Péter: Közlekedés a XXI. században. *Magyar Tudomány*, 2008/02.
<http://epa.oszk.hu/00600/00691/00050/06.html>
10. Dr. Holló Péter – Zsigmond Olivér: Emelt közúti sebességhatárok közlekedésbiztonsági hatásvizsgálata idősorok elemzésével. http://real-j.mtak.hu/10766/3/Kozlekedestudomanyi_2005_03.pdf
11. Irk Ferenc: Közlekedésbiztonság és bűnözéskontroll. KJK Kiadó, Budapest, 2003.
12. Irk Ferenc: (No) speed Limit. *Rendészeti Szemle*, 2007/2, 110–122.
13. Irk Ferenc – Mózes Sándor: Sebességek és balesetek. *Rendészeti Szemle*, 1993/8, 60–65.
14. Keall MD, Povey LJ, Frith WJ.: The relative effectiveness of a hidden versus a visible speed camera programme. <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/11204899>
15. Központi Statisztikai Hivatal (KSH) adatai.
https://www.ksh.hu/docs/hun/xstadat/xstadat_eves/i_ods001.html
16. Major Róbert – Mészáros Gábor: Forgalom-ellenőrzés. NKE Szolgáltató Kft., Budapest, 2015.
17. Major Róbert: A közúti közlekedési balesetek megelőzése, különös tekintettel a rendőrség lehetőségeire és korlátaira. PhD értekezés, Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar Doktori Iskola, Pécs, 2009.
18. Miskolci Járásbíróság 51. Szpá.10.12/2016/2. sz.
19. Nilsson, Göran: Traffic Safety Dimensions and the Power Model to Describe the Effect of Speed on Safety. Doctoral thesis, Bulletin 221. Lund Institute of Technology, Department of Technology and Society, Traffic Engineering, Lund, 2004.
20. Ötvös Nándor: A rendőrség hazai pályán. Beszélgetés Papp Károly rendőr altábornaggyal. *Közlekedésbiztonsági Szemle*, 2016/2.
21. David K. Willis: Speed Cameras: An Effectiveness and a Policy Review. <https://static.tti.tamu.edu/tti.tamu.edu/documents/TTI-2006-4.pdf>
22. <http://www.grsphungary.hu/doc/grsp-gyorea6.pdf>
23. <http://www.police.hu/hu/a-rendorsegrol/europai-tamogatasok/operativ-programok/veda-kozuti-intelligens-kamerahalozat>
24. <http://www.police.hu/sites/default/files/lista1.pdf>
25. <http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0001457505001089?via%3Dihub>

VÁRI VINCE¹**Rendőrségi szervezeti modellek: előnyök és hátrányok****Management Models by the Police: Advantages and Disadvantages****Absztrakt**

A tanulmányban röviden jellemzem a rendőrség modern demokráciában betöltött társadalmi szerepét, és az ehhez igazodó olyan stratégiai célokat, mint a legitim rendőri működés vagy a lakossági bizalom. A magyar rendőrség fejlődésének bemutatásával a tekintélyelvű rendőrségtől a társadalomba integrált rendőrséig vezető utat tekintem át, számba véve a központosított és a társadalomba integrált rendőrség előnyeit és hátrányait. Ezt követően a stratégiai szempontnak számító legitimitást és a bizalmat fémjelző transzparencia eszközöket veszem sorra, amelyek jogosan támaszthatók egy modern, demokratikus és a kor kihívásainak megfelelni akaró rendőrséggel szemben.

Kulcsszavak: tekintélyelvű rendőrség, társadalomba integrált rendőrség, irányítási sémák, legitimitás, bizalom

Abstract

In my paper, I briefly describe the role of the police in modern democracy. Furthermore, strategic goals such as legitimate police operation or public confidence. I present the development of the Hungarian police: from the authoritarian police to the society-integrated police. Then I sum up the benefits and disadvantages of centralized and society-integrated police. Lastly, I present the legitimacy and confidence-building transparency tools (indicators). Which can legitimately be supported by a modern, democratic and police who want to meet the challenges of the age

Keywords: authoritarian police, society-integrated police, management models, legitimacy, trust

¹ Nemzeti Közszolgálati Egyetem, Rendészettudományi Kar, Bűnügyi Tudományok Intézete, Büntetőeljárásjogi tanszék – National University of Public Service, Faculty of Law Enforcement, Institute of Criminal Sciences, The Department of Criminal Procedure Law, E-mail: variv@uni-nke.hu, ORCID: 0000-0001-6416-1645.

BEVEZETÉS

A magyar rendőrség a rendszerváltozás előtti időktől egészen máig sajátos utat járt és jár be. Minden szervezetnek és egyénnek időszakos szükséglete, mi több kötelessége az önértékelés és a konzekvenciák megfogalmazása. Már csak ezért is érdemes elgondolkodni néhány fontos felvetésen. Többek között olyanokon, hogy a rendszerváltás után közel három évtizeddel jó úton jár-e a magyar rendőrség, ha a modern demokráciák rendőrségeivel szemben támasztott követelményeket vizsgáljuk, vajon meg tudna-e felelni ezeknek? A hazai rendőrség szervezeti modellje illeszkedik-e a modern trendekhez. Egyáltalán lehet-e azonosítani olyan rendőrségi szervezeti modelleket, ami egy jogállami demokráciában a társadalmi elvárásokhoz optimálisan igazodó működést garantál pusztán sajátos jellegénél fogva? Esetleg nem is az irányítási formán vagy szervezeti modell típusán, hanem a rendőri tevékenység gyakorlásának tartalmi minőségein múlik a rendőri szervezet társadalmi integráltságának nívója. Fonákjáról nézve, ki lehet-e kategorikusan jelenteni azt, hogy egyfajta szervezeti modell nem felel meg a rendőrség társadalmi rendeltetésének. Ha pedig nem, akkor meg lehet-e fogalmazni egy olyan álláspontot, hogy a szervezeti modell mindig csak az adott korszak és társadalmi igény kihívásaihoz igazodó attribútum, így azt legfeljebb dinamikus és komplex értelmezésben, a társadalmi, gazdasági és politikai kontextus változásával együtt érdemes szemlélni és értékelni.

A RENDŐRSÉG HELYZETE EGY MODERN DEMOKRÁCIÁBAN

A rendőrség társadalmi szerepével és részvételével kapcsolatos 21. századi nemzetközi szakirodalom szinte legégetőbb kérdése az állam közintézményei, jelesen a rendőrség iránti társadalmi bizalom lényegének megfejtése. A társadalmi bizalom, mint egyfajta tőke, lényegét tekintve nem más, mint a rendőri működés „társadalmi hatásainak” kollektív érzülete. Kollektív érzület és egyben viszonyulás a hatalom erőszakszervezetéhez. Akceptálása egyben a regnáló hatalom elfogadása is, gondolván arra, hogy a rendőrség a hatalom gyakorlásának „ultima ratio” eszköze, mely más közhatalmi szervezetektől eltérően az erőszakkal történő kikényszerítés teljes eszköztárával rendelkezik. Így a hozzá való társadalmi viszonyulás emblematikusan az állampolgár hatalomhoz való viszonyulásának leképeződése is. Számos kutatással veselkedtek már neki a világ minden táján, de különösen az Amerikai Egyesült Államokban, hogy megértsék a kapcsolatot a rendőrségi működés és a közvélemény alakulása között. A probléma rendkívül árnyalt, tekintettel arra, hogy a média óriása jelentőséggel bír ebben a relációban.² A kutatások kiinduló kérdése, hogy lehet-e mesterségesen javítani és befolyásolni a rendőrség iránti bizalmat, egy a média által nagymértékben uralt komplex demokráciában, azért, hogy tartósan és kiszámíthatóan biztosítani lehessen a rendőrség társadalmi elfogadottságának megfelelő szintjét. A kulcs, tehát annak megértése,

² Mátyás Sz.: Szubjektív biztonságérzet – lakossági vélemény a közbiztonságról és a rendőrségről. *Magyar Rendészet*, 2015/5, 159–170.

hogy az adott társadalomban milyen tényezők növelik a rendőrség legitimitását, továbbá milyen faktorok befolyásolják az irányába fennálló közösségi bizalmat.³ Leginkább pedig az a döntő, hogy az említett bizalom és a legitimitás társadalmi „minőségének” szintje milyen eszközökkel monitorozható, vannak-e olyan indikátorok, amelyekkel hiteles információhoz juthatnak a döntéshozók.

ÁLTALÁNOS STRATÉGIAI CÉLOK: LEGITIMITÁS ÉS BIZALOM

A rendőrség stratégiai célja tehát a társadalmi legitimitásának kivívásában és a lakosság biztonságérzetének fokozásában jelölhető meg, amely effektíve a rendőrség és konkrétan a rendőrök irányába jelentkező bizalom vagy lakossági attitűd javításában mutatkozik meg. Bár a legitimitás és a bizalom leginkább csak a szervezet tevékenységét kísérő, egyfajta „utóhatásnak” tekinthető értéként testesül meg, de ahogy már előbb kifejtettem, éppúgy közrejátszik egy esemény vagy incidens eszkalációjában. Így hangsúlyossá válik, hogy valójában mit lehet tenni a közvélemény formálása érdekében, azért, hogy a rendőrség az ő biztonságuk érdekében valós és széles társadalmi felhatalmazottsággal, hatékonyan végezhesse munkáját.⁴ A hangsúly nem az aktuális vélekedésen vagy a formális ítéletalkotáson van. Ahogy jelentős kutatások is igazolták a hipotézist: még a negatív aktusok is elfogadhatók (letartóztatások, büntetések stb.), amennyiben átláthatóvá és kézzelfoghatóvá teszik az eredményhez vezető döntési folyamatokat, ha az okok megismerhetővé és leginkább megérhetővé válnak mindenki számára.

A proceduális igazság esszenciálisan minden rendőri aktus velejárója, dinamikus együttműködőként a legitimitás és a bizalom formálója és a rendőrséggel való közösségi elégedettség elemi determináló tényezője. A legitimitás és a bizalom felépíthető, amennyiben a rendőr és állampolgár mindennapi interakcióit ez a szellemiség mozgatja, amennyiben ezek a vonások nem jellemzik, úgy az könnyen és gyorsan leépülhet. Úttörőként Michael Lipsy azonosította ezt a dinamikus kölcsönhatást számos közszolgálati foglalkozás körében, így nemcsak a rendőr, hanem az ügyész, a bíró és a szociális munkás esetében is.⁵

Az egyes rendőrségi stratégiák fejlődése során átvértékelődött a rendőrségi kommunikáció jelentősége. Aminek legfőbb célja legyen, hogy a döntéshozatali folyamatok transzparenciájának megteremtésével demonstrálja az eredmények semleges, tisztességes és politikai indokoltól mentes létrejöttét. Az egyik jelentős kutatás megmutatta, hogy számos faktor képes befolyásolni a rendőrség lakossági megítélését, többek között a saját, a baráti és rokon körben előfordult bűncselekményekkel kapcsolatos negatív tapasztalatok, beleértve a

³ John Dowling and Jeffrey Pfeffer: Organizational Legitimacy: Social Values and Organizational Behavior. *Pacific Sociological Review*, Vol. 18 (No. 1, January 1975), 122–136.

⁴ Kristina Murphy, Lyn Hinds, and Jenny Fleming: Encouraging Public Cooperation and Support for Policing. *Policing & Society*, Vol. 18 (No. 2, June 2008), 136–155.

⁵ Michael Lipsky: *Street-Level Bureaucracy: Dilemmas of the Individual in Public Services*, 30th anniversary expanded edition. Russell Sage Foundation, New York, 2010 (Lipsky's book was originally published in 1980).

média rendőrségi visszaélésekkel kapcsolatos hírközléseit. Ezek a tényezők negatív hatások tekintetében eltérően jelentkeztek az egyes etnikai és faji csoportok esetében.⁶

A legitim rendőri működés záloga, hogy megfelelő mutatókat, indikátorokat képezzünk, és képesek legyünk a társadalmi hatások oldaláról pozitív hatásokat kritikusan mérni.⁷ A társadalmi „mellékhatásait” tekintve káros, azaz a többség által elutasításra kerülő rendőrségi stratégia még a statisztikai eredmények javulása esetén sem nyerhet igazolást és polgárjogot. A következő fejezetekben a sajátos magyar viszonyokra szabottan mutatom be, hogy a rendőrségi irányítási sémáknak önmagukban nem döntő jelentőségű szerepe, sokkal inkább a mögöttük meghúzódó filozófia vagy a gyakorolt modell sajátos vonásai miatti torzulás, vagy az által hordozott veszélyek okozhatják, hogy a rendőrség eltávolodik alapvető bázisától: a társadalomtól.

A RENDŐRSÉGI IRÁNYÍTÁSI SÉMÁK SZEREPE

A rendőrség keletkezéstörténetében vizsgálni kell egyik oldalon a civil társadalom követelményeit, a másik oldalon pedig az állami-politikai hatalom igényeit. Ebből a perspektívából, vagyis a hatalom és az állampolgár viszonya alapján többféle rendőrségi szervezeti modell és stílus különböztethető meg. A tanulmány terjedelmi korlátai és a téma fókuszja miatt csak a magyar viszonyokat leginkább érintő két szervezeti modellt mutatom be, amelyek főleg az irányítás jellege miatt bírnak sajátos vonásokkal. A rendőrség szolgáltató jellegét vagy hatalmi alapú elfogódottságát, azaz tekintélyelvű vagy teljesímenyalapú működését az alapján tudjuk megnyugtatóan megállapítani, hogy céljait és rendeltetésének prioritásait tekintve hova teszi a hangsúlyt az „állambiztonsági” vagy a „közösségi szemlélet” közötti skálán.⁸

A TEKINTÉLYELVŰ RENDŐRSÉG

A tekintélyelvű rendőrség lényege a magyar rendőrség rendszerváltozás előtti és azt követő „utóéletén” keresztül kiválóan megragadható. Ennek a korszaknak az áttekintése azért is indokolt, mert ebben az időszakban távolodik el a rendőrség a társadalomtól, és válik teljesen a hatalom eszközévé, ez persze nem egyoldalú csak a rendőrség átalakításával járó folyamat volt, hanem a társadalom, ezáltal a társadalom-rendőrség viszony is gyökeresen megváltozott. Az 1990 előtti bő 40 év sajátos fejlődési utat kényszerített hazánkra, így a korábbi értékrendszerrel szakítva, a szocialista mintáknak megfelelő irányt követve egy-nemű hierarchikus és katonai rendszerben működött alapjában az uralkodó állampárt erőszak monopóliumaként.

⁶ Ronald Weitzer and Steven A. Tuch: *Race and Policing in America: Conflict and Reform*. Cambridge University Press, Cambridge UK, 2006.

⁷ Sallai János, Tihanyi Miklós, Vári Vince, Mátyás Szabolcs: A „jó rendészet” közpolitikai kapcsolódási lehetőségei. In: Kaiser Tamás (szerk.): *A jó állam nagyító alatt: speciális jelentések A-tól V-ig* (a adóbürokráciától a versenyképességig). Dialóg Camus Kiadó, Budapest, 83–121.

⁸ Vári Vince: Hatékony vagy eredményes bűnüldözés. *Magyar Rendészet*, 2014/1, 88–89.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 2. szám

A szocialista rendszert egyaránt jellemző paternalista felfogás a rendőrség működésére is rányomta bélyegét, megváltozott a szervezett személyi összetétele is. „A háborúban üldözött életben maradtak, illetve azok leszármazottjai nagy igyekezettel léptek be a Katonapolitikai Osztály, illetve a később létrejött Államvédelmi Osztály, majd az abból kialakult Államvédelmi Hatóság állományába.”⁹ A rendőrség elsősorban a rendszer politikai céljait szolgálta, és nem a társadalom igényeire reagált. A politikai célok eléréseért „a szocialista eljárásjog a rendszer ideológiájából (ellentétes ideológia hirdetése állam elleni bűncselekménynek, ellenforradalmi tevékenységnek minősült) fakadóan csak látszólag támogathatta az eljárási igazságosság kérdését.”¹⁰ A politikai ideológiának megfelelően a rendőrség felépítése sem az ésszerű, a társadalomhoz alkalmazkodó berendezkedést mutatta. Aránytalanság és díszfunkcionalitás jellemezte a szervezet belső rendszerét, és igazán szólva ez a totalitárius államkép logikájával sem magyarázható. A rendőrség kötelékén belül a politikai megbízhatóság fontosabbá vált, mint a szakmai hozzáértés, és ez érthetően a működés színvonalára is kihatott, emellett egyfajta misztifikált konspiráció – átláthatatlan titokzatosság – hatotta át a szervezetet.

A sok negatív ismérv mellett azonban számos pozitív vonását is el kell ismerni a kor rendőrségének, amelyek a társadalom szimpátiáját és biztonságérzetét erősítették, ahogy Finszter fogalmaz: „a diktatúrák jó közbiztonsága nem mese, hanem valóság.”¹¹ Éppen ez volt az a tényező, ami a rendszerváltásnak jelentős feladatot adott: vagyis a korábbi rendőrség demokratikus átalakítása, a negatív vonások felszámolása, de egyben a pozitívumok megtartása. Sokan naivan azt gondolták, hogy pusztán a politika reform és a demokratikus államszervezet kialakítása megoldja a feltárt problémákat. A szocializmus egész más társadalmi, politikai berendezkedése, a tulajdonviszonyok sajátos viszonyai, a szabályozott piaci mechanizmusok, a vállalkozások féken tartása és az állam gazdasági dominanciája értelemszerűen alacsony bűnözési rátát indukált. A kapitalista piacgazdaságra történő áttérés logikus következménye volt a bűnözés megugrása. Az akkori politikai aktorok sajnálatosan nem készítették fel a társadalmat a rendszerváltozás kellemetlen „mellékhatásaira”, inkább a rendőrségre és annak vezetőire kenték a felelősséget, így a hirtelen megromló közbiztonság nyilvánvalóan társadalmi elégedetlenséget és a szocializmus közállapotaira irányuló nosztalgikus állapotot váltott ki. Ami egyben fokozott társadalmi intoleranciával párosult.¹²

⁹ Nyeste Péter: A bűnüldözési célú „titkos információszerezés” és a büntetőeljárás kapcsolata. *Nemzetbiztonsági szemle*, 2013/1, 25–26.

¹⁰ Nyeste Péter: A bűnüldözési célú titkos információgyűjtés története, rendszerspecifikus sajátosságai, szektorális elvei. PhD értekezés, NKE, Budapest, 2016. 95.

¹¹ Finszter Géza: A rendőrség és a közbiztonság – kelet-európai tapasztalatok, a pártállami rendőrségmodell. Társadalmi változások, bűnözés és rendőrség. Nemzetközi Konferencia. Budapest, 1992. június 1-4. Budapest, 1993, 49–56.

¹² Jogállamiság vagy rend? – interjú Dr. Kuncze Gáborral Kőszeg Ferenc írásáról. *Belügyi Szemle*, 2000/1, 98.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 2. szám

TÁRSADALOMBA INTEGRÁLT KÖZÖSSÉGI RENDŐRSÉG¹³

„A rendőrség a közösség és a közösség a rendőrség: a rendőrség a közösségnek azon tagjai, akiket azért fizetnek, hogy teljes idejüket annak a kötelességüknek szenteljék, amely minden polgárra együttesen hárulna a társadalmi jólét és a közösségi együttélés fenntartása érdekében.”¹⁴ A közösségi rendőrség eszméje nem mai találmány. Bár az 1960-as évekre a Robert Peel által megálmodott angolszász típusú, közösségi rendőrség jócskán eltávolodott az eredeti ideáltól. Ezt először kanadai kriminológusok, André Normandeau, Maurice Cusson, Jean-Paul Brodeur vették észre és írták le munkáikban.¹⁵ A decentralizált rendőrséget helyi szinten éppúgy a politika befolyásolta, mint a központosított rendőrséget, és a korrupció még jobban teret nyert. Ezen túlmenően bizalmi válság is felütötte fejét, ami a lakosság részéről a feljelentési aktivitás visszaesésében, ezáltal a rendőrségi eredményességi mutatók visszaszorulásában mutatkozott meg, hiába volt meg a szükséges létszámnövelés és technikai fejlődés. Világossá vált, hogy a decentralizálás önmagában nem hoz megoldást, a rendőrségnek hozzáállásában kell változnia, kapcsolatot kell keresni és találni az emberekkel, vissza kell nyerni a bizalmukat. A bizalom kialakítása, a kölcsönös előítéletek lebontása és egy új szemléletű rendőrség kialakítása nagyon sok tényezőtől függő, tudatos tevékenységet igénylő, hosszú folyamat eredménye.¹⁶ A közösségi rendőrség igyekszik a közösségek elvárásainak megfelelő biztonságot garantálni, és az erőfeszítéseinek köszönhetően az érintett közösségek tagjai tisztában vannak azzal, hogy a rendvédelmi szervezet az ő érdekükben tevékenykedik, illetve a civil szervezetek közreműködésével támogatják annak erőfeszítéseit.¹⁷ Másik nézőpontból a megfelelő társadalmi atmoszféra¹⁸ és a civil világ támogatása sem állt készen annak befogadásához. Hiszen a társadalomba integrált rendőrség nem csupán a rendőrségi szervezet és a társadalom relációjában értelmezendő, hanem a rendőr és szervezete, illetve a rendőr és a társadalom vonatkozásában is. Amennyiben a rendőr saját szervezete és a társadalom határvonalán helyezkedik el, egyszerű és könnyű átjárással, akkor ez pozitív előjelű tényező, ezzel szemben, ha a saját szervezetébe zárva, szegényes kommunikációval, titkolózással és ellenállással terhesen, úgy a rendőri szervezet integrálására irányuló erőfeszítés meddő erőfeszítés.¹⁹

¹³ Szikinger István részletes áttekintést ad a közösségi rendőrség kialakulásáról és európai tapasztalatairól. Összegzésében kijelenti: soha nem volt nagyobb szükség a rendőri tevékenység társadalmi hatásainak elemzésére, a nemzetközi tapasztalatok és a magyar viszonyok összevetésére, mint ma. Vö. Szikinger István: Közösségi rendőrség a mai Európában. *Belügyi Szemle*, 2012/3, 29–37.

¹⁴ Robert Peel közösségi rendőrség fogalma. in: Bruinsma Gerben, Weisburd David (ed.): *Encyclopedia of Criminology and Criminal Justice*. Springer Reference. Volume 2 C. 2014, 381.

¹⁵ Kozáry Andrea: Nemzeti összehasonlító szervezettan. Rendőrtisztai Főiskola, Budapest, 2008, 24.

¹⁶ Szigeti Péter: Az alapjogok gyakorlati értéke a jogrendben – kitekintéssel a rendvédelemre. In: *Jogvédelem, Rendvédelem (tanulmányok)*. RTF, Budapest, 2007, 19.

¹⁷ Malina Adrienn – Takács István: Lakosságbarát brit rendőrség. *Rendőr*, 2010/4, 4.

¹⁸ Balassa Bence: Egy elhibázott viszony rövid története. *Rendvédelmi Füzetek*, 2009/2, 77–89.

¹⁹ Roelofse, Cornelis J.: Community Policing: Homogenous Societies are Actually Heterogenic – Challenges to Diverse Community Needs. *Internal Security*, vol. 5 (No. 2, 2013), 7–21.

A KÖZPONT VAGY A HELYI AUTORITÁSOK ÁLTAL IRÁNYÍTOTT RENDŐRSÉG KOORDINÁTA TENGELYE

David Bayley és Rob Mawby²⁰ is foglalkozott a centralizált és decentralizált rendőrségi modellben működő országok összehasonlító elemzésével, ennek során arra az általános következtetésre jutottak, hogy az azonos modellben működő országok rendőrségei között is nagy különbségek vannak. Valójában a rendőri szervek feladata, hatékonysága, a szolgáltatás minősége és az egyéni szabadságjogok tekintetében a modelleket igazából analitikus részletességgel eddig még tudományos igényességgel nem tekintették át.²¹ Ahogy Finszter is megfogalmazza: „A rendőrséggel foglalkozó szakirodalom abban teljes egyetértést mutat, hogy a világban működő különböző szervezeti megoldások között nem lehet minőségi rangsort állítani.”²² Éppen ezért sem lehet pálcát törni pusztán egyik vagy másik rendőrségi irányítási modell vagy stratégia felett, mert a lényeg nem a formában, hanem a tartalomban bújik meg. Hiszen elképzelhető egy modell lecserélése²³ egy átfogó állami modernizáció keretében, azonban ha ez nem kap elegendő társadalmi és politikai támogatást, úgy a remélt fejlődés elmarad.²⁴ Fontos szempont az is, hogy a rendőrségi irányítási modellek (eltérő vezetői nézetek), továbbá a hatásköri és illetékességi viták, valamint a párhuzamos nyomozások milyen hatással vannak a büntetőeljárásra (a nyomozásokra), amely indokolhatja a már meglévő a rendőrségi egységek egyesítését.²⁵ A következőkben rövid áttekintést teszünk a modelleket leginkább meghatározó központosított és a helyi rendőrségi szervezeti modellek jellemzőiről:

A központosító irányítás előnyei:

- A rendőri szervek feladat- és hatáskör szerinti összevonása és centrális irányítás alá helyezése jelentősen növelheti a költséghatékonyságot, aminek az egyetlen oka a rendőrség költségvetésének összetételében rejlik.

²⁰ Bayley, David H.: Policing: the World Stage. In: Mawby, Rob (Ed.): Policing across the World. The Mysterious Press, London–New York, 1999, 3–12.

²¹ Bayley, David H.: Comparative organization of the police English-speaking countries. In: Tonry, Michael (Ed.): Modern policing, Crime and Justice, vol. 16. University of Chicago Press, Chicago, 1992, 15.

²² Finszter Géza: Európai Rendészeti Modellek és a magyar rendőrség. In: Kriminológiai Közlemények 54. Magyar Kriminológiai Társaság, Budapest, 1999, 247. o.

²³ Ahogy egy döntéssel nem lehet átalakítani a rendőrség szervezetét, hogy jobban illeszkedjen a gazdasági és a bűnözés környezeti változóihoz. Vö: Balassa Bence – Bezsényi Tamás: Law enforcement administration in criminal service. Archibald Reiss Days, Volume 2. Academy of Criminalistic and Police Studies, Belgarde, 2016.

²⁴ A legutóbbi rendészeti stratégia munkaanyaga alapján a rendészetben jelen lévő két rendkonceptió (centralizált, decentralizált) közül a status quo felé billent a mérleg, amit a parancs uralma és a hierarchia feltétlen érvényesülése jellemez, kombinálva a biztonság kollektív fogalmának rendszerbe állításával. Lásd: A Magyar Köztársaság Rendészeti Stratégiája. Munkaanyag, 2009. január 15.

²⁵ Nyitrai Endre: A szervezett bűnözés elleni küzdelem büntetőjogi és kriminalisztikai eszközei. PhD. értekezés, Pécs, 2017, 211.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 2. szám

- A vezetői akarat érvényesítéséhez adekvátan illeszkedik. A centralizált forma az „információ” fentről lefelé történő végigfuttatásának legkisebb ellenállású modelljét hívja életre, melynek célja a parancs egységes és következetes végrehajtása.²⁶
- Az irányítása alatt álló teljes szervezetnél képes a helyi szinten mutatkozó eltérő közbiztonsági feltételekhez a bűnüldözési erőforrásokat adekvátan illeszteni, azokat ésszerűen telepíteni.
- Egységes humánerőforrás-gazdálkodással kapcsolatos stratégia kialakítása, a szakmai irányítás, hírközlés, a közös gyakorlatok, az egységes jogalkalmazás és szakmai munka kialakításának lehetősége, ami a színvonal növekedéséhez és a professzionalizmus megszilárdulásához vezet.

A központosító irányítás „tekintélyelvű” torzulásának veszélyei:

- A politika hatása és befolyása erőteljesebb ennél az irányítási formánál.²⁷
- A rendszer belső ellenőrzésének fenntartása érdekében érdemleges kérdésekben az alsóbb szint önállóságát csökkentheti.²⁸
- A parancs végrehajtásának „ellenállás-mentességét” az indokolás nélküli leváltás intézményének kiszolgáltatott vezetői helyzet és a végrehajtói beosztásokhoz képest aránytalanul honorált beosztások „lojalitás-minősége” garantálja. Az engedelmesség versus tudás dilemma ugyancsak látszólagossá válhat.²⁹
- A döntési kompetencia felső szintekre telepítése az elméleti tudás és szakmai intelligencia devalválásával járhat, miközben a lojalitás felértékelődik. Az itt szolgáltató teljesítő rendőr képzetlen, betanított munkás, döntően parancsvégrehajtó.³⁰
- A végrehajtásban dolgozók „könnyebb” irányítása érdekében alkalmazott technikák általánossá vállalása: a beosztotti állomány körében az általános bizonytalanság és kiszolgáltatottság fenntartása az elmozdíthatóság – a bármikor átvezénylés lehetősége –, illetve a jogilag sem kifogásmentes „megbízhatósági” vizsgálatok³¹ okozta egzisztenciális félelmek elültetésének gyakorlata.

²⁶ Krémer és Molnár felmérése során a többség elutasította a parancs munkaszervező hatékonyságát, sőt a megkérdezett parancsnokok és beosztottak 80–90%-a szerint kifejezetten akadályozza az érdemi munkavégzést. Lásd részletesebben: Krémer – Molnár: i. m. 88.

²⁷ Finszter Géza – Korinek László: Rekvium egy rendőrségért. *Népszabadság*, 2009. február 28. <http://nol.hu/belfold/lap-20090228-20090228-16-322527>. Idézi Kozáry Andrea: A rendőrség társadalmi szerepe – rendőrségi reform: aktuális kérdések. In: *RTF Rendvédelmi Füzetek*, 2009/3, 11.

²⁸ Tihanyi a „tudásalapú” rendőrségi modelljének középpontjába a rendőri működés önállóságát és az egyéni felelősség magas szintjét helyezi. Vö. Tihanyi Miklós: A körzeti megbízotti szolgálat fejlődési lehetőségei, avagy a tudásalapú rendőrség. *Belügyi Szemle*, 2013/6, 87–107.

²⁹ Kozáry Andrea: *Rendészetszociológia. Kézikönyv I.* Rejtjel Kiadó, Budapest, 2015, 39.

³⁰ Uo. 40.

³¹ Bejczy szerint alapos átgondolást igényelne, hogy egy ilyen súlyos alapjogot korlátozó és rendkívül költséges intézmény vajon megéri-e az árát, tekintve hogy a provokáció elrettentő hatása nem mindenkire hat olyan erővel. Lásd Bejczy Alexa: Célpontban a megbízhatósági vizsgálat. *Belügyi Szemle*, 2012/6, 62.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 2. szám

- A munka minden részletére kiterjedő méretű, tagoltságú, továbbá az általánostól szervezetileg és működésileg elkülönült széles jogkörű, magasan dotált belső kontrollapparátus kiépítése és burjánzása.³²
- A rendszer termelési filozófiájában alapvetően „mennyiségi” küldetésű, ami a kompetitívással és a statisztikai szemlélettel paralel elem. Lényegileg az eredményeséget helyezi előtérbe, tekintet nélkül a kapacitás és a törvényesség szűkítő mozgástere szülte ellentmondásra. „*A hierarchikus szervezet viszont lehetetlenné teszi a területi rendőrségi szervezetek önállóságát, féltve őrzik a teljesítményértékelés egyetlen lehetségesnek tartott módszerét, a statisztikai mutatókat.*”³³ A statisztikának jónak kell lenni, hiszen a rendőrségnek jó képet kellett mutatnia magáról, ez pedig már a legelejétől a statisztika manipulálásához vezethet.³⁴
- Lemond a helyismeret nyújtotta előnyökről, és teret enged a szakmai és politikai partikuláris érdekvényesítésnek.³⁵

A decentralizált irányítás előnyei:

- Az állampolgárok biztonságát jelentő veszélyek többnyire helyben, „ott és akkor” keletkeznek. A döntési jogkör helyben tartása egyfajta racionális szükséglet, ami a gyors és hathatós reakciót jelenti.
- Az önrendelkezés biztosításával a felelősséget is áthárul a helyi közbiztonság megteremtésére, magyarán a rendőri tevékenység minőségileg és mennyiségileg is a helyi viszonyokhoz alkalmazkodik és nem a központosított homogén rendfenntartás ideológiáját követi.
- Kiterjedtebb kompetenciákkal rendelkezik a helyhatóságban, ezért gyorsabban és komplexebb módon tudja kezelni az ott keletkezett közbiztonsági rizikókat.³⁶
- A decentralizált és önműködő helyi biztonsági autonómiák a helyi rendőrségi szervekkel hatékonyabb együttműködést tudnak produkálni.³⁷ A kooperációs terek megteremtése csak önkéntes, saját belátáson és önálló autonóm felelős gondolkodáson alapulhatnak, annak központosított elrendelése egyértelműen ellenállást szül.

A decentralizálás irányítás hátrányai:

³² Kozáry: i. m. 39–42.

³³ Finszter: i. m. 248.

³⁴ Kozáry: i. m. 36.

³⁵ Finszter Géza: Az önkormányzati rendőrség lehetőségei. *Fundamentum*, 2012/2, 46.

³⁶ Punch, Maurice: *Zero Tolerance Policing*. The Policy Press, Bristol, 2007, 45.

³⁷ Finszter szerint az egyéni és kollektív védelmi képesség gyengesége a rendészet teljesítményét is rontja, mivel önmagukban semmit sem tudnak tenni a helyi közbiztonságért. Minél centralizáltabb, annál tehetetlenebb egy szervezet a helyi bajokkal szemben, erőinek nagy részét a központi feladatok kötik le. Lásd bővebben Finszter Géza: A települések közösségei és a helyi közbiztonság. *Magyar Rendészet*, 2011/3, 12.

- Nem képes ellenállásmentesen közvetíteni a politikai és szakmai akaratot. A végrehajtás minduntalan nehézségekbe és akadályokba ütközik.
- A szervezeti és helyi gyakorlat tekintetében heterogén rendszerelemek miatt az egységes tevékenységek végrehajtási minősége romolhat.
- Helyi szinten a szabványok, konvenciók, egységesített rendszerek hiánya az együttműködésre hátrányosan hat, így csorbíthatja a közös munka eredményességét.

A LEGITIMITÁST ÉS A BIZALMAT FÉMJELZŐ TRANSPARENTIA ESZKÖZÖK (INDIKÁTOROK) A MODERN DEMOKRÁCIÁK RENDŐRSÉGEIN

Alapvetően négy lényeges eszközt alkalmaznak erre a modern demokrációk rendőrségei, amelyek azon felül, hogy képesek a legitim rendőri működést transzparens módon demonstrálni, és a lakossági bizalmat növelni, egyben gátolják a központosított irányítási formában működő rendőrségi rendszerek tekintélyelvű hatalmi burjánzását és torzulását. Ezek az eszközök jobb esetben beépültek a rendőrség saját hatékonyságmérésének eszköztárába, így jelezve vissza az alkalmazott stratégia működési zavarait és a keletkező belső szervezeti problémákat:³⁸

1) Társadalmi önszerveződések bevonása, és együttműködés³⁹

A civil közbiztonsági önszerveződések létrejötte két okkal magyarázható. Egyrészt az emberek úgy értékelik, hogy a bűnözés egyre jobban növekszik, és a társadalmi rendezetlenség veszélyezteti saját biztonságukat és a köznyugalmat. Másrészt úgy látják, hogy a rendőrség és a büntető igazságszolgáltatás nem tud megbirkózni az észlelt krízissel, mert hiányos erőforrásai miatt képtelen a hatékony cselekvésre. Ennek feloldásaként közösségi szinten a lakosság önszerveződések hoz létre, amely egészséges formában az állami szervek munkájának segítésére törekszik, és nem önhatalmúlag kívánja kézbe venni a rendcsinálás feladatát. Nálunk ennek legismertebb formációja a polgárőrség.

2) Civil kontroll a rendőri tevékenység átláthatósága és megismerhetősége érdekében⁴⁰

³⁸ Lásd Anglia és Wales rendőrsége: <http://www.justiceinspectores.gov.uk/hmic/> (Letöltés: 2018. 01. 09.)

³⁹ Angliában és Walesben a szomszédsági rendőri modell működtetésének aránya és az ilyen területen foglalkoztatott rendőrök száma, igénybevétele és kihasználtságának aránya teljesítménymérési indikátor az adott helyi rendőri szerv működésére nézve.

⁴⁰ Angliában a legitimitás rendőrségi adatait lakossági felmérések és független szervezetek biztosítják. Minden rendőri egységhez kapcsolódnak független tanácsadó szervezetek, akik bármikor, be nem jelentett módon tehetnek látogatást a rendőrségi fogdáknak és előállító helyiségekben, és megvizsgálhatják a fogvatartás körülményeit, és beszélhetnek a fogvatartottakkal és az eljárás alá vont személyekkel. Erről éves jelentés készül, 2016-ban a panaszok tekintetében 13 olyan rendőri szerv esetében végeztek kísérleti programot, ahol legalább 3 vagy több szempontban nem felelt meg a kritériumoknak. Vö. Best Use of Stop and Search revisits. HMIC, September 2016. Available at: www.justiceinspectores.gov.uk/hmic/publications/best-use-of-stop-and-search-revisits/ (Letöltés: 2017. 09. 09.)

Az alkotmányos demokráciák alapelvei szinten is komoly elvárásokat fogalmaznak meg a közigazgatással, így a rendőrséggel szemben is, amelynek egyik fontos pillére a fékek és egyensúlyok rendszerének kialakulása és annak az alkotmányos rendszerben való gyakorlati megnyilvánulása. Ennek rendőrségi vetülete leginkább arra ad választ, hogy az erőszak gyakorlásának monopóliumát élvező szervezetek milyen mértékben átláthatóak, és milyen mértékben kontrollálja azokat a társadalom.

3) A közösségi média szerepének növelése⁴¹

A nyugati államokban egyre elterjedtebb a rendőrség közösségi oldalainak használata, amelyen keresztül közvetlen kapcsolatot létesítenek az állampolgárokkal. Beszámolnak eredményeikről, objektívan közvetítik a bűnügyi híreket. Angliában a közösségi rendőrség eszméjét a közösségi kommunikációra is kiterjesztették, hitvallásuk szerint az aktív kommunikáció a rendvédelem szíve.

4) Helyi sajátosságok figyelembevételével az erőforrások disztribúciójában

A kutatásokkal igazolt szervezeti igazságosság a teljesítménymérésben tágabb kört ölel fel, mint a pusztán belső processzuális (eljárás) igazságosság, ez már magába foglalja az elosztás (elosztási) igazságosságát, vagyis annak érzetét, hogy a forrásokat, a munkatársakat, az anyagi és szellemi dotációt mennyire tisztességesen osztják el és biztosítják a szervezeten belül.⁴²

KÖVETKEZTETÉS, JAVASLAT

Az elemzettek fényében kijelenthető, hogy az egyes rendőrségi irányítási sémák előnyeinek és a hátrányainak latolgatása helyett az egyes modellek önkéntelen hatalmi torzulásának veszélye jelenti a legnagyobb kihívást a társadalomba integrált rendőrség eléréséhez vezető úton. Aminek döntő eleme, hogy a centrális irányítási séma saját eredményességének mérésére jellemzően az egységes és homogén elv szerinti statisztikai módszertant alkalmazza. Ezzel lényegileg elfedi a belső szervezeti aránytalanságokat és az erőforrások felhasználásának irracionális szempontjait. Logikus, hogy a lakosság elképzeléseiről mindig csak a helyben keletkező és települési szinten eltérő mértékű biztonságérzetből tudunk következtetést levonni, és nem a centrális rendőrség által mért és „egységesített” biztonsági helyzet értékeléséből. A társadalmilag elfogadott, legitim és lakossági bizalmat élvező rendőrséget ez a tény már önmagában a „relatív” kategóriába helyezi. Amiből következik, hogy a centrális modellt a decentralizálthoz képest akkor fogja a társadalom nagyobb mértékben akceptálni, ha a központosított rendőrség törekszik arra, hogy a helyi közbiztonsági igényekhez jobban igazodó rendőri működést produkáljon az előnyét jelentő jobb és hatékonyabb erőforrás (humán, technikai) allokációs kompetenciájának gyakorlásával. Ez pedig csak úgy érhető el, ha

⁴¹ Angliában és Walesben a közösségi médiumok működtetése az adott rendőri egységnél figyelemmel, hogy mennyire kihasználta és elterjedt a helyi lakosság körében (kommunikációs felületeken történő üzenetek forgalma alapján), a rendőri szerv működésének egyik teljesítmény indikátora.

⁴² Bradford, B., Quinton, P.: Self-legitimacy, police culture and support for democratic policing in an English constabulary. *British Journal of Criminology*, 54 (2014/6), 1,023-1,046.

saját központosított teljesítmény és hatékonyságmérési eszköztárát kiegészíti a legitimitás és a bizalom mérésére alkalmas indikátorokkal, amely lényegileg egyet jelent a transzparens rendőri működéssel. Törekszik arra, hogy a közösségi média és a civil kontroll eszközeivel a szükségeshez képest minden rendőri tevékenység átlátható, megismerhető, kritizálható legyen az érintett egyén és a helyi közösség oldaláról. A hagyományosan termelt rendőri tevékenységi adatokat, mutatókat korrigálja a helyi bűnözésföldrajzi viszonyokhoz igazodó erőforráselosztás igazságosságát megjelenítő elemekkel. Mindezekkel a központosított rendőrség működési professzionalizmusát biztosító központosítás fenntartható, miközben a decentralizált, társadalomba integrált rendőrség előnyei szintén kinyerhetőek. Ha ezeket nem valósítja meg, úgy a stratégiai célok elérése érdekében a központi irányítás fokozhatja a szervezet belső presszióját, gyakrabban váltogathatja a vezetőket, „irányíthatóbbá” teheti a beosztottakat, de érdemi javulás és nagyobb lakossági bizalom nem kíséri működését. Ezekkel mindössze a tekintélyelvű torzulás veszélyének teszi ki a rendőri szervezetet, amely így egyre jobban távolodik a társadalmi beágyazottság elérésétől.

FELHASZNÁLT IRODALOM

1. Balassa Bence: Egy elhibázott viszony rövid története. *Rendvédelmi Füzetek*, 2009/2, 77–89.
2. Balassa Bence – Bezsenyi Tamás: Law enforcement administration in criminal service. Archibald Reiss Days, Volume 2. Academy of Criminalistic and Police Studies, Belgarde, 2016.
3. Bayley, David H.: Comparative organization of the police English-speaking countries. In: Tonry, Michael (Ed.): *Modern policing, Crime and Justice*, vol. 16. University of Chicago Press, Chicago, 1992.
4. Bayley, David H.: Policing: the World Stage. In: Mawby, Rob (Ed.): *Policing across the World*. The Mysterious Press, London–New York, 1999, 3–12.
5. Bejczy Alexa: Célpontban a megbízhatósági vizsgálat. *Belügyi Szemle*, 2012/6.
6. Bradford, B., Quinton, P.: Self-legitimacy, police culture and support for democratic policing in an English constabulary. *British Journal of Criminology*, 54 (2014/6), 1,023–1,046.
7. Bruinsma Gerben, Weisburd David (edt.): *Encyclopedia of Criminology and Criminal Justice*. Springer Reference. Volume 2 C. 2014.
8. David Weisburd, Cody W. Telep, Joshua C. Hinkle, and John E. Eck: Is Problem-Oriented Policing Effective in Reducing Crime and Disorder? Findings from a Campbell Systematic Review. *Criminology & Public Policy*, Vol. 9 (No. 1, February 2010), 139–172.
9. Finszter Géza: A rendőrség és a közbiztonság – kelet-európai tapasztalatok, a pártálami rendőrségmodell. Társadalmi változások, bűnözés és rendőrség. Nemzetközi Konferencia. Budapest, 1992. június 1–4. Budapest, 1993, 49–56.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 2. szám

10. Finszter Géza: A tekintélyelvű rendőrségtől a civil közigazgatás felé. *Belügyi Szemle*, 1997/4.
11. Finszter Géza: Európai Rendészeti Modellek és a magyar rendőrség. In: *Kriminológiai Közlemények 54.* Magyar Kriminológiai Társaság, Budapest, 1999.
12. Finszter Géza – Korinek László: Rekviem egy rendőrségért. *Népszabadság*, 2009. február 28. <http://nol.hu/belfold/lap-20090228-20090228-16-322527>
13. Finszter Géza: A települések közösségei és a helyi közbiztonság. *Magyar Rendészet*, 2011/3.
14. Finszter Géza: Az önkormányzati rendőrség lehetőségei. *Fundamentum*, 2012/2.
15. John Dowling and Jeffrey Pfeffer: Organizational Legitimacy: Social Values and Organizational Behavior. *Pacific Sociological Review*, Vol. 18 (No. 1, January 1975), 122–136.
16. Kozáry Andrea: Nemzeti összehasonlító szervezettan. Rendőrtisztai Főiskola, Budapest, 2008.
17. Kozáry Andrea: A rendőrség társadalmi szerepe – rendőrségi reform: aktuális kérdések. *RTF Rendvédelmi Füzetek*, 2009/3.
18. Kozáry Andrea: Rendészetszociológia. Kézikönyv I. Rejtjel Kiadó, Budapest, 2015.
19. Krémer Ferenc – Molnár Emília: Modernizálható-e a magyar rendőrség? – A rendőrök véleménye. *Magyar Rendészet*, 2000/3–4, 82–102.
20. Kristina Murphy, Lyn Hinds, and Jenny Fleming: Encouraging Public Cooperation and Support for Police. *Policing & Society*, Vol. 18 (No. 2, June 2008), 136–155.
21. Kuncze Gábor: Jogállamiság vagy rend? – interjú Dr. Kuncze Gáborral Kőszeg Ferenc írásáról. *Belügyi Szemle*, 2000/1.
22. Malina Adrienn – Takács István: Lakosságbarát brit rendőrség. *Rendőr*, 2010/4.
23. Mátyás Szabolcs: Szubjektív biztonságérzet – lakossági vélemény a közbiztonságról és a rendőrségről. *Magyar Rendészet*, 2015/5, 159–170.
24. Michael Lipsky: Street-Level Bureaucracy: Dilemmas of the Individual in Public Services, 30th anniversary expanded edition. Russell Sage Foundation, New York, 2010.
25. Nyeste Péter: A bűnüldözési célú „titkos információszerezés” és a büntetőeljárás kapcsolata. *Nemzetbiztonsági Szemle*, 2013/1.
26. Nyeste Péter: A bűnüldözési célú titkos információgyűjtés története, rendszerspecifikus sajátosságai, szektorális elvei. PhD értekezés, Budapest, 2016.
27. Nyitrai Endre: A szervezett bűnözés elleni küzdelem büntetőjogi és kriminalisztikai eszközei. PhD értekezés, Pécs, 2017.
28. Punch, Maurice: Zero Tolerance Policing. The Policy Press, Bristol, 2007.
29. Roelofse, Cornelis J.: Community Policing: Homogenous Societies are Actually Heterogenic – Challenges to Diverse Community Needs. *Internal Security*, vol. 5 (No. 2, 2013), 7–21.
30. Szigeti Péter: Az alapjogok gyakorlati értéke a jogrendben - kitekintéssel a rendvédelemre. In: *Jogvédelem, Rendvédelem (tanulmányok)*. RTF, Budapest, 2007.
31. Szikinger István: Községi rendőrség a mai Európában. *Belügyi Szemle*, 2012/3, 29–37.

32. Tihanyi Miklós: A körzeti megbízotti szolgálat fejlődési lehetőségei, avagy a tudásalapú rendőrség. *Belügyi Szemle*, 2013/6, 87–107.
33. Vári Vince: Hatékony vagy eredményes bűnüldözés. *Magyar Rendészet*, 2014/1, 87–93.
34. Sallai János, Tihanyi Miklós, Vári Vince, Mátyás Szabolcs: A „jó rendészet” közpolitikai kapcsolódási lehetőségei. In: Kaiser Tamás (szerk.): A jó állam nagyító alatt: speciális jelentések A-tól V-ig (a adóbürokráciától a versenyképességig). Dialóg Camus Kiadó, Budapest, 83–121.
35. Weitzer, Ronald and A. Tuch, Steven: *Race and Policing in America: Conflict and Reform*. Cambridge University Press, Cambridge UK, 2006.
36. Willard M. Oliver: The Fourth Era of Policing: Homeland Security. *International Review of Law, Computers & Technology*, Vol. 20 (No. 1–2, 2006), 49–62.
37. <http://www.justiceinspectorates.gov.uk/hmic/>
38. Best Use of Stop and Search revisits, HMIC, September 2016. Available at: www.justiceinspectorates.gov.uk/hmic/publications/best-use-of-stop-and-search-revisits/

BÁBOSIK MÁRIA¹**A multilaterális fejlesztési bankok szerepe az új közszolgálati menedzsment elterjesztésében****Role of the Multilateral Development Banks in Promoting New Public Management****Absztrakt**

A tanulmány célja annak bemutatása, hogy az új közszolgálati menedzsment (angolul New Public Management – NPM) elterjesztésében milyen szerepet játszottak a nemzetközi fejlesztési intézmények meghatározó tagjai, a multilaterális fejlesztési bankok (Multilateral Development Banks – MDBs). A multilaterális fejlesztési bankok hozzájárultak projektjeikkel és tanácsadási tevékenységükkel az angolszász gyökerű NPM koncepciójának és gyakorlatának elterjedéséhez az átalakuló és fejlődő országokban. Az NPM egyes elemei sikeresen beépültek ezen országok közszolgálati menedzsmentjébe, mások azonban nem tudtak ott meggyökeresedni. Ennek oka egyrészt az adott országok kulturális és igazgatási sajátosságaiban rejlik, másrészt abban, hogy a 2008-as globális válság hatására maga az NPM is olyan kihívások elé került, amelyeket nem tudott sikeresen kezelni. Paradigmaváltásra volt tehát szükség, így a mögöttes neoliberális gazdaságfilozófiával együtt az NPM is háttérbe szorult az MDB-k politikájában, normáiban és tevékenységében.

Kulcsszavak: új közszolgálati menedzsment, fejlesztésfinanszírozás, multilaterális fejlesztési bankok

Abstracts

The purpose of this study is to demonstrate the role of multilateral development banks, MDBs in the dissemination of new public management (NPM). Multilateral Development Banks have contributed through their projects and advisory activities to the spread of the Anglo-Saxon concept, the NPM concept and practice in transition and developing countries. Some elements of the NPM have been successfully integrated into the public service management of these countries, but others have not been able to be rooted there. This is partly due to the cultural and

¹ PhD hallgató, PTE TTK, Földtudományi Doktori Iskola, Geopolitikai Program – PhD student, University of Pécs, Faculty of Natural Sciences, Doctoral School of Geography, Geopolitical Program; E-mail: babosik.maria@upcmail.hu ORCID: 0000-0002-3817-3949.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 2. szám

administrative frameworks of the respective countries as well as a result of the global crisis of 2008, the NPM concept itself has faced challenges it was not able to deal with. There was therefore a need for a paradigm shift in the development philosophy related to public management, so with the underlying neoliberal economic philosophy, the NPM was pushed back also in the MDB policies, norms and activities.

Keywords: New Public Management, development finance, multilateral development banks

BEVEZETÉS

A tanulmány célja annak bemutatása, hogy az új közszolgálati menedzsment (angolul New Public Management – NPM) elterjesztésében milyen szerepet játszottak a nemzetközi fejlesztési intézmények meghatározó tagjai, a multilaterális fejlesztési bankok. A felhasznált módszertan: a szakirodalom, statisztikák, a bankok dokumentumai, valamint a média-hírek elemzése.

A tanulmány kiinduló hipotézise, hogy a multilaterális fejlesztési bankok erőteljesen hozzájárultak projektjeikkel és tanácsadási tevékenységükkel az angolszász gyökerű, az 1980-as évektől kezdődően egyre nagyobb teret hódító NPM koncepciójának és gyakorlatának elterjedéséhez az átalakuló és fejlődő országokban. Az NPM egyes elemei sikeresen beépültek ezen országok közszolgálati menedzsmentjébe, mások azonban nem tudtak ott meggyökeresedni. Ennek oka egyrészt az adott országok kulturális és igazgatási sajátoságaiban rejlik, másrészt viszont abban, hogy időközben a globális válság hatására maga az NPM is olyan kihívások elé került, amelyeket nem tudott sikeresen kezelni. Paradigma-váltásra volt tehát szükség, így a mögöttes neoliberális gazdaságfilozófiával együtt az NPM is háttérbe szorult, bár korántsem került ki a multilaterális fejlesztési bankok által támogatott és kívánatos megoldások közül. E mögött vélhetőleg az ezekben a fejlesztési intézményekben tetten érhető amerikai befolyás és az angolszász modellek követése állhat.

A KÖZSZOLGÁLAT MEGREFORMÁLÁSÁNAK KÍSÉRLETE: AZ NPM

A jóléti állam válsága az 1970-es évektől kezdődően kihívások elé állította a hagyományos, weberi elveken nyugvó közigazgatást. Ennek hatására koncepcióváltás zajlott le, teret nyert a neoliberális gondolkozás, a „menedzserializmus”, aminek hatására a közigazgatás piacosodott. Ezt új irányzatot nevezünk új közszolgálati menedzsmentnek (New Public Management – NPM), amelyet a közszolgálati adminisztrációval foglalkozó kutatók közül Christopher Hood 1991-ben megjelent tanulmánya mutatott be részletesen.² Az NPM eredetileg a fejlett, angolszász típusú OECD tagországokból indult: az Egyesült Királyságból, Ausztráliából és Új-Zélandból, majd széles körben elterjedt, hogy azután fokozatosan vis-

² Hood, C.: A Public Management for All Seasons? Public Administration, Volume 69 (Issue 1, 1991), 3–19.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 2. szám

szaszoruljon, elsősorban saját problémái és a fejlesztő államok sikerei következtében megváltozott irányítási paradigma hatására, majd a 2008-as globális válsággal végleg háttérbe szoruljon. Az NPM olyan elgondolások összességét jelenti, amely a piaci kategóriák alkalmazását kiterjeszti a közszolgáltatásra.³ Az NPM elterjesztésében fontos szerepet játszottak a nemzetközi intézmények, így az OECD, az IMF, a Világbank, az ENSZ és az Európai Bizottság, illetve a regionális fejlesztési bankok és szervezetek, sőt még a civil szervezetek is.⁴

Az NPM célja a hatékony közigazgatás megteremtése. Az 1980-as évek közigazgatási reformjai a hatékonyság érdekében az állam szerepének újragondolását és visszaszorítását célozták („kevesebb állam elve”), melynek eszközei a dereguláció, a decentralizáció, a liberalizáció és a privatizáció voltak. Ez egyben azt is jelentette, hogy az államnak nem a széleskörű társadalmi szükségleteket kell kielégítenie, hanem elsősorban a magánszektor igényeinek kell megfelelnie, és csak a legfontosabb társadalmi feladatok ellátására kell koncentrálnia. A teljesítményt minimális ráfordításokkal kell elérni, illetve a ráfordításoknak maximális eredményt kell eredményezniük. A feladatok ellátását racionalizálni kell, s azokat a feladatokat, amelyeket nem lehet hatékonyan ellátni, ki kell szervezni. A közszolgálat céljait konkrétan meg kell fogalmazni és azok között prioritásokat kell felállítani. A célokhoz ki kell dolgozni a célok elérésének mérési rendszerét, az ellenőrzés és a korrekció rendszerét és eszközeit.

Az NPM kiindulópontja, hogy modern közigazgatásra szükség van a modern közszolgáltatásokhoz, amelyeknek stabilnak kell lenniük. Az NPM alkalmazásának alapfeltétele a demokrácia és a jogállamiság. Az NPM szerint a tervezést a politikának kell végeznie, közigazgatásé a szakmai végrehajtás feladata, így annak depolitizálnak, szakmailag autonómnak, elsősorban feladat- és ügyfélorientáltaknak, az állampolgárokat szolgálónak kell lennie. A közszolgálatban megengedhető a versenyztetés vagy a versenyhez hasonló körülmények megteremtése. Fontos szempont a közigazgatás minőségének javítása. A közigazgatásnak a feladatok hatékony ellátása érdekében együtt kell működnie a magánszektorral, ami mindkét fél érdekét szolgálja (PPP konstrukciók).

Az NPM célul tűzte ki a közzsférában foglalkoztatottak számának erőteljes csökkentését, a teljesítmény-orientált személyügyi rendszerek alkalmazását (például a bérezés, juttatások, előmenetel vonatkozásában) és a foglalkoztatás rugalmasabbá tételét (például a próbaidőre, áthelyezésekre, nyugdíjazásra vonatkozó szabályok esetében).

A közzsféra hatékonysága érdekében NPM-en alapuló közigazgatási reformokat több ország is bevezetett, így például az USA, de a kontinensen a gyökeresen más közszolgálati hagyományokkal rendelkező Németország, Ausztria és Svájc is.⁵ Az USA-ban Ronald

³ Bővebben lásd: Rosta M.: Innováció, adaptáció és imitáció – Az új közszolgálati menedzsment. Aula Kiadó, Budapest, 2012, 350.

⁴ Pongrácz A.: A közmenedzsment-reformok metamorfózisai. *Új magyar közigazgatás*, 2016. május, 3.

⁵ Németországban: „új irányítási modell” – „Neue Steuerungsmodell” (NSM), Ausztriában és Svájcban: „hatásorientált igazgatásvezetés” – „Wirkungsorientierte Verwaltungsführung”.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 2. szám

Reagan elnöksége alatt a konzervatívok egyenesen a közzféra válságáról beszéltek,⁶ ami 1993-ban a „Kormányzat Újrafelfedezése” (Reinventing Government) elnevezésű kezdeményezéshez és a Nemzeti Teljesítmény Felülvizsgálathoz (National Performance Review) vezetett, amelyek a „vállalkozó kormányzat” (entrepreneurial government) elképzelésen alapultak. Ez az utasítások helyett az irányításra helyezte a hangsúlyt, a feladatmegvalósítás helyett a felhatalmazásra, a monopóliumok helyett a versenyre, a szabályok helyett a küldetésre, a ráfordítások helyett az eredmények finanszírozására, a bürokrácia helyett az ügyféligényekre, a keretek elköltése helyett a bevételek generálására, a problémák megoldása helyett a problémák megelőzésére, a centralizáció helyett a decentralizációra, valamint a közprogramok helyett a piacra.⁷ Ennek jegyében a felülről lefelé történő, szabályalapú irányítást alulról felfelé történő, az ügyféligényeken alapuló, vállalkozó kormányzással kívánták felváltani. Javasolták többek között a szövetségi alkalmazottak létszámának öt év alatt 12 százalékkal történő csökkentését és a kormányzati szektorban a munkáltatókra vonatkozó előírások szigorúságának enyhítését, rugalmasabbá tételét. Mivel azonban a létszámleépítést nem előzte meg kellő helyzetelemzés, az nem vezetett a hatékonyság elvárt növekedéséhez, ellenben sokhelyütt a szolgáltatások minőségének romlását okozta. Összességükben a változtatási törekvések a kormányzati szektorban elmaradtak a magánszektor leginnovatívabb megoldásaitól,⁸ s nem hoztak átütő eredményt.

Az NPM-et már megjelenésekor számos kritika is érte. Ezek elsősorban azon alapulnak, hogy a közzféra és a magánszektor nagyon eltér egymástól, alapvetően más a céljuk, szervezeteiknek és a bennük foglalkoztatottaknak a jellemzői, működésük környezete, stb., amely sajátosságok miatt a magánszektorban sikerrel alkalmazott eszközök nem feltétlenül alkalmazhatók a közzférában vagy azok nem a kívánt eredményre vezetnek.

A jogos kritikák ellenére az NPM fontos eredménye, hogy hatására a közzférában is fontossá váltak a hatékonysági szempontok. Nem váltotta be azonban a hozzá fűzött reményeket, nem eredményezte a közzszolgálat menedzsmentjének új, korszerű, fenntartható modelljét. Nem képezte részét az átláthatóság, az állampolgárok bevonása, az állampolgári jogok kiterjesztése sem, amelyek a közzszolgálati menedzsment legújabb irányzataiban már hangsúlyt kaptak.⁹

⁶ „Leadership for America; Rebuilding the Public Service”, The Report of the National Commission on the Public Service. Washington, DC, 1989. Idézi: Phillips, D. A.: *Reforming the World Bank – Twenty Years of Trial – and Error*. Cambridge University Press, New York, 2009, 218.

⁷ Osborne, D. – Gaebler, T.: *Reinventing Government: How the Entrepreneurial Spirit is Transforming the Public Sector*. Addison-Wesley, 1992. Idézi: Phillips, D. A.: *Reforming the World Bank – Twenty Years of Trial – and Error*. Cambridge University Press, New York, 2009, 218.

⁸ Ez az időszak volt a Business Process Reengineering (BPR) fénykora, amit olyan menedzsment guruk munkái fémjeleznek, mint Michael Hammer, Peter Ducker és Tom Peters, és amelyet a Fortune 500 cégeinek többsége is követett. Az elképzelések gyors térhódítása azonban a magánszektorban sem hozta meg maradéktalanul a tőle elvárt eredményeket.

⁹ G. Fodor G. – Stumpf I.: Neowberi állam és jó kormányzás. *Nemzeti Érdek*, 2, (2008/7), 110–123.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 2. szám

A NEMZETKÖZI PÉNZÜGYI INTÉZMÉNYEK ÉS SZEREPÜK A KÖZSZOLGÁLAT MEGREFORMÁLÁSÁBAN

Mielőtt megvizsgálánk a multilaterális fejlesztési bankok tevékenységét az NPM elterjesztése érdekében, érdemes röviden ismertetni a fejlesztéspolitika e meghatározó nemzetközi szereplőinek fő jellemzőit.

E bankok nemzetközi pénzügyi intézmények. Olyan nagyméretű, komplex, hosszútávon megtérülő, kockázatos fejlesztéseket finanszíroznak, amelyek a magánszektor számára önmagukban nem elég vonzóak. Jegyzett tőkéjüket tagországai jegyzik le, akik részvényeik arányában rendelkeznek szavazati joggal. Bankszerűen működnek, forrásokat vonnak be és helyeznek ki. A nagy hitelminősítő intézetek rendszeresen minősítik őket, s mivel a legjobb minősítéssel bírnak, kedvezően tudnak forrásokat szerezni. Annak érdekében azonban, hogy kiváló minőségüket meg tudják tartani, csak hitelképes országoknak nyújtanak kölcsönt, bár azt általában kedvezőnek tűnő feltételekkel. Sokakban felmerül ezért több jogos kérdés: „Ezek az intézmények több kárt okoznak-e, mint hasznot? A fejlődő országok jobban járnának-e, ha saját tempójukban integrálódnának a világgazdaságba? Végül pedig: reális-e elvárni a donor országoktól, hogy segítséget nyújtsanak, de lemondjanak arról, hogy feltételeket támasszanak a megsegített fejlődő országokkal szemben?”¹⁰

1. táblázat: A vizsgált multilaterális fejlesztési bankok fő jellemzői

	<i>IBRD</i>	<i>IDB</i>	<i>AfDB</i>	<i>ADB</i>	<i>EBRD</i>
<i>Alapítás</i>	1944	1959	1964	1966	1991
<i>Jelenlegi tagok száma</i>	189 ország	48 ország, ebből 26 kölcsönfelvevő tagország	54 afrikai + 27 régió kívüli ország	67 ország, ebből 48 ország a régióból	65 ország 5 földrészről (kivéve Dél-Amerika), valamint az EU, EIB
<i>Legnagyobb részvényesek</i>	USA (16%) Japán (7%) Kína és Németo. (4-4%)	USA (30%) Argentína és Brazília (11-11%)	Nigéria (10%)	Japán, USA (13-13%)	USA (10%), Franciao., Németo., Olaszo., UK (9-9%)
<i>Kölcsönfelvevő tagországok és kölcsönt nyújtó tagországok szavazati aránya</i>	39%	50,2%		38%	14%
	61%	49,8 %		62%	86%

¹⁰ Ben-Artzi, R.: Regional Development Banks in Comparison – Banking Strategies versus Development Goals. Cambridge University Press, United Kingdom, 2016, 2.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 2. szám

<i>Központ</i>	Washington D. C. (USA)	Washington D. C. (USA)	Abidjan (Elefántcsontpart)	Manila (Fülöp-szigetek)	London (UK)
<i>Jegyzett tőke</i>	240 mrd USD	171 mrd USD (2016)	88 mrd USD (2016)	142,6 mrd USD (2016)	29,7 mrd EUR (2016)
<i>Éves befektetések összesen</i>	22,6 mrd USD (2016)	9,3 mrd USD (2016)	8,64 mrd USD (2015)	27,17 mrd USD (2015)	9,3 mrd EUR (2015)
<i>Létszám</i>	10000 fő (2016)	2000 fő	1865 fő (2016)	3092 fő (2016)	1500 fő (2015)
<i>Mandátum</i>	A végletes szegénység felszámolása egy emberlét alatt és a közös prosperitás elősegítése	a gazdasági és társadalmi fejlődés elősegítése a fejlődő tagországokban külön-külön és együttesen: a fenntartható fejlődés, valamint a szegénység és az egyenlőtlenségek csökkentése	a fenntartható gazdasági fejlődés és társadalmi előrehaladás elősegítése, valamint a szegénység csökkentése Afrikában	szegénység mérséklése az ázsiai – csendes-óceáni térségben	a nyílt piacgazdasági átmenet, illetve a magán és vállalkozói kezdeményezések elősegítése eredetileg a közép- és kelet-európai országokban, amelyek elkötelezettek a többpárti demokrácia, a pluralizmus és a piacgazdaság mellett
<i>Eszközök</i>	kölcsönök, garanciák, kockázatmenedzsment és tanácsadási szolgáltatások	kölcsönök, segélyek, technikai segítségnyújtás elsősorban a közszféra, de kisebb mértékben a magánszektor számára	kölcsönök és további források mobilizálása, garanciák, tanácsadás, technikai segítségnyújtás főleg a közszféra, de a magánszektor számára is	kölcsönök, garanciák, technikai segítségnyújtás mind a köz-, mind a magánszektor beruházásaihoz a gazdasági és a társadalmi fejlődéshez	kölcsönök, garanciák, technikai segítségnyújtás, tanácsadás, tőkebefektetések elsősorban a magánszektor részére
<i>Kedvezményezett országok</i>	közepes jövedelmű és hitelképes alacsony jövedelmű tagországok	26 kölcsönfelvevő tagország	54 afrikai ország	az ázsiai és a csendes-óceáni régió fejlődő tagországai	Közép-Kelet Európa, Mediterrán országok, Görögország, Törökország

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 2. szám

Fókusz területek		társadalmi befogadás és egyenlőtlenség, termelékenység és innováció, gazdasági integráció, nemek közötti egyenlőség és sokszínűség, klímaváltozás és környezeti fenntarthatóság, intézményi képességek és jogállamiság	infrastruktúra (cca. 50%), ENSZ Fenntartható Fejlődési Célok	környezet, regionális gazdasági integráció, mezőgazdaság és élelmiszertermelés, pénzügyi szektor, infrastruktúra, oktatás	magánszektor (cca. 70%) energia
------------------	--	--	--	---	------------------------------------

Forrás: AfDB, ADB, EBRD, IBRD, IDB dokumentumai, honlapjai, illetve Faure, R. – Prizzon, A. – Rogerson, A.: Multilateral development banks: A short guide, Overseas Development Institute (ODI), 2015, felhasználásával saját szerkesztés.

A multilaterális fejlesztési bankok közül a tanulmány az IBRD-t (Nemzetközi Fejlesztési és Újjáépítési Bank) és a négy nagy regionális fejlesztési bankot, azaz az IDB-t, az AfDB-t, az ADB-t és az EBRD-t vizsgálja, alapításuk sorrendjében feltüntetve.

A fenti táblázatból jól látható, hogy ennek a kiemelten fontos nemzetközi pénzügyi intézménycsoportnak a legrégebb és a többi bank szempontjából is meghatározó tagja az 1944-ben, a második világháború végén Európa újjáépítésére, a bretton woods-i konferencia eredményeként alapított International Bank for Reconstruction and Development (IBRD), amely az International Development Assistance (IDA)-val együtt alkotja a Világbankot. Az IDB-t az 1950-es évek legvégén, az AfDB-t és az ADB-t pedig az 1960-as években, mindhárom a hidegháború, illetve a dekolonizáció idején hozták létre, az EBRD-t pedig sokkal később, a közép-kelet európai rendszerváltások időszakában, 1991-ben. Az IBRD globálisan működik, a többieknek mindegyiküknek vannak regionális tagországaiakon kívüli, fejlett tagországai is, melyek donor országok. Az USA az IBRD-ben és az IDB-ben, Japánnal együtt az ADB-ben, illetve az EBRD-ben is a legnagyobb részvényes, míg az AfDB legnagyobb részvényese Nigéria. Ennek azért van jelentősége, mert a döntéshozatalban a szavazatok a részvényekhez vannak kötve. E bankok közül egyedül az IDB esetében rendelkeznek a szavazatok minimális többségével a kölcsönfelvevő országok. Az öt bank közül az IBRD a legnagyobb minden tekintetben. Az IBRD globális szervezet 189 tagországgal, a többiek regionálisak, mintegy 50-60 tagországgal. Az IBRD, az

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 2. szám

ADB és az IDB jegyzett tőkéje meghaladja a 100 milliárd USD-t, az AfDB-é 50-100 milliárd USD között, az EBRD-é pedig 50 milliárd EUR alatt van. Az IBRD-ban több mint 10 ezren dolgoznak, a regionális bankok létszáma 1500-3000 fő között van. Mandátumuk alapján e bankok két csoportra oszthatók. Míg ugyanis az IBRD, az IDB, az AfDB és az ADB a szegénység mérséklését tűzte ki elsődleges céljául, addig az EBRD a piacgazdasági átmenet elősegítését és a magánszektor erősítését a többpárti demokráciákban. Egyedül az EBRD mandátuma tartalmaz politikai kikötéseket. Céljaik elérése érdekében e bankok hasonló eszközöket használnak. Jelentős különbség van azonban köztük abban, hogy elsősorban a köz- vagy a magánszektorra fókuszálnak-e, illetve mely területeket részesítik előnyben. Tevékenységüket befolyásolja, hogy tagjaik között milyen arányban vannak donor és kedvezményezett országok, és ezen utóbbiak a fejlettség mely szintjén állnak, illetve milyen fejlesztési szükségleteik vannak.¹¹

MDB-K TEVÉKENYSÉGE AZ NPM ELŐSEGÍTÉSE ÉRDEKÉBEN

A multilaterális fejlesztési bankok az új közszolgálati menedzsment meghonosítását, elterjesztését, majd annak új koncepciókkal történő kiegészítését, illetve felváltását erőteljesen elősegítették. Egyrészt olyan normákat alkottak és terjesztettek el a közzféra menedzsmentjének modernizálására vonatkozóan, amelyek az NPM elképzeléseinek, azaz az eredményközpontú közmenedzsmenten alapultak. Másrészt ezeket a normákat érvényesíteni igyekeztek a közszektor modernizálását célzó projektjeikben és az erre vonatkozó technikai tanácsadási tevékenységükben, aminek a révén jelentősen befolyásolni tudták a fejlődő országok közszolgálati reformjait.

Az NPM elterjesztésében az MDB-k szerepének megértéséhez érdemes áttekinteni egyrészt, hogy e bankok saját magukra nézve mennyiben és hogyan alkalmazták az NPM elgondolásait, másrészt pedig azt, hogy hogyan alkottak az NPM elvein alapuló normákat és azokat hogyan építették be fő eljárásaikba, illetve, hogy ezeknek a normáknak hogyan próbálták érvényt szerezni a fejlődő országokban, összhangban más nemzetközi intézmények, és azok „mögött” az USA politikájával.¹²

AZ NPM MEGJELENÉSE A MULTILATERÁLIS FEJLESZTÉSI BANKOK SAJÁT IRÁNYÍTÁSI GYAKORLATÁBAN

Az új közszolgálati menedzsment koncepció megjelent és teret nyert a multilaterális fejlesztési bankok irányítási gyakorlatában, akik ezzel követték más nemzetközi pénzügyi és gazdasági intézmények, így pl. az OECD akkori gyakorlatát. Az NPM felbukkanása és elemeinek térhódítása jól nyomon követhető a nemzetközi fejlesztési bankok archetípusá-

¹¹ A multilaterális fejlesztési bankok részletes összehasonlítását lásd Ben-Artzi, R.: *Regional Development Banks in Comparison – Banking Strategies versus Developmental Goals*. Cambridge University Press, United Kingdom, 2016, 273., illetve Faure, R. – Prizzon, A. – Rogerson, A.: *Multilateral development banks: A short guide*. Overseas Development Institute (ODI), 2015, 30.

¹² Babb, S.: *Behind the development banks: Washington politics, world poverty, and the wealth of nations*. The University of Chicago Press, Chicago, London, 2009, 313.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 2. szám

nak, a Világbanknak a belső reformkísérleteiben, ahogyan azt David A. Phillips könyve részletesen bemutatja.¹³

A szerző megállapítja, hogy a közszolgálat szervezeteinek vezetése nem egyszerű, annak sajátosságai miatt. „Ezek a szervezetek különféle termékeket és szolgáltatásokat nyújtanak, de vannak bizonyos közös jellemzőik, amelyek megkülönböztetik őket a magán szektor szervezeteitől. Szembe kell nézniük a szabályozással, a politikai nyomással és a felügyeleti hatóságokkal, és elvárják tőlük, hogy megfeleljenek az átláthatósággal és az elszámoltathatósággal kapcsolatos viszonylag magas elvárásoknak. Gyakran többféle és ambiciózus céljuk is van. A politikai jóváhagyás igénye nagyobb komplexitást és külső beavatkozást eredményez. A folyamatok formálisabbak és sztenderdebbek, a változások megvalósítása lassabb, kénytelenek másoktól kölcsönvett elképzeléseket megvalósítani. Sok nehézségük inherens és nem szüntethető meg, csak tompítható. Ezek miatt hatékony sági céljuk mindig is nehezen lesz elérhető.”¹⁴

A szerző véleménye szerint az MDB-k részben „fejlesztési bankok”, részben pedig „politikai szervezetek”.¹⁵ E két különböző funkciójuk egymás rovására érvényesül. Fejlesztési bankként hatékonyan kell működniük, politikai szervezetként viszont normákat kell alkotniuk és irányt kell szabniuk mások számára. E kettősség nehezen egyeztethető össze, és erősen befolyásolja az e szervezetek megreformálására tett erőfeszítések sikerének esélyét.

Ezt részben igazolja a Világbank eddigi reformjainak története és eredményei, melyet Phillips könyve részletesen tárgyal. Az első reformra 1952-ben került sor, amit a Világbank jelentős expanziója tett szükségessé. A második reform 1972-re datálódik, amikor az akkori elnök, a Bankot erős globális ügynökséggé tevő és jövőjét is nagyban meghatározó Robert McNamara a Ford Motor Company tapasztalatainak felhasználásával olyan elemeket vitt be a működésbe, amelyek a magánszektorban már beváltak. Ezek közé a szervezeti és irányítási újítások közé tartozott például a tervezés és pénzügyi kontrol, az audit bizottság, a belső ellenőr, a szervezeti működés értékelése és a decentralizáció. Ez már összhangban állt az NPM szemléletével, de az a reformok 1987-ben bekövetkezett harmadik hulláma idején teljesedett ki. Ez teljes kultúraváltást célozott meg a racionalizálás érdekében. Ennek keretében a Bank nemcsak kölcsönnyújtási politikáját újította meg, hanem jelentősen átalakította az emberi erőforrásokat is, hogy azok megfeleljenek a változó igényeknek. Ez azt jelentette, hogy mindenkinek egyszerre megszüntették a munkakörét, és a létrehozott új munkakörök betöltésért megpályáztatták. Ezzel együtt új, a teljesítményen alapuló személyügyi politikákat is életbe léptettek. Ez a hatalmas átalakítás azonban nem váltotta be a hozzá fűzött nagy reményeket, ellenben sok problémát okozott, elsősorban a munka-

¹³ Phillips, D. A.: *Reforming the World Bank – Twenty Years of Trial – and Error*. Cambridge University Press, New York, 2009, 93–94 és 218–219.

¹⁴ Phillips 2009, 217.

¹⁵ „action” and „political organization”.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 2. szám

végzés gördülékenységében és a projektek minőségében, melyet 1992-ben egy belső jelentés is megfogalmazott.¹⁶

E szerző e reformokat úgy értékeli, hogy azok - bár nem álltak messze a liberális eszméktől -, kétes eredményre vezettek. Emiatt a Bankot az 1990-es években az USA-ban mind a liberálisok, mind a neo-konzervatívok erősen támadták. A liberálisok a Bank szemére vetették, hogy nem megfelelően kezeli a környezeti kérdéseket, valamint a strukturális alkalmazkodási programokon keresztül makrogazdasági reformok nem igazán állnak a kedvezményezett országok érdekében. Véleményük szerint a Bank tevékenysége ellentétben áll az emberiség jóllétének és a szegénység leküzdésének Bank által meghirdetett céljaival. A neo-konzervatívok pedig elleneztek a közszféra bárminemű beavatkozását a piaci viszonyokba. A Bank vizsgálatára Ronald Reagan elnök 1998-ban bizottságot állított fel, amely vezetőjéről, a Carnegie-Melton University professzoráról, Prof. Alan Meltzer-ről elnevezett jelentésében a Bankot „kvázi” szocialista jóléti intézménynek minősítette, melynek tevékenysége ellentétben áll a globális kapitalizmussal és a szabad piaccal. E széleskörű támadások kiegészültek azzal is, hogy a Bank erősen hozzájárult a globális adósság felhalmozódáshoz, nem foglalkozik a korrupcióval, nem jól végzi munkáját és nem valósítja meg küldetését.

1999-2000-ben globalizáció-kritikus szellemű tiltakozások voltak a Világbank tevékenysége ellen Seattle-ben, illetve Washington D.C.-ben a „Mobilizáció a globális igazságért” (*Mobilization for Global Justice*), valamint a „Ötven év elég volt” (*Fifty Years is Enough*) kampányok jegyében. A tiltakozások a neo-liberális gazdasági programokkal való szakítást és a nemzetközi pénzügyi intézmények politikájának és gyakorlatának demokratikus és felelősséget vállaló átalakítását célozták. Mindez jelentősen korlátozta az NPM elemei alkalmazásának további erőltetését a Bank által, s azt a „jó kormányzás” (*good governance*) koncepciója váltotta fel.

A MULTILATERÁLIS FEJLESZTÉSI BANKOK SZEREPE AZ NPM ELTERJESZTÉSÉBEN A FEJLŐDŐ ORSZÁGOKBAN

A multilaterális fejlesztési bankok kulcsszerepet játszottak a fejlődő országok közszféréjének intézményi és strukturális reformjaiban. Miután hosszú évtizedekig elsősorban főleg az infrastruktúrafejlesztést, a vidékfejlesztést és az energiaellátást finanszírozták, az 1980-as évektől új modellre tértek át, a strukturális reformokat kezdték finanszírozni a válságot követően a fejlődő országok strukturális alkalmazkodásának elősegítése érdekében. Ezek hatékonysága azonban nem mindenütt volt megfelelő, ezért előtérbe került a közszféra átalakításának szükségessége. Az MDB-k az 1990-es évektől erőteljesen szorgalmazták és támogatták a közszféra modernizálását a fejlődő országokban.

¹⁶ World Bank (1992): Effective Implementation: Key To Development Impact (Wapenhans Report). Washington, Dc: World Bank.

<http://Documents.Worldbank.Org/Curated/En/596521467145356248/Effective-Implementation-Key-To-Development-Impact-Wapenhans-Report> (Letöltés dátuma: 2017. 11.10.)

KÖZSZOLGÁLATI REFORMOK TÁMOGATÁSA ÉS AZ NPM

A közszféra reformjának támogatása az MDB-k finanszírozási tevékenységében prioritásként szerepelt, s annak elvei összhangban álltak az NPM koncepciójával. Az ADB 1995-ben megfogalmazott irányítási politikájában például ez szerepelt: „A közszolgálat reformja talán egy kormányzat előtt álló legnehezebb átalakítási feladat... Professzionális és felelős közszolgálat, amelyik szabályokat alkalmaz, standardokat alkot és versenyfeltételeket teremt, valamint tiszteletben tartja a tulajdonjogot, kritikus fontosságú ahhoz, hogy a magánszektor bizonnyal a kormányzatnak a gazdasági reform érdekében tett erőfeszítéseiben eredményességében. Ezért egy olyan közszolgálati rendszer felé kell fokozatosan elmozdulni, amelyik világos karrier-utakat jelöl ki, megfelelő kompenzációt és juttatásokat biztosít, illetve olyan ösztönzőket, amelyek a közszolgálatban való előrejutást szorosabban kötik az alkalmazottak teljesítményéhez és a produktivitáshoz. A létszámleépítésnek ezek javulását kell elősegítenie, de az önmagában nem elégséges, és nem helyettesíti a modern menedzsment és ellenőrzési rendszereket.”¹⁷

A nemzetközi pénzügyi intézmények az irányítási reformok támogatása kapcsán – más fejlesztési ügynökségektől eltérően – nem tűzték célul a demokratizálódás elősegítését. Ezzel kapcsolatban például az ADB Alapokmányának 36. cikke így fogalmaz: „(Az ADB) nem avatkozik be egyetlen tagország politikai ügyeibe sem, illetve döntéseit nem befolyásolja az adott ország politikai karaktere. A döntések szempontjából kizárólag a gazdasági megfontolások relevánsak.”¹⁸ A közszféra átalakítását azonban mindenütt támogatták, mert azt a hatékony piacgazdaság feltételének tartották.

Az MDB-k célja az volt, hogy pénzügyi és technikai segítséget nyújtsanak a közszféra reformjának megvalósításához. Ezt azonban feltételekhez kötötték, melyek egyike az új közszolgálati menedzsment bevezetése volt.¹⁹ „... ez a modell növeli a közszféra rugalmasságát és dinamizmusát, hogy az minél jobban ki tudja aknázni a globalizáció előnyeit és vonzani tudja a külföldi közvetlen tőkeberuházásokat (FDI)... Ez nagyban hozzájárult ahhoz, hogy az NPM az 1990-es években a fejlődő országok közszolgálati reformjainak integráns részévé vált.”²⁰

AZ NPM MINT NORMA

Az NPM bevezetését az MDB-k döntően normaalkotással és annak érvényre juttatásával valósították meg. Ennek vizsgálatakor az MDB-ket „politikai szervezeteknek” kell tekintelnünk, bár azok egyben fejlesztési banki funkciót is ellátnak.

¹⁷ ADB, 1995:31–33, idézi: Wescott: i. m. 78–79.

¹⁸ Wescott: i. m. 79.

¹⁹ Samaraturunge, R. – Alam, Q. and Teicher, J.: The New Public Management reforms in Asia: a comparison of South and Southeast Asian countries. *International Review of Administrative Sciences*, March 2008, 25-46.

²⁰ Samaraturunge – Alam – Teicher: i. m. 27.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 2. szám

A Világbank és az IMF normaalkotási folyamatát és normáinak elterjedését több szerző is vizsgálta.²¹ Könyvükben azt járták körül több oldalról is, hogy ezek a normák honnan származnak, hogyan keletkeznek és épülnek be a Bank gyakorlatába, s azon keresztül hogyan tejednek el a kedvezményezett országokban, s milyen eredménnyel, illetve hogyan változnak, végül pedig adott esetben hogyan halványulnak el. Ilyen normák például az adósságkönnyítésre, a nyugdíjreformra, a társadalmi fejlődésre, az adózásra, a folyó fizetési mérlegre, az új közszolgálati menedzsmentre, stb. vonatkozó politikák. Meghatározásuk szerint: „A politikai normák egy közösség minden releváns szereplőjének a megfelelő viselkedéssel kapcsolatos közös elvárásai, amelyek az (IMF, Világbank) politikájában testesülnek meg.”²² A szerzők megállapítják, hogy az MNB-k nyitottak az új elképzelésekre, amelyek származhatnak a Bankon kívülről (például NPM) vagy azon belülről (például adóreform) is, amelyekből belső eljárásaik során normákat és politikákat alakítanak ki. A normák azután beépülnek a finanszírozás feltételei közé, ezáltal elterjednek a kedvezményezett országokban, s hatást gyakorolnak azok állapotára. Ez azonban vissza is hat a normákra, így a normák is átalakulnak, illetve az újabb elképzelések megjelenésével megváltoznak. A normák tényleges megvalósulása nagyban függ a kedvezményezett fejlődő országok belső viszonyaitól, azok kulturális illeszkedésétől az adott normák által megtestesített elképzelésekhez. Az MDB-k által alkotott normák érvényesülése nem egyformán hatékony, és megvalósulásuk az egyes országokban eltérő sikereket hozhat.

Bár az új közszolgálati menedzsmentre vonatkozó elképzelés eredetileg az MDB-k világán kívülről jött – a fejlett OECD országokból, elsősorban az angolszász világból, így az USA-ból, az Egyesült Királyságból, Ausztráliából és Új-Zélandból származott az 1980-as évek elejétől kezdődően, – azt a Világbank és a többi MDB hamar átvette, elemeit alkalmazta és beépítette a közszféra modernizálásával kapcsolatos általános elvárásai és javaslatok közé az 1990-es évek elejétől fogva.²³ Ez azért fontos, mert a fejlesztés problémakörének új megközelítéseként ekkortól került a középpontba a közszféra menedzsment megreformálása. Ennek kapcsán a Világbank az állam intézményi kapacitásait állította a középpontba a fejlesztés folyamatának menedzselésében. Az MDB-k részben az NPM elvek kölcsönfeltételként való előírásával kikényszerítették, a legjobb gyakorlatok népszerűsítésével, képzésekkel, az együttműködési témák kijelölésével pedig normatív módon segítették elő az NPM elvek elterjedését az általuk kedvezményezett fejlődő országokban. Az NPM megvalósítása a fejlődő országokban azonban azok egymástól nagyban eltérő történelmi, politikai, gazdasági, kulturális sajátosságai, valamint az MDB-ekkel való kapcsolatuk különbségei miatt jelentős eltéréseket mutatott.

Az NPM normák több formalizált eljáráson keresztül jutottak el odáig, hogy azokat a kedvezményezett országokban valamilyen formában bevezették. Az NPM normáknak

²¹ Park, S. – Vetterlein, A. (Eds.): *Owning Development - Creating Policy Norms in the IMF and the World Bank*. Cambridge University Press, Cambridge, New York, 2010, 287 p.

²² Park, S. – Vetterlein, A.: i. m. 4.

²³ Lardone, M.: *The new public management policy norm on the ground: a comparative analysis of the World Bank's experience in Chile and Argentina*. In: Park, S. – Vetterlein, A.: i. m. 204–222.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 2. szám

elfogadottakká kellett válniuk a Bankban, be kellett kerülniük a közszférára vonatkozó ágazati stratégiába, majd – amennyire lehetséges – az ország-stratégiákba, amelyek alapján a Világbank az adott országban tevékenykedik. Az ágazati stratégia a Banknak az adott ágazattal kapcsolatos fejlesztési irányait, prioritásait tartalmazza. A Banknak a közszféra reformjára vonatkozó, 2000-ben kiadott ágazati stratégiája már az NPM elveire épült, amelyek az 1990-es évektől kezdődően meghatározóvá váltak.²⁴ Az ország stratégia a Banknak az egyes országok helyzetének elemzéséből kiindulva, az ágazati stratégiák egyes elemeit adaptálja az adott ország fejlesztési szükségleteihez, a prioritásokhoz és a kölcsön portfólióhoz, amelyben azután a Bank megállapodik a kedvezményezett országgal. Az ország stratégia kialakításában több ágazat felelősei is részt vesznek, akiknek egyrészt a Bank más ágazatainak képviselőivel, másrészt pedig az adott ország képviselőivel is el kell fogadtatniuk, hogy a saját ágazatukra vonatkozó elképzelésük az ország stratégiába bekerüljön. A közszféra kiemelt jelentősége miatt a közszféra reformjára vonatkozó ágazati elképzelések valamilyen formában általában bekerültek az ország stratégiák elemei közé. E stratégiák megvalósulása nagymértékben függ az adott ország kormányzatának prioritásaitól, preferenciáitól és mozgásterétől a Világbankhoz fűződő kapcsolatában, hiszen az a felek közötti tárgyalások eredményeként megkötött megállapodások alapján történik.

A Világbank és a többi MDB tehát az új közszolgálati menedzsment elterjesztését az NPM-norma megalkotásán, annak az ország stratégiákba való beépítésén, végül pedig azoknak a kedvezményezett országokkal való elfogadtatásán keresztül segítette elő. Ennek sikere azonban nagymértékben azon képességüktől függött, hogy mennyire tudtak alkalmazkodni a kedvezményezett országok politikai és intézményi viszonyaihoz. Ezek ugyanis döntő szerepet játszottak a normák átvételében még akkor is, ha azokat a Világbank és a többi MDB mind kényszerítő mind pedig normatív mechanizmusok keverékével erőteljesen szorgalmazták.

AZ NPM ELEMÉK MEGVALÓSÍTÁSA A FEJLŐDŐ ORSZÁGOKBAN AZ MDB-K SEGÍTSÉGÉVEL

A multilaterális fejlesztési bankok, elsősorban a Világbank, de a regionális bankok is erős hatást gyakoroltak a fejlődő országokra az új közszolgálati menedzsment egyes elemeinek alkalmazása érdekében. Ennek sikerét nagyban befolyásolták egyrészt az adott ország MDB-ekkel való kapcsolatai, másrészt pedig sajátosságai, amely tényezőket azonban nem mindig vettek kellően figyelembe.

Ez volt látható Chile és Argentína Világbanki segítséggel megvalósított állam reformja esetében is. Latin-Amerikában az NPM elveinek és gyakorlatának elterjesztése az 1990-es évek végétől indult. A régió kölcsönfelvevő fejlődő országai ugyanis, amelyek az 1980-as évek válsága idején hajlandók voltak elfogadni a finanszírozás fejében a Világbanki köl-

²⁴ Reforming Public Institutions and Strengthening Governance: A World Bank Strategy. Public Sector Group, Poverty Reduction and Economic Management (PREM) Network, Washington, D.C., World Bank, 2000

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 2. szám

csönök szigorú feltételeit, amikor elérték a gazdaság stabilizálódását, nem teljesítették a korábban általuk elfogadott feltételeket. A Világbank erre reagálva az NPM normát beépítette a kölcsönnyújtás folyamatába.²⁵

Egy, az ázsiai NPM reformokat elemző tanulmány²⁶ Szingapúr, Malájzia, Sri Lanka és Bangladesh példáját összehasonlítva szintén arra a következtetésre jut, hogy az NPM sikerességét nagymértékben befolyásolja az adott országban a nemzetközi fejlesztési szervezetek szerepe, valamint az adott ország politikai történelme, a pártpolitika, a makroökonómiai megfontolások és az állami tradíció, valamint a civil társadalom állapota. Sri Lankán például az MDB-k egy új gazdasági rend bevezetését szorgalmazták az ország világgiazi integrálódásának elősegítése céljából. Ennek érdekében a Világbank számos privatizációt finanszírozott, az ADB pedig az NPM egyes kiválasztott elemeinek alkalmazását segítette. A közzféra hatékonyságának és hatásfokának javítása érdekében költségvetési reformokat és teljesítménymérést vezettek be. A fizetéseket azonban nem tudták hozzákötni a teljesítménymérés eredményéhez a közszolgálati dolgozók erős ellenállása miatt. Bangladeshben a privatizáció és liberalizáció megvalósítása céljából az ADB számos „kvázi-magán” intézmény létrehozását támogatta, s erős nyomást gyakorolt az új menedzsment gyakorlatok elterjesztése érdekében. Az alkalmazottak előléptetésének eszközeként néhány teljesítménymutatót szándékoztak bevezetni, „de azokat egyszerűen nem lehetett alkalmazni, mert „a segélyekből finanszírozott reformok megvalósításakor... nem vették figyelembe a politikai és intézményi képességek hiányát.”²⁷

Egy másik tanulmány²⁸ a közszolgálat javításának tapasztalatait összegezve az ázsiai-csendes-óceáni térségben sok olyan példát említ, amelyek szintén megerősítik, hogy az MDB-k komoly hatást gyakorolnak a fejlődő országok közzféréjének átalakítására. Az ADB, az EBRD és a Világbank rendszeresen értékeli például az egyes tagországok kormányzatát, amit figyelembe vesz az adott tagországnak nyújtandó támogatás nagyságrendjének és összetételének megállapításakor. Ezekkel az értékelésekkel „üzen” a kormányoknak, amelyek az ezekben foglaltakat megfontolhatják annak érdekében, hogy az MDB-ktől megszerezhető támogatási lehetőségeiket bővíteni tudják.

Az ADB több országban is támogatást nyújtott a közzféra alkalmazotti létszámának jelentős csökkentéséhez. A Marshall-szigeteken például az ADB segítségével a közzféra

²⁵ Bővebben lásd: Lardone, M.: The new public management policy norm on the ground: a comparative analysis of the World Bank's experience in Chile and Argentina. In: Park, S. – Vetterlein, A. (Eds.) (2010). pp. 204- 222.

²⁶ Samaratunge, R. - Alam, Q. - Teicher, J. (2008): The New Public Management reforms in Asia: a comparison of South and Southeast Asian countries. *International Review of Administrative Sciences*, March 2008, p. 37.

²⁷ Samaratunge – Alam – Teicher: i. m. 41.

²⁸ Wescott, C. (2004): Improving Public Administration in the Asia-Pacific region: some lessons from experience. *International Public Management Review*, electronic Journal at <http://www.ipmr.net>, Volume 5, Issue 2, 2004, pp. 78-102 <http://journals.sfu.ca/ipmr/index.php/ipmr/article/viewFile/151/151> (letöltés dátuma: 2017.12.10.)

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 2. szám

létszámcsökkentése 30 százalékos volt, de mivel nem került sor ezzel egyidejűleg a személyzeti politikák átalakítására, a közszolgáltatások színvonala erősen visszaesett.

Az ADB több országban is elősegítette az eredmény-alapú menedzsment (RBM) alkalmazását a közsféra egyes területein. Kambodzsában például az oktatási minisztériumban kezdték el azt használni az oktatási ágazat éves teljesítményének áttekintéséhez, Mongóliában pedig - szintén az oktatás területén - a központi, területi és helyi teljesítmény-megállapodások megkötéséhez.

Az MDB-k segítségével megvalósított egyes, nem közvetlenül az NPM-hez köthető projektek is jelentősen befolyásolhatják az érintett fejlődő ország közszektorát és a közsféra átfogó reformjának előfutárai lehetnek. Nepálban például egy, az ADB segítségével megvalósított informatikai projekt nemcsak azt tette lehetővé, hogy a közszolgáltatásban dolgozók személyi anyagait digitalizálják, illetve azt később összekapcsolják a bérszámfejtéssel, hanem azt is, hogy megszüntessék a betöltetlen állásokat, felfüggeszék új állások létrehozását, s bizonyos pozíciókat és funkciókat kiszervezzenek a magánszektorba. Így ennek az informatikai projektnek a következtében erőteljesen csökkent a közszolgáltatásban dolgozók aránya a foglalkoztatottakon belül, ami jelentősen kihatott a munkavégzés szerveztségére és minőségére is.

Az MDB-technikai segítségnyújtásukkal elősegíthetik a nagy társadalmi alrendszerek átalakítását is. Az ADB például Ázsia több országában, így Bangladeshből, Indiából, Indonéziából, Thaiföldön és Üzbegisztánban is segítette a nyugdíjreform kidolgozásában az állami nyugdíjrendszer terheinek csökkentése céljából. Ennek keretében magánnyugdíjalapokat hoztak létre, amelyektől a tőkepiac élénkülését is remélték. Ezek az elvárások azonban az alapvető előfeltételek meglétének hiányában nem teljesültek.

Az NPM elveinek és gyakorlatának elterjesztésében Latin-Amerikában fontos szerepe volt az Inter-Amerikai Fejlesztési Bank (IDB) tevékenységének. Az IDB a Latin American Centre for Development Administration (CLAD) közreműködésével az eredmény-alapú menedzsment (Results-Based Management) koncepció²⁹ felhasználásával mérési módszertant dolgozott ki, amely öt területen vizsgálja a közszférát: tervezés, költségvetés, közpénzügyi menedzsment, program és projekt menedzsment, valamint monitoring és értékelés. Az IDB ezekre vonatkozóan először 2007-ben, majd azt megismételve 2013-ban 24 országra elvégezte a méréseket, és azok eredménye alapján javaslatokat fogalmazott meg ezen országok számára a közszektor reformjára vonatkozóan.³⁰

²⁹ A Results-Based Management (RBM) egy olyan közmenedzsment stratégia, amelynek lényege a kormányzati lépések társadalomra gyakorolt hatásának megbízható számbavételén alapuló döntéshozatal. Sok országban használják a közpolitikák hatásossága javításának egyik módjaként.

³⁰ Kaufmann, J. – Sanginés, M. – Moreno, M. G. (Eds.): Building Effective Governments Achievements and Challenges for Results-Based Public Administration in Latin America and the Caribbean. Inter-American Development Bank, Washington, 2015, 277 p.
<https://publications.iadb.org/bitstream/handle/11319/6960/Building-Effective-Governments.pdf?sequence=4&isAllowed=yes> (A letöltés dátuma: 2017. 11. 09.); Moreno, M.G.–López, R. G.: Managing for Development Results: Progress and Challenges in Latin America and the Caribbean. Inter-American Development Bank, Washington, 2010, 228 p.

ÖSSZEFOGLALÁS

A tanulmányban foglaltak alapján megállapítható, hogy a NPM elterjesztésében az MDB-k jelentős szerepet játszottak. Ennek a közszférára vonatkozó, kívülről jött irányítási elképzelésnek az elveit egyrészt magukra is alkalmazni igyekeztek, másrészt pedig ezeknek az elveknek a megvalósítását normaalkotásuk és konkrét finanszírozási gyakorlatuk révén a fejlődő országokban is szorgalmazták.

Az NPM elvek megvalósítására vonatkozó példák azt szemléltetik, hogy az NPM elemei bevezetésének eredményessége nagyban függött az adott ország és az MDB-k kapcsolattól, illetve attól, hogy politikai, gazdasági, társadalmi, kulturális és irányítási sajátosságai mennyire álltak összhangban az NPM szemléletével. Az NPM egyes elemeinek sikeres bevezetése nem példa nélküli, de általánosnak nem mondható.

Az NPM koncepció az MDB-k hathatós segítségével a fejlett országokhoz képest némi fáziskéséssel, 1990-es évektől kezdődően teret hódított a fejlődő országokban is, de nem vált dominánssá. Nem tartalmazta az időközben a közszféra irányításában egyre fontosabbá váló új elvárásokat, így többek között az átláthatóságot, az érintettek bevonását, a korrupció ellenes küzdelmet, stb., és nem volt összhangban az állam szerepének megváltozásával, felértékelődésével sem, ami a 2008-as globális válságból következett. A MDB-k ezért ma már a jó kormányzás új elveinek az elterjesztését szorgalmazzák, és az NPM koncepciója visszaszorult tevékenységükben.

FELHASZNÁLT IRODALOM

1. ADB: Governance: Sound Development Management. ADB, Manila, 1995.
2. Babb, S.: Behind the development banks: Washington politics, world poverty, and the wealth of nations. The University of Chicago Press, Chicago, London, 2009, 313 p.
3. Ben-Artzi, R.: Regional Development Banks in Comparison – Banking Strategies versus Development Goals. Cambridge University Press, United Kingdom, 2016, 273 p.
4. Faure, R. – Prizzon, A. – Rogerson, A.: Multilateral development banks: A short guide, Overseas Development Institute (ODI), 2015, 30 o.
5. G. Fodor G. – Stumpf I. (2008): Neoweberi állam és jó kormányzás. *Nemzeti Érdek*, 2, (2008/7), 110–123.
6. Hood, C.: A Public Management for All Seasons? *Public Administration*, Volume 69, (Issue 1, 1991), 3–19.
7. Kaufmann, J. – Sanginés, M. – Moreno, M. G. (Eds.): Building Effective Governments Achievements and Challenges for Results-Based Public Administration in Latin America and the Caribbean. Inter-American Development Bank, Washington, 2015, 277 p.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 2. szám

<https://publications.iadb.org/bitstream/handle/11319/6960/Building-Effective-Governments.pdf?sequence=4&isAllowed=yés>

8. Moreno, M. G. – López, R. G.: Managing for Development Results: Progress and Challenges in Latin America and the Caribbean. Inter-American Development Bank, Washington, 2010, 228 p. <https://publications.iadb.org/handle/11319/435?locale-attribute=en&locale-attribute=es&#sthash.uZQu5OW8.dpuf>
9. Park, S. - Vetterlein, A. (Eds.): Owing Development - Creating Policy Norms in the IMF and the World Bank. Cambridge University Press, Cambridge, New York, 2010, 287 p.
10. Phillips, D. A.: Reforming the World Bank – Twenty Years of Trial – and Error. Cambridge University Press, New York, 2009, 320 p.
11. Pongrácz A.: A közmenedzsment-reformok metamorfózisai. *Új magyar közigazgatás*, 2016. május, 1–12. o.
12. Reforming Public Institutions and Strengthening Governance: A World Bank Strategy. Public Sector Group, Poverty Reduction and Economic Management (PREM) Network, Washington, D. C., World Bank, 2000.
13. Rosta, M.: Innováció, adaptáció és imitáció – Az új közszolgálati menedzsment. Aula Kiadó, Budapest, 2012, 350 o.
14. Samaratunge, R. – Alam, Q. – Teicher, J.: The New Public Management reforms in Asia: a comparison of South and Southeast Asian countries. *International Review of Administrative Sciences*, March 2008, 25–46.
15. Wescott, C.: Improving Public Administration in the Asia-Pacific region: some lessons from experience. *International Public Management Review*, electronic Journal at <http://www.ipmr.net>, Volume 5, (2004, Issue 2), 78–102.
<http://journals.sfu.ca/ipmr/index.php/ipmr/article/viewFile/151/151>

BALÁZS FORGÁCS¹Handbook for understanding irregular warfare²

Kézikönyv az irreguláris háború megértéséhez

Abstract

Review of Békés, Márton: Gerillaháború, A fegyveres felkelés elmélete és gyakorlata, (Guerrilla War. The Theory and Practice of Armed Insurrection) Közép- és Kelet-Európai Történelem és Társadalom Kutatásáért Közalapítvány, Budapest, 2017., 335 pages

Keywords: guerrilla warfare, Hungarian Revolution of 1956, review

Absztrakt

Recenzió Békés Márton: Gerillaháború, A fegyveres felkelés elmélete és gyakorlata, (Közép- és Kelet-Európai Történelem és Társadalom Kutatásáért Közalapítvány, Budapest, 2017., 335 oldal) című könyvéről

Kulcsszavak: gerilla hadviselés, 1956-os forradalom és szabadságharc, recenzió

"If you wish for peace, understand war – particularly the guerrilla and subversive forms of war."³ said B. H. Liddell Hart, one of the greatest military theoreticians of the 20th century, in 1967. His words are just as relevant today as they were 50 years ago, since the wars of our times are much less regular, not following the standard rules of warfare; in fact they are rather irregular, diverging from these rules. Nowadays the national military forces in the course of their engagement either in war or crisis response operations are more and more often faced with opponents of different status with very differently organised military force, using very different operational tactics, where the traditional use of force is not necessarily the most effective tool to achieve military success.

Guerrilla warfare, the most typical warfare of our age, its theory and – through the 1956 Hungarian (mainly Budapest) events – its practice is presented in the latest book of Békés

¹ Nemzeti Közszolgálati Egyetem Hadtudományi és Honvédtisztképző Kar – National University of Public Service Faculty of Military Science and Officer Training, E-mail: forqacs.balazs@uni-nke.hu
ORCID: 0000-0001-5795-3281.

² This republished review was supported by the János Bolyai Research Scholarship of the Hungarian Academy of Sciences. The original Hungarian-language review was published in *Kommentár*, 2018/1, 125–127.o.

³ Liddell Hart, B. H.: *Strategy. The Indirect Approach*. Faber and Faber Ltd., London, 1967, 373.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 2. szám

Márton, the Director of Research in the House of Terror Museum. The author had written studies in this topic earlier,⁴ but this monography published for the 2017 Book Week adds a practical example to the theory: the events of the 1956 Revolution and Fight for Freedom.

The first chapter of the book, bearing the title *The Artists of Uprising* is divided into four sub-headings, which introduce the history of guerrilla warfare, its beginning and development from the end of the 19th century to the present. The specificity of the theory on one hand is that while the first theorists were exclusively military, since the end of the 19th century, their majority are civilian who strive to serve an ideology with the irregular form of warfare; on the other hand the authors used the books of their predecessors almost as guidebooks when formulating their views. Emphasizing the roles of the left-wing theoreticians (especially Engels and Lenin) is an important element of this chapter, since they had an extraordinary effect on the 20th century history of uprisings. Following the theoretical introduction the author presents the practical side of guerrilla warfare, showing its tactical, operational and strategic levels. Leading up to the central topic of the book Békés Márton devotes a sub-chapter on the urban uprisings, which after the end of the 19th century, returned to the history of war from the mid-20th century due to the growing urbanisation. In connection with the urban uprisings in 1956, it is important to clearly distinguish guerrillas and terrorists, for which the author enlists 6 criteria. This chapter closes with the comparison of two books Carl Schmidt's *The Theory of the Partisan*, a classic in this topic, and Felix Guattari's and Gilles Deleuze's *Mille plateaux*.

The main part of the monography is the chapter titled *City Uprising*, which is the peculiar and so far unprecedented presentation of the 1956 Budapest events. Unprecedented, because according to Békés the Budapest uprising – beside the 1944 Warsaw fights – was a „...crystal clear and very early fully armed” (112.) emergence of the urban guerrilla fight. The parallelisms of these two events are described in 10 points, where „the rebels of a city fighting for its independence rose up against an invading foreign army.” (115.) After the overview of the historical events, on the next 60 pages, through a list of military tactical examples the author proves the main novelty of his book, i.e. the statement that „in the political sense 1956 was undoubtedly a revolution and a fight for freedom, however, in the military sense it should be distinguished from great wars and the so called »small wars« and should be classified as a low intensity conflict, within these as a guerrilla fight, or more precisely, an urban guerrilla fight.” (212)

Békés Márton proves his above statement in 10 points, according to which in Budapest:

- „1. irregular forces engaged in defensive fight and delaying action against an invading army (and in smaller part against the regular government forces);
2. participants organised on a voluntary basis, the command of their forces was ad hoc, decentralised;
3. they fought with saving their own force, but constantly harassing, dissipating, not leaving alone the enemy;

⁴ Békés, Márton: A gerilla-hadviselésről (On Guerrilla Warfare). *Kommentár*, 2016/4, 3–32.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 2. szám

4. they set up the »invisible front lines« flexibly;
5. they attacked in small mobile teams equipped with light weapons;
6. they provided their own weapons and provisions, the former by seizing from the enemy, the latter from the donations of the citizens;
7. they regularly ambushed, they constantly used the element of surprise and deception, they conducted their activities at night, camouflaged and disappearing »into thin air«
8. knowledge of the terrain and the sympathy of the citizens helped them all through;
9. they used weapons to achieve their political goals;
10. they often identified themselves as »partisans«”(213.)

This chapter, beside the literature on 1956, is built on the memoirs of the participants of the freedom fighters i.e. the Pest Boys, so the presentation of the events resembles the view point of John Keegan's: *The Face of the Battle*.⁵ In this part the author starts from the sociology of the rebels, but also clarifies the questions of tactics and weapon technology.

The last chapter bears the title *Civil World War*. It consists of four sub-headings, in which Békés Márton updates the question of guerrilla warfare. He points out that „as compared to the last 25 years there is a growing number of conflicts at present, the dominant form of which is internal conflict, and the intensity and number of which is growing.” (287. – highlight by Békés Márton) Concerning the structure and location of the conflicts he proves that local conflicts tend to globalise and global conflicts often appear locally. In addition wars tend to urbanize while cities militarize, which in his opinion „...forecasts a sporadic, city located, by far not conventional civil world war”. (301. – highlight by Békés Márton) The last chapter justifies the sentence of Liddell Hart quoted above: „The conflicts of our days and their most different ways of fighting – in short the not long existing post Westphalian state, then the cyber warfare, the spread of conflicts through infection and the urbanisation of war – gives a special relevance to guerrilla warfare.” (313.)

At the end of his book, Békés Márton briefly explains the meaning of 12 expressions (4th generation warfare, asymmetric warfare, uprising, revolutionary war, guerrilla, hybrid war, irregular, national liberation fight, popular uprising, partisan, civil war, terrorism). This glossary further adds to the value of this easy flowing, very readable book, with precisely used military terminology.

The value of the book is further enhanced by the wide circle of resources, the elements of which appear in 406 footnotes. However, it would have been advisable to arrange these into bibliographies after each chapter. The carefully selected 13 pictures support the message, just as the cover, depicting a bottle bomb (Molotov cocktail) on the front and the emblematic weapons of the uprising (among them a Kalashnikov assault rifle) on the back. In my opinion Békés Márton with this book fulfils the greatest responsibility of the (military) historian defined by John Keegan, i.e. besides presenting the past, in this case the history of the 1956 revolution and fight for freedom, it also helps to understand the events.⁶

⁵ Keegan, John: *The Face of Battle*. The Viking Press, New York, 1976.

⁶ *Ibid.* 35.

OLÁH NÓRA¹

**Jégbe zárt „halál”
A globális éghajlatváltozás és a jégtakarók olvadásának
biztonsági aspektusai**

**Frozen Death
The Security Aspects of the Global Climate Change and the
Melting of Icecaps**

Absztrakt

Jelen írásában a szerző egy éppen aktuális globális természeti kihívásra hívja fel a figyelmet, ez pedig az éghajlatváltozás és annak biztonsági aspektusai. Korunk egyik megoldatlan problémája az éghajlatváltozás és az azt kísérő negatív jelenségek, melyek napjainkra a védelmi szférát, a védelmi képességeket is érinthetik.

A szerző a jelenség általános ismertetésén és annak biztonsági vonatkozásain túl alapvetően az éghajlatváltozás és a fertőző betegségek, járványok közötti összefüggést kívánja feltárni. Ennek során a szerző főképp az Arktisz jégtakarójának olvadásával összefüggő geopolitikai és geostratégiai folyamatokra, és az olvadást kísérő egészségügyi kockázatokra helyezi a hangsúlyt.

Kulcsszavak: éghajlatváltozás, biztonság, ökoszisztéma, jégtakaró, olvadás, járványok

Abstract

In this case study the author highlights a recent global challenge, which happens to be the climate change and its security aspects. One of the biggest challenges of our lives is the climate change with all the negative side effects following it, yet it is unsolved. However, these effects might have an impact on the defense forces and on the defense sector as well.

Besides of the presentation of climate change and its security concerns, the author seeks to unravel the connection between infectious diseases, epidemics and climate change. Along this comparison the author tries to highlight the coherens between geopolitical and geostrategical effects and the melting of Arctic's

¹ Nemzeti Közszerológati Egyetem, Nemzetközi és Európai Tanulmányok Kar, National University of Public Service, Faculty of International and European Studies, E-mail: onori1995@gmail.com, ORCID: 0000-0002-2930-8354

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 2. szám

ice. All in all the author tries to draw attention to the medical effects connected with the ice melting.

Keywords: climate change, security, ecosystem, ice, melting, epidemics

BEVEZETÉS

Globalizált világunk egyik megoldatlan kérdése az éghajlatváltozás és az azt kísérő további jelenségek okozta veszélyeztetés.

Ezen jelenségeknek természetesen biztonsági dimenzió is vannak, minthogy globális szinten érinthetik például az élelmiszerekhez való hozzáférést, azaz az élelmiszerbiztonságot. A téma fontosságát mutatja, hogy a hadtudományi kutatások jövőjével, illetve kiemelt kutatási irányjaival foglalkozó tanulmány két fejezetet is szentel ennek a területnek.²

Jelen dolgozat azonban a globális éghajlatváltozás egy másik kérdéskörét kívánja feltárni, ez pedig a globális felmelegedéssel összefüggően a sarki jégtakarók olvadása és az olvadást kísérő, esetlegesen megjelenő súlyos járványok kérdése. Témaválasztásomat egyrészt a kérdéskör aktualitása indokolja, másrészt pedig fontosnak és izgalmasnak tartom az éghajlatváltozás okozta különféle egészségügyi kockázatok megjelenését.

GLOBÁLIS ÉGHAJLATVÁLTOZÁS

Ahhoz, hogy a sarki jégtakarók olvadásának kérdését megismerjük, először is tisztáznunk kell, mit is értünk éghajlatváltozás alatt. A válasz összetett. Még annak ellenére is, hogy gyakorlatilag nem telik el nap, hogy ne hallanánk magát a kifejezést: éghajlatváltozás. A fogalom definiálásához különbséget kell tennünk az időjárás és a klíma között, hiszen a két fogalom egymástól nem elválasztható, mégis más-más jelentéssel bír. Időjárásnak nevezük az egymás után bekövetkező légköri állapotok sorozatát. Az éghajlat³ ezzel szemben a légköri állapotok összességéként fogalmazható meg.⁴ Az időjárás, ahogyan az éghajlat is változhat. A két jelenség közötti különbség azonban a változáshoz szükséges időben rejlik, ugyanis az éghajlat változásához nagyságrendekkel több idő kell, hiszen a Föld éghajlata is a történelem során hol melegebb, hol hidegebb volt, de ezek a változások több ezer vagy millió évek alatt következtek be. Maga az éghajlatváltozás és az ezzel szintén összefüggő, témám szempontjából fontos globális felmelegedés egy természetes folyamat, hiszen a Földön természetes formában vannak üvegházhatású gázok, melyek hozzájárulnak a Föld hőmérsékletének emeléséhez.

² Boda József – Boldizsár Gábor – Kovács László – Orosz Zoltán – Padányi József – Resperger István – Szenes Zoltán: Fókusz és együttműködés. A hadtudomány kutatási feladatai. *Honvédségi Szemle*, 2016/3.

http://www.honvedelem.hu/container/files/attachments/57137/hsz_2016-3.pdf (Letöltve: 2017. 12. 31.)

³ Az éghajlat és a klíma szó között tartalmi értelemben különbség nincs, így a globális éghajlatváltozás és a globális klímaváltozás egymás szinonimáinak nevezhetők.

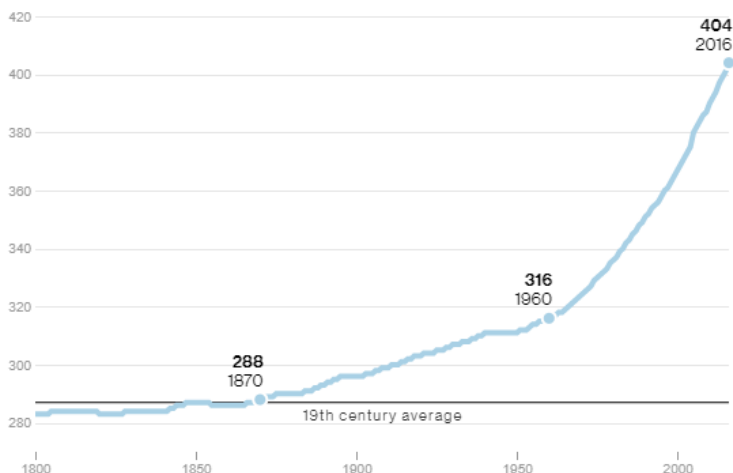
⁴ Padányi József – Halász László: A klímaváltozás hatásai. https://www.uni-nke.hu/document/uni-nke-hu/padanyi_klimavaltoz_tanulm.pdf (Letöltve: 2018. 02. 20.)

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 2. szám

Önmagában az üvegházhatású gázok légkörben való jelenléte nem veszélyes,⁵ és nem okoz ekkora mértékű felmelegedést, mint amit napjainkban tapasztalunk. Ilyen természetes üvegházhatású elemek például a szén-dioxid, a vízgőz és az ózon. A probléma a természetes egyensúly felborulásával van, illetve azzal, hogy ezt nagyrészt emberi behatás eredményezte.⁶

Az emberi tevékenység földi éghajlatra gyakorolt egyik legjobb példája, hogy a szén-dioxid levegőben lévő mennyiségét közel felével emeltük meg az 1960-as évektől. Míg 1950-ben 1612 millió tonna szén került a légkörbe, addig 2003-ban ez már elérte a 6999 millió tonnát.⁷ Ezt azért fontos kiemelni, mert a jelenlegi felmelegedés mértékét semmilyen más jelenséggel nem lehet megmagyarázni.⁸

Az atmoszférában megtalálható szén-dioxid mennyisége 1800–2016 között

(<http://www.nationalgeographic.com/environment/climate-change/> Letöltve: 2017. 09. 24.)

⁵ Üvegházhatású gázok és az ezek nyomán kialakuló jelenség nélkül a Földön jégkorszak köszöntene be.

⁶ Érdekes, hogy napjainkban a globális felmelegedéssel foglalkozó tudósok egy része ezt megkérdőjelezi. Konkrétan 10-ből 1 tudós megkérdőjelezi, hogy az emberi tevékenység nyomán kibocsátott szén-dioxid a fő felelőse a globális felmelegedésnek.

⁷ Forrás: <http://klima.kvvm.hu/documents/14/VAHAVAosszefoglalas.pdf> (Letöltve: 2017. 09. 25.)

⁸ Bár a Nap úgymond erejében ciklikusság figyelhető meg 11 évente, de ez nem magyarázza a jelenlegi folyamatokat, ahogyan az sem, hogy a vulkanikus tevékenység – amely periodikusan hűti a Földet – ellenére miért emelkedett a Föld hőmérséklete 1 Celsius fokot az előző évezredben. 1950 és 2003 között pedig 13,87 Celsius fokról 14,52 Celsius fokra emelkedett.

(<http://www.nationalgeographic.com/environment/climate-change/>) (Letöltve: 2017. 09. 25.)

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 2. szám

A GLOBÁLIS ÉGHAJLATVÁLTOZÁS HATÁSA A BIZTONSÁGRA

A természet és a társadalom folyamatosan hatást gyakorol egymásra, így a kettőt egymástól elválasztani nem lehet. Ennek megfelelően a globális éghajlatváltozás egyértelműen hatást gyakorol az emberek egészségére, és azok biztonságára.

A globális felmelegedés lokálisan előnyöket is eredményezhet, mint például télen kevesebb fagyhalál vagy a megnövekedett élelmiszer-termelékenység bizonyos régiókban. Ennek ellenére a globális felmelegedés társadalomra gyakorolt negatív hatásai rendkívül súlyosak. Ugyanis a globális felmelegedés az egészséghez szükséges alapvető szociális és környezeti feltételeket is érinti. Ilyen például a tiszta levegő, az iható víz, a megfelelő minőségű élelmiszer, de akár a biztonságos menedék kialakítására alkalmas geológiai képződmények is megváltozhatnak a felmelegedés hatására.⁹ Jól látszik tehát, hogy a koppenhágai iskolaként elhíresült öt biztonsági szektor közül gyakorlatilag közvetve vagy közvetlenül mindegyiket érinti a globális felmelegedés és annak hatásai. A globális felmelegedés következményei közül a témám szempontjából releváns járványok és vírusok sokasága (mint például a Zika vagy az Ebola) készítette a biztonsági ügynökségeket, katonai teoretikusokat és a politikusokat, hogy ezeknek a megbetegedéseknek a nemzeti biztonságra gyakorolt hatását komolyan vegyék.

Ebben a folyamatban volt fontos fordulópon, amikor az 1990-es években a HIV/AIDS járvány óriási méreteket öltött és már-már nemzetbiztonsági fenyegetéssé vált.¹⁰ A folyamat eredményeképpen például az Amerikai Egyesült Államok Nemzeti Biztonsági Stratégiájában rögzítésre került, hogy a patogének és fertőző betegségek terjedése komoly biztonsági kockázatot jelent. Ezen túlmenően napjainkra már a globális éghajlatváltozás egyre inkább integrálódott a katonai tervezésbe is, hiszen sok helyen az extrém időjárási körülmények nyomán a geopolitikai és szocioökonómiai helyzet felborulhat, amely egyértelműen biztonsági kockázatot rejt magában.¹¹ Példának okáért az éghajlatváltozás befolyásolhatja a különféle vírusok, baktériumok szerkezetét, így azok a vártnál eltérőbb betegségeket eredményezhetnek. Ezek akár közvetlenül is kihathatnak a védelmi képességekre. Ezen felül pedig súlyos járványok törhetnek ki, amelyek magukban hordozzák a lehetőséget, hogy óriási befolyással legyenek a nemzetközi rendszerre, ezzel pedig a globális bizton-

⁹ World Health Organization hivatalos angol nyelvű oldala.

<http://www.who.int/mediacentre/factsheets/fs266/en/> (Letöltve: 2017. 09. 25.)

¹⁰ Érdekeség, hogy még, az ENSZ Biztonsági Tanácsa is fenyegetésnek értékelte a HIV/AIDS ekkora léptékű megjelenését.

¹¹ Az első ilyen jellegű tanulmány 2007-ben az Amerikai Egyesült Államokban jelent meg. Ebben a – katonai szakértők által készített – tanulmányban kifejtették, hogy az éghajlatváltozás hatásai kockázatokot jelentenek nemzetbiztonsági szempontból. Ilyen kockázatként emelte ki a dokumentum azt, hogy a különféle aszályok, viharok következtében kialakuló menekülthullámok nyomán egy vagy több katonai műveletet hajtanak végre a védelmi erők.

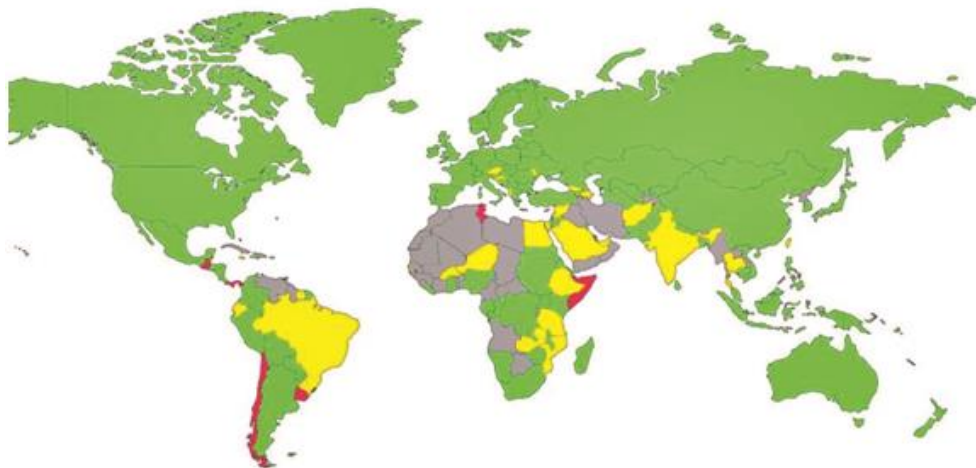
Padányi József: National defence research on the effects of climate change. *Hadtudomány*, XXIII, 2013/elektronikus különszám, 31. <http://www.mhtt.eu/hadtudomany/2013/eghajlatvaltozas.pdf> (Letöltve: 2018. 02. 20.)

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 2. szám

ságra is.¹² Napjainkban például már joggal beszélhetünk az éghajlatváltozás nyomán kialakuló migrációról is.

Ezen információk ismeretében pedig könnyen belátható, hogy a földi jégtakarók jelenlegi drasztikus csökkenése is komoly biztonsági kérdéseket von maga után. Hiszen nem csak a választott témám okozhat a későbbiekben komoly problémát, de a biodiverzitás fenntartása is kérdéses. Fajok pusztulhatnak ki az élőhely csökkenése miatt, mely fajok kipusztulása az ökológiai egyensúly felboruláshoz vezethet, ez pedig minden szinten érinti a biztonság kérdéskörét. Ezen túlmenően pedig a világ tengereinek folyamatos emelkedése is jelentős kihívás elé állítja a part menti városokat, régiókat. Összességében tehát a lent látható térkép adatai szerint is a nemzetközi közösség túlnyomó része a globális éghajlatváltozás biztonságára gyakorolt hatását fenyegetésként értékeli.

Zöld: a klímaváltozás nemzeti biztonsági fenyegetés
 Sárga: a klímaváltozás egy környezeti kérdés
 Piros: a klímaváltozás nem jelent fenyegetést, kihívást, aggodalmat
 Szürke: nincs elérhető információ

A világ országaiban az éghajlatváltozás biztonsági fenyegetésként való megítélése

<https://www.americansecurityproject.org/wp-content/uploads/2013/01/map-with-key-bigger.jpg>

Letöltve: 2017. 09. 25.)

¹² Caitlin E. Werrell, Francesco Femina: The new geostrategic landscape of the anthropocene. https://climateandsecurity.files.wordpress.com/2017/06/epicenters-of-climate-and-security_the-new-geostrategic-landscape-of-the-anthropocene_2017_06_091.pdf (Letöltve: 2017. 09. 25.)

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 2. szám

AZ ARKTISZ GEOPOLITIKAI JELENTŐSÉGE

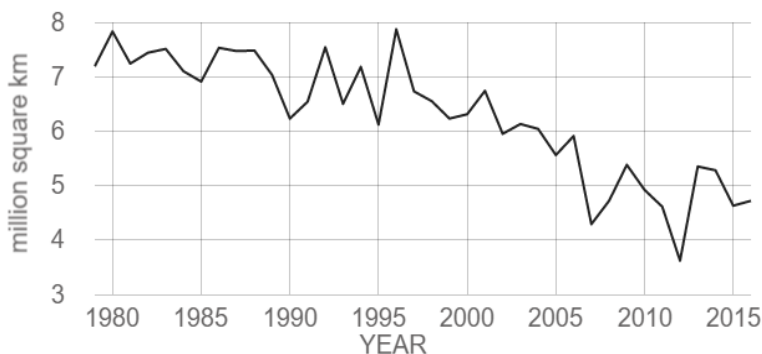
Az éghajlatváltozás és a járványok elterjedése közötti egyik kapcsolódási pont a földi jég-takarók olvadásának mértéke. Az Arktisz jégta-
karójának olvadása ugyanis egyre komo-
lyabb kihívást jelent a nemzetközi közösség tagjainak. A folyamat mértéke változatos képet
mutat, azonban a lent megjelölt diagram jól mutatja, hogy egyértelműen csökkenő tenden-
ciát mutat az Arktisz jegének kiterjedése.

AVERAGE SEPTEMBER EXTENT

RATE OF CHANGE

Data source: Satellite observations. Credit:
NSIDC/NASA

↓ **13.3**
percent per
decade

Az Arktisz jégta-
karójának átlagos szeptemberi kiterjedése 1980 és 2015 között
(<https://climate.nasa.gov/vital-signs/arctic-sea-ice/> / Letöltve: 2017. 09. 28.)

Az Antarktisz jégta-
karójának kiterjedése minden év szeptemberében éri el a minimum
szintjét. A fent látható diagramot leolvasva jól látható, hogy a szeptemberi legalacsonyabb
kiterjedési adatokat is vizsgálva évtizedenként 13,3%-os csökkenést mutat a jégta-
karó kiterjedése.¹³ A 2017. szeptemberi adatok alapján 4,64 millió km² a jégta-
karó nagysága. Ez első olvasásra óriási területnek tűnhet, azonban annak ismeretében, hogy 38 év szatellit
adatai közül ez a nyolcadik legkisebb kiterjedésű felület, már némi aggodalomra ad okot.¹⁴

Ekkora változások tükrében az Arktisz térsége geopolitikai kérdések középpontjába ke-
rült, minekután a globális éghajlatváltozás a térséget egymással versenyző kereskedelmi
cégek, nemzeti biztonsági dilemmák, illetve számos környezeti kérdés okozta nemzetközi

¹³ Arctic Sea Ice. <https://climate.nasa.gov/> (Letöltve: 2017. 09. 28.)

¹⁴ National Arctic Snow & Ice Data Centre. <http://nsidc.org/arcticseaicenews/> (Letöltve: 2017. 09. 28.)

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 2. szám

politikai örvénybe sodorta.¹⁵ Ezeknek a politikai, gazdasági felhangoknak egyik fontos aspektusa a kereskedelmi útvonalak és a különféle nyersanyagokhoz, energiahordozókhoz való hozzáférés kérdésköre. Ugyanis a jelenlegi tendenciákat figyelembe véve, a tudósok szerint mintegy 20 éven belül időszakosan jégmentessé válnak a térség vízfelszínei. Ez a tény pedig tekintve, hogy jelenleg a világ kereskedelmének 80%-a a tengereken és óceánokon zajlik, fontos régióvá teheti a dolgozatomban vizsgált földrajzi területet. Ezt a kereskedelmet korlátozzák, illetve legalábbis stratégiaileg nehezítik a világon különböző „fojtópontok”, mint például a Panama-csatorna. Valamint eddig ez a „masszív” jégtakaró is jelentős kereskedelmet hátráltató tényezőnek tűnt. Azonban a jelenlegi olvadási mértékeket figyelembe véve az úgynevezett Északnyugati Átjáró, mint rentábilis kereskedelmi útvonal jelenik meg a geopolitikai térképeken.¹⁶

Belátható tehát, hogy a térség vizsgálata geopolitikai, geostratégiai szempontból igazán releváns. Ezekben a szempontokon túlmutatóan pedig a jégtakarók olvadásával összefüggő környezeti, egészségügyi kérdések igazán érdekessé teszik a régiót.

AZ OLVADÁS ÉS A JÁRVÁNYOK ÖSSZEFÜGGÉSE

A globális felmelegedés okozta jégtakaró olvadásnak egyik komoly következménye lehet az orosz jégtakarókban található különféle zoonózisok¹⁷ betegségek elterjedése.

Általánosságban elmondható, hogy az Orosz Arktisz területén a globális éghajlatváltozás jóval nagyobb hangsúlyt kap, ugyanis 1955 és 2000 között az átlagos hőmérséklet ezeken az északi részekeken mintegy 1,2 Celsius fokkal nőtt. Ekkora mértékű felmelegedés pedig megnövelte annak a kockázatát, hogy fertőző betegségek kerüljenek napvilágra. A probléma jelentőségét jelzi, hogy 2010 szeptemberében „Arctic Infectious Disease”, azaz „Az Antarktisz fertőző betegségei” nevet kapó konferenciára is sor került Koppenhágában. Oroszország északi részeinek flórája és faunája már a huszadik század második felében viszonylag jelentős változásokon ment át. Például 1960 és 1983 között a domináns erdőfajta és a tundra típusú földterületek kimutathatóan északabbra 'migráltak'. Egy adott terület vegetációja – pedig nagyban meghatározza az ott kialakuló ökoszisztéma összetételét, így például az ott élő fajokat is – gyakran igen érzékenyen reagál a globális éghajlatváltozás eredményeképpen megváltozott környezeti tényezőkre. Így például az úgynevezett fekete

¹⁵ Charles K. Ebinger, Evie Zambetakis: The geopolitics of Arctic melt. *International Affairs*, Volume 85, Issue 6, 1 November 2009, 1215–1232.

https://www.researchgate.net/publication/227673607_The_geopolitics_of_Arctic_melt (Letöltve: 2017. 10. 05.)

¹⁶ Lieutenant Colonel Todd L. Sharp (Canadian Forces): The implications of Ice melt on Arctic security. <http://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/14702436.2011.590318?scroll=top&needAccess=true> (Letöltve: 2017. 10. 05.)

¹⁷ Zoonózis: „Nem-emberi gerincesek fertőző betegsége, ami átvihető az emberre is. Jól ismert példái a veszettség (lissa, rabies) és a lépfene (anthrax); egyes szünyogok és csecselegyek különféle fonálféreg – zoonózisok átvivői.”

<http://www.tankonyvtar.hu/en/tartalom/tkt/oxford-typotex-biologiai/ch01s27.html> (Letöltve: 2017. 09. 29.)

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 2. szám

madár egyre inkább északabbra fészkel, ma már egészen a karéliai tajga magasságáig megtalálható ez a madárfaj. Ezen felül további tizenkét madárfaj fészkel napjainkban a tajga északi ökoszisztémájában, melyek eddig nem voltak megfigyelhetők ebben a régióban.

A madárfajokon túl számos emlős is északabbra vonult a 20. század során. Ilyen emlősök a mezei egér, a törpe egér, a mezei pocok, a barna nyúl, a sündisznó, a vaddisznó, illetve további emlősök. Ezek a madarak és emlősök pedig egy arsenálnyi patogén organizmust hordoznak magukban, amelyek emberekkel érintkezve fertőző betegségeket válthatnak ki. Erre érdekes példa, hogy az újonnan megjelent madárfajták közül számos hordozója a fertőző agyhártyagyulladás terjesztő kullancsoknak. A kisebb emlősök pedig szintén hordozói többek között a vérzéses láznak, a tuberkolózisnak és más fertőző betegségeknek.¹⁸

A globális felmelegedés, a jégtakarók csökkenése, és járványok közötti összefüggés egyik oldala tehát az ökoszisztémák északabbra tolódása által változó állat-és növényvilág, és az élővilág által hordozott fertőző betegségek megjelenése.

A téma másik megközelítése szerint viszont a jégtakaróban rejtőző baktériumok és vírusok okozta fertőzések jelentik egészségügyi szempontból a kockázatot. Az emberiség egymás mellett létezett számos vírussal és baktériummal a történelem során, a bubópestistől a himlőig. Az evolúciónak köszönhetően azonban kifejlesztettük ellenálló képességünket ezekkel a betegségekkel szemben. Erre válaszul a különféle vírusok és baktériumok mutálódtak, hogy ismét utat találjanak a fertőzéshez.¹⁹ Annak ellenére, hogy számos vakcinával és gyógyszerrel rendelkezik társadalmunk, nem dőlhetünk hátra, ugyanis az éghajlatváltozás hatására a permafroszt rétegek is olvadásnak indultak, és ahogyan a föld olvad ki, ősi vírusok és baktériumok láthatnak újra napvilágot.

2016 augusztusában már az első komolyabb megbetegedés is megjelent, ugyanis a szibériai tundra egyik zugában, egy 12 éves kislány lépfene fertőzés következtében életét veszítette. A haláleset vélhetően ennek a permafroszt rétegnek az olvadása következtében történhetett meg. Az elgondolások szerint, mintegy 75 évvel ezelőtt egy lépfenével megfertőzött rénszarvas meghalt, és a teteme sok réteg fagyott föld alá került, azonban 2016 nyarán egy hőhullám vonult át a térségen, megolvasztva ezzel a rénszarvas tetemét tartalmazó rétegeket. Így a lépfene a környező vizeket és földeket képes volt megszennyezni, melynek következtében majdnem 2000 legelő rénszarvas fertőződött meg lépfenével, ami

¹⁸ N. Tokarevich, A. Tronin, B. Gnativ, B. Revich, O. Blinova, B. Evengard. (2017) [Impact of air temperature variation on the ixodid ticks habitat and tick-borne encephalitis incidence in the Russian Arctic: the case of the Komi Republic](https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC5405447/). *International Journal of Circumpolar Health*, 76(2017/1). <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC5405447/> (Letöltve: 2017. 10. 01.)

¹⁹ Remek példa erre, hogy miután Alexander Fleming felfedezte a penicilint, azóta minden betegségre kifejlesztettünk antibiotikumokat. Erre válaszul azonban kialakult az antibiotikum-rezisztencia jelensége. Jól látszik tehát, hogy ez egy ördögi kör, ha úgy tetszik evolúciós zsákutca, hiszen minden emberi megoldásra a természet zseniális variációkkal válaszol.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 2. szám

pedig kisebb számban, de emberi megbetegedéseket is eredményezett.²⁰ A félelem pedig arra vonatkozóan, hogy ez nem egy elszigetelt jelenség, jogosnak tűnik.

Ahogyan a föld hőmérséklete emelkedik úgy fog ugyanis egyre több permafroszt réteg kiolvadni. Ez a permafroszt réteg pedig kiválóan alkalmas a különféle baktériumoknak, hogy hosszú időn keresztül, akár millió éveken át életben maradjanak. A nagyon pesszimista jóslatok szerint akár Pandóra szelencéjének a kinyílásához is vezethet a fertőző megbetegedések szempontjából.²¹

A fentebb levezetett rénszarvas tetem példájából kiindulva, komoly kockázatokkal kell számolnunk, ugyanis évszázadokon keresztül mind az embereket, mind az állatokat ebbe a permafroszt rétegbe temették. Ennek eredményeképpen feltételezhető, hogy a lépfenén kívül más, akár halálos fertőző betegségek rejtekhelye lehet a permafroszt réteg. Példának okáért az ebben a régióban kutató tudósok az 1918-as spanyol nátha RNS-ének egyes szakaszait találták meg az alaskai tundra területén található tömegsírban eltemetett tetemekben. A spanyol náthán túl, vélhetően bubópestisben és himlőben meghalt embereket is eltemettek Szibériában. 2011-ben egy tanulmány már komolyan foglalkozott a kérdéskörrel, miszerint a 18. és a 19. század halálos megbetegedései ismét felüthetik a fejüket, főleg a temetkezési területek közelében. Erre jó példa, hogy 1890-ben egy komoly himlő járvány tört ki Szibériában, melyben az egyik város populációjának 40%-át veszítette el. A holttesteket a permafroszt felső rétegében temették el a Kolima folyó partján. 120 évvel később a folyó vize átrajzolta a partszakaszt, ezzel kimosva a fertőző betegségeket, illetve a permafroszt rétegek olvadása csak tovább gyorsította a területen az eróziót.²²

A különféle baktériumok túlélőképessége pedig csak összetettebbé teszi a problémát. 2005-ben például a NASA tudósai sikeresen „újjáélesztettek” egy baktériumot, amely már 32 000 éve fagyott állapotban volt. Két évvel később ennél jóval régebbi, 8 millió éves baktériumot sikerült „újjáéleszteni”. Fontos azonban megjegyezni, hogy nem minden baktérium képes úgymond újra visszatérni az életbe.²³

A baktériumokon túl a különféle vírusok is képesek életben maradni a permafroszt rétegekben. 2014-ben két ilyen vírust is találtak, ezek úgynevezett „óriás vírusok” voltak.²⁴ Ez a két vírus mintegy 30 000 évig volt rejtve a Szibériai permafroszt rétegben, majd miután „újjáélesztették” gyorsan fertőzővé vált. Szerencsére ez a két vírus csak egysejtű amőbá-

²⁰ Ivan Nechepurenko: Anthrax outbreak in Russia kills boy, 12, hospitalizes others. <https://www.nytimes.com/2016/08/03/world/europe/anthrax-outbreak-russia-reindeer.html> (Letöltve: 2018. 02. 20.)

²¹ Jasmine Fox-Skelly: There are diseases hidden in the ice, and they are waking up. <http://www.bbc.com/earth/story/20170504-there-are-diseases-hidden-in-ice-and-they-are-waking-up> (Letöltve: 2010. 10. 05.)

²² Ian Johnston: Smallpox could return as Siberia's melting permafrost exposes ancient graves. <http://www.independent.co.uk/environment/smallpox-siberia-return-climate-change-global-warming-permafrost-melt-a7194466.html> (Letöltve: 2018. 02. 20.)

²³ A lépfene képes erre például, ugyanis spóra szerkezetű baktériumról beszélünk, amely az extrém hideget is elviseli hosszútávon. A lépfenén kívül még a tetanusz és a butulizmusért felelős patogén is képes ezeket az extrém viszonyokat tartósan elviselni.

²⁴ Óriás vírusoknak nevezik őket, mert egy átlagos mikroszkóp alatt is láthatóvá válnak.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 2. szám

kat volt képes megfertőzni, azonban a tudósok felhívták a figyelmet arra, hogy más vírusok, amelyek az emberekre már ténylegesen veszélyt jelenthetnek, szintén feléledhetnek.

A helyzetet tovább nehezíti, hogy nem feltétlenül szükséges, hogy a globális felmelegedés eredményeképpen olvadjanak fel ezek a területek. Ennek oka, hogy a sarkvidéki jégtakarók olvadásával Szibéria északi partjai a tengeren keresztül egyre jobban hozzáférhetőek. Így az ipari kiaknázása a területnek meg is indult, ideértve az arany- és ásványkincs bányászatot, a kőolaj- és földgázlelőhelyek feltárását. Ez pedig magában hordozza a lehetőséget, hogy a fentebb említett vírusok és baktériumok a felszínre kerülnek.²⁵

ÖSSZEGZÉS

A globális éghajlatváltozás okozta biztonsági kihívásokat – legyen az a saját egészségünket érintő vagy csak közvetetten megjelenő probléma – tehát mindenkoron fontosnak kell tekintenünk.

Az éghajlatváltozás globális eredetű probléma, így fellépni ellene is csak globális szinten lehetne eredményesen. Véleményem szerint ez a globális méretű nemzetközi konszenzus az éghajlatváltozás visszafordítására vagy legalábbis mérséklésére, jelenleg hiányzik. Jól jelzi ezt, hogy klímaegyezmények sora sem képes eredményesen felvenni a küzdelmet a károsanyag-kibocsátás ellen, valamint a nemzetközi közösség meghatározó, fejlett országainak elköteleződése is megkérdőjelezhető az ügy mellett.

A jövőben válhatnak igazán aktuálissá a globális éghajlatváltozás egészségre és biztonságra gyakorolt hatásai, ha a globális felmelegedés jelenlegi tendenciái folytatódnak, azonban addig sem elhanyagolható a kérdéskörrel való foglalkozás.

FELHASZNÁLT IRODALOM

1. Artic Sea Ice. <https://climate.nasa.gov/>
2. Boda József – Boldizsár Gábor – Kovács László – Orosz Zoltán – Padányi József – Resperger István – Szenes Zoltán: Fókusz és együttműködés. A hadtudomány kutatási feladatai. *Honvédségi Szemle*, 2016/3. http://www.honvedelem.hu/container/files/attachments/57137/hsz_2016-3.pdf
3. Ebinger, Charles K., Zambetakis, Evie: The geopolitics of Arctic melt. *International Affairs*, Volume 85, Issue 6, 1 November 2009, 1215–1232. https://www.researchgate.net/publication/227673607_The_geopolitics_of_Arctic_melt
4. Fox-Skelly, Jasmine: There are diseases hidden in the ice, and they are waking up. <http://www.bbc.com/earth/story/20170504-there-are-diseases-hidden-in-ice-and-they-are-waking-up>
5. Johnston, Ian: Smallpox could return as Siberia's melting permafrost exposes ancient graves. <http://www.independent.co.uk/environment/smallpox-siberia-return-climate-change-global-warming-permafrost-melt-a7194466.html>
6. National Artic Snow & Ice Data Centre. <http://nsidc.org/arcticseaicenews/>

²⁵ Fox-Skelly: i. m.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 2. szám

7. Nechepurenko, Ivan: Anthrax outbreak in Russia kills boy, 12, hospitalizes others. <https://www.nytimes.com/2016/08/03/world/europe/anthrax-outbreak-russia-reindeer.html>
8. Padányi József – Halász László: A klímaváltozás hatásai. https://www.uni-nke.hu/document/uni-nke-hu/padanyi_klimavaltoz_tanulm.pdf
9. Padányi József: National defence research on the effects of climate change. *Hadtudomány*, XXIII 2013/elektronikus különszám: <http://www.mhht.eu/hadtudomany/2013/eghajlatvaltozas.pdf>
10. L. Sharp, Lieutenant Colonel Todd (Canadian Forces): The implications of Ice melt on Artic security. <http://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/14702436.2011.590318?scroll=top&needAccess=true>
11. Tokarevich, N., Tronin, A., Gnativ, B., Revich, B., Blinova, O., Evengard, B.: [Impact of air temperature variation on the ixodid ticks habitat and tick-borne encephalitis incidence in the Russian Arctic: the case of the Komi Republic](https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC5405447/). *International Journal of Circumpolar Health*, 76 (2017/1). <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC5405447/>
12. Werrell, Caitlin E., Femina, Francesco: The new geostrategic landscape of the anthropocene. https://climateandsecurity.files.wordpress.com/2017/06/epicenters-of-climate-and-security_the-new-geostrategic-landscape-of-the-anthropocene_2017_06_091.pdf
13. World Health Organization hivatalos angol nyelvű oldala. <http://www.who.int/mediacentre/factsheets/fs266/en/>
14. <http://klima.kvvm.hu/documents/14/VAHAVAosszefoglalas.pdf>
15. <http://www.nationalgeographic.com/environment/climate-change/>
16. <http://www.tankonyvtar.hu/en/tartalom/tkt/oxford-typotex-biologiai/ch01s27.html>

TÁBI LEVENTE¹

Távoktatás a Rögtönzött Robbanószerkezetek Elleni Védelem (C-IED) területén

Distributing Learning in the C-IED Discipline

Absztrakt

Az improvizált robbanó eszközök elleni védelmének tevékenységei (Countering Improvised Explosive Devices – C-IED) meghatározó feladatként jelentkeztek a NATO 21. század első évtizedében végrehajtott műveleteiben. A feladatrendszer három pillérben lett meghatározva és ezek köré kerültek felépítésre a kapcsolódó tevékenységek is. A spanyolországi C-IED COE 2010-es megnyitása óta fontos szerepet tölt be a NATO C-IED feladatainak támogatásában. A központ legjelentősebb tevékenysége, mellyel támogatni tudja a NATO erőfeszítéseit, a különböző szaktanfolyamok tervezése, szervezése és levezetése. Az oktatási feladatok során szerzett tapasztalatok, illetve a NATO igénye alapján a kiválósági központ megvizsgálta és feldolgozta a felnőttképzés és a modern távoktatás nyújtotta lehetőségeket és felhasználva a digitális világ vívmányait új távoktatási módszereket vezetett be a tanfolyamainak előfeltételeiként.

Kulcsszavak: NATO, C-IED COE, kiválósági központ, távoktatás, ADL

Abstract

At the beginning of the XXI century the Countering Improvised Explosive Devices (C-IED) tasks were very important in NATO missions. Every C-IED mission has been connected to the three essential C-IED pillars. Since 2010, when the C-IED COE was established in Madrid, Spain, it has been taken in a significant role in the NATO C-IED activities. One of the main tasks of the C-IED COE is to provide, run and lead different C-IED courses. Gaining experience from the past years training events, and in accordance with NATO request, the C-IED COE examined and analyzed the adult learning styles and the possibilities of the distributed learning (e-Learning). The outcome of the analytical activities was that the C-IED COE has introduced the new ADL e-Learning tools into its C-IED courses.

¹ Nemzeti Közszolgálati Egyetem, Hadtudományi Doktori Iskola, Hadművészet elmélete terület, 2017–2021 – National University of Public Service, Doctoral School of Military Sciences, The theory of military art, 2017–2021, E-mail: tlevus@freemail.hu, ORCID: [0000-0003-0130-9248](https://orcid.org/0000-0003-0130-9248).

Keywords: NATO, C-IED COE, Distributing learning, e-Learning, ADL

*„If your vision is one year, plant crops
If your vision is ten years, plant trees
If your vision is one hundred years, teach people”
(ősi afrikai közmondás)²*

C-IED HÁROM PILLÉRÉNEK BEMUTATÁSA

Az improvizált robbanóeszközök (Improvised Explosive Device – IED)³ alkalmazásával történt terrorcselekmények az utóbbi évek egyik legkritikusabb veszélyforrásai, mivel ezek a támadások már nemcsak az egyes műveleti területeken jelentenek veszélyt, hanem a modern civilizált nyugati társadalmakban is. Ezért minden biztonsági szervnek meg kell ismernie az ilyen típusú támadások jellemzőit, és fel kell készíteni az arra illetékes szervezetet, szervezeteket és ezen belül az érintett személyi állományt arra, hogyan is kell reagálni, kezelni az egyes IED támadásokat.

Ugyan az IED alapfelépítése nem változott az utóbbi évtizedekben, mégis a technológiai fejlődés, a 21. század modern berendezéseinek igénybevétele, illetve a folyamatosan változó, egyre komplexebb alkalmazási módszerek miatt a 2000-es évek elején a NATO bevezette a „Countering Improvised Explosive Devices” (C-IED⁴ – Rögtönzött Robbanószerkezetek Elleni Védelem) elnevezéssel azokat a szükséges ellenintézkedéseket, amelyekkel ezt a típusú veszélyt tervezte mérsékelni, megszüntetni. A C-IED feladatok intézményesítési céljából a NATO ugyancsak kiadta a szükséges doktrínát, az „Allied Joint Doctrine for Countering Improvised Explosive Devices” (AJP-3.15).

Az AJP-3.15 a C-IED feladatokat legjelentősebb műveleti területeit három, egymással kölcsönhatásban lévő pillérrel határozta meg (Defeat the Device – *Eszközök Megsemmisítése*; Prepare the Force – *Erők Felkészítése*; Attack the Network – *Hálózat Elleni Tevékenység*)⁵.

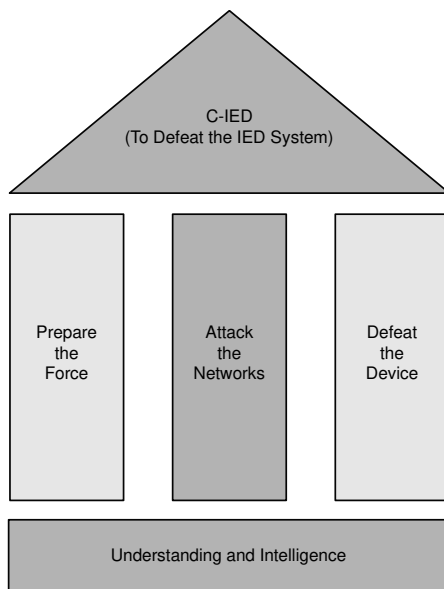
² Nieves, Marisol: Understanding the Adult Learner. C-IED COE internal Train the Trainer training, C-IED COE által szervezett előadás, 2016. 2. dia.

³ NATO Standardization Office, The Official NATO Terminology Database.

<https://nso.nato.int/natoterm/Web.mvc>

⁴ Ua.

⁵ A szerző fordításában.

1. kép: A C-IED átfogó megközelítése⁶

Fejlődéstan szempontjából, a 2010-et megelőző években a NATO legelőször a „Defeat the Device (DtD)” terület fejlesztésére koncentrált, mivel abban az időben maga az IED tűnt a valós problémának. Az évek múlásával és a tapasztalatok feldolgozásával a NATO nagyobb hangsúly kezdett helyezni a képzések, „Prepare the Force (PtF)” szükségességére és egységesítésére. Ennek eredménye lett a képzésekhez szükséges egységesítési egyezmény „Counter-Improvised Explosive Device (C-IED) Training Requirements” (ACIEDP-01)⁷ kiadása. 2010. második felétől újabb hangsúlyeltolódás következett be, amikor is az „Attack the Network (AtN)” került az előtérbe és ezzel egyidejűleg még jobban felértékelődött a mindhárom pillért támogató és alapjaiban összekapcsoló „Understanding and Intelligence” feladatok összehangolása.

C-ID COE A NATO STRUKTÚRÁJÁBAN

Természetesen a prioritások változásával a többi pillér feladatainak fejlesztése, hatékonyságának növelése továbbra is fontos eleme maradt a C-IED feladatoknak. Ezért is alakították meg 2010. november 16-án a madridi székhelyű NATO akkreditált Rögtönzött Robbanószközök Elleni Kiválósági Központot (Counter Improvised Explosive Devices Centre of Excellence – C-IED COE). A C-IED COE azzal az alapfeladattal lett létrehozva, hogy olyan

⁶ ACIEDP-01, Counter-Improvised Explosive Device (C-IED) Training Requirements. Edition A, Version 1, 24. oldal.

⁷ NATO Standardization Office. Forrás: <https://nso.nato.int>

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 2. szám

szakembereket biztosítson a NATO és szövetségesei, partnerei, illetve a C-IED területen tevékenykedő szervezetek részére, mellyel minden érintett növelni, fejleszteni tudja a C-IED képességeit, és ezzel együtt eredményesen fel tud lépni a szembenállók által alkalmazott IED veszélyekkel szemben. („The C-IED COE mission is to provide subject matter expertise in order to support the Alliance, its Partners, and the International Community in the fight against IED and co-operate to increase security of Allied Nations and also all the troops deployed in theatres of operations, reducing or eliminating the threats from improvised explosive devices used or for use, in particular by terrorists or insurgents.”)⁸

A NATO Transzformációs Parancsnoksága (NATO ACT) által, a kiválósági központok részére meghatározott alapkonceptiót egy négypilléres rendszerben határozta meg.

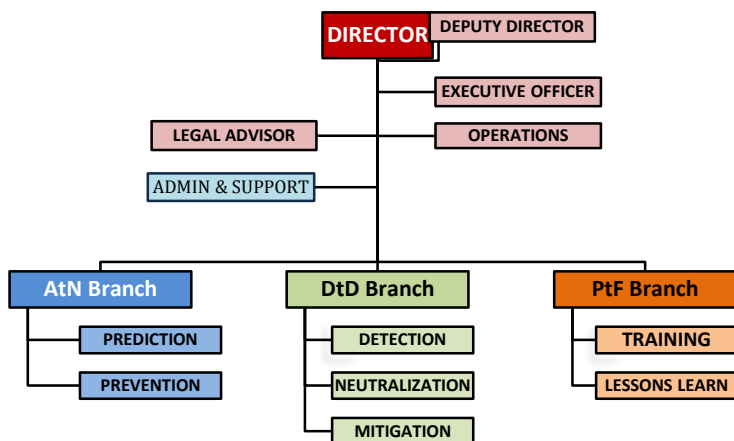
2. kép: A COE-k működési területeit ábrázoló négy elméleti pillér⁹

A C-IED COE szervezeti felépítése ugyan eltér a NATO ACT által elképzelt struktúrától, de a feladatok C-IED COE éves munkaterveiben alapvetően a fenti rendszerben pontosan beazonosíthatóak. Így a C-IED COE egyik kiemelt feladata a különböző egyéni és kollektív képzésekkel (*Education & Training*) kapcsolatos szakmai feladatok végzése, koordinálása.

A központ „zászlós hajója”, mint az egyik legjobban mérhető tevékenység, továbbra is a különböző C-IED tanfolyamok tervezése, szervezése és végrehajtása. Ezért is fontos a COE számára, hogy a C-IED vonatkozású képzések, tanfolyamok lehetőleg a legmodernebb módszereket alkalmazva kerüljenek kialakításra, felépítésre.

⁸ C-IED COE: Status, Mission & Concept, Forrás: <https://ciedcoe.org/index.php/about-c-ied-coe/status-mission-concept>

⁹ Andreas Kraft (NATO ACT): Centres of Excellence (COE) Section. előadás 2016, Forrás: <https://coe.transnet.act.nato.int/layouts/15/WopiFrame.aspx?sourcedoc=/Shared%20Documents/Supporting%20Documents/HQ%20SACT%20Briefs/COE%20Section%20briefing%2009AUG16.pptx&action=default>, 27. dia.

1. ábra: A C-IED COE szervezeti felépítése

Ennek kulcsa, hogy megfelelően legyen feltérképezve a különböző képzés célközösségének elvárt szakmai háttere, feladat-végrehajtásának szintje, illetve, hogy milyen oktatás-technikai módszereket, technikákat és eszközöket lehet alkalmazni, a rendelkezésre álló idő, a kitűzött cél és az elérhető hatékonyság viszonyrendszerében.

FELNŐTTKÉPZÉS (ANDRAGÓIA) ÉS JELLEMZŐI

Természetesen a COE képzésekkel, tanfolyamokkal foglalkozó szakállománya (*PtF Branch*) felismerte, hogy megfelelő módszer alkalmazásával a hatékonyság exponenciálisan növelhető. Ennek a felismerésnek egyik mérföldköve volt, hogy céltudatosan feltérképezték, hogy az egyes szakmai tanfolyamokat pontosan milyen célközösség részére is kell levezetni. Egyértelművé vált, hogy olyan módszereket kell alkalmazni a tanfolyamok levezetése során, melyek az iskolapadból már „kinőtt” hallgatóság részére elfogadható, célra-vezető és kellő mértékben hatékony. Ehhez a legfontosabb lépés volt felismerni: ki is valójában és honnan jön a tanfolyamokon részt vevő állomány. Mivel a C-IED tanfolyamok meghatározóan olyan célközösségnek szólnak, akik valamilyen élet- és szakmai tapasztalattal már rendelkeznek, valamint az iskolaköteles koron már túl vannak, így egyértelműen a felnőttképzés irányában kellett a megoldás után kutatni.

A felnőttképzés (andragógia), mint fogalom a nyugati társadalmak nevelés filozófiájában már a 19. század második felében megjelenik, majd a 20. század második felében oly mértékben előretör, hogy a 2000-es években a „life-long-learning” koncepció már fontos társadalmi tényezővé vált. „Az andragógia görög eredetű szó, az aner, androsz (jelentése: férfi) és az agogé (jelentése: vezetés) szavak összeillesztéséből származik, utólagos szóképzéssel létrejött fogalom. A felnőtt-nevelés tudománya, amely a felnőtt-nevelés társa-

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 2. szám

dalmi funkcióival, a felnőtt korosztály iskolai és iskolán kívüli képzésének cél- és feladatrendszerével, a felnőttek tanulásának-tanításának eszközeivel és módszereivel foglalkozik.”¹⁰

A C-IED COE a Malcolm Shepherd Knowles (1913–1997) által megalkotott elmélet alapján közelítette meg a felnőttképzés sajátosságainak alkalmazását. Knowles kutatásai során a felnőttképzés elméletét, filozófiáját és törvényszerűségeit felismerve hozta létre az andragógiának azt a fogalomkörét, melyet az angolszász kultúrában mértékadónak tekintenek.¹¹ Elemézve, hogy a gyermekek részére eredményesen alkalmazható pedagógia a felnőttek számára nem ugyan olyan produktív, Knowles a kutatása eredményeként hat meghatározó, a felnőttek tanulási folyamatára jellemző ismérvet állapított meg:

1. A felnőttek a képzések során pontosan tudni akarják, hogy milyen céllal, okból kell nekik a képzésben részt venni. Ennek ismeretében megfelelő belső motivációval fognak „beülni az iskolapadba”.
2. A felnőttek már rendelkeznek bizonyos szakmai és élettapasztalattal, amelyre építve fogják az új ismereteket beintegrálni a mindennapi életükbe, munkájukba.
3. A felnőttekben általában kialakult már a számukra leghatékonyabb tanulási technika, amelynek alkalmazásával felelősen tudják a saját tanulmányaikat folytatni.
4. Relevancia; a felnőtt azt tudja a leggyorsabban megtanulni, amit szinte azonnal fel is tud használni.
5. A felnőtt tanulása inkább célorientált, mintsem tartalomközpontú.
6. A felnőtt belső motivációja nagyobb, a külső motivációs behatásokat nehezen kezeli.

A fenti alaptéziseken túl az újkori kutatások azt is bebizonyították, hogy a felnőttek tanulói típusát négy kérdéssel lehet meghatározni, melyet a legtöbb felnőtt a képzései során tisztázni kíván:

1. „Miért vagyok itt?” – *A motiváció-orientált tanuló*. A kérdéssel a belső motivációt kívánja tisztázni a felnőtt. Ezért még a képzések legelején tisztázni kell ezt a tényállást, de már nem azokkal a módszerekkel, mint a gyerekeknél, viszont azt folyamatosan fenn is kell tudni tartani.
2. „Mi az az információ, amit tudnom kell?” – *A cél-orientált tanuló*. A felnőtt tudni akarja, hogy mit is fog megtanulni. Itt szem előtt kell tartani, hogy a felnőttek kevésbé szeretnek csak elméletet tanulni, jobban és hatékonyabban sajátítják el az új ismereteket gyakorlatok, csoportos beszélgetések, esetleg esettanulmányok feldolgozása során. De a siker záloga, hogy mindig legyen új információ átadás.
3. „Hogyan segít nekem ez az új információ?” – *Az alkalmazó tanuló*. Ez a típusú felnőtt nem elégszik meg pusztán az új információval, neki szüksége van arra, hogy miképpen tudja a megkapott ismeretet alkalmazni, beintegrálni a mindennapi éle-

¹⁰ Nagy Márta: Speciális andragógia. Szent István Egyetem, 2011.

Forrás: file:///C:/Users/ltabi/Downloads/2010-0019_Specialis_andragogia.pdf 7. oldal.

¹¹ Malcolm Knowles biography. Forrás: http://web.utk.edu/~start6/knowles/malcolm_knowles.html

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 2. szám

tébe. Ebben az esetben a „coaching” technika a legcélravezetőbb, valamint a hallgatóság bevonása a képzésbe, interaktív foglalkozások levezetése.

4. „Mi van akkor ha...?” – *A kételkedő, felfedező tanuló*. Az ilyen típusú hallgató a kísérletező, a kételkedő, de mindig az újat a lehető legnagyobb mélységig megismerni akaró. A legtöbb esetben szabadjára kell őket engedni, és a tevékenységük folyamatos értékelésével kell rávezetni őket a megismerés helyes irányára.¹²

Az elméletek szerint, ha a képzés során 25–45 percenként a fenti négy kérdés témakörei a felszínre kerülnek, a hallgatóság eredményesnek és értékesnek fogja értékelni a tanfolyamot. Továbbá általánosságként ugyancsak leszögezhető, hogy a felnőttek a képzéseik során pozitívan fogadják, ha elismerést kapnak a már korábban megszerzett tudásuk alkalmazása során elért eredményükért, ha a képzés során több lehetőségük van gyakorlati úton elsajátítani az új ismereteket, ha nyíltan kérdezhetnek, és ha a képzés során kihívások elé állítják őket.

A C-IED COE fentiek figyelembevételével törekszik a tanfolyamait levezetni, tudva, hogy a beiskolázott állomány már rendelkezik bizonyos szakmai ismerettel, valamilyen missziós tapasztalattal, és pontos elképzelése van, hogy a szaktanfolyamok elvégzésével milyen további feladatokat tud végrehajtani, jövőbeni beosztásokat betölteni.

De a tanfolyamok levezetésének van egy – amúgy a tanfolyamot levezető, valamint az oktató, kiképző állomány számára szép kihívást adó – problematikája, a multi-nacionalitás és a nemzeti sajátosságokból adódó eltérő szakmai háttér. Ez minden olyan szaktanfolyamnál, mely korlátolt időtartamú és konkrét végcélorientált, olyan tényező, amit megfelelően kell kezelni annak érdekében, hogy a tanfolyam befejeztével a résztvevő állomány közel azonos tudásszinttel rendelkezzen.

Ezért a C-IED COE a probléma feltérképezését és elemzését követően több megoldáson is dolgozott. A tanfolyamok összeállításakor a következő meghatározó elvek kerültek megfontolásra:

1. a lehető legrövidebb intervallumú tanfolyam legyen, mivel a részt vevő állomány a mindennapi munkájából lesz kiszakítva, ami a beiskolázó szervezet számára problémákat jelenthet, esetenként épp emiatt nem kerülne beiskolázásra az állomány;
2. megfelelően alapos és aktuális információk kerüljenek átadásra;
3. a kitűzött oktatási célokat a lehető legmagasabb szinten lehessen elérni;
4. a hallgatóság szakmai tudás alapján a lehető leghomogénebb legyen.

A fenti elvek az egyes tanfolyamok összeállításakor célként kerültek meghatározásra, de egyben korlátként is jelentkeztek. Az elemzések során a kiválósági központ szakállománya arra a megállapításra jutott, hogy a lehető legoptimálisabb lehetőség egy olyan távoktatási csomag összeállítása a tanfolyamokhoz, melyek segítenek:

- a) lerövidíteni a tanfolyamok időtartamát;

¹² JC Melvin: The 4 adult learning styles explained with JC Melvin. 2015.

Forrás: <https://www.youtube.com/watch?v=5mApEVWZESA>

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 2. szám

- b) azonos tudásszintre felhozni a jelentkező állományt;
- c) megfelelő alapot biztosítanak a kitűzött oktatási végcél eléréséhez és az új információk átadásához.

Ezért a C-IED COE azt vizsgálta meg, hogy milyen távoktatási módszereket lehet alkalmazni, a C-IED szaktanfolyamai támogatása érdekében.

TÁVOKTATÁS ÉS JELLEMZŐI

A távoktatást, mint fogalmat több szempontból is meg lehet közelíteni, éppen ezért különböző források különböző definícióval határozzák meg annak tartalmát és jellegét. A NATO C-IED COE-nál alkalmazott távoktatás módszer definícióját a következőképpen lehetne megfogalmazni: „a távoktatás (*e-Learning*) nem más, mint a digitális technológia adta lehetőségek maximális kihasználásával – teljes mértékben online módon – a tanulási folyamat távirányítással történő irányítása. A távoktatás során a hallgató részére meghatározott követelményeket strukturáltan, a biztosított tananyag elsajátításával, elmélyítésével, valamint az ismeretanyag elsajátításáról adott szintfelméréssel teljesíti.”

Ennek a távoktatási formának a lényege, hogy a hallgató teljesen önállóan, az oktató közvetlen behatása, magyarázata nélkül teljesíti a kiírt kurzust. Számára az egyetlen támasz maga a kurzus során leadott, bemutatott tananyag. Így a hallgató az online felület navigációja segítségével, a saját ütemezésével halad előre a tananyagban anélkül, hogy bármelyik oktatási intézmény helyszíni szolgáltatását igénybe venné.

Ennek a távoktatási formának a jellemzője, hogy a tanuló előre megkapja a teljes online kurzus anyagát, mely tartalmazza a tanulási folyamattal kapcsolatos instrukciókat is, így a tananyag elsajátítása során nincs is szükség külön oktatói beavatkozásra. Az egyes modulok befejezéseként, a tesztkérdések sikeres teljesítése után lehet csak tovább lépni a következő modulra. Ebből adódik, hogy az ilyen fajta távoktatási metódus során a tanulóknak nincs relatív esélye, hogy megbukjon. Minden egyes modult a csomagon belül annyiszor végezheti el, ahányszor csak szeretné, vagy szükséges, illetve amíg sikeresen nem tudja teljesíteni a minimálisan meghatározott teszt-követelményeket.

Mivel a távoktatásnak ez a formája térben és időben szabadleflyású, tehát a hallgató saját időbeosztása szerint teljesíthető, így ez teljes mértékben adaptálható a felnőttképzéshez is. A felnőttek a korábban felvázolt tanulási folyamataik szerint teljes mértékben preferálják ezt a tanulási módszert, mivel pontosan tudják programozni a saját tanulásukat a munkahelyi elfoglaltságukhoz, családi és baráti programjaikhoz.

Mindazonáltal ez a tanulási módszer összességében költséghatékony is, mivel kisebb mértékben veszi igénybe a konkrét oktatási intézményt (rezsiköltség, oktatói tandíj stb.), így tulajdonképpen csak egy költséggel kell számolni, az oktatási csomag összeállításának, szerkesztésének és az online felületen való futásának költségeivel. Ugyan ezek a költségek a minőségi oktatási anyagok összeállítása miatt esetenként magasak lehetnek, de a tanfolyam hosszútávon való felhasználhatóságát figyelembe véve, normál körülmé-

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 2. szám

nyek között, összességében csak pozitív hozadékkal és költséghatékonysággal lehet számolni, minden érintett számára.

A távoktatási csomag összeállításakor a következő szerkesztési jellemzőkkel kell számolni:

1. Pontos igényfelmérés: kinek is íródik a tananyag, milyen céllal, milyen mélységű ismeretátadásra van szükség.
2. A tananyagot korrekten, érthetően kell megfogalmazni, szövegezni. Nem szabad a modulok során a szöveg stílusát (formális-informális, a hallgató megszólítása stb.) változtatni, illetve törekedni kell az egyszerű és érthető nyelvezet használatára.
3. A tananyag legyen egységes grafikai szempontból, a modulok struktúrája, felépítése és a tartalmazott információmennyisége szempontjából.
4. Legyen könnyen navigálható a tananyag, tudjon a hallgató ismételni, előre haladni és visszakeresni is benne.
5. A tananyag megjelenése illeszkedjen a hallgatói célcsoporthoz, a képek, illusztrációk, színek, animációk támogassák az elsajátítandó információ megtanulását, elmélyítését.
6. Az egyes modulokban legyenek önellenőrző kérdések, feladatok, valamint az elsajátított ismeretek mérésére alkalmas ellenőrző tesztek.

Mivel a távoktatási csomag egyben egy úgynevezett „*living-document*” is (folyamatosan frissíthető), ezért nagyon fontos, hogy valamilyen minőségellenőrzés is legyen beiktatva a folyamatba. Erre azért van szükség, hogy ha bármilyen technikai probléma merül fel, vagy hiányzó információkat tárnak fel a hallgatók, legyen lehetőségük jelezni az oktatási csomag rendszergazdájának. Mindazon által a távoktatási tananyag a hallgatóknak lett összeállítva, tehát az ő visszaigazolásokkal pontosan lehet mérni, hogy a tananyag mennyire is elégti ki a célközönség igényeit.¹³

TÁVOKTATÁS OKAI A C-IED COE-NÁL

A fenti ismérvek alapján vizsgálta meg a C-IED COE annak lehetőségét, hogy hogyan és miképpen lehet a távoktatás módszerét, a XXI. század digitalizált technológiáját felhasználva integrálni a kiválósági központ képzéseibe, tanfolyamaiba.

A C-IED COE-nak több, a C-IED pilléreihez kapcsolódó, eltérő témakörű tanfolyamai vannak, így jól megkülönböztethetőek a DtD, AtN és C-IED „alaptanfolyamok”. NATO és közvetlen partnerországai részére, a C-IED COE által szervezett tanfolyamok a következő táblázatban láthatóak:¹⁴

¹³ E-learning blog: E-learning tananyagkészítés – összefoglalva, 2012. Forrás: <http://elearning.co.hu/2012/10/01/e-learning-tananyagkeszites-osszefoglalva/>

¹⁴ C-IED COE Course Catalog 2017. Forrás: <https://ciedcoe.org/index.php/docman/link-docs/4-course-catalogue-2017/file>

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 2. szám

Tanfolyam megnevezése	Rövidítése	
C-IED Staff Officer Course	CSOC	„alap”
C-IED Awareness Course*	CIAC	
NATO Weapons Intelligence Team Course	WIT	DtD
Basic Field Exploitation Course*	BIFEC	
AtN Operational Course	AtNOC	AtN
Analyst Notebook Users Course	ANUC	
AtN Interagency Exploitation and Analysis	ATIX	

* Kifejezetten csak NATO partner országok részére, felkérés alapján!

Mindegyik tanfolyam, tárgykörét és célját tekintve más és más célközönséget és a hallgatók különböző szakmai háttérét kívánja. Ezért a tanfolyamok is más tartalommal és eltérő műveleti szintet céloznak meg. Míg például a WIT egy kifejezetten harcászati szintű, szakmai specializációs, speciális kiskötelékben végrehajtandó feladatokra felkészítő szaktanfolyam, addig a CSOC vagy AtNOC egy magasabb harcászati és hadműveleti szintet célzó, törzsben C-IED szakfeladatokat végrehajtó állományt felkészítő képzés.

Amiben mindegyik tanfolyam megegyezik, hogy a hallgató állomány, a maga területén alapvetően szakmailag tapasztalt, valamilyen szakmai ismerettel, tapasztalattal rendelkezik. Így a tanfolyamoknak részben a meglévő ismereteket rendszerezőnek, részben új ismeretekkel kiegészítőnek kell lenniük. Mivel a tanfolyamokra beiskolázottaknak meg van a belső motivációjuk – például: missziós feladatokra történő felkészítés, szakbeosztás betöltéséhez előírt megfelelő tudás megszerzése, szakmai előrelépést jelentő ismertek bővítése stb. – így a motivációs rávezetéseket, a tanfolyam szükségességének hangsúlyozását nem is kell kifejezetten erősíteni.

További fontos ismérve a C-IED tanfolyamoknak, hogy a résztvevők ugyan rendelkeznek bizonyos szakmai előismerettel, viszont az elmúlt évek tapasztalatai azt is megmutatták, hogy ezek az előismeretek a beiskolázó nemzetektől, a C-IED beosztásokban eltöltött időtartamtól, missziós tapasztalattól, stb. függően eltérőek. Ennek a változatosságnak a felismerése vezetett oda, hogy a C-IED COE a korábban felvázolt felnőttképzési és távoktatási elvek alapján arra a következtetésre jutott, hogy olyan megoldást kell keresni, amivel az ismeretszintet viszonylagosan egységes szintre lehet felemelni még az adott tanfolyam megkezdése előtt. Ennek a célnak ideológiailag több oka is volt:

1. egy egységes tudásszinttel könnyebben elérhető a tanfolyam elé kitűzött oktatási cél;

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 2. szám

2. azonos ismerettel rendelkező hallgatóság esetén könnyebb az új, szakmai ismeretek átadása;
3. kevesebb idő kell az ismétlésekre, így több idő marad az új ismertek átadására, gyakorlására, ezzel a tanfolyamok időarányosan hatékonyabbá válnak;
4. rövidebb tanfolyami idővel lehet számolni, nagyobb mennyiségű ismeretátadás mellett.

A fenti elvek szerinti feladat-végrehajtást erősítette meg a 2016-ban levezetett C-IED „Annual Discipline Conference”¹⁵ rendezvény, amely során meghatározták, hogy a C-IED tanfolyamok eredményességének növelése érdekében be kell vezetni az ADL távoktatási (e-Learning) módszert a C-IED tanfolyamok levezetési rendjébe.

C-IED ADL-EK BEMUTATÁSA, HATÁSAI, JÖVŐKÉPE

Az *Advanced Distributed Learning* (ADL) nem egyedi fenomén. Az ADL amerikai kezdeményezésként indult az 1990-es évek elején. Célja a kutatás, fejlesztés és a távoktatás biztosításával a civil lakosság és a kormányzati szféra alkalmazottak tudásszintjének fejlesztése.¹⁶ Ennek továbbfejlesztésével a NATO ACT létrehozta a saját NATO távoktatási weboldalát: a „NATO Joint Advanced Distributed Learning” (JADL) weboldalt (<https://jadl.act.nato.int>).¹⁷ Ezen a weboldalon, regisztrálás követően minden jogosult, a saját szakmai igényének megfelelően, számos digitális tanfolyamot végezhet el, melyek sikeres teljesítésével a rendszer hivatalos igazolást ad ki a hallgató részére.

3. kép: ADL-041 teljesítéséről kiadott bizonyítvány¹⁸

¹⁵ NATO ACT: 2016 Counter-IED Discipline Alignment Plan (DAP), 2016. Forrás: [https://ete.transnet.act.nato.int/CounterImprovised%20Explosive%20Devices/Discipline%20Alignment%20Plan%20\(DAP\)/TI-160917%202016%20COUNTER-IED%20DISCIPLINE%20ALIGNMENT%20PLAN%20NU0637.pdf](https://ete.transnet.act.nato.int/CounterImprovised%20Explosive%20Devices/Discipline%20Alignment%20Plan%20(DAP)/TI-160917%202016%20COUNTER-IED%20DISCIPLINE%20ALIGNMENT%20PLAN%20NU0637.pdf)

¹⁶ Advanced Distributed Learning. Forrás: https://en.wikipedia.org/wiki/Advanced_Distributed_Learning

¹⁷ NATO Joint Advanced Distributed Learning weboldal. Forrás: <https://jadl.act.nato.int>

¹⁸ A szerző által teljesített ADL 041 tanfolyamról kiadott bizonyítvány. Forrás: https://jadlold.act.nato.int/NATO/repository.php?ref_id=9196&cmd=&rep_frame=1

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 2. szám

A digitális C-IED képzések előéletét 2011. után már a NATO ACT együttműködésében kezdte meg a C-IED COE. Ekkor még a NATO ISAF misszióra történő szakfelkészítés céljából kerültek összeállításra azok a távoktatást célzó digitális oktatócsomagok, melyek kellő alapot adtak a központnak a későbbi szakmai továbblépésre. Miután az ACT teljesen átadta a C-IED COE-nak a digitális C-IED képzések szakmai kezelését, a kiválósági központ életében új fázisba lépett ez a távoktatási forma.

Először még csak C-IED alaptanfolyamok és alapismeretek futottak ebben a képzési formában, majd később, felismerve a benne szunnyadó lehetőségeket, már olyan oktatócsomagok is kifejlesztésre kerültek, melyekkel kifejezetten azon célok elérése lett kitűztve, amelyek a korábbi felsorolásban szerepelnek. Így a C-IED COE 2018-ban alapvetően négy olyan C-IED szakmai digitális oktatócsomagot kezel, melyek mind a szakmai ismeretek egységes szintre emelése céljából lettek összeállítva. Ezek közül az ADL-041 olyan szempontból kivételével, hogy nem egy szaktanfolyam előképzése, hanem minden C-IED témakörben érdeklődő számára átfogó képet adó „nagyon-alapképzés”. A további három digitális oktatócsomagok kifejezetten az adott C-IED tanfolyamok elő-tanfolyamai. Ez azt is jelenti, hogy az adott digitális képzéseket a betervezett szaktanfolyamok előtt kell a jelölteknek eredményesen elvégezni, hogy ezzel biztosítsák a szaktanfolyamra történő beiskolázás lehetőségét. Akinek nem sikerül a szaktanfolyam megkezdése előtt eredményesen befejeznie az ADL digitális C-IED oktatócsomagot, az elvileg nem kezdheti meg a szaktanfolyamot.

A következő ADL oktatócsomagokat kezeli a C-IED COE:¹⁹

- *ADL-041 C-IED Awareness Course* – ez az egyetlen olyan képzés, mely minden érdeklődő és a C-IED alapismeretek megszerzésére kötelezett számára elérhető. Az oktatócsomagok elvégzéséhez külön engedély a C-IED COE-től nem szükséges. Jelenleg ez az ADL tanfolyam a NATO afganisztáni „Resolute Support Mission” törzsállománya részére előírt digitális képzés, mely a C-IED alapismeretek megszerzését célozza. Ennek az oktatócsomagoknak a frissítése, az új kihívásokhoz történő igazítása a C-IED COE egyik kiemelt feladata 2018-ban.
- Az „ADL-041 IED Awareness Course” jelenleg öt szakmai előadásból áll:
 - *IED Basics*
 - *C-IED TTPs and Management Procedures*
 - *NATO Approach to C-IED*
 - *C-IED Enablers*
 - *C-IED Staff Structures*
- Minden előadás végén a hallgatónak ellenőrző kérdésekre kell válaszolni. Amennyiben a kérdések legalább 70% feletti sikeres eredménnyel kerülnek megválaszolásra, a hallgató eredményesen teljesítette a digitális képzést.²⁰

¹⁹ C-IED COE Home/Department Head/Advanced Distributed Learning (ADL) / e-learning. Forrás: <https://ciedcoe.org/index.php/department-head/advanced-distance-learning-adl-e-learning>

²⁰ A „Course Introduction” modul minden egyes csomagnál az első kötelező anyag, mely bemutatja, hogy hogyan is kell kezelni az távoktatási csomagot.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 2. szám

- *ADL-208 – Weapons Intelligence Team (WIT) Course* – ez volt a C-IED COE legelső digitális oktatási csomagja, azzal a céllal, hogy elő-tanfolyamként lehessen alkalmazni, ugyanis a WIT szaktanfolyamoknál jelent meg legelőször az az igény, hogy a résztvevő hallgatóknak egy minimálisan egységes, homogenizált tudással kell rendelkezniük a WIT tanfolyam megkezdése előtt, máskülönben a hallgatók olyan eltérő tudásszinttel érkeznek, mely különbséget csak a tanfolyam oktatási céljainak kárára lehet megszüntetni. A digitális oktatócsomag beváltotta a hozzáfűzött reményeket. Bevezetésével már az első szaktanfolyam után érezhető volt, hogy a résztvevők tudásszintje homogénebb, ezzel az oktatóknak sokkal egyszerűbbé vált a kitűzött oktatási célok elérése, mely a szaktanfolyam gyakorlati foglalkozásain mutatkozott meg a legjobban.
- Ez a digitális előképzés kifejezetten csak a WIT szaktanfolyam előtti egy-kettő hónapban érhető el és csak azok számára, akik a WIT tanfolyamra jelentkeztek és beiskolázásukat a C-IED COE is elfogadta. A WIT távoktatási program a jelen állapotában működőképes, a kitűzött célokat támogatja, csak kisebb módosítások tervezettek a közeljövőben.
- *ADL-207 – CSOC Course* – jelen pillanatban ez az ADL C-IED oktatócsomag a legaktualizáltabb digitális képzés a C-IED COE kezelésében. Frissítése, pontosítása 2017-ben került befejezésre. Ennek a feladatnak a fő céljai voltak:
 - a) a korábbi távoktatási tanfolyam technikai, rendszerszemponitű gyerekbetegségre megszüntetésre kerüljenek;
 - b) a túlnyomóan NATO ISAF példák helyébe frissített, az aktuális NATO missziókra, az utóbbi időben történt IED eseményekre jellemző példák kerüljenek bemutatásra;
 - c) a NATO AJP-3.15 (C)-nek megfelelően kerüljön bemutatásra a C-IED koncepció;
 - d) a tesztkérdések a digitális előadásban elhangzottakra épüljenek.

Mivel egy új, a legfrissebb verziójú ADOBE CAPTIVATE szoftver segítségével került a digitális oktatócsomag anyaga kialakításra, ezért a program által adott képességek még hatékonyabb tanulási lehetőséget biztosítanak a hallgatók számára. Ez az ADL-207 a CSOC törzstiszti szaktanfolyam részére előírt kötelező távoktatási képzés, sikeres elvégzése előfeltétele a CSOC megkezdésének. Az ADL-207 oktatási csomagban található témakörök:²¹

 - *The IED Threat*
 - *Concept and Doctrine*
 - *Integration*
 - *Basic Guidelines*
 - *Concept of Operations*
 - *Enablers*

²¹ *ADL-207 CSOC Course*. JADL weboldal. Forrás: https://jadlold.act.nato.int/NATO/iliac.php?baseClass=ilSAHSPresentationGUI&ref_id=15841

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 2. szám

- *Forensics and Biometrics*
- *Attack the Networks*
- *Targeting*
- *PE Test*
- *ADL-CIED ATNOC Course* – ez az átdolgozásra váró oktatócsomagok egyike, mely magas prioritással bír a C-IED COE-nál. A digitális képzés átdolgozását alapvetően a következő okok miatt kell végrehajtani:
 - a) jelenleg még Power Pointban vannak az előadások, így az interaktivitás hiányzik a programból;
 - b) maga az AtNOC szaktanfolyam a közeljövőben átalakításra kerül, így a távoktatási képzését is várhatóan módosítani szükséges.

Ezt a digitális előképzést ugyancsak kötelező elvégezni az AtNOC tanfolyam előtt és hasonlóan az előzőekhez, a oktatócsomag célja, hogy a hallgatók egységes tudásszinttel érkezzenek a COE által levezetésre tervezett tanfolyamra.

Összességében a C-IED COE kezelésében lévő ADL oktatócsomagok már a jelen állapotukban is beváltották a hozzájuk fűzött reményeket. Amit a „NATO C-IED Annual Discipline Conference 2016”²² konferencián elvárt követelményként meghatároztak, a COE-nak sikerült megvalósítania. Ennek egyik záloga az újonnan alkalmazott ADOBE CAPTIVATE távoktatási előadásokat szerkesztő program használatából eredeztethető. Ezzel a programmal sokkal egyszerűbben lehet az egyes előadásokat szerkeszteni. További előnye, hogy vizuális- és hangplatformmal is rendelkezik, valamint olyan további funkciókkal, melyekkel interaktívá lehet tenni az előadást és az ismétlés, visszakérdezés funkció is logikusan szerkeszthetőek.

Jelenleg minden C-IED ADL távoktatási képzés a NATO ACT JADL²³ weboldalán fut. Ez a C-IED COE-nak könnyebbség és egyben egyes esetekben nehézség is. Könnyebbség, mivel nem kell külön szervert fenntartani az online oktatási képzések futtatásához. Ez egyben költséghatékony is a COE számára, mivel az ACT a JADL felületet ingyen biztosítja ezekhez a programokhoz. A nehézség az benne, hogy az ACT esetleges technikai problémái (szerverleállás, cyber-támadás, stb.) miatt a C-IED COE távoktatási programjai is korlátozásra kerülhetnek, és elérhetőségeik akadályokba ütközhetnek.

A NATO SACT DACOS C2DS, a C-IED COE-nál tett látogatása során elismerte a központ által ezen a téren elért eredményeket, és a C-IED COE által a saját erejéből a távoktatási programok fejlesztése érdekében eddig tett erőfeszítéseit követendő példaként értékelte. Természetesen ez további feladatokat is jelent a kiválósági központ számára. Az egyes tanfolyamok alkalmával sorra érkeznek azok a vélemények, javaslatok a COE-hoz, melyeket minden esetben megfontolásra kerülnek. Amint a digitális tananyagban változás

²² NATO ACT: 2016 Counter-IED Discipline Alignment Plan (DAP), 2016. Forrás: [https://ete.transnet.act.nato.int/CounterImprovised%20Explosive%20Devices/Discipline%20Alignment%20Plan%20\(DAP\)/TT-160917%202016%20COUNTER-IED%20DISCIPLINE%20ALIGNMENT%20PLAN%20NU0637.pdf](https://ete.transnet.act.nato.int/CounterImprovised%20Explosive%20Devices/Discipline%20Alignment%20Plan%20(DAP)/TT-160917%202016%20COUNTER-IED%20DISCIPLINE%20ALIGNMENT%20PLAN%20NU0637.pdf), 9. oldal.

²³ NATO Joint Advanced Distributed Learning weboldal, Forrás: <https://jadl.act.nato.int>

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 2. szám

áll be és azok alapvetően doktrínáisan is igazolást nyernek, a változtatásokat a szerkesztő csapat megtervezi és a szükségszerű módosításokat elvégzi.

ÖSSZEGZÉS

A C-IED COE a NATO által létrehozott három pillérré támaszkodó feladatrendszer alapján végzi a szakmai feladatait. A „*Prepare the Force*” pillérré támaszkodva a központ számos szaktanfolyamot szervezett és vezetett le már a NATO parancsnokságok, NATO tag-, illetve partnerországok által beiskolázott állomány részére. Ezen tanfolyamok során a kiválósági központ állománya kellő tapasztalatot gyűjtött annak felismeréséhez, hogy a szakmai képzéseinek, tanfolyamainak sikeressége érdekében a felnőttképzés ismérvei alapján kell összeállítani az oktatási anyagokat.

A C-IED COE a felnőttek tanulási folyamatának hat alapelemére építve állította össze képzéseit. A tanfolyamok előkészítése során mindig kiemelésre kerül, hogy fontos megismerni a célközönséget, hisz minden tanfolyam értük, a hallgatókért van.

A tanfolyamok levezetése során gyűjtött tapasztalatok azt is megmutatták, hogy nem lehet minden információt egy adott időintervallumban leadni, valamint arra sincs lehetőség, hogy differenciált oktatás folyjon ezeken a képzéseken. Ezért a kitűzött célok elérése és a minőségi növelés érdekében a kiválósági központ bevezette az „Advanced Distributed Learning”, azaz a távoktatás módszerét.

A távoktatás bevezetésével sikerült elérni, hogy a szaktanfolyamokra beérkező állomány – az adott témát illetően – viszonylagosan homogén tudásszinttel rendelkezzen, így az oktatások és gyakorlati foglalkozások hatékonysága érezhetően javult. A digitális oktatási csomagok folyamatos fejlesztése során azok tartalma rendszeresen aktualizálásra kerül, valamint egyre interaktívabbá és érdekesebbé válnak az egyes modulok.

Összességében, a C-IED COE vezetése és szakállománya pozitívnak értékeli a C-IED témakörök távoktatással történő oktatását. A központ minden szükséges lépést megtesz annak érdekében, hogy az oktatásnak ez a fajtája eredményes, hasznos és a körülményekhez képest naprakész legyen. Ezzel mindenki, aki a C-IED tárgykörben ismerteket akar szerezni vagy bővíteni, a mai kor által adott technológia támogatása mellett, a lehet legkönnyebben lesz képes az általa kitűzött célokat elérni.

IRODALOMJEGYZÉK

1. AJP 3.15 (C), Allied Joint Doctrine for Countering Improvised Explosive Devices. Edition C, Version 1, February 2018. Forrás: <https://nso.nato.int/protected/nsdd/CommonList.html> (Letöltés: 2018. 03. 04.)
2. ACIEDP-01, Counter-Improvised Explosive Device (C-IED) Training Requirements. Edition A, Version 1, April 2013. Forrás: <https://nso.nato.int/protected/nsdd/CommonList.html> (Letöltés: 2018. 03. 04.)
3. NATO Standardization Office. Forrás: <https://nso.nato.int> (letöltés dátuma: 2018. 03. 04.)

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 2. szám

4. NATO Standardization Office. The Official NATO Terminology Database. Forrás: <https://nso.nato.int/natoterm/Web.mvc> (Letöltés: 2018. 02. 17.)
5. C-IED COE weboldal. Forrás: <https://ciedcoe.org/> (Letöltés: 2018. 03. 04.)
6. NATO ACT, TRANSNET weboldal. Forrás: <https://coe.transnet.act.nato.int/Lists/COEs/Overview.aspx> (Letöltés: 2018. 03. 04.)
7. Horváth Tibor: Az IED hálózat, mint korunk egyik aszimmetrikus kihívása. Forrás: In: Csengeri János, Krajnc Zoltán (szerk.): Humánvédelem - békeművelési és veszélyhelyzet-kezelési eljárások fejlesztése. Nemzeti Közszerológati Egyetem, Hadtudományi és Honvédtisztképző Kar, Budapest, 2016, 275–298.
8. Tábi Levente: A rögtönzött robbanószervezetek általi támadások vallási alapú megközelítése. 2018. február 26. (tanulmány)
9. Tábi Levente: A Magyar Honvédség és a NATO C-IED COE kapcsolata. 2017. február 26. (tanulmány)
10. Tábi Levente: NATO C-IED Concept, Doctrine & Publications. Előadás a 2017. november 6-i MH ÖHP C-IED Senior Leadership Seminar rendezvényen.
11. NATO Joint Advanced Distributed Learning weboldal. Forrás: <https://jadl.act.nato.int> (Letöltés: 2018. 03. 04.)
12. Advanced Distributed Learning. Forrás: https://en.wikipedia.org/wiki/Advanced_Distributed_Learning (Letöltés: 2018. 03. 04.)
13. NATO ACT: 2016 Counter-IED Discipline Alignment Plan (DAP), 2 Aug 2016. Forrás: [https://ete.transnet.act.nato.int/CounterImprovised%20Explosive%20Devices/Discipline%20Alignment%20Plan%20\(DAP\)/TT-160917%202016%20COUNTER-IED%20DISCIPLINE%20ALIGNMENT%20PLAN%20NU0637.pdf](https://ete.transnet.act.nato.int/CounterImprovised%20Explosive%20Devices/Discipline%20Alignment%20Plan%20(DAP)/TT-160917%202016%20COUNTER-IED%20DISCIPLINE%20ALIGNMENT%20PLAN%20NU0637.pdf) (Letöltés: 2018. 03. 27.)
14. Nieves, Marisol: Understanding the Adult Learner. C-IED COE internal Train the Trainer training, C-IED COE által szervezett előadás, 2016. szeptember 13.
15. Cason Smith: A review of six general principles to keep in mind when teaching adult students. Published on Oct 2, 2014. Forrás: <https://www.youtube.com/watch?v=vLJ7cRwKI-I> (Letöltés: 2018. 03. 17.)
16. LaWaune Netter: Teaching Technology & Learning Theory. Published on Dec 13, 2015. Forrás: <https://www.youtube.com/watch?v=2hbZM1kq6rQ> (Letöltés: 2018. 03. 17.)
17. Andreas Kraft (NATO ACT): Centres of Excellence (COE) Section. Előadás 2016. augusztus 9. Forrás: https://coe.transnet.act.nato.int/_layouts/15/WopiFrame.aspx?sourcedoc=/Shared%20Docu-ments/Supporting%20Documents/HQ%20SACT%20Briefs/COE%20Section%20briefin%2009AUG16.pptx&action=default (Letöltés: 2018. 03. 17.)
18. Malcolm Knowles biography. Forrás: http://web.utk.edu/~start6/knowles/malcolm_knowles.html (Letöltés: 2018. 03. 17.)

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 2. szám

19. Nagy Márta: Speciális andragógia. Szent István Egyetem, 2011. Forrás: file:///C:/Users/Itabi/Downloads/2010-0019_Specialis_andragogia.pdf (Letöltés: 2018. 03. 20.)
20. JC Melvin: The 4 adult learning styles explained with JC Melvin. Ooktatóvideó, 2015. október 31. Forrás: <https://www.youtube.com/watch?v=5mApEVWZESA> (Letöltés: 2018. 03. 17.)
21. E-learning blog: E-learning tananyagkészítés – összefoglalva, 2012. Forrás: <http://elearning.co.hu/2012/10/01/e-learning-tananyagkeszites-osszefoglalva/> (Letöltés: 2018. 03. 20.)

TÓTH KLAUDIA¹**A Nagy Zöld Fal – megoldási kísérlet az elsivatagosodás megállítására****The Great Green Wall – An Attempt to Stop Desertification****Absztrakt**

Jelen írás a Száhel-övezet országainak egy grandiózus összefogási kísérletét mutatja be. A globális felmelegedés miatti csapadékmennyiség-csökkenés, a klímaváltozás és az elsivatagosodás mind-mind olyan jelenségek, amelyek a régióban élő emberek millióinak mindennapjait nehezítik meg. A Szahara déli szélén elterülő 11 ország (Burkina Faso, Csád, Dzsibuti, Eritrea, Etiópia, Mali, Mauritánia, Niger, Nigéria, Szenegál, Szudán) úgy döntött, hogy közös erővel felveszik a harcot a sivatag déli irányú terjeszkedésével. A forróság és a szárazság miatt milliók kényszerülnek lakóhelyeik elhagyására, ezzel is fenntartva, sőt generálva a kontinensen belüli és az Európa felé irányuló migrációs trendeket. Nem véletlen, hogy a hadtudományi kutatások irányaival foglalkozó szakemberek is kiemelt figyelmet fordítanak a térségre.²

Kulcsszavak: Száhel-övezet, éghajlatváltozás, talajdegradáció, elsivatagosodás, migráció

Abstract

This paper tries to demonstrate the grandiose collaboration between the countries of the Sahel region that focuses on building the Great Green Wall. Global warming, rainfall decrease, climate change and desertification make life harder for those living there. The 11 countries on the southern part of the Sahara (Burkina Faso, Chad, Djibouti, Eritrea, Ethiopia, Mali, Mauritania, Niger, Nigeria, Senegal, Sudan) decided to fight against desertification and they intended to halt the Sahara from southwards stretching. Millions of people are forced to leave their homes because

¹ Nemzeti Közszolgálati Egyetem, BA hallgató – National University of Public Service, BA student, E-mail: toth.klaudia08@gmail.com ORCID: 0000-0001-7175-8490.

² „A nemzetközi szakirodalom előrejelzései szerint a világ békefenntartási aktivitása a jövőben sem fog változni, a Közép-Ázsia, Közel-Kelet és Afrika földrajzi tengely mentén húzódó katonai konfliktusok, polgárháborúk, a terrorizmus és az erősödő bizonytalanság még sokáig ad feladatot a nemzetközi közösségnek.” Boda et al: Fókusz és együttműködés. A hadtudomány kutatási feladatai. *Honvédségi Szemle*, 2016/3, 12.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 2. szám

of heat and drought and this phenomenon maintains and generates new kinds of migration trends. It is no coincidence that experts from military science research fields also pay special attention to this area.

Keywords: Sahel, climate change, land degradation, desertification, migration

A FŐSZEREPLŐ: SZAHARA

A Szahara a világ legnagyobb meleg sivataga. Teljes területe 8 600 000 km², ám ez a szám sokat változhat, mivel a sivatag folyton terjed és visszahúzódik. Fontos megemlíteni, hogy a Szahara nem volt mindig egy kietlen, sivár sivatag, hiszen a barlangrajzok szerint valaha virágzó élet volt ezen a területen.

Napjainkban a következő országoktól hódít el hatalmas területeket: Algéria, Csád, Egyiptom, Líbia, Mali, Mauritánia, Marokkó, Niger, Nigéria, Nyugat-Szahara, Szudán és Tunézia. A talaj jellemzően kevés szerves anyagot tartalmaz, leginkább biológiailag inaktív földterületeknek lehet nevezni. Éghajlatát tekintve kettős tulajdonsággal bír: az északi részen a száraz szubtrópusi klíma dominál, míg délen inkább a száraz trópusi. A terület flóráját tekintve nem változatos, a belsőbb területeken leginkább csak oázisok találhatóak. A Szahara északkeleti részén jellemzőek a gyakran hurrikán erősségű szélleökések, továbbá a homokviharak és a porördögök is. A Nílus kivételével a Szahara folyamai és csatornái időszakosak, emiatt az állattartás és a megfelelő életkörülmények fenntartása nehézségekbe ütközik. Jellemző állatfajként említhető a teve, a több mint 40 fajt számláló rágcslópopuláció, kígyók, skorpiók és sakálók.³

A SZÁHEL-ÖVEZET

A Száhel-övezet tulajdonképpen puffer zónaként funkcionál a Szahara és a déli, termékenyebb területek között. Ez a félsivatagos terület Észak-Szenegáltól egészen Szudánig nyúlik, nyugat-kelet irányban szelve át a kontinentst. Rendelkezik természetes legelőkkel, amelyeken ökrök, marhák és birkák legelésznek. Jellemző növényzete a tüskés akácia és a majomkenyérfa. Az év tizenkettő hónapjából nyolc száraznak mondható, csak júniusban, júliusban és augusztusban esik eső, körülbelül 100–200 ml. Az évek során az emberi jelenlét miatt jellemző lett a túllegeltetés, az erdőtüzek és a természetre káros beavatkozások. A megmaradt erőforrásokért harcok kezdődtek, amelynek az egyik legvéresebb tanújegye Afrika szarva. Marsai Viktor ekként foglalta össze az ott történeteket: „A 20. század végének és a kétezres évek elejének legvéresebb harcai ezeken a területeken zajlottak, amelyek az erőforrások megszerzésén túl etnikai és klánszínezetet is kaptak.”⁴

³ Kim Ann Zimmermann: The Sahara: Facts, Climate and Animals of the Desert. Live Science, 2012. 09. 12. <https://www.livescience.com/23140-sahara-desert.html> (A letöltés ideje: 2017. 09. 29.)

⁴ Marsai Viktor: Kelet-Afrika modernkori története és a nemzetközi kapcsolatok – Erőfeszítések a szomáli állam megteremtésére és nemzetközi integrációjára 1960–2012. Doktori disszertáció, ELTE Történettudományi Doktori Iskola, Budapest, 2013, 46.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 2. szám

A talajpusztulás miatt kialakult egy új jelenség, az elsivatagosodás. Az elsivatagosodás a termőföldnek számos tényező hatására – beleértve az éghajlat-ingadozásokat és az emberi tevékenységet is – bekövetkező degradálódása száraz, félig száraz és félig nedves területeken. Ez a folyamat szinte megállíthatatlanul zajlik, s a Száhel-övezet lakói minden nap megérik ennek a folyamatnak a következményeit. A talajerózió, a homokviharok és az egyre fogyó termőterületek évente visszatérő éhínségekhez vezetnek. A globális felmelegedés pedig e folyamatok katalizátoraként funkcionál, s egyre égetőbb problémává teszi a Száhel-övezet sorsát.⁵

KEZDETEK

A Nagy Zöld Fal alapkonceptiója arra épült, hogy a Szahara déli irányú terjeszkedését lelassítsa, teljes siker esetén pedig megállítsa. Az eredeti ötlet Thomas Sankara nevéhez köthető, aki az 1980-as években Burkina Faso vezetője volt. Valószínűsíthető, hogy Sankara Algériától vette át ezt az ideát, ott ugyanis 1974-ben egy Zöld Védőgát létrehozását tűzték ki célul, hogy megvédjék Észak-Algériát a Szaharától.⁶ Sankara kezdeményezése ekkor még nem talált megértő fülekre, ám az elsivatagosodás problémája napról napra egyre jobban nehezítette a Száhel-övezet lakóinak mindennapjait.

2000. október 30-a és november 4-e között Csád fővárosában, N'Djaménában az UNESCO egy nemzetközi szemináriumot szervezett az elsivatagosodás megállításának ügyében. A konferencián szó volt még az afrikai kontinenst érintő édesvízkészletek állapotáról, továbbá a talajregeneráció és a megművelhető földterületek védelme is napirendre került. Fontos kiemelni, hogy az újraerdősítés, a zöld parcellák létrehozás már itt is felmerült.⁷ A projekt szempontjából az egyik legfontosabb évszám 2005. Ekkor tartotta ugyanis a Száhel-Szaharai Államok Közössége (Community of Sahel-Saharan States) a hetedik csúcstalálkozóját Ouagadougouban, Burkina Fasóban. Itt, 25 évvel később, Thomas Sankara elképzelése újjáéledt, mivel Olesegun Obasanjo, Nigéria elnöke a következőket vetette fel a csúcstalálkozón: egy egybefüggő 15 km széles erdősáv kiépítése, amely Szenegáltól Dzsiboutiig nyújtózott volna. Ez a folytonos sáv egy zöld bástyaként funkcionál, a klímaváltozás extrém hatásait és a Szahara terjeszkedését hivatott csillapítani. Obasanjo elnök terveit a szenegáli vezető, Abdoulaye Wade támogatta leginkább. Elképzelését azzal igazolta, hogy a Száhel sűrűn lakott, s az ott élők túlnyomó többsége mezőgazdasággal foglalkozik, így számukra ez az egyetlen bevételi és megélhetési forrás. Akkor kapott nagyobb figyelmet

⁵ Encyclopædia Britannica: Sahel. <https://www.britannica.com/place/Sahel> (A letöltés ideje: 2017. 09. 30.)

⁶ Jori Lewis: The Forest For The Trees – The Great Green Wall of Africa is a bold solution for a difficult problem. <https://jorilewis.com/print/> (A letöltés ideje: 2017. 09. 30.)

⁷ Az UNESCO által szervezett nemzetközi konferencia kivonata: UNESCO-MAB Drylands Series No. 1, International Seminar on Combating Desertification: Freshwater Resources and the Rehabilitation of Degraded Areas in the Drylands. Csád, N'Djamena, 2000, 10.30–11.04.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 2. szám

ez a kezdeményezés, mikor Tony Blair brit miniszterelnök felhívta a nyugati kormányok figyelmét arra, hogy az afrikai szegénység milyen méreteket ölt ebben a térségben.⁸

Obasanjo elnök elérte azt, hogy 2007 januárjában az Afrikai Unió (továbbiakban: AU) napirendjére tűzze a projekt megvitatását. Ez nagy előrelépésnek számított a projekt életében, mivel már nemcsak regionális szervezetek tárgyaltak a kezdeményezés beindításáról, hanem egy olyan nagy plénum elé került, amely szinte az összes afrikai országot magában foglalja. A nigériai elnök elmondta, hogy ez a nagy afrikai kezdeményezés a remény és a jobb életkörülmények üzenetét hordozza a helyi emberek számára, s globálisan is képes lenne hatást kifejteni. A mezőgazdaságból élő lakosság így hosszú időre munkához jutna, s így saját földjükön tudnának növényeket termesztetni, amelyből bevételt is termelhetnének. Ezzel is javulna az élelmiszerbiztonság, és az érintett országok gazdasági mutatóiban is megjelenhetnének később a pozitív következmények.⁹ A tervet végül 2007. január 30-án, Addisz-Abeában jóváhagyta az Afrikai Unió, s előírták a kezdeményezés hivatalos formába öntését. Az AU határozatának értelmében felkérték a Közgyűlést, hogy azonnal kezdje meg a Zöld Fal Kezdeményezés programpontjainak kidolgozását, amelybe vonja bele a tagállamokat, a régió gazdasági közösségeit, a magánszektor szereplőit és a nem-kormányzati elemeket is. Felszólította a tagállamokat és a regionális gazdasági közösségeket, hogy hozzák létre a szükséges intézményi feltételeket, amelyek biztosítják majd a nemzeti és regionális koordinációt. Az AU továbbá biztosította az érintett részt vevő országokat arról, hogy mind lokális, mind kontinentális szinten támogatást fognak élvezni. Idriss Déby Itno – Csád elnöke – ekképp vélekedett a programról: „A Nagy Zöld Fal tervét afrikaiak dolgozták ki afrikaiaknak és a következő nemzedékeknek. Ezzel járul hozzá Afrika a globális felmelegedés elleni harchoz.”¹⁰ Hangsúlyozta továbbá, hogy bár Afrika bocsátja ki a legkevesebb üvegházhatást okozó gázt, mégis ez a kontinens van a legjobban kitéve az éghajlatváltozás kedvezőtlen hatásainak. 2012 szeptemberében pedig lezajlott az Afrikai Miniszteri Környezetvédelmi Konferencia (African Ministerial Conference on Environment - AMCEN) Arushában. A delegáltak arról állapodtak meg, hogy a Nagy Zöld Fal projekt zászlóshajója lesz Afrikának a fenntartható fejlődés és a talajdegradáció¹¹ elleni harc területén.¹²

⁸ Mark Hertsgaard: A Great Green Wall for Africa? The Nation, 2011. 11. 02. <https://www.thenation.com/article/great-green-wall-africa/> (A letöltés ideje: 2017. 10. 01.)

⁹ Az ENSZ Elsivatagosodás Elleni Konvenciójának kiadványa alapján. United Nations Convention to Combat Desertification: The Great Green Wall – Hope for the Sahara and the Sahel. ISBN: 978-92-95110-03-8.

¹⁰ Lori Brown: The Great Green Wall to Be Built in Africa. Earth911, 2010. 06. 25. <http://earth911.com/earth-watch/the-great-green-wall-to-be-built-in-africa/> (A letöltés ideje: 2017. 10. 02.)

¹¹ A talaj termékenységének csökkenése szerkezeti, összetételi romlásának eredményeként. A talaj anyagforgalmának kedvezőtlen irányú megváltozását okozhatja biológiai, kémiai és fizikai hatás is.

¹² Kate Louw: AMCEN 14 Adopts Arusha Declaration on Africa's Post-Rio Strategy. SDG Knowledge Hub, 2012. 09. 17. <http://sdg.iisd.org/news/amcen-14-adopts-arusha-declaration-on-africas-post-rio-strategy/> (A letöltés ideje: 2017. 10. 02.)

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 2. szám

EGY FAL, AMI NAGY ÉS ZÖLD

Ahogy a 2007-es elképzelésekből látni lehetett, egy kontinenst átszelő zöld mozaikot akartak létrehozni, amely felvonná a harcot az éghajlatváltozással és az elsivatagosodással. Termékeny földterületeket akartak kialakítani, amely segítene milliók életét megváltoztatni azzal, hogy munkát, élelmet, reményt és egy jobb jövőképet ad a résztvevők számára. A részt vevő 11 ország: Burkina Faso, Csád, Dzsibuti, Eritrea, Etiópia, Mali, Mauritánia, Niger, Nigéria, Szenegál és Szudán. A program eleinte erre a 11 száhel-övi országra koncentrált, ezt a 11 országot tekintette fő bázisának.

1. ábra: A Száhel-övezet országai és a Nagy Zöld Fal sárgával jelezve a térképen¹³

A Nagy Zöld Fal által lefedett terület körülbelül 780 millió hektár lenne, amely kétszer nagyobb, mint India, s a sáv nagyjából 7777 km hosszúságban húzódna keresztül Afrikán. A kezdeményezés magterülete magában foglalja az arid és a szemi-arid zónákat is, amelyek körbeveszik a Szaharát. Körülbelül 232 millió ember él a NZF magterületén. Észak-Afrika száraz talajú területein, a Száhelben és Afrika szarván összesen körülbelül 500 millió fő lakos található, s ennek majdnem fele a NZF magterületén oszlik el. A program által megnevezett területen a talaj 21%-a szorul helyreállításra. Ez a 21% körülbelül 166 millió hektárt jelent, ahol nincs megfelelő famennyiség, a talaj degradált, és az erózió miatt különösen kitéve az elsivatagosodás veszélyének. A program sikerességének érdekében a szakértők úgy számolnak, hogy évente 10 millió hektárnyi földterületet kellene helyreállítani.¹⁴

¹³ Jantsek Sarolta, Biedermann Zsuzsánna: A Nagy Zöld Fal – az elsivatagosodás védőgátja. Afrikablog, 2015. 10. 05. <http://www.afrikablog.hu/a-nagy-zold-fal-az-elsivatagosodas-vedogatja/> (A letöltés ideje: 2017. 10. 10.)

¹⁴ Nora Berrahmouni, Lars Laestadius, Antonio Martucci, Danilo Mollicone, Chiara Patriarca, Moctar Sacande: Building Africa's Great Green Wall - Restoring degraded drylands for stronger and more resilient communities. Food and Agriculture Organization of the United Nations kiadvány, 2016.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 2. szám

NEMZETKÖZI SZEREPLŐK ÉS AZ EURÓPAI UNIÓ KÖZREMŰKÖDÉSE

Nem titok, hogy a projekt beindításához és fenntartásához Afrikán kívüli donorok anyagi támogatására volt szükség. A kezdeményezés kivitelezői mindig is számíthattak külső segítségre, hisz az ENSZ, a Világbank, az Európai Unió és egyéb nem kormányzati szervezetek igyekeztek minél többet hozzátenni a megvalósításhoz. Nemzetközi téren az ENSZ ismerte fel legelőször azt, hogy az elsivatagosodás több tízmillió ember megélhetését fenyegeti nap, mint nap. Ezért 1994-ben megalkották az elsivatagosodás elleni konvenciót, amely az egyetlen, jogilag kötelező erejű nemzetközi megállapodás, amely összekapcsolja a környezetet és a fejlődést a fenntartható földgazdálkodással.¹⁵ Az egyezmény az „elsivatagosodás” fogalma alatt a különböző tényezők, köztük az éghajlat-ingadozások és az emberi tevékenység okozta talajdegradációt érti az arid, a szemi-arid és a száraz-szubhumid területeken.

Szárazsági zóna	AI	LGP nap	Tipikus terményfajta
Hiperarid	0,05	0	sem termény, sem legelő
Arid	0,05-0,20	1-59	nincs termés, elszórtan legelők
Szemiarid	0,20-0,50	60-119	sás, cirok, szezám
Száraz szubhumid	5,50-0,65	120-179	kukorica, bab, földimogyoró, borsó, árpa, búza
Hideg szubhumid	0,65-1,00	180-269	kukorica, gyapot, édesburgonya, köles
Humid	1,00	270	manióka, kávé, banán, tea, cukornád

Mejegyzés:

AI = aridity index (ariditási mutató): az átlagos csapadékmennyiség és a potenciális evapo-transpiráció hányadosa.

LGP = length of growing period (vegetációs periódus hossza keléstől aratásig)

2. ábra: A szárazsági (ariditási) zónák jellemzői¹⁶

A talajdegradáció az arid, a szemiarid és a száraz-szubhumid területeken a biológiai vagy gazdasági termőképesség, valamint az esővízzel táplált, az öntözött termőföld, a vadászte-

¹⁵ UNCCD honlapja – About the Convention. <http://www2.unccd.int/convention/about-convention> (A letöltés ideje: 2017. 10. 10.)

¹⁶ Arcanum: A szárazsági (ariditási) zónák jellemzői. <https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/Te-nyekKonyve-tenyek-konyve-1/zold-19B21/vilagproblemak-19D00/sivatagosodas-19D01/tablazatok-19D23/a-szarazsagi-ariditasi-zonak-jellemzoi-19D34/> (A letöltés ideje: 2017. 10. 11.)

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 2. szám

rületek, legelők, fás területek és erdőségek együttesének csökkenését vagy elvesztését jelenti. Okai: szél és/vagy víz okozta talajerózió; a talaj fizikai, kémiai és biológiai vagy gazdasági tulajdonságainak romlása; a természetes növénytakaró tartós elvesztése. Megelőzés és teendők kapcsán az egyezmény a következő tennivalókat határozza meg: a talajréteget védő növénytakaró megőrzése és helyreállítása révén megtartható a talaj termőképessége, stabilizálható a talajok vízháztartása és ezáltal fenntartható a száraz éghajlatú térségek kényes ökológiai egyensúlya. Ennek érdekében támogatni kell a fenntartható földhasználati rendszerek bevezetését vagy megtartását. Kiemelkedő szerepe van az erdőtelepítési, újraerdősítési programoknak, illetve az öntözés fejlesztésének és az alternatív munkalehetőségek megteremtésének. A vidéken élő népséget támogatni kell abban, hogy – ahol szükséges – térjenek át a fenntartható területhasználati rendszerekre. Az elsivatagosodásra hajlamos térségekben támogatni kell a mezőgazdaságon, erdőgazdaságon és állattenyésztésen kívüli alternatív munkalehetőségek megteremtését. Ezáltal mód nyílna a környezetterhelés csökkentésére, a szűkös talajerőforrások megóvására és a jövedelmek megszerzésére.¹⁷

A szegénység is a talajpusztulás és az elsivatagosodás kialakulását siettető fontos tényező. Részben ennek tulajdonítható, hogy a száraz és félszáraz területek legtöbbször az állattenyésztésen alapuló hagyományos életmódrendszerek gyakran nem megfelelőek és nem fenntarthatók, különösen az aszályt és a növekvő demográfiai nyomást figyelembe véve. E gondok megoldására a kormányok feladata, hogy stratégiát dolgozzanak ki az élelmezés biztosítására, rövid távú foglalkoztatási programokat készítsenek, és szociális hálót alakítsanak ki a különösen veszélyeztetett népességcsoportok számára.

Az Európai Unióval való közreműködés sem maradhatott el. A projekt szempontjából fontos tárgyalások 2007-ben indultak el az Európai Unió és Afrika között. Lisszabonban létrehozták az Afrika–EU Közös Stratégiát, amelyet 27 Unió tagállami vezető és 54 afrikai ország írt alá. A stratégiai együttműködés 8 tematikus partnerségre tagolódik: béke és biztonság; demokratikus kormányzás és emberi jogok; kereskedelem, regionális integráció és infrastruktúrák; millenniumi fejlesztési célok; energiaügy; éghajlatváltozás; migráció, mobilitás és foglalkoztatás; tudomány, információs társadalom és úrkutatás. A célja az, hogy egy új szintre emelje az EU és Afrika közötti párbeszédet. Az élelmiszerbiztonság, a vízkészletek megléte és az extrém időjárási anomáliák mind olyan ügyek, amelyek igénylik az Afrika–EU Közös Stratégiát. Az együttműködés céljai a következők: közös politikai gondolkodás kialakítása a klímaváltozás kapcsán; kooperáció és harc a talajdegradáció és szárazság ellen; Nagy Zöld Fal Kezdeményezés támogatása, mivel a program határokon átnyúlva próbálja menedzselni a talajerózió és elsivatagosodás elleni harcot; új, szárazságtűrő növényfajták bemutatása, amelyek magas gazdasági értékkel rendelkeznek; tavak létrehozás, hogy a mezőgazdasági tevékenységek újra beindulhassanak egyes elsivatagosodott területeken.

¹⁷ Uo.

RÖGÖS ÚTON A CÉL FELÉ

Az elsivatagosodás és a talajdegradáció körülbelül 10 millió fő napi megélhetését fenyegeti. A Száhel-övezetben élők túlnyomó többsége mezőgazdaságból tartja fenn magát, így a legelők csökkenése égető probléma. A gazdák nagyszámú elvándorlása visszaveti a régiók gazdasági fejlődését, s a fiatalok számára sem nyújt alternatívát a romló helyzet. A környezeti és gazdasági szempontokon túl a terrorizmus visszavetéséhez is hozzájárulhat a projekt. A kilátástalan jövőképpel rendelkező fiatalok számára ugyanis igencsak csábító egy-egy radikális szervezet, hisz a tagságnak többek között megélhetést is biztosítanak.

A Nagy Zöld Fal alapkonceptiója a fent megnevezett környezeti-gazdasági-társadalmi problémák leküzdéséért jött létre, ám az eredeti ötletek nem valósultak meg. A folytonos erdősáv helyett inkább zöld parcellák létesültek, ahova nemcsak fákat ültettek, hanem a egyes biodiverzitású cserjés, bokros, gyümölcsös, zöldséges együtteseket preferálták. A fák nagyszámú ültetése miatt elengedhetlenné vált a faiskolák kiépítése. A faiskolák pedig nemcsak azért jók, mert fákat nevelnek, hanem nagyon sok embernek munkát is adnak. A faiskolák mellett közösségi kereteket is létrehoztak. Itt leginkább nők dolgoznak. A kertben mindenki magának termelhet zöldséget vagy éppen gyümölcsöt. A legjellemzőbbek a következők: zöld chili, répa, hagyma, zöldborsó, dinnye, grapefruit, mangó, narancs és mandarin.

3. ábra: Épülő közösségi kert¹⁸

Látni lehet tehát, hogy a befektető afrikai és kontinensen kívüli donorok inkább kisebb közösségek mikro-projektjeit támogatják. A helyi kezdeményezések kiegészülnek regionális szintű tevékenységekkel a kapacitásnövelés, a jó gyakorlatok terjesztése és a fenntartható földgazdálkodás területein. Így tehát a Nagy Zöld Fal projektet egy ernyőprogramként kell értelmezni, ami különböző tevékenységek csomagját foglalja magában. A Száhel újrাজöldítésének elképzelése tehát ma már kis zöld mozaikok létrehozására fókuszál. A helyi lakosságra támaszkodik kivitelezés szempontjából, míg az anyagi támogatás inkább külföldi donoroktól érkezik. A projekt fókuszcsoportja továbbra is a 11 ország, de mára már nagyjából

¹⁸ BBC Newslight: The Great Green Wall of Africa: Will it help fight climate change? <https://www.youtube.com/watch?v=HVOYN70scS8> (A letöltés ideje: 2017. 10. 28.)

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 2. szám

20 afrikai állam csatlakozott a kezdeményezéshez. A program indulása óta a következő eredmények születtek:

Etiópia – 15 millió hektár terméketlen földterületet helyreállítottak, a földhasználat biztonsága fejlődött, egyre több közösség szeretne részt venni a programokban, fejlődtek a vízgyűjtési technikák.

Burkina Faso, Mali, Niger – kb. 200 közösség vesz részt, zöld övet hoztak létre több mint 2500 hektárnyi degradált és száraz földterületen, több mint 2 millió magot és őshonos facsemetét vettek, ill. ültettek el.

Nigéria – 5 millió hektárnyi földet állítottak helyre, szélfogókat állítottak fel 319 km-es sávban, 20 000 embernek teremtettek munkát, Észak-Nigériában 415 km hosszú mezővédő erdősávot hoztak létre, 135 hektár közösségi erdősávot alakítottak ki, 235 hektár közösségi gyümölcsös kertet és 135 hektár zöldeges kertet hoztak létre, több mint 5000 farmert képeztek ki, körülbelül 500 fiatalot alkalmazta, erdőőrként, 5 képzési centrumot építettek azért, hogy a fiatalok és a nők is elsajátíthassák a szükséges tudást.

Senegal – 11,4 millió facsemetét ültetettek el, 1500 km tűzfalat építettek ki, 24 600 hektárnyi területet állítottak helyre.

Szudán – 2000 hektárnyi földterületet állítottak vissza.¹⁹

A fentiekben demonstrált adatok elenyésző sikernek tűnhetnek, de akár már a 4-8 fából álló kisebb telep is jelentős változást okoz a terep mikroklímájában. A fák párologtató képessége olyan mikroklímát hoz létre, amely mérsékli a napi hőmérsékleti kilengéseket. A talajerózió is csökken, ezáltal kevesebb a falvakba áramló por mennyisége.²⁰ Gilles Boetsch, francia antropológus véleménye szerint a vékony, fákkal borított övezet úgy viselkedik, mint egy lábtörlő, és megállítja a homokot hozó szaharai szeleket.²¹

JELENTKEZŐ KIHÍVÁSOK

A Nagy Zöld Fal ötlete azonban nem aratott osztatlan sikert. Sokan kritikával illeték az egész projektet, már az elindulása idején is. Sokan Algéria példáját hozták fel. Algériában ugyanis már korábban elkezdődtek az elsivatagosodás megállítására vonatkozó intézkedések, de gyorsan kudarcba is fulladtak. Az ország kormánya egy felülről szervezett akció keretén belül nagyon sok fát ültetett el, aztán magukra hagyta őket. Sokan próbáltak részt venni a kezdeményezésben, de mivel vagy nem értettek hozzá, vagy nem foglalkoztak a facsemetékkel, a lelkesedés gyorsan alábbhagyott, s sokan úgy döntöttek, hogy inkább kivágják a fákat, mint-hogy neveljék őket.

¹⁹ Az ENSZ Elsivatagosodás Elleni Konvenciójának kiadványa alapján. United Nations Convention to Combat Desertification: The Great Green Wall – Hope for the Sahara and the Sahel. ISBN: 978-92-95110-03-8.

²⁰ Jantsek, Biedermann: i. m.

²¹ Diana S. Powers: Holding Back the Sahara – Senegal Helps Plant a Great Green Wall to Fend Off the Desert. *The New York Times*, 2014. 11. 08. <https://www.nytimes.com/2014/11/19/business/energy-environment/senegal-great-green-wall-sahara-desert.html> (A letöltés ideje: 2017. 11. 03.)

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 2. szám

Szenegál esetében is számos ilyen példa hozható fel. Sok pásztor egy fentről vezérelt projektnek tartja az egész kezdeményezést, s nem értenek vele egyet. Ők csak annyit érzékelnek belőle, hogy egyik napról a másikra a kormány és a helyi szervek elveszik a földjeiket, lekerítik, és közösségi célra használják fel. A szakértők arra is rámutatnak, hogy ahhoz, hogy a fák túléljék a mindennapokat, vízre, metszésre és védelemre van szükségük. Sőt, a locsolás megoldása is kétséges egyes helyszíneken, ugyanis nem csak az öntözőrendszerek hiányoznak, hanem számos helyen a víz is. Továbbá a helyi közösségek számára az is aggasztó, hogy nagyon sokszor aktív mezőgazdasági területeket vonnak be a programba. „Felmerült az is, hogy az öntözés miatt tovább csökkennek az amúgy is szűkös vízkészletek, ráadásul tradicionális élőhelyeket kellene feláldozni a fásítás oltárán.”²² Egyes tudósok pedig úgy vélik, hogy a sivatag egy egészséges, természetes ökoszisztéma, amire nem úgy kellene tekinteni, mint egy betegség. Felmerül továbbá az is, hogy a projekt túlságosan is függ a befektető donoroktól, így esetleges forráselvonás esetén nehéz lenne tovább folytatni a kezdeményezést.²³

ÖSSZEGRZÉS

Zárásként elmondható, hogy a Nagy Zöld Fal módosított projektötlete túl jó ahhoz, hogy bukkás legyen a vége, mivel olyan globális problémára adna egyféle választ, amely az egész bolygó sorsát befolyásolja. A program nemcsak környezeti hatásokkal bír, hiszen több millió embert juttatna munkához, reményt és jövőképet nyújtana a fiatalok számára, magában hordozza a tanulás lehetőségét, és a biztonságpolitikai kockázatok arányát is csökkentené.

A világ érzi, hogy Afrika segítségre szorul, s a globális felmelegedés hatásait előbb vagy utóbb mindenki a saját bőrén fogja megtapasztalni. Jelenleg a fekete kontinens Száhel-övezete a legkitettebb a környezeti változásoknak, így fontos, hogy ez a probléma nemzetközi szinten is nagy figyelmet kapjon. Ezért van az, hogy szinte mindegyik klímacsúcson terítéken van Afrika problémája, hisz, ha e fejlődő kontinens nem tud alternatívát nyújtani a lakói számára, pár évtizeden belül több száz millió ember kezdheti meg elvándorlását. Az pedig mindenkinek fájni fog.

FELHASZNÁLT IRODALOM

1. Arcanum: A szárazsági (ariditási) zónák jellemzői. <https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/TenyekKonyve-tenyek-konyve-1/zold-19B21/vilag-problemak-19D00/sivatagosodas-19D01/ablazatok-19D23/a-szarazsagi-ariditasi-zonak-jellemzoi-19D34/>

²² Jantsek, Biedermann: i. m.

²³ Keiran Guilbert: Africa's Great Green Wall could halt youth migration, extremism: experts. Reuters, 2016. 05. 05. <http://www.reuters.com/article/us-africa-climatechange/africas-great-green-wall-could-halt-youth-migration-extremism-experts-idUSKCN0XW17Z> (A letöltés ideje: 2017. 11. 04.)

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 2. szám

2. BBC Newslight: The Great Green Wall of Africa: Will it help fight climate change? <https://www.youtube.com/watch?v=HVOYN70scS8>
3. Berrahmouni, Nora; Laestadius, Lars; Martucci, Antonio; Mollicone, Danilo; Patriarca, Chiara; Sacande, Moctar: Building Africa's Great Green Wall - Restoring degraded drylands for stronger and more resilient communities. Food and Agriculture Organization of the United Nations kiadvány, 2016.
4. Boda et al: Fókusz és együttműködés. A hadtudomány kutatási feladatai. *Honvédségi Szemle*, 2016/3.
5. Brown, Lori: The Great Green Wall to Be Built in Africa. Earth911, 2010. 06. 25. <http://earth911.com/earth-watch/the-great-green-wall-to-be-built-in-africa/>
6. Encyclopædia Britannica: Sahel. <https://www.britannica.com/place/Sahel>
7. ENSZ Elsivatagosodás Elleni Konvenciójának kiadványa. United Nations Convention to Combat Desertification: The Great Green Wall – Hope for the Sahara and the Sahel. ISBN: 978-92-95110-03-8
8. Guilbert, Keiran: Africa's Great Green Wall could halt youth migration, extremism: experts. Reuters, 2016. 05. 05. <http://www.reuters.com/article/us-africa-climatechange/africas-great-green-wall-could-halt-youth-migration-extremism-experts-idUSKCN0XW17Z>
9. Hertsgaard, Mark: A Great Green Wall for Africa?, *The Nation*, 2011.11. 02. <https://www.thenation.com/article/great-green-wall-africa/>
10. Jantsek Sarolta, Biedermann Zsuzsánna: A Nagy Zöld Fal – az elsivatagosodás védőgátja. *Afrikablog*, 2015. 10. 05. <http://www.afrikablog.hu/a-nagy-zold-fal-az-elsivatagosodas-vedogatja/>
11. Lewis, Jori: The Forest For The Trees - The Great Green Wall of Africa is a bold solution for a difficult problem. <https://jorilewis.com/print/>
12. Louw, Kate: AMCEN 14 Adopts Arusha Declaration on Africa's Post-Rio Strategy. SDG Knowledge Hub, 2012. 09. 17. <http://sdg.iisd.org/news/amcen-14-adopts-arusha-declaration-on-africas-post-rio-strategy/>
13. Marsai Viktor: Kelet-Afrika modernkori története és a nemzetközi kapcsolatok – Erőfeszítések a szomáli állam megteremtésére és nemzetközi integrációjára 1960–2012. Doktori disszertáció, ELTE Történettudományi Doktori Iskola, Budapest, 2013.
14. Powers, Diana S.: Holding Back the Sahara - Senegal Helps Plant a Great Green Wall to Fend Off the Desert. *The New York Times*, 2014. 11. 08. <https://www.nytimes.com/2014/11/19/business/energy-environment/senegal-great-green-wall-sahara-desert.html>
15. UNCCD honlapja – About the Convention. <http://www2.unccd.int/convention/about-convention>

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 2. szám

16. UNESCO által szervezett nemzetközi konferencia kivonata: UNESCO-MAB Drylands Series No. 1, International Seminar on Combating Desertification: Freshwater Resources and the Rehabilitation of Degraded Areas in the Drylands. Csád, N'Djamena, 2000, 10.30–11.04.
17. Zimmermann, Kim Ann: The Sahara: Facts, Climate and Animals of the Desert. Live Science, 2012. 09. 12. <https://www.livescience.com/23140-sahara-desert.html>